

ASSAIG I RECERCA / 06

ROSES O LA RECERCA DE LA ZONA GRISA

ARTICLES. 1999-2008

JOSEP M. BARRIS I RUSET

ROSESPUBLICACIÓNSMUNICIPALS

Roses o la recerca de la zona grisa

Roses o la recerca de la zona grisa

ARTICLES. 1999-2008

JOSEP MARIA BARRIS I RUSET

PRESENTACIÓ

Poca gent dubta a aquestes alçades de la importància que té un arxiu per a la vida d'un municipi i per al bon funcionament municipal. Des d'un punt de vista administratiu, esdevé imprescindible per racionalitzar els diferents processos de treball i impulsar polítiques de modernització de l'administració. Des d'un punt de vista cultural, continua plenament vigent l'enunciat clàssic de custodiar, conservar, tractar, servir i difondre el patrimoni documental històric, amb l'objectiu fonamental de construir un projecte social comunitari a partir de la posada en valor de la memòria col·lectiva. Marginats durant dècades dins l'escala de prioritats de l'estructura de serveis i equipaments municipals, quan parlàvem d'arxiu imaginàvem papers amuntegats, vells, bruts i en un lloc fosc i humit. La política decidida de posar fi a aquesta mancança d'ençà la represa democràtica i la paral·lela oferta formativa de caràcter universitari, ha transformat la situació i, actualment, els arxius són una peça fonamental tant en l'organigrama bàsic de la màquina administrativa com també dins el paquet d'equipaments socioculturals d'un municipi.

Ara bé, una cosa és l'equipament i l'altra les persones que li donen sentit i sentiment. Una gran inversió pública en un bon equipament cultural pot quedar-se en una simple anècdota si el factor clau per treure-li un bon rendiment –en aquest cas l'arxiver– es mou en unes coordenades que no vagin més enllà de l'estricta acompliment de la gestió diària. En aquest sentit, podem dir que a Roses hem estat de sort. Malgrat no disposar encara d'un equipament d'acord amb el que ens pertoca per les dimensions de la població i per la quantitat de material ben classificat i conservat que s'hi custodia (treballem per tenir-lo en un període breu de temps!) sí que hem tingut el privilegi de poder disposar durant aquests 17 anys d'un arxiver, en Josep Maria Barris, que, diguem-ho clar, ha estat qualitativament molt per sobre de l'equipament, de la carcassa física que ha hagut de gestionar.

Prova d'això que estic dient, entre moltes altres coses, n'és el llibre que teniu a les mans i que representa la represa de la col·lecció Papers de Recerca iniciada l'any 1996 pel en aquells moments regidor de Cultura, Ramon Pujol. D'ençà l'any 1991, en Josep Maria Barris no només ha tingut la capacitat de gestionar l'Arxiu Municipal d'una forma impecable,

sinó que també ha tingut la curiositat, la sensibilitat i el temps necessari —en aquests darrer aspecte sovint fora d'hores de feina— per acometre un generós treball de recerca i reflexió entorn de la història de la nostra vila. O el que és el mateix, entorn d'una part fonamental de la nostra identitat com a rosincs i rosinques. Els prop de 230 articles que ha publicat periòdicament al *Diari de Girona* entre els anys 1999 i 2008 han anat conformant, com aquell qui no vol, tot un corpus de coneixement, una vertadera constel·lació de tastets de la nostra història que ara, presentats en forma de llibre i agrupats temàticament, mostren la seva vertadera dimensió.

Movent-se en un espai temporal que abasta des de l'origen grec de Roses fins al nostre pasat més immediat —poca broma— i posant l'accent en la dimensió social de la història, Josep Maria Barris construeix cadascun dels 217 articles seleccionats per a aquesta publicació amb gran rigor; mostrant un envejable ofici d'historiador que sovint li permet teixir tot un argument a partir del que, a primer cop d'ull, pot semblar un insignificant rastre documental. Però, a més —i penso que aquest és un dels aspectes més interessants del seu treball—, és capaç de fer-ho combinant ofici i rigor amb una sensibilitat i una fina ironia que li permeten convertir el seus articles en una mena de *divertimento* molt seriós. En definitiva, hem d'agrair a en Jep la redacció d'aquests textos que ens permeten no només saber moltes coses sobre la nostra història i els nostres costums sinó que ens fa més savis. Però també, i sobretot, que ho hagi sabut fer divertint-se i divertint-nos. Moltes gràcies, Jep, per la teva dedicació, el teu tarannà i la teva sensibilitat. Si Roses es valorés per la capacitat, la il·lusió i la feina ben feta pel que fa a l'arxiu i al seu arxiver, Roses tindria un *cum laude*.

Magda Casamitjana i Aguilà

Alcaldessa de Roses

Aquest llibre és el resultat de la recopilació de més de dos-cents articles periodístics publicats al llarg dels darrers nou anys al *Diari de Girona* per Josep Maria Barris, arxiver municipal de Roses. La recopilació d'aquests articles s'ha ordenat, de manera temàtica i cronològica, en nou capítols, a fi d'establir una seqüenciació lògica i entenedora per al públic lector. En tractar-se d'articles periodístics podríem pensar que estan mancats de rigor històric. Lluny d'això, tot i que no hi ha aparat crític, cada afirmació està basada en tot un deversall de dades o de publicacions que documenten abastament els plantejaments que es fan. Les referències d'arxiu hi són donades amb profusió de detalls, així com les que procedeixen de fons bibliogràfics. D'especial ajut en la confecció d'aquests articles ha estat la recerca efectuada a Roses en els darrers anys, una mostra de la qual és la col·lecció *Papers de Recerca*. I també les campanyes d'excavació efectuades dins la ciutadella, algun treball, malhauradament inèdit com el d'Hug Palou, i, en general, la feina feta des de l'arxiu municipal, que ha donat lloc a exposicions i publicacions. D'altra banda, el format curt de l'article periodístic dóna una agilitat i una frescor que, sovint, els llibres d'història no tenen. És un cert, doncs, haver convertit aquesta recopilació d'articles en un llibre.

Ja fa temps que els arxivers han sortit del cau. La vella imatge de l'arxiver envoltat de papers esgrogueïts i esquinçats pel pas del temps, tancat a les quatre parets de l'arxiu, temps ha que l'hem abandonada. Josep Maria Barris és un exemple de l'arxiver que creu en la seva feina, que la fa a consciència i que, sobretot, creu en la funció social de l'arxiver i de la història. Una d'aquestes funcions consisteix a donar a conèixer —sempre des d'un posicionament crític, tot contribuint a formar consciències ciutadanes crítiques— allò que ha estat el passat i el present de la seva població, perquè, això no s'ha d'oblidar, és des del present que s'escriu la història. Des del present se cerca en el passat, però per tornar al present quotidià: val la pena fixar-se en la data i el mes de l'any en què varen ser publicats els articles. En força casos el calendari laboral, lúdic i festiu, l'efemèrides de Roses hi és al darrere. Amb la feina feta, i ara recollida en aquest volum, moltes altres poblacions, empordaneses, gironines i catalanes, voldrien tenir un arxiver d'aquesta mena. Ocupat en la seva feina, preocupat per l'esdevenir de la seva ciutat.

La manera de donar a conèixer el passat històric de Roses es pot fer de moltes maneres. Haver escollit la via de l'article periodístic, atent a la realitat puntual, al fet recent, l'efemèride o la troballa ocasional, ha estat un gran encert, i recopilar aquests articles, un encert encara superior. Pel fet que aquests articles hagin estat publicats al llarg de nou anys es podria pensar que han perdut la frescor del moment en què es varen escriure. Tot el contrari, disposats com estan, encara la mantenen. D'altra banda, la imposició derivada del límit de les pulsacions a què obliga un article periodístic fa aquest llibre àgil i llegidor per a tota mena de públics. Ara, em sembla que una bona manera de rendibilitzar aquest llibre seria convertir-lo en eina de treball dels centres escolars de la població, de primària i de secundària. Només cal situar algunes qüestions de vocabulari, alguna contextualització, però res més. De la mateixa manera, qualsevol ciutadà de Roses, i no de Roses, però que vulgui saber alguna cosa del passat i del present d'aquesta població, s'hi pot atansar. No cal llegir-lo tot d'una vegada, es pot fer a petits glops, a estones, per anar paint el que s'ha escrit. El resultat, en acabar aquesta lectura, serà un coneixement superior del passat d'una població, la de Roses, que s'ha anat fent al llarg de molt de temps. Una població que manté manifestacions de la continuada ocupació humana des d'un passat, en el paleolític superior, marcat per l'ocupació de la cova de les Guilles, passant pel neolític, amb un important conjunt megalític, un passat grec i romà, amb restes visigòtiques, romàniques, renaixentistes, modernes i així fins al present més actual.

El passat històric de Roses, tal com es presenta en aquest recull, és un veritable llibre obert de la història de l'Empordà i de la història de Catalunya. Queden restes en el patrimoni de la població per explicar aquest passat, altres no n'han deixat restes materials. Els fons d'arxiu, encara per descobrir, hi poden ajudar, però sens dubte, a partir de Roses, es poden entendre moltes coses de la història general del país. Hi ha particularitats —de seguit en parlarem—, des de la triple jurisdicció sobre la vila de l'edat mitjana i moderna, al fet militar; però també el seu caràcter litoral i costaner, que expliquen el pes de la pesca i el comerç; però sobretot l'agricultura, i el turisme més recentment, i una societat que s'ha anat fent i construint amb els de dintre i els que hi han anat venint. Una societat que s'ha organitzat dins les muralles i fora les muralles, una organització comunitària que ha passat per la parròquia i la universitat en el marc més general del comtat d'Empúries, per després orga-

nitzar-se entorn de l'ajuntament, una organització que ha comportat dotar-se d'unes regles aconseguides de la jurisdicció superior, però reglamentades des de dins. La conjugació de tots aquests elements configura la Roses del 2008. El present no és altra cosa que el resultat del passat.

Les històries de Roses—des de la primera del mestre Sebastià Martí, el 1895, *Rosas. Su fundación y su monasterio. Vicisitudes que ha tenido la villa y sitios que en diferentes guerras tuvo que resistir*, que era la mena d'història que es feia a final de segle XIX i a bona part del segle XX— han estat marcades pel passat més llunyà i per la presència militar. Les restes materials d'aquest passat eren evidents: els dòlmens, el monestir de Santa Maria, la ciutadella, el castell de la Trinitat i la torre de cap Norfeu i també alguns documents importants que havien marcat el posicionament de la vila, especialment en la Guerra de Successió. Cada obra s'ha de situar en el seu temps. Josep Maria Barris, tot i tenir present aquest passat, ens porta una història dels homes que han protagonitzat el passat i el present de la població. Especialment, se centra en la seva etapa històrica, de l'edat mitjana ençà, ja que, paradoxalment, s'havia escrit més, i se sabia més, quan ell va començar aquests articles, del passat megalític, grec i romà, i també de les vicissituds militars de la ciutadella i de la Trinitat que no pas de les persones que havien habitat i havien fet Roses. D'una manera gràfica: se sabia més de pedres i muralles que de persones. Ara era hora de posar les persones en el centre de la preocupació historiogràfica.

L'empresa no ha fet més que començar. Tot llegint aquests textos un s'adonarà de les mancances i les llacunes que tenim del coneixement històric de Roses. L'historiador, però, no s'està de repetir allò que desconeix, dóna pistes de cap on ha d'anar la recerca. És l'única manera d'avançar en el coneixement històric. Aquí hi ha una passa, important, però que servirà només si té la continuïtat que l'autor reclama. La documentació municipal data bàsicament del segle XIX i XX. Tampoc no és gens estrany, davant les dificultats per les quals va haver de passar l'arxiu de la població. Queda tot un món per poder conèixer. Han de ser consultats altres arxius del XIX i del XX, i amb anterioritat al 1800 queden molts arxius per estudiar: els notariais als quals es refereix contínuament, però també els eclesiaístics (el parroquial, del qual ens dóna no pocs tastos, el diocesà, el del monestir de Santa Maria) i els

dels senyors que han exercit la jurisdicció sobre el lloc, enclavat al comtat d'Empúries. Caldrà estudiar la documentació comtal i la dels senyors del castell de la Garriga abans que l'adquirís la universitat de Roses, com s'ha estudiat la reial (l'arxiu de Simancas és molt present en els estudis de Pablo de la Fuente, així com en els de Marià Baig i els del Consell d'Aragó a l'ACA), però també s'han d'estudiar els arxius particulars, com el dels Coll, que han d'aportar dades i trajectòries particulars, i també pistes sobre l'agricultura i la ramaderia, i el comerç i la pesca, del segle XVI (i probablement d'abans), del XVII, del XVIII, del XIX i del XX, que van conformar una de les activitats principals de la població. Caldrà analitzar trajectòries de mercaders i negociants, establir els contactes comercials i especificar productes entrats i productes sortits, a llarg termini. També caldrà estudiar, d'una vegada per totes, la importància de la pesca, i com aquesta pesca podia ser, prou vegades, un complement de l'activitat agrícola, no pas dels propietaris, sinó dels petits meners i menestrals, els quals podien tenir un tros de vinya o d'olivar i la necessitat de trobar jornals per complementar l'ingrés familiar, fins que l'arribada de la primera onada migratòria del segle XX, amb gent del Campello o de l'Ametlla de Mar, sembla haver professionalitzat aquesta activitat. Caldrà estudiar-ho amb detall. Com també caldrà estudiar amb més detall el pes de la presència militar sobre la població: avaluar-ne els guanys i els perjudicis; qui mercadejava amb la guarnició establerta en els quarters; què suposava la jurisdicció militar, en relació a les altres jurisdiccions, i fins a quin punt la presència militar explica l'actitud rosinca el 1705 i durant la Guerra de Successió. Sabem que hi ha un abans i un després del setge de 1645: la recuperació de la parròquia no arriba fins al 1660, el regiment de la universitat no es reprèn fins al 1663, i la represa demogràfica no arriba fins al 1696. Josep Maria Barris parla d'un segle perdut en referir-se al XVII, a la segona meitat del segle, especialment, i d'haver de començar de zero el segle XVIII. És clar, en aquest cas, el creixement poblacional del setcents serà espectacular, afavorit, en bona mesura, pel comerç marítim, del qual també reclama l'estudi que la població necessita. El XIX és el segle decisiu, el que marca l'esdevenir de la Roses actual, si hi afegim el fet turístic, que té un passat llunyà –les primeres casetes de bany “oficials” les localitza el 1880. I els primers intents per edificar a primera línia de mar també són del segle XIX. Un últim element que sembla ben encaminat és la datació del turisme de masses. La gran arrencada, amb dades a la mà, comença el 1961-1962, en ple procés de construcció. Hi ha molts altres aspectes a destacar, tot i que no és el

moment de citar-los tots. Però les relacions socials i polítiques a la vila també tenen la seva presència en aquests articles, en el XIX i en el XX, en la Restauració, la República, la guerra, el franquisme i la democràcia, com també les manifestacions de la sociabilitat de la població, en els seus més diversos vessants. Més de dos-cents articles, i nou anys de feina, donen per a molt.

Sens dubte, queda molta feina per fer. Aquí es marca el punt de partida. No és una història de Roses, són materials i pistes (i quantes pistes i quants materials!) per anar escrivint-la. En els propers anys se n'hauran de veure els resultats. Llavors es demostrarà la validesa de les hipòtesis formulades i ben segur que es veurà la importància de la feina feta. Aquest llibre, ja no pas un recopilatori d'articles, haurà fet la seva funció.

Pere Gifre Ribas

Historiador i President de l'Institut
d'Estudis Catalans

Sempre resulta difícil –almenys per mi– haver de presentar qualsevol cosa. I, en el cas d'haver de presentar un treball fet per un mateix, l'empresa encara es complica més. Una presentació, una introducció, implica una certa justificació del que s'ha fet o, almenys, del que s'ha pretès fer. En aquest sentit, ningú millor que l'autor sap les limitacions, les mancances o els esbiaixos que conté un llibre. Aquesta percepció, si fos possible, augmenta en el cas d'una publicació com aquesta, construïda a partir d'articles de periòdic, elaborats en el transcurs d'un llarg lapse de temps –9 anys– i amb la pretensió primigènica que servissin per a moltes coses alhora: amb un caire periodístic –és a dir, que fossin llegidors–, però rigorosos; que desvetllessin la necessitat de realitzar recerca històrica a Roses, però alhora marcadament divulgatius; que connectessin l'actualitat, però incorporant el bagatge històric de la població; que Roses fos el centre, però no el final. En definitiva, es pretenia obtenir moltes coses d'un únic instrument.

Per tant, en primer lloc, cal avisar el lector que es troba davant d'un treball confeccionat amb molts retalls i que, lògicament, el resultat final ha d'ésser dispers i heterogeni. La investigació històrica local, l'any 1999 –quan comença la publicació dels articles al *Diari de Girona*–, havia avançat força –ja es trobaven publicades les aportacions de Marcel Pujol, Pablo de la Fuente o Lluís Buscató, entre d'altres, i s'estava coent el llibre d'Enriqueta Pons– i s'havia aconseguit sistematitzar una bona colla dels processos històrics rosincs des d'una perspectiva metodològica moderna i seriosa. Tanmateix, restaven –i resten encara– molts buits historiogràfics per analitzar i molta documentació d'arxiu per consultar i exhumar. S'imposava, conseqüentment, una tasca de tastaolletes, d'obrir nous calaixets i espigonar-ne uns primers resultats, d'incentivar que la investigació històrica local progressés, que les noves fornades d'historiadors/es s'interessessin per Roses com a objecte històric. L'objectiu era –i és– oferir pistes per a la recerca futura i desvetllar nous interessos historiogràfics, més enllà dels habituals temes de referència que fins aleshores havia tingut Roses. Al capdavall, el passat és extremadament polièdric i complex, i al costat d'un passat clàssic molt estudiat –posem per cas– existeixen moltes altres Roses, construïdes en altres moments històrics o per subjectes anònims, ja siguin obrers, republicans de pedra picada

o pescadors de barca petita i fràgil. Calia, en una paraula, avançar i no aturar-se. Des d'una perspectiva estrictament local, tanmateix, els resultats em semblen molt minsos. Des d'una escala més àmplia, s'han fet molts més progressos, sortosament. Sigui com sigui, és en aquest context i en aquest estat de la investigació que han sorgit aquests 225 articles, dels quals se'n publiquen la majoria. Només s'han deixat de reproduir els articles que ressenyaven altres treballs locals i aquells que es referien a aspectes molt concrets i puntuals de l'actualitat rosinca i, consegüentment, superats pel pas del temps. Tanmateix, en el llistat de l'annex apareixen, per ordre cronològic, tots els articles apareguts a *Diari de Girona*.

El llibre s'ha estructurat en nou grans blocs per intentar de donar forma i coherència a l'heterogeneïtat a la qual fèiem referència abans. S'ha cregut que l'organització que podria resultar més útil al lector fos la cronològica. En aquest punt les possibilitats eren diverses: àmbits temàtics generals —el turisme, el món del treball, la guerra, les infraestructures...— o, per exemple, processos històrics determinats —el feudalisme, l'ensulsiada de l'Antic Règim i la construcció del Règim Liberal, capitalisme i burgesia... Al capdavant, per a un ús ràpid i eminentment escolar l'opció cronològica —per motius obvis— esdevenia preferible. Amb tot, el capítol 1 (*D'entrada, Roses*) s'articula al voltant de les aportacions que intentaven definir —o redefinir— la població, de cercar-ne la identitat comunitària, de fer-ne una lectura reflexiva des de la ciència històrica. Per la seva banda, *Panoràmica* —el segon gran bloc— recull els articles que se centraven en un objecte històric al llarg del temps i, per tant, sobrepassaven els límits temporals de molts dels capítols següents. A partir del capítol 3 (*Rhodes, Rosís, Roses*) l'organització s'inscriu plenament en aquest criteri cronològic. Des de l'antiguitat clàssica —un període estrella en la producció historiogràfica rosinca— fins a les acaballes del segle XVI —quan Roses pateix la transformació segurament més important de la seva història amb la construcció de la mal anomenada Ciutadella— s'agrupen en un mateix capítol: Roses presenta un desenvolupament històric homologable —quant a processos— a qualsevol altra població catalana. Hom podria haver titulat aquest bloc *La Roses normal o normalitzada*. Són, possiblement, els segles d'una Roses esplèndida i florent, que participa activament de l'antiguitat grega i romana, de la construcció feudal d'una nova societat —ara catalana— i de l'expansió catalana pel Mediterrani. El bastiment d'una plaça forta que encercla la població i l'inici d'una sèrie de nous

processos demogràfics, socials i bèl·lics transformen Roses i la introdueixen en els segles moderns.

El capítol 4—*Un segle perdut: el XVII*— aplega els articles que mostren el difícil camí que s'estengué entre la primera meitat de segle—amb una societat ben articulada i diversa, amb mestres de cant i orgue, traginers, pescadors o comerciants— i l'últim terç de la centúria, quan Roses ha de començar de zero—o de sota zero, si fem cas de les recerques de Pere Gifre sobre l'endeutament públic causat pels conflictes bèl·lics precedents. Més enigmàtic és, però, el segle XVIII, possiblement el període més desconegut—encara que sembli impossible— de la història de Roses. Malgrat que el divuit signifiqi la base del creixement contemporani, ningú s'hi ha aturat a investigar i pensar l'aplicació de les hipòtesis vilarianes. Des d'aquesta perspectiva semblava oportú titular el cinquè bloc *El segle XVIII, des de zero*. Més sort ha tingut el segle XIX, sobretot des de la feina feta amb motiu de l'exposició *Roses, 1875-1975: del model comercial a la revolució turística* (2001). Tanmateix, la riquesa d'aquest segle mereixia un esforç per comprendre molts aspectes que només estaven mínimament identificats. Els resultats s'agrupen en el capítol 6—*Un segle decisiu: el XIX*.

Finalment, el segle XX s'ha segmentat en tres grans blocs: de 1900 a la proclamació de la Segona República (*La construcció d'un nou paradigma: 1900-1931*); el període republicà i la Guerra Civil (*1931-1939: de la utopia d'un nou projecte social al temperi dels canons*), i el franquisme (*Amb 'isme' de franquisme... i turisme*), amb l'esqueix fonamental del turisme de masses que ha transformat radicalment, una vegada més, una població que al llarg de la seva història ha sabut renèixer i refundar-se contínuament.

D'altra banda, cal fer un esment especial a una característica que, almenys als més puristes, els emparà: la manca d'aparell crític, de notes a peu de pàgina. Si bé en un principi s'havia valorat la possibilitat de dotar de notes els articles—tot transformant-los en petits i estrictes treballs d'història—, la relectura dels textos va aconsellar mantenir el caràcter del que estava escrit: eren fonamentalment articles pensats i redactats per ésser publicats al *Diari de Girona*, és a dir, són bitllets periodístics escrits en un determinat registre literari, allunyat de l'academicisme necessari de les publicacions científiques. No hauria resultat

adient agermanar un estirabot semàntic amb una —posem per cas— referència bibliogràfica d'un investigador seriós i reputat. A més, la gran majoria d'articles, usualment, ofereixen les pistes i les referències necessàries per localitzar les fonts arxivístiques utilitzades i, encara més, les obres de consulta emprades. D'aquesta manera, a més, contribuïm a perpetuar una llarga tradició de “deixadesa citatòria”. Sigui com sigui, aquest llibre, més que mai, és la fotografia del que sap i del que no sap el seu autor i tots els errors que pugui contenir només han de ser comptutats al seu caseller, al meu caseller.

Finalment, caldria agrair la col·laboració de moltes persones que, d'una manera o altra, han intervingut en l'elaboració d'aquest llibre. Durant la redacció de molts dels articles publicats, l'autor s'ha beneficiat de l'ajuda de companys, investigadors i arxivistes de diferents centres i institucions, dels amics de l'Arxiu Històric de Girona o de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà, de l'Arxiu Municipal de Llançà o de la Universitat de Girona, de l'Imma, la Rosa, en Lluís, la Sílvia, en Jaume, en Manolo, la Clara, la Gemma, la Nuri, en Marcel, l'Èrika, en Pablo, en Marc, la Dolors, la Susagna, la Cati, la Mònica, en Felip, en Moisès, en Vicenç, en Pere, la Bàrbara, en Miquel i l'Aurora i *tutti quanti*: tampoc cal anomenar-los a tots. Ells saben tot el que els dec. També cal agrair a *Diari de Girona*—i al seu director— la seva disponibilitat, la seva absoluta llibertat de treball i l'amabilitat de la Carme, de Figueres, sempre amatent a tot allò que calia; a l'Ajuntament de Roses i, en concret, a tots els companys de treball, pel seu suport i col·laboració quan ha calgut. I, sobretot, a l'amic Miquel Martínez, el meu censor particular, que, amb bon criteri, no ha cregut mai en mi, un atribut que demostra la seva profunda intel·ligència andalusocatalana. A ell li dedico aquest paper. *Va por ti*, apa.

Josep Maria Barris Ruset
Roses, 1 de març de 2008

C1

D'entrada,
Roses

ROSES O LA RECERCA DE LA ZONA GRISA

Sembla plausible d'iniciar una col·laboració periòdica en aquest paper, sobre la vila de Roses i la seva història, amb una reflexió a l'entorn de la percepció exterior i la realitat d'aquesta localitat altempordanesa, que ha de servir per a establir les bases del diàleg que es pretén entre l'autor i els lectors; en definitiva, per a crear l'atmosfera de complicitat necessària.

De fa uns quants anys, Roses ha patit en l'opinió pública un procés de degradació mediàtica, que, en certa manera, ha cristal·litzat en una mena de llegenda negra, en una imatge perfectament negativa de la ciutat. Les causes han estat diverses i complexes: formes mexicanes d'encaixar la política local, visualització en el subconscient col·lectiu d'un determinat urbanisme de masses, desconeixement de les realitats més immediates (societat d'al·luvió, canvi en les formes de vida, segregació cultural, etc.). Roses ha estat una bona font per a la polèmica gràcies a la seva mateixa conformació social, i això és innegable. Però també ho és que ha servit de laboratori, a vegades induït, per copsar les manifestacions més esperades de nous fenòmens com ara el racisme que, em diuen, no és superior al d'altres poblacions gironines, sinó només el simple reflex d'una relació tan senzilla com és la proporció d'immigrants—magribins, posem per cas—sobre el total d'habitants. El cas de Roses no és únic i aïllat. Dissortadament, en massa punts de la nostra geografia es repeteixen les conseqüències de la celeritat dels canvis, bruscos, profunds i depredadors. Des d'aquesta perspectiva, és necessari analitzar, no ja l'existència d'aquesta llegenda negra—o, si es vol, mala premsa—, aspecte segurament molt secundari, sinó el grau de rigorositat, d'adequació a la realitat rosinca de la imatge que es transmet. Si bé és cert que les transformacions econòmiques i socials que ha experimentat Roses en els darrers quaranta anys, a causa d'un model basat en el turisme, ha conduït a una societat difícilment estructurada o, almenys, amb problemes de cohesió social, també ho és que el bagatge històric de Roses és prou extens per fer sentir la seva petja en l'actualitat. La valoració del conjunt de processos històrics que conflueixen a Roses no ha d'ésser inevitablement negativa. La gamma de grisos existents és àmplia, malgrat que sovint estigui per descobrir. La direcció que caldrà prendre és clara: un aprofundiment dels coneixements històrics per arribar a comprendre la situació actual i projectar les línies de futur. La percepció de les zones grises ens l'ha de donar l'anàlisi històrica.

Així, caldria definir somerament les característiques de la ciutat per oferir més elements de valoració. D'entrada, és una de les escasses poblacions amb dos parcs naturals en el seu terme municipal i, malgrat que disposa d'un Pla general d'ordenació urbana considerat per alguns potser massa laxa, el 62,2% del seu territori es troba protegit legalment. Davant la imatge d'un *laissez faire* urbanístic que conforma una concentració humana despersonalitzada i adotzenada—el famós *skyline* de les postals—, Roses disposa d'un catàleg del patrimoni immoble que comptabilitza 207 elements dignes d'esment, alguns tan emblemàtics com la Ciutadella, els dòlmens megalítics, el Castrum visigòtic del Puig Rom o les restes gregues i romanes del seu malaurat jaciment. Però també, hom pot identificar cases tradicionals de pescadors o exemples magnífics d'arquitectura al servei del turisme com la casa Rozes (1962), obra de l'arquitecte J. A. Coderch de Sentmenat. A la franja costanera, bàsicament verge a partir dels primers espadats rocallosos de la serra de Rodes, Arnald Plujà ha identificat recentment 371 topònims, fet que indica la riquesa de la seva vida marinera, difícilment superable per altres poblacions de la Costa Brava. Observem, per tant, una riquesa natural, patrimonial i, fins i tot, arquitectònica que no s'ha de minusvalorar, malgrat les pèrdues imputables a la depredació urbanística i a les ànsies de diner fàcil, que, d'altra banda, era la manera de procedir en uns altres temps.

L'*Anuari Comercial d'Espanya 1999* que edita La Caixa identifica una Roses allunyada dels estereotips basats en la gresca contínua i la frivolitat existencial. La ciutat apareix com l'onzena població de Girona quant a pes demogràfic i en radiografia una bona part del concepte treball: la seva activitat industrial ocupa la dotzena posició provincial (276 indústries); l'activitat comercial majorista se situa en onzena posició, mentre que la minorista (477 establiments comercials) l'eleva a la setena plaça; en la restauració i l'esbarjo nocturn només quatre ciutats superen Roses. En definitiva, observem una vila dinàmica i treballadora. Hom pot inferir, en un altre nivell, el grau de desenvolupament social a partir de la vida cultural que s'hi descabdella. Destaca el Grup de Teatre de Roses, una formació *amateur* de primer ordre, una autèntica delicadesa. Gens menyspreables són els cicles de música clàssica i blues, a hores d'ara totalment consolidats, o bé la col·lecció Papers de Recerca que s'està demostrant cabdal per canalitzar les iniciatives investigadores. Projectes, realitats i altra vegada la voluntat de treball. La conclusió és que Roses, com qualsevol altra població turística, no ha de ser vista en blanc o negre. La seva riquesa rau en la zona gris, àmplia i plural, sense solució de continuïtat.

DENOMINACIÓ D'ORIGEN

Més enllà del gentilici *rosinc*, els habitants de la vila costanera són coneguts d'ençà de final segle XVIII com a “gent del rei, que tiren bombes i bales”. L'origen de l'expressió es troba en una cançó popular del segle XVIII anomenada *Cançó de remar*, encara que també hom la pot trobar com la *Cançó del pilot*. Es tracta d'una melodia que repassa exhaustivament totes les poblacions del litoral gironí i rossellonès i en qualifica els habitants, sempre amb un caràcter sorneguer i punyent. Cal consignar que la cançó és de difícil localització. No obstant això, la publicà íntegra Jaume Pol Girbal en el llibre *El món de la Costa Brava*, en el qual l'autor fa l'explicació de rigor sobre el significat de cada expressió local. Però, per què els rosincs són *gent del rei, que tiren bombes i bales*? La biomassa humana d'aquests rodals és fonamentalment monàrquica i violenta? Evidentment, l'explicació no és aquesta. Cal remuntar-se als volts de 1553, any d'inici de la construcció de la Ciutadella de Roses –les Muralles, segons la denominació del lloc–, sota el regnat de l'emperador Carles V, per comprendre el seu significat. La vila de Roses, port comtal al llarg de l'Edat Mitjana, dedicada a la pesca, al comerç i a l'agricultura, es veié encerclada per una plaça forta de magnituds impressionants. La petja de la monarquia espanyola es deixà sentir de la manera més ferotge possible, en forma d'allotjaments forçats, de manteniment de les tropes i, sobretot, de destrucció i mort en totes les conteses bèl·liques en què la monarquia espanyola es veié implicada (1640-45, 1693, 1794-95, 1808-1814). Foren episodis bèl·lics que afectaren en gran mesura els habitants del poble: pèrdua de collites, abandonament intermitent de la població, ensorrament de cases... La guerra els arribà a ésser molt habitual. Hi visqueren, la coneixeren, la patiren.

La següent qüestió, cabdal, és conèixer per què s'aixeca la Ciutadella precisament a Roses. La resposta la dóna Pablo de la Fuente en la seva tesi doctoral, *Les fortificacions reials del golf de Roses en l'època moderna*: “La iniciativa de la monarquia hispana de fortificar el golf de Roses s'ha d'entendre com un projecte ambiciós de potenciació estratègica d'aquesta zona, a fi de dotar l'extrem nord-oriental de la península Ibèrica amb una àrea amb prou capacitat de concentració naval per poder sostenir la pinça estratègica, juntament amb els dominis espanyols nord-italians, sobre el litoral mediterrani francès”. És clar: Roses esdevé el nexa ibèric de la ruta logística dels exèrcits espanyols entre Milà i Brussel·les. En aquest context, els habitants

de Roses, malgrat no ésser genèticament monàrquics, ni tirar bombes i bales usualment, incorporaren al seu bagatge històric aquest procés centrat en la Ciutadella. En tot cas, és una altra de les influències de la construcció de la plaça forta en la població.

D'altra banda, aquest fragment de cançó ha estat utilitzat a bastament per multitud d'autors. Gairebé sempre, ho ha estat per demostrar un suposat caràcter bel·licós de Roses, per exemple en Díaz Romañach—*Roses, una vila amb història*— o en August Pi-Sunyer—*Sunyer metges, pare i fill*, editada a Mèxic D.F. el 1957—, que la contraposa a la plàcida vila agrícola i administrativa de Castelló d'Empúries, qualificada en la *Cançó de remar* com “Castelló, vila major. Tot són jutges i notaris”. Potser el més hiperbòlic i ditiràmbic fou Josep Pla—*Obres Completes*, volum 30— com, d'altra banda, li ha de correspondre: “Però no en va Roses ha estat durant segles un poble d'anomenada. Més que un poble ha estat una ‘plaça’, i això imprimeix un caràcter. A Roses són gent del rei, que tiren bombes i bales..., diu la vella cançó. Els seus habitants tenen fama de fer grans crits, de tenir uns certs fums i algun *puntiglio*. A vegades els pescadors d'aquí s'han estimat més naufragar que cedir en una qüestió d'amor propi... I això no és una crítica, per descomptat. És un fet i res més. El passat imprimeix caràcter...”

Els habitants de Roses, d'altra banda, se'ls coneix amb una segona denominació d'origen, de caràcter més popular. Són els Ànecs. És una fórmula que sobretot és usada pels escalencs que, al seu torn, són anomenats pels rosincs “esquenapelats”. La raó es troba en el lloc on es col·loquen les barques després de la jornada de treball. A Roses, antigament les embarcacions eren fondejades dins l'aigua, atès que per la situació arrecerada del poble del vent dominant del sector, la tramuntana, no calia varar-les a la platja. D'aquesta manera, els pescadors es remullaven en desembarcar i guanyar la sorra. A l'Escala era exactament al contrari. Les barques s'havien d'estirar fins a la platja i, per tant, hom solia presentar l'esquena pelada pel cordatge que es feia servir. Aquesta expressió tradicional—els Ànecs— ha donat lloc a una activitat també secular, que enfonsa les seves arrels en les foscos de la memòria, que es desenvolupa per la Festa Major: l'empaitada d'ànecs. És un acte controvertit actualment pels grups de defensa dels animals. Amb tot, i sense voler tranquil·litzar a ningú, és un *divertimento* que s'ha civilitzat molt, atès que fa anys els pobres animalons eren encaçats a cops de bastó. En això, però, no hi té res a veure que a Roses “siguin gent del rei, que tiren bombes i bales”.

En la conformació de la identitat d'un municipi hi intervenen diversos factors, dels quals els ineludibles són les persones, els ciutadans, i el territori, l'espai físic on es desenvolupa la vida social de la comunitat local. De la mateixa manera que històricament ha estat fonamental saber qui pertany a la universitat de veïns —per raons diverses, des de la definició de qui disposa de capacitat de vot en l'assemblea fins a les motivacions de caràcter fiscal i tributari—, sempre ha estat també una fixació atàvica deixar ben establerts els límits territorials de l'espai propi, com una reminiscència dels temps remots: l'espècie humana és, malauradament encara, territorial.

La qüestió ha estat, doncs, delimitar: Josep Pla dedicà nombroses pàgines a elucubrar sobre els límits empordanesos, rinxolant el discurs amb disquisicions sobre les fronteres de l'Alt Empordà i l'Empordanet; també l'historiador figuerenc, Albert Compte, escriví sobre aquest tema, des d'una òptica més científica. En els darrers temps, ha aparegut un treball excel·lent de Marta Albà i Lluís Torres per a Llagostera, titulat *El termenal de Llagostera*, un estudi metodològicament exemplar que caldria seguir en altres poblacions, sobretot pel que pot aportar de coneixement del territori. En un àmbit més proper, l'anàlisi dels terrenals de la zona del cap de Creus ha estat abordada per Arnald Plujà, que s'ha endinsat en les obscuritats documentals i jurisdiccionals medievals i modernes.

A Roses, la fitació del terme ha estat una qüestió complexa i farragosa. La multiplicat de senyors feudals actuant —el comte d'Empúries i l'abat de Santa Maria de Roses— i la necessitat d'amollonar geogràficament àmbits tributaris en són la causa. Un exemple medieval: el terme marítim. Ja en el segle X, el monestir rebia la manada des de la Muga fins al Morell i, entre el 1137 i el 1154, el districte marítim del monestir s'amplià —per rebre la lleuda de les naus— fins al cap de Creus. Encara, el 17 d'octubre de 1228, el comte Hug d'Empúries venia al monestir el delme del mar des del Salatar fins al port de Cadaqués. De tot plegat, se'n derivà una acusada conflictivitat amb els pescadors de Cadaqués, que Hug Palou documenta, almenys, pels anys 1310, 1392 i 1396.

També per l'època medieval destaca la demarcació de la Garriga, una entitat jurídicament diferenciada de la vila de Roses: de fet, una altra vegada hom comprova com els diferents dominis feudals donaven lloc a atermenaments també diferenciats.

Ara bé, les primeres partions territorials modernes conservades a l'Arxiu Municipal arrenquen, a Roses, el 1890, malgrat que n'existien d'anteriors, atès que Pau Birba —que actuà d'assessor a les acaballes de segle— ja havia participat en atermenaments anteriors. La delimitació de 1890 constava de 51 fites que separaven el terme de Roses de Castelló d'Empúries, Palau-saverdera, Selva de Mar, Port de la Selva i Cadaqués. Cada municipi presentava una comissió composta per l'alcalde, un tinent d'alcalde, un nombre variable, però reduït, de regidors, un o dos assessors —usualment, persones ancianes i coneixedores del terme— i un secretari. Juntament amb la comissió del poble veí, resseguien fita per fita la línia divisòria, moment en què es constatava, per sorpresa general, la capacitat de les pedres de terme per recórrer, a vegades, llargues distàncies. Aquesta característica de les fites comportava, indefectiblement, la confrontació entre les diverses comissions municipals, cosa que no ajudava, precisament, al bon veïnatge. Les actes que s'aixecaven d'aquestes operacions són un bon testimoni del grau i, a vegades, de la virulència de les discrepàncies.

Sigui com sigui, s'efectuaren altres atermenaments el 1928 i el 1929 —aquesta vegada impulsada per la Comissió Geogràfica de l'Exèrcit, de la qual es conserva una còpia del 1943-1944. Foren tradicionals les disputes pels límits municipals entre Roses i Cadaqués, sobretot a la zona de la cala de Jóncols, un sector aferrissadament disputat per ambdós pobles. En canvi, alguns accidents geogràfics, com el rec anomenat Cap de Terme, que separava i separa Roses de Palau-saverdera, facilitaven els treballs de delimitació i, encara avui dia, malgrat la desaparició o el moviment d'algunes fites, són un referent vàlid.

ROSES I LES GRÀCIES DE COROMINES

L'Empordà ha estat –i encara és– matèria poètica: Maragall, Foix, Garcés, Coromines, Barceló o, en un altre registre literari, Pla, són algunes de les plomes que han escrit sobre l'essència empordanesa i que, alhora, n'han conformat el mite i la llegenda. Sobre Roses, com a part integrant d'aquesta unitat geogràfica, també han gotellat els esquitxos de pols que els Déus de l'Olimp han escampat per aquest rodal.

Pràcticament tots els escriptors n'han valorat la bellesa natural de la situació de Roses en la seva golfada, la gentilesa de la seva corba, fins i tot meritòria d'un assaig de reducció a formulació matemàtica per part d'Alexandre Deulofeu, en un intent foll de cercar explicació a les sensacions de les pupil·les, en un desesper –intel·ligent– per embotellar la perfecció de la forma. Ha agradat l'epidermis, la sensualitat dels colors i de les formes, el batre dels elements naturals contra el terra i la gent, ja sigui la tramuntana, ja sigui la mar. Però, també, s'ha creat la manera, el personatge tipus empordanés, gent qualificada per Pere Coromines d'"...intrèpida en les artigues, toçuda i brava en el batre les roques..."; desconfiada, escèptica, romanitzada, sorneguera, contemplativa, amb un punt de ganduleria, segons Josep Pla.

Han estat les gràcies de l'Empordà, que Pere Coromines (Barcelona, 1870-Buenos Aires, 1939) relatà el 1918 –sota aquest mateix títol. Coromines, amb arrels familiars a Biure (ell mateix es definia com "...l'esqueix d'una vella soca empordanesa trasplantada..."), fou un escriptor, polític i economista important en la Catalunya del primer terç de segle XX. Home militant en els rengles republicans, amb contactes amb els grups anarquistes de finals segle XIX, fou president de la UFNR, fundador de l'Institut d'Estudis Catalans, regidor a l'Ajuntament de Barcelona, diputat a Corts, president de l'Ateneu Barcelonès, membre de la comissió redactora de l'Estatut d'Autonomia i conseller de Justícia i Dret. A més, fou pare del gegantí filòleg, Joan Coromines. En definitiva, Pere Coromines era una mostra del millor que ha produït el país.

A *Les gràcies de l'Empordà*, Coromines es refereix diverses vegades a la vila de Roses. En destaca, en primer lloc, el golf de Roses, la novena gràcia, acotat pel "...ressò musical de la seva

lluita [que] evoca la divina memòria d'Orfeu..."; de Roses, en particular, en diu "...les seves gràcies de sirena...". La gràcia vint-i-dosena de l'Empordà la dedica als pescadors de corall, "...gent extranyament esquerpa, tarada de bruixeria, carn de llegenda". Coromines, home políticament compromès i socialment informat, possiblement coneix les nissagues de corallers grecs establerts a Roses i a Cadaqués, els Kontos: "En les costes de l'Empordà, estan a punt de desaparèixer, perquè han tornat a Rosas els grecs d'avui, atrets, tal vegada, per la mateixa fam de meravelles que'ls va dur aquí ara fa més de vintiquatre segles. Els d'avui són pobres, i no saben ben bé del cert què cantava Homer. Les seves barques són lletges, com un reneç, i les ànimes dels que les governen, no encenen damunt d'elles una resplendor matinal".

La trentena gràcia de l'Empordà, Coromines la consagra al vi ranci, de Llançà i Roses: "...les terres que li foren grates a Dyonissius són els soleis de Roses la grega, les falde que devallen del cap N'Orfeu fins a la mar, devès Montjoi fins a Llançà i Culera, davant la roca marina del Castellà... ¡Ai el vi ranci de Llançà i de Roses! En la copa és enveja daurada, en la boca és perfumada delícia, quan et travessa el pit és foc que t'arbor, i en el cor i en la sang és l'exaltació de la vida, cordial per a les hores d'un bell morir".

Coromines, sota els paràmetres noucentistes, descabdella les 32 gràcies de l'Empordà. Roses participa, al capdavant, d'aquest procés de mitificació de l'Empordà que ha tingut en la literatura una arma eficaç i diligent. El vi ranci, Norfeu, el golf, Montjoi, els corallers, són unes petites i comptades gràcies, però que participen del que Pere Coromines anomenava "...la gràcia de totes les gràcies...": l'Empordà.

SOBRE LA PESCA I ELS PESCADORS

Roses ha estat –i, afortunadament, encara és– una població pesquera, fins i tot, intensament pesquera. Tant si el paràmetre és el volum de captures com si la mida es pren pel valor d'allò arrencat al mar, Roses és el principal port de la demarcació gironina i, sovint (llevat de petites fluctuacions anuals), de Catalunya, juntament amb Tarragona, Vilanova i la Geltrú, Barcelona o Sant Carles de la Ràpita. El tragí del seu port, l'anar i venir de persones i camions frigorífics a primera hora del matí o amb el sol caient per darrera el Bassegoda a la tarda, així ho confirmen. Les dades també: l'any 1998, per exemple, Roses va ésser el segon port pesquer català, amb 6739,8 tones de peix amb un valor al mercat de 2303,4 milions, només superat pel port de la romana Tarragona (9557,6 Tn i 2769,6 M).

A més, l'activitat pesquera a Roses, durant el segle XX, ha estat un factor de creixement econòmic gairebé permanent, potser amb una lleugera crisi durant els anys inicials de la dècada de 1950. El sector pesquer, d'una banda, permet explicar, en bona mesura, el redreçament que seguí la crisi del darrer terç del segle XIX, gràcies a l'augment de productivitat en tots sentits que significà la introducció de motors a les barques. Jaume Santaló ho ha explicat clarament i contundentment a *Roses, 1875.1975. Del model comercial a la revolució turística*: “La introducció de motors a les barques va significar una autèntica revolució en el món de les pesca. Les possibilitats de multiplicar les captures que oferia el fet de treballar amb barques equipades amb motors passaven tant per la intensificació –amb la mateixa inversió de temps es podia pescar molt més– com per l'extensió –anant a buscar peix a molta més distància si calia i trobant-se molt menys subjectes als condicionaments climàtics”.

D'una altra part, donà feina a un nombre cada vegada superior d'habitants, gràcies a les millores comentades. El 1910, la pesca ocupava un 35% de la població activa, xifra que augmentà 10 punts l'any 1930, segons els padrons d'habitants respectius. El 1955, encara, la població treballadora relacionada amb els oficis de mar representava el 42%, segons Yvette Barbaza, a *El paisatge humà de la Costa Brava*, i el 1960, el 36,3%.

Tanmateix, l'increment del sector pesquer es degué, de manera significativa, a les aportacions humanes que, provinents fonamentalment d'El Campello i l'Ametlla de Mar, s'iniciaren pels volts de 1910 i que tanta importància tingueren en la política local republicana. Aquest fluxe immigratori ha generat a Roses una viva discussió popular sobre qui arribà primer a la població: foren els "campellers" (campellencs) o els "caleros" (*ametllencs*) els qui primer s'establiren a Roses? La resposta és difícil de precisar. És inapelable, si més no, que durant les primeres temporades de pesca, tant els uns com els altres, visqueren en les seves barques, sense que s'empadronessin a la vila. Només quan veieren clares les possibilitats pesqueres de la zona i tingueren per ben confirmades les limitacions dels caladors d'origen —massa sobreexplotats—, optaren per fixar la seva residència a Roses. El padró d'habitants de l'any 1924 és bastant eloqüent: 50 pescadors eren encara transeünts i vivien en barques, dels quals 45 provenien d'El Campello, 3 de Vilajoiosa i 2 de l'Ametlla de Mar. Entre els 40 pescadors empadronats en aquesta data, 18 eren d'El Campello, 12 de l'Ametlla de Mar i 3 de Tarragona.

Aquesta aportació forana fou continuada i és ben palesa el 1955, quan 122 pescadors (un 26,2%) sobre un total de 464 són immigrants, i el 1960, amb un total de 418 pescadors, dels quals 133 (31,8%) provenien d'altres ports. Tanmateix, sempre és important, més enllà de les dades generals, el nombre de pescadors arribats des de centres emissors tradicionals: de 58 pescadors de la província d'Alacant, 48 eren d'El Campello; de 30 pescadors de la província de Tarragona, 17 eren de l'Ametlla de Mar.

En definitiva, la pesca ha estat tradicionalment el sector econòmic més important a Roses en els darrers 100 anys. Els canvis tecnològics, els avenços en les tècniques pesqueres o les transformacions socials en el món dels pescadors permeten comprendre el llarg recorregut que separa les 122 tones capturades el 1892 (sumant tot el districte marítim de Roses), les 1800 de 1940 i, finalment, les 6739,8 de 1998. Gairebé res.

AUREUM MARE (I)

El món de la pesca és, en essència, un univers de coneixements acumulats, mitjançant l'experiència i l'observació empírica, sobre el mar, les tècniques pesqueres i les relacions de producció que esdevenen un capital social preuadíssim, transmès de generació en generació, i que actualment està en perill de desaparició a causa de les vertiginoses transformacions que ha sofert el col·lectiu professional dels pescadors. Aquest capital social basat en el coneixement s'estén també a les activitats derivades que s'efectuen a terra i que no són menys importants, des del moment en què cal transformar en valor el pa obtingut de les aigües, en una felicitat paràfrasi de l'historiador José Antonio Mateo Oviedo.

Els avenços tecnològics han modificat substancialment la bacanal diària de peix que s'oferia en la subhasta. Les màquines, els botons, les cintes transportadores, els panells lluminosos han despersonalitzat la subhasta del peix, que ha perdut bona part de la càrrega emotiva, sensorial, que havia tingut temps endarrera. És difícil que una població qualsevol pugui celebrar cada dia una festa, en aquest cas una festa comercial amb el pa obtingut del mar. Ara poca gent sap com se subhastava el peix fa unes dècades, abans de l'automatització d'aquestes operacions d'intercanvi, de quins eren els referents simbòlics, de quina era la mecànica de l'ofici o, per exemple, de quins eren els codis d'actuació establerts per la tradició centenària.

Sortosament, encara hi ha persones, majors, sàvies, amb experiència i el cap clar, que poden transmetre els seus coneixements sobre com s'efectuava la subhasta del peix, l'operació que transformava les aigües blaves —a voltes glauques— del Mediterrani en un *aureum mare*, tant atzarós i volàtil com es vulgui, però, en definitiva, en una font de riquesa material i cultural. A Roses, Vicenç Juanola Viñas és el subhastador de peix més antic que encara viu. Va treballar en aquest càrrec des de l'any 1948 fins al 1963, en un període cabdal per a la pesca, atès que s'intentà, des de l'Estat franquista, impulsar aquesta indústria, en un context autàrquic que suposadament afavoria l'avenç de les pròpies forces productives. No ha de sorprendre, per tant, que a l'any 1946 un 70% de la població es dedicués a les activitats pesqueres (el 1955 l'índex encara se situava en el 42%) i que s'acabessin els treballs del *Plan*

Nacional de mejoramiento de la vivienda en los poblados de pescadores, que havia de donar lloc a la redacció de projectes d'habitatges per a pescadors adaptats a les seves necessitats, o que, finalment, s'inaugurés el 9 de febrer de 1949 –just en el desè aniversari de l'"alliberament" de Roses per les tropes "nacionals"– la Plaça Nova del Peix. La pesca, per tant, fou el refugi laboral d'una gran part de la població rosinca en els difícils anys de la postguerra. La importància de la figura del subhastador del peix en aquest ambient econòmic no és minusvalorable: per les seves mans –pel seu cant– passava gairebé tota la riquesa del poble.

Vicenç Juanola va nèixer el 13 de setembre de 1923, quan encara feia poques hores que el general Primo de Rivera havia assumit el poder en un cop d'estat. Als dotze anys començà a treballar de pescador. El 1937, en el transcurs de la Guerra Civil, treballà per la col·lectivitat de la pesca de la CNT i amb només catorze anys ajudava al subhastador del peix d'aquest sindicat, que era en Jordi Suquet. En aquell temps, també hi havia el sindicat UGT, que venia el peix capturat pels seus afiliats i tenia el seu subhastador.

Una vegada acabada la contesa bèl·lica, el 1939, va tornar a fer de pescador. L'any 1948, al Pòsit de Pescadors –la confraria, segons la terminologia de l'època franquista, encara que tothom mantenia el terme pòsit– hi havia dos subhastadors: en Salvador Gispert i en Francesc Trulls, conegut com en Francisquet d'en Ramon d'en Xicu, un personatge ja vell, bon coneixedor de l'ofici i ensenyant dels seus secrets als futurs successors. El Pòsit encantà una plaça de subhastador, a la qual concorregué –i guanyà– Vicenç Juanola. El 30 d'octubre de 1948, doncs, entrà a ajudar Salvador Gispert a vendre el peix. Progressivament, anà assumint cada vegada més les funcions de subhastador, complementant-se amb en Gispert: quan no subhastava un ho feia l'altre. Salvador Gispert deixà la feina l'any 1958 o 1959 (fou substituït per Joaquim González) i Vicenç Juanola assumí plenament totes les funcions fins al dia 31 de maig de 1963. Actualment, ell és el tresor de la subhasta.

AUREUM MARE (II)

L'organització diària de la subhasta del peix seguia un procés molt pautat i repetitiu, fruit de pràctiques ancestrals que, d'una banda, adaptaven la comercialització a les necessitats horàries de la producció, però que, de l'altra, també impel·lien els pescadors a observar els requeriments del mercat final. Sigui com sigui, la jornada del subhastador era llarga, per bé que intermitent. La seva feina començava de bon matí. A la primavera se solia efectuar la primera subhasta —o, com s'anomenava, “la primera hora”— cap a les sis del matí; a l'hivern, la subhasta es produïa una mica més tard, al voltant de dos quarts de vuit o les vuit del matí.

A la primera hora s'esperava que arribessin els arts (el conegut tirar l'art de fotografies anti-gues i pel·lícules en blanc i negre) després d'haver acabat el primer vol. La primera venda del dia era la millor, la que donava més diners, atès que el peix era ben fresc i es venia el mateix matí a Castelló d'Empúries o Figueres. Interessava a la gent de l'art, per tant, ésser-hi amb les captures just acabades de fer. Els participants en l'art solien ésser els elements més humils de la població, la base miserable de la piràmide social del món pesquer. Es podia afegir a l'art qualsevol persona, ja que no calia disposar d'uns coneixements de pesca especialitzats i concrets: qualsevol era capaç d'agafar un estrop i estirar feixugament platja amunt, una vegada i una altra. Hom recorda encara els dos arts que hi havia durant les dècades de 1940 i 1950: l'art d'en Salvador Salamó —en Bardalagues— i el de l'Antoni Marés —de can Pauet. Eren els únics arts que restaven als anys 50, una rèmora històrica dels molts que hi havia hagut anys enrere. Els arts agafaven, sobretot, rogeret (molt apreciat), calamars, roger, boga, reget, pops (on n'hi havia més era davant l'hotel Terrassa, al costat de les muscleres). Precisament, eren corrents i usuals les disputes entre pescadors —ja fossin entre simples pescadors, ja fossin entre els patrons i els pescadors— per quedar-se un pop qualsevol atrapat a la xarxa. Qui el veia cridava estentòriament “pop meu”, però, de fet, se'l quedava el més espavilat, és a dir, el primer en agafar-lo. El peix de l'art, com s'ha dit, era molt apreciat pel fet de ser capturat ben viu i tenia una immillorable sortida comercial a les places del rodal.

També acudien a la primera venda matinal les teranyines —o barques de llum provistes d'un bot auxiliar amb generalment quatre fanals—, que eixien a pescar al capvespre, entre les set

i les nou del vespre, segons les condicions metereològiques. Arribaven a port just abans de la primera subhasta. Les teranyines anaven a pescar a la Planassa —o Planeu, com en diuen els pescadors de Roses—, és a dir, per tot el golf de Roses, entre l'Escala i Jóncols, tot cercant peix blau (verats, anxoves...), però sobretot l'exquisida sardina.

A la primera subhasta del matí també hi participaven els anomenats pescadors petits amb els seus llaguts de dimensions escarransides, mesurats a pams, que es dedicaven al palan-gre o a tirar la xarxa. Alguns d'aquests petits pescadors —simples unitats humanes, a vegades ajudades per un fill o un pare ancià— s'estaven dies a les barraques de pescadors de l'Almadrava, la Pelosa o a Jóncols. Era una pesca absolutament artesanal, sovint de pesca-dor jubilat, una pesca viciosa, nascuda del delit irracional de trepitjar diàriament l'onatge davant la costa baixa de Roses. Finalment, no era gens infreqüent que el cotxe de línia de Cadaqués baixés peix per ser subhastat a Roses, una pràctica que s'allargà fins a l'any 1960 i que completava l'oferta halièutica de la llotja rosinca.

A la subhasta, les primeres de vendre eren les teranyines, que tenien aquest privilegi histò-ric. Tot seguit posaven en valor de mercat les captures dels pescadors petits i, després, el peix de l'art i el de Cadaqués. Si totes les subhastes del dia són un cafarnaüm de crits, de corredisses, de cops de caixes, de pescadors i traginers anant amunt i avall, com posseïts per una estranya i invisible força, atrafegats en mil i un detalls, la de la primera hora sem-pre s'hi afegia la pressa manada perquè el camió de Transports Brunet havia de sortir dis-parat, a les vuit del matí, cap als mercats de Castelló d'Empúries i Figueres, a dur el peix fresc. Ja s'havien cantat els primers rengles del jorn i s'havien venut les primeres planes d'escates. La subhasta de primera hora s'havia acabat i, lentament, la llotja tornava a una relativa quietud, intuïda simplement momentània. Per la seva banda, arrencat de l'*aureum mare*, el peix començava el camí cap a la taula.

AUREUM MARE (III)

La plaça del Peix de Roses, la llotja. Les vuit, quarts de nou del matí. La subhasta de primera hora ha finalitzat i els dinerons han canviat de butxaca. Passada aquesta primera tempesta comercial, tothom anava a esmorzar, generalment a casa seva, encara que Vicenç Juanola recorda haver vist, de ben petit, els pescadors de les teranyines encendre un feix de tòries al costat de llevant del carrer Francesc Macià i esmorzar peix. Era usual —quotidià— esmorzar peix, el plat preferit, imbatible, tant se val si fregit o a la brasa. Els arts, a l'hivern, solien esmorzar —més habitualment dinar— olla, que era, una altra vegada, de peix. En aquestes ocasions, cadascú es portava el pa, mentre que el peix s'aportava d'una mena de fons comú alimentat dels especímens que no tenien sortida en el mercat. L'olla es realitzava preferentment a la Pelosa o a l'Almadrava, llocs habituals d'alguns arts rosincs. A Montjoi, en canvi, no es tirava l'art perquè l'alguer era massa alt (l'únic indret apte, en aquesta cala, era a la sortida, del costat de la Pelosa, a l'esquerra, al Moro, que era un bon lloc per practicar aquest tipus de pesca).

Havent esmorzat, els pescadors de l'art tornaven tot seguit a tirar el vol, les teranyines resagades arribaven i preparaven el peix per la segona venda, que s'efectuava de les deu del matí endavant, una mica en funció de l'hora d'acabament del segon vol. Es repetia, doncs, el cerimonial: els pescadors petits presentaven el peix per vendre directament a terra; les teranyines posaven les seves captures en caixes. Era una subhasta més relaxada, sense les presses d'haver d'abastir un mercat comarcal, sense l'obsessió de veure l'automòbil d'en Brunet esperant. El peix comercialitzat ara no sortia fins al vespre o bé l'endemà amb l'inefable transportista.

Tanmateix, el comerç del peix no s'acabava amb la subhasta de la segona hora. Cap a les sis de la tarda s'efectuava una altra —la darrera— subhasta. Primer es venia el peix de les barques petites que no havien estat a temps al matí de vendre. Posteriorment, es licitava el peix de les barques d'arrossegament o de bou —les més grosses i capitalistes. Aquestes barques d'arrossegament, equipades amb motors de combustió interna, generalment d'uns 45-50 cavalls de potència en aquells anys centrals de segle XX —encara que les més grosses

podien arribar als 90 cv—, sortien a les 5-6 del matí, acompanyades del record de la sirena anunciant un altre dia de feina al mar. No tornaven fins a les 6 de la tarda, abans que, una altra vegada, la sirena s'erigís en àrbitre del temps. Si les teranyines perseguien el peix blau, els bous anaven al peix blanc: lluç, lluçà, popets, rap, gamba, escamarlà... Les barques més potents, òbviament, anaven a la recerca de la gamba i l'escamarlà que residien plàcidament a una major profunditat: en aquest sentit, la capacitat econòmica comportava la possibilitat d'obtenir millors calades.

Arribats a la llotja, els pescadors de l'arrossegament preparaven el peix en unes safates circulars anomenades “planes”. Malgrat tot, quan hi havia molt de peix, per exemple molta lluçà, es posava en caixes per tal de facilitar la constitució de lots de venda uniformes i coherents. La subhasta de tarda començava i, amb l'incipient turisme de la segona meitat dels anys cinquanta i primers seixanta, esdevenia un veritable espectacle, en el qual es barrejaven en rotllana pescadors cansats, compradors —o traguers, com se'ls anomenava— d'ull viu i ociosos turistes embadalits davant el tipisme d'unes formes comercials amb regust antic. El cant numeral del subhastador, àgil, gairebé frenètic, era estroncat periòdicament per un “*meu*” que, pel profà, tenia més de màgic que de racional lògica capitalista: per què ara? Per què no esperar unes pessetes més? Quines havien estat les raons, les causes, immanents, de la decisió? Eren, en definitiva, les lleis del mercat en el seu estat més pur i simple, salvatges per la seva immediatesa i despietades pel comerciant pusil·lànim. La llotja regalimava activitat, tensió, fressa; l'ambient esdevenia una barreja exultant de mercadeig seriós i de festa aparentment desordenada. En passar pel lloc on hi hagué la plaça del peix, hom pot sentir encara la veu greu i rogallosa de Salvador Gispert, un subhastador, bramant: “aneu a xerrar al carrer” o un furiós pescador anònim engegar un “tú, valdria més que anessim a l'art”.

Però la subhasta era un espectacle efímer. Dues hores més tard, ja s'havia venut tot el que es podia vendre. L'endemà a primera hora es tornarien a repetir els gestos, els crits i els nervis. Ara, però, la llotja tornava a quedar deserta, lentament. Només uns quants empleats del Pòsit es mantenien fermes en el propòsit de netejar un terra irisat per les escates del peix subhastat.

AUREUM MARE (IV)

El procés de la subhasta, pel seu atavisme i antiguitat, estava replè de petits secrets i costums. L'ofici de subhastador s'aprenia per la pràctica quotidiana, l'experiència. Des de la mateixa manera de valorar el peix que s'havia de cantar, que es pesava a ull, fins a la forma de dirimir les disputes que poguessin sorgir, es regia per una sèrie de normes no escrites i per uns procediments ancestrals d'actuació enfront cada situació.

Arribades les barques, el subhastador era qui, en darrera instància, decidia quan començava la subhasta i empenia amb veu decidida el típic cant de cada lot o partida, que eren fets pels mateixos pescadors. Usualment, els pescadors petits presentaven el peix per vendre directament a terra, mentre que les teranyines posaven les captures en caixes. Les barques d'arrossegament, per la seva banda, utilitzaven unes safates anomenades planes. En canvi, quan hi havia molt de peix, per exemple molta lluç, es presentava també en caixes. Així mateix, el peix de més valor (per exemple, un bon mero) solia posar-se en la preferència solitària i cerimoniosa d'una plana. Al seu torn, se subhastava per rengles formats per cinc planes cadascun. A vegades, en funció de la quantitat de peix que hi havia, el subhastador esmentava que se subhastava "a la llibertat" d'una o totes les planes d'un rengle, és a dir, que el comprador podia adquirir al preu convingut tot un rengle. A més, es podia vendre d'un cop més d'un rengle. Hom deia: "un rengle a llibertat d'un altre" o "un rengle a llibertat de tots", menys l'últim rengle que es venia plana per plana, per satisfer les necessitats d'aquells compradors que no volien comprar tant de peix i que amb una o dues planes ja en feien prou. L'últim rengle, per tant, es guardava per a qui volgués comprar a la menuda i era, de fet, una deferència al comprador petit o esporàdic.

Cal esmentar que la subhasta del peix també reglamentava l'ordre de venda de les barques d'arrossegament. Els bous venien el gènere per un ordre establert segons una llista apuntada en una pissarra on hi havia anotades totes les barques. El primer a vendre era el primer de la llista i, així, successivament. Cada dia començava a vendre primer el següent de la llista. Quan s'arribava al final es tornava a començar per ordre invers, de baix a dalt de la llista, de l'últim al primer. Com totes les activitats humanes hi havia l'habitual picaresca:

sempre hi havia alguna barca que no volia ser la primera a vendre per poder especular amb el preu del peix i que arribava tard expressament i, així, passar al final de la venda. Tanmateix, però, el torn s'havia de complir, si no avui, l'endemà. El torn no li passava. Si a una barca li tocava vendre primer i no ho feia per qualsevol raó, l'endemà li tornava a tocar ser la primera a vendre.

La mecànica del cant de la subhasta és a bastament coneguda. El subhastador cantava de dalt cap a baix, és a dir, la cantarella començava per un determinat valor monetari i, en sentit decreixent, s'anava restant import al lot. De sempre s'havia cantat de mitja pesseta en mitja pesseta. Després es passà a cantar de pesseta en pesseta. Aquest canvi es va produir amb el trasllat del lloc de venda de la Plaça Vella del Peix (plaça de Sant Pere) a la Plaça Nova, el febrer de 1949. Al final de l'activitat de subhastador de Vicenç Juanola, a principi de la dècada de 1960, malgrat que el més corrent era continuar cantant de pesseta en pesseta, ja es cantava per duros, sobretot en lots d'un import elevat.

Quan s'havia de cantar un lot important—per exemple, un mero o una tonyina de bon pes—se solia dir “va de X pessetes d'eixau”, que vol dir que el subhastador—previsor davant la possibilitat que la seva valoració del lot no fos la correcta—es guardava la capacitat de tornar a començar el cant per un import superior a les X pessetes d'eixau. Era una mena de roc comercial a la faixa. Això passava quan, al començar a cantar, agafaven el subhastador pel mot (per exemple, començava un lot per 40 pessetes i ja li prenien de seguit); l'evidència de la valoració a la baixa efectuada pel subhastador i l'esment previ de l'eixau li donaven el dret a tornar a començar a cantar per la quantitat inicial (40 pessetes) més l'eixau que havia previst (per exemple, 10 pessetes: “va de 10 pessetes d'eixau”). El traginer també tenia el dret de fer tornar a cantar quan, davant d'una equivocació clamorosa, el subhastador li admetia l'error flagrant o comprovava que estava despistat. Tanmateix, Vicenç Juanola també reconeix que sempre hi havia qui anava de mala fe.

AUREUM MARE (i v)

El moment àlgid de la subhasta del peix arribava en aquell instant immediatament anterior al crit de “meu” etzibat per un tragner qualsevol, aturant el cant al preu que més li convenia. De tant en tant, sorgien disputes per dirimir quin comprador havia aturat el cant. Evidentment, en aquests casos –poc corrents–, el subhastador esdevenia l'àrbitre que havia de posar pau. Vicenç Juanola, el nostre subhastador de referència, és del parer que, quan dos tragners es barallaven, la causa de fons, sovint, era la competència directa que es feien a les places de venda. La feina de subhastador, per tant, requeria estar sempre amb l'ull viu: no només havia de tenir la suficient mà esquerra per lidiar els conflictes, sinó que calia vigilar, per exemple, la qualitat del peix –que no fos del dia abans– o comprovar que els lots estiguessin ben arreglats. Un altre motiu de discrepància –de petita discrepància, tanmateix– es produïa quan el cant ràpid del subhastador impedia escatir en quina quantitat s'havia aturat la venda. Què passava quan el “meu” del tragner resonava per tota la llotja, mentre el subhastador ja estava cantant un nou import? Sempre s'estava entre l'es-pasa i la paret, entre els interessos dels pescadors i dels tragners. La corda sempre era ben tibada.

A vegades es posava a cada lot un paper o una targeta amb el nom del comprador per evitar embolics. El subhastador, al seu torn, anotava el seu nom en una llibreta, que s'organitzava per columnes de compradors. A cada fila s'apunten les quantitats adjudicades o pagades per cada lot adquirit (50 ptes, 100 ptes...). Al final de la jornada, cada dia, el subhastador feia una nota a cada tragner amb l'import del que havia comprat. No era infreqüent que el mateix subhastador, moltes vegades, la hi portés a casa seva (només als del poble; als de fora, evidentment, no). Els compradors de fora la vila havien de pagar diàriament la mercaderia adjudicada, mentre que els comerciants locals liquidaven amb el Pòsit de Pescadors a final de setmana. Els dissabtes es passaven les quantitats consignades a la llista diària del subhastador en un llibre major per procedir, seguidament, a liquidar amb cada comprador el deute. Generalment, hom complia religiosament amb aquest tràmit ineludible, encara que també hi havia a qui li costava més anar el dissabte a pagar i ajornava el pagament del deute fins al dilluns o al dimarts. De fet, es tractava del que, actualment, els

economistes en dirien “petites operacions financeres destinades a millorar la liquidesa”. Els pescadors, conseqüentment, cobraven també a final de setmana, una vegada el propietari de la barca –o el patró, si així ho havia decidit el propietari– havia cobrat de la Confraria de Pescadors.

Val a dir que els traginers havien de disposar d’una llicència per poder accedir a la subhasta del peix. No podia anar-hi qualsevol: calia, i encara cal, un permís d’intermediació comercial. Tampoc es tractava d’un tràmit gaire oneros. Usualment, aquesta llicència només es demanava a la concurrència forana, sobretot si era de caràcter esporàdic i, per tant, poc coneguda a la plaça local.

La llotja del peix esdevenia, en definitiva, un dels centres de la vida social i econòmica de la població. Abans, com ara, era el millor lloc on trobar a gairebé tothom. Abans, com ara, era el millor lloc per copsar el pols econòmic de la població: si les captures eren abundants i els preus bons, les cares dels pescadors i dels seus familiars dibuixaven, enriolades, la felicitat. Era, en definitiva, la subhasta de mitjan segle XX, una subhasta una mica posterior a l’escena típicament costumista que anys abans havia descrit Carles Bosch de la Trinxeria, a *Records d’un excursionista* (1887), sobre la venda del peix de Roses: “Quina animació...! Les dones, airosament arrebossades, treuen de les embarcacions les canastres plenes de tota classe de peix; formen un rotllo, prompte el peix és venut i vinga carregar el carro d’en Ciset, que tresca tot seguit cap a la peixateria de Figueres”.

Els propietaris, els patrons i els pescadors d’unes 40 barques de pescadors petits, gairebé 25 bous i una quinzena de teranyines –l’autèntic salobre humà de Roses, com l’escarquillat Angelet– extreien de les aigües mediterrànies, a final dels anys 50, l’or escatat que donava vida econòmica i sentimental a les rosinques i als rosincs. Perquè, al capdavall, sempre és difícil transformar el mar en l’*aureum mare*.

DIES CARNAVALESOS

Un dels trets d'identitat més potents de Roses és el seu Carnaval. No es tracta que Roses celebri un carnestoltes qualsevol, més aviat adotzenat i de caràcter exhibicionista —tipus Rio de Janeiro o Tenerife—, sinó que el Carnaval s'ha convertit, pel pòsit dels anys, en el “seu” Carnaval, en un Carnaval rosinc, amb unes característiques úniques i particulars. Les raons que han conduït a aquesta subtil diferència són diverses i, entre totes, defineixen les línies de força i la manera de viure de les rosinques i dels rosincs durant aquests dies de disbauxa.

En primer lloc, cal tenir present que la tradició carnavalesca arrenca de lluny i que caldria cercar-ne els orígens alguns segles enrere. No en coneixem la data precisa d'inici de la seva celebració —potser ni cal saber-la—, però la primera referència escrita coneguda, en paper vell i polsós, és de l'any del Senyor de 1780, quan l'alcalde de la vila, Miquel Ferrer, es queixava de l'intent de prohibir el ball de Carnaval per part del governador militar, home descrit com a personatge pretencios i violent. En aquella època ja devia existir un component subversiu i irreverent en la celebració del Carnaval, que molestava les autoritats més desagradables i antipàtiques als ulls dels habitants de Roses, els militars. És segur que aquesta venerable trajectòria del Carnaval rosinc ha deixat un rastre fi i discret que s'ha perpetuat fins a l'actualitat, quan, de tant en tant, s'escenifica un estirabot disparat amb bala contra l'ordre establert i les jerarquies socials i polítiques.

Més tard, poc temps després de la Guerra Civil, ja es demanava autorització al governador civil per poder celebrar el Carnaval. Foren anys feliços els 50 i 60, quan es posaven a prova la paciència i la tolerància —variable, tirant a poca— de la Guàrdia Civil. Alguns anys, fins i tot, s'arribà a les mans. Els balls de Carnaval a la sala de la Societat Unió Fraternal, a la riera Ginjolers, són recordats com grans celebracions on predominaven la gresca i la imaginació desbordada de la gent, massa constreta durant la resta de l'any per un règim polític de curta volada. Encara hi ha qui recorda l'entrada d'en Mitja Garba a la sala de ball d'un ase, les dificultats per arribar amb la disfressa a l'entrada a causa de l'estretor de la vorera o l'espectacular vaca que ofería wisky per les seves mamelles.

L'aparició del turisme a principi dels anys 60 ha provocat que el Carnaval s'hagi convertit en la veritable festa major de Roses. L'estiu és la temporada punta de feina i molts ciutadans no poden assaborir els actes de la festa major del 15 d'agost. En canvi, aquests mesos d'arrencada anual—gener, febrer i març—permeten una dedicació més intensiva per preparar les disfresses i per participar en els actes organitzats. Al mateix temps, el Carnaval és una excel·lent opció per passar els foscos i freds vespres d'hivern en companyia d'altres veïns, ja sigui per rumiar les sorpreses que les colles oferiran com per cosir els vestits que es lluiran en les passades de divendres al vespre—la grossa i coneguda—, la infantil de disabte a la tarda i la matinal de diumenge. Les dones d'algunes colles han de començar a cosir les disfresses al novembre i, fins i tot, a l'octubre de l'any anterior. Són moltes hores de feina agradable en companyia dels altres membres del grup: és l'animat peatge que cal pagar perquè els milions de lluentons causin el seu efecte durant uns pocs dies.

Una comissió oberta a tothom s'encarrega de l'organització del Carnaval, mentre que la gent s'estructura—sense que sigui imprescindible—en colles de veïns, agrupats per afinitats i simpaties, que esdevenen les unitats amb les quals es desfila—de forma relativa en funció de l'estat etílic del personal. Tradicionalment, les colles han presentat una marcada divisió sexual del treball i, mentre les dones han cosit, els homes s'han dedicat preferentment al guarniment de les carrosses i dels complements del vestuari. Finalment, l'Ajuntament de Roses s'encarrega dels aspectes més administratius, econòmics i d'infraestructura de la festa.

En definitiva, el Carnaval és la festa major d'hivern de Roses, una celebració que comença força mesos abans, desafiant el cansament diari i esgarrapant hores de son. I, malgrat tot, és la festa més apreciada pels rosincs, irrenunciable i estimada, sentida com la cosa més pròpia, personal i intransferible, carregada de nostàlgia i records. Només aquestes raons subjectives, íntimes, expliquen que enguany se celebren els 220 anys del Carnaval, d'ençà la primera referència escrita que actualment es disposa. Felicitats!

Les tradicions populars, sobretot les que enfonsen les seves arrels en els temps reculats, són difícils de resseguir. Els testimonis que han sobreviscut els avatars dels esdeveniments, moltes vegades són fragmentaris i confusos, massa pobres per il·luminar-nos amb claredat sobre la seva existència. És el cas, ara que tot el poble hi és posat, del carnaval: poques referències i massa disperses en el temps. En canvi, hom pot documentar més luxosament la relació existent entre Roses i la sardana.

Des del veïnatge durant la dècada de 1820 del modernitzador de la sardana, Pep Ventura, fins a la recentment estrenada cobla Vila de Roses —la seva primera actuació pública fou el dia 18 de febrer d’enguany—, s’ha establert una relació molt estreta entre aquesta dansa catalana i la nostra vila. El 5 d’agost de 1900, l’Ajuntament acordava contractar les sardanes per a la Festa Major “...que es costumbre en tales fiestas...”, litúrgia dansaire que també trobem abastament documentada al llarg de tota la segona meitat del segle XIX i en nombroses fotografies coetànies. Tot plegat, juntament amb l’encàrrec —utòpic— a l’agutzil municipal d’escombrar la plaça —que era de terra— i de regar-la diàriament, conformava la imatge més repetida i costumista: sardanes a la plaça per la Festa Major, un costum centenari.

Generalment, es contractaven, com es féu el 1901, formacions musicals de poblacions properes, usualment de Castelló d’Empúries —per exemple, la cobla Rossinyolets. Tanmateix, les facilitats de desplaçament han permès que les cobles més renombrades actuïn periòdicament a Roses. Qualsevol motiu era adequat: una festa (sigui lúdica, com la festa de la bicicleta, sigui religiosa, com el Carme), la visita d’una autoritat o la commemoració d’una efemèride, sempre festejades amb una audició de sardanes.

És de remarcar que pràcticament mai s’han deixat de tocar sardanes. Així, els actes organitzats per la Societat Recreativa Unió Fraternal el 1942, en l’aniversari de l’alliberament de Roses per les tropes nacionals (sic), preveïen audicions de sardanes els dies 8 i 9 de febrer a la Plaza del Caudillo, a càrrec de l’orquestra Mendoza. Tanmateix, la veritable revifalla de la sardana a Roses s’esdevé a partir de 1958, quan s’organitza el primer aplec con-

curs de sardanes, impulsat en bona mesura per Josep Boix Castey, que era el secretari de la Comissió de Festes de l'Ajuntament de Roses i que, posteriorment, fou regidor entre 1967 i 1974. L'aplec es realitzà el 18 de juliol en un envelat col·locat a la plaça Catalunya, en què participaren La Principal de la Bisbal, la Montgrins i la Cobla Girona. En el transcurs del concurs, a més, s'estrenaren 3 sardanes dedicades a la vila: *L'aplec de Roses*, de Jaume Bonaterra, *Roses gentil*, de Mas Ros, i *Montjoï*, de Josep M. Boix Risech. També s'estrenà la sardana del mestre Vallmajó, *Montserratina gentil*. L'aplec fou un èxit i va ésser retransmès per Ràdio Girona. L'any següent, el 1959, se celebrà el Segon Aplec de Roses i, així, fins a la XXVIII edició que s'esdevindrà el diumenge de Pasqua de l'any 2001.

L'estima del poble rosinc envers la sardana s'ha vist recompensada amb una bona colla d'obres sardanístiques dedicades a la vila marinera. A més de les esmentades, Enric Vilà Armengol compongué *Església de Santa Maria de Roses* i *Record de Roses* (estrenada aquí el 24 d'abril de 1946), *L'encís de Roses*, d'Albert Prat, *En Jaume de Roses* i *Anella rebrols de Roses*, d'Agustí Causi Marsal, *Bells records de Roses* i *Cant a Roses* (1r premi en el concurs de 1982), ambdues de Joaquim Soms Janer, *Badia de Roses*, de Manel Cano, *Sardanes a Roses*, de Mas Ros i *Aplec dels aplecs*, de Francesc Camps Comellas.

Ara hi ha una flamant cobla d'onze músics que haurà de mantenir i incrementar la tradició sardanística de Roses. La tradició històrica i les bases socials hi són. Només resta treballar i evitar les posicions antropològiques i etnogràfiques reduccionistes, que massa sovint han afectat el moviment sardanístic.

APUNTS DE VIDA QUOTIDIANA

Moltes vegades hom oblida que, de la història, allò més proper i interessant a les persones, sobretot a partir d'una edat generosa, és bàsicament les formes de vida quotidiana, els costums més arrelats a la societat. Això significa evidenciar quines activitats econòmiques i socials desenvolupaven, què feien en el temps de lleure, com es relacionaven amb l'entorn més immediat. En definitiva, es plantegen una sèrie d'interrogants interessants, que usualment s'han analitzat des de diferents disciplines acadèmiques, com l'antropologia, la història o l'etnografia.

És evident que al llarg dels anys els costums de la gent van canviant al so de les noves modes, de les seves expectatives socials i de les disponibilitats materials, en forma de diners o de capacitat de desplaçament. La televisió, la ràdio, l'automòbil, l'estat del benestar en general, han tirat avall tot un seguit d'activitats tradicionals com la lectura, el passeig o la conversa. Si més no, han transformat la seva forma i la seva dimensió cultural. Actualment, costa molt de trobar persones, per exemple, que a l'estiu col·loquin una cadira de balca al carrer, davant de casa, i passin les hores de decandiment del sol contemplant l'espectacle que se'ls ofereix davant seu: la gent passejant, els nens jugant a fet i amagar o a bales, la veïna de tres portes més avall corrents a comprar un tall de carn per sopar, el conegut que s'ha aturat a parlar després de temps de no veure'l, el noi que anava a la lleteria encarregat per la mare... Aquest fris és perfectament vàlid per a Roses. Una variant, coneguda gràcies a les fotografies antigues, ens mostra les rotllanes de dones jugant a cartes al carrer, entaulades davant una casa emblanquinada de pescadors, una escenificació espectacular de l'efecte del negre dels vestits femenins amb la impòl·luta façana blanca: una estampa en blanc i negre pròpia dels temps passats.

També era tradicional a Roses fer excursions al far de la Poncella, una passejada de tarda que es revestia d'autèntica aventura per als escolars locals. Famílies senceres passaven les agradables tardes del diumenges sota l'altivesa del foc. Actualment no prenem en consideració la distància entre el nucli urbà de Roses o la Punta fins al far i tanmateix, 100 anys enrere era un motiu idoni per a una sessió de pícnic. El mateix es pot dir de les restes de la Ciutadella, un altre dels objectius per a una tarda excursionista, amb l'al·licient afegit del misteri de les pedres, de l'embolcall històric de l'entorn, que evocava les pàgines de la novel·la d'August Pi-Sunyer

Sunyer metges, pare i fill, plenes de referències a la Roses dels segles XVIII i XIX. Quan encara la població se situava dins el clos murat de la Ciutadella, el passeig per antonomàsia era el del diumenge després de missa al voltant de l'estrella que formaven les muralles. Encara avui, el passeig, més que la petita excursió, se segueix practicant, sobretot en dies laborables per jubilats que aprofiten el sol d'havent dinat per resseguir la llarga cua del passeig marítim i, en festius, per les famílies amb nens petits sobrats d'energia.

D'altres activitats practicades a Roses han desaparegut irremediament de la mà dels canvis culturals i socials. És el cas de *tirar el bateig*, que consistia a llançar caramels i monedes als nens que es congregaven a la casa d'un nounat. En canvi, es manté la tradició de veure arribar les barques de pesca i de comprovar què s'ha capturat. Les embarcacions, malgrat tot, ja no arriben a la platja de la Sanitat i els curiosos no poden atansar-hi tan de prop. Per la seva banda, la venda del peix a la llotja també és un espectacle que se segueix, encara que la mecanització del procés de venda ha desdibuixat el que era un esdeveniment popular a causa de la significació econòmica—de pura subsistència—que implicava per a les famílies dels pescadors. Amb tot, el seu seguiment s'ha reduït i s'ha anat convertint en un espectacle per a turistes i passavolants.

La vida era diferent en tots els àmbits. Un botó de mostra: les persones més grans encara recorden la transformació que patia la vila en època de verema, quan tothom es posava a treballar frenèticament durant dues o tres setmanes i semblava que el poble perdia l'oremus—però no les mosques llamineres de raïm. Fins i tot, la vida municipal s'aturava momentàniament i les sessions del Ple no es convocaven fins després del pic de feina o s'havien de suspendre per manca de quòrum. El primer era el primer, i la butxaca no esperava, i més en un poble amb una economia justa com la de Roses.

Pot ser que el que hagi canviat menys sigui el Carnaval, celebrat des de fa diversos segles (la primera notícia és del 1780). Obstinadament present en la vida de tots els rosincs, s'ha anat adaptant a les circumstàncies de cada moment, però la seva incidència en la vida de cada dia segueix essent igual: mesos abans les cosidores comencen a trobar-se els vespres per confeccionar els vestits, els homes preparen amb antelació les gales de les carrosses, la gent, en definitiva, viu amb i per una colla que es repeteix any rere any.

KALOS IERZATE (BENVINGUTS)

Les ciències socials, i especialment la història, són, per definició, disciplines científiques l'objectiu primordial de les quals és intervenir activament i decidida en les societats sobre les quals interactuen. En l'àmbit concret de la ciència històrica, la seva definició clàssica, assumida pels més prestigiosos historiadors —com Carr, Thompson o Pierre Vilar—, fa incidència de manera especial en els conceptes de temps —evidentment— i de societat. Es tractaria, doncs, d'investigar i d'analitzar el passat per tal de comprendre el present i, sobretot, poder prospectar el futur. A ningú se li pot escapar, per tant, el vessant eminentment pràctic, real, fins i tot intervencionista de la Història en majúscules.

Malgrat la senzillesa de l'enunciat científic —necessàriament simplificat—, massa sovint s'ha obviat per part dels professionals de la història —a vegades porugament enclaustrats en la torre d'ivori del saber eruditíssim de la universitat— la transcendència social amb què hauria de revestir-se el seu treball de recerca. El resultat: la Història és una ciència poc connectada amb la gent, amb la comunitat, amb problemes i crisis de subsistència filosòfica, d'espai intel·lectual i d'intrusisme endevinaire.

Aquestes reflexions vénen a tomb justament ara que a Roses se celebren els actes d'agermanament amb la ciutat grega de Rodes, capital de la regió del Dodecanès. És una deliciosa ciutat del Mediterrani profund, bigarrada d'història, és a dir, de monuments i de jaciments de totes les classes i èpoques, d'exquisit passeig i de profusa humanitat, molt grega. L'agermanament Roses-Rodes, doncs, és un bon exemple de com la història pot esdevenir un pretext per implicar el conjunt de la població en una manifestació cívica; de l'ús pragmàtic que hom pot realitzar de la Història, en aquest cas de la tradició historiogràfica —nascuda dels historiadors clàssics Pseudo-Escimne i Estrabó bàsicament— que esmenta una fundació ròdia de l'antiga colònia de Rhode, l'actual Roses. Un ús que transcendeix i preceideix aquest agermanament i que es troba present en la vida quotidiana de moltes persones. A tall d'anècdota, és curiós constatar la quantitat de comerços amb el nom de Rodes o el nom de carrers i de barris que s'hi refereixen —no ja d'ara només, sinó que als anys 50, per exemple, hi hagué una avinguda dels *Helenos*, actualment carrer Francesc Macià.

En el ram d'actes organitzats amb motiu de l'agermanament destaca la predominant presència de la Història, sota la forma habitual d'exposicions i conferències. Les dues poblacions volen conèixer millor tots els aspectes que els relacionen directament. Els enunciats de les dues xerrades es formulen, simptomàticament, de manera que es ressalten els nexes d'unió entre Roses i Rodes: la primera és *La història de Rodes i els lligams entre les dues ciutats* i la segona, la qual cortèsment retorna la deferència de l'objecte d'anàlisi, versa sobre *La vida dels dos grans Mestres de Catalunya a Rodes*. Malgrat l'obvietat de la jugada, no deixa de sorprendre que una trobada d'aquestes característiques es basi, en bona part, en el coneixement històric.

D'altra banda, és evident el perill de manipulació del discurs històric al servei dels interessos més immediats de la política local i general. No sembla aquest el cas. Ningú nega la migradesa dels resultats arqueològics, que no han pogut documentar amb pedres allò que afirma el paper erudit dels antics grecs. Però, això, no preocupa absolutament gens als habitants de Roses. L'anàlisi del seu passat no la prenen al peu de la lletra, sinó que n'extreuen la lectura última que s'infereix dels seus orígens grecs.

Un improbable, actualment, descobriment de restes ròdies anteriors a la primera Olimpíada (776 aC) seria rebut, evidentment, amb una considerable dosi d'alegria i d'interès científic, però no faria variar ni un mil·límetre als habitants de Roses, i de Rodes, algunes de les cereses proporcionades per la ciència històrica. En definitiva, l'agermanament, impulsat des d'una determinada tradició històrica —que, per cert, algú hauria d'estudiar—, no és res més que una traslació popular de tota la potència que pot aportar el treball científic. Des d'aquesta perspectiva, només resta desitjar a tots els participants un *kalo taxiezie* (bon viatge).

ROSES EN TRÀNSIT: A VOLTES AMB LA IDENTITAT

La ciència històrica, com qualsevol altra disciplina científica, ha d'incorporar un component de reflexió i de projecció sobre el futur—imprescindible per no esdevenir pura erudició i entelèquia insofrible. Al capdavant, ha de tenir, com qualsevol altra disciplina científica, una certa utilitat, ha d'estar connectada a la realitat social que l'aixopluga i ha de servir d'eina d'anàlisi i de font d'informació elaborada.

Aquesta reflexió ve a tomb en intentar desxifrar el magma pseudointel·lectual que Baltasar Porcel projectà sobre l'auditori que l'escoltava, en el marc del cicle de conferències “Pensar ara el futur”. La seva dissertació tenia per objecte analitzar el concepte *identitat* en el marc local i valorar la seva alteració en funció d'un fenomen relativament nou com és el turisme. El problema comença quan, sota l'aparença d'un conte més o menys barroc i florit, Porcel defensà, d'una banda, una formulació estrictament individual de la identitat i, de l'altra, la capacitat de les elits culturals—aquells que disposen d'una *sobreestructura cultural* formada, en paraules seves, i d'un accés al poder necessari per elaborar un discurs col·lectiu dominant— per intervenir en la creació o, millor dit, en la fixació d'una determinada visió comunitària. Una doble contradicció, en definitiva: identitat com a fet individual o bagatge col·lectiu? Identitat existencial o construcció intel·lectual?

Des d'aquest punt de vista, l'escriptor d'Andraitx abocava a l'immobilisme més ranci el concepte *identitat*, tot negant-li qualsevol característica o capacitat de dinamisme i de transformació (contradictori com sempre —o, simplement, irreflexiu—, qualificà literalment d'imbècil Santiago Rusiñol per haver fixat, precisament, una determinada imatge identitària dels mallorquins en el seu llibre *L'illa de la calma*). Negava, implícitament, les aportacions del materialisme històric i del mètode dialèctic d'anàlisi de la realitat social, malgrat que insistís a utilitzar un llenguatge que s'hi inspirava. La *identitat*, comptat i debatut, és i ha de ser única i, com a tal, s'havia de mantenir enfront els canvis del temps, fent una lectura esbiaixada i reduccionista de l'axioma “qui perd les arrels, perd la identitat”. La qüestió es redueix, per a Porcel, a recrear i aïllar una identitat comunitària concreta que s'adeqüi a un projecte social, econòmic i polític—inequívocament liberal— amb el qual intervenir en

la realitat col·lectiva. No deixa d'ésser una visió utilitarista del concepte *identitat*, sotmès a les arbitriarietats polítiques.

Plantejat l'escenari general, Porcel tirà de veta i cercà justificacions històriques a les seves tesis—justificacions, d'altra banda, que patiren d'importants incorreccions històriques, com intentà una part del públic, sense gaire encert ni oportunitat, fer-li veure. És aquí on s'esdevé la utilització barroera de l'utilitatge ofert per una ciència, en aquest cas la història. Barroera, perquè s'utilitzen els coneixements històrics per desacreditar qualsevol opció que no sigui la dominant (recordà les gestes èpiques en la conquesta de Mallorca, però omití la realitat dels xuetes, sense anar més lluny), per amagar—a l'afganesa—determinats processos històrics (com, a l'hora de retratar la classe burgesa mallorquina dels darrers 30-40 anys, oblidà el paper precursor de Joan March, per exemple) i, finalment, per furnir de dades, suposadament asèptiques i objectives, una construcció ideològica que no anava gaire més enllà d'un conte poc elaborat i simple.

Tanmateix, allò més perillós del discurs de Baltasar Porcel és la submissió de la *identitat*—i la Història— a la categoria d'eina al servei de determinades construccions polítiques, generalment de caràcter conservador, encara que les esquerres tampoc se'n salven quan es repengen en el cofoisme intel·lectual.

Em costa definir els trets identitaris de Roses: quina és la *identitat bona i correcta*? La que es correspon a una Roses grega—bressol de catalanitat noucentista—, la feudal, la deconstruïda *ad nauseam* en època moderna—“...són gent del Rei, que tiren bombes i bales...”—, la comercial o la construïda en les obscuritats del franquisme i sublimada en l'actual realitat turística? Al capdavall, totes han estat identitats de Roses, malgrat que són diferents. I, del que no hi ha dubte, és que la propera identitat es definirà a partir de persones, per exemple, que no són originàries de Roses, però que acabaran creant—ells i els seus fills— una nova identitat de la població. El problema és intentar realitzar valoracions polítiques de les imatges col·lectives de les quals es dota una comunitat, sobretot quan no són les nostres.

Des de dijous passat se celebren a Roses les IX Jornades d'Arxivística de Catalunya, que biannualment organitza l'Associació d'Arxivers de Catalunya. La seva qualitat científica, que propicia l'assistència de professionals de diversos països, fa que esdevingui un acte cultural de primer ordre i un espai d'afirmació del valor dels arxius en la societat actual. A redós d'aquesta notícia, és oportú reflexionar sobre un tema que, conscientment, hem omès per raons òbvies: l'arxiu municipal de Roses.

A hores d'ara, continuen essent més coneguts, pel gran públic, altres equipaments culturals —com els museus o les biblioteques— que no pas els arxius, malgrat que la seva importància en la configuració de la personalitat de pobles i ciutats és cabdal. Ramon Alberch, arxiver en cap de Barcelona i un dels principals impulsors de la revifalla de l'arxivística contemporània de Catalunya, no es cansa de relatar que, amb motiu d'explicar a l'alcalde de Barcelona què era un arxiu, aquest —en aquella ocasió, Pasqual Maragall— reduí tota la paràfrasi que feia al cas amb una sentència genial: “Ah, ja ho he entès, l'arxiu és el DNI d'una ciutat”. És, ben bé, una definició exacta del que significa un arxiu i del paper central que té un equipament arxivístic en la configuració d'una comunitat local: saber qui som, perquè som d'una determinada manera i com hem arribat a ésser així. És a dir, un arxiu serveix per saber qui som gràcies al fet que ens coneixem, en un procés que implica, prèviament, investigació rigorosa i, posteriorment, reflexió ciutadana sobre allò que ens ha aportat la ciència, en aquest cas la històrica.

Ara bé, el gran contratemps de qualsevol arxiu —també el de Roses— és la dificultat d'arribar a un públic ampli o, hauríem de dir, almenys tan ampli com el de les biblioteques, per exemple. Tothom sap què és una biblioteca, però, sobretot, tothom sap què pot trobar en un equipament d'aquestes característiques. L'accés a la informació és també diàfan: sabem què s'hi conserva i podem accedir a la lletra impresa sense més esforç (únicament l'intel·lectual, evidentment). Tanmateix, un arxiu presenta unes dificultats afegides. No tothom sap que s'hi custodien documents, ni tothom sap què és un document. És més complex definir què és un document i quines característiques té que el diferenciï d'altres suports informatius. A més

a més, la seva lectura requereix una especialització que, a vegades, només està a l'abast dels professionals de la història i de les seves ciències auxiliars.

Efectivament, l'Arxiu Municipal de Roses és encara menys conegut en el seu àmbit territorial que no pas altres equipaments culturals. Tanmateix, la seva implicació en la història de la població és llarga i intensa. La documentació de les èpoques medieval i moderna s'ha perdut completament a causa, bàsicament, dels múltiples episodis bèl·lics que han tingut Roses per lúgubre escenari i per la descurança i la manca de valor que les persones li han atribuït tradicionalment. Més endavant, durant bona part del segle XIX, l'arxiu municipal—entès com el conjunt orgànic de documents rebuts i produïts per la institució— fou objecte de picabaralles polítiques remarcables. En aquest sentit, l'Arxiu Municipal de Roses és un exemple paradigmàtic d'utilització política, de control de la informació.

En definitiva, la coneixença del passat de la població passa inexcusablement per una consulta atenta als fons arxivístics conservats, ja siguin municipals, ja siguin parroquials, ja siguin estatals. Però, també, la gestió administrativa, el millorament de l'atenció ciutadana i de l'eficàcia general de l'administració pública i de les empreses privades necessita una correcta gestió dels arxius i dels documents. La nova Llei catalana, d'Arxius i Documents, aprovada l'any 2001, ha d'ésser un instrument cabdal en aquesta línia i l'Arxiu Municipal de Roses no pot deixar passar el tren: cal complir els requisits que qualsevol arxiu ha de contemplar per estar integrat al Sistema Arxivístic Català, cal potenciar les polítiques referents a la gestió integral de la documentació i, sobretot, cal sortir d'una vegada per totes de la migradesa de les dotacions infraestructurals, laborals i pressupostàries que, històricament, han posat en entredit la conservació i la difusió del patrimoni documental rosinc.

ON SÓN?

La dona ha estat la gran absent de la història. Feta majoritàriament per homes i centrada exclusivament en temàtiques relacionades amb els homes, fins fa ben poques dècades, la història ha negligit sistemàticament el paper que el gènere femení ha desenvolupat en els diferents processos històrics. Sembla com si la dona només pogués tenir una història silenciosa, relegada, invisible, al capdavant. La producció historiogràfica sobre Roses no ha estat una excepció i, entre els nombrosos oblitats que ha patit, un dels més flagrants ha estat la nul·la atenció als aspectes més estretament relacionats amb el paper de la dona en els diversos processos històrics que han afectat la nostra vila. La manca de visibilitat de gènere i, sobretot, la seva escassa consideració han provocat un clar i evident empobriment del panorama històric local. Sortosament, des de la dècada de 1970, s'ha artikulat una intensa reflexió metodològica per situar el gènere femení en un context històric adequat, que superi els tradicionals i dominants esquemes androcentristes, d'una banda, i plantegi unes alternatives epistemològiques adients, d'una altra.

Un dels àmbits més lacerants és la visibilitat de gènere, entès com a concepte cultural que distingeix socialment les diferències entre home i dona. Aquesta manca de rellevància s'inicia, com un pecat original, en la documentació disponible. Una ullada ràpida a la documentació municipal—de Roses i de qualsevol altre arxiu municipal— permet comprovar com la dona hi apareix de manera molt irregular. Si, per una banda, la presència femenina és evident—per exemple, en els padrons d'habitants—, també és indiscutible que la qualitat de les informacions que ofereixen els documents, d'una altra part, és molt diferent i, generalment, menor. Un padró d'habitants—per seguir amb el mateix exemple— amaga tot el món del treball femení, tradicionalment i majoritàriament circumscrit al treball no remunerat, ja sigui sota la forma d'activitats de manteniment (preparació logística del funcionament normal d'una família, cura dels membres que requereixen una atenció continuada, com criatures i vells...), ja sigui en dedicacions complementàries d'una altra feina considerada principal (usualment perquè és retribuïda i/o reconeguda socialment): és el cas inequívoc del treball pagès, en el qual la dona sovint s'encarregava dels bestiar petit i de l'hort, mentre l'home es dedicava a les terres camps i al bestiar de peulla o gran. La dona sempre es limitava a la recurrent expressió de “sus labores”—en el millor dels casos— o “las propias de su sexo”.

Altres vegades, la documentació permet valorar la qualitat amb la qual actuaven les dones. No és infreqüent llegir en la documentació notarial, per exemple, com una dona intervenia en un acte privat amb l'“assistència” o el “vist-i-plau” del seu espòs. En aquest cas, la documentació permet inferir la capacitat jurídica que s'atorgava a les dones. Un altre problema associat, no només a la documentació notarial, és la dificultat de resseguir la trajectòria vital de la dona a causa de les transformacions del seu cognom. El matrimoni solia suposar el canvi de cognom i l'adopció del nom familiar del marit, una característica cultural que dificulta el seu reconeixement històric. Una mostra: la investigació d'Anastàsia Adroer Llobart, senyora del castell i del terme de La Garriga durant les primeres dues dècades del segle XVII, es complica quan passà a anomenar-se Anastàsia Ferrer, esposa de Vicenç Ferrer, majordom de l'artilleria i de les municions de la fortalesa de Roses. És, al capdavall, una altra forma d'invisibilitat femenina a partir de la subordinació jurídica.

Tanmateix, i malgrat els obstacles que pot presentar la documentació custodiada als arxius, les dones —i els homes— han existit. Potser uns i unes —els més poderosos— apareguin més sovint; potser els/les altres —aquells i aquelles situats a la zona més fosca del sistema social, els subalterns, els que han estat silenciats per la història— siguin més difícils d'observar... però també hi són. Les línies d'investigació més urgents són múltiples i variades: els conflictes armats i la violència de gènere; la sexualitat —la quotidiana i la laboral—; el món del treball femení (accés al mercat laboral, caracterització de la mà d'obra femenina, diferenciació salarial, divisió sexual del treball, relacions de producció i socials); l'accés als drets fonamentals (habitatge, educació, reconeixement dels drets jurídics i polítics); la dona i els moviments migratoris; la violència domèstica; les solidaritats de gènere. Són, només, alguns dels àmbits temàtics —clàssics, però inevitables— a partir dels quals començar a fer visible la perspectiva de gènere en els grans processos històrics. La incorporació d'un nou element d'anàlisi, d'una nova sensibilitat, ha de permetre eixamplar la riquesa de la recerca històrica. En definitiva, significa resituar el gran protagonista de la Història: les persones.

C2

Panoràmica

DE LA DRACMA A L'EURO

A aquestes alçades, és conegut per tothom –i explicat a cor que vols– el canvi monetari que s'esdevindrà a principis d'any vinent. De la pesseta a l'euro, amb una equitat, pel mig, de 1 a 166,386. Més rics, més pobres? Segurament, al capdavant, més iguals i poca cosa més. A Roses, tanmateix, la introducció del patró euro significarà un canvi més en la seva llarga història numismàtica, una de les més extenses d'aquest rodal.

Les primeres monedes que circularen per l'Empordà –i, segurament, per Roses– foren les monedes d'Auriol, encunyades a Massàlia, a mitjan segle V aC. Tanmateix, però, les primeres emissions monetàries realitzades al país foren les fraccionàries de plata anteriors a la dracma, datables entre mitjan segle V i final del IV aC. Si bé Empòrion sembla un focus emissor clar, resta per establir si Rhode també baté aquesta moneda fraccionària. Generalment, aquestes monedes s'han trobat en tresors, és a dir, en conjunts de monedes, un dels quals, de final del segle IV i principi del segle III aC, es localitza a Roses. Tresor compost de 53 monedes encunyades a Empòrion i Massàlia, es descobrí a mitjan segle XIX durant l'arranjament del camí de Cadaqués i permet documentar els estrets contactes comercials amb aquelles dues ciutats focees.

Amb tot, l'anomenada monetària arribà amb la dracma. Aquest patró dinerari s'inicià probablement a Rhode, per influència de Massàlia, entre el 320 i el 240 aC. En l'anvers s'hi representava, tot seguint models sicilians, la deesa focea Àrtemis, encara que alguns investigadors han defensat que la representació de la divinitat femenina corresponia a la nimfa Aretusa i la deesa Persèfone. En el revers s'hi representava una rosa tetrapètal·la oberta vista per sota o des de dalt. Les causes del seu encunyament són, encara, obscures: obertures de nous mercats comercials, necessitat de numerari per a pagar mercenaris o comprar esclaus, increment de la complexitat de la transaccions mercantils, etc. En qualsevol cas, la dracma de Rhode cal relacionar-la, com esmenta Lluís Buscató, "...amb el moment d'expansió que viu la colònia durant el segle III aC, quan té lloc la creació del Barri Hel·lenístic...". La seca de Rhode també encunyà divisors de plata i bronze –a partir del 241 aC– de la seva famosa dracma, imitada, fins i tot, al sud de la Gàl·lia.

Posteriorment, la tradicional habitud als canvis de moneda no es veié afectada. Ben al contrari. Feren aparició les monedes à *la croix* i els *aureus*, denaris, sestercis i *solidus* romans, sempre emesos fora de Rhode. Després d'un període de decadència (del s. II aC fins al s. II dC), Roses torna a prendre importància a la fi del segle IV i al llarg dels segles V i, sobretot, VI. És l'època visgòtica. A final d'aquest segle, Roses torna a disposar d'una seca que encunya monedes d'or. Se'n coneixen dels regnats dels monarques Leovigild (568-586), Recared (586-601), Viteric (603-609) i Ègica (687-702). En definitiva, la seca de Roses funcionà fins just abans de l'ensorrada del regne visigot, a causa de la seva conflictivitat política i la posterior penetració del món àrab-musulmà.

L'època medieval, tant alta com baixa, comportà una multiplicitat de tipus numeraris, en funció de les diverses jurisdiccions senyoriales. Ultra les lliures, els sous i els diners, circularen unces, rals, dobles i, més recentment, maravedisos i rals de billó. Roses, per la seva banda, no tornà a amonedar en seca pròpia. Finalment, el 1868, el ministre d'Hisenda Laureà Figuerola imposà la pesseta, moneda que uniformà el panorama fiduciari estatal i que hem conegut fins a l'actualitat.

En definitiva, la irrupció de l'euro esdevé l'últim hoste de les nostres butxaques, sempre massa escadusser i tímid i, sobretot, poc amant de les aglomeracions. D'altra banda, l'existència d'una llarguíssima tradició monetària a Roses no garantirà als seus habitants, malauradament, una assimilació fàcil del valor de l'euro. Tanmateix, essent —com és— una vila eminentment comercial, cal esperar que tothom s'espavilarà prou. I la següent campanya turística serà lleugerament diferent de les altres: només una moneda —excepte honrades excepcions— i gairebé cap casa de canvi/cambio/change/exchange/wechsel. Com sempre, tothom ens demanarà un nou esforç d'adaptació als temps moderns.

El 2 de juny de 1354, el procurador reial, Bernat d'Era, firmà a Roses, davant el notari Gaudfred d'Ortigues, un rebut al bisbe Berenguer de Cruïlles per import de 10.000 sous, quantitat pendent de liquidar d'un donatiu de 30.000, que el bisbat havia fet al rei, en ocasió d'una expedició a Sardenya. Aquest esdeveniment, circumstancial i *a priori* poc significatiu, posa en evidència, una vegada més, el caràcter fonamental del port de Roses en la vida de la població.

Històricament, Roses ha estat el seu port. En bona part, hom defensaria que Roses deu la seva existència al port, al fet d'estar situada en una posició geogràfica idònia per a l'establiment d'un port. Des de la presència reculada de focus i, posteriorment, la seva utilització romana, Roses ha tingut sentit en funció del port. De fet, no és un aspecte que hagi passat desapercbut als investigadors del món antic, com tampoc no ho havia estat pels viatgers i observadors de qualsevol època, com Francisco de Zamora, que, a finals del segle XVIII, afirmava amb contundència i convicció: "Está este puerto en tan bella situación que podría hacerse en él la ciudad más bonita y rica del Principado sin grande dispendio y con seguridad y certeza".

Qualsevol època històrica en la qual aturem la mirada, permet copsar la significació del port en el desenvolupament de la vila. Durant l'Edat Mitjana, Roses esdevingué el port comtal d'Empúries, seu de les drassanes i de l'estol navilier corresponent. La seva importància queda palesa en la necessitat de fortificar-lo el 1311, quan, segons explica l'historiador Marcel Pujol, "el comte Ponç V deslliurà els habitants de Roses de certs impostos per tal que poguessin dur a terme la construcció d'una torre al moll del port i gairebé cent anys després, l'any 1407, es repetia la concessió per part del rei Martí l'Humà...". Fins i tot, el cronista peraladenc Ramon Muntaner —de qui Josep Pla en féu un extens panegíric al llibre *El meu país, Obres Completes, 7*— precisava que "... és lo mellor de Catalunya e el major, que tot lo navili que fet és hi poria estar". Pujol, tanmateix, no només en destacava la importància estratègica pel comtat d'Empúries i per la casa de Barcelona —immersa en una frenètica expansió mediterrània—, sinó que incidia també en el seu dinamisme pesquer i comercial,

aspectes que, precisament, són els menys coneguts actualment i els que hauran de donar, en un futur, la real dimensió de la seva magnitud en el context català, a més de precisar les línies i les característiques particulars de les tabes del mar, dels productes que s'hi mercadejaven o dels personatges que controlaven el comerç marítim, per exemple.

A partir de la construcció de la Ciutadella, ja en època moderna, la rada de Roses continuà desenvolupant un paper geoestratègic primordial per a la casa dels Àustries. El port donava, altra vegada, caràcter als habitants de Roses, massa acostumats a ésser "... gent que tira bombes i bales...". L'endèmica crisi econòmica i social que caracteritzà els segles XVI i XVII se superà, en gran mesura, gràcies a la reactivació del comerç marítim que experimentà el port de Roses a partir del segon terç del segle XVIII. Roses era, un cop més, el seu port, existia en funció del seu port. El redreç econòmic del set-cents, estudiat per Pierre Vilar a *Catalunya dins l'Espanya moderna*, suposà un pas endavant primordial per a Roses, que passà de 377 habitants el 1718 a 1952 a final de segle (1787). Entremig hom detecta una frenètica activitat vitivinícola i comercial.

Des de la dècada de 1840, el port de Roses torna (continua?) essent el punt de sortida dels productes empordanesos (oli, blat, civada, ordi, sabó) i d'entrada dels productes necessaris per a la indústria figuerenca (cuirs, barrella, sucre, arròs, cacau, maquinària). Roses és el segon port de la costa gironina (1845), darrera de Sant Feliu de Guíxols, i el setè de Catalunya (1860 i 1900). Tanmateix, després d'una etapa de creixement econòmic espectacular, seguí una llarga crisi comercial, que esdevindria definitiva.

El port de Roses sobrevisqué, ja en el segle XX, gràcies a la pesca i als avenços tecnològics associats. El 1940 Roses era el segon port pesquer de Catalunya, posició capdavantera que pràcticament mai no ha abandonat. Roses ha estat el seu port. Això és innegable. Encara ara és un element essencial del poble, malgrat que la seva posició predominant en l'economia rosinca hagi estat relativitzada per la indústria turística.

ROSES, CAPITAL DEL MAGRIB DEL NORD

El 2 d'octubre de 1796 era batejat a la nova església parroquial de Santa Maria de Roses—de fet, era el primer acte sacramental que s'hi celebrava— un jove de 33 anys originari d'Alger, anomenat Cazi. Prengué el nom i el cognom del seu padrí, el coronel Antoni Porta, governador militar de la plaça forta de Roses. No fou aquest, malgrat tot, el primer encontre entre Roses i el Magrib, encara que segurament fou l'acte més paternalista i pretencions d'una llarga història de relacions que provenia de molts segles enrera i que ha continuat fins als nostres dies.

Efectivament, hom pot resseguir una llarga tradició històrica que posa en relació la vila altempordanesa i les gents del nord africà, contactes generalment de caràcter bèl·lic, iniciats en una data tan recent com el 713 quan les tropes musulmanes envaeixen l'Empordà i fins al 768-785, moment en què els reis francs Pipí el Breu i Carlemany recuperen aquests territoris. Amb tot, les ràtzies àrab-musulmanes continuaren encara uns anys (p.e., els anys 793, 796, 812 i 878).

Ja en època alt-medieval, el cronista peraladenc Ramon Muntaner esmenta que algunes de les galeres que participaren a les batalles navals de Pere II el Gran a les costes d'Àfrica i Itàlia havien estat construïdes a Roses el 1281. Eren moments en què al comtat d'Empúries es cobrava als sarraïns, lliures o esclaus, l'impost de l'eixida. Sabem, a més, que el 1305 una galera rosinca apressà davant la costa andalusa 65 súbdits del soldà de Granada. De la mateixa manera, l'historiador Villanueva explica la destrucció de les costes emporitanes per part dels "pagans". La pirateria esdevingué, a partir del segle XV, un dels principals punts de contacte amb els musulmans del nord d'Àfrica, malgrat que també existien professionals d'aquesta activitat catalans, sobretot després de la decadència ocasionada pels estralls de la guerra remensa. En són exemple els casos de Joan Torrelles, que el febrer de 1450 atacà Roses, o el mataroní Pere Despalau que el setembre de 1450 efectuà un desembarcament en què va prendre 20 pagesos rosincs que vengué als pirates barbarescos. Els pescadors de Roses havien de feinejar, durant el segle XV, ben armats per defensar-se. S'hagué de fortificar la costa amb torres de guaita, com la de Norfeu. El 1455 hi hagué encara una altra incursió pirata de sarraïns, l'objecte de la qual era expoliar els veïns de Roses i prendre'n ostatges per demanar-ne un rescat o vendre'ls com a esclaus a Àfrica. La caiguda de Bizanci el 1453 afavorí l'arribada dels vàndals del mar. És el mo-

ment en què féu fortuna l'expressió "moros a la costa". No obstant aquesta febre pel saqueig dels desprevinguts, les relacions també foren comercials: sal, metalls, teixits, esclaus, espècies, etc.

El segle XVI fou prolix en incursions sarraïnes i, sobretot, turques. És famós el pirata Hairedí Barba-rossa, que intentà l'atac a Roses el 1527—refusat pel vescomte Onofre de Rocafort—i el 6 d'octubre de 1543, incursió que, amb 37 vaixells, fou especialment violenta. Fins i tot, l'enginyer Luis Pizaño, seguint les ordres de l'emperador Carles V, hagué de fortificar ràpidament amb obra de terra la vila, davant la imminència de l'arribada turca. El resultat, malgrat tot, fou el saqueig de Roses i el seu incendi. Barba-rossa, lluny de la imatge mítica, fou un personatge històricament identificat: era un terrissaire de la illa grega de Lesbos, fill de mare cristiana i d'un grec renegat. Igualment remarcables foren els assots dels pirates Cacciadible i Dragut. La possibilitat d'obtenir un sucòs botí i presoners era un reclam extraordinari. El juliol de 1564 una ràtzia pirata fou refusada per les canonades del castell de la Trinitat. El sarraïns s'hagueren de refugiar a les illes Medes. Abans, però, s'emportaren alguns ramats de les closos de Castelló d'Empúries, 4 pastors de Peralada i 2 barques de pescadors. Un altre atac es produí el 1584. Encara el 1641, uns corsaris, catalans aquesta vegada, varen agafar 5 grans naus que duïen 15000 càrregues de blat, un vaixell anglès, dos bergantins i una falua.

Hom comprèn, en definitiva, com la pirateria era una activitat purament lucrativa, sense connotacions culturals o racials, lluny d'una propietat exclusivament nord-africana. Així, s'hi dedicaren tunisians, algerians, genovesos, turcs o catalans, tots alhora i, fins i tot, amb tripulacions mesclades. Les relacions de Roses amb el nord d'Àfrica han estat sempre comercials, des d'època grega i, com hem vist, fins als nostres dies. Encara avui, la important emigració magribina arriba a les nostres costes—ara en camions, però essent igualment objecte de mercadeig esclavista—amb l'objectiu de millorar econòmicament, de fer-se un lloc sota el sol. Els crits a la multiculturalitat proferits per polítics, sociòlegs, filòsofs o historiadors hauran de tenir present que no hi haurà una convivència pacífica i realment integradora fins que no s'assumeixi el vessant econòmic d'aquesta immigració, aspecte que no s'ha d'emascarar darrera una lectura estrictament cultural d'aquest fenomen. El problema no és cultural, sinó econòmic i, de retruc social. Almenys així ho semblava als rosincs del segle XV i XVI: no importava l'origen nord-africà, turc o català de la pirateria; importava la pirateria.

ELS HOSPITALS DE ROSES (I)

El 14 de novembre de 1617, Jerònima Riera, vídua de Nicolau Riera, fuster i ajudant d'artiller de la fortalesa de Roses, filla de Pere Marés, pescador, i de Montserrat Fages, vídua, atorgava testament davant el notari públic de Roses, Nicolau Roig, i ho feia de l'hospital dels pobres estant. Elegí com a marmessor Pere Calonge, cap d'esquadra dels artillers de la fortalesa de Roses, i, entre les disposicions testamentàries que establí, manava que, a més dels oficis que acostumaven a ordenar-se a l'església de Santa Maria, se celebrés una missa a l'altar dels sants Cosme i Damià de l'hospital dels pobres de la vila de Roses, i també establí un llegat de 10 rals destinat als pobres d'aquesta institució.

De fet, aquesta petita notícia del segle XVII referent a l'hospital de Roses no ha de sorprendre gens. Els primers hospitals gironins –més enllà dels d'època clàssica– foren les infermeries i les hostatgeries d'arrel cristiana nascuts a redós d'algun monestir, com el de sant Pere de Rodes, Amer, Banyoles o Besalú. Segurament, aquest fou el precedent més antic d'una institució d'assistència sanitària i social a Roses. L'historiador i cronista de Figueres, Josep Maria Bernils, inferí la probable existència d'un alberg depenent del monestir de santa Maria que acolliria malalts, pobres i peregrins. Malauradament, s'han conservat pocs testimonis documentals de la seva fundació i del seu funcionament i administració.

El monestir disposava, ben bé des dels segles XI-XII, de monjo infermer, que era encarregat de vetllar per la salut dels malalts. El *Cartoral de Santa Maria de Roses (segles X-XIII)*, transcrit i estudiat per l'historiador Josep Maria Marquès, informa d'una assignació de rendes a la infermeria, atès que l'11 de novembre de 1248 l'abat Ponç li assignà "...els censos adquirits a Bernat Tomà i a Guillem de Creixell..." amb la condició que el monjo infermer –en aquella data, fra Ramon– oferís el dia de l'aniversari de l'esmentat abat una missa i un àpat a la comunitat monàstica –un conjunt humà i religiós no massa gran, ja que l'ordenació era signada autògrafament per 6 monjos, un menys dels existents el 1229. Sabem, també, que l'infermer disposava, a parts iguals amb l'abat del monestir, d'una terra de conreu als Sinols, d'una cabuda aproximada de dues vessanes i mitja. L'1 de desembre de 1500, es renovà el precari a l'emfiteute Antoni Salvany, barriler de Roses. La infermeria del monestir aconse-

guia, d'aquesta manera, recaptar set mesures de cada vint-i-quatre de totes les collites de gra que produís i la novena part de la somada dels raïms que s'hi cullissin, de les quals la dècima havia de correspondre a l'abat i la resta s'havia de dividir entre aquest i l'infermer. El mateix any, tenia, també, la senyoria directa sobre un vinya als Sinols que treballava Mateu Dalmau, pescador de Roses. De fet, com afirma Marquès, en el transcurs del segle XIII "...la unitat d'administració dels béns [del monestir] ha cedit el lloc a prebendes separades", una forma de gestió que significa el manteniment de la infermeria de manera més o menys autosuficient a partir de les rendes assignades.

L'esllanguiment de la vida monàstica, molt avançada des de mitjan segle XVI, significà també la decadència dels serveis oferts per la infermeria del monestir, fins a la seva desaparició. Tanmateix, l'infermer fou un dels 3 càrrecs –juntament amb el de sagristà i el de cambrer– que perviuria després de la reorganització efectuada amb motiu de l'agregació del monestir de Roses al d'Amer, el 1592, una dada que permetria afirmar la continuïtat d'aquest servei hospitalari ofert per la comunitat benedictina. Així, el 1616, l'infermer del monestir era Jeroni Torralles i, posteriorment, ho fou Joan Fàbrega, que havia apostatat i fugit del monestir. El 28 de setembre de 1618 prengué possessió del càrrec Rafael Sacoma, que el 1633 encara el mantenia. Amb tot, la precarietat degué ésser la característica més acusada, atès que la infermeria es trobava derruïda el 1474, a causa dels estralls ocasionats per la Guerra Civil Catalana (1462-1472). No obstant això, tenim notícia que al 1618 la infermeria es trobava en funcionament, en una casa situada davant l'església.

Al mateix temps, l'assistència hospitalària de Roses estava coberta des de les acaballes del segle XIV –o, més probablement, des de principi del segle XV– amb l'hospital de pobres que promogué la Universitat de la Vila. La migrada comunitat monàstica resident a Roses des de 1592 convertí, de fet, la infermeria en una simple forma de subsistència per a un dels monjos, sense una efectivitat real en el guariment de malalts. En tot cas, la funció més destacada que degué desenvolupar fou la d'acolliment de peregrins. Malgrat tot, cronològicament la infermeria del monestir fou només la primera d'una sèrie d'experiències hospitalàries rosinesques.

ELS HOSPITALS DE ROSES (II)

La institució hospitalària rosinca que deixà una empremta més acusada en la fesomia urbana de Roses fou l'hospital de pobres de la població. Fou creat a instàncies de la Universitat i no sembla que depengués de l'administració abacial. La data de la seva creació es desconeix, encara que en el capbreu que manà registrar l'abat de Roses, Nicolau des Llor, l'any 1500, s'esmenta un carrer anomenat de l'Hospital, una dada que informa clarament de l'existència d'un centre assistencial. És probable que la lletra de questació o quesitòria que se sol·licità l'any 1407 indiqui l'inici del projecte hospitaler, sobretot si tenim en compte que en els capbreus de 1304 i de 1361—estudiats per l'historiador rosinc Marcel Pujol—no apareixia encara cap carrer de l'Hospital. Les quesitòries eren les sol·licituds d'autorització al bisbe per poder demanar caritat i recaptar almoines, donatius i deixes testamentàries. Com explicava Jacint Reventós, a *Els hospitals de les comarques gironines*, "...la data de la seva atorgació és considerada sovint com la fundacional de la institució hospitalària..."

No sembla arriscat, doncs, d'acotar la data de creació de l'hospital de pobres de Roses entre els anys 1361 i 1407. Fins i tot, el fet que a finals del segle XIV—com ha documentat l'historiador Josep Maria Marquès—els habitants de Roses recullissin almoines per a hospitals prou allunyats de la Vila, com el de Sant Antoni de Perpinyà o el de Sant Marçal de Llemotges, fa suposar que encara no es disposava d'un hospital local. D'aquesta manera, la data de fundació de l'hospital de pobres s'acostaria molt més a l'any 1407. Roses disposava, doncs, del primer hospital promocionat pel Comú d'habitants de la Vila. I el context social i econòmic no podia ésser més turbulent: crisi agrària i brots generalitzats de Pesta Negra.

Aquesta cronologia posa en relació la fundació de l'hospital amb el panorama de crisi que es vivia a Catalunya des de 1333, anomenat molt gràficament "lo primer any dolent", a causa d'una sèrie de collites perdudes i les conseqüents crisis de subsistència, i, sobretot, des de 1348, l'any en què la Pesta Negra assolí la població catalana. Roses degué patir amb virulència els estralls de la malaltia, atès que la seva situació costanera i la funció de port comtal estimulaven les relacions comercials amb altres regions del Mediterrani Occidental i el conseqüent contacte amb persones d'arreu, com mercaders, mariners o peregrins. Ja hem

vist, al respecte, els contactes existents amb hospitals de les zones del Rosselló i d'Occitània. Com escrivia el doctor Marquès, els rosincs "...avesats a viatjar, podien apreciar la utilitat d'institucions que facilitaven els desplaçaments dels viatgers pobres...".

La fundació de l'hospital de pobres de Roses a principis del segle XV –o a les acaballes del segle XIV a molt estirar–, doncs, no és un fet estrany ni inusual. L'hospital de Cadaqués, per exemple, data de 1357 i altres poblacions altempordaneses s'afanyaren a crear-ne de nous per tal de combatre els efectes de l'epidèmia de la Pesta Negra: La Jonquera, Lladó, Maçanet de Cabrenys, Sant Llorenç de la Muga, Santa Llogaia d'Alguema, Siurana, Ventalló o Vilamalla, en un procés que densificava la xarxa hospitalària que ja existia prèviament. Peralada en disposava des de 1154; Castelló d'Empúries, Figueres, Fortià, Llers o Navata fundaren sengles hospitals en el transcurs del segle XIII; i, encara a la primera meitat del segle XIV, s'aixecaren edificis hospitalaris a l'Armentera (1323), Bàscara, Garriguella, Sant Miquel de Fluvià, Sant Mori o Sant Pere Pescador (1341). En definitiva, massa hospitals per massa pobres.

I quines eren les seves funcions? Donava assistència sanitària als malalts de Roses i atenia els pobres de solemnitat. De ben segur, l'hospital devia funcionar també com a estació de pas dels expòsits de la Vila i de les rodalies vers l'hospital de Santa Caterina de Girona. Cal assenyalar que l'hospital es trobava dins la trama urbana de la població –molts es trobaven sovint fora de les muralles–, fet pel qual els peregrins no podien ser ingressats una vegada l'abat tancava les portes de les muralles –una atribució abacial des de la concòrdia de 1229 entre l'abat Ponç i el comte Hug III. Estant dins les muralles, desconeixem si l'hospital també serví de llatzeret per a l'aïllament dels viatgers –ja fossin peregrins, ja fossin mercaders–, una funció prou important en una població eminentment marítima i amb una destacada activitat comercial, o dels infectats per qualsevol epidèmia. Per aquesta funció, però, existien els hospitals de leprosos –o d'infecciosos– de Peralada i de Figueres.

ELS HOSPITALS DE ROSES (III)

L'hospital de pobres administrat pel Comú de Roses es trobava al carrer que, al capbreu de 1361, s'anomenava d'en Conca i que, posteriorment i a causa de trobar-s'hi instal·lat l'esmentat hospital de pobres, passà a dir-se carrer de l'Hospital. La finca, de forma marcadament quadrangular, també tenia accés pel carrer de la Creu. Segurament, disposava de les estances usuals en aquest tipus de centres: sala de malalts, menjador, cuina, administració, hort i capella, encara que no hi ha prou testimonis documentals que confirmin moltes d'aquestes suposicions.

D'una banda, hom pot trobar referències documentals que existia una capella, amb un altar dedicat a sant Cosme i a sant Damià. De l'altra, l'any 1500 l'hospital tenia un hort al paratge anomenat l'Horta de Roses, una zona situada a ponent de la força i just al costat de la via que duia a Castelló d'Empúries. De ben segur que l'hort era un complement indispensable en l'alimentació dels malalts i pobres de la Vila, de la mateixa manera que ho devien ésser les deixes testamentàries que efectuaven alguns devots. Són els casos, per exemple, de Bartomeu Puig, teixidor de Roses, que al seu testament de 3 d'abril de 1485 llegà 10 mitgeres de blat per repartir pa entre els pobres —tant se val si a través del monestir o de l'hospital de pobres— o de Jeròmina Riera, que deixà 10 rals el 14 de novembre de 1617 als pobres d'aquesta institució comunal.

És evident que l'hospital de pobres de Roses no era una institució assistencial rica ni potent i la seva vida es desenvolupà enmig d'una precarietat econòmica important, paral·lela a les dificultats de la seva institució fundadora, la Universitat de Roses. Tanmateix, l'anàlisi de la seva evolució econòmica és complicada, atès que no s'han conservat ni els llibres de la seva administració ni els registres de malalts ingressats. Es fa difícil, per tant, conèixer els detalls dels aspectes més rellevants d'aquesta institució. Encara no coneixem la forma de gestió que tingué, encara que hom pot suposar que era dirigit per un patronat en el qual hi eren representats els cònsols i els consellers del Comú, alguns prohoms de la Vila i l'estament religiós. Tanmateix, només el buidatge de documentació que aparentment no ha d'oferir noves dades pot superar els buits documentals existents. Així, caldria investigar què

diuen de l'hospital dels pobres de Roses les visites pastorals dels bisbes i els protocols notarials de Roses i de Castelló d'Empúries que, de ben segur, aportaran noves notícies sobre el funcionament intern o administratiu de l'hospital, el seu devenir econòmic i, finalment, les activitats assistencials desenvolupades.

De la cura dels malalts, la roba i la neteja dels ingressats se n'encarregava un hospitaler, que generalment era un ciutadà laic. L'hospital de pobres de Roses, evidentment, en tenia un. Així, sabem que el 1617, per exemple, el càrrec era detingut per Joan Raola que, segurament, era ajudat per la seva muller, Anna Raola.

La fi de l'hospital de pobres de Roses s'esdevingué, molt probablement, en el transcurs de la Guerra dels Segadors i de l'etapa posterior d'ocupació francesa de la Ciutadella. Amb tot, l'hospital apareix encara el 1643 en un plànol d'Agustín de Alberti. Tanmateix, el despoblament de la Vila—sense Universitat de veïns i sense vida parroquial durant dues dècades llargues—suposà la desaparició d'aquesta institució assistencial. L'historiador Pablo de la Fuente, per la seva part, aporta l'opinió que el duc de Sessa emetia el 1670 i que confirma l'estat absolutament ruïnós de l'hospital: “..se ponga en perfeccion el hospital que estava inevitable, por ser cosa tan precisa y necesaria donde no ay avitantes...”. La confirmació de la seva fi—com ha tingut ocasió de comprovar l'historiador Miquel Borrell en el seu llibre *Pobresa i marginació a la Catalunya il·lustrada*—és que aquest hospital municipal ja no apareixerà citat a les visites pastorals del període 1727-1777, ni a la resposta de l'ajuntament de Roses al qüestionari del corregidor el 1774 ni a la descripció que realitzà de la Vila el viatger il·lustrat Francisco de Zamora el 1790. S'acabaven, així, una mica més de 200 anys d'hospital comunal.

ELS HOSPITALS DE ROSES (IV)

Al llarg de l'època moderna, el pes omnímode i abassegador de l'estament militar se sentí amb tota la força a Roses, fins al punt que la vida comunitària hagué de fer front a una clara i real possibilitat de desaparició. La següent experiència hospitalària —no podia ésser d'una altra manera— fou protagonitzada, doncs, per l'administració de la guerra. Després dels desastres bèl·lics de mitjan segle XVII, el virrei duc de Buoronville manifestà una preocupació per, en paraules de l'historiador Pablo de la Fuente, "...dotar les places [militars] amb instal·lacions logístiques adequades...", una posició que, juntament amb el fet que l'hospital municipal es trobava totalment derruït i fóra massa car de restaurar-lo, conduí a la construcció d'un hospital militar.

El seu bastiment es duqué a terme a principis de la dècada de 1680, quan la vila es reconstituïa com a comunitat organitzada. Sabem, per exemple, que Francesc Rovira fou el proveïdor de les bigues de roure que s'utilitzaren en l'obra, que ja havien estat entregades el 1683, data en la qual l'hospital era molt probablement acabat. Es trobava situat a la zona de la Coromina, a prop del baluard de Santiago, paral·lel a la cortina que l'unia amb el de Santa Maria, una ubicació que avançava en la idea cinc-centista de crear un urbanisme —seguint un model radial— que articulés el nou espai militar amb la preexistent trama urbana medieval i que havia de ser el ferment d'una nova població, ideal i renaixentista.

Segons un informe de l'enginyer Miguel Marín, l'hospital era de planta baixa i es disposava en dos cossos paral·lels destinats als malalts, que eren anomenats de Sant Felip i del Sant Crist. De la Fuente, tanmateix, és de l'opinió —ben raonada— que la referència a Sant Felip és posterior, atès que caldria relacionar-la amb l'onomàstica del primer rei Borbó, Felip V. Aquestes dependències eren unides per una nau travessera, on hi havia els serveis generals de l'hospital (cuina, rebost i farmàcia). Adossada a l'exterior de la façana d'aquesta nau transversal hi havia una petita capella, de la qual es coneix la disposició perquè se n'ha conservat un plànol del segle XVIII.

Cal destacar que fou, segons l'historiador Antoni Espino, "...un dels hospitals catalans que va allotjar un major nombre de malalts i ferits...", una característica que, posteriorment, els arqueòlegs pogueren comprovar en exhumar un bon nombre de restes humanes –datables en aquests moments moderns– que, com afirma De la Fuente, cal relacionar "...a una necròpoli circumdant íntimament associada al conjunt hospitalari".

Tanmateix, el 1738 s'hagué d'efectuar una important reparació de l'hospital militar a causa dels desperfectes ocasionats per un temporal de pluja i vent que afectà una de les ales de malalts i el cos d'edifici destinat als serveis generals de l'hospital. El projecte fou redactat per l'enginyer Josep Fabre i el seu cost s'estimava en 19.000 rals de billó. Les destruccions causades durant el setge de la Guerra Gran (1793-1795) significaren la fi d'aquest hospital militar. Un any després de les confrontacions bèl·liques (1796), es plantejà una actuació molt ambiciosa a la zona de la Coromina que preveia crear cinc noves illes d'equipaments. A més de preveure un estat major i un cos de guàrdia nous, també es projectava un nou hospital militar que s'havia de situar més a prop del baluard de Santa Maria. L'hospital, per la seva capacitat i organització arquitectònica, era potser l'obra més significativa. Aquest equipament hospitalari, de planta trapezoïdal i dues plantes, s'articulava a partir d'un pati central, que servia de separació entre la zona de malalts i la resta de dependències: cuina, rebosteria amb forn, menjador, farmàcia, habitacions per al personal mèdic, capella i sagristia i guardaropia.

La pèrdua d'interès estratègic de la Ciutadella de Roses va abocar a l'oblit aquest darrer projecte hospitalari, que mai arribà a veure la llum de la realitat. S'inaugurava un llarg període en el qual Roses deixà de tenir hospital. Realment, s'esdevenia un fet històricament inusual, atès que des de la baixa Edat Mitjana sempre hi havia hagut una forma o altra d'assistència hospitalària. Tanmateix, mancaven, encara, algunes experiències més.

ELS HOSPITALS DE ROSES (V)

El segle XIX rosinc, més que un segle d'hospitals, és el segle dels metges, dels grans metges que ha donat la Vila, en una tradició que arrencava des de la segona meitat del segle XVIII amb Francesc Sunyer i que ha donat a la ciència investigadors del renom de Francesc Sunyer Capdevila, menor, o d'August Pi-Sunyer. Enrere quedava l'hospital militar, que l'esmentat August Pi-Sunyer descrivia en la novel·la històrica *Sunyer metges, pare i fill* (Mèxic, 1957) de la següent manera: "Dues sales constitueixen l'hospital: una per als soldats i una altra més petita per a la gent del poble. Les màrfegues hi són agombades i és difícil circular per l'estret passadís que queda entre elles... La fetor d'hospital i de misèria és marejadora". Si bé els estralls de la Guerra Gran (1793-1795) significaren el declivi absolut de l'hospital militar—amb unes condicions sanitàries que eren a les antípodes del que se suposa que ha d'ésser un hospital—, la Guerra del Francès (1808-1814) fou la seva fi definitiva.

Les freqüents epidèmies que assotaren la Vila al llarg del segle XIX—hom en documenta, només entre final del segle XVIII i primera meitat del segle següent, els anys 1789-1790, 1795, 1835, 1840 o el 1855—impel·liren a la construcció d'un llatzeret o casa d'apestats als afores de la població, amb la finalitat d'aïllar els contagiats i efectuar les quarantenes pertinents. La pràctica de la quarantena era usual en una població marítima com Roses, sobretot si hom té en compte que la important activitat comercial del port suposava un flux destacable de persones arribades d'arreu i, conseqüentment, calia prevenir el contacte amb els habitants rosincs. De fet, la capitalitat de la província marítima entre 1773 i 1787 ja havia comportat l'existència a Roses d'una duana—que segurament devia disposar d'algun espai destinat a aïllar persones i mercaderies—i d'una Junta de Sanitat, en la qual hi havia metges i cirurgians, que vetllava pel control dels possibles brots pandèmics.

En el transcurs del segle XIX, doncs, és probable que hi haguessin hagut diversos llatzerets. Usualment, eren uns equipaments sanitaris senzills les característiques dels quals—sovint construïts a corre-cuita, utilitzats esporàdicament i, per tant, fàcilment periples—, feia que s'haguessin d'anar substituint periòdicament. Anteriorment, però, s'havia utilitzat, per a aquesta finalitat, l'hospital militar de la Ciutadella. Jacint Reventós, a *Els hospitals de les*

comarques gironines, esmenta que “...rebia també molts malalts amb febres pal·lúdiques, provinents dels aiguamolls veïns, que colpien igualment militars i civils, sobretot durant els setges...”.

És possible que hi hagués un llatzeret al curs superior de la riera de la Cuana –un fet que provocà que aquest topònim fàcilment s’aviciés i derivés ocasionalment en Quarantena. Tanmateix, se sap de l’existència d’un dipòsit de contagiats al Sinols. El 22 de setembre de 1870, amb motiu d’una epidèmia de febre groga –o malària– detectada a Barcelona, es designà, a instàncies del governador civil, un lloc apropiat per construir barraques on destinar els afectats per l’esmentada passa, situat al paratge anomenat els Sinols. La Corporació Municipal argumentava a favor d’aquesta ubicació que es trobava certament a una distància prudencial de la població, que era a 60 metres d’alçada sobre el nivell del mar i, finalment, que era un punt molt ventilat.

La realitat, però, fou que durant el segle XIX no hi hagué cap centre hospitalari a Roses. No deixa de ser paradoxal que en una centúria de grans metges rosincs –alguns dels quals arribaren a treballar a Roses mateix– i de creixement econòmic destacable –a partir, sobretot, de mitjan segle– no existís un hospital. En aquest període de represa econòmica –concretament el 1879–, Roses arribà a disposar de l’assistència sanitària de dos metges i de dos farmacèutics. És ben segur que les dificultats socials, polítiques i institucionals de la construcció de l’Estat Liberal degueren impedir de continuar amb la llarga tradició hospitalària de Roses.

ELS HOSPITALS DE ROSES (i VI)

La darrera experiència hospitalària de Roses fou, sens dubte, la més precària i efímera. El mateix context polític en el qual es formulà la proposta assistencial, la Guerra Civil de 1936-1939, no presagiava un futur gota esperançador. Enmig de les convulsions polítiques dels Fets de Maig de 1937, el consell Municipal de Roses fou monopolitzat durant unes setmanes per la CNT, atès que ERC i la sindical UGT no volgueren participar en el govern, que quedà constituït només per 6 consellers anarquistes, alguns dels quals provenien de la Joventut Nacionalista de Roses (1928), el precedent immediat de Sang Nova (1931).

La conjuntura política fou, doncs, l'ocasió que esperaven les files cenetistes per avançar en el seu projecte social. Com recorda l'activista polític Felip González Vicens "...de molt temps enrere pensàvem que calia que hi hagués un hospital a Roses...". González, que havia estat fundador de les associacions abans esmentades i membre del comitè de Milícies Antifeixistes de Roses els primers dies després de l'aixecament militar de Franco el 18 de juliol de 1936, era a les hores regidor de Sanitat en el Consell Municipal que funcionà entre el 7 i el 28 de maig de 1937 i ha deixat una acurada descripció del procés de constitució d'aquest hospital: "...coneixia molt bé la casa d'en Baldiri (Boi) Rahola, que esperava ser ocupada per refugiats del nord de la península, i la vaig proposar com a lloc adient per a la instal·lació de l'hospital. Un cop la proposta fou acceptada, una comissió anàrem a Barcelona i, ben assessorats, omplírem la casa de tot allò més imprescindible per poder funcionar com a hospital...".

L'hospital, per tant, estava situat en un magnífic casalot, lleugerament modernista, sobri i burgés, just davant de mar, imponent. Els mestres d'obres foren Àngel Marés Fontseya (1855-1935) i el seu fill Joan Marés Marés (1879-1916). Sens dubte, fou l'edifici hospitalari rosinc més destacable i exquisit. Tenia 4 habitacions per a malalts, que podien acollir fins a 8 interns. Disposava, a més, d'un quiròfan i d'una sala d'esterilització amb material —com hem vist— completament nou. Jacint Reventós, a *Els hospitals de les comarques gironines*, esmenta que el Comitè de Milícies Antifeixistes, mitjançant un impost revolucionari recaptat entre els elements benestants de la població, costejà les despeses de la seva instal·lació. El 4 de juliol de 1937, Francesc Alberola, com a president del Sindicat de Pesca i Oficis

Varis, demanava la concessió definitiva de l'immoble –situat al carrer Dr. Pi i Sunyer, 13, actualment, avinguda de Rhode, 93– que havia incautat el Comitè per a hospital. El Consell Municipal acordava que la concessió “...tan sols pot ésser feta á [seu] favor...” i d'aquesta manera “...poder sempre controlar no es vegi mermada mai la seva utilitat pública en perjudici de cap sector polític ó social”.

El metge que dirigí les operacions quirúrgiques a l'hospital fou Antonio Salazar Chapela, un destraler, segons Felip González Vicens, que, no obstant la seva dubtosa perícia, aconseguí salvar un caporal de carrabiners a qui se li havia disparat la pistola “...al païdor...” o, si es vol, a l'estómac. Salazar havia nascut el 27 de juny de 1898 a Màlaga i exercia de metge des de juny de 1923. Havia arribat a Roses el 1936. De fet, fou un cop de mala sort per a Antonio Salazar arribar a Roses just abans de l'inici de la Guerra Civil, atès que era un personatge clarament significat políticament amb l'ideari de les forces militars feixistes sollevades. És veritablement significatiu que, amb l'entrada de les tropes franquistes el febrer de 1939, fos nomenat gestor de la primera Comissió Gestora franquista, un càrrec que ocupà entre el 9 de febrer i el 3 de juliol de 1939.

Evidentment, l'experiència hospitalària endegada durant la Guerra Civil s'estroncà ràpidament el 1939. Les aventures socials que persegueixen la utopia no acostumen a durar gaire en un món cada vegada més pragmàtic i possibilista. Sigui com sigui, s'acabava, així, la llarga i prolixa història dels equipaments hospitalaris de Roses, unes instal·lacions que havien ofert tradicionalment assistència sanitària al conjunt de la població rosinca. Els majors beneficiats d'aquest sistema usualment públic d'assistència hospitalària foren les classes més pobres de la població, les més necessitades. Els hospitals rosincs han patit, sovint, una situació de misèria econòmica paral·lela als períodes de crisi de la població i de precarietat general de les seves classes socials més desfavorides. La història dels hospitals de Roses, doncs, és en bona mesura una part de la història de les classes subalternes locals.

UNA PASSIÓ: MERCADEJAR (I)

Roses és un poble —gairebé una ciutat petita— comerciant, compradora i venedora. Això és una obvietat absoluta avui dia, quan l'estructura econòmica de la població es basa, majoritàriament, en un hipertròfic sector terciari, una conseqüència més de la dependència de la indústria turística. Els documents oficials, en aquest sentit, en donen una fe cabal. A mitjan segle XIX, també, el comerç tingué una presència econòmica destacada en la vida rosinca, potser més reduïda quant als seus protagonistes de caràcter capitalista, però amb una base social molt àmplia, que implicava camàlics, traginers, boters i tota una llarga sèrie de professions auxiliars, molts d'ells provinents del sector pesquer.

Malgrat que no és, doncs, una presència nova o casual, l'existència d'una tradició comercial a Roses no és del tot coneguda i, per tant, valorada en la seva justa mesura. De fet, la fundació de la colònia focea de Rhode es deu a la vocació negociant dels seus promotors. Amb aquest precedent i una situació geogràfica necessària en moltes de les rutes comercials del Mediterrani occidental, la història de Roses s'ha edificat sovint al voltant dels mercaders i dels negociants, unes denominacions que amaguen, com veurem, algunes lleugeres diferències conceptuals i temporals.

La preeminència del port rosinc al llarg de la Baixa Edat Mitjana —escenari d'importants fets bèl·lics directament relacionats amb l'expansió catalana— feren de Roses un enclavament comercial de primer ordre en el context català, que el cronista peraladenc Ramon Muntaner no dubtà a qualificar de “lo mellor de Catalunya e el major, que tot navili que fet és hi poria estar”. Cal recordar que el rei Pere el Cerimoniós creà el 1386 el Consolat del Mar de Castelló d'Empúries i que Roses funcionà, *de facto*, com a port comtal, malgrat que, com explica l'historiador Marcel Pujol, els intercanvis comercials s'havien d'efectuar a la Llotja de Mar de la capital. No obstant això, els drets que es derivaven del port rosinc —bàsicament, els drets d'ancoratge, la lleuda cobrada als estrangers, l'eixida de sarraïns, la venda d'aparells nàutics, armes i queviures provinents de botins i d'embarcacions velles i capturades— no eren gens menyspreables per les arques del comte emporità, que hi destinava, fins i tot, un vaixell de vigilància marítima.

En aquest context d'activitat comercial i portuària destacada, els mercaders esdevingueren un grup social important. La seva activitat professional se centrava en el comerç a l'en-gròs, ja fos traficant amb mercaderies o diners, ja fos exercint el canvi i el gir bancari. Sota aquesta denominació de mercaders també es possible de trobar-hi, a Roses, armadors, banquers, canviadors, corredors i tota una àmplia gamma de comerciants dedicats al comerç a gran escala i internacional. Només un buidatge exhaustiu dels protocols notarials dels segles XIII, XIV i XV permetrà fer aflorar tota aquesta munió de mercaders rosincs que estaven a la base de l'espectacular comerç que es produïa a les vores del port altempordanès, als quals caldria afegir els botiguers de draps i teles —una activitat econòmica complementària a la realitzada pels mercaders, atès que s'efectuava al detall— i els traginers.

Blat per València, Mallorca, Gènova o Barcelona, sal, carn, vi i garnatxa —el comerç de la qual Marcel Pujol documenta el maig de 1440 i el juliol de l'any següent—, peix salat, teles i cuiros de Castelló eren alguns dels productes comercials des del port de Roses, mentre que s'importaven rodes de molí de Barcelona, peix i productes manufacturats. Fins i tot, Pujol cita el nolieg, el gener de 1492, d'una caravel·la carregada amb 1500 bótes de Roses amb anxova andalusa que foren venudes a Agde.

En definitiva, la Roses medieval destacà poderosament per la seva activitat mercantil. A principis de segle XVI, la població sembla haver superat prou bé la crisi baixmedieval. Les dades extretes del Llibre d'Establiments i Precaris atorgats per Esteve Borrell, mercader de Roses, com a procurador de l'abat del monestir de Santa Maria així ho semblen confirmar, atès que la vila comptava amb 11 mercaders, 26 traginers i 2 botiguers, tots ells molt actius a l'hora de tancar negocis davant el notari. És evident que caldrà comprovar qui eren i què feien.

UNA PASSIÓ: MERCADEJAR (II)

Roses entrà als segles moderns mirant al mar. La seva estructura econòmica es caracteritzava per un predomini destacat—molt destacat—del sector pesquer, seguit, només de lluny, pel grup terrassà. En el Llibre d'Establiments i Precaris atorgats a les acaballes de 1500 per Esteve Borrell, un mercader que actuà de procurador de l'abat del monestir de Santa Maria de Roses, i que serví, immediatament després, per efectuar el capbreu en base al qual l'abat s'assegurà unes bones rendes dels habitants de la població, apareixen 47 pescadors sobre un total de 183 persones amb professió declarada; és a dir, un de cada quatre rosincs es dedicava a la pesca, als quals caldria afegir una bona colla dels 15 barrillers identificats, que tant podien fabricar bótes com salar peix.

Però la mirada al mar que projectava l'economia rosinca l'any 1500 es completava amb un potent sector comercial, que denotava una acceptable sortida de la llarga crisi baixmedieval. Marcel Pujol, a *La vila de Roses (segles XIV-XVI)*, destacava "...que la vila de Roses a final del segle XV i a l'inici del segle XVI tenia una activitat impressionant, un port actiu tant des del punt de vista de la pesca com del comerç...". A Roses hi havia 11 mercaders (per la seva part, Pujol, en el capbreu de 1500, n'identificava 12, un 8,80% del total professional), molts dels quals pertanyien bàsicament a 3 famílies: els Calvó, els Coll i els Roig. Aquestes oligarquies familiars, juntament amb l'esmentat Esteve Borrell i Joan Ferrer, monopolitzaven el sector mercantil que—recordem-ho—també significava exercir les rudimentàries funcions bancàries associades al comerç internacional sota la forma de les lletres de canvi i el girs bancaris.

És curiós de constatar com la vocació marinera d'aquestes sagues mercantils tenia un reflex urbanístic clar. Així, acaparaven una part important de les finques de les zones del Port i de les Botigues: "Al barri del Port—precisa l'historiador Marcel Pujol—dominen els Calvó i els Coll amb deu botigues i Guillem Roig una altra, un total d'onze de les disset que hi ha. A les Botigues trobem els Roig dominant les primeres propietats (horts i botigues); vuit de les nou primeres botigues són seves...Fins que arribem a l'extrem de llevant i tornem a trobar de nou propietats en mans de mercaders...". En definitiva, els mercaders concentraven

els seus negocis a la zona que afrontava amb el mar, amb la finalitat de facilitar i abaratir les operacions de càrrega i descàrrega de les mercaderies transportades en vaixell. Però no només això. Els seus habitatges particulars dins els murs de la vila també se situaven en els carrers més propers als portals que donaven al port (Nou, Major i del Mar), talment com un precedent del típic atavisme del botiguer català, sempre esclau i físicament inseparable del seu negoci.

A més a més, els mercaders rosincs de 1500 eren notarialment actius. La recurrència amb la qual compareixen davant el notari és significativa tant del seu dinamisme comercial com de la seva capacitat de concentració immobiliària. Així, Antoni Calvó visita 15 vegades la casa de Joan Maimó, el notari, i el seu germà Joan, 9, moltes menys que les 20 actes instades per l'altre germà, Baldiri; de la mateixa manera, Antoni Coll hi apareix 11 cops i els seus germans, Bartomeu i Joan, 7 i 23, respectivament. No menys endarrere hi ha Joan Ferrer, amb 11 actes, o la nissaga Roig, amb l'Andreu (7), en Bernat (3) o en Guillem (qui més coneixia el senyor notari, amb 24 actes notarials). L'assiduitat amb la qual els mercaders acudeixen a "cal notari" només és comparable, parcialment, amb la que efectuaren els altres grups mercantils, com els teixidors de draps de lli (d'entre els quals destacà Joan Verd, amb 16 actes), els traginers (per exemple, Antoni Oliva, amb 15 compareixences, Joan Ferrer, amb 10, Antoni Costa i Pere Tellet, ambdós amb 9, o Antoni Massot i Pere Tomàs, amb 8 actes cadascun).

Cal esmentar que el teixit socioeconòmic rosinc dedicat al comerç es completava amb un nombrosíssim grup de traginers (fins a 26 membres, una xifra bastant superior als 18 que identificà Pujol i que els col·loca com el segon grup professional més representat en la xarxa econòmica de Roses el 1500), teixidors de draps de lli (5), paraires (3) —els uns i els altres sovint més dedicats a comprar i vendre gèneres més que no pas a manufacturar-los— i botiguers. En definitiva, a començaments del segle XVI, Roses vivia de la pesca i del comerç, tant marítim com terrestre —amb la redistribució de les mercaderies al rerepaís—, un fenomen que remetia a la Roses comercial i grassa dels segles XIII i XIV.

UNA PASSIÓ: MERCADEJAR (III)

A principi de 1545, els còsols de mar de Roses, Pere Ferrer i Rafel Torell, ambdós mercaders, pronunciaren la sentència a una demanda d'arbitratge instada per 12 mariners d'una carraca genovesa que es trobava a Roses, el propietari i el patró de la qual era Vincenzo Brasano. Aquesta notícia, exhumada de l'oblit dels arxius per Antonella Grati i Xim Raurich, ofereix una sèrie d'indicis interessants sobre la situació comercial de Roses a mitjan segle XVI.

La mateixa existència de naus genoveses a Roses esdevé una primera indicació dels contactes comercials de la població amb la resta d'enclaus mercantils de la Mediterrània occidental i "...mostren que el port de Roses continuava essent un centre bàsic portuari...", en paraules de Raurich, durant tota la primera meitat del segle XVI. Nogensmenys, els còsols de mar de Roses eren membres de l'estament mercader (un testimoni de l'esmentat procés d'arbitratge també era mercader, Baldiri Calvó), un fet que estreny encara més els vincles entre el comerç rosinc i el mar. Però, a més, la nòmina de perits que intvingueren en la inspecció de l'embarcació genovesa demostra l'empenta del comerç rosinc, atès que majoritàriament es tractava de professionals del mar —ja fossin patrons o mariners, ja fossin calafats i mestres d'aixa— que es trobaven de pas per la vila altempordanesa. Així, hom troba experts provinents de Mataró, Barcelona, Sant Pol i, fins i tot, de Biscaia. És evident que Roses era un centre comercial vigorós a mitjan segle XVI, amb un sector mercantil que controlava les magistratures relacionades amb el mar i el comerç i amb un paisatge humà divers geogràficament i estretament relacionat amb les activitats comercials. El panorama és, doncs, el d'una vila dinàmica i ben posicionada en l'entramat mercantil català.

Les dades aportades per Marcel Pujol confirmen aquest dinamisme comercial de Roses: l'any 1551 el nombre de mercaders era de 12 i, catorze anys després, el 1565, encara n'hi havia 10, unes dades perfectament coherents amb les obtingudes en el capbreu de l'any 1500. Ara bé, en aquests anys centrals del segle XVI, Roses diversificà la seva demografia, sobretot a causa del trasbals que significà la construcció de la nova plaça forta: noves persones arribades de diferents punts de les vegueries més properes, però, també, gent d'origen occità, francès o italià. D'aquesta manera, al costat dels membres de les tradicionals

nissagues mercantils rosiques —com, per exemple, Francesc, Antoni i Baldiri Calvó; Honorat, Bartomeu, Joan i Miquel Coll; Miquel i Rafael Ferrer; Guillem i Andreu Roig— apareixen, entre 1549 i 1565, nous personatges provinents de famílies de pescadors, barrillers o traginers de la mateixa vila, com Rafael Salvany, Antoni Pujol (fill de Simeó Pujol, hamer, és a dir, el que fa els hams), Onofre Salom, Pere Ros, Rafael Baltasar Tomàs o Rafael Torell. Però tampoc no manquen els mercaders originaris d'altres poblacions, com Feliu Molera o Pere Saurí i Felip Galiano, ambdós de Barcelona i presents en els protocols notariais efectuant negocis amb comerciants rosincs. Sovint es tractava de petits mercaders que compaginaven les acitvitats comercials amb d'altres més pròpies de l'artesanat habitual a totes les viles catalanes.

Implicats en el teixit social de Roses, el mercaders fruïen d'un evident ascendent o prestigi comunitari. No només ocupaven els càrrecs del consolat del mar de Roses, sinó que apareixen, per exemple, com a "...àrbitres arbitradors i amigables componedors..." en les demandes que poguessin suscitar-se entre veïns, com succeí el 16 de desembre de 1549 amb el mercader Rafael Torell. És evident que, juntament amb els pescadors i els pagesos, i a manca de noves investigacions que confirmin les hipòtesis apuntades, formaven el cor de la societat rosinca en el transcurs del segle XVI.

Tanmateix, l'impuls social i econòmic dels mercaders rosincs es veié compromès a partir d'aquest moment, a causa, bàsicament, de l'inici de la construcció de la plaça forta renaixentista d'ençà de 1552 —encara que les obres de feixina iniciades per l'enginyer Luis Pizaño s'havien anat verificant des de 1544—, atès que significaren, entre d'altres efectes, la destrucció de bona part de les botigues de la zona portuària, el sector on es concentrava la major part de l'activitat mercantil de Roses. No fou, tanmateix, un procés brusc i súbit, però les coses havien de canviar.

UNA PASSIÓ: MERCADEJAR (IV)

Des de mitjan segle XVI se succeïren una sèrie de canvis—alguns estructurals, d'altres més conjunturals—que afectaren la fesomia econòmica de Roses. Al darrere d'aquestes transformacions cal valorar l'impacte de la construcció de la plaça forta renaixentista de la Ciutadella—dissenyada per l'enginyer italià Gianbattista Calvi, el 1552—, que provocà, en primer lloc, uns nous fluxos migratoris i, consegüentment, l'aparició d'un nou paisatge humà, i, després, una redefinició del paper comercial de Roses en el context català: la població deixava de ser, en bona part, una plaça reconeguda mercantilment i adquiria ràpidament una dimensió estrictament militar. I, això, aquesta nova imatge bèl·lica—com tothom sap—és poc compatible amb la seguretat que cerca el món dels negocis.

Al primer terç de segle XVII hi havia pocs mercaders a Roses (només 5) i, a més, amb poca activitat—almenys en els protocols notariais. Alguns pertanyien a nissagues ben documentades en l'àmbit comercial des del segle anterior—com Miquel Coll i Pere Torell—, d'altres provenien de les noves fornades arribades a Roses, com Antic i Pere Domènec, que des de 1634 era Ciutadà Honrat de Barcelona, o Pere Benet Moltó. Tanmateix, encara que hom pot trobar mercaders forasters d'indrets ben allunyats, com Tarragona (Joan Miret) o Barcelona (Tomàs Domènec), el més habitual és documentar-ne de provinents de viles més properes: és el cas de Joan Curós, de Cadaqués; de Miquel Bartolí, de Castelló d'Empúries; d'Antic Perpinyà i Rafael Prats, de Banyoles, o d'Esteve Alemany Florit, de Blanes. En definitiva, el mercader rosinc, abans dinàmic econòmicament i potent socialment, ara sembla esllanguir-se en un *fin de siècle* lent i anodí. La figura del mercader medieval, traficant amb productes i ports llunyans, estava desapareixent. Els mercaders representaven el món medieval, el món d'una Roses d'abans de la Ciutadella, el món d'unes determinades relacions socials i mercantils.

Tanmateix, el comerç rosinc no desaparegué totalment, sinó que canvià d'escalas, de proporcions. Les noves fórmules de relació comercial que naixeren en els segles moderns comportaren l'aparició d'una nova figura, el negociant. És difícil d'establir les diferències entre aquest personatge i el mercader. Possiblement, calgui cercar-les en el volum de les trans-

accions mercantils que realitzava el negociant —no tant orientat al comerç a l'engrós com el mercader—, en l'àrea operativa —restringida a un entorn geogràfic més proper, menys internacional— i en les funcions, que en el cas dels negociants inclouien preferentment les activitats prestamistes, el noliej de naus, el canvi de moneda o l'arrendament d'impostos. Sigui com sigui, el primer terç del segle XVII veu irrompre amb força el negociant. A Roses, es documenten fins a 18 negociants locals, una xifra gens negligible. Alguns, evidentment, compaginaven les activitats mercantils amb altres dedicacions professionals, com Jaume Martí, que era escriptor, o Onofre Pujol (pare), dedicat a la pesca, o els casos de Benet Guàrdies i Josep Sió, pagesos i, el segon, a més, propietari del mas Callol, o, finalment, Jeroni Arimbau, que a més d'aparèixer com a negociant era soldat estipendiari de la fortalesa de Roses. Eren negociants a temps parcial, però no necessàriament més petits. D'altres, com Antic i Pere Domènec, tant poden ser qualificats de negociants com, més escadusserament, de mercaders —un fet que rebaixa encara més la significació d'aquest grup en l'estructura econòmica rosinca—, en un lent trànsit entre unes formes i unes altres de comerciar.

D'altra banda, hom comprova com es consoliden algunes de les famílies comerciants aparegudes a partir de mitjan segle XVI, com els Salvany (amb l'Antoni), els Pujol (amb els Onofre, pare i fill) o els Ferrer (amb Rafael) i, en paral·lel, es completa la renovació total de les persones dedicades al món del comerç. Són individus com Andreu Oller, Aniol Solana, Miquel Costa —originari de Vilafranca de Niça, al ducat de Savoia—, Jeroni Merola, Antoni i Bartomeu Berta, Bartomeu Llaners o els ja esmentats Antic i Pere Domènec i Antoni i Benet Guàrdies. I encara caldria apuntar la nòmina de negociants de poblacions properes que actuen a Roses, entre els quals destaquen Joan Bofill, Joan Garau i Ferran Escofet, de Cadaqués; Antoni i Rafael Milsocors, de Llançà; Pere Bèrnia, d'Empúries o el perpinyanenc Antoni Miquel.

Tanmateix, tota aquesta tradició mercantil de Roses haurà de quedar estroncada de manera brusca a partir de 1635, quan amb els inicis dels conflictes bèl·lics amb la veïna França, la Guerra dels Segadors i l'ocupació durant gairebé dues dècades de Roses, la població viurà una de les seves èpoques més crítiques.

UNA PASSIÓ: MERCADEJAR (V)

La universitat de Roses es queixava amargament, el 1665, de l'ocupació francesa que la vila havia suportat des de 1645 fins al 1660. El llarg episodi bèl·lic de mitjan segle XVII havia significat la ruïna de la població, totalment despoblada i abocada –com ha documentat l'historiador Pere Gifre– a una severa crisi financera i, conseqüentment, institucional: fins al 1663 –després de 24 anys– no es restauraren els òrgans de govern de la universitat, endeutada amb un capital censal de més de 16.000 lliures i unes pensions anuals degudes de 14.000 lliures més (quan els ingressos anuals se situaven al voltant de les 500 lliures). En aquest context de crisi extrema serà difícil resseguir les petges d'una qualsevol forma d'activitat comercial de certa entitat. La població tot just intentava recompondre els seus efectius demogràfics i restaurar les mínimes condicions d'habitabilitat.

Tanmateix, hom comprova que, enmig de les dificultats financeres de la població, apareix algun comerciant que aprofita la conjuntura compromesa per diversificar les seves operacions especulatives i rendibilitzar, al capdavant, els seus capitals. Efectivament, un 35,76% de la càrrega censalista de la universitat provenia dels crèdits contractats amb particulars laics, algun dels quals, de ben segur, devien ésser negociants. Aquesta possibilitat sembla confirmar-se amb el cas de la família Domènec –negociants documentats des de la primèria de segle, a més de pagesos rics i propietaris de masos–, a qui la universitat lluí censals per valor de 860 lliures. Ara bé, en general es tracta de pagesos ben situats que pretenen reduir els riscos inherents a qualsevol inversió mitjançant la diversificació dels seus negocis, ja sigui prestant diners, ja sigui acudint a les subhastes d'arrendament dels propis municipals (la taverna, la gabella, el dret del vi foraster, la sal, la fleca, la carnisseria o la venda de gel). Són pagesos, com Josep Coll –provinent d'una antiga i important família mercadera–, que assumiran les activitats i les funcions pròpies dels negociants –el 1689 manlevà un censal municipal a canvi de l'arrendament dels terços i el vintè del lloc de la Garriga per un període de 5 anys–, en un moment en què eren els únics membres de la comunitat pagesa amb la suficient capacitat econòmica. I val a dir que davant els problemes financers dels uns, aquests negociants en seran els grans beneficiats, perquè els seus guanys hauran de revertir en una major càrrega contributiva de la resta de membres de la població. Es trac-

tava, en definitiva, de cercar el negoci on fos possible, com féu el negociant rosinc Joan de Bergós, arrendador del proveïment de neu a Roses l'any 1679, que subcontractà el servei al traginer de Castelló d'Empúries, Francesc Martí.

Malgrat que manquen investigacions sobre aquest període de la història de Roses, cal considerar el darrer terç del segle XVII com una fase de crisi absoluta de l'activitat comercial de la població, encara sotmesa a recurrents campanyes militars. Malgrat la pau relativa que comportà el Tractat de Nimega (1678), l'Empordà esdevindrà al llarg del que queda de segle XVII un territori indefensable, on les forces franceses hi intervindran sempre que ho creguin necessari. És significatiu que la universitat, segons ha investigat Pere Gifre, no pogués lluir censals "...els anys 1675, 1676, 1678, 1684 i 1686, que corresponen, bàsicament, a campanyes militars i d'ocupació de la vila". I, amb tot, encara hi hauríem d'afegir el sotrac del setge de 1693 o la visita de les tropes franceses el 1719. En definitiva, costarà de consolidar la reconstrucció de la vila —un procés "levantado afanosamente", en paraules de Pella i Forgas— a pesar que la comunitat rosinca havia demostrat una certa capacitat de reacció amb l'adquisició del terme de la Garriga i el castell de Bufalaranya (1685), per un import de 4540 i 1300 lliures respectivament, i de l'heretat de la Guardiola i de Norfeu (1690), establerts per l'abat d'Amer per un cens irrisori, un fet que fa pensar si la corona, al patrimoni de la qual pertanyia l'abadia, intentava de compensar mínimament les desgràcies patides per la vila.

Sigui com sigui, les dècades finals del segle XVII no seran l'escenari més adequat per cercar negociants i mercaders actius i caldrà esperar la revifalla econòmica i social que s'iniciarà després de 1714. El segle XVIII serà un gran segle per la consolidació i el creixement comercial de Roses.

UNA PASSIÓ: MERCADEJAR (VI)

A hores d'ara el set-cents rosinc se'ns apareix com un segle ben particular, descompensat, desequilibrat, a voltes fosc, mentre que altres vegades esdevé meridianament clar. Essent com és una centúria que ha merescut l'interès de la historiografia, resulta paradoxal que no hagi estat gens investigat i estudiat a Roses. D'aquesta manera la primera meitat de segle XVIII continua essent un període sense història, buit, mentre que les dècades finals són prou ben caracteritzades per la documentació coetània publicada fins al moment.

A finals de segle, Roses havia crescut molt. De fet, era la població gironina que més havia incrementat els seus efectius demogràfics: 1952 habitants en el cens de Floridablanca, de 1787, que, a més, precisava l'existència de 10 comerciants, 2 fabricants i 36 artesans, alguns dels quals devien comercialitzar directament la seva producció. L'economia local es basava en la pesca i la comercialització de la seva producció. Tant Joseph Jordan (1779) com Bernard Espinalt (1781) coincidien a afirmar que Roses comerciava majorment amb les anxoves, les sardines i d'altres peixos, una constatació que no ha de sorprendre, atès que sabem que al 1765 Roses disposava de 41 vaixells de pesca, una xifra que col·locava la població en el cinquè lloc del rànquing gironí. La importància pesquera de Roses devia ésser prou significativa en el context de la província marítima, de la qual en fou capital entre 1773 i 1787, una dada d'una importància cabdal que cal considerar en la seva justa mesura.

El comerç rosinc d'aquest període es caracteritzà pel predomini de les activitats directament relacionades amb l'explotació de naus de transport de mercaderies, usualment sota la forma de societats "a la fusta", és a dir, companyies en les quals els inversors, generalment anomenats parçoners, parts o setzens, assumien una part de la despesa de construcció d'un buc. Aquests parçoners solien ésser negociants que invertien en diferents naus amb la finalitat de minimitzar el risc. Francesc Ferrer, a *L'economia del set-cents a les comarques gironines*, aporta alguns testimonis rosincs d'aquesta activitat mercantil i marítima: el 1770 el patró Benet Guitart, conjuntament amb els negociants Agustí Joher, Pere Gelabert i Francesc Molinas compren a parts iguals una tartana de 30 tones, que segurament era el ma-teix vaixell que encara el 1784 hi havia inscrit al registre de marina; el 1796, Francesc

Marés té inscrita una pollacra –un tipus de vaixell de buc modern de fins a 200-250 tones de càrrega– anomenada Nostra Senyora de Rosari, comprada o feta fer a Gènova per 6.500 duros de plata, en l'adquisició de la qual hi intervingueren els parçoners rosincs Francesc Joher, Joan Ferrer, Pere Berta i Joan Trull. Alguns d'aquests parçoners, com el negociant Agustí Joher o el patró Joan Ferrer, també invertiren en vaixells d'altres ports, un negoci que també realitzaren Manuel Ribot o el patró Narcís Ferrer.

Tanmateix, Francesc Ferrer, en el buidatge de les escriptures notarials de marina dels períodes 1767-1770, 1773-1778, 1781-1787 i 1795-1796, només identifica 9 parçoners de Roses (són, bàsicament, els 10 comerciants del cens de Floridablanca?), una quantitat petita si hom la compara amb els 164 inversors de Sant Feliu de Guíxols, els 77 de Palamós o els 58 de Cadaqués. No sembla, doncs, que el sector comercial rosinc fos excessivament potent, encara que la mateixa existència de parçoners també indica un grup capitalista capaç de realitzar inversions a llarg termini. Ferrer, però, posa ràpidament els límits: "A Roses, igual que en altres ports d'aquella zona, es promouen vaixells de poc tonatge, finançats íntegrament per parçoners de la localitat". Hi ha una elit comercial i mercantil, però local i petita, alhora. Les dades espigolades d'ací i d'allà així ho confirmen. La marina mercant de Roses, el 1790, no era excessivament destacable, atès que comptava amb 12 embarcacions aptes per al comerç de cabotatge, mentre que no en constava cap per a la carrera d'Amèrica. Cadaqués, per posar un exemple proper, tenia 31 vaixells de cabotatge i 3 naus dedicades al comerç americà.

Després d'un segle XVII que veié ensorrar-se totes les estructures urbanes i econòmiques de Roses, el comerç tornava a ésser una activitat practicada a la població, potser sense l'impuls precedent, però sí amb una presència significativa pel que suposa de revifalla econòmica i de necessitat d'acumulació de capitals disponibles.

UNA PASSIÓ: MERCADEJAR (i VII)

En el transcurs de la segona meitat del segle XVIII el comerç rosinc s'anà especialitzant en el transport marítim. El fenomen, de fet, representava la recuperació d'una històrica tradició mercantil, només escapçada pels esdeveniments bèl·lics de mitjan segle passat. El mar tornava a esdevenir l'autopista natural dels comerciants de Roses. Les referències a la flota rosinca del darrer terç del segle XVIII, algunes ja apuntades anteriorment, es poden incrementar amb els casos del canari –un vaixell molt semblant al xabec– Sant Pere, de 16 tones, que s'havia comprat a Sant Feliu de Guíxols per 750 lliures i que s'inscriví al port de Roses el 1767; de Joan Sobrepera, que el 1796 inscriu una pollacra anomenada Santa Anna, de 65 tones, un vaixell de mitjana capacitat; del llaüt Nostra Senyora del Carme, de 8 tones, l'acta de patronia del qual fou atorgada a Esteve Sala perquè durant la Guerra Gran (1793-1795) va capturar un bateu a Cotlliure i un falutx a Portvendres; o, finalment, del patró Narcís Ferrer, que disposava d'un bateu de 16 tones anomenat Verge del Carme.

El districte marítim de Roses, en definitiva, disposava el 1796 de 66 embarcacions –una menys que Cadaqués–, tot comptabilitzant tant les naus de creu i de vela llatina com les de pesca. Tanmateix, caldria investigar si alguns comerciants de Cadaqués serien descendents dels rosincs que marxaren a aquesta població a mitjan segle XVII, encara que s'hauran d'efectuar noves i més exhaustives recerques en els arxius notariais. En tot cas, les relacions mercantils entre Roses i Cadaqués foren ben nombroses. Només cal aportar un exemple, extret del treball ingent de Gaietà i Josep Rahola, *La marina mercant de Cadaqués*: el 17 d'abril de 1779, Francesc Palau adquirí a Sant Feliu de Guíxols un canari de 34 tones, batejat amb el nom de Verge del Rosari, mitjançant la constitució d'una companyia a la mota o companyia al cost de la fusta en la qual hi participaren, entre altres, comerciants rosincs. Aquestes relacions entre ambdues poblacions s'intensificaren a partir del segle XIX quan un bon grapat de comerciants cadaquesencs es traslladaren a Roses, una població que aleshores ofería unes possibilitats mercantils més reeixides: “Hi hagué, doncs, armadors i comerciants cadaquesencs, alguns amb una tradició mercantil i naviliera cadaquesenca que es remontava a moltes generacions, que traslladaren el seu negoci, les seves naus i la seva família a Roses...”. Gaietà i Josep Rahola aportaren alguns exemples il·lustratius: Pere Rahola i Batlle,

Baldiri Llorens (Cal Güero), la família Pi o Ferran Arolas (sic), encara que, de fet, aquest comerciant provenia de la Selva de Mar.

D'altra banda, no caldria menysprear el contraban com una forma de comerç il·legal que tenia una presència destacable en el conjunt de les transaccions econòmiques durant aquest període. En el *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Francisco de Zamora, el 1790, opinava, referint-se a Roses, que “Este puerto convendria se habilitase por su seguridad...porque evitaria el contrabando que ahora se hace”. Així mateix, constatava que s'embarcaven “trapos de Francia (que nos los traen de contrabando)”. Un altre àmbit fou el comerç americà, liberalitzat per Carles III el 1778, encara que ja abans hi intervenien les naus catalanes. No sembla pas que Roses hi participés gaire activament, malgrat que Gaietà i Josep Rahola opinaven que “De manera que alguns ports que havien tingut feia ben poc un tràfec comercial ben considerable, com el de Cadaqués, Roses, Palamós i Sant Feliu de Guíxols, per exemple, veieren, encara, durant una trentena d'anys, limitada la seva acció marítima, que ahora limità el tràfec que Catalunya podia haver fet amb el Nou Món, durant aquells anys, si les traves oficials haguessin desaparegut del tot”.

Finalment, cal assenyalar la importància que encara mantenia el corsarisme nord-africà durant bona part del segle XVIII, la virulència del qual era especialment sensible a la part septentrional de la província marítima gironina. Un Fullet Bonshoms de la Biblioteca de Catalunya, titulat *Estado mayor de las embarcaciones...que pocos años a esta parte se han apresado por los Corsarios Argelinos de las solas Ciudades y Villas marítimas de la Provincia de Cataluña...*, esmentava que el sector altempordanès havia patit l'atac de més de 25 naus durant els anys immediatament anteriors a 1760. Evidentment, el comerç se n'havia de ressentir.

El segle XIX fou, però, la centúria del gran comerç rosinc, del qual hem parlat altres vegades. Gaietà i Josep Rahola ho deixaren ben apuntat: “Roses, doncs, durant tot el segle passat [segle XIX] portà una empemta econòmica decidida, i en la seva natural expansió, era un mercat apropiat, bé per cercar-hi fortuna, bé per intentar acréixer-la...”. Però, aquesta, és una altra història.

EM TREMOLEN LES CAMES (I)

Eren una mica més de les cinc de la tarda del 18 de juliol de 1813. Roses, envaïda per la canícula estival acostumada, dormia la sonsònia del moment, pesarosa i indolent. De sobte, la terra retrunyí amb força, pregonament, en un sotsobre tel·lúric que venia, indefectiblement, des de molt enfons. Esglai general, preocupació, inquietud davant el fenomen que no es pot controlar. Roses acabava de viure un terratrèmol important.

La magnitud del sisme fou de grau VI en l'escala de Rossi-Forel, segons publicà Octave Mengel, un dels màxims sismòlegs del moment, una apreciació que fou seguida fil per randa per l'enginyer militar José Galbis Rodríguez al seu enciclopèdic *Catálogo sísmico de la zona comprendida entre los meridianos 5º E. y los 20º W. de Greenwich y los paralelos 45º y 25º N*, editat l'any 1932, i per J. M. Munuera, a *Study of seismicity on the Peninsula Iberica area* (1963), mentre que Eduard Fontserè i Josep Iglésies, a *Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes entre 1100 i 1906*, publicat per la Fundació Salvador Vives Casajuana el 1971, li atorgaven una intensitat V en l'escala Mercalli. Sigui com sigui, i a grans trets, el moviment tel·lúric de 1813 degué produir danys lleugers, sense víctimes mortals. En l'escala Mercalli, el grau V es defineix com una batzegada forta “sentida generalment a les cases... Les persones adormides es desperten. Algunes s'esporgueixen i surten dels edificis”.

L'assignació d'un determinat nivell a cada tremolor de la terra s'efectua a partir de l'avaluació de les conseqüències que provoca. Fins a dates recents —amb l'aparició dels moderns equips de mesura—, les descripcions dels coetanis eren l'única font d'informació disponible, sovint poc fiables, generalment pintoresques i imaginatives; en definitiva, massa subjectes a les apreciacions personals i a les creences atàviques. Amb tot, Fontserè i Iglésies apunten que a partir de 1370 comencen a consignar-se en cròniques i dietaris informacions sismològiques aprofitables, encara que dissortadament massa circumscrites als grans centres urbans, un fet que ofereix una visió de la història sísmica del país esbiaixada i incompleta.

Hom creu que el terratrèmol de 1813 fou un sisme amb epicentre submarí, sobretot per la descripció que en féu Alexis Perrey en *Sur les tremblements de terre de la Péninsule Ibéri-*

que, de 1847: "... après un ouragan terrible, violent tremblement qui rejeta du fond de la mer sur le rivage beaucoup de matières inconnues et les ossements d'un énorme cétacé. On entendit un bruit sourd qui sortait des entrailles de la terre". Pere Bernat Palassou, a *Mémoires pour servir à l'histoire naturelle des Pyrénées et des pays adjacents* (Pau, 1819), ja n'havia fet una ressenya i, posteriorment (1909), Octave Mengel, també n'oferí una breu descripció, que s'ajustava massa literalment a la de Perrey: "... forte secousse avec raz de marée qui rejeta sur le rivage une quantité prodigieuse de matières inconnues et les ossements d'un enorme cétacé..." És evident que, fins i tot, els grans especialistes copien desca-radament. Amb cetacis pel mig o sense, el moviment de 1813 cal inserir-lo, segons Fontserè i Iglésies, en un període d'increment de l'activitat sísmica de la línia de fractura que s'estén paral·lelament a gran part de la costa catalana.

Segons els estudis més recents de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, Roses es troba en una zona d'intensitat sísmica (MSK), denominada Z2, de caràcter moderat, amb unes previsions màximes que oscil·len entre les intensitats VI-VII. Així mateix, en el seu mapa de zones sísmiques resultant de considerar l'efecte del sòl, hom dona per Roses unes intensitats estimades de VII-VIII. En definitiva, la vulnerabilitat sísmica dels edificis de Roses se situa en una zona de danys moderats. En aquest sentit, el tremolor de 1813 en seria un exemple prou ajustat. Tanmateix, cal apuntar que allò més usual són les batzegades terrestres petites, imperceptibles als humans. Un simple repàs a les llistes científiques publicades en els darrers anys, permet comprovar la relativa freqüència d'aquests fenòmens naturals. Qui diria, per exemple, que el 30 d'abril de 2000, a les 8 hores i 18 minuts, hi hagué un sisme d'intensitat 1,3 a Roses? De sacsejades sísmiques n'hi ha hagut sempre: el rebombori marí de 1813 no fou el primer ni ha estat l'últim. En qualsevol cas, les conseqüències de les manifestacions sísmiques a Roses, afortunadament, no han estat greus. En canvi, permeten un nou acostament –potser diferent– a la realitat local.

EM TREMOLEN LES CAMES (II)

De terratrèmols n'hi ha hagut sempre, a voltes amb remarcables repercussions socials i econòmiques. Així, el cronista del rei Joan II, Ferran Pérez de Guzmán, escriví, amb motiu d'un terratrèmol esdevingut el 24 d'abril de 1431: "En este mesmo año tremió mucho la tierra en el Reyno de Aragón, especialmente en Barcelona y en algunos lugares del Principado de Cataluña y en el Condado de Rosellón, e fueron por ello despoblados algunos lugares e derribado algunas Iglesias: e fue tanto este terremoto e tantas veces, que no era memoria de hombres que semejante cosa en aquella tierra hubiesen visto". Els moviments subterranis –i qualsevol altre atzar natural– afectaven (i afecten), a vegades decisivament, la vida quotidiana de les persones i la riquesa de les nacions.

Tanmateix, la majoria de vegades les sacsejades tel·lúriques no són perceptibles als nostres sentits, cada vegada més humans –és a dir, més tènues– i menys animals. Una repassada als repertoris històrics confirmen aquesta asseveració; per exemple, els moviments sísmics han estat habituals a la zona perpinyanesa, alguns dels quals es degueren sentir pels encontorns de Roses: pel Nadal de 1321 se'n sentí un de grau IV de l'escala Rossi-Forel; el 21 de febrer de 1330 fou de grau V –la mateixa data i la mateixa intensitat que l'any 1375– i, encara, el 1370 el remenament intestí del planeta arribà a una intensitat de VI a la mateixa escala. Especialment important fou la violenta batzegada del 2 de març de 1373 a Ullà, de grau VIII en l'escala de Mercalli, que es va sentir a molts llocs de Catalunya i, fins i tot, al Rosselló i que tingué diverses rèpliques en dies successius. I només consignem els més destacats del segle XIV.

Més important en la història sísmica del país fou l'anomenada sèrie "olotina" (1427-1430). Efectivament, alguns dels principals cataclismes d'aquest conjunt de terratrèmols foren plenament percebuts a Roses. Així, el tremolor del 15 de maig de 1427, d'intensitat VIII de l'escala de Mercalli, fou percebut fins a Montpeller i la sosmoguda més devastadora del període, esdevinguda el 2 de febrer de 1428 –festa de la Candelera– i amb una intensitat de IX-X en la zona epicentral, tingué –en paraules d'Eduard Fontserè i Josep Iglésies– "repercussions tràgiques" a la zona costanera de l'Empordà, atès que els jurats de la ciutat de

Girona consignaren que “en la vila de Castelló d’Empúries moriren en l’església sis persones”. Sembla evident, doncs, que els efectes calamitosos d’aquesta vibració terrestre es degueren sentir també a Roses amb força.

El segle XV, tanmateix, conegué d’altres commocions sísmiques que foren percebudes de Roses estant. El 10 de març de 1433 tremolà la terra a Arles de Tec, amb una intensitat de grau VII, que tingué repercussions a tot el nord-est català. Uns anys després, concretament el 25 de maig de 1448, hi hagué un terratrèmol pels voltants de Barcelona, que els especialistes han calibrat de magnitud VIII a Girona i VII a Perpinyà. José Galbis, per la seva part, esmenta que se sentí a tota la regió litoral catalana fins al Rosselló (on, segons els documents coetanis i amb una mesura del temps ben particular, durà l’estona de resar un pare-nostre i una avemaria). No sembla gens estrany, doncs, que també se sentís clarament a Roses, atès que es troba entremig de les dues capitals catalanes i és, a més, una població costanera. Finalment, el 16 de setembre de 1450 una nova batzegada, de grau VII, assotà Perpinyà i és probable que se sentís a Roses. Sigui com sigui, la relativa llunyania dels diferents epicentres no produí danys noticiables a la vila. Més greus, per exemple, foren les inundacions de 1421 —que enderrocaren part de les muralles medievals de la població i obligaren al rei a privilegiar Roses— o de febrer de 1740, quan “el mar —segons Narcís Díaz Romañach que citava, al seu torn, el prior Campmany— “entrà en totes les cases del davant de la vila, l’anomenat raval [sic], en va omplir els baixos d’aigua, sorra i pedres, i igualment els camins des de la platja...”.

Sense ésser Roses una zona especialment pròdiga en cataclismes sísmics, caldrà esperar fins al segle XVIII per resseguir la petja de nous tremolors terrestres. En paral·lel a la manca d’activitat sísmica rellevant pel conjunt català durant els segles XVI i XVII, Roses tampoc en registrà: altres maldecaps, malgrat tot, perseguien els soferts habitants rosincs en el transcurs d’aquestes turbulentes centúries.

EM TREMOLEN LES CAMES (III)

En el transcurs del segle XVIII no es registra cap terratrèmol a Roses, almenys de manera directa. Tanmateix, Eduard Fontserè i Josep Iglésies apuntaven que “una característica molt notable d’activitat sísmica la proporciona la línia de fractura que s’estén paral·lelament a la costa des de Barcelona a Perpinyà, i es fa manifesta particularment en aquest segle...”. Dissortadament, hom desconeix quina fou la incidència d’aquest fenomen a Roses. José Galbis anota que a principis d’abril de 1716 se sentiren a les costes de Catalunya tremolors de terra que causaren alguns danys. Afectaren a Roses d’alguna manera? Potser en forma de seixa? És evident que la sacsejada, amb epicentre marítim, de 18 de juliol de 1813 –comentada anteriorment– respon a aquest procés.

D’altra banda, poca informació pot aportar Roses a les conseqüències catalanes del famosíssim cataclisme de Lisboa, esdevingut per Tots Sants de 1755. Els llibres sacramentals de la població no se’n feren ressò, encara que se sap que el terratrèmol portuguès –un dels protagonistes del *Càndid* de Voltaire– es deixà sentir en una població propera com Perpinyà, en què “...lo dit terremoto fouch remarcable en esta fidelíssima vila...”. Més endavant, hom desconeix si arribaren a Roses diverses vibracions tel·lúriques esdevingudes a la zona rossellonesa: per exemple, el 27 de desembre de 1755 tremolà la terra en diversos llocs del Rosselló, pels voltants del Canigó, al peu dels Pirineus, una conomció que es renovà sis vegades amb fresses subterrànies; José Galbis, en el ja esmentat *Catálogo sísmico...*, reporta dos nous moviments, el 16 d’octubre de 1763, quan a les tres de la tarda se sentí al sud del Canigó un tremolor de terra –amb una intensitat de grau VIII de l’escala Rossi-Forel– i, dos dies més tard, quan tornà a sacsejar-se el Rosselló. Si foren percebuts a Roses, ho degueren ser amb poca rellevància. Més propera fou la batzegada que es produí a les acaballes de segle. El 13 d’agost de 1797, a les onze de la nit, se sentí a Perpinyà i a Les Alberes –amb el grau VI de l’escala de Rossi-Forel– un tremolor de terra, que es repetí els dies següents. El segle de la Il·lustració acabà amb una sèrie de trepidacions que s’estengueren de l’11 al 15 d’agost de 1798. Aquesta sèrie sísmica començà el dia 11 a la tarda. Els tremolors es repetiren a la nit i continuaren els dies següents. Se sentiren a Olot, Caldes de Malavella, Perpinyà, Cotlliure i Rivesaltes i foren forts especialment a la costa de de Girona. Així mateix, els terratrèmols continuaren els mesos de setembre i octubre.

La història sísmica del segle XIX s'inicià el 1804, quan hi hagué una vibració a Vilanova de la Muga, un fenomen que es repetí l'any següent. El sismòleg francès Octave Mengel n'aportà una notícia extreta del *Llibre de raó de la família Anglada de Perelada*. És possible que aquestes percussions se sentíssin, atesa la proximitat, a Roses. Més enllà del terratrèmol amb epicentre marí de Roses de 1813 –de fet, el primer sisme plenament rosinc–, caldrà esperar a començaments de segle XX per trobar-ne algun altre. Això no vol dir que durant la resta de segle no hi haguessin moviments que pogueren ésser percebuts a Roses. El 6 de gener de 1853, a les 6.50 h o 55, tremolà la terra a Foixà amb bastant força, sentint-se a tota la Catalunya oriental (fou de grau VII a l'epicentre). Anys després, el 19 d'abril de 1884, hi hagué una batzegada a Palamós i a la frontera francesa, amb una duració d'alguns segons, un fenomen que es repetí el 23 de maig, amb una intensitat que José Galbis qualificà de lleugera. Finalment, el segle de les revolucions liberals acabà amb dues vibracions sentides des del cap de Tossa al cap de Creus, el 20 d'agost de 1894.

Els registres sísmics del segle XX són més generosos amb informació i Roses apareix amb més assiduitat. Concretament, el 17 d'abril de 1903, a la una de la matinada, hi hagué una petita sacsejada, que hom mesurà d'intensitat II en l'escala Rossi-Forel (és a dir, que només fou percebut per persones en repòs), i que es reproduí amb major violència el dia 20, tot assolint el grau VI. Més endavant, el 1917, un parell de terratrèmols propers es deixaren sentir feblement a Roses. Evidentment, els avenços tecnològics, l'augment dels recursos científics i la proliferació de mitjans de comunicació han permès de disposar d'un volum d'informació major sobre aquests fenòmens. Caldrà veure, doncs, com es produïren i quines en foren les conseqüències.

EM TREMOLEN LES CAMES (IV)

El terratrèmol més important que afectà Roses durant el segle XX es produí el dia 20 d'abril de 1903. Tanmateix, tres dies abans, el 17 d'abril, ja hi havia hagut una petita sacsejada, premonitòria, a la qual el sismòleg Octave Mengel li atribuï una intensitat de grau II a l'escala Mercalli i que tant Manuel Cazorro —a *Memoria sobre las formaciones volcánicas de la provincia de Gerona*, 1906— com Joaquim Botet i Sisó —a la *Geografía General de Catalunya*— no deixaren de registrar en els seus estudis. El clergue Norbert Font i Sagué també en digué alguna cosa a *Los movimientos sísmicos del Nordeste de Cataluña*: “El día 17 de abril, a eso de la una de la madrugada, se sintió en Rosas un ligero temblor de tierra.”

A les 8.45 h del matí del dilluns 20 d'abril, doncs, una forta commoció féu tremolar tota la terra del cap de Creus. Fou un sisme gros, important, que afectà, com detallaren Eduard Fontserè i Josep Iglésies, una gran extensió territorial: “Agafà uns 150 quilòmetres al llarg de la costa catalana, des de Sant Feliu de Guíxols a Salses, penetrant els seus efectes terra endins, uns 75 quilòmetres, almenys fins a Olot, damunt d'una superfície ja de sempre afectada per batzegades sísmiques.” Per la seva banda, José Galbis anotava que: “Se sintió en toda la provincia de Gerona y en el S. de Francia un terremoto que se extendió de Salces (Francia) a Llansá (Gerona); [...] En España las oscilaciones hicieron temblar algunos edificios en La Bisbal, Llansá, Vilajuiga y Rosas (Gerona) [...]; además se sintió fuerte en Olot, Llagostera, etc., y menos en Gerona, no ocasionando daños ni en las personas ni en los edificios.”

Fontserè i Iglésies relataven que “a Roses hi hagué trontoll de cases i mobles, balanceix dels vaixells i percepció de sorolls.” Si bé Mengel només li atorgà un grau IV, la majoria d'investigadors —com José Galbis, A. Quintana Marí o Fontserè i Iglésies— es decanten per determinar una intensitat de grau VI en l'escala Mercalli. Aquests autors tendeixen a creure que l'epicentre se situà en ple cap de Creus o “tal vegada, mar endins, al dret del cap indicat”, atès que la percussió tel·lúrica se sentí amb idèntica intensitat a banda i banda de l'esmentat istme.

Lògicament, els mitjans de comunicació de l'època se'n feren ressò immediatament. Així, *La Renaixença*, a la seva edició del 21 d'abril, publicava la crònica següent: “Rosas, 20 d'abril.— Un terratrèmol que si hagués durat poch més hauria ocasionat danys de molta consideració, ha sembrat lo panich en aquesta hermosa vila. Serien aproximadament las 8,45 del matí, essent sa duració de 4 a 5 segons. Trontollaven les cases y'ls mobles d'un modo esfereidor; les dones, espantades, sortien al carrer cridant; los llaüts de vora mar també balancejaven com si varats no fossin; la gent que es trobava fora pels camps, etc. —ballavam— me deya una dona. Al terratrèmol acompanyava un soroll com lo que produeix una màquina de tren al passar xiulant, una foradada, sentit un xich lluny. No ha pas causat cap desgracia, que jo sàpiga, més si algun desperfecte en cases antigues...¿Se repetirà? Deu fassi que no. Me diuen que seguia la direcció de Cargol a Mitjorn. Francesc Ferrer i Pons.”

Dos dies després, el 23 d'abril, *La Vanguardia* també relatà la batzegada rosinca: “El parte del día 20 de este mes remitido a Red Meteorológica de Cataluña y Baleares por don Marcial Gimeno, da cuenta del terremoto que en algunos pueblos del Ampurdán ocurrió aquel día á las 8 y 43' de la mañana, de duración unos 7”, produciendo oscilación en las casas y muebles, acompañado de un ruido que produjo gran espanto en aquellos habitantes. La mar estaba en calma, y durante el fenómeno los barcos de pesca próximos sintieron notable balanceo. En Palau Sabardera se dejó sentir con mayor intensidad, produciendo gran pánico entre sus habitantes. La trepidación tenía dirección de Sur a Norte. Afortunadamente no ha habido desgracias personales, ni perjuicios que lamentar”.

Més enllà de l'ensurt general, la vida de la població degué continuar com sempre, lenta i més o menys esllanguida. El mateix dia 20 d'abril, a dos quarts de vuit del vespre, es reunia en sessió ordinària el Ple de l'Ajuntament. A l'acta no es registrà cap referència al terratrèmol del matí: les anodines preocupacions administratives se centraven en la quinta dels mossos de l'any en curs i en declarar pròfugs a Lleó Birba Romanyac i Joan Esteve Font. Apassionant.

EM TREMOLEN LES CAMES (i v)

El terratrèmol de 20 d'abril de 1903, d'una intensitat de grau VI a l'escala Mercalli, fou objecte de recensió en les obres científiques dedicades a l'estudi dels fenòmens sísmics. Josep Gelabert –a *Los volcanes extinguidos de la provincia de Gerona*, publicat a Sant Feliu de Guíxols el 1904– en reporta les informacions més essencials, encara que no esmentava per res la població més afectada, Roses. Per la seva banda, el religiós Norbert Font i Sagué, a *Los movimientos sísmicos del Nordeste de Cataluña*, seguia fil per randa el redactat de la notícia que havia aparegut a *La Renaixença* el dia 21 d'abril de 1903, tot i que feia notar que les discrepàncies d'alguns testimonis eren “...cosas fáciles de comprender, no existiendo en aquella región los medios de observación requeridos en tales casos”. Manuel Cazurro, el Dr. Patxot –de Sant Feliu de Guíxols–, l'olotí A. Quintana Marí, Josep Galbis, A. Rey Pastor o J.M. Munuera foren altres dels estudiosos que esmentaren, més o menys extensament, les conseqüències de la sacsejada d'abril de 1903.

Octave Mengel, per la seva part, aportà una informació nova que la resta de científics no havien observat. Aquest sismòleg francès feia notar que “Ce sisme présente une grande anomalie avec celui du 11 août 1797. Il coïncide aussi avec une situation atmosphérique anormale, mais de sens contraire: le 20 avril à Perpignan, le thermomètre, à 0 m. 10 du sol, descendit à $-6^{\circ} 2''$ ”.

La història sísmica, evidentment, continua, ara amb petits tremolors locals que es deixaren sentir feblement a Roses. L'enginyer militar José Galbis reporta que el 10 de novembre de 1908 (o 1909) es produí, a dos quarts de sis del matí, un moviment sísmic a Lladó de grau IV de l'escala Forel-Mercalli; l'11 de juny de 1909 hi hagué un altre terratrèmol entre Perpinyà i Niça, que se sentí a la costa catalana i que assolí una intensitat de grau IV de l'escala Mercalli a Girona; el mateix any, el 21 de juliol, una sacsejada es féu sentir per tota Catalunya, amb una intensitat de grau III de l'escala Rossi-Forel, i a finals d'aquell any, el 2 de desembre, una nova batzegada, petita, se sentí a prop de Roses, a Darnius, segons l'observador Pere Brugués: fou cap a tres quarts de set de la tarda i durà 10 segons. L'Estació Sismològica Fabra el registrà dèbilment. Anys després, hi hagué un tremolor al Rosselló que

arribà al màxim a Perpinyà i que se sentí fins a Barcelona. Fou un 19 de novembre de 1913, a tres quarts de quatre de la tarda, i hom informà que els mobles es mogueren i s'esquerdaren alguns murs.

Més incidència tingueren dues trepidacions de l'any 1917. La primera s'esdevingué el 28 de setembre, una mica abans de tres quarts de cinc de la tarda. Fou un terratrèmol amb epicentre al mar, entre Port-Vendres i Cervera, que tingué a Roses una intensitat de V en l'escala Forel-Mercalli (VII a l'epicentre), amb moviment d'objectes. Es va sentir en tot l'Empordà i el Rosselló i consta que va provocar fresses subterrànies. Pocs dies després, el 10 d'octubre, hom notà un tremolor de terra, de grau IV de l'escala de Forel-Mercalli, a Port de la Selva i a Perpinyà. A Roses, segurament, també es degué sentir. A més a més, va haver-hi una altra sacsejada o sotragada passades les deu de la nit, de grau III. A Port de la Selva es perceberen fresses subterrànies. Aquestes percussions del subsòl es repetiren el 29 de gener de 1918, a Selva de Mar, on hi hagueren fresses subterrànies. La intensitat del sisme fou de grau III de l'escala de Mercalli. Finalment, l'any 1919 hi hagueren dos terratrèmols que pogueren ser sentits des de Roses. El primer ocorregué el 8 de setembre de 1919, amb epicentre a Lladó, a les 12 de la nit, amb una intensitat de grau III de l'escala Forel-Mercalli. La darrera trepidació terrestre que volem recencionar, del 29 de novembre de 1919, en aquesta història sísmica de Roses, tingué un epicentre prou allunyat, a la zona de Pont de Suert, on tingué una intensitat de grau VII de l'escala Rossi-Forel. Tanmateix, del mapa d'isosistes elaborat pel Dr. Eduard Fontserè sembla que es pogué percebre a Roses amb una intensitat de grau III.

En definitiva, malgrat que Roses no ha estat protagonista de cap gran terratrèmol destructor, sí que els seus habitants han pogut sentir –i s'han esglaïat– amb la fragilitat brutal de la terra ferma. Els tremolors de 1813 i de 1903, sobretot, són els més destacables, encara que no els únics. Moltes altres sacsejades, properes geogràficament, s'han percebut de Roses estant, amb més o menys intensitat, des de fa segles. Actualment, la sismografia instrumental permet disposar d'un coneixement molt més precís de totes les petites vibracions sísmiques, un avenç que assegura una futura història sísmica de Roses.

LES HORES DEL POBLE

Tradicionalment, una de les fixacions col·lectives més recurrents, en l'àmbit municipal, ha estat saber l'hora què és. Qui més qui menys, tothom ha sentit alguna vegada la imperiosa necessitat d'ubicar-se temporalment dins del cicle diari de les hores. Això, indiscutiblement, ha esdevingut important. El desconeixement de la situació cronològica sempre ha provocat una mena de neguit, d'ansietat, gairebé imperceptible, allotjada en el nostre subconscient. Ens crea una sensació de lleuger malestar que reclama ésser calmat. Aquesta necessitat psicològica ha estat perenne i de gran transcendència, fins al punt que algunes poblacions s'hi han fet famoses, com Sant Pol de Mar.

Davant aquesta situació, totes les comunitats s'han dotat històricament d'instruments públics per mesurar el pas inevitable i fugaç del temps. Són els rellotges públics. En un primer moment, la tecnologia emprada fou la més evident, però no necessàriament la més senzilla, la solar, que es basava a conèixer l'hora del dia a partir de la determinació de la posició del Sol respecte de l'horitzó. Paral·lelament, existiren d'altres procediments, com l'arena, l'aigua o el foc per mesurar el pas del temps. Més endavant, la mecànica pendolar substituï la recurrència diària, però imperfecte —a causa de l'el·lipticitat de l'òrbita terrestre i de la inclinació de l'eix de la Terra—, del sol.

A Roses, més enllà de possibles rellotges de sol de caràcter particular que hi pogués haver en algun habitatge vilatà, el primer rellotge públic fou el rellotge de sol de la Porta de Mar de la Ciutadella de Roses, que, com molt bé consta a la seva inscripció, entrà en funcionament el 7 de maig de 1690. La seva realització es degué al general Pere de Rubí, que fou governador de la plaça durant la Guerra dels Nou Anys. Malgrat que es tracta del rellotge més antic de la vila, encara continua funcionant perfectament, atès que va ésser restaurat l'any 1993 pel mestre d'obres rosinc Joan Rabell.

No és fins a l'any 1854 que tornem a trobar una notícia de l'existència d'un rellotge públic a Roses, que hem de suposar instal·lat a l'Església parroquial. Cal pensar que el 1853 s'inicià la continuació de les obres destinades a acabar l'esmentat temple, a partir d'un projecte de

l'arquitecte provincial Martí Sureda Deulovol (1822-1890). El projecte de façana contemplava l'existència d'un rellotge de sol i un de mecànic a banda i banda de la rosassa central. En aquest context, el 13 d'agost de 1854 es nomenà Antoni Centena com a encarregat del rellotge en substitució de Pere Cufí. Les tempestes polítiques provocaren que, dos anys després, hi hagués un nou canvi: el 17 d'agost de 1856, es designà el serraller Joan Cufí encarregat del rellotge públic, amb una retribució anual de 200 rals de billó. Tanmateix, el seu estat no devia ésser gaire bo, atès que el 4 d'agost de 1872 el Ple de l'Ajuntament acordava afegir al pressupost de l'any econòmic de 1872-1873 les despeses ocasionades per la col·locació d'un rellotge a la Torre Nova, una actuació que, juntament amb la recomposició del pont sobre la riera Ginjolers, havia d'estar controlada per Josep Janer i Salvador Romañach, membres de la Junta d'Associats, i els paletes Miquel Coll, Miquel Sanés i Jaume Sanés.

Més endavant, el 19 d'abril de 1881, el regidor Joan Baptista Solà informava al Ple municipal que diversos contribuents li havien demanat l'arranjament del rellotge d'aquest municipi, fet pel qual manifestava que, si s'acceptava aquesta preposició, seria ben rebuda per tots els veïns. La Corporació acordà citar a Miquel Pons, que es va presentar immediatament a l'acte, per a què expliqués la composició de l'esmentat rellotge. Se li oferiren 20 duros per realitzar l'esmentada feina en un termini d'un any i s'establí que totes les despeses i les innovacions que s'haguessin d'introduir anirien a compte de l'esmentat constructor.

Atès que és inherent a la naturalesa humana intentar avançar i millorar, la dècada de 1920 encara veié un nou rellotge públic "colocado a expensas de los fondos municipales en el campanario de la iglesia parroquial, siendo el mismo Ayuntamiento el que corre con el gasto de su conservación, y de darle cuerda periódicamente", que el 1952 es valorava en 6.000 pessetes. Les darreres reformes del temple parroquial comportaren l'adquisició d'un nou rellotge, que actualment està en servei.

En definitiva, "tenir hora" ha estat una constant, una necessitat i, al capdavant, una icona de la vida comunitària. Roses disposa de rellotge públic des de fa, almenys, 317 anys que, amb una relativa puntualitat, ha donat les hores del poble.

ROSES I EL VI: UNA RELACIÓ AMB GRAU

La relació de Roses amb el vi ha estat una constant històrica pertinaç i tossuda. Els lligams sentimentals –que identifiquen aquest cultiu amb les dones i els homes d'aquests rodals– no són res més que la confirmació de l'empirisme històric més obvi. Els investigadors han constatat –ara sí, ara també– la realitat de la tradició en el conreu de la vinya en aquesta zona, ja des d'èpoques ben reculades. Són nombrosos, per exemple, els jaciments subaquàtics de vaixells romans naufragats davant els costers abruptes i maliciosos de Cap de Creus, carregats d'àmfores de vi, que havia de ser consumit per les assedegades legions romanes durant les seves campanyes militars.

A Roses, en concret, el rastreig de les referències a la cultura vitivinícola local són nombrosíssimes i extremament reculades. Ja en el *Cartoral de Santa Maria de Roses* apareixen notes sobre el vi, algunes de ben curioses com el cas de Pere Bofill que, l'u de juliol de 1182, reconegué al monestir de Santa Maria de Roses la propietat d'un celler i d'una vinya que anteriorment havia usurpat. I, de ben segur, que no és la primera referència històrica que hom podria trobar en els arxius empordanesos i gironins.

El vi, a Roses, ha tingut el seu gran moment en els segles XVIII i XIX. El 1793, la *Guide des négociants*, escrita per Lipp, assenyalava que Roses exportava –no produïa, sinó exportava a l'estranger– més de 2500 pipes de vi en un any corrent i més de 300 d'aiguarent. Esmentava que el seu cultiu s'estenia, fins i tot, per les bones terres planes del terme municipal, encara que la producció era de menor qualitat que els caldos de Cadaqués, Llançà o la Selva. Lipp assenyalava que els destins més comuns del vi rosinc eren Gènova, Niça o Liorna; Jaume Caresmar, el 1780, es referia als mercats nord-catalans, concretament d'Adge, Elna o Seta, i Francisco de Zamora apuntava la sortida atlàntica el 1790.

El domini vitivinícola en el camp rosinc es mantingué al llarg del segle XIX. Durant el període 1862-1864, per exemple, les estadístiques de producció conservades a l'Arxiu Municipal de Figueres donen per a Roses una collita de 22.000 arroves, una quantitat que només superaven Llançà (82.666 arroves) i El Port de la Selva, amb 36.198 arroves. Roses era, sens dubte,

un centre productor punter, curull de trulls i de mosques. El 1854, 875 hectàrees agrícoles eren destinades a la vinya. Tanmateix, els estralls de l'oïdi, la primera de les malalties americanes que afectaren els ceps autòctons, reduïren la superfície cultivada a 490 hectàrees el 1862, reduïdes encara a 482 hectàrees el 1864. La demanda dels mercats francesos a partir de 1865, mancats de caldos a causa de la invasió de la fil-loxera, incentivaren els agricultors —ja fossin grans o petits— a substituir els peus malmesos per l'oïdium, un fenomen que afavorí la recuperació, en bona mesura, de les extensions anteriors: el 1871, les hectàrees de vinya eren 756. Són els anys d'or que la memòria popular encara recorda. Roses, ben comunicada pel comerç de cabotatge, se n'aprofita abastament i viu un dels seus millors moments: creix demogràficament (arriba fins als 3.219 habitants el 1877) i articula una florida xarxa econòmica. En definitiva, Roses tenia un aire dinàmic i cosmopolita i el cultiu de la vinya hi tingué bastant a veure en aquesta etapa de prosperitat.

L'entrada de la fil-loxera a partir de 1879 causa un autèntic desastre al camp rosinc, un fenomen ben conegut. Tanmateix, alguns propietaris, com Miquel Coll Caritg, replanten els peus morts amb varietats americanes i reprenen lentament la producció. L'esforç és significatiu i l'exemple de Miquel Coll no pot passar desapercebut: replantà 419 vessanes i, encara al 1899, comprà 7.000 ceps americans. Amb tot, les vinyes no tornen a assolir els índexs anteriors a 1879 i, el 1920, són definides com "... algo decadentes hoy...", alhora que es parla de "...un esplendoroso pasado florido en viñedos que no ha de volver...", culpant d'aquest fet l'encariment de la mà d'obra i el poc atractiu que té el cultiu d'aquestes terres.

La fil-loxera no suposà la desaparició dels vinyers —el 1957 encara existien 366 hectàrees en explotació i Roses era una de les escasses poblacions amb més de 300 hectàrees de vinya—, però fou un entrebanc difícil de superar que s'afegí a les dificultats generals de l'agricultura catalana, immersa en una crisi econòmica derivada de la seva progressiva integració en els mercats mundials.

En definitiva, són els apunts dels estrets vincles que, des de sempre, han existit entre Roses i la vinya. Són un exemple més de les vinyes verdes de Sagarra, que vora el mar s'han emmirallat i salat mentre el vent les ha batut.

PETITA, BREU I SUCCINTA HISTÒRIA DE L'OLIVERA A ROSES: 1854-1957 (I)

L'olivera ha estat un dels conreus més tradicionals de Roses. Des dels seus orígens grecs, sempre s'ha associat la comarca empordanesa a la seva cultura. Tanmateix, no és menys cert que l'agricultura dels *olivassos*—com se'ls anomena per aquests rodals— ha estat minusvalorada en relació al protagonisme que generalment s'ha atorgat a la vinya, un tema estrella en els manuals d'història econòmica i agrària. No obstant aquest dèficit dels científics socials, l'olivera s'ha convertit en un referent essencial a l'hora d'analitzar no només l'agricultura rosinca, sinó la seva estructura econòmica.

Només cal pensar en la importància dels trulls d'oli en l'economia rosinca al llarg de la segona meitat del segle XIX (el 1855, existien 13 molins d'oli; el 1871, ja eren 15; i, fins a final de segle, encara funcionaven 8 almàsseres) i en les indústries derivades, com la del sabó (entre 1859 i 1886 existiren 4 fàbriques, alguna de prou important, com la de Baldiri Llorens Palau, que exportà regularment la seva producció a Cuba). Fins i tot, la manufactura de gambines per a la pesca s'efectuava amb branquillons d'olivera—encara que no sempre, segons informa un dels últims artesans, Jaume Pujadas Sala. Un arbre ben aprofitat, en definitiva.

La consulta del magnífic estudi d'Yvette Barbaza, *El paisatge humà de la Costa Brava* (1966), i de l'article de Dolors Armengol, "La agricultura en el Alto Ampurdán a mediados del siglo XIX" (1979-1980), són encara ineludibles. Ambdues aporten nombrosos testimonis coetanis sobre la presència del conreu de l'olivera ja des del segle XVIII. No obstant això, les primeres dades precises, més enllà de les impressions generalistes, sobre l'extensió del seu conreu, de 1854, consignen 214,8 ha d'oliveres sobre un total de 1573,2 ha de terres productives, cosa que suposava un 13,7% del total de les terres agràries de Roses. En aquest moment, la vinya encara era el cultiu dominant (amb 875,5 ha i un 55,7%), seguida de la terra campà (357,6 ha i 22,7%). No és casual que en el transcurs de la dècada de 1850—sobretot fins a 1853— la plaga del negre afectés amb la seva màxima virulència els olivars. Tanmateix, una altra plaga, l'oïdium, que afectà els peus empordanesos durant les dècades centrals de segle XIX (bàsicament, entre 1853 i 1865), fou un factor incentivador a la consolidació i l'avenç de les plantacions d'olivets enfront la vinya. De fet, ha estat un procés repetit que a cada crisi de la vinya

—un conreu arbustiu més fràgil que l'olivera— hagi representat tradicionalment un avenç dels oliverars.

Malgrat el balanç negatiu que, al 1888, feia Joan Tutau de la incidència de la crisi del negre sobre les oliveres, al 1862, la seva extensió ja superava la vinya (507 ha, que representaven un 21,6% de les terres agrícoles de Roses —2388,4 ha—, davant les 491 ha de la vinya) i les terres de conreu —sempre en regressió, fins a ocupar només un 9,4% de les terres agrícoles de Roses el 1957, un fenomen que ja havia detectat Dolors Armengol. La situació encara es mantenia dos anys després (1864): amb un total de 2797 ha de terres agrícoles (cada vegada les administracions públiques aconseguien rescatar més finques de l'ocultació fiscal), els oliverars n'ocupaven un 17,9% (502 ha) i les vinyes un 17,2% (482 ha).

La tendència s'invertí sota els efectes estimulants de la demanda dels mercats francesos de caldos empordanesos. La crisi de la fil·loxera en el país d'Astèrix féu augmentar l'extensió de vinya rosinca, encara que no fou en detriment de l'olivera, que mantingué les posicions. Les dades de l'amillament de 1871 són conclouents: si bé la vinya assolí les 755,8 ha (un 24,5% del total de terres agrícoles, ara quantificades en 3078 ha), l'extensió dels oliverars augmentà molt lleugerament fins a les 538,5 ha, una xifra que permetia mantenir la seva posició relativa en un 17,5%. Tanmateix, la vinya no assolí, a pesar de les impressions subjectives dels testimonis coetanis, l'extensió que havia tingut abans de la crisi de l'oidi. L'augment de la vinya fou possible, d'altra banda, per la posada en roturació d'antics erms que, malgrat augmentar, ho feren en menor amplitud que l'increment de l'espai agrari fiscalitzat.

L'olivera havia demostrat, al llarg de la segona meitat del segle XIX, ésser "...una plantació amb molta inèrcia...", com explicava Yvette Barbaza, sense altres cultures que li fessin una competència directa —la seva adaptabilitat a les zones agrícoles més marginals en rendiment i en accessibilitat en són les causes principals—, amb una capacitat de resistència destacable —pot sobreviure molts anys, fins i tot, sense les atencions de l'agricultor— i, finalment, amb una conjuntura econòmica que, sense ésser favorable en el darrer terç del segle XIX, era millor que la de la viticultura. La concurrència d'olis tropicals en els mercats locals empordanesos i catalans es va manifestar més tardanament i sense la intensitat d'altres produccions agràries.

PETITA, BREU I SUCCINTA HISTÒRIA DE L'OLIVERA A ROSES: 1854-1957 (II)

La fermesa en el creixement de la superfície plantada d'oliveres a Roses d'ençà les dècades centrals de segle XIX té la seva causa en l'excel·lent recuperació del preu de l'oli després de l'etapa napoleònica. Així, com comenta Dolors Armengol, els preus s'havien normalitzat ja durant la dècada de 1830, moment a partir del qual el valor de mercat de l'oli s'incrementa amb força fins a les puntes màximes de 1868.

Durant aquest període d'alces contínues del preu de l'oli d'oliva, el seu valor augmentà un 26% en la dècada de 1830, un 10% en la de 1840, un 34% entre 1851 i 1860 i un 45% en la fase final del cicle (1861-1868). No ha d'estranyar, doncs, que la cronologia de la màxima intensitat en l'alça dels preus (dècades de 1850 i 1860) coincideixi amb la de l'avenç de les hectàrees destinades al seu conreu, especialment en aquelles finques agrícoles de rendiments escassos, terres marginals de rendiment sempre compromès. No han de sorprendre les dades que aportà Yvette Barbaza: el 1871, de 688 parcel·les ocupades per olivets, 574 eren d'una extensió inferior a 1 ha, 84 se situaven entre 1 i 2 ha, 24 entre 2 i 5 ha, només 4 entre les 5 i les 10 ha i, finalment, 2 finques eren entre les 10 i 25 ha. En definitiva, es tractava d'un cultiu desenvolupat en finques petites (la mida mitjana era de 0,78 ha), a càrrec de pagesos que també es dedicaven a d'altres ocupacions —bàsicament la pesca— i que, a més, ha mantingut aquestes característiques fins a l'actualitat: a principis de la dècada de 1960, la superfície mitjana de les parcel·les d'oliveres se situava, encara, en les 0,98 ha.

La producció mitjana d'oli a Roses el 1862-1864 era de 5.333 arroves, una xifra només superada per Llançà, Lladó i Cadaqués. Òbviament, també és el moment en què hom detecta un major nombre de trulls d'oli i de fàbriques de producció de sabó. L'olivera era un bon negoci i els rosincs ho aprofitaren. Les iniciatives foren nombroses i diverses. Dolors Armengol, per exemple, esmenta com Josep Vergés, el corresponsal a l'Alt Empordà de l'IAC-SI (Institut Agrícola Català de Sant Isidre), informava el 1870 que el propietari d'una nova refineria d'oli de Roses s'havia desplaçat a la Provença per aprendre les tècniques de producció. Tot un indicatiu de l'empenta empresarial afavorida per la conjuntura econòmica.

No només els mercats local i comarcal —per a les fàbriques de sabó— són el destí dels caldos empordanesos. El seu bon moment econòmic s'explica en gran manera perquè assorteixen, mitjançant el comerç de cabotatge —en el qual tingué un paper preeminent el port de Roses—, el gran centre de consum català: Barcelona. Entre 1857 i 1865, l'oli i el sabó esdevenen els primers productes empordanesos mercadejats quant al valor. El 1858 les vendes d'oli assoleixen els 6793 qm (un 8% del total de la producció comarcal) i els 8517 qm de sabó, moment en què davallaran fins a finals de segle. Això no obstant, aquest fet no indica una recessió. Cal tenir present que la demanda exterior exercia una notable influència en la comercialització de l'oli empordanès i rosinc. Les exportacions es mantenen altes fins al 1870. Dolors Armengol assenyala com al 1864 s'exportaren 943.756 kg. (un 6% de la producció), mentre que al 1878 només eren 42.537 kg. El mercat primordial —comerçat a través de la duana de La Jonquera— era el francès, encara que s'havia arribat a col·locar a Rússia (1861). Paral·lelament, els països americans s'abasteixien de sabó rosinc.

Tanmateix, a partir de la dècada de 1870 la corba dels preus s'inverteix i es desfà el camí recorregut. En el període comprès entre 1879 i 1891, el preu de l'oli era gairebé un 7% més barat que 60 anys abans (1824-1832). Les causes són múltiples. D'una banda, les noves formes d'il·luminació arraconaren l'oli d'oliva. A més a més, la Llei Lliurecanvista de Figuerola de 1869, com recorda Armengol, afavorí l'entrada massiva de greixos vegetals derivats del cotó, el cacauet, el sèsam o la colza. La conseqüència fou evident: amb només 5 anys, el 1873, els preus s'havien enfonsat un 53%.

El futur de l'olivera esdevingué incert a les acaballes del segle XIX. Semblaven lluny els anys esplèndids de la dècada de 1860, en què els preus dels caldos es mantien alts i estables en els mercats internacionals. Tanmateix, la superfície agrícola ocupada per l'olivera es mantindrà entre 1871 (538,5 ha) i 1957 (544,1 ha), un any especialment significatiu per les gelades ocorregudes l'hivern de 1956.

PETITA, BREU I SUCCINTA HISTÒRIA DE L'OLIVERA A ROSES: 1854-1957 (i III)

En la història més o menys recent del cultiu de les oliveres hi ha un moment especialment significatiu, molt recordat per tots aquells que el visqueren. Foren les gelades de l'hivern de 1956, que causaren una important mortaldat d'arbres, d'oliveres. Els freds de 1956 foren, gairebé, un fenomen meteorològic mític, fantàstic. No ha d'estranyar aquesta percepció en un país que s'identifica des de fa segles amb l'olivera, que hi ha conviscut de manera simbiòtica i que ha estat una font, fins i tot, d'inspiració literària. Ara bé, enfront la suggestió que es deriva de l'esdeveniment, cal recórrer a les dades empíriques, constatables, de l'abast de l'atzucac. L'Arxiu Municipal de Roses conserva un document que permet avaluar la incidència real d'aquella contingència climàtica en la colònia oliverera rosinca: els resums de les declaracions d'olivets afectats que efectuà cada propietari.

Les gelades de 1956 s'han convertit, d'altra banda, en l'explicació de la decadència del cultiu de l'olivera en aquest rodals, en un marcat paral·lelisme amb la fil·loxera i el retrocés de la vinya a partir de 1879. Yvette Barbaza així ho constata a *El paisatge humà de la Costa Brava* (1966): "...les gelades de 1956 foren més el preludi que no la veritable causa de l'abandonament de molts oliverars...". Les causes estructurals de la davallada en la producció d'oli foren els canvis econòmics i socials que experimentaven tots els pobles costaners durant la segona meitat de la dècada de 1950. Resultava més rendible destinar la mà d'obra agrícola —la força de treball— a la incipient demanda de serveis turístics que no pas haver d'anar als "olivassos" a collir oliva, una feina molt més feixuga i mal pagada. Davant les expectatives d'uns rendiments econòmics migrats —malgrat que amb unes poques atencions es pogueren recuperar un bon nombre d'arbres i reprendre la producció d'oli—, s'abandonà el cultiu de l'olivera, a redós d'aquest episodi casual.

Abans d'aquest final com a activitat econòmica destacable, l'olivera encara disposava d'una presència gens menyspreable en l'agricultura de Roses. La superfície ocupada per l'agricultura de l'olivera s'havia mantingut estable entre 1871 (538,5 ha) i 1957 (544,1 ha). Les gelades de febrer de 1956, però, afectaren greument aquest cultiu fins al punt que 159 propietaris declararen 38.880 oliveres amb seqüeles del fred. És evident que els graus d'afec-

tació variaren ostensiblement. Amb tot, s'hagueren de tallar—coronar, amb el llenguatge específic del ram— 3.073 oliveres, mentre que a 29.988 se'ls hagué d'efectuar una poda forta; finalment, 5.819 olivets patiren una poda mitjana. Foren, doncs, gairebé 39.000 olivets que hagueren d'ésser cuidats, molts dels quals no sobrevisqueren o deixaren de ser productius. En definitiva, malgrat que les gelades afectaren àmplies zones del terme municipal —segons es desprèn de la situació declarada pels afectats—, el sector més especialment afectat fou el comprès entre Terres Negres i l'extrem occidental de Roses, a tocar Palau-saverdera: la Torreta, Sinyols, mas Fumats, les Arenes, mas Matas o mas Palou, entre d'altres indrets.

D'altra banda, aquest document recapitulatiu de la catàstrofe del fred de 1956 permet comprovar la distribució geogràfica dels propietaris afectats. Dels 159 declarants, 95 eren veïns de Roses, mentre que 64 pertanyien a Palau-saverdera que, generalment, tenien les seves finques olivareres a les zones més properes al seu poble, a llocs com Caralps, mas Isern, can Bech, mas Turró, Cap de Terme, la Cananga, mas Paltré, la Rectora o l'Ambrolla. Aquesta presència significativa de palauencs, al capdavant, no és casual si hom té en compte que coincideix amb la zona més greument afectada.

La majoria de propietaris declararen una mitjana d'un centenar d'oliveres afectades—dada que reafirma l'extensió reduïda de les parcel·les dedicades a aquest cultiu—, encara que també existiren alguns propietaris per als quals aquestes gelades tingueren una repercussió econòmica important, atès el nombre d'unitats afectades: hi ha casos de 1.925 oliveres, 1.525, 1.360 o 960 arbres, unes xifres que indiquen el pes d'aquesta agricultura en algunes explotacions.

Malgrat la incidència de les gelades de 1956, que aturaren momentàniament la producció oleolícola rosinca, els canvis en l'estructura econòmica local, cada vegada més orientada a la prestació de serveis turístics, són la causa de la pèrdua d'interès i de rendiment en l'explotació de les oliveres, un conreu, tanmateix, que ha sobreviscut amb discreció fins a l'actualitat.

L'ASSOCIACIONISME A ROSES (I)

La presència d'un grup ampli i representatiu d'associacions de caràcter cultural, lúdic, esportiu o obrer és un dels símptomes—tradicionalment esgrimits—de la bona salut del que s'anomena la societat civil d'una comunitat determinada. De fet, hom ve a dir que les persones s'impliquen en els afers del poble, del lloc on viuen, que batega un nombre suficient de ciutadans que pretenen millorar les condicions de vida pròpies i del conjunt social—els entesos parlen del “teixit social”, cohesionat i ufanós. A Roses, fins a l'esclat de la Guerra Civil, hi hagueren un seguit d'associacions de diversa índole que animaren més o menys precàriament la vida de la població, a pesar d'un context econòmic poc favorable al treball voluntari i desinteressat. Algunes superaren l'atzucac bèl·lic, d'altres foren suprimides per raons ideològiques o bé els seus membres hagueren de fugir a l'exili, unes terceres, encara, són de creació més recent. Tanmateix, totes les associacions de Roses han influït en la vida local des d'àmbits ben diversos des de fa prop de 130 anys.

La primera societat de la qual tenim constància és una mútua de socors mutus anomenada La Bienhechora de Obreros, fundada el 1872 en el marc del Sexenni Democràtic. No sabem pràcticament res de les activitats d'aquesta associació de caràcter mutualista, tret que estava orientada exclusivament al món obrer del poble. Els treballadors hi col·laboraven econòmicament amb unes aportacions mensuals que, posteriorment, servien per cobrir les despeses familiars en períodes de baixa laboral—bàsicament imputables a accidents—, en un context en què no existia una seguretat social de l'Estat i, per tant, un dia sense treballar significava un dia sense cobrar. De fet, l'associacionisme dedicat als assumptes laborals ha estat tradicionalment un dels àmbits més importants a Roses.

La Deseada era el nom d'una societat recreativa que es va constituir el 22 d'abril de 1915, la finalitat de la qual era “la ilustración y el lícito recreo de los asociados”, mitjançant l'organització de balls, festes i “veladas literarias”, a través de les aportacions econòmiques dels socis. De fet, fou un precedent, almenys en la funció, de les dues entitats més conegudes del poble durant la Segona República, la progressista Flor de Maig i la llòngeva Societat Unió Fraternal (SUF), autèntiques rivals en l'organització de balls i festes de carnaval. La

Junta Directiva inicial de La Deseada era formada per Josep Romañach, Pere Font, Pere Romañach, Pere Rigau, Josep Ribas, Pere Turró, Fidel Vicens, J. Romañach, Josep Guitart i el secretari Casadevall. La seu social d'aquesta associació era al carrer Doctor Pi i Sunyer, 51 i, en els seus estatuts, es prohibia explícitament la discussió política o religiosa. S'establien dues categories de socis, fundadors i numeraris, solters i casats, respectivament. La conservació del seu reglament permet conèixer-ne el funcionament intern de manera detallada.

Tanmateix, el pes de l'associacionisme rosinc del primer terç de segle el tenien les agrupacions de caràcter laboral i polític. Almenys des de 1914 existien la Unió de Roses –nom amb el qual era coneguda la Unió Mútua Obrera, Societat de Socors Mutus– i la Pescadora, entitats locals que foren l'embrió del Pòsit de Pescadors. Els inicis del Pòsit, el 1921, foren complicats i a finals de 1922 no havia reeixit la seva existència. Posteriorment, el 1923 va ser reconstituïda sota l'impuls de l'Institut Social de la Marina. Des d'aleshores, el Pòsit ha estat l'associació més potent del poble fins als nostres dies, tant pel nombre de socis com pel seu pressupost i la transcendència de les seves activitats –Homenatge a la Velleja des de 1931, escola de minyons, etc. Estava dividida en diverses seccions com Pesca, Accidents del Mar i Treball, Tints i Tints Especials, Petrolis, Cooperativa, Socors Mutus i Cultura. El Pòsit de Pescadors, des de la seva creació, ha estat el nucli al voltant del qual la vida marinera de Roses s'ha organitzat i desenvolupat, adequant-se a les transformacions del sector pesquer i a les noves necessitats dels seus membres.

El període de la Segona República fou prolix en associacions de caràcter polític i cultural. La Joventut Nacionalista i el Grup Esperantista de Roses marcaren la dècada prodigiosa dels 30. En paral·lel, les societats recreatives multiplicaren els esforços per esdevenir hegemòniques en el poble, tot defensant posicions ideològiques i polítiques diferents. Però, tot això, serà en una altra ocasió.

L'ASSOCIACIONISME A ROSES (II)

La història s'escriu, en bona mesura, a partir dels documents que s'han conservat fins a l'actualitat als arxius i, quan manquen, deixen en la foscor aspectes de la vida social, econòmica i política que difícilment poden ser recuperats. La seva importància és, doncs, de primera magnitud. Un cas exemplar el trobem en l'associacionisme, un àmbit social desafortunat, pobre en restes i testimonis escrits. La reconstrucció del seu desenvolupament esdevé en molts casos complexa i fragmentària.

És el cas de la Societat Flor de Maig, una associació de caràcter recreativa i de tendència progressista, de la qual només sabem que funcionava el 1927. Disposava de local social i d'un cinema al carrer Sant Elm, 1—darrere el cafè Badosa—, amb 366 localitats, de les quals 50 butaques eren de preferent, 186 de general i 130 eren “medias entradas”. El preu d'entrada anava dels 15 cèntims la més econòmica fins als 60 cèntims la preferent, passant pels 30 cèntims de cost d'una entrada a general. El cinema estigué en funcionament els anys 1927 i 1928. Posteriorment, durant el període 1929-1934 restà tancat, fins que es tornà a obrir al públic l'any 1935. El final de la Guerra Civil suposà la liquidació d'aquest espectacle i de la Societat Flor de Maig en general, amb tota probabilitat per qüestions ideològiques. Durant els anys de funcionament, desplegà una intensa activitat associativa i cultural, sota la pruija de la rivalitat amb la Societat Unió Fraternal (SUF).

Per la seva banda, la SUF va néixer el 18 d'octubre de 1927, data de constitució de la primera junta rectora. La seva gènesi és deguda a una escissió d'alguns socis disconformes amb la direcció de la Societat Flor de Maig—cosa que garantia la continuïtat d'una gran tradició catalana, la baralla intestina i fraticida, de la qual som una de les primeres potències mundials. Els destins de la SUF varen ser conduïts fins al 1951 per les següents persones: Miquel Sellent i Marqués (president), Pere Trull Buxons (vicepresident), Francesc Danés i Pujol (secretari), Pere Pons Sansballó (vicesecretari), Pere Godo i Salamó (tresorer), Rafael Sastre i Ribas (recaptador) i els vocals Joan Suquet i Palou, Josep Sellent i Marqués, Esteve Vidal i Ferran, Alfons Barbarà i Sancho, Joan Costa i Riba, Jaume Ribas i Font, Joan Vidal i Ferran i Eudald Francisco i Molina. Disposà de local, que fou utilitzat com a caserna durant la Guerra

Civil, i amb l'emissió de bons de mil pessetes pogué construir la sala actual de la riera Ginjolars. En l'interludi usà la seu de la Societat Flor de Maig per a la celebració dels seus balls.

La SUF fou, fins a l'aparició del turisme i dels locals d'esbarjo nocturns, el nucli aglutinant de la ballaruca rosinca, ja fos per Carnaval, ja fos per la Festa Major. Les seves llotges són la història viva de Roses durant els darrers 50 anys; la societat rosinca hi ha passat estones agradabilíssimes i les seves parets atresoren, amagats, molts dels desitjos secrets de les rosinques i dels rosincs. Els seus anys d'esplendor coincidiren amb el període de major grisori i duresa del franquisme, encara curull de reacció virulenta contra tot el que fos llibertat i tolerància.

A la mateixa època també existia la Societat del Reial Club Marítim, de fet, un simple cafè a 30 cèntims la tassa, situat al carrer Ensenada 33. Era el lloc de reunió dels primers estiuejants barcelonins, els anomenats *Culs Blancs*, denominació que identificava el color dels seus pantalons, un senyal elitista i inequívoc de la innecessarietat de treballar i d'embrutir-se. Es desconeix la data exacta d'inici de les activitats del Reial Club Marítim. En els llibres de Matrícula Industrial consta que començà a funcionar el 1928 i que mantingué el local obert fins passada la Guerra Civil (1941). En consonància, alguns memorialistes —com Pere Pi-Sunyer i Bayo— s'hi refereixen per les mateixes dates (1929), fet que confirmaria l'oficialitat freda dels llibres municipals. Sigui com sigui, passà a la petita història del primer turisme com el centre de trobada d'aquells incipients turistes de classe alta, burgesos i barcelonins, de remotes —per bé que certes— arrels rosinques.

Els mateixos aires renovadors que es respiraren durant la dècada de 1930, propiciats per l'adveniment de la Segona República, afavoriren l'augment de la vida associativa. La llibertat política comportà la llibertat d'associació i el país, i Roses, respongueren amb un veritable esclat d'iniciatives de tot ordre. No només el lleure, l'oci i l'enriquiment cultural foren el centre d'atenció de la ciutadania —inclosa la rosinca—, sinó que les necessitats de cooperació mutualista o la reivindicació obrera foren representades en aquest procés de creació i potenciació d'agrupacions col·lectives sense ànim de lucre. Però, d'aquestes associacions, caldrà parlar-ne extensament en el proper bitllet.

L'ASSOCIACIONISME A ROSES (i III)

Roses comptava –fins fa 3 anys–, entre els seus fills anònims però importants, amb el senyor Felip Gonzàlez i Vicens, home de principis catalanistes i progressites de pedra picada, persona íntegra i honesta, vellet afable i meravellós. A més, era en bona mesura la història viva del segle XX, dels avatars inenarrables d'aquest segle monstruós. Va ser un dels membres fundadors de la Joventut Nacionalista de Roses a mitjan 1928, juntament amb l'Albert Cuffí, Marcel·lí Ponsetí, Pere Rigau, Antoni Serra, Benet Cusí, Jaume Ribas i Adrià Borràs. D'aquesta associació, en Felip Gonzàlez en deixà algunes notes fonamentals per conèixer el seu funcionament i les seves activitats, realment úniques en l'àmbit de la població.

La Joventut Nacionalista de Roses inicià les seves activitats culturals i polítiques el 1928, encara que no es legalitzà l'associació fins a l'11 d'agost de 1930. En principi, havia de dir-se Joventut Nacionalista Republicana, però l'autoritat del Govern Civil ho prohibí, en un moment en què la Segona República era encara una esperança de reforma política llunyana. La conservació dels seus estatuts permeten saber que l'objectiu del grup era “defender los ideales de Democracia y Libertad” i “fomentar los intereses morales y materiales de Cataluña”. El seu domicili social, d'altra banda, era als baixos del carrer Traginers, 10. Es preveien les figures de soci numerari –amb una quota mínima de 12 pessetes anuals– i de soci protector –que pagava 24 pessetes l'any. La Junta Directiva, escollida en votació i renovable anualment, havia d'estar integrada per un president, un vicepresident, un secretari, un tresorer i 3 vocals.

La Joventut Nacionalista fou la introductora de la festa de Sant Jordi a Roses, promocionà la celebració de conferències i teatre i impulsà la presentació d'una candidatura republicana i d'esquerres a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, germen de la secció local d'Esquerres Republicana de Catalunya, de la qual s'allunyaren ideològicament amb celeritat. El nou escenari polític provocà la refundació de l'associació amb el nom de Sang Nova, entitat de simple continuació de l'anterior. Endegaren una publicació mensual anomenada també *Sang Nova*, editada a Figueres per la impremta Trayter, el format de la qual era 40x30 cm. Amb només 3 números, la iniciativa fou massa curta –a causa de la migradesa dels recursos econòmics– i, dissortadament, no es conserva cap exemplar d'aquesta publicació. L'Ajuntament

republicà, presidit per l'alcalde Salvador Marcó i Romañach, els cedí la finca on hi ha el sindicat agrícola, a la riera Ginjolers, perquè hi bastessin un centre cultural amb les aportacions econòmiques i personals de tothom. Els fets d'octubre de 1934 suposaren la liquidació de l'associació Sang Nova: l'ambient polític fou més reaci a les manifestacions massa idealistes i les butxaques dels socis estaven massa buides per a continuar amb les seves propostes culturals. En tot cas, aquesta associació fou un clar exponent de les idees i de les motivacions d'aquells anys de llibertats civils a Catalunya. Un esqueix de la Joventut Nacionalista i de Sang Nova fou el Grup Esperantista, agrupació cultural la finalitat de la qual era l'aprenentatge de l'idioma universal creat per Zamenhof el 1887. Fou una associació esperantista important en la geografia gironina pel nombre d'inscrits. Col·lateralment, organitzaren altres activitats com una cursa ciclista de 100 km per la Festa Major de Roses de l'any 1933, amb un primer premi de 175 pessetes. El recorregut passava per Castelló d'Empúries, Sant Pere Pescador, Torroella de Fluvià, Figueres, Vilabertran, Peralada, Garriguella, Llançà, Port de la Selva i Roses.

L'any 1932 es formà la Cooperativa Agrícola, que aglutinà els pagesos de la vila, institució que s'ha mantingut fins a l'actualitat. Als anys 30 l'agricultura fou un sector econòmic amb importants problemes estructurals que afectaren nombroses famílies rosinques. Les transformacions econòmiques i polítiques posteriors, fortament tutelades per l'Estat, incidiren en una vida plàcida i oficial de la cooperativa. Malgrat tot, l'any 1967, la Cooperativa La Bodega encara restava activa amb 85 socis.

Més recents són les cooperatives de consum Santa Maria, de 1969, i del Centre Escolar Empordà (1973), destinada sobretot a l'ensenyament dels fills dels associats, la Societat de Caçadors de Roses, creada el 1971, i la Cooperativa August Pi-Sunyer, la més jove de totes –22 de març de 1979–, dedicada a l'atenció de la tercera edat i impulsora d'una esplèndida residència geriàtrica local.

En definitiva, el procés associatiu de Roses ha estat ric i divers. Al costat de la necessitat de cobrir les contingències quotidianes derivades del treball i del consum, han florit les societats recreatives, orientades a sociabilitzar el temps d'oci de les rosinques i dels rosincs. En tots els casos, tanmateix, han servit per millorar les condicions de vida dels habitants de Roses.

TOT RECORDANT ALGUNS ESPAIS URBANS

En alguna altra ocasió precisàrem que la data d'inici de la febre constructiva de noves edificacions, destinades a atendre el flux turístic que venia cada estiu, en forma d'allau alpina, a Roses fou pels volts de 1961. La conseqüència més evident va ser la transformació de la configuració urbana de la població, fins a l'extrem que el nucli primigeni de la vila es convertí, amb només 300 anys mal comptats, en el centre històric. Aquest espai quedà encerclat per nombrosos carrers nascuts a l'ombra de multitud d'actuacions urbanístiques, engolint paratges que fins aleshores havien sigut coneguts amb noms ben precisos.

És en aquest moment de la història recent de Roses que la memòria col·lectiva es va començar a estovar, a perdre alguns referents espacials, que les persones tingueren la sensació—la percepció—de viure en un poble radicalment diferent, en un procés de canvi sobtat i accelerat. L'afluència de nous membres de la comunitat, vinguts de terres llunyanes, va ajudar a perdre les referències urbanes que havien marcat el poble. On cal situar topònims com la Llosa, el Trull d'en Mates, el Camp de la Cortina, els Balins?

Durant molts anys, els límits urbans del poble havien sigut força estables. Pel nord, els camps eren els senyors a partir dels carrers Tarragona i Gravina, mentre que el rec de les Mariques—projectat el 1882 i anomenat posteriorment carrer Reforma i, actualment, Francesc Macià—fou el límit de llevant de la població. A l'oest, el poble s'acabava al carrer Lluís Companys, abans dit Hornos i General Aranda, sobretot per la presència imponent de la Ciutadella i els seus contraforts defensius. Fora d'aquests límits, tot era una excursió a l'altra punta de món: el Salatà era lluny, el flamant port comercial i pesquer pertanyia a un altre continent i les feixes de vinya de les muntanyes circumdants requerien haver-se de desplaçar amb transport de peülla i restar-hi les nits necessàries. Evidentment, pels rosincs i rosinques del moment, no es tractava de longituds quilomètriques més o menys considerables, sinó de percepcions espacials.

Tanmateix, i malgrat la petitesa del nucli urbà—vist amb els ulls actuals—, Roses es dividia en una sèrie de barris ben clarament delimitats. En aquest sentit, la riera Ginjolers ha estat

d'una ajuda cabdal: a la banda de ponent, era Roses o el Raval; a llevant, la Punta, el nucli pescador de la vila. De la petja del disseny urbanístic militar de Roses, nascut durant les 3 darreres dècades del segle XVIII, i del control posterior que exerciren en el procés de creixement de la població—fins ben entrada, almenys, la dècada de 1840—, en són testimonis la conformació d'aquestes barriades: la primera, el Raval, sotmesa a una política de fiscalització constructiva fèrria; la segona, la Punta, esdevingué el sector de major creixement al llarg de l'esplendorós segle XVIII i del XIX. Amb tot, el 1836 encara es pensava a millorar les defenses—moltes de terra i algunes aixecades en pedra— que encerclaven el poble i, a mitjan segle XIX (1857), encara restaven dempeus algunes d'aquestes defenses com la porta de la Punta—situada a la zona de l'Eixample—, el camí cobert que la comunicava amb la Ciutatella o els reductes existents al costat del carrer Escorxadador i de la Comandància de Marina, situada al carrer Doctor Pi i Sunyer. En definitiva, la influència militar a Roses es deixà sentir clarament fins molts anys després de la jubilació bèl·lica de la Ciutatella (1814).

Al mateix temps, al barri de Roses hi havia un sector conegut com el barri de les Babeques (topònim que identifica la nombrosa presència d'òlibes), situat a la part septentrional (zona superior del carrer Trinitat, Camp de la Cortina, carrer Capità Ariza). Pel costat de la Punta, a finals del segle XIX s'urbanitzà un eixample—conegut tradicionalment com l'*Ensanche*—, que donà lloc a una sèrie de petits carrers plens de gràcia, populars i extravertits: el carrer Nou, Pizarro, Colom, Méndez Núñez o la plaça Prim—del Progrés durant la Segona República—, acabada d'obrir el 1931, quan el consistori adquirí 4 finques petites que l'estrenyien.

Molts d'aquests referents espacials s'han substituït per noves fites geogràfiques. Actualment, és usual referir-se a un lloc determinat amb expressions com “passat l'Univers”, “al costat del Carabela”, “darrere el Marina” o “davant el Modern”, exemples de la rapidesa amb què la significació comercial i turística dels processos de transformació socioeconòmica han pouat en la mentalitat de la comunitat. Només les persones més grans recorden i utilitzen aquelles denominacions urbanes, perdudes enmig d'un cafarnaüm de noms de carrer nous i de zones de nova rompuda.

Les obres de desdoblament de la carretera de Roses a Figueres, que s'han iniciat fa uns mesos, són una excel·lent excusa per analitzar la xarxa de comunicacions de Roses amb el seu entorn geogràfic immediat. És un tema al qual la historiografia atribueix una gran importància, atès que en la base del creixement econòmic i de l'activitat social han d'existir unes vies de comunicació que permetin l'estalvi de temps i diners. Les carreteres són, per tant, un objecte d'anàlisi històrica que permeten inferir intensitats econòmiques, àmbits de difusió comercials i zones de contacte cultural. Els romans, poble pragmàtic i astut, ho veieren diàfanament clar: les carreteres eren sinònim de desplaçament de tropes i mercaderies, de poder i de riquesa. Així, foren els primers a deixar-nos una xarxa viària que ha perdurat fins a l'actualitat.

Malgrat la clarividència romana, els costos de construcció, una geografia difícil, la debilitat en la capacitat de generar excedents amb els quals mercaderjar, la persistència de la inestabilitat bèl·lica i una organització territorial que tendia a la fragmentació de les jurisdiccions polítiques, foren causes que expliquen les dificultats de comunicar Roses amb la resta de la comarca durant l'Edat Mitjana. Desplaçar-se, per exemple, a Castelló d'Empúries, seu comtal, significava prendre el camí ral que vorejava l'estany de Vilagut. En aquest context, el mar, la principal via de comunicació de l'antiguitat, continuava essent plenament vigent i utilitzat: Roses esdevingué el port natural de la comarca durant molts segles. Encara el 1874, en plena carlinada, el síndic de l'Ajuntament de Roses és enviat a Girona per mar, medi més segur que el terrestre. No ha d'estranyar, doncs, el predicament que tenia entre els rosincs *El Ampurdanés*, un petit vaixell correu que feia el trajecte Barcelona-Roses i que funcionà fins pels volts de la Guerra Civil.

És a partir de mitjan segle XIX que es produeix una modernització de les principals carreteres que comunicaven Roses amb la resta de la comarca. El 20 de febrer de 1854 s'inauguraren els treballs de la nova carretera de Figueres, amb una esplèndida cerimònia a la capital comarcal a la qual assistí el consistori rosinc. El progressiu assecatge dels aiguamolls de les zones baixes de Castelló d'Empúries i la necessitat de disposar d'una via de sortida eficaç als productes comercials al port de Roses (1902) foren les causes de la seva completa remodelació. El mateix objectiu –facilitar l'activitat econòmica– impulsà, el 1930, la construcció de la carretera que

connectava l'entrada de Roses amb el port –l'actual av. de Rhode. Hom s'estalviava, així, el pas pel carrer Sant Elm i la travessa per la llera de la riera Ginjolers, punt on els grans carruatges quedaven atrapats. El camí veïnal a Cadaqués, via infernal i causant de la dita popular que assegurava que hi havia més cadaquesencs que coneixien L'Havana que Figueres, també s'arreglà i es transformà en una carretera de tercer ordre el 1860. De fet, l'acord de la seva construcció se signà a Girona el 1852. Fou finançada pels pobles afectats (Roses, Cadaqués, Selva de Mar i Port de la Selva) mitjançant les corresponents consignacions pressupostàries i la prestació personal dels seus habitants, és a dir, dedicant-hi un determinat nombre de jornals, fet que no agradava gens als afectats, malgrat que era possible convertir en diners el valor de cada jornal. Cal esmentar, a més, tota la xarxa de camins veïnals i rurals que existien el 1877.

Amb tot, la gran sensació del segle passat fou el ferrocarril. Des de bon principi, existiren projectes per fer arribar el tren a Roses. Ja el 1844 –quatre anys abans de la primera línia que entrà en funcionament– hom volgué comunicar la incipient indústria siderúrgica de Camprodon amb el port de Roses. El 1900 es redactà un segon projecte destinat a facilitar el desplaçament entre Figueres i Roses i que seguia en paral·lel el traçat de la carretera. La distància de la línia era de 17,400 quilòmetres i el seu cost de 450.669,30 pessetes de l'època, una autèntica fortuna. Un altre: el 1912 la Diputació de Girona promogué el projecte de connectar tota la Costa Brava, des de Blanes a Vilajuïga, mitjançant el ferrocarril, iniciativa que tampoc reeixí. Posteriorment, es creà una mancomunitat de municipis (1929), l'objectiu de la qual era la construcció d'una via fèrria des de Guardiola de Berguedà fins a Roses, passant per Ripoll, Olot i Figueres. De la mateixa manera que al segle anterior, calia donar sortida marítima a la producció carbonífera de la muntanya. Aquest projecte, a més, influí en les previsions urbanístiques de Roses, atès que l'eixample urbà redactat el mateix 1929 preveia una estació de tren que, a més, s'havia de perllongar fins a Vilajuïga, el punt més proper per a connectar-se amb l'altra línia fèrria (1878). Els habitants de Roses, doncs, percebien el binomi port marítim-ferrocarril com un conjunt necessari per a la bona marxa de les seves activitats econòmiques. Una altra opció fou connectar el port amb l'estació de Vilajuïga mitjançant una carretera apta per al transport de mercaderies. El consistori rosinc, el 1878, en demanà repetidament la construcció al ministre de Foment fins que les obres es realitzaren entre 1903 i 1908. En definitiva, les comunicacions han estat fonamentals. Com deien els romans, *nihil nove sub sole*.

PROJECTES ALBATS

Fa pocs dies l'arxivera de la delegació de Girona del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, Rosa Maria Gil, demanava a l'AMR una llista dels projectes més representatius que mai no s'han arribat a realitzar a Roses, fossin de la tipologia que fossin. La sol·licitud podia semblar ingenua i peregrina en el cas de Roses, sobretot en tractar-se d'una població que bàsicament ha crescut exponencialment en els darrers 35-40 anys i, per tant, sense una tradició urbanística important en aquest aspecte, és a dir, albats. D'altres poblacions del nostre entorn tenen obres emblemàtiques i d'indiscutible magnitud, madurades en el transcurs de llargs períodes cronològics i que són el resultat de la simple decantació d'idees —allò tant científic de prova, error, nova prova— sorgides en un lapse de temps llarg, de vegades de segles (el cas més paradigmàtic són les catedrals). Roses no semblava, de bell anuvi, un lloc idoni per aquesta mena d'exercicis.

La realitat, malgrat tot, ha desmentit aquesta primera impressió i una recerca atenta permet verificar que des del segle XVI hom troba, per exemple, mostres de diferents projectes de millora i refortificació de la Ciutadella de Roses que no es varen executar, totalment o parcial, a més d'edificacions complementàries com hospitals, casernes o la mateixa casa del governador. Només n'han restat alguns escadussers papers tècnics —usualment plànols, alçats i descripcions— i un monument fet a pedaços al llarg de 250 anys.

Amb tot, és a partir del segle XIX quan s'inicia la veritable inflació d'albats urbanístics i arquitectònics. Sense cap mena de dubte, el ferrocarril ha estat l'aspiració rosinca que ha generat més projectes. Jordi Nadal identificava una primera proposta de tren entre Camprodon i Roses en una data tant recent com és 1844 —quatre anys abans de la primera línia entre Barcelona i Mataró. El 1873 es redactà un projecte de tramvia mai executat, conservat a l'Arxiu Històric de Girona (fons de la Diputació de Girona), que havia de connectar la capital Figueres amb la nostra vila. Posteriorment, el 1900, Joan Adolf Mas Yebra, home burgès i emprenedor de Barcelona i president de la comissió de l'Eixample, encarregà la redacció d'un segon projecte similar a l'anterior, destinat a facilitar el desplaçament entre Figueres i Roses i a potenciar el port comercial de la vila marinera. Cal destacar, a més, la qualitat de

la documentació gràfica d'aquests 2 projectes, signats per Pere Seseras i Vergés i Álvaro de la Gándara. Encara el 1912 s'intentà de connectar tota la Costa Brava des de Blanes a Vila-juïga i, finalment, el 1929 una mancomunitat de municipis proposà de construir una via fèrria des de Guardiola de Berguedà fins a Roses, passant per Ripoll, Olot i Figueres. El resultat de tantes iniciatives no podia ésser un altre: Roses no disposa de tren.

Un altre àmbit prolífic ha estat la Benemèrita. Abans de l'actual caserna de Roldán (1992) hi hagué el projecte de situar la Guàrdia Civil en un edifici al costat de les escoles Narcís Monturiol. La idea és de febrer de 1935 i l'arquitecte responsable de l'estudi fou Enrique Pfit López. L'edifici, auster i sobri, es desenvolupava en dues plantes, amb una superfície de 584,33 metres quadrats i un pressupost de 61.416,96 pessetes. Posteriorment, encara, se sol·licità el 1960-1961 la construcció d'una casa cuartel per a la Guàrdia Civil al costat de la Ciutadella de Roses, però tampoc cuallaren les gestions. La Ciutadella ha estat durant el segle XX, precisament, un dels espais amb més projectes per enderrocar-la i edificar-hi un eixample urbà. Pel cap baix, s'han descobert propostes d'urbanització dels anys 1916, 1918, 1929, 1950, 1954, 1960 i 1961, que implicaren coneguts arquitectes i enginyers, com Heinrich Zoeller de Vissel i Narcís Amigó, Nicolàs Maria Rubió i Tudurí, Alexandre Bonaterra i Matas i Josep Claret i Rubira. Tanmateix, pràcticament res reixí, atès que el Decret 401/1961, de 23 de febrer, declarava la Ciutadella i el seu jaciment arqueològic interior Monument Nacional Històric i Artístic, per desesperació d'especuladors i similars.

Un dels projectes que hauria tingut més repercusió en la fesomia urbana de Roses és el poblat de pescadors que es projectà el 1943-1946. L'arquitecte fou Ricard Giralte Casadesús i la situació de la zona destinada a la comunitat pescadora—el conjunt es componia d'habitatges i edificis de serveis, dels quals només veié la llum la llotja—ocupava l'actual Mas de les Figueres. De fet, la intervenció urbanística ha estat el gran camp de batalla dels projectes mai desenvolupats durant el segle XX. Només dues notes finals, que caldrà revisar en una altra ocasió: els projectes d'urbanització, totalment extemporanis, de 2 espais vitals de Roses, la cala de Jòncols (1958-1962) i del cap Norfeu (1973-1976). Si haguessin tirat endavant potser estariem parlant d'una població totalment diferent, més massificada i adotzenada. Ha estat qüestió de sort.

DE 2.690 A 12.991 CIUTADANS

El segle XX ha estat la centúria en què Roses haurà crescut més demogràficament. La seva població s'ha multiplicat per 4,8 i dels escassos —per les magnituds actuals— 2.690 habitants de 1900 s'ha passat als 12.991 ciutadans del darrer dia de 1999. És evident que la línia no ha estat uniforme i que les oscil·lacions positives i negatives i les diferències en els ritmes de creixement han marcat l'esmentat augment de rosinques i rosincs.

El segle començà sense haver recuperat els efectius humans anteriors a la crisi de la fil·loxera de 1879 (1877: 3.219 habitants) i creixé poc fins al 1910 (2.861 ànimes), per iniciar, tot seguit, una lenta davallada fins a l'any 1930. Les causes poden ésser atribuïdes a les dificultats econòmiques de la zona i a la crisi iniciada a partir de 1919, quan s'acaba la I Guerra Mundial. Així, el 1920 la població retornava als guarismes de 1900, amb 2.669 habitants, i el 1930 només s'arribava als 2.559. La dècada dels 30 fou més positiva i, malgrat la crisi mundial provocada pel *crack* del 29, s'assolien els 2.823 habitants el 1935. En definitiva, Roses només cresqué 133 habitants fins a la Guerra Civil, fet que posa de manifest les dificultats de superar un model econòmic basat en l'agricultura de la vinya i l'olivera.

El sotrac bèl·lic de 1936-1939 fou un factor demogràfic de primer ordre, primer per les víctimes imputables a la guerra directament i, segon, per la reducció de la capacitat de reproducció de tota una generació, que significà un descens significatiu de la natalitat. El padró d'habitants de 1940 comptava 2.764 habitants, xifra excessiva i que cal matisar pel nombre de tropes i de desplaçats que es devien trobar a la nostra vila. En bona lògica, la població continuà baixant fins al 1945 (2.607), moment en què s'experimenta un lleuger i momentani augment (1950: 2.720 habitants). Fins a la segona meitat de la dècada de 1950 la població rosinca continua baixant (1955: 2.560 habitants), moment en què un nou factor econòmic apareix: el turisme.

Les expectatives creades per l'allau de turistes que estiu rere estiu acudien a les vores del Mediterrani, afavoriren un creixement espectacular de la població. No només els anys 60 són coneguts pel seu *boom* natalici, sinó que la immigració provinent d'Andalusia i d'Extre-

madura –fonamentalment, però no pas únicament– en fou l'altre gran eix de creixement. Així, al 1960 se sobrepassa, per primer cop, la mítica xifra dels 3.000 habitants (3.375); la població es dispara i en només 5 anys es dobla (1965:6.119). Aquest fet coincideix amb l'inici de la febre constructora del moment. És significatiu que alguns dels plans parcials més ambiciosos es materialitzessin en aquesta dècada: Santa Margarida (1965, 1967 i 1969), Mas de les Figueres (1965 i 1969), Puig Giralt (1964), Quatre Camins (1965), La Muntanyeta (1965), Montjoi (1966), Oliveres-Marais (1968), Mas Buscà (1969) o Mas Fumats (1963, 1964, 1965, 1966 i 1967). La taxa de creixement anual passava d'un -1,6% el 1950 a un 23,9% el 1960 i un 42,2% el 1970 (6.182 habitants), valors que mai més s'han repetit.

Des d'aleshores, el creixement ha estat més regular, al voltant dels 2.000 habitants cada 10 anys, cosa que significa unes taxes que oscil·len entre el 10%-13%. Així, el 1975 hom comptava 7.145 rosinques i rosincs i el 1981 s'arribava als 8.004. Durant la dècada de 1980, a pesar de la crisi econòmica de la seva primera meitat, continuaren augmentant els fulls del padró d'habitants: 9.219 habitants el 1986 i 10.303 el 1991. No sorprèn, doncs, comprovar com el pes relatiu de Roses sobre el conjunt de l'Alt Empordà s'ha incrementat fins al 12,3% el 1996 (11.483 habitants), mentre que al 1900 només era del 3,4%. En el transcurs dels anys 90, Roses ha esdevingut un pol d'atracció per a moltes persones, que han decidit establir-hi la seva residència habitual. Una tèbia diversificació econòmica en pot ésser una explicació plausible.

Tanmateix, caldrà interrogar-se pel futur, reflexionar sobre el model de creixement social i econòmic amb què s'haurà de dotar la ciutat. Malgrat tot, el creixement demogràfic *per se* no ha d'ésser un objectiu prioritari. La variable població és oportunista, vinculada per les expectatives generals d'una vila. La qüestió és conèixer aquests objectius estratègics de ciutat, identificar-los i posar-los en evidència i, finalment, treballar per assolir-los. Hi ha 13.000 ciutadans a Roses i, això, és un primer capital que cal aprofitar el proper segle.

1902-2002: CENT ANYS DE PORT A ROSES

Alguna vegada ens hem ocupat de la importància històrica del port de Roses en la vida econòmica i social de la població i diem, al respecte, que “Roses ha estat el seu port”. De fet, Roses havia estat el seu port malgrat que no disposava de les infraestructures portuàries tal com s’entenen avui en dia: un complex format pels molls, els dics d’abric, les diverses dàrsenes, els norais, els espais comunitaris de treball o les inevitables oficines administratives. El port de Roses era la seva mateixa situació arrecerada i protegida. I, d’aquesta manera, pogué anar fent la viu-viu en el món del comerç de cabotatge al llarg dels segles XVIII i, sobretot, XIX.

Tanmateix, la sol·licitud d’un port d’ancoratge artificial era un reclam que es remuntava a les acaballes del segle XVIII. No endebades, el viatger Francisco de Zamora, en el seu pas per Roses, ja reclamava a la darrereria del divuit la necessitat de bastir un moll adequat a les expectatives que generava en aquell moment la navegació comercial. La contundència del seu veredict no deixa lloc a dubtes: “Está este puerto en tan bella situación que podría hacerse en él la ciudad más bonita y rica del Principado sin grande dispendio y con seguridad y certeza”.

La realitat, però, s’imposava i és que al 1832, encara sota els efectes de la crisi del primer terç del segle XIX, Jaubert de Passà anotava que “Les produits agricoles de l’Ampourdan, s’écoulent encore par les navires de l’Escale...”. En el mateix sentit, s’expressava Pascual Madoz en el seu conegut *Diccionario Geográfico, Estadístico y Histórico* (1849). Després d’esmentar que “...carece de muelle, y podria tenerlo excelente, tanto por el fondo de sus aguas, como por el abrigo que le proporciona la vecina costa del Este...”, la consecució del port artificial permetria veure “...renacer de sus ruinas esta desconocida [aleshores] colonia de los Rodios, que tan célebre fue en la antigüedad”. Madoz informava, a més, de l’existència d’un projecte de port a mitjan segle XIX i de la concessió del Govern del “...derecho de tonelaje para su construcción...”.

Mig segle després, quan finalitzava el tumultuós segle XIX, es concretava la realització d’un bastiment llargament necessitat: el port artificial. Roses havia aconseguit superar les limi-

tacions del seu horitzó econòmic gràcies a una puixança espectacular del comerç de cabotatge, malgrat que, a partir de 1880, el context general de crisi agrària hagués frenat notablement aquella tendència econòmica. Així, el port arribava una mica tard i hagué de fer el paper d'impulsor d'una economia amb símptomes de desinflament.

L'enginyer encarregat del seu projecte fou Josep March i Docet, que el tenia enllestit el 10 de desembre de 1901. El programa establert fou aprovat per una Reial Orde el 8 d'abril de 1902. La documentació conservada, excessivament escadussera, no permet conèixer l'import total de l'obra, que variava ostensiblement en funció de si el ciment utilitzat era del país o estranger. Sigui com sigui, les obres s'iniciaren amb molta lentitud i durant la segona dècada de segle encara no havien acabat. A la *Geografia de Catalunya* de Carreras Candí, de 1913, per exemple, s'esmentava que "...s'han començat amb molta lentitud les obres de construcció d'un moll...". No ha d'estranyar que al 1904 s'utilitzés el Moll del Rei, embarcador de passatgers permanent construït amb motiu d'una visita d'Alfons XIII a Roses, per a les tasques de càrrega i desembarcament de mercaderies, bàsicament sorra, combustibles, fusta i grans.

Míriam Villares, al llibre *El port de Roses* (1994) —editat per la Direcció General de Ports i Costes—, ressenya les successives obres i ampliacions del port al llarg del segle XX. Així, el 1930 es féu un projecte de millora del moll comercial —amb la col·locació de norais i d'una sèrie de defenses per facilitar l'atracament d'embarcacions—, el moll d'atracament o escar el 1932 —adossat al dic d'abric—, la instal·lació de boies d'amarradors el 1937, la perllongació del moll comercial el 1952, el contradic el 1969, la pavimentació i urbanització del port el 1972, el dragament de la dàrsena pesquera el 1975 o el moll de la ribera el 1981.

En definitiva, enguany fa 100 anys del primer port artificial de Roses, un equipament que ha permès millorar molt les condicions de treball de diverses generacions de pescadors i mariners. El procés encara no ha acabat i, actualment, s'està construint el port esportiu, que s'ha d'inaugurar l'any vinent.

UN POBLE DIBUIXAT

El 31 de març de 1955, la Dirección General de l'Instituto Geográfico Cadastral informava a l'Ajuntament de Roses l'inici dels treballs del cadastre topogràfic parcel·lari, que havia d'aixecar plànols de tot el terme municipal, en els quals havien de quedar reflectides totes les finques rústiques de la població. S'iniciava, d'aquesta manera, el primer intent modern de fixar gràficament la realitat geogràfica local. De fet, Roses és una població esplèndidament representada, des d'època medieval i, sobretot, moderna, en la cartografia. Aquesta característica ja es va fer evident quan l'any 1994 la demarcació de Girona de Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya va publicar *Atlas Ciutats de Girona. Catàleg de plànols des del segle XVII al XX*, una obra que donava notícia de 144 plànols referits a Roses, la majoria promoguts per les autoritats militars.

Aquesta tradició cartogràfica es mantingué durant la segona meitat de segle XIX, encara que, ara, la iniciativa civil prenia el relleu de la cada vegada menor presència militar. Tanmateix, les bases planimètriques que es produïren sempre foren parcials, massa depenents de les necessitats puntuals de la gestió del territori. Així, el 1864 l'agrimensor de Castelló d'Empúries Pere Basols realitzà un plànol de la zona dels Estenedors i l'Era dels Brugataires que havia demanat la Junta de Vendes de la Província, un sector que el 1879 tornà a ésser cartografiat. Anys després, el 1871, s'encarregà al mestre d'obres Conrad Comalat aixecar plànols de l'Arenal del port, per un import de 50 pessetes. El març de 1877, l'arquitecte provincial, Martí Sureda Deulovol, confeccionà uns plànols dels terrenys immediats al mar, que havien de servir "para mejorar la decoración de la población". Hom té coneixement, a més, de la presència, els anys 1878 i 1879, d'una brigada d'enginyers—cal suposar que militars—que estaven realitzant tasques topogràfiques a Roses, encara que es desconeix quina era la finalitat d'aquesta intervenció. Més important sembla la proposta de mesurar i grafiar tot el districte municipal—amb motiu de la rectificació de l'amillament—que l'Ajuntament de Roses féu al Centre Empordanès de Figueres el 25 de març de 1879. Prèviament, el dia 16 a la tarda es convocà tots els veïns contribuents amb l'objectiu de discutir la seva disponibilitat per fer front a les despeses que provocaria l'esmentada mesuració. L'agrònom figuerenc Joan Jordi Àlvarez va explicar els avantatges que oferia mesurar les finques, formar i entregar els plànols i realitzar tots els treballs que fossin necessaris. Tanmateix, no sembla que finalment es dugués a terme aquest aixecament general.

El mateix any, la corporació municipal acordà copiar el plànol antic i deteriorat de la Garriga, tot reposant-lo en el quadre on anteriorment estava disposat. Finalment, hom pot aportar un darrer exemple de la febre cartogràfica rosina: el 1883 s'acordava vendre uns sobrants de via pública de la carretera de Cadaqués—actualment el carrer Lluís Companys—mitjançant una subhasta pública, tot i que abans, el perit agrònom Jacint Calaf Tufet i el paleta Domènec Coll Aulet havien de formar els plànols i la divisió dels solars de tot aquest sector.

Malauradament, cap d'aquests testimonis gràfics ha pogut vèncer la desídia humana i s'han perdut irremediablement. D'aquesta manera, prenen més rellevància els treballs cadastrals que s'endegaren el 1955. El 16 d'abril de 1955, l'enginyer provincial de l'Instituto Geográfico Cadastral, Francesc Mollera Moreno, comunicava que el topògraf que havia de realitzar els treballs de camp era Emilio López Sainz. D'altra banda, les peculiars característiques estratègiques de Roses, que han provocat una reiterada presència militar, feren que el capità general de la Regió Militar demanés que l'esmentat tècnic es posés en contacte amb el comandant del regiment d'artilleria de costa número 2, de Falconera, una petició que l'alcalde de Roses, Antoni Serra Comas, responia en els següents termes: "a su debido tiempo se presentará a su Autoridad, antes de efectuar ningún trabajo relacionado con la zona polémica". Sigui com sigui, les operacions tècniques seguiren el seu camí. El districte municipal fou dividit en 14 polígons cadastrals, que donaren lloc a la confecció de 16 plànols, en els quals constaven la totalitat de les finques rústiques, així com el detall de tots els accidents geogràfics—rieres, rius, muntanyes, passos, carrerades, camins, corriols, fonts, edificacions i elements patrimonials com dòlmens, coves, avencs—i de tota la toponímia existent, encara que aquest aspecte patí les conseqüències de l'ús indiscriminat de la llengua castellana. El maig de 1957 els plànols topogràfics estaven llestos i havien estat enviats a l'ajuntament per a la seva exposició pública durant un període de 3 mesos.

D'aquesta manera, aquesta base topogràfica de 1955-1957 esdevé la primera representació general gràfica del terme municipal de Roses que s'ha conservat. El seu valor informatiu i històric, doncs, és innegable i, encara que relativament vell, el pas dels anys només farà que augmentar la seva valua.

Les dades ho corroboren. La política local de Roses ha estat cosa d'homes. I no és, precisament, que el personal masculí hagi estat especialment dotat per desenvolupar aquesta activitat de la societat, sinó que la presència femenina en els diferents consistoris ha estat, durant el segle XX –i, per extensió, al llarg de tot temps–, testimonial, escassa i magre.

Impossibilitades legalment durant molts anys, allunyades de la possibilitat de formar-se en escoles, instituts i universitats i relegades a desenvolupar els rols socials pressuposats per l'Església catòlica (esposa i mare), les dones de Roses no han pogut participar activament de la vida comunitària de la mateixa manera com ho han fet els homes. Enfront d'una nòmina política masculina que depassa de llarg el centenar de noms, només s'hi poden confrontar 8 regidores.

La primera presència femenina en un ajuntament rosinc data del 18 de setembre de 1927 –en plena dictadura del general Primo de Rivera–, quan pren possessió Teresa Bruguera Sàbat, de la qual no s'ha aconseguit reconstruir la seva biografia, feina que queda pendent per a una altra ocasió. De regidora 3a passà el 22 de setembre de 1928 a regidora 2a i, posteriorment, a suplent de 2n tinent d'alcalde (12 d'abril de 1929). Hagué de cesar el càrrec el 13 de juliol de 1929, a causa de la pèrdua de la condició d'elegible, atès que havia contret matrimoni el 2 de juny de 1929. Eren, en definitiva, les limitacions legals a les quals fèiem referència.

El període democràtic de la Segona República tampoc representà una disminució de l'androcentrisme polític i no es consigna cap regidora a l'ajuntament. Els anys 40 i 50, quan el rodet franquista fou especialment dur, no hi hagué dones en la política activa –cosa que, en el fons, les honora. Roses no fou diferent a la resta de Catalunya, en què no hi hagué cap regidora enlloc. En paraules de l'historiador Martí Marín, a *Els ajuntaments franquistes a Catalunya*, pàg. 375: “Havien estat literalment escombrades de la vida pública local, fora d'aquelles que s'havien refugiat en l'activisme falangista a través... de la Sección Femenina i de l'Auxilio Social”. Lentament, l'aperturisme polític de caire propagandístic que s'inicià a la segona meitat dels anys 60 cristal·litza en el vot femení en les eleccions locals de 1970 i

1973. En paral·lel, la nul·la presència femenina en els consistoris es transforma en un augment escadusser, qualificable, gairebé, de magnitud despreciable. A Roses, seguint el corrent polític general del tardofranquisme, és escollida pel terç familiar la regidora Anna Llosa Martínez. Era el 3 de febrer de 1974. Nascuda el 1920 a Barcelona, exercí de mestra nacional i de directora de l'escola Narcís Monturiol, on compartia magisteri amb el seu marit Robustiano Ruiz.

Tanmateix, durant el període comprès entre el 23 d'octubre de 1978 i la presa de possessió del nou personal polític sorgit de les primeres eleccions democràtiques locals (19 d'abril de 1979), la regidora Anna Llosa compartí protagonisme amb la 3a tinent d'alcalde Roser Casals Ferrer –filla del regidor falangista (1948-1955) Xavier Casals Recasens, que, a més, fou membre del Frente de Juventudes (27/2/1948), dipositari municipal (15/1/1949) i Jutge de Pau de Roses– i l'advocada sindicalista Conxita Ribas Ferrer. Foren els temps de la Junta Gestora, de la desintegració del franquisme i de l'impuls dels moviments veïnals i populars, en què tot era possible.

De fet, no tot fou possible i la plena incorporació de la dona a la política local democràtica es féu esperar –i encara espera. Carme Casals Brunet (PSC) fou la primera regidora escollida democràticament. Prengué possessió a mitjan de la primera legislatura, tot substituint Francesc Somoza Fernández, el juliol de 1981. Tanmateix, no fou fins a la legislatura encetada el 1995 que no apareix la segona regidora democràtica, Silvia Ferrer Ferrer (CIU), que repeteix en l'actual consistori amb el càrrec de 5a tinent d'alcalde. Des de 1999, està acompanyada per Montserrat Mindán Cortada (CIU), diplomada en direcció d'empreses i activitats turístiques, i Magdalena Casamitjana Aguilà (PSC), professora d'ensenyament secundari. La democràcia és, encara, poc femenina i cal esperar que la presència de regidores i alcaldesses rosinques sigui en el futur més ajustada a la importància de la seva activitat pública.

En tot cas, són les 8 primeres regidores i polítiques rosinques. Participaren tant en períodes democràtics com en dictadures diverses i hauran estat la punta de llança per les properes fornades de dones en política.

INUNDACIONS

De sobte, els turistes han començat a llevar el seu improvisat campament estiuec, empesos per la força llunyana dels seus respectius llocs de treball. És el primer senyal que l'estiu s'acaba, juntament amb l'extensió lenta i tímida de la foscor de la nit. En paral·lel, les calors intenses remeten i s'inicia l'estació de les pluges. Vivim en un país que, entre moltes altres coses, no sap ploure: ho fa massa i massa ràpid o no plou mai i caiem del costat de la sequera. Aquests mesos de setembre, octubre i novembre, bàsicament, són els més propensos a la irruència aquosa desbordada. En molts pobles de la costa—és el cas de Roses—l'encaixonament entre el mar i les muntanyes properes provoca que una gran quantitat d'aigua baixi dels turons adjacents i s'afegeixi a la que ha caigut vora mar. Les inundacions, molt sovint, estan servides de manera regular. El veïnat ho sap i quan s'edifica el casal familiar, per modest que sigui, s'inclou a l'obra les necessàries guies de ferro per a col·locar-hi els taulons que han de contenir el nivell de l'aigua creixent. Josep Pla escriví: “És antibiològic de creure que una de les voluptuositats de l'home és sentir-se ingovernat” (*Obres Completes*, 4, pàg. 553). Evidentment, l'homenot es referia a la política, però és perfectament aplicable—fins i tot amb més rigor— a la situació de la humanitat davant la natura. Tendim genèticament a controlar la naturalesa i, per tant, la pluja. Les inundacions, com a reflex de la impotència humana davant la força dels elements, han tingut un gran predicament en la memòria de les persones, han estat esdeveniments excepcionals que han marcat períodes en la vida dels qui les han viscudes, de la mateixa manera, probablement, que les nevades en unes contrades escadusseres en pluja sòlida.

En els darrers anys, alguns geògrafs de la Universitat de Girona han estudiat la incidència social, econòmica i urbana de les inundacions en llocs com Girona, Olot o les poblacions de la Costa Brava. Roses també n'ha estat objecte d'estudi per part de la investigadora Montserrat Ventura. A hores d'ara no puc informar el lector de les conclusions d'aquesta recerca perquè encara no l'he poguda consultar, però promet ésser interessantíssima. La nòmina d'inundacions de Roses ve de lluny: per exemple, sabem que els dies 26 i 27 de gener de 1740 hi hagué un temporal que devastà totes les cases de la primera línia del raval, és a dir, dels habitatges construïts fora de les muralles renaixentistes de la Ciutadella. Les destrosses que descriví Campmany foren nombroses i mereixeren ésser ressenyades en els annals històrics de la vila. Molt

més properes en el temps són les inundacions del 19 d'octubre de 1977; les dels dies 6 i 7 de novembre de 1982, que danyaren el passeig marítim i que provocà una neteja a fons de les rieres del poble; els dies 13 i 14 d'octubre de 1986—els danys de la qual aconsellaren demanar la declaració de zona catastròfica—; el 10 d'octubre de 1994, que provocaren la inundació de tota la franja de terra més propera al mar des de Santa Margarida; i les del 10 i 11 d'octubre de 1995.

Les inundacions de diumenge passat, dia 5 de setembre, més moderades que d'altres vegades, són, com es comprova, el darrer episodi d'una llarga sèrie. La cobertura de la riera Ginjolars, diuen, ha millorat els resultats. La plaça Catalunya, per la seva banda, continua representant, des de la seva remodelació a mitjan anys 80, el principal obstacle per a l'evacuació de l'aigua caiguda del cel: la seva elevació, comenta la concurrència, no permet una circulació fluida, una eixida, de l'aigua cap al mar. Evidentment, al voltant de les principals rieres de la població—la Trencada, el rec Fondo o d'en Forquilla, la riera Ginjolars i la Cuana—és on hi ha un risc superior d'inundacions. Així mateix, les zones baixes del Salatà i Santa Margarida—antics sectors d'aiguamolls i, posteriorment, d'aigualleixos—tenen vocació submarinista, tot recordant els seus orígens. De retruc, les platges pateixen les conseqüències dels temporals. L'aigua els ve tant de terra com de mar, associada al vent de llevant. Tanmateix, cal consignar que les platges naturals suporten millor les inundacions que les platges construïdes per l'home, amb aportacions artificials de sorra i pedra, més propenses a desaparèixer sota la força de l'aigua.

Després de cada temporal de pluja ve l'hora inevitable de la reconstrucció dels desperfectes ocasionats per la maltempada. És el moment del treball col·lectiu per netejar els carrers, de posar-ho tot en ordre per poder tornar a obrir els comerços, de tramitar les ajudes a qui ho necessita, de drenar i netejar les lleres de les rieres de tot el material transportat per la força de l'aigua, de reconstruir voreres i passejos. És la feina que deixa l'aigua, l'esvoranc en el camí.

Miro les fotografies antigues de les inundacions de la riera Ginjolars, baixant plena d'aigua, regalimant de força, exuberant de velocitat. Em fixo en la gent contemplant bocabadada l'espectacle i recordo la fascinació general que provoquen els fenòmens que no podem governar. Ara, només resta esperar—això sí, estòicament—la propera inundació.

SEMBLA QUE HA PLOGUT

Des de fa una mica més de 2 mesos, la historiadora Rosa Lluch Bramon està classificant i inventariant l'arxiu patrimonial Coll de Roses. És l'aplec de documents privats –de caràcter familiar i econòmic– més important de la vila de Roses. Fins a l'actualitat, ha estat escassament consultat, atès que, en primer lloc, només fa 4 anys que està custodiat en un arxiu públic –l'AMR– i, segonament, no disposava d'una organització adient per a la seva anàlisi. En canvi, la col·lecció d'imatges de la mateixa procedència ha estat profusament utilitzada en nombroses publicacions, gràcies a la facilitat d'accés aconseguida amb la seva digitalització i posterior informatització.

No ha de sorprendre, doncs, que en el transcurs dels treballs tècnics de classificació arxivística de la documentació del mas Coll hagin aparegut documents de gran interès científic. Usualment, es tracta de testaments, capítols matrimonials, contractes, establiments i tota l'altra corrua de tipologies documentals que foren necessàries durant segles per gestionar correctament un extens patrimoni agrícola.

Tanmateix, enmig de l'aridesa del document economicista, de l'inacabable llibre de comptes, del feixuc plec d'escriptures notariales, han aparegut testimonis escrits dels afers més quotidians d'uns típics hisendats agrícoles. Algunes vegades es tracta de llibretes de poemes, d'altres de recopilacions d'oracions i de psalms religiosos –mirall d'una societat on la religió estava molt arrelada a les formes de vida. Malgrat tot, ha sorprès una troballa una mica curiosa: els registres meteorològics de la vila. I, en un mes de juliol –pràcticament finit– heterogeni i poc vigorós, els apunts puntuals sobre les precipitacions de Roses prenen un nou valor.

Efectivament, l'hisendat Joaquim Coll de Cendra (17/3/1883-14/11/1961) va ser corresponsal, des de 1928, del Servei Meteorològic de Catalunya, un organisme dependent de la Mancomunitat de Catalunya i, posteriorment, de la Generalitat restaurada i de l'Institut Meteorològic Nacional a partir de l'any 1939 i fins a la seva mort. Fent honor a la constància que requereix l'observació climatològica eficaç, només deixà de prendre dades durant el

període comprès entre el juliol de 1936 i l'agost de 1939, quan en la seva llibreta de notes esmenta que “hasta el agosto no fui a Rosas”. La darrera anotació és la quantificació pluvial del mes d'octubre de 1961, és a dir, de només 2 setmanes abans de retornar les fatigues del cos a la terra.

La consulta dels registres meteorològics permet conèixer algunes dades inèdites prou interessants com, per exemple, que entre 1928 i 1961 caigueren 17.114,265 litres per m² o que la mitjana de pluges anuals fou de 559,966 litres per m². Tanmateix, les puntes màximes i mínimes foren molt dispars. Així, el 1932 caigueren del cel 1.283,45 litres per m², 925,05 el 1933 o 898,1 el 1959. En l'extrem contrari, es registren anys de sequera persistent, com el 1929 (296,860 litres per m²) i el 1930 (261,1) o la temporada de 1952, amb 271,9 litres per m². De fet, tot plegat conforma una informació molt valuosa en el món agrícola, sempre pendent de les malvestats divines i, ahora, tenaç previsor racional d'allò que, en darrer terme, és inaferrable: la climatologia.

La informació es completava amb les observacions que Joaquim Coll de Cendra escrivia pacientment a les seves llibretes, referències sobre la forma de ploure, el tipus de tempesta, la durada de les precipitacions, el moment del dia o de la nit en què plovia. No hi manquen tampoc les encertades notes —a voltes generals, a voltes anecdòtiques— sobre els efectes del clima. Així, el primer d'agost de 1929 esmenta els indicis inevitables del període de sequera que assotava l'Empordà: “...en el puente de la carretera de Besalú á Rosas en Castellón de Ampurias el rio Muga estaba completamente seco en la parte inferior...debido a la sequía reinante”.

En definitiva, són uns documents interessants per a la història local de la meteorologia de Roses, pertinents en un mes de juliol plujós com els dels anys 1932 (44,9 litres per m²), 1943 (49,7 litres per m²), 1957 (47,2 litres per m²) o 1960, que caigueren 61 litres per m². Mai podrem preveure exactament el temps, però pel mes vinent hi ha antecedents d'haver plogut, el 1950, 100,9 litres per m². Pobres turistes, potser.

QUAN FUIG EL PORC SENGLAR

El passat diumenge es va viure a Roses —i a totes les poblacions de les serres de Rodes i de l'Albera— un autèntic Diumenge de Cendra, en el sentit més literal de la paraula. Es trencava una pau forestal, mínima, que s'estenia des de 1993, data del darrer gran incendi forestal que assotà Roses, quan unes 1.000 hectàrees de bosc i matoll foren el suculent aliment de les flames. Ara, han estat, oficialment, 737 hectàrees cremades a Roses, d'un total de 6.513, un penós compte ecològic que la mà sinistra i provocativa de l'home ha tornat a computar en el seu particular saldo negatiu amb la natura. Per ser més exactes, caldria concretar que s'ha tractat de la mà d'un home, concret, individual i identificable, amb una intel·ligència inferior a la de qualsevol porc senglar donat a la fuga davant el pànic del foc, aquesta vegada poc purificador i sense la càrrega de sensualitat amb què la nostra cultura mediterrània l'associa.

La història de la impotència i la tristesa davant unes muntanyes calcinades per l'embat de les flames és cíclica com un número periòdic sense fi i desconcertant com un teorema amb solució de compromís. La bellesa d'aquests paratges altempordanesos cremats potser duu el germen de la seva vocació suïcida i, alhora, la força de l'au fènix renascuda del no-res.

Tanmateix, després del desastre, no podem adoptar la postura de l'infeliç porc senglar espaordit per la catàstrofe i cal, per tant, una reflexió sobre els incendis forestals en aquest tros de món. En primer lloc, s'ha de posar de manifest la similitud de l'incendi de juliol de 1986 amb l'actual. Els experts n'han d'extreure una anàlisi de la mecànica dels incendis en aquestes muntanyes i adoptar, posteriorment, un pla de prevenció conseqüent: direccions geogràfiques primordials per on avança el foc amb el vent dominant de tramuntana, línies de tallafocs adequades i permanentment netejades, modulació dels efectius necessaris en funció de les experiències anteriors, etc. De ben segur que tot això ja s'ha fet, però ara és el moment idoni per a la seva humil revisió a fons i per a la millora de les estratègies.

Segon punt: mai es posarà prou en relleu la feina que desenvolupen els bombers i els voluntaris forestals. Vaig ésser testimoni d'autèntiques mostres de valor —que no tenien res a envejar a les procacitats dels herois ianquis de pel·lícula— i de treball incansable, mentre molta gent

només feia que badar, empenyar i criticar (variant de porc senglar saberut en la ignorància). Quant als voluntaris, cal destacar l'elevat nombre de jove, pelut, indolent i, ves per on, compromès en uns afers que, moltes vegades, no han estat originats directament per ells. Una altra vegada, es fa miques la imatge massa esquematitzada d'un col·lectiu que ha estat utilitzat com l'ase dels cops. Bé pels peluts.

Tercera reflexió: la pressió sobre el medi natural ha augmentat notablement en una societat benestant del lleure. Aquest accés és positiu en el sentit que hauria de servir per educar la ciutadania i per permetre recuperar uns coneixements ancestrals arraconats i oblidats. Ara bé, aquest nou fenomen obliga a les administracions públiques—sota el reclam cívic de tothom— a destinar més recursos econòmics i humans a la gestió de l'espai natural, sense gasiveries fenícies ni tornes pactistes amb els sectors especuladors. I més en el cas de Roses, on, per una banda, un percentatge important del terme municipal és declarat Parc Natural—és a dir, una petita joia— i, per un altre costat, els treballs efectuats fins a l'actualitat per la brigada municipal de camins i de muntanyes han demostrat la seva vàlua en desastres com l'actual. És indubtable que l'incendi del 2000 ha estat combatut amb més i millors mitjans tècnics i humans que el del 1986. Però aquesta constatació no ha d'instal·lar-nos en el cofòisme auto-complaent i cal continuar instant als gestors dels interessos públics que augmentin les partides pressupostàries, si cal a canvi de retardar algunes obres no estrictament urgents.

Una quarta i òbvia constatació és la necessitat d'involucrar la pagesia en l'ordenació del patrimoni natural. Això és sabut *ad nauseam*, però calen actuacions i mesures de suport que potenciïn decididament determinats conreus com, per exemple, la vinya, que esdevé en aquestes muntanyes un veritable i eficaç tallafocs, com es va demostrar diumenge passat. Per alguna estranya raó, fa 100 anys no es produïen incendis de la magnitud actual i la resposta—com gairebé sempre— és de caràcter social i econòmic.

I una reflexió final. Només hi ha 2 animals més estúpids que el porc senglar que fuig obcecada i irracional del foc irruent: el piròman i l'autoritat que, massa sovint, escatima conscientment recursos al medi ambient. Sortosament, de la segona subespècie cada vegada en queden menys exemplars. Però compte, per si de cas!

C3

RHODES,
ROSIS, ROSES

Fa escassos dies es descobriren prop d'una vintena de tombes d'època tardoromana en ple centre de Roses. El rebombori habitual produït per una obra qualsevol de dimensions considerables, s'esvaï sobtadament davant el silenci imposat per la presència cerimonial que sempre desperta una tomba. De fet, més que un descobriment *stricto sensu*, es tracta d'una troballa més o menys prevista, que els arqueòlegs suposaven amb bastant seguretat des que, fa uns anys, aparegueren inhumacions similars en un solar immediat, del qual Anna Maria Puig i Bibiana Agustí ja havien apuntat que malgrat que "l'extensió del cementiri descobert és minsa, tenim la certesa que aquesta era molt més gran. Hi ha certes notícies que ens porten a sospitar que aquesta necròpolis s'estendria en tots els sentits, al voltant del solar". Efectivament, les noves restes confirmen la hipòtesi.

La cronologia d'aquesta necròpolis sembla situar-se entre les darreries del segle IV i el segle V dC. Les mateixes arqueòlogues reflexionaven sobre la possibilitat que aquest cementiri de "tradicció culturament romana" estigués situat als costats d'un antic camí de sortida de la població. Cal tenir present que, a redós del port situat als marges del rec Fondo, s'havia desenvolupat l'ocupació romana, des del segle II dC.

Sigui com sigui, es confirma que l'excepcionalitat històrica de Roses no se circumscriu només a l'interior dels murs renaixentistes de la Ciutadella. Cada vegada més, el conjunt de Roses apareix com un immens escenari farcit de passat, de restes històriques de diverses èpoques que dibuixen fidedignament la història general del país. En aquest sentit, poques poblacions catalanes poden ajuntar una quantitat semblant de materials tan disperss i representatius del devenir dels darrers mil·lennis. Des de monuments megal·lítics fins a les darreres expressions d'arquitectura contemporània, gairebé no existeix cap període cronològic sense una mostra de la petja de les diferents civilitzacions, societats i cultures que han habitat aquest tros d'Empordà. Caldria, a més, no menystenir el patrimoni intangible que la història—els processos històrics— hauria d'aportar a la construcció d'una identitat ciutadana. Aquest fenomen hauria d'anar acompanyat d'una clara consciència cívica, d'una mena de militància de caràcter històric que reivindicés no només el fet en si, sinó les implica-

cions pràctiques que comporta una actitud d'aquestes característiques: existència d'una pressió social ciutadana envers les administracions públiques que reclamés les dotacions pressupostàries necessàries per conservar, mantenir i difondre el patrimoni històric local; afirmació del sentiment de propietat col·lectiva envers la història i el patrimoni que el materialitza; posada en valor del patrimoni, més enllà de considerar-lo un simple esquer per atraure turistes ociosos i allargar la temporada turística.

La història de Roses pot esdevenir una icona més de la identitat col·lectiva de la població, com ha succeït en moltes altres ciutats. Es tracta, només, de reconèixer-se en el propi passat, de saber com som a partir del que han estat els nostres avantpassats, de projectar uns valors cívics —representatius de la vila— al futur. En definitiva, es tracta de la capacitat d'articular la ciutat a partir del bagatge històric que Roses pot oferir a la societat. En cas contrari, hom s'exposa al perill de veure com Roses és definida, esquemàticament i superficial, com una població turística, malmesa —urbanísticament i socialment— per unes suposades exigències d'un mal guió econòmic de tall capitalista.

La societat rosinca hauria de ser capaç d'entendre la importància dels factors històrics per construir una identitat que la defineixi singularment en un món cada cop més uniforme i sense passat. En cas contrari, de què serveix, per exemple, exhumar unes tombes romanes? Quina funció tenen, si no és la de magnífica decoració de cartró pedra per a uns hipotètics visitants? Cal ser conscients que, al capdavall, desenterrem els nostres avis més antics, una part significativa de nosaltres mateixos. Només a partir d'aquesta perspectiva podem construir una societat civil rica i madura, capaç d'oferir el millor d'ella mateixa als altres. La història és un patrimoni de tothom que ha de ser utilitzat intel·ligentment per dotar de civilitat la nostra petita i antiga societat local. Perquè, en definitiva, no som res més que història.

EL BISBAT DE ROSES (I)

Un dels episodis històrics més desconeguts per la ciutadania en general és l'existència d'una possible seu bisbal visigoda a Roses. De fet, en l'actualitat Roses té bisbe titular, el valencià Enric Benavent Vidal, nomenat el 8 de novembre de 2004, que, a més, és bisbe auxiliar de València. Anteriorment, el bisbe de Roses havia estat el sud-americà Néstor Hugo Navarro, entre el 15 d'abril de 1998 i el 19 de març de 2003, moment en què fou nomenat bisbe d'Alto Valle del Río Negro. Navarro havia substituït en el càrrec l'anglès –i bisbe auxiliar de Liverpool– John Rawsthorne que, fins al moment, ha estat el bisbe de Roses que més temps ha retingut aquest honor, des del 9 de novembre de 1981 fins al 4 de juny de 1997, en què fou nomenat bisbe de Hallam. Abans, durant un any i mig (3 de desembre de 1979–30 de juny de 1981), fou bisbe de Roses Laurence Forristal, per passar després a titular de la diòcesi d'Ossory. Francis Lenny fou l'anterior bisbe rosinc, entre el 3 de maig de 1974 i el 16 de juliol de 1978, data de la seva defunció. Finalment, el primer bisbe de Roses contemporani fou William Tibertus McCarty, originari de la llunyana –i perillosa, almenys en l'imaginari fílmic– Rapid City. Exercí la dignitat morada des de l'11 de setembre de 1969 fins a la seva dimissió el 13 de gener de 1971.

A.M. Puig i A. Riera, a *Història de l'Alt Empordà*, apuntaven que “el fet de trobar la seu de Roses en ple segle XX és conseqüència, possiblement, de la seva recuperació a mitjan segle XVI, arran del Concili de Trento, quan s'institueix l'obligatorietat que els bisbes auxiliars puguin ser-ho mentre tinguin al seu càrrec una seu titular, majoritàriament velles seus extingides”. D'aquesta manera, el bisbe de Roses és, alhora, bisbe auxiliar d'una altra diòcesi i deixa d'ésser-ho quan és nomenat bisbe titular –com hem vist anteriorment.

L'origen de la possibilitat que Roses hagués estat en època visigoda seu episcopal s'inicia l'any 1940, quan el pare Antonio Ferrua –com relata Hug Palou en el seu lamentablement inèdit treball de recerca de doctorat *Jurisdiccions i privilegis a la vila de Roses: orígens de la jurisdicció compartida. Segles X a XVI* (1989)– “donava a conèixer algunes inscripcions pertanyents a les catacumbes de Siracusa, dels segles IV-V”. Una d'aquestes làpides funeràries feia menció a un *Auxentius Hispanus patria ep(iscopu)s Rotdon* que “l'eminent jesuïta iden-

tificà amb Roses”. No era un tema totalment nou, ja que al segle XVI Jeroni Pujades, a la *Crónica Universal del Principado de Cataluña*, afirmava que “en tiempo de los Reyes godos fue ciudad episcopal”, encara que no és menys cert que també mostrava certes reserves sobre la veracitat de l'assumpte: “Maravíllome, porque en otros autores no lo he leido, ni encuentro Concilio alguno con firma de tal ciudad”. Aquesta tradició també fou recollida el 1849 per Pascual Madoz en el seu cèlebre *Diccionario geográfico universal*.

En tot cas, però, la qüestió de fons és analitzar si és possible que Roses hagués estat seu d'un bisbat en l'antiguitat tardana. En primer lloc, cal analitzar la situació econòmica i social del que, aleshores, era, segons les més recents investigacions, un simple *vicus*—poc més que una petita concentració humana, un poblet, depenent d'un altre de més important que, en el nostre cas, seria Empúries. La investigació arqueològica, fonamentalment, ha permès caracteritzar l'enclau rosinc amb un cert desenvolupament econòmic a partir, sobretot, de la segona meitat del segle IV. Les evidències materials semblen demostrar l'existència d'un *vicus* força dinàmic, malgrat que l'historiador Narcís Amich, en un recentíssim treball titulat *Las tierras del nord-est de Catalunya a les fonts escrites d'època tardoantiga (segles IV-VII)*, defensi, tot seguint Josep Maria Nolla, que “d'ençà de finals del segle II aC, Roses s'integrà plenament en l'òrbita emporitana, i no solament perdé autonomia política sinó que també patí una important davallada demogràfica, a més d'un important procés de desurbanització que conduiria cap a l'aspecte dispers i poc dens que ens mostren les restes arqueològiques”. Tanmateix, les restes d'una important vil·la romana, dedicada fonamentalment a la transformació de peix, de diverses estructures paleocristianes—que posen en relació Roses amb els corrents nord-africans de difusió del cristianisme—i l'existència d'una seca que encunyà moneda entre els anys 586 i 702 mostren un nucli humà i econòmic actiu.

La historiografia referent a la possibilitat que Roses hagués estat seu episcopal durant els segles IV-V dC s'ha manifestat força dividida. L'actual estat de coneixements no permet donar una resposta definitiva al tema i els diversos investigadors han intentat aportar diferents indicis a favor i en contra d'aquesta hipòtesi, que caldrà analitzar detingudament.

EL BISBAT DE ROSES (i II)

L'existència d'un bisbat a Roses ha suscitat una clara diferència d'opinions entre els investigadors que han tractat el tema. La manca de dades empíriques sòlides i concloents ha afavorit aquest debat historiogràfic i, alhora, ha fornit d'arguments els partidaris de negar-ne l'existència. Bàsicament, els historiadors reacis a creure que Roses hagués estat seu bisbal recolzen la seva posició en la dificultat d'identificar el topònim *Rotdon* amb Roses i, sobretot, en dos indicis fonamentals: en primer lloc, la pèrdua d'autonomia política que comportà una dependència jeràrquica del *vicus* rosinc d'Empúries, “de la qual sembla que depenia territorialment i eclesiàstica”, com escriu Narcís Amich. Però, a més, la manca de signants als concilis visigots provinents de Roses aporta un nou element d'incertesa. L'existència d'un bisbat rosinc—s'argumenta—hauria d'haver deixat alguna mena de rastre documental. Anna M. Puig, tanmateix, ha detectat l'existència d'un Auxenci (o Augenci)—el bisbe esmentat a la inscripció funerària trobada a les catacumbes de Siracusa—que assisteix al Concili de Saragossa celebrat el 380 i en signa les actes. Encara que no se n'esmenta la procedència, l'historiador Hug Palou puntualitza que “els bisbes coneguts que hi participaren corresponen a seus de la meitat nord d'Hispania i de la meitat sud de la Gàl·lia, Aquitània sobretot”, una precisió que contradiu aquells que identificaven l'esmentat Auxentius amb el bisbe de Toledo, que no sembla que hagués hagut d'assistir al Concilium Caesaraugustanum.

D'altra banda, hi ha diversos investigadors que ofereixen una sèrie d'indis que permetrien d'especular sobre l'existència d'un bisbat rosinc. Les restes materials—fonamentalment arqueològiques—esdevindrien un primer punt de consideració. Les ruïnes d'un absis del segle V, la localització d'una ara paleocristiana dels segles IV-V, la troballa d'una làpida funerària cristiana dels segles V-VI i, en definitiva, l'existència d'una necròpolis datable entre els segles IV-VI són diversos elements que donen una idea del paper religiós de Roses en aquest període. La ferma recepció del cristianisme a Roses en aquests segles reforça la possibilitat que s'hagués tancat el cercle amb la fundació d'una seu episcopal. En segon lloc, s'ha observat, com apunta Hug Palou, “la correspondència entre seu episcopal i seca visigoda”: és usual que una seu episcopal anés acompanyada de l'existència d'una seca de moneda visigòtica a la mateixa població. En aquest sentit, pren una rellevància especial

l'existència a Roses d'una seca que encunyà moneda entre els regnats de Leovigild (586) i Ègica (702). Essent aquesta cronologia una mica posterior a la possible existència de la seu episcopal rosina (segles IV-V), el mateix investigador especulava que “mentre Empúries és seu episcopal durant els dos segles centrals del regne visigot de Toledo, no se li coneix seca emissora, mentre essent Roses una seca clarament documentada al llarg del mateix període, no tenim cap referència del seu bisbat. Seria un cas de complementarietat per a dues demarcacions territorials veïnes, Empúries i Peralada, en aquest període cronològic dels segles VI i VII?”.

La qüestió, per tant, continua sense resoldre's de manera definitiva i satisfactòria. Anna M. Puig apuntava que “és probable que aquest bisbat es perdés, potser, en benefici de la seu emporitana. La qüestió sobre si la seu de Roses fou el precedent de la d'Empúries, i s'extingí com a resultat d'un trasllat d'emplaçament, o si ambdues varen coexistir en temps més reculats fins que la primera va passar a dependre de la segona, queda encara per resoldre”. Arribats a aquest punt, només resta continuar la investigació de la tardoantiguitat al nord-est català. L'aprofundiment del coneixement de l'organització territorial d'aquesta àrea geogràfica durant el període visigòtic i de les peculiaritats locals de cada població semblen vies de recerca fonamentals.

Sigui com sigui, la possibilitat de l'existència d'una seu episcopal a Roses en època tardoantiga torna a evidenciar la riquesa de la història antiga de la població i la necessitat, sempre imperiosa, d'esmerçar-hi els recursos econòmics adients que permetin avançar en el coneixement del nostre passat més llunyà. Nogensmenys, tampoc és corrent viure en una població en la qual hom pot entrebançar-se amb una qualsevol resta grega o romana.

1402: PLAU AL SENYOR REI

Les efemèrides serveixen en història per celebrar un fet que gairebé mai es correspon a la més estricta realitat, encara que també poden usar-se per corregir errors i precisar interpretacions. Un exemple perfecte és el 600 aniversari de la concessió del règim municipal a la comunitat de Roses per part de la corona catalanoaragonesa, que se celebra enguany. La incorporació a la corona es produí el 2 de gener de 1402 i un privilegi donat a Tortosa l'11 de febrer del mateix any pel rei Martí I, dit *L'Humà*, atorgava a la universitat de Roses la capacitat d'organitzar el seu règim municipal.

L'organització del flamant nou règim municipal era formada per 2 còsols escollits per la universitat dels caps de casa, els quals triaven, de comú acord, 30 prohoms més per a exercir les funcions de conseller. D'aquests, 15 havien d'ésser de la vila, mentre que els 15 restants representaven la parròquia o terme. De la mateixa manera, la universitat podia disposar de 2 síndics que eren nomenats pels mateixos prohoms de la vila amb la finalitat d'efectuar un treball determinat. Els primers rosincs que ocuparen aquest càrrec foren Joan Bassicorp i Guillem Pellescort. Gràcies a les recerques de l'historiador Marcel Pujol i Hamelink sabem que el lloc on es reunia el Consell Municipal era a les drassanes de la població, situades fora de les muralles medievals, a la platja.

Ara bé, l'any 1402 no és estrictament l'inici del règim municipal rosinc. L'historiador d'Arenys de Mar, Hug Palou i Miquel, ha posat de manifest com el privilegi tortosí no feia més que regularitzar l'elecció dels representants dels habitants de la vila de Roses, que ja havia romàs temporalment sota la jurisdicció reial entre el 4 de juliol de 1385 i el 7 de gener de 1387, arran de l'enfrontament entre el comte Joan I d'Empúries i el seu sogre, el rei Pere III. Només 4 dies després de la rendició de Roses al rei, la universitat sol·licitava del monarca el reconeixement de tots els seus privilegis, drets i usos —que foren atesos puntualment sota la fórmula típica de *Plau al Senyor Rei*—, encara que no s'esmentés per res la forma d'organització municipal. No és estrany si hom té en compte que, com ha comprovat Palou, els representants de la universitat de Roses apareixen sovint en els llibres de cort del segle XIV, és a dir, amb anterioritat a la incorporació de la vila a la corona.

Tanmateix, la mort sense descendència del comte d'Empúries Pere II donava pas a la incorporació definitiva del comtat als dominis del rei Martí el 2 de gener de 1402 i l'enfranquiment dels habitants de Roses amb una sèrie de mesures tendents a facilitar la vida comercial de la vila (capacitat de vendre el peix de Roses a qualsevol lloc, d'imposar taxes sobre les mercaderies transaccionades a la població per poder mantenir i reparar les muralles, d'aplicar augments sobre els drets de peatge, etc.). De fet, es tractava d'incorporació al patrimoni personal del rei Martí, com a persona que aglutinava diversos títols nobiliaris, encara que a la pràctica sovint es confonessin els àmbits de gestió de la corona i el comtat. Tot plegat, fou un autèntic cafarnaüm de jurisdiccions, poders compartits i atribucions ambigües.

La commemoració del 6è centenari de l'organització—si més no formal—del règim municipal rosinc hauria de servir per desfer un error històric que es remunta, almenys, a l'any 1883, una equivocació que Hug Palou l'ha resseguida en la bibliografia i, òbviament, l'ha solucionada. Efectivament, Josep Pella i Forgas, a la seva *Historia del Ampurdán*, sembla interpretar la incorporació de 1402 com la data de la independència de Roses envers Castelló d'Empúries, una creença que el mateix Joan Badia i Homs, en la seva *L'arquitectura medieval de l'Empordà* (1977), repetia: “La vila de Roses depenia municipalment de Castelló d'Empúries i no fou fins a l'any 1402 quan formà un consell municipal del tot independent”. La realitat és que Roses depenia dels comtes d'Empúries i no d'una altra població com Castelló d'Empúries, que era, això sí, el lloc de residència dels esmentats comtes.

En definitiva, els orígens de la institució municipal, de la mateixa manera que els de la parròquia, s'enfonsen en els tèrbols—per poc coneguts—temps altmedievals. Les necessitats de la comunitat rosinca d'organitzar els múltiples aspectes de la vida social (comercials, judicials, fiscals, urbanístics o defensius, per citar-ne alguns) obligaren els seus membres a crear uns mecanismes de reunió i de discussió, la Universitat, que al llarg dels segles XIII i XIV s'anaren fent més complexes. L'any 1402, amb la incorporació de Roses a la corona catalanoaragonesa i l'atorgament de la capacitat d'organitzar jurídicament els òrgans de govern municipal, culmina un procés de creació i de consolidació de les fonts de poder local gestades de temps enrere. Una empresa ben antiga, val a dir-ho.

Algunes de les tipologies documentals més interessants que hom pot utilitzar per reconstruir tant els problemes que afectaven a una comunitat local d'època medieval i moderna com les solucions aplicades són, entre d'altres, les crides, els bans, els pregons i, fins i tot, les ordinacions que regulaven determinats aspectes de la vida col·lectiva. La informació que contenen permet, usualment, conèixer quines eren les problemàtiques que incidien sobre l'organització comunitària, ja siguin de caràcter econòmic o social, i, al capdavant, arribar a entendre l'essència —el moll de l'òs— del grup humà en qüestió.

Des d'aquest punt de vista, per exemple, la crida que el capità Pere Morató féu el 1386 per a què els habitants de Roses arreglessin els merlets de les torres del seu port murat, són un element determinant per conèixer l'existència d'estructures portuàries sòlides i permanents; de la mateixa manera, les ordinacions de la carnisseria de Roses, de 22 de juny de 1387, permeten saber tots els aspectes relacionats amb la matança de bestiar i la distribució de carn: quins dies eren hàbils per sacrificar, quins eren els animals objecte de consum més habitual, la manera de matar, les condicions de la venda i els preus que s'havien d'aplicar, les mesures que havia de reunir la taula de tall, etc.

Especialment profílic en aquesta mena de documentació és el manual número 3 de la notaria medieval de Roses. De només 52 folis, fou elaborat pel notari Pere Negre i abasta el període cronològic comprès entre el primer de maig de 1396 i el 7 de novembre de 1397. Una part del seu contingut és conegut gràcies al buidatge que en féu l'historiador Hug Palou, becat per l'Ajuntament de Roses, l'any 1988, per cercar en diferents arxius catalans la documentació necessària per reconstruir les grans línies de força de la història local. El resultat fou molt positiu i permeté d'avançar en el coneixement del passat medieval de Roses. Així, malgrat el breu lapse cronològic que abasta l'esmentat protocol notarial, apareixen un seguit de disposicions destinades a organitzar diversos aspectes de la comunitat, tot coincidint amb la presa de possessió del nou comte d'Empúries, Joan II. D'aquesta manera, el 30 de juliol de 1396, s'ordenava que ningú gosés entrar ni prendre res de qualsevol vaixell o barca sense llicència del seu propietari, sota pena de 50 sous. Més endavant,

el 8 de setembre de 1396, es prohibia de traspasar armat els portals de la muralla de la Vila sense llicència de l'abat o del comte i es conminava a tothom que li correspongués de fer vigilància al vespre que ho realitzen fins que se li digués el contrari, tot plegat amb penes de 100 sous. De fet, la prohibició de dur armes dins la Vila es repetí el 27 de gener de l'any següent, el 1397, quan s'afegia que "si algú és trobat fent el contrari de dia, pagarà de pena 20 sous i si ho és de nit, la pena serà de 40 sous i, lògicament, li seran preses les armes"; i, encara, el 14 de juliol s'hagué de tornar a recordar aquesta prohibició—un clar signe del seu incompliment. S'exceptuaven els coltells de mida petita i la pena era de 100 sous. S'afegia, però, que "en el cas que s'hagi d'anar amb armes, abans d'entrar a la vila o port s'hauran de deixar a fora i si ja són dintre, mitjançant dones o criatures les hauran de portar fora".

Altres ordres feien referència a assumptes de caràcter fiscal, bàsicament amb la finalitat de recaptar les imposicions establertes. Així, es prohibí, el 30 d'octubre de 1396, que cap sas-tre tallés roba que no hagués pagat l'impost a la taula de Castelló d'Empúries o que es tra-gués roba sense manufacturar del comtat. En aquest cas, el càstig, també monetari, era de 10 lliures i la requisita del gènere. Més anecdòtic, però alhora ben il·lustratiu de la manera de viure a les acaballes del segle XIV, són les disposicions decretades el 5 de maig de 1397. En primer lloc, s'obligava que tothom mantingués tancats els porcs, "a fi que no vagin sols per la vila ni puguin fer mal a ningú ni res fer malbé". A més, s'establia que cap dona profe-rís insults—paraules lletges—o injúries. La pena, en el primer cas, es fixava en 5 sous, i en el segon la infractora seria multada amb 60 sous. En ambdós casos, una tercera part de la recaptació seria pel delator.

En definitiva, hom comprova que l'organització de la vida comunitària no és un afer recent. Sempre han existit conflictes de convivència, problemes de fiscalitat o qüestions de violèn-cia, entre d'altres, que s'han hagut de reglamentar per millorar la qualitat de la vida col·lec-tiva. I, això, en una població com Roses que, el gener de 1397, només tenia uns 450 habitants.

DE LA CRISI A LA CONFLICTIVITAT

El 20 de maig de 1360, Berenguer de Cruïlles, bisbe de Girona (1348-1362), emetia una lletra per la qual hom té notícia d'una brega entre monjos al claustre del monestir de Santa Maria de Roses. Aquesta simple anècdota potser no tindria més conseqüències si no fos perquè és un dels múltiples exemples que la documentació ha conservat de la conflictivitat social que es visqué a Roses al llarg de la segona meitat del segle XIV. Efectivament, les mostres de baralles, disputes i enfrontaments entre els habitants de Roses són nombroses a partir de la meitat de segle, amb una incidència especial al llarg de la dècada de 1360.

Les causes d'aquest fenomen són diverses i complexes. La llarga crisi econòmica i social que afectà Catalunya a partir del segon terç del segle XIV és, sens dubte, un dels factors decisius per entendre i valorar la imatge violenta de la societat rosinca. Des de l'any 1333—que la historiografia catalana ha batejat com “lo primer any dolent”—se succeïren una sèrie d'entrebancs econòmics, socials i demogràfics d'abast estructural que abocaren el país a una crisi secular. El flagell periòdic de la Pesta Negra—d'ençà l'any 1348—, les collites perdudes—l'any 1358, per exemple, una plaga de llagosta va destruir tota la producció agrària de Roses—, la conflictivitat política entre els comtes d'Empúries i la casa comtal catalana, esdevenen, des de diferents àmbits, els senyals inequívocs d'una situació general de crisi.

En aquest context, les tensions socials a Roses augmentaren extraordinàriament. La documentació diocesana, per exemple, esdevé un bon indicador d'aquest fenomen. No ha de sorprendre—o potser sí—que el bisbe autoritzés, el 25 de novembre de 1349, al monjo Pere de Treballs a portar armes o que donés llicència a la comunitat monàstica, el 29 de maig de 1366, per celebrar misses al refectori o al capítol del monestir mentre durés la profanació de l'església a causa dels cops que s'hi havien donat. L'església sembla haver estat un lloc propici a les violències, en tant que esdevenia un dels centres de la vida social de la població, a mig camí entre temple religiós i teatre de la realitat social de la comunitat rural. La lluita per la preeminència social provocà, per exemple, que el 4 de gener de 1380 es produís un conflicte de seients entre feligresos. Els indicis de l'existència d'una més que evident problemàtica social, tanmateix, no se circumscriuen a l'àmbit estrictament religiós. La blasfèmia, els atropella-

ments i les disputes semblen freqüents i diverses i, fins i tot, els infants s'hi veuen involucrats. Així, Berenguer Teixidor, regent la capellania de Santa Maria de Roses, és capacitat, el 20 de desembre de 1370, per absoldre els nens de fins a 9 anys d'edat que es barallessin, sempre i quan paguessin 12 diners per a l'obra de la seu. Així mateix, se li donava llicència per perdonar les blasfèmies i els perjuris que no haguessin estat proferits en públic.

Per altra banda, més estesos foren els casos de veïns de Roses incomunicats a causa de la seva negativa a contribuir a les obres de la muralla. De ben segur que les vicissituds econòmiques degueren tenir una incidència especial davant aquest extens rebuig a prestar serveis personals al senyor feudal. Bernat Pujol, de Roses, excomunicat pel bisbe per no haver obeït l'ordre de l'abat Francesc, de cooperar a la construcció de les muralles, demanava el 22 de gener de 1360 l'absolució; de la mateixa manera procedia Bernat Ferrer el 26 de gener de l'any següent; Pere Ferrer, el 3 i el 23 d'agost de 1361 o Ramon Riba de la Torre el 13 d'abril de 1362. De fet, les resistències a complir els deures imposats pel règim feudal no eren noves: el 1349 ja foren condemnats Jaume Roig i altres habitants de Roses, que s'havien juramentat a no llaurar amb una parell de bous per menys de 4 sous diaris.

Tampoc les relacions entre les diverses autoritats afavorien l'apaivagament de les topades i les hostilitats més dispars. Així, amb motiu d'una visita pastoral efectuada el 1367, Bartomeu de Coll, Guillem Salzedà, Berenguer Llapart i Castelló Conca, parroquians de Roses, es negaren a declarar res per la prohibició efectuada pels oficials del comte d'Empúries de no emetre "testimoni contra lo senyor comte ni sos oficials", motiu pel qual el bisbe —en aquell moment, Ennec de Vallterra (1362-1369)— els interrogà.

La descripció de la situació social que es vivia a Roses durant la segona meitat de segle XIV es podria estendre amb altres casos (clergues que delinqueixen, compradors d'imposicions excomunicats per deutes, matrimonis clandestins). En tot cas, caldria investigar altres fonts documentals per corroborar aquesta impressió social. Caldria saber què en diuen, per exemple, les regulars visites episcopals i conèixer quines informacions útils aporten els instruments notariais d'aquest període.

ELS PAPERS DE LA MORT

Bartomeu Coll, Pere Bertran, Pere Giró, Francesc Perrini, Joan Burgués i Pere Garriguella tenien en comú dues coses: tots es moriren el 1387 i de tots disposem d'un inventari *post-mortem* de les seves pertinences. De fet, ambdós fenòmens –la mort i la formalització d'inventari– són ben corrents, no només a la Roses del segle XIV, sinó a tot arreu i al llarg dels temps –fet evident, sobretot, en el primer cas.

En la societat feudal catalana, la mort era, com la qualifica la medievalista Mercè Aventín, “un accident que podia introduir desordre en la mesura, per exemple, que podia alterar la pau interior de la família... i perjudicar la marxa de l'explotació”. Fou usual, per tant, que davant una contingència de la salut, explicitada en l'encapçalament dels testaments amb la fórmula “...detingut de infirmitat de la qual tem morir...”, tothom recorregués al notari del lloc o al rector de la parròquia –amb fe pública en casos d'extrema gravetat i urgència– per oficialitzar les darreres voluntats. Calia deixar ben lligades totes les possibilitats per tal que la riquesa de la família, ja fos crescuda, ja fos justa, es perpetués i no es desgregués entre els descendents. A més, existia un mal ús, anomenat intestia, que castigava els pagesos remences que haguessin mort sense deixar testament escrit. De fet, no tothom podia testar: els menors, les dones solteres residents a la casa paterna i els deficients mentals en restaven exclosos. Però, també, s'estalviaven de fer testament tots aquells qui no tenien res per legar als seus descendents, és a dir, els pobres.

També era normal que els sobrevivents al mort encarreguessin al notari la formalització d'un inventari de les pertinences del finat, amb la clara voluntat de deixar establert amb què es podia comptar per atendre, per exemple, els deutes que s'havien de liquidar. Els inventaris registaven tots les pertinences del difunt habitació per habitació. D'aquesta manera, podem conèixer la distribució de la casa i els mobles, atuells i vestits que la integren, a més d'esbrinar quines activitats desenvolupava el seu propietari. Prenem d'exemple el cas d'Antoni Ruxí, habitant de la vila de Roses, dels béns del qual se n'aixecà inventari *post-mortem* el 18 de gener de 1385 –fa només 615 anys!–, publicat a *L'escriptura a les terres gironines* (volum I, pàg. 258-259): vivia en un habitatge format per una cambra, un

porxo, una altra cambra “...del dit Alberch” i 2 cellers. De cada habitació es dóna referència de tots els objectes. A la cambra trobem un *scant de lit* (llit), un *sac-lit* (llençol), un *matalaff*, una *flassada de borra ab listes blaves e vermeylles* (una flassada de borra amb ratlles blaves i vermelles), un *trauesser* (coixí llarg, a la francesa), *lansols* (llençols), dues caixes, unes *spatleres* (pot ésser una peça d'armadura o un tros de roba), un *pauès* (escut llarg) i una *scrinya* (armari petit per estotjar objecte de preu). Als cellers, per exemple, hi ha gerres de *vi prim*, bótes, carretells, una *tonayre* (xarxa gran per pescar tonyines) o uns *artets* (art de pesca petit). En definitiva, són els objectes quotidians de qualsevol persona, que no prenen importància fins que hom s'adona que existeixen, que tenen un valor de canvi afegit al seu valor d'ús. L'inventari ens ha il·luminat sobre l'habitant Ruxí, un rosinc anònim, un home que pescava i que, molt possiblement, hagué de guerrear.

Posteriorment, a vegades, els béns inventariats eren encantats en pública subhasta, usualment per a liquidar els deutes del difunt. És el cas de l'encant dels béns de P. Sobret de Roses, fet per la seva muller i hereva Llorença, el 4 de març de 1386, venuts pel corredor públic de Roses G. Rami. O els de Pere Giró (1387), Joan Cerich, Pere Domingo, Ermessenda, vídua d'Andreu, o de Marquesa Tasca, tots realitzats l'any 1388.

Tot plegat, són els papers de la mort que els investigadors poden espigolar dels protocols notariais de Roses, recentment microfilmats per l'Arxiu Municipal. Testaments, inventaris, encants formen un món que gira simplement per les necessitats econòmiques dels vius, d'ordenar la transmissió de les propietats. En el cas de Roses, la documentació notarial d'època medieval revesteix un interès afegit, atès que és la font documental més completa del període—per manca d'altres vies—i, per tant, haurà d'ésser, tard o d'hora, objecte d'estudi.

Ara serà més lleuger saber què tenien en comú, el 1388, Benet Dalmau, Joan Cerich de la Garriga, Ermessenda, vídua d'Andreu, Vicenç Riba, el capellà Berenguer de Casanova, Pere Domingo, Marquesa—dona de Joan Negre—, Caterina—dona de Berenguer Bonell— o Francesca, vídua de l'esmentat Joan Cerich. En tot cas, haurem de consultar el protocol notarial corresponent.

LA MORT DE L'ABAT

Quan el cambrer del monestir benedictí de Santa Maria de Roses, Francesc Benet, prengué la ploma de l'escriptori, el 12 d'agost de 1386, s'encarava amb un dels aspectes fonamentals del seu càrrec cameralí: la gestió i el control de la tresoreria i el patrimoni del monestir, àmbits que, alhora, significaven l'administració i la conservació dels recursos—i dels seus rèdits—de la institució. Malgrat tot, aquell 12 d'agost, Francesc Benet actuava segurament apearat i amb l'obligació d'haver de realitzar inexcusablement la seva feina.

L'abat Bernat era mort. Almenys des de 1373 havia estat el cap material i espiritual de la casa monacal de Roses. Havia estat el quart abat de Santa Maria des de “lo primer any dolent” (1333): Dalmau de Treballs, Francesc de Raset i Arnau l'havien precedit des de l'inici del període de crisi econòmica, social i demogràfica que afectava Catalunya. Ja el 1314, amb motiu d'una visita pastoral del bisbe, només es comptaven 9 monjos, quan temps enrere havien arribat a ésser 12 i, fins i tot, 14 religiosos. Les males collites, les successives onades epidèmiques que assotaven la població des de 1348, els continuats enfrontaments amb el comte d'Empúries (1359-1360) per qüestions jurisdiccionals sobre la fortificació de la vila i els estralls de la guerra que hagué de viure la comunitat monàstica, no havien fet gens fàcil el govern abacial de Bernat. I, ara, un 12 d'agost de 1386, Francesc Benet, el cambrer del monestir, havia de donar fe de la davallada del poder material de Santa Maria.

Era obligació del cambrer aixecar un inventari de les pertinences del monestir—millor dit, de l'abat del monestir, una qüestió que, a vegades, podia donar lloc a confusions—en el moment del traspàs del cap de la casa. Francesc Benet hagué de cercar, en primer lloc, dos testimonis de l'acte. L'un fou el venerable (tractament que hom donava als cavallers i homes de paratge) Pere Ferrer, que aleshores era el batlle reial de Roses (és a dir, era una autoritat delegada per a l'administració o la representació dels interessos d'un senyor feudal); l'altre testimoni escollit fou un escrivà de Castelló d'Empúries—dissortadament, de nom il·legible.

L'inventari havia de reflectir necessàriament els més de 40 anys de vicissituds de la comunitat monàstica. Puntualment, doncs, Francesc Benet anà repassant cambra per cambra

tots els mobles, utensilis i vestits que hi havia. Així, a l'escala del monestir, hi consignava 2 taules, 2 menses, 1 arquibanc amb 2 calaixos i 2 *scanam* pobres. Els estris predominaven, naturalment, a la cuina: 3 trípodcs de cuinar, 3 paelles, 2 olles de coure de qualitat—diu Benet— “mediocrem”, 1 caixa, 1 perolet, 2 morters, alguns bols, 1 *con* d'aram, etc. A la rerecambra i a l'habitació de l'abat hi havia l'aixovar personal del finat, molt extens en comparació amb qualsevol altre habitant corrent de la Roses del tres-cents. S'inventariaren, entre d'altres pertinences, un llit “de posts amb petges” amb 2 matalassos, un blanc de canamàs, vànoves de lli i llençols (*sacli o saglit*) de poc valor—a vegades esquinçats—, tovallolcs blanques i amb *lletes* o ratlles, un *manil* de barber, flassades de llana, un parell d'arquibancs amb 2 calaixos, un *scriyn* o armari de poc valor que era al rebost, un colgam amb corrioles amb un matalàs llistat, una altra colga “a on jeia l'abat amb les posts”, el seu *saclit* on hi havia 2 matalassos de canamàs blau, un travesser llistat de fustany, un blancal de llit de fusta, 2 cofres nous encuirats i ferrats i uns altres 2 d'enferrats i pintats de verd, una bacina d'aram petita, una taula plegadissa amb les seves petges, un canalobre d'estudi plegadís, una cadira d'escriure, 2 estores que estaven al terra de la cambra, diversos mantons de bruneta amb i sense folradura, 2 almusses folrades, 2 camises de cadins blanques, alguns caperons folrats de bruneta, un escapulari, un capell abacial amb flocs i el seu cordó de seda negra o, fins i tot, uns grillons de ferro.

L'inventari del cambrer Benet acabava donant compte de les provisions emmagatzemades per l'abat fruit de l'exacció feudal del delme. Així, al rebost hi havia una *escrina* (armariet o cofret) gran, amb 50 o 60 mitgeres de forment o similar, una altra *escrina* amb 40 mitgeres de mestall, un tinard (cubell) petit amb prop de 5 o 6 mitgeres entre civada i avena. A la casa del graner, fora del monestir, sobre el forn, l'abat posseïa 250 mitgeres d'ordi o similar; en definitiva, gairebé 350 mitgeres de gra, tot un petit tresor que garantia la supervivència i la riquesa en temps d'escassetat.

Francesc Benet, el cambrer del monestir, acabà l'inventari. Calia, ara, a la comunitat benedictina, un nou abat, un nou bernat. I així fou: el nou abat escollit fou Bernat de Pontós.

El diccionari diu: “Eremitisme: forma de vida religiosa d’alguns cristians que, per ascetisme, es retiren a la solitud”. A Roses, aquesta “forma de vida religiosa” ha estat ben present al llarg de la seva història. Malgrat que ha estat un tema discret i mitjanament transparent, els historiadors no l’han obviat del tot i, conseqüentment, han parat atenció en l’existència de la Cova de les Ermites que, pel seu mateix nom, informa sobre la possibilitat de vida eremítica. És una cavorca situada al vessant septentrional de la imponent esquena de la península de Norfeu, que Joan Badia i Homs, a la seva enciclopèdica *L’arquitectura Medieval de l’Empordà*, descrivia com un avenc –d’uns 6 metres de fondària, amb uns esglaons o bancs laterals “tallats artificialment en la roca natural” i amb rastres d’haver estat retocada la seva volta–, alhora que elucubrava sobre la possibilitat –real i consistent– que hagués estat l’escenari d’alguna forma alt-medieval d’eremitisme.

Més recentment, l’arqueòloga Anna Maria Puig també dedicava unes interessants ratlles a la Cova de les Ermites i al fenomen de l’eremitisme a Catalunya, tot recuperant les grans línies de desenvolupament d’aquesta forma de religiositat i remarcant els punts de contacte entre les característiques tipològiques de la caverna rosinca amb d’altres d’existents a Martorell, totes elles, al seu torn, semblants als eremitoris mossàrabs d’Andalusia. Tanmateix, encara semblava arriscat afirmar amb seguretat la utilització eremítica de la cova, sobre tot perquè, com explicava Puig, “...no coneixem cap altra evidència de l’eremitisme que s’hi podia practicar...”.

La publicació, en suport magnètic, del repertori general de l’Arxiu Diocesà de Girona, elaborat pacientment per l’historiador i arxiver Josep Maria Marquès i compilat –també amb una paciència beatífica– per un altre historiador, el palamosí Pere Trijueque, ha permès de localitzar alguns documents que refermen l’existència d’ermitans, no només a la muntanya de Roses, sinó a tota la zona de la serra de Rodes. Així, el 17 de maig de 1380, el bisbe de Girona, Bertran de Mont-rodó i de Sorribes, demanava al clergat de Santa Maria de Roses, Cadaqués, Palau-saverdera i Santa Creu de Rodes que escoltés en confessió els ermites que vivien en aquestes muntanyes –cosa que confirma, d’una banda, la seva presència i, de

l'altra, el caràcter més o menys ampli del fenomen— i que no diguéssim que no eren feligresos seus —una precisió indicativa que els ermitans, més enllà de viure aïllats geogràficament en un erm solitari, també eren socialment i religiosament abandonats.

Pocs anys després, una dona —que ningú tendeixi inconscientment a identificar l'eremitisme amb una opció exclusivament masculina—, anomenada Francesca, exercia d'eremita a l'indret anomenat Panin, situat al terme de Cadaqués. Hi havia construït una cel·la i agençat un hort dels quals el rosínc Guillem Riba, propietari del territori, li feu donació el 25 d'abril de 1411, uns mitjans de vida que foren augmentats el 1418, quan s'hi afegí una vesana de terra situada a la Font. L'ocupació ermitana del lloc es mantenia encara el 1427. El 26 de novembre, s'assignaven aquelles possessions a un nou asceta, Guillem Savella, natural de Guimerà, una allunyada població de la Conca de Barberà, a Tarragona, una procedència que fa pensar en la possible atracció que podia exercir la serra de Rodes com a centre eremític.

En una data tan tardana com és a mitjan segle XVIII —un moment en el qual les autoritats religioses tornaran a promoure aquest gènere de vida—, encara és possible de descobrir un altre cas de pervivència de l'eremitisme a Roses. El 17 de juliol de 1759, el bisbe dóna llicència a Felip Castelló Vila, mestre de minyons de Roses, per anar a fer d'ermità a la petita església de Santa Anna de Pontós.

Al capdavant, no sembla que la cova de l'Ermita de cap Norfeu sigui una referència isolada en el panorama religiós de Roses i de tota l'àrea muntanyenca que li fa de rerepaís (des de l'Edat Mitja, per exemple, hi ha testimonis d'eremites a Sant Baldri de Taballera i a la muntanya de Sant Pere de Rodes; i, en el transcurs dels segles XVII i XVIII, a Sant Sebastià de Cadaqués, Llançà, Sant Onofre de Palau-saverdera o Santa Elena de Selva de Mar). Ara sembla una mica més plausible poder afirmar el caràcter eremític de l'esmentada gruta. Qui sap si algun dia coneixerem el nom de l'ermità que l'habità.

ELS REMENCES DE ROSES

El dilluns 16 de desembre de 1448 arribaven a Roses dos personatges molt esperats. L'un era notari, Pere de Puig, que en substituïa un altre, Jaume Coma; el segon era Antoni Faener, porter reial. Eren esperats, sobretot, per tots aquells pagesos que estaven sotmesos a la remença, és a dir, sotmesos a la condició servil. Els remences, també anomenats en la documentació “homes propis”, no són més que pagesos adscrits i lligats a la terra i, en definitiva, al seu propietari —el senyor feudal—, al qual havien de fer prestacions de diferents tipus —els famosos mals usos—; eren persones lligades, com hem dit, a la condició servil: no eren lliures perquè pertanyien a un senyor, no podien marxar del mas sense haver redimit la seva condició de serfs de la gleba.

L'objectiu de la visita del notari de Puig i del porter reial Faener no era altra que convocar i reunir en assemblea tots els remences de Roses i la Garriga. L'1 de juliol de 1448 el rei Alfons el Magnànim havia atorgat una provisió, de Nàpols estant, per la qual “permetia la reunió dels pagesos de remença catalans per tal de proposar el nomenament de síndics o representants i el repartiment i la recapta dels diners oferts al monarca per obtenir la supressió dels ‘mals usos’ que els eren aplicats”. És l'origen del síndicat remença de 1448 que recentment ha estat exhumat de l'oblit per la historiadora Maria Mercè Homs i Brugarolas i magníficament publicat per l'Ajuntament de Girona a través del seu Arxiu Municipal. L'ocasió era important, atès que esdevé la primera autorització reial per celebrar “pacíficament reunions i nomenar síndics”, un fet que atorgava caràcter legal a les llargues reivindicacions camperoles i, en paraules de Maria Mercè Homs, “acabar amb el malestar existent i efervescent del camp català”.

D'aquesta manera, en presència dels esmentats delegats reials i d'Antoni Bonet, sabater, Jaume Moltó i Manel Fonoll, corder de Roses, tots ells testimonis, foren congregats a Roses tots els homes del terme del castell de la Garriga, amb llicència del batlle del castell, Pere Caixans. S'hi reuniren 12 remences: Pere Caixàs (menor de dies), Berenguer Birba, Joan Garau (menor de dies), Berenguer Reig des Casals, Hipòlit Quirc, Esteve Palau, Francesc Amfós, Pere Martí, Joan Bofill, Llorenç Caraps, Pere Caixàs (major de dies) i Bartomeu Amfós.

Posteriorment, el mateix dia, al port de Roses (molt presumiblement a la botiga de la Universitat de la Vila), foren convocats amb repic de campanes els remences de la parròquia de Sant Andreu de Roses. Els testimonis de la reunió foren Martí Maimó, notari, Manel Fonoll, Antoni Calvó i Mateu Llac, que era del Voló. Les condicions de l'assemblea degueren ser prou complexes, atès que Pere Pujol, batlle de la vila de Roses, s'oposà a la seva celebració i, amb tota probabilitat, l'obstaculitzà tant com va poder. Finalment, es reuniren 41 pagesos de remença: Jaume Moltó, Joan Tamariu, Francesc Cabrisses, Joan Taric, Antoni Pujades, Antoni Soler, Andreu Bassicorps, Bernat Espanyol, Gispert Martí, Andreu Boscà, Pere Boscà, Joan Boscà, Berenguer Ferrer, Joan Ferrer, Joan Marto, Joan Torró, Joan Coll, Joan Mates, Bernat Roquera devall, Bernat Roquera demont, Antoni Bossa, Guillem Xoriguera, Pere Massot, Joan Coll, Arnald Berta, Pere Berta de Vallmanya, Joan Far, Bernat Berta, Llorenç Cabrisses, Bartomeu Riba, Martí Xoriguera, Jaume Saurí, Joan Ribot, Antoni Dalmau, Joan Coll, Antoni Cabrisses –pagès–, Andreu Martí, Llorenç Boscà, Nicolau Posada, Joan Figuera i Joan Berta de Pellestort.

Aquest recompte d'homes propis de 1448 s'afegeix, ara, a les investigacions que havia dut a terme Marcel Pujol (*La vila de Roses, segles XIV-XVI*). En aquest sentit, hom coneixia perfectament l'existència de remences a Roses a partir de les declaracions dels capbreus del monestir de Santa Maria de Roses: l'any 1361, per exemple, un 31% de les declaracions són fetes per homes propis, alhora que l'esmentat historiador posava de manifest la creixent capacitat econòmica d'aquests membres de la remença.

Sigui com sigui, l'endemà del 16 de desembre de 1448, el notari Pere de Puig i el porter reial Antoni Faener ja es trobaven al veïnat de Sitges amb l'objectiu de congregar els remences de la muntanya de Sant Pere de Rodes. Tot plegat, es tractava d'un capítol més en la llarga solució de la conflictivitat del camp català, un procés històric em el qual Roses també hi intervingué. Tanmateix, caldria, encara, tota una guerra civil abans d'arribar a la sentència arbitral de Guadalupe (1486).

LES DUES PELOSES

La Pelosa no és un topònim gaire habitual a les terres catalanes. Això és un fet incontrovertible després d'una ràpida consulta al *Nomenclàtor de Toponímia Major de Catalunya* (2003), una obra de referència que permet comprovar la seva escassa presència a la nostra variada geografia. Potser per aquesta característica quantitativa, sorprèn l'existència d'una cala Pelosa a l'illa de Sardenya, a pocs quilòmetres de la molt nostrada ciutat d'Alguer —encara, avui, matisadament catalana. Efectivament, la Pelosa rosinca té una germana sarda, bella, àmplia, de finíssims i prodigiosos tons turquesa. Està situada al nordoest de l'illa, al terme municipal d'Stintino, una petita població marcadament pesquera i, actualment, turística. Davant seu, ben aprop, hi ha la petita illa d'Assinara, on conviuen —de manera contradictòria— una presó d'alta seguretat juntament amb un parc natural.

A diferència de la Pelosa rosinca —tenyida per la sorra grisa, de gra fi, tant característica del Cap de Creus—, l'homònima sarda es vesteix més clara, de “sabbia bianca” que “la fanno somigliare ad una spiaggia tropicale più che ad una mediterranea”, com agrada als amables habitants d'Stintino de publicitar-la turísticament. Desproveïda de les demencials construccions adozenades pròpies del turisme de masses, la seva virginitat només es veu trencada per la presència alterosa d'una torre de defensa costanera aixecada per les autoritats catalanes el 1578. Aquesta torre es troba situada en un petit illot que presideix l'entrada de la cala i que esdevé l'inel·ludible referent visual de la platja. Des de Roses, hom no pot deixar de pensar en les similituds d'aquesta torre —i la seva situació a l'*spiaggia* de la Pelosa— amb la torre de Norfeu —gairebé de la mateixa data (aixecada entre 1598 i 1604)— i la seva proximitat amb la Pelosa rosinca. A més a més, les coincidències no s'acaben aquí: de la mateixa manera que Punta Falconera i Cap Falcó —des d'una prudencial distància— no deixen orfe la cala de la Pelosa, la germana italiana també reposa a prop d'un Capo Falcone. Són massa casualitats per deixar a l'atzar l'explicació de l'atribució del nom Pelosa a l'encantadora cala italiana.

Si bé és pràcticament impossible d'establir l'origen precís d'aquest encontre toponímic, hom no pot deixar de fabular amb la possibilitat sentimental que un rosinc errant, perdut enmig

de l'aventura sarda de la corona catalana, hagués trobat, altra volta, els seus enyorats orígens. De fet, des de 1295 —amb el tractat d'Anagni, pel qual el papa Bonifaci VIII atorgà el control de Sardenya a Jaume II de Catalunya— i fins l'ensulsiada de 1714, la presència catalana fou determinant en la història de l'illa, malgrat els recurrents conflictes bèl·lics que se succeïren. La petja catalana, doncs, restà en multitud d'aspectes de la vida de Sardenya i, evidentment, la toponímia n'és un d'ells: un altre exemple, curiós, divertit i plenament català, és el d'una petita illa sarda anomenada del Mal di Ventre. Nogensmenys, foren quatre segles de domini català. Però, més enllà de les relacions de domini entre dos territoris que els noms de lloc poden representar, l'existència de la platja de la Pelosa a Sardenya demostra els intensos contactes marítims que s'han establert a través del Mediterrani des de Roses i la profunditat emocional de l'expansió medieval catalana, un procés històric en el qual la nostra població hi intervingué de manera notòria com a base i punt de partida dels estols navals de la corona catalana en les seves empreses mediterrànies.

D'altra banda, la Pelosa rosınca té una presència rellevant en la història local. Durant segles ha estat un calador pesquer tradicional i motiu de controvèrsia amb els veïns cadaquesencs. Pels seus voltants s'hi cultivà abastament la vinya fins al punt que el viatger i científic nord-català Jaubert de Paçà s'hi referí el 1833 en les seves *Recherches historiques et géographiques sur la montagne de Roses et les Cap de Creus*: “La vigne s'élève en amphithéâtre autour de son rivage, et des pampres vigoureux, mêlent leur feuillage, aux agavés et aux raquettes qui couronnent la falaise jusqu'à la cala Guixéra”. Després de la Guerra Civil, la platja fou utilitzada com a camp de presoners republicans, que amb el seu treball obrí la pista que mena a Jóncols. El camp, tot voltat per un reixat, estava format per dos barracons i dues garites, una de les quals encara existeix. L'abastiment d'aliments es realitzava via marítima des de Roses. A la mateixa cala, hi ha una cova, un pou i una barraca tradicional de pescadors, utilitzada com a refugi i lloc per menjar. Actualment, és una platja molt concorreguda per diverses colles de Roses.

TOTS ELS ANYS DE LA CIUTADELLA

Enguany se celebra el 450è aniversari de l'inici de la construcció de la plaça forta de Roses, coneguda popularment com “les muralles” o, de manera més formal i oficial, La Ciutadella. Efectivament, un 15 de juliol de 1552 es posava la primera pedra d'aquesta fortificació militar que, amb el pas dels anys, havia d'assumir —en paraules de l'historiador Pablo de la Fuente— “un paper clau en la gran estratègia de la monarquia hispànica”.

Potser és una mica rimbombant tot plegat, però l'efemèride hauria de servir, al capdavant, per difondre, més que el monument i la seva història —bastant ben coneguda gràcies a la tesi doctoral de De La Fuente, publicada amb el títol *Les fortificacions reials del golf de Roses en l'època moderna*—, la transcendència que la Ciutadella tingué, ha tingut i té en la vida de Roses, per una banda, i la significació arquitectònica i artística en el context del Renaixement català.

La construcció de la plaça forta a mitjans del segle XVI transformà de manera radical tots els ordres de la vida rosinca. L'urbanisme medieval s'aiguallí enmig de la magnitud de l'esforç defensiu de la Corona, fins al punt que, a partir de 1660, la població s'assentà paulatinament en l'actual ubicació del poble, en un procés estimulat pel creixement econòmic del segle XVIII i a pesar de les restriccions urbanístiques que imposaren, sense gaire èxit, les autoritats militars (sobretot a partir de l'ordenança de 1703). No abunden els casos similars d'un canvi tan súbit d'emplaçament urbà de tota una població, com tampoc és usual la conservació en condicions bastant acceptables de l'antiga trama urbana. En aquest sentit, els punts de contacte amb les restes arqueològiques descobertes al mercat de Born de Barcelona són evidents.

També l'activitat econòmica es ressentí per la construcció de la Ciutadella. En un primer moment, l'arribada de treballadors de tota la regió de Girona i la injecció monetària necessària per a les obres, foren un estímul evident. Tanmateix, a mig i a llarg plaç, la presència militar al voltant de la vila, esdevingué un llast que afectà la vida econòmica i comercial de Roses. Les collites perdudes en èpoques de guerra, la incapacitat per atreure nova població

—o, fins i tot, per reproduir els efectius existents—, i l'estroncament de l'activitat comercial —que, recordem-ho, era una de les principals fonts de riquesa de la Roses medieval— abocaren Roses a una situació certament difícil durant els segles XVI i XVII. El port deixà d'ésser una referència puntera en l'àmbit català i passaren coll avall les ocasions en què Roses havia estat la posta de les cases comtals d'Empúries i de Barcelona.

Però també la vida quotidiana dels ciutadans de Roses es transformà de dalt a baix amb la presència d'una guarnició militar estable. S'hagueren de fer allotjaments als soldats en les cases particulars, amb les càrregues econòmiques conseqüents (fer la vida als homes i als animals) i amb les tibantors socials derivades d'una convivència no sempre fàcil (allò d'"hostes vingueren que de casa ens tragueren"). A més, caldria afegir-hi les dificultats derivades de l'aplicació de la jurisdicció militar, que hagué de cohabitar amb les disposicions pròpies de la vila.

L'efemèride també hauria de servir per posar en valor un monument que, més enllà de les seves característiques bèl·liques, fou concebut com un espai urbà —una ciutat— dissenyat sota els paràmetres de la matemàtica pitagòrica i els cànons harmònics de la geometria euclidiana. No deixa de ser sorprenent que la seva formulació física sigui una plasmació de la concepció copernicana dels cosmos. Tots aquest nous coneixements sobre el monument han de permetre valorar-lo sota un nou prisma. No només s'hi pot veure una simple fortificació militar, sinó un exemple avantatjat del Renaixement català. És la reflexió sobre un nou concepte de ciutat renaixentista, amb totes les característiques específiques que incorpora (preocupació per la salubritat, disposició radial de la trama urbana, relació harmònica de les mesures de les parts en un tot, etc.) el que dóna entitat a la Ciutadella.

Aquestes aportacions a l'estudi de la plaça forta rosinca —en bona mesura atribuïbles a l'historiador Pablo de la Fuente— són el que donen carta de naturalesa i doten de contingut la celebració d'una efemèride. Han calgut 450 anys per copsar la transcendència real de la Ciutadella.

UNA PETITA DESCOBERTA

Res no feia sospitar que la mort d'un anònim pagès del terme de Roses pogués esdevenir útil gairebé 400 anys després. Però el cert és que ho fou. Quan Paulí Delavall, prevere i rector de l'església parroquial del monestir de Roses, burocratitzà el fatal desenllaç d'Antoni Moni, el 17 de setembre de 1630, no podia preveure que la seva actuació administrativa, plenament tridentina, permetria confirmar amb certesa l'existència d'un arxiu parroquial molt més antic que el que actualment es conserva i que malauradament desaparegué a mitjan segle XVII.

El 26 de juny de 1633, Jeroni Moni, pagès com el seu pare, va instar el notari públic de Roses, Nicolau Roig, que transcrigués, en presència de Salvi Batlle, pagès, i de Joan Molis, tender i negociant, ambdós de la vila de Roses, una partida d'òbit continguda en un llibre o quadern de la forma major amb cobertes de pergamí que tenia al seu primer foli la indicació "en aquest llibre estaran continuats los qui passaran d-esta vida en l-altre de la vila de Roses fet de mà de mi, Anthoni Alzina, prevere y rector de la vila de Roses, començant als 18 del mes de juny 1588", que li havia presentat Josep Torell, prevere i rector de l'església parroquial. Aquesta és la petita descoberta: existien llibres sacramentals almenys des de 1588.

Feia escassament 25 anys de l'acabament del Concili de Trento (1545-1563), en el qual es posaren les bases espirituals, però també materials, de l'església a l'època moderna, contrareformista, jeràrquica, absoluta, excessiva i barroca. En paraules manllevades de Joaquim M Puigvert, les reformes tridentines configuraran "...el principal marc jurídic de l'Església catòlica dels segles XVII i XVIII...", un marc en el qual el control de les ànimes—dels feligresos— era una de les prioritats enfront dels perills del protestantisme. Com afirmava Paul Claval, "L'empadronament de les ànimes esdevé de suprema importància: hom coneix el lloc de naixement de cada individu, i hom pot resseguir tota la seva vida, des del baptisme fins a la mort...". La materialització d'aquest control moral i social foren els llibres o registres parroquials, la importància dels quals rau en el fet que són uns documents fonamentals per reconstruir el tronc central de la nostra història demogràfica, ja que l'Església

era l'única institució, abans de la configuració de l'Estat modern, que consignava puntualment i metòdica els actes demogràfics.

L'existència d'un llibre de registre de defuncions de 1588 confirma la plena recepció a Roses de les disposicions tridentines, que establia que havien de ser 5 els llibres sacramentals: batejos, confirmacions, matrimonis, defuncions i confessions. L'assimilació dels decrets conciliaris degué ésser decidida i, fins i tot, ràpida si hom té en compte que no és fins al 1614 que s'obligà de manera universal a dur un registre dels òbits produïts. Al capdavall, la presència i el pes de les institucions religioses en la vida quotidiana a Roses apareix, una altra vegada, de manera diàfana: l'existència d'un venerable monestir benedictí i l'ascendent social i cultural de la seva petita, però activa, comunitat religiosa—sempre present en molts diversos aspectes de la vida dels rosincs— són raons ben poderoses. I així es confirma quan hom relaciona la situació dels arxius locals amb l'estament religiós. Cal recordar que l'arxiu de la universitat de Roses, que es trobava tancat en una arca que contenia els privilegis, els llibres i les escriptures necessàries per defensar i reclamar els drets i deures de la comunitat local, era situat, el 1616, a la sagristia de la capella de Santa Maria del Roser de l'església del monestir.

Per cert, l'"anònim" pagès Antoni Moni fou conseller i síndic—amb capacitat de manllevar censals o violaris i de signar debitoris— de la universitat entre 1616 i 1617 i, posteriorment, cònsol a finals de 1617. Així mateix, sabem que el 3 de maig de 1616 capbrevà diverses peces de terra a favor del cambrer del monestir de Santa Maria de Roses, fra Joan Àngel Tallada, que, el mateix dia, li havia atorgat un precari. Al capdavall, les persones anònimes només ho són per manca d'interès de l'observador. Del seu rescat en depèn la riquesa del coneixement històric.

C4

Un segle
perdut: el XVII

LA PESTA DE 1588

Fa uns anys, Isabel Companys i Jordi Piqué publicaven un buidatge de les cartes que reis i lloctinents generals de Catalunya havien tramès a la Universitat de la ciutat de Tarragona en el transcurs dels segles XIV-XVIII (1321-1734). Entre els centenars i milers de missatges, notícies i ordres de tot tipus que les autoritats notificaren als còsols tarragonins, algunes feien referència a Roses, ja fossin sobre fets d'armes que havien succeït, ja fossin sobre qüestions eminentment comercials i marítimes. Tanmateix, destaquen diverses referències a un brot de pesta que assotà la població altempordanesa a les darreries de 1588 i principis de 1589. Aquesta epidèmia de pesta s'estengué entre 1588 a 1592 per bona part del territori català: hom sap que també afectà Perpinyà (encara que fou més dur l'episodi de 1560), Tarragona —en la qual es deixà sentir amb virulència l'any 1592— o Barcelona (que causà 11.723 morts). El *Llibre del Morbo* de l'Arxiu Històric de Tortosa informava, per exemple, que el juliol de 1589 hi havia “males noves” de Barcelona, Tarragona i el Penedès. Així mateix, reportava com “es moren moltes persones de mal de pesta” a Igualada, Jorba i Santa Perpètua.

El lloctinent general Manrique de Lara y Girón, comte de València de Don Juan, havia estat nomenat l'any 1586. Val a dir que aquest virrei estigué mínimament relacionat amb Roses el 1587, quan emeté un informe sobre les assignacions econòmiques que havien de rebre les seves fortificacions. S'estigué en el càrrec quatre anys, fins al 1590, quan fou rellevat pel taciturn i reservat Felip II. De Barcelona estant, el 29 de novembre de 1588, el lloctinent general advertia a les autoritats tarragonines que la pesta afectava les poblacions de Cadaqués i Roses. Així mateix, les informava que l'epidèmia era present a Elna, on encara no havia cessat, Peralada i Llers, i els demanava que prenguessin les precaucions necessàries per prevenir una possible infecció.

La situació sanitària no millorà si hem de fer cas de les informacions que Manrique de Lara y Girón transmeté a les autoritats municipals de Tarragona el 12 de gener de 1589. En aquesta carta —escrita, com l'anterior, en català— manava que s'evités el contacte amb les persones i les mercaderies provinents de Cadaqués, Roses i Peralada, on els efectes de la

pesta allí detectada havien augmentat en plena lluna de gener. Sembla evident, doncs, que els efectes de la pesta a Roses foren prou notables. Malgrat la manca d'estudis sobre aquest brot epidèmic en concret a la nostra població, una sèrie d'indicis confirmen el tràngol social que significà. Diversos autors coincideixen a destacar que els monjos del monestir de Santa Maria de Roses abandonaren —per culpa de la pesta— les residències monacals i com aquestes foren espoliades. De fet, l'estrall epidèmic no feia res més que aprofundir el procés de decadència que patia el cenobi rosinc i que acabà el 1592 amb l'agregació com a priorat al monestir de Santa Maria d'Amer. Així mateix, la Universitat de Roses va haver de suportar les conseqüències financeres de la lluita contra la pesta. Segons un "Memorial dels censals y violaris que fa la universitat de la present vila de Roses a diverses persones y en diversos temps, posats per mesades", transcrit en el llibre de conclusions, actes i instruments de la universitat de 1597, es va haver de vendre a la comunitat de preveres de Castelló d'Empúries un censal de 250 lliures de preu i 12 lliures i 10 sous de pensió anual per tal de pagar les despeses derivades de l'epidèmia de 1588.

Sobre la quantificació dels efectius demogràfics que afectà la pesta de 1588 és, a hores d'ara, molt difícil de precisar. Si bé el mateix any s'iniciaren els llibres sacramentals de batejos i de defuncions —del qual hom sap que disposaven de cobertes de pergamí i que el segon estava encapçalat amb la indicació "en aquest llibre estaran continuats los qui passaran d-esta vida en l-altre de la vila de Roses fet de mà de mi, Anthoni Alzina, prevere y rector de la vila de Roses, començant als 18 del mes de juny 1588"—, malauradament no s'han conservat. És molt probable que la seva creació es degués a la necessitat immediata de consignar l'increment de la mortalitat. En tot cas, el futur buidatge dels manuals i els protocols del notari Antoni Calvó pot aportar valuoses informacions sobre aquest atzucac.

En definitiva, l'epidèmia de pesta de 1588-1589 a Roses, malgrat les escasses informacions que hom disposa, colpejà amb força. Les autoritats difongueren la notícia arreu de les terres catalanes i la població hagué de fer front no només a les conseqüències demogràfiques d'aquest estrall epidèmic, sinó a les càrregues financeres que se'n derivaren.

MOLTS SOLDATS, POCS ALLOTJAMENTS I LA FEIXUGESA DELS CENSALS (I)

A finals de gener de 1616, Pere Raola de la Martre, un dels síndics ordinaris de la Universitat de Roses des del 15 de novembre de 1615, demanava a Nicolau Roig, notari públic de Roses, la transcripció d'una relació de censals i violaris titulada *Memorial dels censals y violaris que fa la universitat de la present vila de Roses a diverses persones y en diversos temps, posats per mesades*, que estava inclosa en un llibre "...de omnes conclusiones, acta et instrumenta universitatis hominum et singularium personarum presentis oppidi de Rosis...". Aquest llibre d'acords, iniciat el 1597 i redactat pel secretari del Consell de la Universitat, Antoni Calvó, havia estat presentat al notari per Jeroni Fita, Joan Masmiquel i Pere Sastre, cònsols de la universitat.

La importància de conèixer quins crèdits s'havien contractat des de finals del segle XVI, més enllà de poder percebre els avatars econòmics de la institució local, posa de manifest un aspecte negligit fins al moment: la contribució dels veïns de Roses a la construcció de les casernes de soldats de la Ciutadella. Malgrat que l'historiador Pablo de la Fuente, a la tesi doctoral *Les fortificacions reials del golf de Roses en l'època moderna*, ha documentat profusament l'edificació dels habitatges de la tropa aquarterada al presidi rosinc, una actuació que qualificava d'exemple pioner d'integració d'un establiment militar en una estructura urbana, mai s'ha posat de manifest que la vila de Roses assumís una part significativa del cost de construcció dels allotjaments militars. Bàsicament, l'aportació rosinca, prou destacable, ascendia a la quantitat de 2.520 lliures, a les quals caldria afegir 600 lliures més que la Universitat esmerçà en enviar un síndic a la cort per sol·licitar els allotjaments.

El problema dels quarters s'ho valia. Des de l'inici de la presència militar a Roses, els habitants de la població hagueren d'assumir l'allotjament a les seves cases dels soldats de la fortalesa. Almenys des de 1558 hom troba queixes per les molèsties derivades de l'obligació dels habitants de Roses d'allotjar els soldats, que suposava un "...gran dany de la vila y de sus naturals...". Posteriorment, una ordre reial al Virrei, de 1576, manava la construcció immediata dels quarters, encara que, pels volts de 1583, no s'havia desencallat l'afer i el duc de Sogorb i comte d'Empúries sol·licitava a la Corona la construcció dels allotjaments pro-

posats. De la Fuente apuntava les traces d'una situació que es repetia contínuament en qualsevol població on hi hagués moviments de tropes sobre el terreny, que provocava inevitablement "...nombrosíssims enfrontaments entre soldats i veïns..." que, en el cas de Roses, "...van arribar fins i tot a agredir membres de la Universitat”.

Tanmateix, la solució havia de venir per una doble via. D'una banda, s'havia de destinar inicialment un terç d'un important donatiu de 30.000 lliures que Felip II acordà el 1585 a la construcció de les casernes. En segon lloc, el Papa Climent VIII —a petició de la monarquia espanyola— incorporà el 1592 el monestir benedictí de Santa Maria de Roses al d'Amer, fet pel qual els seus béns passaven al Patronat Reial i, conseqüentment, permetia disposar lliurement de l'antiga Coromina de l'Abat per construir-hi.

Els retards continuats i les pressions comtals i municipals impulsaren la monarquia a avançar el juny de 1598 una provisió de 5.690 lliures amb la finalitat d'iniciar les obres projectades per l'enginyer Jacobo Fratín i que executà el mestre d'obres milanès Pere Abril. Per la seva banda, hom també coneixia la contribució del comte d'Empúries que, segons De la Fuente, "...havia compromès diversos materials a l'obra, entre els quals destaquen tres mil mitgeres de calç..." (ja veurem què passarà amb el tema de la calç!). Malgrat les dificultats econòmiques de la monarquia hispànica les obres finalment començaren. Amb posterioritat, el privilegi reial de 1599, instat pel síndic de la Universitat de Roses, Onofre Pujol, informava d'una altra aportació, a càrrec del donatiu compromès per les Corts de 1585, de 2.190 lliures. Tanmateix, fins ara no se sabia que la Universitat de Roses hagués hagut de col·laborar amb 2.520 lliures per la construcció dels quarters, amb la conseqüent disfunció de les finances municipals per la necessitat de recórrer al crèdit censalista.

MOLTS SOLDATS, POCS ALLOTJAMENTS I LA FEIXUGESA DELS CENSALS (i II)

La Universitat de Roses es veié forçada, en el transcurs de la darrera dècada del segle XVI, a endeutar-se per contribuir a la construcció dels quarters dels soldats de la fortalesa. El “Memorial dels censals y violaris que fa la universitat de la present vila de Roses a diverses persones y en diversos temps, posats per mesades” informava de tots els censals creats o venuts amb aquesta finalitat. De bell antuvi, calgué finançar les missions davant el rei per demanar la solució als feixucs allotjaments. Així, es creà a favor de mossèn Mir, prevere de l'església de Garriguella, un censal de 100 lliures de preu i 5 lliures de pensió anual per tal d'enviar un síndic a la cort, al qual se li trameteren, a més, diners perquè hi restés, que provenien d'un altre censal venut, de 200 lliures de preu i 10 lliures de pensió anual, a Caterina Salom, vídua de Roses. No sabem si fou per la mateixa ambaixada —se'n documenten diverses—, però se signaren a mossèn Portes, prevere de Llançà, i a Eulàlia Maig, vídua de Castelló d'Empúries, les vendes de dos censals, un de 200 lliures de preu i 10 lliures de pensió anual i un altre de 100 lliures de preu i 5 lliures de pensió anual, respectivament, amb la finalitat també de pagar l'anada del síndic Joan Rúbies a la cort per, una altra vegada, demanar al rei la construcció de les cases dels soldats.

Tanmateix, després de les gestions vingueren les obres, que també es finançaren amb diners “locals”. Els quarters, iniciats pels volts de 1598, comportaren que la Universitat de Roses hagués de recórrer una altra vegada al recurs del crèdit. Malgrat que l'esmentat memorial no informa malauradament dels anys en què es crearen o s'encarregaren els censals que gravaven les finances municipals, cal situar-los cronològicament en la dècada de 1590, alguns just abans de l'inici de les obres, d'altres durant el procés constructiu. Les dificultats que provocaren la venalitat en l'actuació de les institucions militars foren evidents. Un exemple l'ofereix la provisió de calç per construir la guarnició dels soldats. Amb aquesta finalitat, i malgrat que el comte d'Empúries ja havia aportat tres mil mitgeres de calç, la Universitat de Roses va crear un altre censal, a favor de Bartomeu Berta, sabater de Roses, de 300 lliures de preu i 15 lliures de pensió anual, destinat a produir calç per a la construcció de les casernes, encara que finalment els oficials reials el van prendre i no es van destinar als allotjaments.

Almenys, hom documenta encara 6 censals més destinats a la construcció dels quarters dels soldats, que permeten comprovar l'àmbit geogràfic i social dels creditors. D'aquesta manera, la Universitat en va crear un de 200 lliures de preu i 200 sous de pensió anual a favor de Gorgot, pagès de Vilabertran, per pagar les quantitats que la vila havia bestret per a la construcció dels quarters dels soldats; en va manllevar un altre amb la mateixa finalitat de 400 lliures de preu i 20 lliures de pensió anual a Pujol, pagès de les Costes, parròquia de Peralada. També recorregueren a un notari gironí, Segimon Solà, al qual vengueren un censal de 400 lliures de preu i 20 lliures de pensió anual per pagar les despeses ocasionades per la construcció "*de les cases dels soldats*". El més elevat fou el censal creat a favor d'Antoni Guàrdies, de Roses, per un capital de 500 lliures de preu i 25 lliures de pensió anual. Finalment, es contractà la venda a Jaume Ferrer, de Llançà, d'un censal de 300 lliures de preu i 15 lliures de pensió anual per tal de satisfer les referides despeses i se'n va crear un altre, en dues parts, de 420 lliures de preu i 21 lliures de pensió anual a favor de Jaume Calvis, de Castelló d'Empúries, a fi de pagar les despeses de la fàbrica d'aquestes mateixes cases.

En definitiva, la Universitat de Roses aportà 2.220 lliures a l'obra dels quarters de la guarnició, als quals caldria afegir les controvertides 300 lliures destinades a comprar calç i "segrestades" –també es podria qualificar de robades– pels soldats i les 600 lliures que costaren les diverses missions a la cort dels síndics de Roses. Comptat i debatut, el poble de Roses hagué de contribuir amb 3.120 lliures –més els respectius interessos– en la construcció dels allotjaments dels soldats, amb l'esperança de sostreure's a l'obligació, feixuga i persistent, d'haver de mantenir-los en els seus habitatges.

L'enorme esvoranc provocat per l'estament militar i la construcció de la Ciutadella a la vila de Roses no només fou econòmic, sinó també social i urbà. I cada vegada més apareix com un fenomen d'una crueta evident.

EL CONSELL DE LA UNIVERSITAT A PRINCIPI DEL SEGLE XVII

Des que el rei Martí I, *L'Humà*, atorgà a la comunitat de Roses la capacitat d'organitzar el seu règim municipal l'11 de febrer de 1402, després que la Vila s'incorporés a la corona, la Universitat es dotava de 30 prohoms, dels quals 15 havien d'ésser de la vila, mentre que els 15 restants representaven la parròquia o terme, que eren escollits pel conjunt dels caps de casa. Aquests consellers triaven anualment 2 cònsols. De la mateixa manera, la Universitat podia disposar de 2 síndics que eren nomenats pels mateixos prohoms de la vila amb la finalitat d'efectuar un treball determinat.

Tanmateix, les notícies que ofereixen els protocols notariais de principi de segle XVII permeten de constatar com el pas del temps —dels segles— havia anat modificant *de facto* les diposicions del privilegi de 1402. Malgrat que hom no disposa, encara, d'un catàleg complet de la nòmina de cònsols i de consellers pel període 1600-1620, les dades aplegades dibuixen un Consell Ordinari de la Universitat format per un nombre de membres que oscil·lava entre les 22 persones el 1609 i les 21 de 1617, uns anys pels quals se'n coneix la composició sencera. Usualment, el nombre del cònsols era de 3 (1612, 1616 o 1617), encara que el 1609 només ostentaven aquest càrrec dues persones. Ni el nombre de cònsols i de consellers, per tant, s'adequava al privilegi de 1402 i la seva procedència —uns havien de representar la Vila i uns altres el terme— tampoc s'hi ajustava amb precisió.

D'altra banda, és interessant comprovar l'elevada taxa de manteniment en el càrrec dels membres del Consell Municipal, sobretot si hom té en compte que només podem comparar les nòmines dels consells de 1609 i 1617. En el primer any, un 36,36% dels consellers repeteixen en el càrrec, una xifra que el 1617 augmenta una mica més, fins al 42,85%. Alguns casos són espectaculars, com el de Pere Raola de la Martra, que va ser conseller el 1609 i el 1617, a més de clavari el 1615 i el 1616. Però, a més, els cònsols —la magistratura més important dins el Consell Ordinari— de 1612 i 1616, per exemple, eren tots, també, repetidors. Evidentment, les xifres augmentarien amb tota seguretat si disposéssim de la sèrie completa. Tanmateix, són unes dades molt significatives del control que s'efectuava del poder local a principi de segle XVII, malgrat que tampoc es poden descartar dificultats

demogràfiques en la captació de consellers: per exemple, l'any 1617, quan Pere Falguerars “menor de dies”, àlies Oriol, va ser escollit conseller.

Socialment, el Consell de la Universitat era dominat, de cap a peus, per 2 sectors econòmics: en primer lloc, els pagesos, que acaparaven 10 dels 22 escons del Consell el 1609 i 7 dels 21 el 1617; i, després, els pescadors, amb 5 i 8 membres, respectivament—amb la presència d'autèntiques nissagues de pescadors, com els Sastre, amb l'Onofre, en Pere, l'Antoni, en Benet o en Joan. D'aquesta manera, el sector primari representava el 70% de la composició social del Consell Ordinari, una dada que posa de manifest quina era l'estructura econòmica de la població. Ara bé, no és gens negligible apuntar la significativa presència de càrrecs públics que es qualifiquen de negociants, una ocupació que, essent Roses una població marítima, infereix l'existència d'una certa vida comercial. Així, Antoni Guàrdies, síndic el 1600 i conseller el 1609, era negociant, la mateixa ocupació que Onofre Pujol. El 1617, hi havia 3 negociants en el Consell: el cònsol Benet Guàrdies—segurament parent de l'anterior—, el conseller—i Ciutadà Honrat de Barcelona, des de 1634, Pere Domènec, membre d'una nissaga ben estudiada per l'historiador Pere Gifre—i el síndic Antoni Salvany.

Les altres ocupacions que apareixen, molt més esporàdiques, són les de mariner, barriler, botiguer de teles, notari, teixidor de lli i, sobretot, sastre, que esdevingué una destacada minoria. Així, el sastre Joan Masmiquel fou cònsol el 1616 i conseller l'any següent, juntament amb Garau Raola, que ja ho havia estat el 1609. En definitiva, la llista de professions dels consellers permet dibuixar una població dedicada primordialment al conreu de la terra i, sobretot, abocada al mar, no només per la presència remarcable de pescadors, sinó per totes les altres ocupacions que s'hi relacionaven. Tanmateix, el panorama social i econòmic rosinc—reconstruït a partir de l'anàlisi del Consell de la Universitat—patí uns greus trasbalsos pocs anys després, a causa del llarg episodi de conflictes bèl·lics iniciats amb la guerra dels Segadors i que, al capdavant, modificaren radicalment la fesomia de la població.

PERDONI, L'ARXIU MUNICIPAL?

Les escasses referències baixmedievales i d'època moderna conegudes, relatives a les reunions del Consell de la Universitat de Roses —òrgan d'autogovern de la Vila fins a l'establiment dels castellans i borbònics ajuntaments a partir del Decret de Nova Planta de 1716—, informen del lloc on els veïns caps de família celebraven les seves assemblees. El 1500, la seu de la Universitat era a la plaça del Port, fora del recinte delimitat per les muralles medievals, en una botiga —paraula que designava un edifici destinat a taller o magatzem— que, sovint, també era designada amb el nom de drassana. La seu del Consell, el 1565, era al mateix lloc, malgrat que les obres de construcció de la Ciutadella feia anys que havien enderrocat una part significativa del barri portuari. El 1691, encara, la Universitat es reunia “...en una de las botigas fora de las murallas de la dita Vila de Rosas...”, segons es diu en el contracte signat entre l'esmentada Universitat i l'hisendat Martí Coll, d'una part, i l'escultor matoroní Antoni Riera, de l'altra, per a la dotació d'un nou retaule barroc per a l'església parroquial de Santa Maria. Tanmateix, poc temps després, a causa del setge que patí Roses (1693-1695), el Consell s'hagué de reunir a l'aire lliure, en una situació certament precària.

Era raonable pensar que l'arxiu que el consell municipal havia anat produint espontàniament en el transcurs dels segles —generat en el desenvolupament dels afers que afectaven la vida de la comunitat rosinca— havia d'estar custodiat a l'esmentada botiga del Consell. La seu de l'administració de la Universitat hauria de ser, també, el lloc on físicament es trobava conservada la documentació necessària per tramitar els assumptes col·lectius. Al mateix temps, la mancança actual de documentació anterior a les acaballes del segle XVIII feia sospitar que l'arxiu municipal s'havia destruït totalment a causa d'algun atzucac bèl·lic —potser durant la mateixa Guerra Gran?— o d'alguna contingència relacionada amb el foc o l'aigua, els agents físics més habituals en la pèrdua de documentació.

Tanmateix, en el transcurs de buidatge dels protocols notariais de la notaria pública de Roses que actualment duu a terme l'Arxiu Municipal de Roses, ha aparegut una notícia esparsa que introdueix tota una sèrie d'especulacions sobre la sort de la documentació medieval i moderna de l'administració municipal. Efectivament, en el volum 38 de la notaria

de Roses —titulat *Decimus quartus Liber manualis sive manuale*—, que abasta el període cronològic comprès entre el 25 de desembre de 1615 (dia de Nadal) i el 16 de març de 1616, hi ha una acta sense datar —però que, per la seva situació dins el manual, degué formalitzar-se entre el 24 de gener i l'1 de febrer de l'any indicat— que aporta notícies sobre la ubicació de l'arxiu de la Universitat de Roses.

Pere Raola de la Martra, un dels síndics ordinaris de la universitat de Roses des del 15 de novembre de 1615, va encarregar a Nicolau Roig, notari públic de Roses, i en presència dels testimonis Antoni Pedró major, mariner, i d'Onofre Sastre, pescador, tots dos habitants de Roses, que transcrivgués un *Memorial dels censals y violaris que fa la universitat de la present vila de Roses a diverses persones y en diversos temps, posats per mesades*. Fins aquí res de nou, tret de descobrir un nou document municipal perdut. La novetat rau en què aquest memorial es trobava al foli 67 d'un llibre escrit en paper i protegit amb cobertes de pergamí titulat *Liber in quo continuabuntur omnes conclusiones, acta et instrumenta universitatis hominum et singularium personarum presentis oppidi de Rosis de tempore mei, Anthonii Calvo, oppidi de Rosis, apostolica, regia ac excellentissimi domini comitis Emporiarum auctoritatibus notarii publici scribeque et secretarii domus Consilii dicte universitatis dicti oppidi de Rosis, inceptus die decimo nono mensis octobris anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo nonagesimo septimo*. Aquest llibre d'acords, que havia estat presentat al notari pels cònsols de la universitat Jeroni Fita, Joan Masmiquel i Pere Sastre, es trobava dins una arca que contenia, tancats, els privilegis, llibres i altres escriptures de la universitat de la vila i que era situada a la sagristia de la capella de santa Maria del Roser de l'església del monestir de Roses.

Potser aquest emplaçament fins ara desconegut de l'arxiu municipal va possibilitar que se salvés una part de la documentació, juntament amb els venerables papers monacals de santa Maria. És una hipòtesi que caldrà investigar: el periple de l'arxiu benedictí comportà un trasllat de documentació municipal que actualment desconeixem?

CÒNSOL TRAÏDOR O CÒNSOL INJURIAT? (I)

Corria l'any 1602. Era un dia destacat en el calendari local rosinc, el 30 de novembre, festivitats de sant Andreu. Com era costum en aquesta data, la Universitat de Roses cada any arrendava al major oferent les imposicions de la vila, que eren, entre d'altres, la de fleca i les dels rams de les tavernes i l'oli. Si fins aquí tot sembla normal, quotidià i repetitiu, la documentació notarial posa al descobert un episodi interessant de conflictivitat comunal, tenyit, a més, de traïcions, injúries, malalties infeccioses i militars interferint en la vida política local. Aquell any, no s'havia efectuat la subhasta dels esmentats arrendaments i es posaven de manifest les tensions que vivia la població.

Efectivament, Miquel Almar que, a més de notari públic de Roses, era procurador síndic de la universitat de Roses des del dia 3 de novembre –cal assenyalar que per la festivitat de Tots Sants, el primer de novembre, es renovaven anualment els càrrecs de la Universitat de Roses (a partir de 1663 passarà a ésser el 28 d'abril, en commemoració de la restauració del “cos d'universitat en cap de vint-i-una persona” que el comte d'Empúries havia facultat després de la llarga ocupació francesa de la població)–, estava decidit a no deixar passar l'ocasió per forçar la solució d'uns arrendaments que esdevenien una font d'ingressos fonamental per a les sempre malmeses finances municipals. D'aquesta manera, Miquel Almar sol·licità una compareixença notarial al domicili del negociant Antoni Guàrdies, que es trobava al carrer Major de la vila de Roses. El lloc de l'acte no era casual, atès que Guàrdies havia estat cònsol l'any anterior, fins feia escassament un mes. Eren presents Nicolau Roig, notari públic d'aquesta vila per autoritat apostòlica i senyor útil i propietari de la notaria i l'escrivania públiques de Roses i Cadaqués; i com a testimonis, Pere Ramada, ajudant d'artiller i pescador de la vila de Roses, i Rafael Puig-robí, escrivent que també residia en aquesta mateixa vila.

El procurador síndic, tot seguit, va demanar al notari que, mentre ell presentava aquest protest als interessats, prenguéss acta que, considerant que era costum que el 30 de novembre de cada any, festivitat de Sant Andreu, s'arrendessin al major oferent les imposicions de la vila i que els cònsols –uns càrrecs que des de primer de novembre eren ocupats per Antoni

Calvó, notari; Pere Raola de la Martre, pagès; i Pere Joan Guixeres, àlies Torró, també pagès—s’havien negat a fer-ho per causes que l’interpel·lant desconeixia, la qual cosa comportava un greu perjudici per a la universitat, requeria els cònsols Pere Raola de la Martre i Pere Joan Guixeres perquè portessin a terme l’arrendament d’aquestes imposicions a la plaça del port de la vila, tal i com es feia cada any.

Els interpel·lats van respondre a aquest requeriment afirmant que estaven disposats a fer-ho amb la condició que el cònsol en cap—Antoni Calvó— hi fos present, per la qual cosa van demanar al síndic que li presentés el mateix protest. Aleshores, Miquel Almar els va indicar que es dirigissin al lloc assenyalat i que fessin encantar les imposicions com a major part dels cònsols, mentre que ell es presentaria davant el cònsol en cap per adreçar-li la mateixa demanda, a la qual cosa Pere Raola de la Martre i Pere Joan Guixeres, àlies Torró, van respondre afirmativament.

Aquesta primera compareixença del procurador síndic Miquel Almar no aclaria, doncs, alguns dels interrogants plantejats, però deixava albirar alguns indicis de xoc en el si del Consell Ordinari de la Universitat. Per què no hi era present el cònsol en cap, Antoni Calvó, i, en canvi, sí els altres dos cònsols? Existien, potser, diferències entre ells, quan només feia un mes que detenien els càrrecs? Què havia passat en aquests trenta dies de tardor? En tot cas, la usual imatge estereotipada segons la qual en les petites comunitats pageses i pesqueres no existien tensions i conflictes no sembla adequada ni ajustada a la realitat. Caldrà analitzar les declaracions del notari i cònsol en cap Antoni Calvó per descobrir algunes de les claus del litigi obert al Consell Ordinari.

CÒNSOL TRAÏDOR O CÒNSOL INJURIAT? (i II)

El dia de sant Andreu de 1602 fou ben mogut pel procurador síndic de la universitat de Roses d'aquell any, Miquel Almar. Després de la compareixença notarial que tingué lloc al domicili del negociant Antoni Guàrdies, que es trobava al carrer Major de la vila de Roses, amb la qual requerí als cònsols Pere Raola de la Martre i Pere Joan Guixeres, àlies Torró, que arrendessin al major oferent les imposicions de la vila, bàsicament formades pels drets de la de fleca, la taverna i l'oli, s'hagué de desplaçar fins a la casa d'Antoni Calvó, notari públic de Roses, que es trobava al carrer d'en Ganyut. Calia forçar el cònsol en cap per a què procedís a la subhasta dels esmentats drets comunals. Tanmateix, l'acta notarial, que recollia la declaració d'Antoni Calvó, posava al descoberts les tensions viscudes en el si del nou Consell Ordinari de la universitat de Roses.

En presència de Nicolau Roig, el notari públic actuant, i dels dos testimonis que havien assistit a l'anterior compareixença de Miquel Almar —l'ajudant d'artiller i pescador Pere Ramada i de l'escrivent Rafael Puig-robí—, als quals s'hi afegia ara Nicolau Tomàs, que era doctor en filosofia, hom repetí el protest en la mateixa forma com s'havia fet una estona abans. El procurador síndic Miquel Almar, a més, requeria Antoni Calvó perquè es dirigís a la plaça del port de la vila, on cada any es portaven a terme els arrendaments i on ja es trobaven els altres cònsols. És en aquest moment quan, a partir de la resposta de l'interessat a aquest requeriment, el document permet conèixer algunes de les raons del malestar que afectava les relacions entre els diversos cònsols rosincs.

En primer lloc, Antoni Calvó recordava com el passat 1 de novembre havia estat elegit cònsol de la vila i que, havent jurat el càrrec davant el propi Miquel Almar com a secretari de la universitat —en un destacat cas de pluriocupació—, fins aquell moment havia exercit lleialment el seu ofici. Tanmateix, en dues ocasions havia estat acusat de traïdor a la casa del consell i els darrers dies un dels cònsols i el batlle de la vila, un càrrec exercit aleshores pel teixidor de lli Joan Ferrer, s'havien adreçat al capità de la fortalesa, Antonio de Tapia Ulloa, per manar-li que li tanqués la porta i no el deixés entrar a la vila. Sembla ser que la causa de totes aquestes actuacions, certament ben contundents, era que Antoni Calvó havia anat sense autorització

a portar unes provisions a una nau que es trobava al port i que era sospitosa d'estar infectada per una malaltia contagiosa. El fet era extremadament greu: la possibilitat de provocar una epidèmia, en el context d'una societat molt sovint fuetejada per aquest tipus d'adversitat i sense prous coneixements mèdics per fer-hi front de manera eficaç, esdevenia un crim gravíssim. El cònsol, però, es defensava argumentant que hi havia anat acompanyat del morber i d'altres testimonis i considerava que no ho havia fet per la seva condició de representant dels veïns.

Evidentment, Antoni Calvó deia sentir-se injuriat, alhora que afirmava desconèixer si el Consell volia que continués ocupant el càrrec o que l'abandonés. En aquest sentit, va demanar que la universitat es pronunciés al respecte i que es castiguessin els culpables de l'afer. També afirmà que estava disposat a arrendar les imposicions tot sol en el cas que els altres dos cònsols no volguessin fer-ho.

Tot seguit, Miquel Almar li va comunicar que no era cert que un dels cònsols i el batlle haguessin demanat al capità que li tanqués la porta de la vila, sinó que aquest últim ho havia fet per iniciativa pròpia. Era evident, doncs, que Antonio de Tapia Ulloa s'immiscia en els afers de la comunitat: és, al capdavant, un altre cas d'ingerència de les autoritats militars en la vida quotidiana dels habitants de Roses, un fenomen molt freqüent al llarg de tota l'Època Moderna. Així mateix, el procurador síndic li feia saber al cònsol en cap que la major part del Consell Ordinari li havia demanat, avui mateix, que el requerís per tal que executés els famosos arrendaments i, finalment, va tornar a adreçar-li el mateix protest, tot indicant-li que, en cas que es negués a accomplir-lo, l'acusaria de perjur i faria que el batlle li imposés penes adequades i instaria que aquestes s'executessin, a la qual cosa Antoni Calvó va respondre lacònicament que l'acataria.

Malauradament, els documents notariais no ofereixen més informacions sobre aquest episodi de friccions entre els cònsols rosincs i, per tant, desconeixem el desenllaç de les dures picabaralles. Sigui com sigui, sembla que tant Antoni Calvó com Miquel Almar sortiren malparats de l'enfrontament. El primer no torna a aparèixer en els protocols notariais de l'any com a cònsol en cap i el segon havia deixat d'ésser procurador síndic, ja que almenys des del 26 de maig de 1603 apareix com a tal el negociant Onofre Pujol.

Encara avui existeix el cognom Usac. No és usual, però és manté. El seu origen és, sense cap mena de dubte, occità. Almenys així ho asseveren els especialistes. A Roses també havia existit aquest cognom, a les primeries del segle XVII. El duia —no sabem si, potser, el lluïa— un dels vilatans més destacats del seu moment. De ben segur que fou un personatge curiós enmig d'una població integrada eminentment per pagesos i pescadors. La causa és clara: no desenvolupava cap activitat professional relacionada directament amb el mar o el conreu de la terra, ni tampoc era un barriler, un mercader, un sabater, un sastre o un traginer. Damià Usac era diferent.

Sovint, els historiadors transmetem una imatge planera i massa uniforme del passat, que provoca una impressió excessivament senzilla i simple de les societats pretèrites. En aquest sentit, és possible trobar en una societat dedicada a l'explotació dels recursos naturals altres ocupacions més o menys necessàries. I aquest és el cas de Damià Usac, mestre de cant i d'orgue de la vila de Roses. De fet, era l'únic mestre de cant i d'orgue de Roses i, això, el feia especial. Damià Usac era la mínima llum d'una certa cultura d'elit a la Roses de l'època moderna, possiblement una expressió de les arts relacionada amb les classes dirigits de la població, sobretot les d'extracció militar i religiosa.

No disposem, encara, de gaires pinzellades biogràfiques del mestre Usac. D'origen occità, sembla un exemple més, agafat al vol, d'aquell procés migratori protagonitzat des de mitjan segle XVI per molts occitans i francesos dels bisbats més meridionals del país veí i que tant bé radiografiaren fa més de quaranta anys Emili Giralt i Jordi Nadal a *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement* (recentment traduïda al català com *Immigració i redreç demogràfic: els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*, 2000). Damià Usac es casà —un detall significatiu per situar el nostre mestre de cant i d'orgue en la societat rosinca— amb Margarida Abril, filla de l'enginyer militar o arquitecte (de les dues formes apareix en els protocols notariais) Pere Abril i Magdalena Comes (morta el 1621) que, alhora, era filla del mestre de cases, Antoni Comes. Val a dir que Pere Abril era d'origen milanès i que, com explica Pablo de la Fuente

a *Les fortificacions reials del golf de Roses en l'època moderna*, ocupava una plaça de soldat de la fortalesa de Roses "...tot i que de vegades actuarà com a enginyer...". El 1605 sol·licità la Mestria Major d'Obres de la Frontera i l'enginyer major Spannochí l'examinà per obtenir el títol d'enginyer "...amb el resultat que '*su suficiencia [es] muy mediocre para poder encomendarle la dicha plaza de yngeniero*'; encara que és '*bonissimo maestro de casas*". Sigui com sigui, Pere Abril fou l'encarregat de construir el 1598 els quarters per allotjar la tropa i la torre de Norfeu entre 1598 i 1604.

Sense ànim d'ésser exhaustiu, es documenta la presència a Roses de Damià Usac des d'abans de 1615, quan fa de testimoni de les fermances presentades per Joan Serra i Francesc Roca, pagesos de Colomers, que, juntament amb Pere Ponç i Llienç Andreu, eren els arrendataris dels drets, rèdits, provents i emoluments que percebia l'abat del monestir de Santa Maria de Roses. En aquest moment ja constava com a mestre de cant i d'orgue. Així mateix, sabem que la confraria de Sant Pere dels pescadors d'aquesta vila, instituïda a l'església parroquial del monestir de Santa Maria de Roses, devia el 1618 a Damià Usac 4 lliures i 15 sous per tocar l'orgue de l'església, una dada que indica l'existència d'un mínim i morós mercat musical. Proper als grups dirigents de la població, el mestre de cant apareix, el 1616 com a testimoni en una intima per deutes contra la Universitat; el 1617, com a testimoni en el testament d'Antoni Guàrdies, negociant de la vila de Roses, o bé, finalment, en l'acta de nomenament d'Antoni Salvany, també negociant, com a procurador síndic de la universitat d'aquesta vila i dels seus particulars.

Allò més sorprenent, però, és que el mestre occità de cant i d'orgue de la Roses del segle XVII tingui un digne continuador en l'actualitat, Moisès Garriga, l'autèntica ànima de l'Orfeo Rosinc, un personatge entranyable i afable, tocat per la sensibilitat de la música i sempre amatent a contagiar als convilatans la seva alegria. En definitiva, Usac i Garriga són dos dels mestres de cant que han afinat les veus de les rosinques i dels rosincs, gairebé amb 400 anys de diferència.

RUBIO O RUBIÓ: UNA QÜESTIÓ FILOSÒFICA

La cadena del coneixement històric de Roses tradicionalment ha establert que, al segle XVII, havia existit un prestigiós filòsof rosinc anomenat Antoni Rubió. Almenys així ho havien transmès diverses obres científiques i literàries, entre les quals cal destacar la *Bibliografia Interdisciplinària de l'Alt Empordà*, una magnífica recerca d'Inés Padrosa que ha esdevingut un treball de referència ineludible per a qualsevol investigador, i *Reflexions sobre l'Empordà*, de Josep Pla. L'escriptor palafrugellenc citava directament Josep Pella i Forgas, de la seva *Historia del Ampurdán* (1883), mentre que Padrosa segurament també bevia de la mateixa font.

El problema fonamental fou que Pella i Forgas errà el tret. La causa: el seu llatí no era prou bo o bé suspengué, simplement, en la traducció de gentilicis. Pella probablement llegí Rubio, malgrat que la seva biblioteca particular –conservada a l'Arxiu Històric de Girona– no conté exemplars de les seves obres, bàsicament comentaris filosòfics a Aristòtil. Rubio signava les seves publicacions com *Antonii o Antonio Ruvio Rodensis* i Pella cregué trobar-se davant un rosinc (un *rosensis*, en el llatí de l'època), li catalanitzà el nom (Antoni Rubió) i perpetuà un error fins als nostres dies. Tanmateix, i això era l'important, la galeria de personatges il·lustres de la comarca s'anava omplint: Roses ja tenia filòsof.

En realitat, Antonio Rubio era natural de La Roda, una població de la província d'Albacete. La seva biografia és passablement fàcil de trobar, malgrat que l'*Enciclopèdia Catalana* no l'esmenta i la venerable *Espasa y Calpe* li dedica un article correcte però massa sintètic, en relació amb la transcendència filosòfica de l'interessat, que, segons la *Historia de España* dirigida per Menéndez Pidal, fou un dels principals influenciadors del pensament de Descartes i Leibniz, que el llegiren, evidentment al costat d'altres membres del corrent escolàstic castellà. Segons Menéndez y Pelayo, Antonio Rubio va ésser un tomista dissident. La nota biogràfica més completa, tanmateix, es pot trobar a la monografia local “rodense” *Algo de nuestro pueblo*, d'Inocencio Martínez Angulo.

Antonio Rubio nasqué el 1548. Jesuïta des de 1569, marxà a Mèxic el 1576, on desenvolupà el gruix de la seva obra intel·lectual. Fou professor de la Reial Acadèmia Mexicana i conseller dels virreis mexicans. La seva *Lógica mexicana* (Mèxic, 1605) –nom corrent amb el qual es conegut el seu *Corpus aristotelicum: poeticarum institutionem liber*– fou sancionada pel rei Felip III com a text d'estudi oficial a la Universitat d'Alcalà d'Henares. Altres obres importants foren: *Comentarii in universam Aristotelis dialecticam* (Köln, 1695), *Comentarii in octo libros Aristotelis de Physico auditis* (Madrid, 1605; València, 1610; Köln, 1616), *In compendium quasi contracti* (València, 1607), *Commentarii in libros de Orto et Interitu, seu de generatione et corruptione rerum naturalium* (Köln, 1610), *Commentarii in libros de Anima* (Köln, 1613, 1621), *Commentarii in libros Aristotelis de Coelo et Mundo* (Köln, 1616) i, finalment, *Idea suscita del origen, gobierno, aumento, excesos y decadencia de la Compañía del nombre de Jesús*. És pertinent constatar com Pella i Forgas coneixia perfectament que una part significativa dels estudis de Rubio s'havia publicat a Alemanya.

El pare Rubio morí el 8 de març de 1615 a Alcalà d'Henares. A La Roda, el seu poble natal, és recordat com un dels fills més insignes i té, com és costum, un carrer dedicat a la seva memòria.

En definitiva, Roses s'ha quedat sense filòsof. Potser és lògic: la segona meitat del segle XVI i els inicis del segle XVII no foren massa plàcids a Roses. La construcció de la Ciutadella transformava la població en un enclavament militar estratègic i la calma i la serenitat que requereixen els raonaments filosòfics hi tingueren poca cabuda. Potser aquest principi –la guerra, la violència, no són gaire compatibles amb la intel·ligència– perdé Pella. Si l'hagués tingut en compte, hauria sospitat immediatament de l'existència d'un filòsof tan destacat en una població que estava essent modificada des de les arrels més profundes per esdevenir un simple punt geogràfic destinat a suportar guerres, setges i maltempades de tota mena.

A vegades, la fortuna —o, millor dit, la recerca als arxius— dona sorpreses agradables en forma de documents que permeten entendre com es vivia en una determinada època o en un lloc concret. Són documents gairebé màgics, densos, carregats de vitalitat, d'ansies d'ésser llegits i explotats; en definitiva, d'ésser exhibits. Enmig dels milers de pàgines dels protocols notariais de Roses, dipositats a l'Arxiu Històric de Girona, n'hi ha un que ens permet veure no només les rivalitats existents entre les diferents institucions militars que actuaven a Roses a principi de segle XVII, sinó capir les actituds i les formes de procedir d'uns homes anònims davant les circumstàncies del moment.

Efectivament, a principis d'octubre de 1617, Pere Ventura, artiller de la fortalesa del castell de la Trinitat, que actuava en absència de Pere Calonge, cap d'esquadra dels seus artillers, reclamava a Nicolau Bofill, lloctinent del capità, que li entregués Miquel Almar, un artiller de número de la fortelsa, que havia estat fet arrestar a les presons del castell sense motiu conegut. Ventura es queixava que la punició dels seus delictes, si n'havia comès cap, corresponia al capità Pedro Cortés de Armenteros, lloctinent del capità general de l'artilleria del Principat de Catalunya i dels comtats de Rosselló i Cerdanya, i, en el seu nom, a ell mateix, i entenia, per tant, que Nicolau Bofill havia usurpat la jurisdicció de l'artilleria i del seu capità general, a qui corresponia el càstig dels artillers. Tot seguit, Nicolau Bofill iniciava una llarga i exhaustiva explicació dels fets que dona notícia de com es vivia al castell de la Trinitat.

El 29 de setembre, que era divendres, tenia arrestat el pres, en Miquel Almar, al castell per manament del capità Pedro Cortés de Armenteros. Havia donat als seus soldats l'ordre de no deixar-lo sortir, mentre ell es trobava a Castelló d'Empúries ocupant-se de qüestions relatives al seu ofici de tinent, tal com sabia l'assessor de la capitania general del partit de l'Empordà. Però, el díscol Miquel Almar havia fet que el soldat que estava de posta li obrís la porta del castell dient-li que no tenia pa i que hi tornaria immediatament, si bé no va retornar-hi fins a les dues del migdia de l'endemà, dissabte, per la qual cosa la fortalesa s'havia quedat sense artiller tota una nit. Per aquest motiu, Nicolau Bofill se n'anà a la vila de Roses per comunicar l'afer a Pere Ventura, que en absència de Pere Calonge era qui havia d'imposar a Miquel Almar el càs-

tig convenient. Aquest li va respondre que el retingués al castell fins que li enviés un altre artiller. L'endemà, diumenge 1 d'octubre, havent interrogat el soldat que estava de posta quan Miquel Almar va sortir del castell i el mateix presoner, i entenent que aquest últim havia enganyat el primer, va tancar el soldat a la presó i va voler fer el mateix amb Miquel Almar per tal d'evitar que enganyés cap altre soldat. Almar, però, va fugir i, quan Bofill va ordenar als soldats que l'aturessin, va cridar que mataria qualsevol persona que se li acostés i es va tancar en una cambra. Seguidament, va escriure al tinent del capità general de l'artilleria, que es trobava a Barcelona, perquè demanés que es resolgués la situació. Encara no havia passat mitja hora quan Miquel Almar—segurament una persona visceral i de sang calenta— va sortir de la cambra i es va començar a passejar per tot el castell amb la seva espasa en actitud desafiant, per la qual cosa, en espera de l'ordre del capità, va fer-lo tancar a la presó, a l'interior de la qual es va tenir constància que hi era, perquè el sentien, fins a la una de la matinada. L'endemà al matí, com que s'havien tancat les portes del rastell i del castell, que eren quatre, no van intranquil·litzar-se, malgrat que el detingut no va respondre quan el van cridar diverses vegades per demanar-li si necessitava res. Tothom es va pensar que dormia. Tanmateix, als volts del migdia es van enviar dos soldats perquè esbrinessin si es trobava en alguna casa de dins o fora de la vila o a la vinya. Finalment, un dels soldats, Joan Comaleres, va tornar a les dues del migdia explicant que l'havia trobat veremant la seva vinya com si no hagués passat res.

El requeriment de Pere Ventura a Nicolau Bofill per tal que li lliurés immediatament Miquel Almar, les seves armes i les enquestes que s'haguessin pogut fer contra ell, va ser respost per l'interpel·lat dient que l'anés a buscar ell mateix, ja que, com havia relatat, el dia anterior l'havien trobat a la seva vinya i ell no tenia jurisdicció fora del castell.

En definitiva, el document notarial deixa constància del funcionament de la presó del castell de la Trinitat i de com n'era de fàcil sortir-ne, amb la simple excusa d'anar a buscar pa. Tot plegat fa que sembli més una comèdia de situació—amb un artiller excitat brandant l'espasa i corrent a veremar la vinya i una guarnició esvalotada i inoperant— que no pas la imatge seriosa i imponent d'un estament militar que ha senyorejat massa episodis de la història del país.

L'OFEGAT I LA FITORA

Corria l'any 1665 i en el Llibre d'Òbits de la parròquia de Santa Maria de Roses es registrava la següent defunció: "A 6 de maig fonch enterrat [?] jove habitant de Rossas lo qual se negà prop de la Barca del patro Juan Blodanet y lo tragneren ab una fitora assisti lo Sr. Prior y Rnt m^{or} Gil hi seli digue Missa cantada". És evident que es tracta d'un exemple anecdòtic, encara que curiós i gairebé proper —per la referència a la fitora— als esquemes de la literatura del realisme màgic sudamericà, però molt significatiu dels tresors que conserva l'Arxiu Parroquial de Roses.

L'episodi del jove habitant de Roses, el nom del qual no fou recordat pel rector —mossén Ricardo o Sicart, segons el rectorologi publicat per Josep Ma. Marquès—, permet plantejar multitud de reflexions i d'hipòtesis de treball, en temes tan diversos com els aspectes filològics del català escrit de les darreries del segle XVII o els demogràfics, en referència a la presència —per aquelles dates ja tradicional— de persones d'origen francès, com és el cas del patró Joan Blodanet (el moment àlgid de la immigració francesa a Catalunya se situà entre el 1540 i el 1620, però en el cas de Roses, l'ocupació francesa entre 1645 i 1660 afavorí que un nombre significatiu de gals no retornés mai més al regne franc).

Les informacions ofertes per l'acta de defunció de l'ofegat no s'esgoten aquí. Que el cos del negat fos recuperat amb una fitora (sort que el pescat ja era mort!) permet sospitar sobre les escasses capacitats nàutiques d'un bon nombre d'habitants de Roses, característica molt general fins no fa gaires anys, per exemple, en el col·lectiu pescador: molts no sabien nadar, malgrat que treballaven a mar! D'altra banda, el fet que, per localitzar on es negà el jove, s'hagués de recórrer a una referència tan imprecisa com el lloc on varava la barca en Blodanet i no a un topònim reconegut pel conjunt de la comunitat, indica clarament la proximitat temporal del repoblament de Roses després de la signatura del Tractat dels Pirineus el 1659. Els estralls bèl·lics de mitjan de segle i la conseqüent ocupació francesa fins al maig de 1660 —amb totes les conseqüències per a la població civil de Roses— provocaren un despoblament gairebé absolut. Els nous habitants de Roses hagueren de refer —fins i tot toponímicament— la vila i això es percep en l'esmentada acta de defunció.

En definitiva, són algunes possibilitats de reflexió que ofereix una simple inscripció en un llibre sacramental de l'Arxiu Parroquial de Roses, que actualment conserva i manté mos-sén Joan Riu. Es tracta d'una de les principals fonts d'informació sobre la composició social i demogràfica de la població fins a l'aparició dels registres civils moderns i els empadronaments municipals de la segona meitat del segle XIX, sobretot si hom té present que no s'han conservat els padrons d'habitants rosincs fins al 1910. Juntament amb els registres notariais, l'arxiu parroquial és una referència ineludible per l'estudi dels segles moderns a Roses. El seu valor no només rau en l'antiguitat de la seva documentació (els llibres sacramentals de baptismes, de matrimonis i d'òbits —obligatoris des del Concili de Trento de 1545-1563— s'inicien el 1660), sinó en la seva continuïtat, pràcticament inalterable fins als nostres dies. Aquest caràcter seriat i repetitiu permet la reconstrucció de les genealogies familiars, l'estudi de les diverses incidències de les crisis de subsistència de l'Antic Règim que periòdicament assotaven la població, les conseqüències demogràfiques dels múltiples episodis bèl·lics que hagué de presenciar la vila o la composició geogràfica dels efectius humans que protagonitzaren, per exemple, el procés repoblador a les acaballes del segle XVII o l'embranchida demogràfica del segle XVIII.

En definitiva, l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de Roses és una pedra fonamental en l'escanyolit sistema d'arxius rosinc. Roses no ha estat una població especialment afavorida per la Història en la conservació de la seva documentació més antiga. És escassa i ha hagut de sobreviure —se l'ha hagut de fer sobreviure— a multitud d'atzucacs de tota mena: guerres, inundacions, focs, espòlis, destruccions voluntàries i involuntàries... Enmig d'aquest panorama, l'arxiu parroquial és una magnífica excepció. D'aquesta manera, l'episodi del jove habitant de Roses negat aprop de la barca d'en Joan Blodanet no fou pírric i, més enllà de totes les possibilitats d'investigació esmentades, també ensenya la importància de saber nedar, encara que les aigües no siguin gaire profundes.

ROSES A LES ACABALLES DEL SEGLE XVII

François de Montiers, comte de Merinville, de Rieux i d'Asilhe i vescomte de nombrosos llocs (no acabarem mai si els haguéssim de citar tots), alhora que governador de la plaça forta de Roses a les darreries de l'ocupació gal·la de 1645-1660, actuava com a padrí del primer batejat en la reconstituïda parròquia de Santa Maria de Roses, el 1657. El nadó fou batejat pel frare claustral franciscà, Joan Catllar, que era, a més, almoier de l'esmentat governador.

És evident que, pel fet de ser el primer bateig efectuat d'ençà l'inici de la Guerra dels Segadors i dels epifenòmens bèl·lics posteriors, l'honor del padrinatge recaigué en el governador del presidí rosinc. Aquest petit –i, evidentment, oblidat– esdeveniment històric marca, no obstant això, el principi d'un procés de repoblament de la vila. Efectivament, els estralls de les guerres de la segona meitat del segle XVII a l'Empordà es deixaren sentir amb especial virulència a Roses, a causa de la seva situació de plaça forta de primer ordre. La població abandonà definitivament la vila a partir de 1645 –arran de l'explosió d'un polvorí que destruï una tercera part de les cases de la població i causà la mort d'unes dues-centes persones i prop de cent ferits– just quan les destruccions bèl·liques feren inhabitable l'escàs urbanisme que restava dempeus. A més a més, la Universitat de la vila de Roses –tal i com ha posat de manifest l'historiador Pere Gifre– es trobava endeutada amb censals de manera molt important, atès que hagué de fer front a múltiples despeses i càrregues de guerra. Tampoc era gaire encoratjador, doncs, continuar vivint en un territori productivament nul i financerament arruïnat.

Els habitants de Roses marxaren a les poblacions veïnes, encara que Pablo de la Fuente ha trobat indicis febaents que les dues principals destinacions foren L'Escala i Cadaqués, que assumiren un nombre considerable de rosincs.

A partir de 1660, amb la retirada de les tropes franceses de Roses fruit dels pactes del Tractat dels Pirineus signats l'any anterior, s'inicià un lent procés de retorn a la vila, malgrat els anecdòtics batejos anteriors (de fet, només 2). En primer lloc, fou un moviment calmos i cançoner per les conseqüències de l'endeutament contret durant el període bèl·lic, que Gifre ha

calculat, per l'any 1665, en més de 16.000 lliures de capital i 14.000 lliures més de pensions no pagades, mentre que els ingressos anuals només rondaven les 500 lliures. El mateix any 1660 es reconstituïa la parròquia de Santa Maria –probablement, davant la necessitat de donar servei espiritual als habitants acabats d'arribar– i fins 3 anys després –1663– no pasava el mateix amb la Universitat de veïns, indicatiu bastant revelador de les reticències dels nous pobladors a assumir un panorama financer desolador. El buidatge dels naixements inscrits en els llibres sacramentals de l'arxiu parroquial confirma aquesta tònica pausada en el repoblament de Roses. Fins a la dècada de 1680, hom no detecta una intensificació del procés, que no arriba a ésser realment important fins a les acaballes del segle, a l'entorn de 1695.

Si durant el quinquenni 1661-1665 l'índex ponderat de naixements fou 100, en els següents 5 anys se situà en gairebé 112, però la dècada de 1670-1680 no passà de 80, reflexe evident de les dificultats generals que encara arrossegava el camp català (revolta dels Barretines, males collites...). És a partir d'aquest moment que els índexs superen constantment el valor inicial i, gairebé sempre, amb un resultat millor que l'immediatament precedent. Així, el 1681-1685, els naixements se situaren en un índex de 107, de 128 el 1686-1690 i de 121 durant el quinquenni posterior.

El tombant decisiu s'ha d'establir a mitjan dècada de 1690. La situació econòmica de la Universitat es reconduí i s'estabilitzà relativament (el 1668 s'havia signat una concòrdia amb els creditors, encara que fins al 1689 s'havien de destinar un 60% dels ingressos a la lluitació de censals), la monarquia espanyola possiblement protegí la vila amb diverses gràcies i el context econòmic general ja apuntava al creixement del segle XVIII –malgrat que encara caldrà superar el període regressiu de la Guerra de Successió. El resultat foren uns índexs de naixements que s'enfilaren per damunt del 200 en relació el 1661-1665: 206 el període 1696-1700; 194, 154 i 194 en els 3 quinquennis següents (1701-1715); 247 el 1716-1720 i 268 en el període 1721-1725. La recuperació demogràfica de Roses, després d'una segona meitat de segle XVII desastrosa, s'havia consolidat i posava les bases necessàries per al creixement del segle següent.

C5

El segle XVIII,
des de zero

EL GREMI DE PESCADORS DE ROSES. UNA HIPÒTESI DIVUITESCA

No s'ha escrit res sobre el gremi de pescadors de Roses. La història de l'organització de la pesca a Roses i de les seves institucions està per fer de dalt a baix, si exceptuem –potser– alguns episodis corresponents al segle XX. És un dels grans buits historiogràfics que presenta, *tout court*, la història de Roses, un fenomen encara més lacerant i lamentable per una població capdavantera actualment en la indústria pesquera catalana. Aquesta constatació ve a tomb quan hom repassa detingudament l'excel·lent treball de recerca de Georgina Soler, presentat a la Universitat de Girona amb el títol de *Del bou a la vaca: la pesca d'arrossegament a Catalunya i l'Empordà (1865-1936)*. La seva lectura suscita la reflexió i la curiositat de l'historiador.

Precisament, cap historiador s'ha capbussat mai en la recerca dels orígens del gremi de pescadors de Roses. Tot sembla apuntar que la formació d'un gremi professional que aplegués els pescadors, els mariners i la resta de matriculats a les llistes de marina (calafats, mestres d'aixa, etc.) cal datar-la en el transcurs del segle XVIII, quan la població experimenta un renaixement de les cendres deixades pel període bèl·lic de 1640. La reconstrucció de la vila des del zero més absolut que significà l'abandonament demogràfic, econòmic i institucional de mitjan segle XVII, sembla avalar la possibilitat que el gremi de pescadors de Roses fos una creació divuitesca.

Usualment, els gremis provenien de les antigues confraries de caràcter religiós de l'Edat Mitjana. L'existència d'una qualsevol forma d'organització del col·lectiu pescador durant els segles medievals, però, tampoc ha estat investigada, encara que les freqüents llicències atorgades pel bisbe de treballar en diumenge –amb la finalitat de recaptar els fons necessaris per rescatar companys captius de musulmans– deixen entreveure l'existència d'una institució formalment constituïda que aglutinava els pescadors rosincs.

Cal pensar que Roses, a la segona meitat del segle XVIII, era cap de districte marítim, una divisió administrativa que comprenia des del riu Fluvià, amb Castelló d'Empúries inclòs, fins a la cala Jòncols. Aquest districte, que mesurava 10,5 milles nàutiques, s'integrava en la pro-

víncia marítima de Sant Feliu de Guíxols. La importància pesquera de Roses devia ésser significativa en el context d'aquesta província marítima, atès que el 1773 la capitalitat fou traslladada de Sant Feliu a Roses. Tanmateix, 14 anys després, el 1787, Palamós passà a ser definitivament la capital de tot el sector. En aquest context caldria conèixer la composició de la matrícula del mar de Roses per tal de dibuixar amb detall la morfologia social i econòmica del fenomen pesquer. La matrícula de mar, plenament estructurada a partir de l'*Ordenanza para el régimen y gobierno de la marinería matriculada* de 1751—encara que amb els precedents immediats de les disposicions de 1717, 1726 i 1737—, era, segons la definició de Georgina Soler, “el registre [obligatori] de totes aquelles persones vinculades a oficis relacionats amb el mar i que podien o havien d’engruixir les files de les tripulacions de l’Armada Reial”.

Les dades que hom disposa per a la segona meitat del segle XVIII confirmen el bon moment de la pesca a Roses. El 1765, era la cinquena població del litoral gironí en nombre d'embarcacions de pesca (41 vaixells), molt a prop de la tercera en el rànking, L'Escaló, amb 49 bastiments. Existien indústries de salaó de peix, principalment anxova, encara que també es pescaven sardines i tonyines, com destaca un memorial de 1770 adreçat pels regidors de la vila de Roses, juntament amb els comerciants de l'Empordà i de la vila d'Olot, al Rei. En definitiva, el panorama pesquer de Roses s'adiu al que Joseph Jordan, a la seva obra *Geografía Moderna*, havia escrit: “Los naturales [de Roses] se ocupan en la pesquería, y hacen un tráfico considerable de anchovas, sardinas y otros pescados”.

No hauria d'estranyar, doncs, que la constitució d'un gremi de pescadors s'hagués produït en aquests moments, a redós d'un impuls destacable de les indústries extractives i transformadores pesqueres. Ara, l'ham està tirat; només manca el pescador.

1770: UN MEMORIAL DES DE ROSES (I)

Els memorials són uns documents importants, estratègics. Per la seva mateixa naturalesa, esdevenen una font d'informació primordial i útil, especialment en aquelles situacions en què no abunda un altre tipus de documentació. Tota una sèrie de malvestats –tant se val si originades per causes naturals o per l'acció directa de l'home, ja sigui en forma de destruccions bèl·liques, ja sigui per la descurança i la manca de consciència del valor dels arxius– han provocat que l'arxiu de l'Ajuntament de Roses no sigui especialment ric pel que fa al període anterior al segle XIX. De fet, és molt pobre, gairebé inexistent. Sortosament, Roses disposa d'altres arxius –notarials, patrimonials, parroquial...– que omplen en certa mesura els buits documentals més flagrants.

Efectivament, el 1770 els representants municipals de Roses, conjuntament amb els comerciants de l'Empordà i la vila d'Olot, redactaren un memorial adreçat al Consejo de Castilla. Aquest document, a més del seu valor informatiu, és la peça més antiga que es conserva de l'arxiu que ha produït de manera natural l'Ajuntament de Roses. Com molt bé explica Francesc Ferrer i Gironès a *L'economia del set-cents a les comarques gironines* (1993), el síndic personer de Girona –juntament amb els homònims de Mataró, Tarragona i Tortosa– demanà que s'habilitessin els ports de Sant Feliu de Guíxols i de Roses per, com diu el memorial, “...tomar practica a qualquier embarcacion procedente de Levante, y de qualquier otra parte fuera de Reino”. Fins aleshores, només el port de Barcelona disposava d'aquesta prerrogativa, una situació que perjudicava les transaccions comercials de la costa gironina. Els vaixells mercants no podien ser despatxats directament a Roses i calia que anessin a Barcelona a enllestir els tràmits burocràtics. Aquest entrebanc provocava la pèrdua de temps i de diners, a més de posar en perill les tripulacions, les naus i les mercaderies, sempre cobejades pels corsaris que freqüentaven les costes catalanes, un aspecte que el memorial explicitava amb l'esment d'alguns casos recents: els patrons Pere Matas, de Mataró; Antoni Duran, de Palamós; Joan Corps, de Begur; i Salvi Pi, de Roses, havien estat presa dels “moros”.

Malgrat que el fiscal José Moñino havia donat suport a la demanda presentada, l'oposició del governador de Barcelona provocà que només s'habilitessin pel comerç, segons l'ordre

de 2 de maig de 1770, duanes a Palamós i Mataró, a més de Barcelona i, per la Costa Daurada, Salou, Tarragona i Tortosa (en els ports d'Els Alfacs i El Fangar). S'adduïa que "...el puerto de Rosas no es conveniente por no ser fácil la salida de las Embarcaciones, ser malsano en el Verano, y no tener las comodidades de Palamós...". De fet, eren unes raons que es contra-deien amb el que afirmaven les autoritats locals rosinques i el conjunt de comerciants comarcals, que opinaven que el port rosinc era estratègic en el difícil pas del Cap de Creus, ben defensat "... de los recios Levantes y Nortes, por medio de los montes que la ciñen..." i disposava "...de un fondo profundo y limpio, que facilita el arrimo a la Playa aun de Navíos de Guerra, a distancia de tiro de Fusil, y el de las mayores de comercio a tiro de Pistola, y protegido del Cañon de la Plaza y Fuerte de la Trinidad..."; uns avantatges que convertien en única la badia de Roses per "...no hallar se otra de iguales circunstancias en la costa Mediterranea del Reyno".

El memorial aportava proves fefaents: l'Armada francesa havia fet sojorn a la badia de Roses diverses vegades (i cita els anys 1693 i 1719, en moments de conflicte bèl·lic) i, fins i tot, l'espanyola "...de quatrocientas velas en el año de 1732, con ocasión de dirigir se, y pasar a Italia". La favorable consideració de les condicions nàutiques del port de Roses, doncs, era un lloc comú en la literatura de tot tipus de l'època. Però, a més, hom en destacava la seva importància comercial, com ho féu el polític i escriptor francès Alexandre de Laborde (1774-1842), que entre 1794 i 1797 visità i recorregué Catalunya. També Francisco de Zamora esmentava, el 1790, el bon moment del comerç marítim de la vila de Roses. Les raons econòmiques, lògicament, eren molt importants i caldrà prestar-hi l'atenció necessària. Nogensmenys, ajudaran a conèixer l'estructura econòmica de Roses en el transcurs del darrer terç del segle XVIII.

1770: UN MEMORIAL DES DE ROSES (i II)

La importància del memorial que elevaren el 1770 els regidors de l'Ajuntament de Roses, juntament amb els comerciants de l'Empordà i la vila d'Olot, al Consejo de Castilla, rau en la possibilitat de conèixer les característiques de l'economia rosinca de la segona meitat de segle XVIII. Són, precisament, els factors econòmics –tant de caire productiu com comercial– els que s'adduïren en la defensa de la capacitat de despatxar els vaixells que arribaven o salpaven del port de Roses.

Els redactors del memorial recordaven que la badia de Roses era el centre d'exportació de multitud de productes "...que se extrahen del Ampurdan...", com els vins, els aiguardents, l'oli, els grans, el suro i d'altres fruits que no especificaren. Tampoc s'oblidaren de consignar "...las muchas cantidades de Yerro, que se reciben de las Herrarias del Rosellon, y Almazanadas en las Villas de Figueras, Perelada, y otros lugares se transportan a la de Rosas..." i "las Piezas de construccion para la Real Armada que en todos tiempos se han embarcado en ella...". També assenyalaven la importància del comerç generat per la indústria bèl·lica "nuevamente establecida" a Sant Llorenç de la Muga. És evident que, al darrer terç del segle XVIII, Roses es trobava a les antípodes de la llarga etapa de crisi que havia arruïnat totalment la població en el transcurs del segle XVII. El comerç marítim era un primer factor de creixement econòmic. Ara, Roses disposava d'una cada vegada més destacable flota d'embarcacions per al comerç –Zamora en quantifica 12–; al 1787, el cens de Floridablanca consignava 10 comerciants –una xifra que, a l'Alt Empordà, només superava Figueres–; o, per aportar una última dada de la capacitat del port de Roses, el 1786 hi sortiren 40.000 colzes de fusta de roure i alzina destinats a les drassanes militars de Cartagena.

És interessant de remarcar que els redactors del memorial de 1770 no deixaren de cartografiar l'àmbit d'influència del port de Roses, prou extens i significatiu: "...proporciona el recibo, y desembarco de todos los generos que necesita dicho País, considerado des de la Frontera de Francia hasta la desembocadura del Ter, y tambien los que ofrecen a la Villa de Olot, y demas partes de la montaña hasta Camprodon..." i continuaven "...por manera que atendida la extencion del Pais figurado, que comprenderá unas Doscientas Poblaciones

resulta no aver otra en el Principado (separado el correspondiente a la Capital) que necesite mas la habilitacion de un Puerto Maritimo...”

Malgrat el caràcter remarcable del reviscolament econòmic del segle XVIII rosinc, que permeté d'augmentar la seva població fins als 1952 habitants –amb un índex de creixement del 518% en relació als 377 pobladors de 1718, una xifra, d'altra banda, només superada per una població molt més petita com Tortellà–, les autoritats locals maldaven encara “... para restablecer las fabricas, y manufacturas que antiguamente tenia el País, y señaladamente la Villa Suplicante antes de 1640...”

Roses, tanmateix, havia orientat la seva estructura econòmica, juntament amb el comerç, envers les activitats pesqueres. Les autoritats no deixaven de constatar que la pesca era “...abundante de Anxova, Sardina y Atun...” –una apreciació que compartien José Jordan Frago (1779) i el funcionari i membre de la Sociedad Económica de Amigos del Pais de Madrid, el bagenc Bernard Espinalt (1781)– i que calia fomentar “...la mayor Poblacion, y concurrencia de Vecinos, tanto por lo que mira a la Real Hacienda, como y beneficio Publico...”. L'habilitació del port esdevenia així un nou factor d'atracció demogràfica que incidiria en la intensificació i l'especialització productiva. Encara, l'orientació pesquera es feia més pregona quan, el 2 de febrer de 1788, l'Estat atorgava una concessió per explotar una almadrava al metge figuerenc Josep Masdevall. L'economia de Roses, al capdavant, esdevenia en el transcurs del segle XVIII el paradigma vilarià.

L'ENIGMA MAIRÓ

Potser algú s'haurà preguntat alguna vegada perquè el carrer d'en Mairó s'anomena així. És possible que les persones més grans en puguin tenir un vague record del motiu pel qual aquesta via –actualment, un autèntic paradigma del fenomen turístic pels seus nombrosos comerços– enfonsa les seves arrels toponímiques en la història de la població. És, al capdavall, “l'enigma Mairó”.

És evident que el nom prové d'una nissaga familiar ben assentada a Roses, els Mairó. En canvi, més complicat és conèixer les raons per les quals aquest carrer duu el seu nom. D'una banda, és probable que els Mairó fossin els propietaris que parcel·laren i posaren en venda tot aquell tros del barri de la Punta, possiblement al llarg de la segona meitat del segle XVIII i començament del XIX. En segon lloc, és segur que l'existència de la magnífica casa pairal dels Mairó a l'inici del carrer –tot delimitant, a ponent, el curs de la riera Ginjolers i el carrer de Sant Elm, per migdia– va ser una poderosa raó per designar d'una manera natural aquell carrer, molt abans que calguessin acords municipals per denominar cada via urbana. Sigui com sigui, l'abundant documentació gràfica de Roses dels segles XVIII i XIX no fa més que corroborar l'ancianitat del topònim. No és difícil trobar en la documentació de la primera meitat del segle XIX referències gràfiques a la “casa d'en Mairó” o a “l'hort d'en Mairó”, situat a la banda de mar del carrer Sant Elm.

Les veritables dificultats, tanmateix, es presenten quan hom vol investigar els orígens i el desenvolupament de la família Mairó. D'entrada, és versamblant creure que la nissaga provenia de la zona de Darnius. Des de finals del segle XVII es poden trobar membres de la família Mairó establerts en aquella població surera que, paulatinament, es traslladaren a Castelló d'Empúries, malgrat que des de 1629 ja es localitza un tal Rafel Mairó com a propietari d'una peça de terra “que fue Estanque establecida por el Conde”. Més enllà d'aquest precedent tan reculat, són els casos, per exemple, de Jaume i d'Agustí Mairó, clergues de Darnius, que el 1689 i el 1716, respectivament, instaven la col·lació dels beneficis de Sant Pau de l'església de Santa Maria de Castelló i de Santa Apol·lònia de Santa Clara, o del sastre darniuenc Jaume Mairó, que el 1702 casà amb Maria Prats, de Castelló d'Empúries.

D'aquesta manera, durant la primera meitat de segle XVIII, hom comprova la presència estable de la família Mairó a Castelló d'Empúries: Jaume Mairó, negociant de l'antiga capital medieval empordanesa i propietari de terres segons un plànol de 1763 que publicà Pasqual Ribas Torres a l'*Atles de Castelló d'Empúries* (2000), es casà amb Gertrudis Terrades, de Vilabertran, el 1742; Teresa Mairó es casà el 1734 amb Joan Grau, també de Castelló d'Empúries. Tanmateix, cal creure que les activitats econòmiques de la família aconsellaren el seu trasllat a Roses que, durant la segona meitat de segle XVIII, vivia un moment de creixement econòmic important. Entre 1773 i 1787, per exemple, Roses fou capital de la província marítima del litoral gironí. Així, el 1764, quan es casà amb Baltasar Pastor, vidu de Puigcerdà, s'esmenta que Maria Antònia Mairó era habitant de Roses. Sigui com sigui, els Mairó eren una família benestant que es podien permetre, per exemple, disposar de llicència per tenir banc particular a l'església parroquial de Santa Maria de Roses (1838).

Tanmateix, a mitjan segle XIX es perceben símptomes clars de problemes econòmics familiars. Raimon Mairó, que havia estat regidor entre 1850 i 1854 i president de la Junta Municipal de Pèrits Repartidors de la Contribució de Consums (1854), es veu aclaparat pels deutes. Els creditors subhasten el 1859 un trull d'oli, malgrat que era propietat de la seva muller, Caterina Deulofeu. Si bé la casa pairal de la família Mairó continuà essent, durant les dècades de 1860 i 1870, la seu del col·legi electoral del districte de la Punta, el 1883, però, Manuel Turró sol·licitava reedificar la casa anomenada d'en Mairó. És el final de la nissaga.

Els Mairó passaren aigües avall, però la seva petja s'ha mantingut almenys en el nom del carrer, un autèntic referent urbà pels habitants de Roses. Qui no recorda, per exemple, la venerable i humil font de la placeta d'en Mairó, construïda el 1868, amb motiu d'una sequera que deixà sense aigua el pou de les Puces? O qui no ha valorat mai la centralitat social que tingué durant molts anys el cafè Badosa, situat a l'antiga casa Mairó? Tot plegat, és la vida d'un carrer que es bastí a redós de "l'enigma Mairó".

UN METGE DEL DIVUIT: FRANCESC SUNYER BORDES (I)

Poques disciplines científiques han donat tant de prestigi a Roses com la medicina. La nissaga dels Pi-Sunyer, farcida de metges de reconegut prestigi, ha deixat una petja important i permanent en la història rosinca dels segles XVIII, XIX i XX. Al capdavant, s'ha creat, espontàniament, una tradició mèdica consistent, bastida a parts iguals d'aportacions científiques novedoses—cal recordar, per exemple, les nombroses memòries mèdiques dedicades a les usuals epidèmies rosiques—i de dedicacions polítiques de primer nivell. Tanmateix, la preeminència d'algunes figures d'aquest arbre genealògic, com poden ser les de Francesc Sunyer Capdevila, d'August Pi-Sunyer o del seu germà Carles, ha provocat que l'iniciador d'aquesta tradició il·lustrada, Francesc Sunyer Bordes, hagi estat menys estudiat i, consegüentment, valorat, tot i que l'esmentat August el féu protagonista de la novel·la familiar *Sunyer metges, pare i fill*, un interessant exercici literari que aporta molts elements de reflexió sobre la història de Roses.

Francesc Sunyer Bordes fou un destacat metge de la segona meitat del segle XVIII, plenament inserit en els corrents mèdics i científics del seu moment, que professionalment sobresortí en la seva lluita contra les recurrents epidèmies de febres—causades per la seva proximitat a una extensa zona d'aiguamolls—que assotaren històricament Roses, de les quals en deixà acurades i ben rebudes memòries mèdiques. Si bé el seu origen geogràfic és incontrovertible—nasqué a Maçanet de Cabrenys—, no ho és tant la data del seu naixement. Segons Núria Pi-Sunyer, autora d'un interessant estudi familiar titulat *Els Pi, els Sunyer i els Pi i Sunyer de Roses* (1999), Francesc Sunyer Bordes va nèixer el 1739 o el 1740, encara que reconeix que no trobà en els registres parroquials la seva partida de bateig. Per la seva banda, Neus Fàbregas Teixidor i Joan Vallès Xirau, dos dels autors del llibre *Homes de ciència empordanesos* (1985), precisen que la seva data de naixement fou el 1745.

Sigui com sigui, hom pot resseguir la seva formació acadèmica, primer com a estudiant de batxiller de medicina a Osca, l'any 1765, i després a la Universitat de Cervera. Abans de 1770—data de naixement del seu primogènit—ja era establert a Roses com a metge. D'aquesta manera, esdevenia un exemple més d'un fenomen socioprofessional que Alfons

Zarzoso, a la seva tesi doctoral *La pràctica mèdica a la Catalunya del segle XVIII*, ja havia cop-sat: el corrent general dels professionals divuitescos de la medicina catalana a establir-se, usualment, a la mateixa població d'origen (sovint ja hi exercia el pare) o bé en poblacions properes, gairebé sempre dins la mateixa comarca.

Es va casar amb Francesca Lloveres Noguera, filla d'un adroguer de Figueres. Tingué cinc fills, algun dels quals esdevingueren personatges rellevants en els seus respectius àmbits professionals. Així, el primogènit, Tomàs Sunyer Lloveres –Roses, 1770-1855– arribà a ésser un metge de gran prestigi que deixà escrites nombroses memòries mèdiques, entre les quals cal destacar *Memoria sobre la peste observada en Rosas* (1835), *Memoria pràctica sobre la epidemia de pleurosis biliosa que se observa en la villa de Rosas* (1840), *Memoria sobre la epidemia de disenterías que han aflagido a los vecinos de la villa de Rosas y de Palau Sabardera...desde últimos de julio de 1840 hasta principios de octubre del mismo año* (1841) i *Tratamiento que mejor ha resultado sobre la curación de las fiebres intermitentes que reinan en el Ampurdán* (1846). El 1771 nasqué la seva única filla, Margarida, a partir de la qual August Pi-Sunyer s'inspirà per crear "la malaguanyada i tràgica Magdalena...que se suïcida en un bot que la porta mar enfora", com relata Núria Pi-Sunyer a *Els Pi, els Sunyer i...* Posteriorment, nasqueren Josep (1774) i Martí Sunyer Lloveres (Roses, 1776-1842), ambdós monjos de l'abadia de Montserrat. Martí destacà com a músic i fou cantor i mestre de capella de l'escolania, on començà, el 1786, estudis musicals sota el mestratge del professor Anselm Viola. L'esbós biogràfic que li dedica la Gran Enciclopèdia Catalana reporta, a més, que des de 1793 actuà com a violinista de la capella musical montserratina. Finalment, el darrer fill de Francesc Sunyer Bordes fou Agustí, que també professà hàbits monàstics, aquesta vegada sota l'empara de l'ordre franciscana.

UN METGE DEL DIVUIT: FRANCESC SUNYER BORDES (i II)

L'exercici de la medicina en una remota població com Roses, a la segona meitat de segle XVIII, no era una tasca fàcil ni agraïda. Amb uns condicionants geogràfics insalubres—que afavorien els estralls epidèmics—i uns límits socials evidents, l'excel·lència professional i les possibilitats de notorietat acadèmica—lluny de Barcelona—esdevenien una empresa prou complicada. Tanmateix, i malgrat les limitacions que oferia Roses, Francesc Sunyer Bordes aconseguí ésser un membre distingit i reputat de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona: així se'l qualifica a *Homes de ciència empordanesos* (1985). Cal tenir present que durant anys fou l'únic corresponsal d'aquesta institució a les comarques gironines. La seva data d'ingrés o d'admissió a l'Acadèmia de Medicina Pràctica—o Medicopràctica, com també se la coneixia—de Barcelona fou el 5 de març de 1781. Esdevenia, com hem dit, el primer i únic corresponsal gironí. Caldria esperar fins al 28 de febrer de 1791 per trobar-ne un altre, el metge d'Olot Joan Fàbrega, al qual el seguiria Francesc Piguillem, de Puigcerdà, admès el 7 de novembre del mateix any. Posteriorment, Francesc Suris, metge de Figueres, aconseguí ser-ne corresponsal el 15 de maig de 1797.

L'accés a l'Acadèmia de Medicina Pràctica de Barcelona implicava un reconeixement professional evident. Fundada el 1770 (el 1786 va rebre el títol de reial), era una institució plenament nascuda de l'ideari il·lustrat que pretenia impulsar la ciència mèdica més enllà dels coneixements transmesos des d'una immovilista i reaccionària universitat de Cervera. Per tant, hi esdevenia una reconeixença científica de primer ordre, a la qual Francesc Sunyer Bordes hi correspongué amb una sèrie de magnífics assaigs com *Memoria sobre observaciones en las Tercianas perniciosas* (1784), *Descripción del método que practico para curar toda clase de fiebres esenciales; método para curar las Terciarias regulares* (1786), *Descripción de la epidemia que se padeció en la villa de Rosas desde el mes de agosto de 1789 al mes de mayo de 1790 y su método curativo* (1794) o *Disertatio medico-practica. De speciali et foram novo methodo qua egrí in paroxismo febrium intermitentum* (s.d.). És evident, doncs, que la gestió de les crisis epidèmiques de febres pal·lúdiques de finals de segle XVIII, sobretot la dels anys 1789-1790 i 1794—a més d'estudiar “l'estat morbós anòmal de la població en arribar els soldats portuguesos a la guarnició de Roses”—, fou un dels principals camps de treball de Francesc Sunyer Bordes i objecte de les seves recerques científiques.

Tanmateix, no sembla que arribés a ésser soci íntim d'aquesta acadèmia. La categoria de soci íntim es reservava als membres –tots doctors en medicina– de fora de Barcelona, 30 d'espanyols i 20 d'estrangers, que haguessin destacat en la seva pràctica professional. Durant el darrer terç del segle XVIII només ho foren el metge blanenc Joaquim Ruyra (des del 23 de juliol de 1770); Simeó Lligorra, doctor de Sant Feliu de Guíxols (a partir del 8 de gener de 1776) i Antoni Viader, de Girona, nomenat l'11 d'abril de 1785.

D'altra banda, Francesc Sunyer Bordes també s'interessà per altres temes d'interès científic. Com s'assenyala a *Homes de ciència empordanesos*, reflexionà sobre el fluid elèctric i la creació de la vida. En definitiva, hom comprova que fou un metge amatent als corrents científics del seu moment. En aquest sentit, August Pi-Sunyer el descriu, a la seva novel·la *Sunyer metges, pare i fill* (1957), “un xic llampat i se l'imputen idees liberals”, donat a l'arrauxament, però també a la reflexió filosòfica. Núria Pi-Sunyer, a *Els Pi, els Sunyer i els Pi i Sunyer de Roses* (1999) el retrata “políticament com a home molt avançat, influït per la Il·lustració...també com a deïsta racional, que creu en Déu, però també molt en l'home”, encara que a partir de les diverses clàusules testamentàries –d'altra banda, ben usuals a l'època– “i per la quantitat de fills religiosos [que tingué], la seva creença sembla evident, i potser no tant el seu esperit avançat”. La seva pràctica professional i la seva producció científica, no obstant això, se'ns presenten perfectament modernes i equiparables a d'altres científics del moment.

Francesc Sunyer Bordes morí a Roses el 19 de gener de 1822. En el llibre de defuncions parroquial, sota el seu registre, hi apareix el de la seva muller, Francesca Lloveres, que traspassà set dies després, el 26 de gener. S'acabava el començament d'una llarga nissaga de metges i polítics –sempre propers al republicanisme federal– de primer ordre nacional.

L'EPIDÈMIA DE 1789-1790 (I)

En època de grip aviària, pot ser interessant comprovar com es desenvolupava i com es combatia una epidèmia de còlera a les acaballes del segle XVIII en una població com Roses, molt acostumada, d'altra banda, a aquesta mena d'urgències sanitàries. El cronista local Enric Badosa Martimort ja havia estudiat, l'any 1992, les epidèmies de còlera morbo corresponents al segle XIX, concretament dels estralls que els habitants de Roses havien sofert els anys 1835, 1855, 1865 i 1885. Els resultats foren publicats a la revista *La Veu*.

Tanmateix, al llarg del segle XVIII ja hi havia hagut altres pandèmies. A partir de les informacions facilitades per la *Descripción de la epidemia que se padeció en la villa de Rosas, Principado de Cataluña, desde el mes de agosto de 1789 al mes de mayo de 1790 y su método curativo...* (20 de maig de 1790, encara que publicada el 1794), escrita pel metge rosinc Francesc Sunyer Bordes (1745?-1822), corresponsal de l'Acadèmia de Medicina Pràctica de Barcelona, hom pot resseguir les principals característiques del brot epidèmic que assotà Roses els anys de 1789 i 1790. En aquell temps, Roses creixia, comerciava i pesca-va. Mentrestant, la Revolució Francesa encetava un nou món que, espontàniament, traspas-sava fronteres: noves idees i nous costums, refugiats nobles i religiosos a la població, tensions polítiques entre països que s'oïen de ben a prop, amb un retruny, futur però segur, de canons...

En aquest context social i polític, l'hivern de 1789 fou molt fred. Tanmateix, la primavera, l'estiu i la tardor foren suaus, "alternando los vientos australes con los nortes", amb pluges adequades que beneficiaren l'agricultura amb "abundantes granos y frutos de la mejor calidad, con lo que se exterminó la escasez que de ellos habia anteriormente". Francesc Sunyer anotava que "en estas estaciones se gozó de bastante salud en el país". No obstant això, a la fi d'agost de 1789 començà a manifestar-se un brot de febre epidèmica, que afectà amb intensitat un bon nombre de veïns, tant de Roses com de Palau Saverdera. Més de 300 persones patiren els símptomes clàssics de les febres intermitents –que l'aplicat metge rosinc descriví meticulosament–, és a dir, un 15,4% de la població, que caldria situar a l'entorn dels 1.952 habitants, segons el cens de Floridablanca (1787). El contagi afectà tant persones

velles i dèbils, com nens i adults sans i forts, si bé hom feia notar una gradació evident en la seva intensitat. L'epidèmia no fou extremament aguda i, en general, no havia de passar de benigna, una consideració que no exclou que alguns malalts morissin. Sunyer, després de mostrar-se satisfet pel resultat del seu mètode curatiu, quantificava les baixes “entre mas de trescientos enfermos que he visitado entre esta villa y la de Palau, acometidos gravemente de esta epidemia, solo han fallecido once, como puede justificarse. Entre estos ha habido siete de setenta años poco mas ó menos, á quienes en las recidivas [recaigudes] se les cargó el pecho; dos jóvenes que seguramente se matáron con sus excesos en la segunda recidiva; una muchacha que padecia de elefancia, y otra muger jóven bien constituida, y según creo bien cuidada, que murió en el octavo dia de la primera invasion”.

En la defensa del seu mètode curatiu, Francesc Sunyer no s'està de criticar durament la pràctica mèdica d'altres col·legues: “no se ha logrado tanta felicidad en dos lugares de esta comarca [segurament, es tracta de Selva de Mar i Port de la Selva], en que se ha padecido la misma epidemia, y curado con el método mas sanguinario, emético, purgativo y antimonial de que se han valido los Médicos de ellos”. I amb la mateixa passió carregava contra la lleugeresa i la ignorància d'alguns pacients: “por contemporizar la simpleza de algunos fanfarrones, que en nada estimaban el recobro de su salud y conservación de su vida, si no la debian á medicamentos que hubiesen pasado el mar Bermejo, de quienes con tanta razon como poco fruto se burló el famoso Plinio”. En canvi, més sorneguera era la seva opinió sobre l'ús de determinats remeis; així, “de la malvesia ó garnacha para refocilar las caidas fuerzas de los enfermos, siendo aquellos los unicos cordiales que gustan á mis paisanos de Rosas, y que yo prefiero á todos los de la botica”.

La capacitat d'observació de Francesc Sunyer Bordes permet disposar de valuoses informacions sobre aquesta malaltia i la seva difusió en l'entorn més immediat. Al mateix temps, la seva memòria ofereix unes dades realment interessants per conèixer una mica més la Roses anterior a la Guerra Gran.

L'EPIDÈMIA DE 1789-1790 (i II)

Un dels aspectes més interessants de l'epidèmia que patí Roses entre el mes d'agost de 1789 i el mes de maig de 1790 és la possibilitat de resseguir els detalls de la seva propagació, a partir de la memòria científica que el metge rosinc Francesc Sunyer Bordes redactà per a l'Acadèmia de Medicina Pràctica de Barcelona. L'anàlisi de la naturalesa contagiosa de l'epidèmia era un factor determinant per acometre la seva profilaxi i els metges acostumaven a dedicar-hi una minuciosa descripció.

El doctor Sunyer iniciava el relat de l'epidèmia identificant el primer malalt: “por el mes de Agosto del año pasado empezó á manifestarse en una pobre viuda, y dentro pocos dias enfermáron de igual enfermedad sus dos hijos y una niña”. A partir d'aquest fet, la taca epidèmica s'estengué irremissiblement: “Una muger de la casa contigua, que los asistia por caridad, aunque no dormia en la misma casa, dentro seis ú ocho dias enfermó del mismo modo, y durante aun su enfermedad sucedió lo propio á su marido que dormia con ella por falta de camas; y dentro cinco ó seis dias quatro personas mas que habia en la casa enfermáron todas de la misma fiebre”. És important fixar-se, no només en les paraules, sinó en el tipus d'informacions rellevants registrades per Francesc Sunyer per entendre el significat real i quotidià de la malaltia. L'exercici habitual de la caritat veïnal, la cohabitació conjugal obligada per la manca d'espai, el nombre d'habitants per casa són, només, algunes de les pistes per comprendre la societat rural de final de segle XVIII. En aquest sentit, és molt significatiu que el metge rosinc precisés que la passa començà en el barri més popular i populós de Roses, la Punta: “Esta enfermedad empezó en el barrio de este pueblo llamado la Punta, y se ha mantenido en aquel sitio hasta llegar á la mitad del vecindario, habiéndose experimentado solo tres casas contagiadas en la otra mitad [barri de Roses], de las quarenta y seis que ha habido con enfermos”.

L'epidèmia requeria un contacte més o menys prolongat amb els infectats, “de suerte que ha sido tan raro el que haya sido acometido alguno sin haber hecho notable mansion en alguna casa de estos enfermos, como el que habiendo un enfermo en una casa no se haya comunicado en pocos dias el mal á toda la familia, en tales términos que en muchas casas

se han visto seis, siete y ocho enfermos juntos, contagiándose sin diferencia niños, viejos, hombres y mugeres”. Les persones que tenien cura de familiars malalts eren els principals exposats a contagiar-se, un fenomen que el doctor Sunyer considerava “ha sido un dolor”, atès que, a Palau Saverdera, per exemple, “no se halló muchas veces quien quisiera dar una lavativa”. La conclusió era, per tant, clara: “De este temor [sic] ha resultado que solo los parientes mas propinquos de los pacientes les han asistido”. Un nou element apareixia en escena: la por que suscitava una malaltia contagiosa a les acaballes del segle XVIII. Un apesat es veia, sovint, abocat a l'ostracisme social i la marginació assistencial, simplement per la por a la infecció, encara que aquesta actitud també podia tenir aspectes positius, com afirmava el mateix Sunyer: “este es el motivo de que en toda esta temporada el mal solo ha entrado en estos dos pueblos de Rosas y Palau en sesenta y una casa”. L'aïllament era, doncs, la principal via per acotar la malaltia. La difusió de l'epidèmia només es podia produir pel contacte directe entre infectats i persones d'un altre lloc. Així, el metge rosinc assenyalava que “de quarenta mansos ó casas solitarias que hay en esta campaña, en ningun otro [tret d'un] se ha visto tal enfermedad...en los lugares de la Selva de Mar y Puerto se padece desde el estío este mismo mal. En el pueblo de Palau, distante una hora de esta villa, y hora y media de aquellos, no se habia visto enfermo alguno de esta casta hasta el mes de Marzo del presente año [1790], en cuyo tiempo fuéron dos mugeres á asistir á sus dos hijas, casadas en la Selva: volviéron enfermas, comunicáron luego su enfermedad á los de su casa...y se ha propagado ya á otras casas”.

Tanmateix, la realitat social s'imposava i “ninguna persona de distincion de esta villa ha sido acometida de esta fiebre, por no haber comunicado con los enfermos”. Parafraçant George Orwell, si bé qualsevol persona podia infectar-se, algunes –les socialment més desfavorides– podien ésser-ho més fàcilment. Les diferències socials i econòmiques esdevenien, al capdavant, sinó una garantia contra les malalties infeccioses, un avantatge material innegable en unes comunitats rurals en les quals no tothom era igual.

Els fets bèl·lics més diversos que han tingut per escenari Roses han estat abastament tractats i analitzats, des de fa molts anys, pels historiadors. Usualment, allò que s'anomena de manera grandiloqüent 'fets d'armes' ha estat l'objecte d'estudi preferent: els preparatius de la confrontació, els moviments de les tropes, les estratègies militars i, finalment, les batusses estrictes que, per anar bé, havien d'ésser ben escabrosses i sanguinolents. Roses, en aquest sentit, ha estat una zona dissortadament massa avessada a aquesta mena de fets històrics. En canvi, no s'ha profunditzat gaire en el que succeeix darrera una guerra, en els aspectes organitzatius més prosàics i –diem-ne– domèstics.

A partir de les notícies que l'investigador tossenc Mario Zucchitello aplegà en un magnífic estudi titulat *De la Mediterrània a l'Atlàntic. Navegació i comerç a Tossa (1759-1814)*, hom pot aproximar-se a la cuina, als fogons, d'un episodi bèl·lic molt conegut: el setge que la Ciutadella de Roses va patir entre el 22 de novembre de 1794 al 3 de febrer de 1795, en el context de la Guerra Gran. Efectivament, la declaració de la República francesa el 21 de setembre de 1792 provocà l'inici de la confrontació amb el país veí. Tanmateix, les autoritats militars borbòniques havien començat els moviments per proveir la plaça forta de Roses amb les municions necessàries. No només patrons rosincs, com Francesc Marés, Joan Ferrer o Benet Guitart van noliejar els seus vaixells al servei de l'exèrcit, sinó que Miquel Nogueras Vilar, un patró-comerciant de Tossa va efectuar multitud de viatges entre Roses i Barcelona –i viceversa– per transportar efectes militars i queviures. El jove Nogueras era propietari d'un canari –o llondro, la documentació no ho acaba d'aclarir– de 16 tones, anomenat Sant Jaume, que va ser construït el 1778 pel mestre d'aixa de Tossa Miquel Vilà.

Mario Zucchitello documenta que "el 1792 [Nogueras] portà a terme 3 viatges. En total transportà 1.282 quintars 38 lliures entre bombes, granades i bales". En concret, el 28 d'abril de 1792 féu la ruta Roses-Barcelona, amb una càrrega de 283 bombes i granades, amb un pes total de 316 quintars i 48 lliures; el mes següent, el 19 de maig, transportà entre Barcelona i Roses 1.186 bales, cascos de bombes i bales, amb un pes de 270 quintars i 99 lliures; posteriorment, el mateix dia partí cap a la capital catalana carregat amb 210

bombes, que pesaven 323 quintars i 40 lliures; finalment, l'11 de setembre de 1792 tornà a fer la carrera de Roses a Barcelona, ara carregat amb 450 bombes i granades, amb un pes de 371 quintars i 70 lliures.

L'any següent, amb la guerra en marxa, Nogueras continuà comerciant en la carrera Barcelona-Roses a bon ritme. Ara, però, les mercaderies no eren municions de guerra, sinó queviures per a la guarnició i els habitants de Roses. La direcció dels viatges no dóna, tampoc, lloc a dubte: tots foren amb destí Roses. Així, el 18 de juliol de 1793 subministrà faves, arròs i bacallà; l'11 de setembre, faves i carn salada; el 9 d'octubre i el 4 de desembre, farina i provisions per l'exèrcit, respectivament; i el 26 de desembre, blat i bacallà. També transportà, a les darreries d'any, bales al port de Palamós. En definitiva, hom contempla el trànsit comercial que genera una confrontació bèl·lica o, si es vol, l'activació econòmica —l'economia de guerra— que comporten les hostilitats militars. Just abans del setge de 1794 es mantingué l'aprovisionament de la vila i la plaça forta de Roses. El 28 d'agost, Miquel Nogueras portà fesols de Barcelona fins a Roses i el 28 de setembre, farina i carn salada. Pocs dies després d'iniciat el setge de la Ciutadella, encara subministrà bales al port de Palamós.

Tanmateix, la carrera marítima fins a Roses també registrà altres viatges. El febrer de 1794, el patró de Tossa de Mar Joan Gordils feia la ruta Cadis-Roses-Gènova, encara que es desconeix la càrrega que transportava. D'altra banda, el pinc —un tipus de vaixell semblant al xabec, de tres pals amb aparell llatí, destinat al cabotatge mediterrani— Sant Joan Baptista, patronejat per Jaume Moré Costa des de 1790, era noliejat per l'exèrcit, el 1794 també, per transportar galeta i uniformes militars a Roses.

En definitiva, el mar apareix com la principal via de comunicació i de comerç al litoral català. El context bèl·lic només feia que potenciar el cordó umbilical que unia via marítima Roses amb la resta del país. Des del mar, al capdavant, es jugaven bona part de les esperances militars d'una plaça estratègica com Roses, que els mateixos contemporanis definien com a abandonada defensivament, infradotada en personal i en estat ruïnós.

C6

Un segle
decisiu: el XIX

UN MÓN D'ÀNIMES: ROSES AL SEGLE XIX (I)

No resulta fàcil comptar el nombre de rosinques i de rosincs que hi hagué en el transcurs del segle XIX. La causa, bàsicament, és la manca de documentació adient: d'una banda, no s'ha conservat cap tipus de registre cadastral de la primera meitat de segle XIX que pugui informar amb fidelitat i de manera continuada del nombre d'efectius humans de Roses i, de l'altra, no disposem dels padrons d'habitants moderns confeccionats d'ençà 1857. Aquest contratemps “demogràfic” —que intentarem salvar— és important en el context d'un segle que fou de gran transcendència econòmica, social i política a Roses, atès que es posaren els fonaments del món —i de la Vila— tal i com el coneixem avui dia.

El funcionari i viatger Francisco de Zamora, en el seu *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, descrivia el 1794 el precari estat de Roses, tot afirmant que “...hoy consiste su población en 360 casas de poco buque y un solo piso...”, una primera pista que permet inferir una població entorn de 1.450-1.620 habitants, una xifra ostensiblement inferior a les 1.952 ànimes que havia establert el cens de Floridablanca pocs anys abans (1787). L'alentiment del ritme de creixement econòmic de finals de segle XVIII i les dificultats bèl·liques derivades de la Guerra Gran (1793-1795) i de la Guerra del Francès (1808-1814) provocaren que l'inici de segle XIX fos un període de recessió demogràfica. Cal consignar, a més, que el 1789-1790 i el 1795 es registraren sengles epidèmies, que afectaren el progrés demogràfic de la població. Tanmateix, aquestes dificultats sembla que es remuntaren amb certa facilitat. En una data relativament propera als anteriors registres, com és el 1828, l'Ajuntament de Roses determina, en un document titulat *Estado por el qual se demuestra el n.º de vecinos que tiene la poblacion de Rosas según el ultimo padron q.º se hizo...*, que hi havia 490 veïns, fet pel qual hom pot calcular una població aproximada de 2.205 habitants.

Sembla evident que l'amplitud de les variacions demogràfiques exposades és prou remarkable per mantenir una fonamentada cautela sobre l'exactitud de les dades, sobretot si hom té present el context històric general: crisi agrària, contextos bèl·lics importants —Roses fou llargament ocupada per les tropes franceses, de la qual cosa han quedat testimonis literaris prou aproximats com la novel·la *Sunyer metges, pare i fill* (1957), d'August Pi-Sunyer— i

una situació política totalment revoltada —en el marc de la liquidació de les estructures de l'Antic Règim. No sembla, per tant, l'escenari econòmic, social i polític més adequat per registrar en un lapse de 34 anys (1794-1828) un increment que oscil·la entre el 36% i el 52%. En canvi, si prenem com a referència el cens de Floridablanca, que sembla més fiable, l'augment se situa en el 12%, segurament més real.

Posteriorment, a les portes de l'inici d'una fase clarament expansiva de l'economia rosina (1840-1880), el *Diccionario geográfico universal* (1833), una obra iniciada per Antoni Bergnes de las Casas i continuada per Pasqual Madoz, i impresa als tallers barcelonins de Josep Torner, consignava una població de 2.315 habitants, és a dir, un augment de gairebé un 5% respecte als efectius demogràfics del quinquenni anterior. Ara bé, aquest petit avenç es veié ràpidament contrarrestat per les dificultats polítiques derivades de la construcció de l'estat liberal. D'acord amb els pocs indicis disponibles fins al moment, es pot afirmar el caràcter traumàtic del procés d'implantació a Roses de les estructures del nou règim liberal, immers, en aquells moments, en les picabaralles de l'anomenada Dècada Ominosa (1823-1833) i de la primera etapa del nou règim liberal (1833-1843). No ha de sorprendre que el 1836 encara es plantegés seriosament la fortificació de Roses per fer front a les patacades de la Primera Guerra Carlina.

En definitiva, el 1840, Pasqual Madoz —altra vegada—, al seu famós *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*, assenyalava per a Roses una població de 1.948 ànimes o, el que és el mateix, 389 veïns. Hom consigna, per tant, aquest retrocés demogràfic de la dècada de 1830. Al capdavant, Roses es trobava en la mateixa situació que el 1787: 53 anys després del cens de Floridablanca i d'unes quantes crisis econòmiques, polítiques i bèl·liques, Roses (només) es mantenia. Havia de començar, tanmateix, una fase daurada per a l'economia i la societat rosines, que tindria el seu reflex més evident en un augment demogràfic significatiu.

UN MÓN D'ÀNIMES: ROSES AL SEGLE XIX (i II)

Un dels períodes més esplendorosos i florents de la història contemporània de Roses fou el comprès entre 1840 i 1880, a redós del qual la demografia local assolí uns màxims històrics que no se superaren fins al 1960. S'iniciaven, al mateix temps, els recomptes moderns de població, els coneguts padrons d'habitants que, mercès al seu caràcter seriat, permeten conèixer amb major fidelitat el desenvolupament demogràfic de la segona meitat de segle XIX.

Des dels 1.948 habitants de 1840 que Madoz havia consignat en el seu *Diccionario*, la gràfica demogràfica de Roses només sap dibuixar una tendència ferma a l'alça. El primer padró d'habitants, de 1857, elevava els efectius humans de Roses a 2.732 persones (646 veïns), una xifra que representava un increment del 40,2% respecte l'anterior informació disponible. Tres anys després (1860), tanmateix, la població ja arribava als 2.831 habitants (674 veïns). Roses vivia uns anys d'expansió econòmica molt important, gràcies sobretot a la seva vocació comercial: el port rosinc esdevé el 1845 el segon port gironí i, el 1860, se situava com el setè port català més actiu. La societat civil de Roses progressà extraordinàriament i aparegueren des de societats de socors mutus fins a casinos, alhora que augmentaren els serveis bàsics sanitaris i administratius i, en definitiva, el conjunt de les activitats econòmiques. És una Roses dinàmica, viva, pròspera, feta de grans comerciants, capaç d'urbanitzar un nou eixample (1877) o de projectar un ferrocarril que connectés la vila amb Figueres (1873).

Aquesta activitat comercial, que representava un 30% de la contribució industrial de la població, es complementava perfectament amb un cicle agrícola expansiu que, a redós d'un increment de la demanda dels productes oleolícoles i vitivinícoles, connectava perfectament el sector primari local amb els grans mercats europeus. Ni la plaga del *negre* de les oliveres (1850-1853) ni la plaga de l'*oïdium* de la vinya—afectà Roses, de manera virulenta, entre els anys 1854 i 1857— pogueren frenar aquesta tendència alcista de forta demanda dels grans mercats exteriors que provocaren un increment dels preus d'aquests productes agraris.

Així, el padró d'habitants de 1877 marcà el pic històric del creixement demogràfic decimònic, amb 3.219 habitants. Tanmateix, una sèrie de causes –algunes d'interne i d'altres externes– enfonsaren aquest model econòmic. D'una banda, en només cinc anys, entre 1868 i 1873 el preu de l'oli baixà un 53% –sobretot com a conseqüència de la competència d'altres greixos vegetals derivats del cotó, el cacauet, el sèsam o la colza i de la introducció de noves formes d'il·luminació. A més a més, l'arribada de la plaga de la fil·loxera (1879) causà estralls en una agricultura vitivinícola que vivia de les exportacions al mercat francès. L'agricultura empordanesa, cada vegada més especialitzada i articulada en els mercats europeus, patia els efectes de la progressiva mundialització dels circuits comercials. L'activitat portuària rosinca, conseqüentment, també disminuï.

A partir d'aquest moment, els indicadors demogràfics assenyalen la lenta davallada dels efectius humans de Roses. Així, Ramon Noguer i Bosch, en el seu *Indicador ampurdanés. Almanaque y guía del Ampurdán para el año 1886*, registrava un primer retrocés, tot afirmant que Roses comptava el 1885 amb 2.890 habitants, “poco más o menos”, una xifra aproximada però coherent amb les 2.966 persones incloses al padró d'habitants de 1887. L'atzucac econòmic, deu anys després, es mantenia i el següent recompte demogràfic oficial, de 1897, registrava una població de 2.643 habitants. En vint anys (1877-1897) s'havia perdut un 17,9% de la població.

L'economia rosinca es replegà sobre el sector pesquer i les indústries de salaó de peix. El comerç esdevingué una activitat, sinó residual, sí molt menor, com comentava J. Ricart Giralte en la seva *Guía marítimo comercial de los puertos de la Península Ibérica* (1894): “La aduana de Rosas es de segunda clase, manteniendo muy escaso comercio de cabotage...”. Tot i així, el port rosinc encara era el setè de Catalunya el 1900. La reculada demogràfica s'allargà durant tota la primera meitat de segle XX i no serà fins a l'any 1960 (3.375 habitants), en un context diametralment diferent –la introducció del turisme de masses– que Roses no tornarà a recuperar els valors de 1877.

Qualsevol tipus de documentació històrica pot tenir diferents nivells de lectura, en funció d'allò que hom cerqui, dels interessos, en definitiva, de l'investigador. Una dada puntual, un element més d'una sèrie estadística o una interpretació coetània d'un fet històric són només algunes de les possibilitats. Sovint un document pot oferir un interès molt allunyat de l'objectiu primer pel qual es va crear. En aquest sentit, els llibres sacramentals de qualsevol arxiu parroquial permeten obtenir una gran quantitat i una gran diversitat de dades, des de conèixer la data de naixement o de defunció d'una persona fins a saber la seva professió o el nom de la persona amb qui estigués casada. Usualment, a més, són utilitzats per elaborar sèries estadístiques que permeten reconstruir la demografia d'una societat determinada. Són, al capdavant, només algunes de les possibilitats que ofereixen.

En concret, els llibres d'òbits poden ser tremendament rics. A més de les dades òbvies d'una defunció qualsevol—la data, el nom del traspasat, la seva professió, fins i tot—solen contenir la identificació de la persona amb qui estava casat/da i la filiació paterna i materna fins al nivell dels avis. També poden esmentar algunes dades relacionades amb la religiositat, tals com el nombre de capellans que celebraren l'ofici solemne o—menys usual—la quantitat de misses que s'encarregaren. Tanmateix, més enllà d'aquestes informacions de caràcter repetitiu o seriat, no és estrany que el capellà de torn consignés d'altres informacions més anecdòtiques i esparses que, malgrat aquest caràcter aleatori, poden servir per certes anàlisis relacionades amb la història de la medicina o de la lingüística, per citar només dos exemples. El buidatge dels registres de defuncions del període comprès entre 1800 i 1825 en presenta un bon mostrari.

A principi de segle XIX no sembla que morir fos una activitat gaire ràpida si hom té en compte l'estranyesa que provocava als diversos capellans que serviren a la parròquia de Santa Maria de Roses certes morts. Aquesta sorpresa es consignava amb un misteriós "morí de repent". És el cas del pescador Joan Rusí, d'uns 60 anys, que "morí de repent" el 15 de desembre de 1814 o del pastor Cosme Noguer, el 13 de març de 1815, amb 65 anys. Més difícil d'explicar són els casos de Joan Duran, treballador d'uns 50 anys, que traspasà el 24 de

juny de 1820, i de Baldiri Sastre, un altre treballador d'uns 43 anys, que morí el 26 de novembre de 1821. En ambdós casos, moriren “casi de repent” i això possibilità que se'ls administrassin els sagraments, una particularitat que no succeí en els casos de Rusí i Noguera. És evident que la sobtadesa d'aquestes morts impel·liren als diferents capellans a consignar-ho per deixar constància de l'estat amb què deixaren l'ànima.

Juntament amb aquestes morts sobtades són mèdicament significatius dos casos esdevinguts l'any 1814. El primer és el de Margarida Marcó, de 32 anys, que morí el 3 de febrer, “y per causa del vòmit tenia no rebé los SS Sagraments de la Eucaristia”. L'altre és el cas de Francisca Roviras, també de 32 anys, que morí l'11 d'abril. El prevere i vicari Josep Germà no s'estigué d'anotar que “rebé lo S. Sagrament de la Extrema Unció solament per estar y morir en deliri”. També és rellevant que el rector Ramon Azemar trobés important esmentar que Salvador Ribas, d'uns 25 anys, fos “ciego”. Significativament, en aquest cas no apareix cap professió, un indicatiu clar que la seva ceguesa devia ésser de naixement o bé molt precoç.

Aquestes anotacions permeten entendre millor com es vivia i, sobretot, com es moria en un moment pretèrit determinat, de les condicions socials, econòmiques, sanitàries i culturals que acompanyaven, en aquest cas, els rosincs i rosinques de fa dos-cents anys. Al mateix temps, són un bon senyal d'una categorització implícita de la mort que els mateixos coetanis efectuaven. No era el mateix un traspàs sobtat, ràpid i inesperat que una mort prevista de temps, com tampoc no era equiparable l'allau de morts en un context d'epidèmia o de guerra que un decés protagonitzat per un jove en edat de treballar i de contribuir a l'economia familiar i local. Per aquestes raons –i moltes altres– els capellans –ben sensibles a aquestes diferències– no dubtaven a deixar constància de les particularitats de certes defuncions. Especialment interessants són els casos de morts per accident, que impactaren profundament la petita societat rosinca.

ANECDOTARI FÚNEBRE (i II)

En una societat relativament petita com la rosinca a principis de segle XIX –uns 490 veïns el 1828, és a dir, poc més de 2.000 habitants aproximadament–, en la qual tothom es coneixia i compartia uns mateixos espais de sociabilitat i de relació, la mort no deixava d'ésser un afer que, sovint, transcendia l'àmbit estrictament familiar. En aquest context social, l'impacte d'una defunció es graduava en funció de nombroses variables: l'edat, el gènere, la situació econòmica, les conseqüències familiars o les condicions del succés, entre d'altres. De fet, passa una mica el mateix actualment, malgrat que la societat present pugui semblar –i ho sigui– força més individualista. Aquesta sensibilitat davant la mort fou diligentment recollida pels capellans rosincs, que no deixaren de consignar els casos més xocants. En aquesta categoria de defuncions impactants hom troba, evidentment, els accidents i les morts violentes.

El mes de gener de 1812 degué ésser molt fred. Així ho sembla després de llegir les actes de defunció de Maria Vilabrú i Gotanegra, d'uns 55 anys, i de Maria Marés i Ferrer, d'uns 34 anys. En el transcurs del vespre o la nit del dia 25 de gener ambdues dones tornaven de Castelló d'Empúries quan foren sorpreses per una tempesta prou violenta i moriren. El vicari Joan Aulet ho descrigué de la següent manera: “tornant del molí de Castelló, per causa de uns grans bens ab pluja y molt fret al vespre ò en la nit”. Hom no pot deixar de pensar en la violència dels fenòmens meteorològics, d'una banda, i en les condicions de vida de dos-cents anys enrera, d'una altra.

Un altre exemple interessant és el que succeí l'octubre de 1812, sobretot per la qualitat de la informació que facilità el prevere Josep Germà. El 23 d'octubre se celebraren els funerals per l'ànima de Sebastià Birba, mariner de Rosas, que morí suposadament negat. La narració dels fets és la següent: “Sebastià Birba, mariner de Rosas, qui marxà de esta de Rosas ab Pere Marés també mariner ab un llaút ple de raims per La Escala lo dia set del mateix y se creu esser negats per aver sortit lo llaút sens ells y asso se atribueix á una gran marea que havia”. L'endemà, 24 d'octubre, s'enterrà “Pere Marés, mariner de Rosas, company del immediat escrit Sebastià Birba, qui marxà de esta de Rosas ab lo referit company ab un llaút

ple de Raims per La Escala lo dia set del mateix”. Aquests actes sacramentals permeten conèixer una mica millor l’activitat comercial de Roses i les seves relacions amb les poblacions veïnes. És simptomàtic que l’accident marítim ocorregués poc després del període de verema, quan els productors s’afanyaven a donar sortida a la producció. De fet, és una petita notícia de caràcter econòmic que confirma les descripcions que havien realitzat els viatgers que havien visitat Roses pocs anys abans, com el funcionari il·lustrat Francisco de Zamora, o les valoracions –sempre intel·ligents– d’un historiador com Pierre Vilar. També permet comprovar com en el transcurs de la Guerra del Francès, i sota la dominació de l’administració napoleònica, es mantingueren uns certs nivells –que caldria confirmar molt més exhaustivament per altres fonts i vies de recerca– d’activitat comercial, segurament molt més limitada geogràficament a les poblacions més properes.

Finalment, hom pot reportar el cas més extraordinari –i desgraciat– d’accident que es pugui imaginar. El 4 de novembre de 1814 morí de malaltia natural Ignasi Guitart, d’uns 70 anys. Fins aquí tot semblava normal, dins allò esperable en una persona gran. Tanmateix, el nostre prevere, el conegut Josep Germà, embolicà sintàcticament el succés. Esmentava que només pogué administrar el sagrament de l’extremaunció “ÿ no mes” a causa de “cert accident que li vingué al Cadaver”. El dubte, doncs, és evident: l’accident el tingué Ignasi Guitart i per això morí o bé el tingué el seu cadàver. I, en aquest cas, quin tipus d’accident pot patir un cadàver? D’altra banda, hom es pot preguntar en quin moment s’oferien els sagraments? Sigui com sigui, sembla clar l’error expressiu del capellà i la seva conseqüent i involuntària curiositat històrica. Al capdavant, fins i tot la mort pot esdevenir mínimament divertida... pels vius.

JOSEP SALA, EL REI DE ROSES (I)

Manquen pocs més de dos anys per commemorar el bicentenari de la Guerra del Francès (1808-1814). Aquest llarg i interessant episodi bèl·lic suposà, en el cas de Roses, més enllà d'una dilatada ocupació militar gal·la, la implantació ferma i decidida de les modernes formes d'administració republicana. Tanmateix, aquest període històric ha estat molt escassament investigat a Roses i esdevé, de fet, una de les llacunes més flagrants de la historiografia local. Només l'espectacularitat de l'estricta fet bèl·lic, amb la mítica recurrent del setge, ha merescut la mirada dels historiadors i, això, comptat i debatut, no aporta gaire res al coneixement històric del nostre passat. Efectivament, a hores d'ara és impossible de dibuixar un marc general de la població prou precís i coherent que permeti enllaçar el creixement econòmic del segle XVIII amb la represa comercial de mitjan segle XIX: són una cinquantena d'anys foscos i ignots, bàsicament de crisi i d'atzucac bèl·lic –amb les dues grans i determinants confrontacions de la Guerra Gran el 1793-1795 i l'esmentada Guerra del Francès–, que deixaren la població exsangüe. Així mateix, hom desconeix encara les característiques generals del govern napoleònic a Roses durant aquests anys. La documentació francesa que alguns historiadors han consultat, de caràcter militar, se centra en la reflexió sobre la posició geoestratègica de Roses i la reformulació de les seves necessitats militars, que comportaren diversos projectes per inutilitzar la Ciutadella. En canvi, ningú ha parat atenció en la documentació d'ordre civil que hauria d'il·luminar sobre els intents francesos d'establir una administració pública regida pels valors republicans.

Sovint, la introducció de l'administració napoleònica anà acompanyada per l'adhesió, més o menys entusiasta, més o menys interessada, d'elements afrancesats, és a dir, d'aquelles persones que, a partir de la influència de la cultura i la política franceses de la Il·lustració, recolzaren el govern de Josep I i foren partidaris de l'annexió napoleònica de Catalunya. Com ha posat de manifest l'historiador Lluís Roura “el mot afrancesat va sorgir dels ‘patriotes’ amb clares connotacions vexatòries, com a sinònim de traïdor; la realitat que comprenia, però, era molt més complexa, ja que els motius d'afrancesament foren diversos i, alhora, hom ha de diferenciar aquells que tan sols van acomodar-se a les circumstàncies del règim josefí o de l'annexió napoleònica, dels qui en foren fervents entusiastes. Els afrancesats convençuts foren molt pocs, a Catalunya, on va prevaler l'actitud resistent”.

En aquest context històric—recordem-ho, pobre en coneixements—sobresurt la figura de Josep Sala i Marés, batlle de Roses, personatge contradictori i realitat d'una ficció literària. És prou conegut que alguns personatges històrics han tingut la sort—o la desgràcia, segons els hagin tractat—d'esdevenir carnassa literària, de convertir-se en figures imaginades per algun escriptor. Són uns herois novel·lats que, per la seva gènesi real i tangible, sovint tenen molts punts de contacte amb el seu homònim vertader. Aquest és el cas de Josep Sala i Marés, immortalitzat per la ploma del metge rosinc August Pi-Sunyer a *Sunyer metges, pare i fill*, una deliciosa novel·la editada el 1957 a Mèxic per l'editorial Xaloc. El seu *alter ego* literari és Pere Sala, un batlle dèspota i criminal—el rei de Roses, com el definí l'august metge rosinc—que governà aproximadament entre 1807 i 1810, del qual caldrà provar de discernir fins a quin punt el seu retrat literari correspon a la realitat històrica.

Amb tota seguretat és més fàcil resseguir el Sala literari que el real. De Josep Sala ho desconeixem gairebé tot. Si nasqué a Roses—en tinc dubtes—, ho feu el 30 de novembre de 1769. Va ser batejat pel sagristà del monestir de Santa Maria, Fèlix Flaquer, amb els noms de Ramon, Baldiri i Josep. Cal comptar, per tant, amb la hipòtesi que utilitzà el seu tercer nom. La situació es complica quan hom comprova que la seva dona, Teresa García Teixeira, era nou anys més gran que ell, atès que havia estat batejada el 16 d'octubre de 1760—era filla de Joan Baptista García, cirurgià, i de Clara Teixeira, ambdós de Roses. Els pares de Josep Sala eren Narcís Sala, bracer de Roses, i Gertrudis Marés. Els avis, per la seva part, eren Francesc Sala, bracer d'Albanyà, i Isabel Pagès, de Cadaqués; Josep Marés, bracer, i Màxima Oller, ambdós de Roses, eren els avis materns. Tingué, almenys, tres fills: l'Antoni (nascut l'11 de febrer de 1797), en Pere (nat el 29 de juny de 1801) i la Isabel (nascuda fora de Roses el 1805, aproximadament). Finalment, cal consignar que sembla molt probable que Josep Sala morís fora de Roses en una data indeterminada.

JOSEP SALA, EL REI DE ROSES (II)

Roses. Guerra del Francès. Un personatge: el batlle Josep Sala Marés, administrador de correus i negociant. De l'escassa informació que hom disposa de Josep Sala, se'n pot inferir una bona relació amb les autoritats militars de la Ciutadella de Roses. Així, el padrí del seu fill primogènit fou el governador de la plaça —el 1797 era Don Anton Porta— i, posteriorment, el 1801, Pedro Hugney [sic], ajudant major militar, ho fou del seu altre fill, Pere. De fet, aquesta característica —les bones relacions amb les elits locals— és també una constant en les descripcions que August Pi-Sunyer fa del novel·lat batlle Pere Sala. “Enlairat” per les autoritats franceses, Pere Sala és presentat com un tirà canalla, lladre i assassí, que s'aprofità de la situació política i bèl·lica en benefici propi: “...tots sabem [que] és un malvat i que avui és maire de Roses... De totes maneres, espero [diu Tomàs Sunyer Lloveres] que hi hagi mitjans de fer veure la seva mala voluntat i la categoria moral del subjecte.” (p. 172). Tanmateix, la descripció continua i, més endavant, l'autor el retrata durament: “Sala, el maire, s'havia ungit l'amo de tot. No es cansava de dir i repetir: ‘Sóc el rei de Roses’, i cometia tota mena d'atropellaments i robatoris, sota el fàcil pretext de sancions contra els enemics o els desafectes als invasors [els francesos, les tropes napoleòniques]. Denunciava a tort i a dret, als uns i als altres, com si fossin un perill per al règim, i tothom, a Roses, vivia abatut per l'esglai. Havia embargat i saquejat la casa d'en Sunyer, afanant els mobles i els estrés que li plaïen i els magres residus de la darrera collita: el vi, l'oli, el blat de moro... S'havia mostrat el lladre més autèntic de la rodalia... Sala no tornà res del que havia robat.” (p. 175).

La situació creada per Pere Sala, el 1810, era encara la mateixa: “...regna, dolent i arbitrari, inflat i vanitós, Pere Sala, designat per obra del doctor Garriga —el metge empordanès lliurat als francesos i per ells enlairat. Del propi batlle, ‘maire’ de Roses, surten les denúncies i delacions contra compatricis poc amics. Fa embargaments, sequeja les propietats alienes, roba sense vergonya. Ningú té un moment segur si és desafecte a l'improvisat tirà! L'amnistia recent [es refereix a l'amnistia decretada el 24 de març de 1809 nascuda de la política dels generals Augereau, Governador General de Catalunya, i Mc Donald, de principis de 1809, d'acostament als catalans i de tall liberal, tendent a crear uns sectors socials afectes al govern afrancesat] li ha tallat una mica les ales, però ell, que no té escrúpols, es refà aviat” (p. 193).

En paral·lel a l'actuació de Pere Sala, August Pi-Sunyer descriví cruament la situació de la vila sota la dominació napoleònica: “Cases enderrocades, altres tocades per l'artilleria i abandonades sense reconstruir, l'església mal ferida i el poble solitari! Ultra els morts en el setge, han despoblat la vila els que se'n anaren [sic] i no han tornat... Plana sobre tot, sobre els homes i les coses, una tristesa infosa, un silenci funeral...”. En definitiva, l'autor establia, des d'una posició patriòtica o almenys poc propera als ideals revolucionaris, una concordança directa entre el desgavell social i cívic de la població amb la gestió personal del batlle i no s'estalviava d'afirmar que “...aquí manen els francesos... I no oblideu que Roses és una vila ocupada...” (p. 204). Sembla apuntar-se, d'altra banda, un petit grup afrancesat, de caràcter oportunista (“el millor de cada casa”), compost “...a més d'en Pere Sala, el batlle, [per] els estiracordetes, uns rosincs tan recomanables com el Tano de la Noia Maria, en Pepet de les Olives, el Bort, el Nas Ratat i altres de la mateixa patuleia.”

Tanmateix, els escassos testimonis documentals semblen mostrar un Josep Sala que acomplí amb les funcions encomanades per la nova legislació republicana. Així, assumí les tasques d'un incipient registre civil, que la legislació napoleònica encarregava a les autoritats civils municipals, quan en la diligència d'obertura del llibre parroquial de batejos de 1809—signada pel batlle—, esmentava “...que en atencion de haverse llevados los que había corrientes el cura parroco Dⁿ Jayme Dilmer quando pusieron sitio las tropas auxiliares de S.M.C. à esta plaza, que fue en Noviembre del año proximo pasado de mil ocho cientos ocho, y à fin de no quedar sin registro una cosa tan Esencial, como à Bayle de la Presente Villa y Escrivano Publico y R^l de S.M.C. se pondra este corriente paraq^e el Cura Parroco Dⁿ Gregorio Bocsin [Voisin] escriba en el todos los Bautismos y obitos... de los havitantes de la Villa de Rosas: Que pondre mi debido signo en testimonios de Verdad al ultimo [registre, s'entèn] del año en fe de los que se hallaran en el Escrito ya sea por el presente Parroco ó por otro q^e ejerza iguales Funcions.”

En definitiva, es dibuixa la veritable distància entre un batlle real, històricament identificable, i un batlle literari confegit de coincidències (per exemple, es diu Pere com un fill de Josep Sala; està casat amb una dona anomenada Teresa que, casualment, és el mateix nom de la muller de Josep Sala) que, al capdavall, demostren la consulta directa d'August Pi-Sunyer a les fonts documentals rosinques.

JOSEP SALA, EL REI DE ROSES (i III)

El rastre polític i personal que deixà Josep Sala, l'enigmàtic personatge que dirigí la política local durant la dominació napoleònica de Roses entre 1808 i 1814, és molt tènue. A partir de 1810 no apareix en la documentació disponible a hores d'ara. Una de les escadusseres referències la trobem el 4 de novembre de 1809: encara era el batlle de Roses, atès que apareix amb aquesta qualificació en el bateig d'una nena expòsita que "...se halló depositada de noche a la entrada de la casa del Señor Baile de Rosas, Don José Sala...". D'altra banda, l'alcalde no certificà l'esmentat llibre de batejos (1809-1821), tal i com s'establia en la seva diligència d'obertura ("...pondre mi debido signo en testimonios / de Verdad al ultimo [registre] del año en fe de los que / se hallaran en el Escrito..."). L'absència d'aquest formulisme pot fer pensar en el seu cessament, una hipòtesi que es reforça si hom té en compte la descripció literària dels esdeveniments que efectuà August Pi-Sunyer a la novel·la *Sunyer metges, pare i fill*.

Efectivament, en un moment indeterminat de l'any 1810, el novelesc *maire* Pere Sala és destituït. La primera reflexió —col·lectiva, comunitària— és: "el poble està content i salta i balla perquè ha fet destituir Pere Sala." És l'alegria després d'haver patit un dirigent brètol, criminal i canalla, com el qualifica Pi-Sunyer en un altre passatge. Però també hi ha lloc pel ressentiment: "Fins avui, tot era fer-li la gara-gara, buscar el tracte amb ell, dir-li paraules amables, malgrat de que tothom sabia que és un bandit i que en patia [sic]. Però ell manava i era l'amo. Se'l temia i es buscava l'estar-hi bé. No fos que..." (p. 219).

Tanmateix, August Pi-Sunyer aprofita l'ocasió per fer-ne una lectura política dels esdeveniments. La substitució de Pere Sala no deixa de ser una conseqüència més del joc polític francès envers Catalunya i de la mateixa facció afrancesada: "...si Sala ha caigut de l'escambell és tan sols perquè dins de la política dels afrancesats hi ha, com arreu i sempre, les seves intrigues" i en destaca les connexions: "En Sala no era res més que una figura de Josep Garriga. El doctor Garriga, l'insigne col·lega de Sant Pere Pescador, Comissari Reial a Catalunya. Per al domini de l'Alt Empordà, Sala, des de Roses, li era un home segur que, amb la seva brutalitat, tenia dins del puny la contrada..." La interpretació política de Pi-Sunyer

relaciona l'ascens de Tomàs Puig i del canonge Ribereta amb la caiguda en desgràcia del doctor Garriga, fet que provoca que el batlle rosinc Pere Sala caigui “sorollosament”. No és el poble, la comunitat organitzada, per tant, qui ha estat capaç de desfer-se del malfactor: “...ja no és el *maire* i de l'arbre caigut se'n fan estelles!... I es pensen, a Roses, que són ells, els del poble, que han guanyat.”

Davant aquest retrat literari furibund de Pere Sala, cal recuperar l'interrogant inicial: fins a quin punt la creació literària s'ajusta a la realitat històrica? Pere Sala o Josep Sala? Ara com ara, no és possible de saber-ho amb certesa. Caldrien estudis sobre aquest període històric que permetin avançar en el coneixement de la Roses de finals d'Antic Règim. Tanmateix, sembla evident que Josep Sala hagué de tenir una certa presència social en la direcció política de la població i un ascendent remarcable en les relacions amb les noves autoritats napoleòniques. D'altra banda, s'hauria d'investigar els orígens de la visió negativa que August Pi-Sunyer tenia del personatge. De la novel·la *Sunyer metges, pare i fill* podrien inferir-se diverses hipòtesis. En primer lloc, les relacions econòmiques entre la família Sunyer i Sala podrien ésser el germen de l'animaversió; pot ser que un possible incident durant l'ocupació francesa (“Sunyer troba la casa devastada. Mobles, estris diversos i les poques minestres que es guardaven al celler han estat ‘expropiades’ per Pere Sala en persona o pels seus amics”, p. 193-194) desencadenés la rivalitat; o bé que el context polític i social en el qual fou escrita l'obra —anys 50, franquisme, exili forçat a Mèxic, daltabaix econòmic, familiar i professional...— fes que haguéssim d'interpretar l'ocupació napoleònica i la figura de Pere Sala des d'una altra perspectiva.

Sigui com sigui, s'ha obert una nova via d'investigació i cal recordar que d'aquí a poc més de dos anys se celebrarà el segon centenari de la Guerra del Francès. Se'n parlarà... segur.

L'INSIGNE PRESONER

El 16 agost de 1808 un vaixell del bei d'Alger, capitanejat pel grec Spiro Calligero, era atacat per un corsari de Palamós al golf de Lleó, davant la sospita que eludia el bloqueig marítim imposat a França. El vaixell fou traslladat immediatament a Roses. Eren els moments inicials de la guerra del Francès i, mentre Figueres era presa pel gal, Roses encara restava sota l'autoritat de la monarquia borbònica. Aquest petit episodi històric no tindria més transcendència si no fos perquè un dels passatgers del vaixell era el científic de la Catalunya Nord, Francesc Aragó.

François Aragó (Estagell, Rosselló, 1786-París, 1853) fou un dels principals científics francesos de la primera meitat de segle XIX. Hom el pot considerar un producte genuí de la Revolució Francesa, atès que, a partir d'uns orígens familiars modestos, arribà a exercir les màximes responsabilitats científiques i polítiques de França. El 1809 va ésser escollit membre de l'Académie des Sciences i, des del 1830, el seu *Secrétaire Perpétuel*, càrrec que determinava, en bona mesura, la política científica de la República. El mateix any, va ésser nomenat, també, director de l'Observatori de París. Políticament, fou un republicà moderat, adscrit al partit Radical. Exercí els càrrecs de diputat (1831), president del Consell General del Sena, membre del Govern Revolucionari de 1848 i ministre de l'Interior i de la Marina durant la Segona República. Mathias Dörries i Eduard Riu-Barrera li han dedicat 2 articles a la revista *L'Avenç* d'aquest mes de juny que dibuixen perfectament la seva biografia.

D'una manera genèrica, Aragó ha passat a la història de la ciència com el seu primer vulgaritzador. Bàsicament, pretengué popularitzar els coneixements científics entre àmplies capes de la societat francesa amb l'objectiu evident d'afavorir "...l'emancipació política del poble i per tant la democratització de la societat...", a través de l'educació. Inversament, aquest nou clima cultural i democràtic havia de posar les condicions favorables per a un progrés en l'exercici de la ciència.

En un context català, Aragó és conegut pels seus mesuraments, juntament amb el físic Biot, del meridià terrestre en terres del Principat, València i les Illes Balears. Aquest projecte, nas-

cut en temps de la Convenció i del qual Delambre i Méchain foren els primers encarregats, pretenia establir la distància del metre com la deumilionèsima part del meridià terrestre. És en aquest moment quan començaren les seves aventures i peripècies, que el dugueren, a la fi, a Roses, en condició de presoner.

En primer lloc, fou posat en quarantena –juntament amb d'altres captius àrabs, marroquins i jueus– en un dels molins de vent que hi havia al Salatar, on fou interrogat. Posteriorment, fou traslladat a la Ciutadella i, encara més endavant, a una petita capella “...où l'on déposait pendant vingt-quatre heures les morts de l'hôpital”. El mateix Aragó relata, en la seva autobiografia *Histoire de ma jeunesse* (consulto l'edició de 1854, dins les seves obres completes), com fou vigilat per pagesos de Cadaqués i com va ésser confós amb el fill de l'apotecari, que feia alguns anys havia emigrat a Amèrica. Finalment, el seu periple rosinc acabà al castell de la Trinitat, on fou conduït el 25 de setembre de 1808. Pocs dies després, el 17 d'octubre, va ser traslladat a Palamós i alliberat.

A vegades, els atzars de la història posen en relació persones i llocs, lligams a voltes efímers, d'altres més duradors i de petja indeleble. Roses no n'és una excepció: Aragó, Carles I (V d'Alemanya), Pep Ventura, Francesc Sunyer Capdevila, Alfons XIII, Josep Pla, Jaume Vicens Vives, Salvador Dalí i molts d'altres. Tots ells han deixat una anècdota o altra per explicar. Posar de manifest aquestes connexions pot ésser una bona manera de relacionar Roses amb el món i de fer evident el caràcter obert i hospitalari de la vila. Així mateix, un recorregut per la Roses dels personatges que l'han visitada o hi han restat una temporada pot esdevenir una esplèndida forma de conèixer millor alguns passatges de la seva història i, alhora, un reclam turístic més.

Potser seria interessant recuperar la memòria dels llocs concrets mitjançant allò que n'han escrit els qui hi han passat. Ho han fet magníficament a l'Escala amb els testimoniatges que Josep Pla oferí, de la mateixa manera que també descrigué la realitat rosinca. Fins i tot, un presoner, un insigne presoner, com Aragó, volgué deixar escrita la seva estada a Roses. Són, al capdavant, les relacions –intenses i permanents– que s'estableixen entre les persones i els llocs.

EL GREMI DE PESCADORS DE ROSES. ENTRE LA RESISTÈNCIA SENYORIAL I EL NEGOCI

Una Reial Ordre de la reina regent, Maria Cristina, de 7 d'agost de 1834, atorgava llicència “al gremio de matriculados del distrito de Rosas” per construir una barraca “para el tinte de sus redes...en la playa”, en el paratge anomenat Els Estenedors o Aiguadeixos, prop de la riera que el document notarial que informa de l'afer anomena d'en Coll, és a dir, la riera de la Cuana. Actualment, aquesta construcció—seu del club de windsurf local— encara resta dempeus, en una privilegiada situació enmig de la platja. Fins aquí tot sembla normal i corrent, si no fos perquè el gremi de pescadors havia començat a aixecar l'esmentada edificació sense el consentiment de Jaume de Llançà i de Valls, abad dels monestirs benedictins d'Amer i de Roses, a més de corresponsal de la Reial Acadèmia de la Història.

Efectivament, el monestir d'Amer era el senyor directe i útil dels terrenys on els pescadors de Roses havien principiat les obres sense el seu permís exprés. És difícil d'afirmar si els pescadors actuaven així com una forma de resistència als antics drets feudals del senyor directe, precisament en el moment final de descomposició de l'Antic Règim. Tot ho fa pensar. D'altra banda, els enfrontaments entre ambdues parts no eren nous. El 1786, els pescadors de Roses ja havien pledejat davant el Consell de Castella contra el monestir d'Amer i de Roses pel pagament del delme del peix, una actuació reivindicativa i de resistència que fou general al litoral gironí.

La “Reÿna Gobernadora”, tanmateix, era del parer que, en el cas de la barraca, “el citado gremio ha obrado sin malicia y solo ha sido una ligereza”, una posició, potser, que deixava entreveure la imminent política de l'Estat envers el clergat regular—recordem que el 25 de juliol de 1835 se supremen els monestirs i els convents amb menys de 12 religiosos i que l'11 d'octubre es decretava la supressió de tots els monestirs benedictins, agustins i altres— i la desamortització dels béns eclesiàstics (1836), que féu famós en els llibres d'Història al ministre Juan Álvarez Mendizábal. La llicència reial, finalment, acordava que el gremi normalitzés la situació amb el monestir i que “no se destruya lo ÿa frabricado, pues que no perjudicando como se ve á los tiros de la Plaza, serían graves los gastos que se seguiran á estos infelices matriculados con su demolicion”.

Els “infelices matriculados” de Roses signaren, l’u de juliol de 1835, un establiment emfiètic amb el senyor directe i útil del terreny, el monestir d’Amer i Roses, que actuà mitjançant el seu procurador local, Benet Trull Salamó, que ostentava el càrrec des del 25 d’abril de 1835. Benet Trull era membre d’una destacada família rosinca que donà un bon nombre de representants a la política local del segle XIX i primera meitat del XX. Paga la pena aturar-se un instant per comprovar l’efervescència dels grans negocis afavorits per la Revolució Liberal. Poc abans, el 4 de febrer, el procurador de monestir—ara en qualitat d’apoderat, que ho era des del 9 d’agost de 1831—establí al seu propi fill, Joan Trull Feliu, el terreny que quedava a ponent de la barraca dels tints fins al rec de les Meriques, és a dir, tota la zona litoral situada davant del mas de les Figueres, uns aiguadeixos sense utilització pràctica. De fet, era una operació important de cares a una possible urbanització del lloc—com ho fou el sector de la plaça Catalunya poc temps després. Les expectatives creades devien ésser prou bones i les autoritats locals estigueren amatents. El 25 d’octubre de 1836, el fill del procurador abacial cedí la meitat del terreny a Ferran Miralles, fill al seu torn de l’ajudant militar de Marina i capità del port. Així, tot quedava lligat i ben lligat.

Per la seva part, els infeliços pescadors foren representats per la seva junta gremial, encapçalada pel director, Jacint Cusi; el vice-director, Pere Vilabré; un conseller, Bonaventura Buscarons; i el secretari, un càrrec detingut per Josep Dunjó. Els pactes de l’establiment assenyalaven que l’entrada en la possessió de la finca era d’un quintar de tonyina, valorat en 3 lliures barcelonines, i que el cens anual que el gremi havia de satisfer, per Sant Pere i per Sant Feliu, era d’una lliura carnissera de tonyina fresca o, en cas que no n’hi hagués, 7 sous i 6 diners. Actuen de testimonis Francesc Sunyer i Pagès (1799-1880)—adroguer de Roses i pare de l’insigne polític local Francesc Sunyer i Capdevila, que també construí en zona costanera un habitatge llargament polèmic—i Genís Hugas, practicant de notari de Castelló d’Empúries.

El sentit de la tradició que tot sovint manté el gremi dels pescadors ha afavorit que aquesta construcció de 1834 resti ben dreta just al davant del mar de Roses. Molts vilatans encara recordaran les sitges dels tints que hi havia—avui colgades—i molts d’altres hi hauran passat per aprendre algun esport nàutic. Tothom, però, té gravada en la seva memòria geogràfica la silueta de les cases de la platja de la Perola. Que són ben antigues.

LA CONSTRUCCIÓ DEL RÈGIM LIBERAL A ROSES (I)

A vegades, els arbres no deixen veure el bosc, sobretot quan, del bosc, no en sabem pràcticament res, gairebé fins al punt de no poder-ne constatar l'existència. Aquest ha estat un dels problemes del segle XIX rosinc. La historiografia local ha deixat passar els anys decimonònics sense parar-hi atenció. Aparentment, durant el segle XIX no passà res de noticable a Roses, tret, potser, de l'insigne republicà Francesc Sunyer Capdevila, en *Banyeta* pels amics. La manca d'estudis sobre l'esmentada centúria —d'altra banda cabdal per entendre els conflictes i les contradiccions del segle posterior, que abocaren tota una societat a la Guerra Civil i al franquisme—, cal imputar-la, en primer lloc, a la complexitat dels processos revolucionaris que s'esdevingueren entre 1814 i 1874, però també a la insistència a reduir el dinou empordanès al fenomen del republicanisme, una distorsió històrica —de fet, el contrapunt ideològic a la visió d'un Empordà essencialista— que no ha afavorit la contemplació del bosc que s'amagava darrere els primers arbres.

Pel cas rosinc, aquestes reflexions vénen perfectament a tomb. Les línies escrites sobre el segle XIX a Roses són escassíssimes, absolutament paupèrrimes. No fa més de dos anys, l'historiador Jaume Santaló posà de manifest —malgrat que es tractava d'una aportació de caràcter general destinada a obrir noves vies d'investigació— el paper de centre comercial que exerciren Roses i el seu port en el transcurs de les dècades centrals del segle, alhora que constatava la revifalla social de la població. Tanmateix, el buit historiogràfic més flagrant es troba en la inexistència de cap estudi sobre la revolució liberal a Roses, un tema d'investigació que hauria de permetre explicar plausiblement, entre d'altres coses, les causes de l'auge posterior del republicanisme.

Les informacions de què disposem —sempre esparses— sobre els convulsos anys de la dècada ominosa (1823-1833), de la primera etapa del nou règim liberal (1833-1843) i de la posterior fase moderada (1844-1854) semblen indicar que Roses participà activament dels diferents moments polítics i que les tensions i, en definitiva, les conseqüències de la Revolució Liberal afectaren plenament la població. El panorama que es dibuixa a partir de les escasses notícies de què hom disposa d'aquest canvi d'estructures polítiques i socials, sembla indicar una societat rosinca ben integrada en la dinàmica política del moment.

Després de l'experiència del Trienni Liberal (1820-1823), els sectors més radicals de l'absolutisme eren ben presents a Roses. Així, el 1825, el vicecònsol francès de la població—segons assenyala Josep Fontana—informava “...que hi havia agents que circulaven pel camp reclutant homes...”, a una pesseta i mitja, amb la intenció de pressionar per la via insurreccional un gir conservador de la política de Ferran VII. El domini de les forces absolutistes a Roses és evident en aquests moments. Tomàs Costa, un famós guerriller-bandoler més conegut com El Misses, al servei del bàndol reialista des de 1820, havia estat nomenat governador de la plaça de Roses, “amb gran escàndol dels francesos”, segons precisa Fontana. La situació el 1826 no era gaire calmada. El mateix Misses, temerós d'un atemptat, sortia cada vespre de Roses, amb una escorta de 4 soldats armats, a passar la nit a la muntanya. L'ambient polític, si hem de creure el caràcter d'aquestes notícies, era efervescent.

La gravetat del clima polític és mesurable o calibrable pel fet que, molts anys després, encara fossin tinguts en compte els esdeveniments polítics del període 1823-1844. El 1854, per exemple, amb motiu de denegar a l'exalcalde absolutista Josep Matas Frigola un permís d'armes, s'informava que els liberals de Roses foren durament perseguits, fins al punt d'ésser confinats i desterrats.

En definitiva, la Revolució Liberal a Roses s'articulà com un període complicat i complex, perfectament equiparable a allò que succeïa en altres poblacions gironines i catalanes. L'aparent calma del període a Roses no té més fonament que la manca de recerca històrica. Efectivament, hi havia bosc i, també, arbres. Malauradament, mai ningú se'ls havia mirat.

LA CONSTRUCCIÓ DEL RÈGIM LIBERAL A ROSES (i II)

La destacada presència de partidaris del manteniment de les estructures de poder absolutistes durant els anys finals del regnat de Ferran VII no pot amagar l'existència de liberals a Roses. No fou un període fàcil per aquests liberals, atès que, com es recordava el 29 de novembre de 1854, foren durament perseguits "...ocasionandoles con el encono y rencor que les tenía, pérdidas de concideracion á algunos y completa ruina á otros...", alhora que foren objecte de "...confinamientos y destierros que sufrieron los progresistas durante el ominoso periodo de los once años...".

Tanmateix, sabem que el 1835 hi havia organitzada la Milícia Nacional, encara que entre els seus membres hi apareixen alguns absolutistes significats, com l'excalcalde Josep Matas Frigola. La manca de documentació no permet de resseguir minuciosament el desenvolupament dels esdeveniments, tot i que alguns indicis permeten entreveure una polarització de la vida política destacable. Així, mentre l'Ajuntament, com a "señor y baron de la Garriga", usualment cobrava un 10 per cent en concepte de lluïisme en les transmissions dominicals, no féu el mateix en el cas d'Antoni Centena, que havia adquirit una peça de terra de cinc vesanes de cabuda per 650 lliures catalanes el 1854. Ara, en els inicis del Bienni Progressista, l'Ajuntament liberal és prou fort per acordar (31 de desembre de 1854) que, atesa l'adscripció política del comprador, només satisfaci un lluïisme del 2 per cent, l'import del qual serà destinat a comprar una caixa de guerra per a la Milícia Nacional.

Efectivament, el període progressista de 1854-1856 significa la consolidació del règim liberal a Roses, malgrat que fos, si era necessari, per la força de les armes. Així, el 5 de setembre de 1854 es designen Joaquim Bonet –aleshores, alcalde de Roses– i Francesc Lacasa –regidor– com a tinent i sotstinent, respectivament de la Milícia Nacional. No ha d'estranyar, com ha posat de manifest l'historiador Lluís Buscató, que retrobem Bonet a la Junta Revolucionària de 1868, el 1869 i el 1872, sempre en les files del progressisme de Sagasta, o que Lacasa, present també en els consistoris de la Dècada Moderada (1859-1863), sigui membre dels rengles republicans en la junta de 1868 i en les corporacions municipals de 1869 i 1870.

De la mateixa manera que albirem la situació dels liberals a les acaballes del règim absolutista, hom documenta també el setge imposat als elements moderats. El 8 de juliol de 1855, l'Ajuntament progressista acordava elaborar una llista nominal d' homes d'entre 20 i 45 anys que no pertanyien a la Milícia Nacional, per tal d'exigir-los una quota mensual que variava entre els 5 i els 50 rals, en funció de la riquesa individual. No sorprèn comprovar com, dels 61 inscrits en aquesta contribució, la majoria s'havien significat durant la Dècada Moderada i ho continuarien estant a partir de 1856. En la mateixa línia, foren corrents en cada canvi de signe polític les depuracions de personal de l'Ajuntament o de la carteria de Roses.

Per la seva banda, la Milícia Nacional de Roses devia estar formada per una seixantena d'homes armats, segons l'inventari de les armes entregades el 1856 al governador militar de Figueres (49 fusells, 47 baionetes i 55 cananes) i de les quals, segons els milicians, s'havien perdut a la Jonquera 6 fusells, 8 baionetes i la famosa caixa de guerra procedent del lluïisme cobrat a Antoni Centena.

L'estat de la investigació històrica sobre l'articulació del Règim Liberal a Roses està, encara, a les beceroles. Només una investigació aprofundida i extensa permetrà conèixer amb precisió qui eren i com actuaren tots aquells homes i dones de Roses que es posicionaren en una o altra tendència ideològica i observar com evolucionaren les seves adscripcions polítiques envers les formulacions republicanes. Tanmateix, sembla intuir-se un nucli progressista de primera hora que esdevindrà l'elit política local durant el Sexenni Revolucionari.

ELS AIGUALEIXOS I LA PROPIETAT PRIVADA (I)

És usual que darrera les ampuloses definicions dels grans processos històrics hom no sàpiga traslladar l'anàlisi o el discurs historiogràfic a un àmbit més proper i intel·ligible. És a dir, cal dotar de contingut real expressions com “revolució liberal”, “enderroc de l'edifici d'Antic Règim” o “propietat capitalista” per arribar a entendre el que signifiquen. Efectivament, Roses va viure totes aquestes transformacions històriques de manera real, amb canvis que afectaren tant les relacions socials dels seus ciutadans com la correlació de forces econòmiques imperants. L'abolició del món feudal i la introducció d'unes noves formes de relacions socials i econòmiques modificaren profundament Roses, d'altra banda exactament igual que qualsevol altra població del país.

La petja del seguit de fenòmens històrics que es coneixen sota la denominació de Revolució Liberal fou ben visible al llarg de tot el segle XIX rosinc. Un dels exemples més desconeguts, però, alhora, més representatius del que significà la implantació de les relacions socials i econòmiques de caràcter capitalista a Roses fou la colonització de la primera línia de costa, en un procés de privatització d'una sèrie de terrenys guanyats al mar que, sovint, es coneixien com a aigualeixos. Fou, al capdavant, una concreció històrica d'un procés general de creació i d'afermentament de la sagrada –jurídicament consagrada– propietat absoluta capitalista.

Les primeres notícies disponibles d'aquest procés urbanístic s'inicien el 1834, quan el gremi de pescadors de Roses aixecà la barraca del tint a la Perola, sense el permís explícit de l'abat d'Amer i Roses, que n'era el senyor directe i útil. Aquesta erosió contundent dels drets feudals del monestir rosinc continuà (1835) amb la establiment de Joan Trull Feliu –fill de l'apoderat de l'esmentat abat– en el terreny situat davant del mas de les Figueres, fins al rec de les Meriques, una zona litoral que havia estat guanyada al mar. El posicionament de les elits locals davant les noves oportunitats nascudes de la incipient Revolució Liberal no es féu esperar i el fill del procurador abacial cedí la meitat del terreny a Ferran Miralles, fill de l'ajudant militar de Marina de Roses i capità del port. En tots dos casos, els terrenys eren espais que havien estat deixats per l'aigua del mar i que havien tingut antigament un ús

comunal. Anys després, la zona dels Estenedors encara era motiu de polèmica: el 5 de maig de 1863, Joan Ferrer Batlle reclamà al Comú la propietat de l'Era dels Brugataires, una zona inclosa als Estenedors. La disputa legal davant el Jutjat de Primera Instància fou favorable a Ferrer i la Corporació es veié obligada, el 24 d'abril de 1870, a apel·lar a l'Audiència Territorial de Barcelona, que també perdé. Immediatament, però, l'Ajuntament, l'u de maig de 1870, sol·licità la propietat d'aquesta zona –anomenada l'Arenal del port– per destinar-la a ús públic per als pescadors de la Vila. Més endavant, el 18 de juny de 1871 s'acordava entregar a la Diputació Provincial el plànol i la memòria descriptiva dels esmentats terrenys, amb l'objectiu de procedir a la seva expropiació. Al desembre de 1871, els propietaris afectats per la incautació d'aquests terrenys, Rafael Jordà, veí de Pont de Molins, i l'inefable Joan Ferrer Batlle exerciren el dret a reclamar. Gairebé 30 anys de disputes sobre la propietat d'aquesta zona costanera.

Tanmateix, aquest procés privatitzador de les zones costaneres guanyades al mar continuà amb molta força a partir de la dècada de 1870 en altres indrets de la població. Eren terrenys que se solien anomenar significativament aigualeixos i que provocaren nombrosos conflictes legals per dirimir la seva propietat. Així, des de 1870 hom troba referències documentals sobre l'ocupació d'aquests espais: Josep Ribot Sala, per exemple, veí de Figueres i procurador del Jutjat de Primera Instància d'aquest Partit Judicial, havia sol·licitat, el 24 d'abril de 1870, que la Corporació li assenyalés l'alineació que havia de seguir per edificar als dos solars que posseïa a la Vila de Roses, en uns terrenys deixats pel mar i que s'havien habilitat com a plaça pública –actualment és la plaça Catalunya. Cinc anys després, el mateix Josep Ribot demanava que se li fixés la línia que havia de seguir per contruir en un terreny situat entre els carrers Sant Elm, Traginers, de les Olles i el mar, és a dir, en una mena de placeta que forma la intersecció del carrer i el mar (davant del tradicional bar Ribereta). La Diputació Provincial manava, el març de 1876, que la Corporació fixés les esmentades alineacions, ja que no hi havia cap raó per negar-s'hi. Era, en definitiva, l'ofensiva d'uns determinats grups socials, beneficiats per la nova situació creada pel Règim Liberal, per apropiarse i privatitzar uns terrenys que originàriament eren de domini públic.

ELS AIGUALEIXOS I LA PROPIETAT PRIVADA (II)

La dècada de 1870 es caracteritzà, a Roses, per ser un període de creixement econòmic important, originat a redós d'una intensa activitat comercial de caràcter marítim i, més conjunturalment, per les possibilitats vitivinícoles generades per la crisi fil·loxèrica francesa. De la mà d'aquesta bonança econòmica, Roses vivia també un moment demogràfic esplèndid—s'aconseguia un màxim que no se superaria fins cent anys després— i disposava d'una florent classe burgesa, dedicada a diverses activitats liberals.

Però, paral·lelament, Roses era un població en construcció. El radical procés urbanístic iniciat el segle XVIII continuava: hi havia, encara, zones per ocupar, algunes prou atractives—com els espais guanyats al mar, anomenats, ací i allà, aigualeixos— pel que suposaven d'oportunitat econòmica, a mig camí entre la indefinició jurídica i la inexistència de títols de propietat. En aquest context general, les noves classes socials que saberen aprofitar les oportunitats del nou Règim Liberal maldaren per apropiarse d'aquests espais urbans “deixats pel mar”.

Els terrenys més cobdiciats foren els situats davant el carrer del Mar que, paulatinament, a mesura que s'anava edificant pel costat de mar, anà denominant-se, primer carrer del Mar Major, i, posteriorment, carrer Major, en una lenta evolució toponímica que delata el tancament del carrer principal per la banda marítima. En aquesta zona—actualment és la plaça Catalunya—, nombroses famílies benestants rosinques i figuerenques pretengueren edificar cases d'esbarjo o “recreo”. Foren els casos, per exemple, de Francesc de Puig Descals, casat amb una filla de l'exalcalde Ferran Arola i cunyat de l'alcalde Narcís Bonet Morell (1877-1878), que des d'agost de 1875 intentà construir en aquest terreny d'aigualeix; de Francesca Ferrer Capdevila, el mateix any; de l'exministre Francesc Sunyer Capdevila; de l'advocat figuerenc Josep Ribot Sala, o Jaume Andreu Camps, l'any següent, el 1876.

La conflictivitat no es féu esperar i, davant la pretensió municipal de considerar aquests espais de domini públic, alguns “propietaris” pogueren aportar títols de propietat, com Jaume Andreu Camps. D'altres, com Francesc de Puig Descals, aprofitaren les bones relacions

familiars i polítiques per obtenir les oportunes llicències edificatòries. I, encara, algun altre membre d'aquest grup pogué esgrimir una trajectòria política del màxim nivell estatal que el situà per sobre el bé i el mal. Evidentment, ens referim a Francesc Sunyer Capdevila. Aquesta pressió urbanística repercutí en la unanimitat política del consistori: sovintegen les votacions nominals, es formen bàndols entre els propicis a les ocupacions –tot donant per bons els “miraculosos” títols de propietat aportats pels sol·licitants– i els reacis a renunciar a la consideració de domini públic d'aquests espais guanyats al mar i, en definitiva, s'entaula un *tour de force* ciutadà que implica tota la població.

Tanmateix, la conflictivitat generada per les pretensions urbanístiques d'aquests grups socials no se circumscriu als Aigualeixos, sinó que les ribes de la riera Ginjolars –es poden documentar, almenys, els casos de l'exregidor Francesc Lacasa (un membre assidu de l'ajuntament entre 1854 i 1872), a les acaballes de 1876, i de Miquel Bosch Capdaigua, el 1877– i la platja de la Perola –Pau Ribas sol·licità tancar amb una paret en zona marítima un hort– també patiren la pressió urbanística. El fenomen s'estenia al llarg de tota la faixa costanera local. Fins i tot, el duc de Medinacelli, mitjançant el seu apoderat local, Federico Pérez Clemente, veí de Castelló d'Empúries, demanà inscriure a l'amillament municipal una finca que, com s'afirmava, ocupava uns terrenys guanyats al mar per les rieres d'en Forquilla i de la Trencada. L'Ajuntament considerava que “según las leyes vigentes pertenece al Común y que al inscribirse en el amillamiento para el pago de la contribución es reconocer la propiedad del mismo...” fet pel qual s'acordava “...no puede efectuarse lo que se solicita mientras no se presenten los títulos que acrediten la propiedad”.

En definitiva, aquest procés d'ocupació de terrenys guanyats al mar, protagonitzat per les elits locals i comarcals –ben connectades políticament i familiar– i que conduí a una situació política complexa, no deixa de ser un bon exemple per caracteritzar com es desenvolupà la Revolució Liberal a l'Estat i identificar amb precisió els seus límits socials.

ELS AIGUALEIXOS I LA PROPIETAT PRIVADA (i III)

La proliferació de sol·licituds de construcció de cases d'esbarjo, d'ençà la dècada de 1870, a la zona de costa guanyada al mar provocà un procés d'intervenció d'ofici de les administracions superiors per tal de controlar no només la creixent disbauxa urbanística de Roses, sinó la precoç conflictivitat política que s'estava congriant. Així, el governador civil, Joaquín Maria de Lagunilla, ordenava, el 25 de novembre de 1876, que se li trametés un projecte complet de la urbanització de la zona compresa entre el carrer Major i el mar, que havia d'incloure tots els llocs d'embarcació i de desembarcament, els passejos i les places existents i tots els carrers i travessies que hi hagués. Era evident que tant els sectors polítics contraris a permetre la urbanització dels Aigualeixos com els propietaris afectats havien sol·licitat l'empara de la màxima autoritat provincial.

Tanmateix, la Corporació acordava, el 9 de desembre, comunicar a l'esmentada autoritat la impossibilitat d'elaborar el projecte d'urbanització demanat, a causa del precari estat de les arques municipals a conseqüència de l'última revolta política, durant la qual els regidors havien abandonat les seves obligacions. No obstant això, hom manifestà que existien uns plànols de la zona conflictiva fets el 1870 que havien estat encarregats al mestre d'obres Alexandre Comalat i que podien servir perfectament a la Diputació, atès que només pretenia conèixer detalladament en quin estat es trobaven els terrenys esmentats. Aquesta proposta, però, també acabà amb una picabaralla entre bàndols polítics i les habituals renúncies a responsabilitats.

Molt poc després, el 30 de desembre, l'alcalde manifestava "que ha llamado su atención las solicitudes que, de algun tiempo a esta parte, se han presentado para construir casas en la proximidad del mar, no solo a la inmediación de la que ha empezado el señor Suñer, si que tambien en otros puntos, de modo, que accediendose a ellas, en breve tiempo no quedara playa en la parte mas concurrida y de mayor trafico de la población [...] con lo que se perjudica al comercio y a la marina". Evidentment, la vocació marítimocomercial es podia posar en perill i l'ajuntament no volia, a pesar de les divergències de posició documentades, entorpir la principal font de riquesa de la població. Per tot plegat, s'acordava, per unanimitat,

informar de la problemàtica creada al ministre de Marina i demanar-li que nomenés una persona competent perquè pogués comprovar la situació sobre el terreny i determinar el punt fins al qual es podia construir sense perjudicar el públic.

Mig any després, el 30 de juny de 1877, la Corporació tornava a sol·licitar la tutela del ministre de Marina davant les expectatives creades a partir del cas de Francesc Sunyer Capdevila, que havia aconseguit els permisos necessaris de l'ajudant de Marina per edificar una casa de planta baixa i pis en els dos solars que posseïa a la platja d'aquesta vila. Així, el tinent d'alcalde Pere Rahola Berga informava que Josep Ribot Sala havia sol·licitat construir un habitatge al costat de la casa del ministre republicà i advertia que "es de presumir intentarán otros vecinos o propietarios de los terrenos efectuar lo mismo y como éste está comprendido en la zona marítima, considera debiera adoptarse una determinación para evitar, si no fuese aprobado el proyecto de urbanización, se ocupe un terreno necesario para el público, para la marina y el comercio". Totalment desbordats, els membres de l'ajuntament acordaven demanar al ministre de Marina que enviés un tècnic competent que delimités la zona en disputa i assenyalés les mesures que calia prendre en el cas que alguna persona sol·licités construir en els aigualeixos.

Al capdavant, però, la nova situació econòmica creada per la crisi agrària del darrer quart del segle XIX, amb el cop brutal de l'arribada de la fil·loxera, apaivagaren les ànsies de colonitzar aquests espais marginals. De la mateixa manera que el creixement urbanístic de Roses es frenà, les institucions públiques liberals es consolidaren i afermaren el seu control dels diversos aspectes de la vida local. Només l'exministre Francesc Sunyer Capdevila pogué edificar a la platja, abans que es convertís en la plaça per excel·lència de Roses. La riera Ginjolers fou estrenyida per una línia de noves edificacions que modificaren el seu traçat final. La intersecció formada pels carrers de les Olles, Traginers i Sant Elm es deslliurà d'ésser ocupada i, avui, forma una petita placeta. Finalment, la zona dels Estenedors, davant el mas de les Figueres, presentava massa problemes legals, referits a la seva propietat, i no s'edificà.

FERRAN AROLA RECASENS

Un dels personatges destacats de la vida política i social de Roses durant la primera meitat de segle XIX fou el comerciant Ferran Arola i Recasens. Evidentment, no fou l'únic i caldria afegir d'altres noms que, a pesar de restar en l'oblit del pas del temps, definiren l'evolució política de Roses durant els convulsos i violents anys d'ensorrament de les estructures de l'Antic Règim i la seva substitució per l'estat liberal modern, tals com Joan Baptista Romañach, Miquel Oliva, Joan Capdevila, Jaume Deulofeu, Miquel Ferrer Batlle, Josep Matas Frigola, Salvador Romañach, Pere Ferrer Estela, Manuel Fonolleras, Francesc Lacasa, Miquel Oliva, Joaquim Bonet o Francesc de Puig, per citar-ne només uns quants.

Ferran Arola i Recasens fou un típic personatge de la Roses comercial i emprenedora. Nascut el 2 d'octubre de 1792, era fill de Pau Arola, un treballador agrícola –com ell mateix s'autodefineix en els capítols matrimonials signats el 1781 amb Maria Teresa Recasens– de Selva de Mar (no sembla cap casualitat que el topònim Arola sigui prou present avui dia a Port de la Selva) que s'establí a Roses i que prosperà econòmicament, fins al punt que al tombant del segle XIX ja es declarava comerciant. Ferran Arola i Recasens es casà el 6 de setembre de 1823 amb Rosa Vilar Puig –que aportà com a dot la gens menyspreable quantitat de 3.250 lliures–, amb qui tingué dues filles, Lluïsa i Dolors. L'ascens social familiar es confirmava quan Lluïsa es desposava el 1850 amb l'hisendat empordanès Francesc de Puig i Descals. Posteriorment, en la següent generació, aquesta tendència social s'intensificà i un nét, Enric de Puig i Arola, esdevingué procurador dels tribunals a Barcelona, mentre que una néta, Francesca, emparentà amb Vicenç Albert i Gruart, un important banquer figuerenc i membre d'una destacada família hisendada de la comarca, amb propietats, per exemple, a Roses, concretament el mas Fumats.

L'activitat comercial de Ferran Arola i Recasens fou intensa i diversa. El 1847 havia fet negoci amb l'exèrcit "...per compte de dita vila de Rosas...". El 1855 apareix com a propietari d'una fàbrica d'aiguardent, a més d'ésser l'arrendatari de l'almadrava de Roses entre l'any 1855 i el 1858. El 1867, encara, en un contracte signat pel seu gendre, Francesc de Puig i Descals, amb els germans de Roses Joan i Narcís Trull –ambdós mercaders de sedes i

cintes— i Baldiri Llorens —comerciant, consignatari de bucs, prestamista, especulador i agent de duana—, pel qual s'associen per la campanya de pesca de l'almadrava de l'any 1867, Ferran Arola era qualificat d'arrendatari de l'Almadrava de Roses. Els negocis li devien anar prou bé, atès que el novembre de 1856 sol·licitava ampliar el magatzem que havia adquirit a Anna i Joan Birba Capdevila, mare i fill, fins a igualar-lo amb l'hort de Raimon Mairó. A més a més, des de 1859 contribuïa per una fàbrica d'almidó i altres fècules i per un vaixell, anomenat León, de 21 tones de port. Així mateix, mantingué la font tradicional de riquesa familiar, el sector agrícola. El 1854, les seves propietats agràries —entre les quals hi havia el mas Climent— tributaven per 10.853,11 rals de billó en l'amillament municipal. A les acaballes de la seva vida, les activitats professionals ja eren compartides amb el seu gendre, amb el qual tributa conjuntament des de 1861. Finalment, a partir de 1863, altra vegada amb Francesc de Puig i Descals, es dedica a la gestió comercial com a agent de duanes. El 1866 deixà d'aparèixer a la Matricula Industrial.

Malgrat la seva extensa activitat comercial, Ferran Arola i Recasens tingué temps per dedicar-se a la política. En aquest àmbit, fou alcalde de Roses, un càrrec que el seu pare ja havia exercit el 1801, en unes dates molt significatives per la població: el 1839 —quan s'alienà el propi de la Garriga, que esdevingué una de les actuacions municipals més destacades del segle XIX— i el 1848. També havia estat jutge de pau suplent entre 1856 i, almenys, 1859. A més, la casa de la Vila era situada en un habitatge llogat per Ferran Arola i Recasens, raó per la qual cal suposar que l'arxiu familiar Arola ha pervingut a l'Arxiu Municipal de Roses.

El llibre de defuncions de l'Arxiu Parroquial ressenya com el 27 de març de 1869, quan gairebé eren les 11 del matí, moria Ferran Arola i Recasens. Consta —erròniament— que tenia 80 anys. Així, començava la història de l'oblit d'un alcalde de Roses que, malgrat que no coneixem encara gaire coses de la seva gestió municipal, podem intuir fàcilment que tingué un paper destacat durant la primera meitat de segle XIX.

EL BIENNI PROGRESSISTA A ROSES: 1854-1856 (I)

El juliol de 1854, un *pronunciamiento*, que ha passat a la història com la *Vicalvarada*, del general O'Donnell –un dels grans protagonistes de la història política espanyola del segle XIX– posava el punt i final a la Dècada Moderada. S'iniciava, sota la presidència de Baldomero Espartero, un període dirigit pels sectors progressistes, que intentaren, en paraules de Josep Fontana, “...empènyer els interessos materials del país...però l'empenta fou tan errada que contribuí a descarrilar els interessos i el país”. El moviment obrer sortí de la secular clandestinitat i esdevingué un factor social i econòmic essencial d'aquesta etapa, amb una acusada conflictivitat laboral. Tanmateix, els anhels –i la necessitat– d'un canvi polític profund que satisfés les emergents classes burgeses i capitalistes –convenientment incentivades per la desamortització de Madoz de 1855– no es compliren i la defecció del progressisme es féu evident a partir de l'estiu d'aquest any, quan el capità general Zapatero reimposà l'habitual estat d'excepció a Catalunya –després d'un singular lapse de temps caracteritzat pel manteniment de les garanties constitucionals, entre el 17 d'agost de 1854 i el 3 de juny de 1855–, que militaritzava la vida política i significava, al capdavant, la millor garantia per assegurar el domini de les classes benestants.

A Roses, els efectes de la *Vicalvarada* es concretaren el 9 d'agost de 1854 quan, en compliment d'una comunicació del governador de la província de 5 d'agost, segons una ordre de la Junta de Govern, foren destituïts l'alcalde moderat, Joan Baptista Romañach, i Pere Cufí, que era el primer tinent d'alcalde. En el seu lloc, es nomenaren Joaquim Bonet i el comerciant Francesc Molinas com a substituïts seus, respectivament. Així mateix, es constituí la resta del nou ajuntament progressista: l'apotecari Josep Deulofeu Cói era nomenat síndic i els regidors Joan Birba Capdevila, Esteve Bosch, Antoni Centena, Joan Ferrer Batlle, Francesc Lacasa, Joan Marcó i Miquel Oliva composaren la resta del consistori. Bàsicament, es tractava de persones que s'han d'incloure en els rengles de la petita burgesia local i de la menestralia més acomodada. Així, hom troba, a més dels esmentats comerciant i apotecari, un flequer i especulador –propietari, a més, de 6 finques urbanes–, un sabater, un propietari de cafè i un altre d'un molí d'oli. Es tractava, per tant, de membres de les noves classes socials emergents fruit de la Revolució Liberal que s'estava operant des de feia dues dècades.

Políticament, és difícil de catalogar-los, atesa la migradesa de les fonts documentals. Tanmateix, és evident—per les posicions polítiques que adoptaren en relació al període moderat anterior—que es tractava d'un personal polític progressista i demòcrata. Possiblement, a més, caldria especular amb la presència d'alguns integrants del potent moviment republicà federal empordanès, atès que alguns d'aquests polítics locals aniran apareixent en escena fins al Sexenni Revolucionari. Sigui com sigui, caldrà investigar a fons les hemeroteques comarcals i intentar d'esbrinar la filiació política d'aquestes persones.

Com era habitual a l'època amb cada canvi de règim polític, l'interès més immediat de les noves autoritats progressistes i republicanes fou substituir els diferents càrrecs relacionats amb l'administració local i, al seu torn, bastir una xarxa de poder integrada pels elements afins ideològicament. Així, en la primera sessió plenària després de la constitució del nou ajuntament, l'11 d'agost, s'acordava desocupar la casa propietat del senyor Jordà on l'Ajuntament celebrava les seves sessions i reocupar la Casa de la Vila on s'havien fet anteriorment, llogada a l'exalcalde Ferran Arola Recasens, adduint la necessitat—ben poc original—d'estalviar despeses. A més, se substituïren tota una sèrie de peces clau en el funcionament municipal: es nomenà el farmacèutic i regidor Josep Deulofeu Cò encarregat interí de la carteria en substitució de la muller de Jacint Salvador, que l'atenia en la seva absència, argumentant incompetència d'aquesta, i es prengueren les disposicions oportunes per al trasllat del correu a una nova estafeta; al mateix temps, es destituïren Joan Berta Nicolau, com a dipositari dels propis i arbitris, i Narcís Trull Birba, com a cobrador dels consums.

En definitiva, hom començà pels càrrecs estratègics que controlaven la correspondència i els ingressos i comptes municipals, uns elements clau per assegurar la viabilitat del nou projecte polític progressista. I tot just començava la substitució de les estructures de poder moderades que havien controlat els fils de la política rosina.

EL BIENNI PROGRESSISTA A ROSES: 1854-1856 (II)

L'ascens al poder local dels sectors progressistes i republicans de Roses, després de la conflictitat de la dècada moderada anterior —perfectament descrita en un acord plenari de 29 de novembre de 1854, en el qual es referien les calamitats personals a les quals foren sotmesos els liberals, sovint abocats a la ruïna econòmica i a l'exili polític—, suposà la substitució de tot el personal polític moderat dels diferents càrrecs estratègics de la població. Després de nomenar un nou carter i de controlar els càrrecs de dipositari dels propis i arbitraris i de cobrador dels consums, les autoritats progressistes continuaren amb la seva tasca de neteja de la important petja moderada.

El 13 d'agost de 1854 substituïren l'assessor municipal, que no era altre que l'hisendat i agrònom figuerenc Narcís Fages de Romà (1813–1884), per l'advocat, també de Figueres, Sebastià Gibert. Tanmateix, el cas més clar de l'estreta imbricació familiar del conjunt de l'univers moderat l'ofereix l'excalde Joan Baptista Romañach, que el 1851 havia desposseït Baldiri Ballart de la meitat del càrrec de metge de la Junta Sanitària —que ho era des de 1832—, a favor de Nicolau Sunyer, el seu cunyat, una actuació que també havia practicat amb Jaume Deulofeu, en aquest cas desposseït de la meitat del càrrec de cirurgia de la Junta de Sanitat a favor del sagnador Antoni Berta, un altre cunyat de l'esmentat alcalde moderat. Ara els progressistes restituïen la condició de metge i de cirurgia únics als seus anteriors ocupants, tot al·legant que Sunyer era “[...] desafecto al glorioso pronunciamiento nacional y al Gobierno nueva y felizmente establecido” i que Berta no podia desenvolupar el càrrec de cirurgia perquè només era un sagnador.

Les raons de tipus polític també foren clarament invocades en la destitució, el 17 d'agost, del secretari de l'Ajuntament, Jacint Salvador (“no merece la confianza de este Ayuntamiento por considerarlo desafecto á las ideas del progreso y al Gobierno presidido por el invicto Duque de la Victoria”) i el posterior nomenament, tres dies després, de Francesc Sunyer Pagès com a nou fedatari públic municipal, ateses les seves idees progressistes (“por sus buenos antecedentes políticos...y en justa recompensa de los buenos servicios que tiene prestados á la causa de la libertad y del progreso”) i per les seves aptituds professionals. Cal

assenyalar que Sunyer Pagès havia estat “despojado del destino de Secretario [...] por el partido moderado y reaccionario” l'octubre de 1843.

La constitució de les noves autoritats progressistes culminà el 5 de setembre de 1854, quan es designaren l'alcalde Joaquim Bonet i el regidor Francesc Lacasa com a tinent i sotstinent, respectivament, de la Milícia Nacional, una institució fonamental per assegurar el nou govern local: en un context polític prou conflictiu, el control de les forces armades era clau per garantir l'ordre públic. Finalment, se substituïren un parell de càrrecs menors: el 13 d'agost es nomenà Antoni Centena com a encarregat del rellotge públic en substitució de Pere Cufí i el 3 de setembre se substituí el sereno Pau Trull per Pau Guitart.

Després d'aquest període constitucional, que abastà aproximadament fins a principi de setembre de 1854, s'inicià la gestió quotidiana dels afers municipals. D'una banda, s'intentà esbrinar, el 22 d'octubre, el parador d'un dipòsit de 4.500 rals de billó que la Corporació de 1851 havia fet al comerciant i exalcalde Ferran Arola Recasens i s'escolliren, al llarg de la tardor, els membres de les diverses juntes municipals qualificadores de les riqueses immobles, rústiques i urbanes. Es tractava d'un requeriment administratiu amb unes clares connotacions polítiques en la mesura que permetia introduir criteris arbitraris en la distribució social de les càrregues financeres que havia de satisfer Roses a les administracions superiors. De l'altra, la Comissió Superior d'Instrucció Primària de la Província reclamava, el 27 de novembre, que es nomenés una mestra de nenes amb una assignació de 2.900 rals de billó. Malgrat les reticències municipals inicials, concretades en la incapacitat d'augmentar el pressupost municipal, atesa l'escassetat provocada per la pèrdua de dues collites consecutives d'oli a causa de la plaga del negre de les oliveres (1850-1853), el 22 de desembre de 1854 hagué de nomenar Maria Godo com a mestra d'instrucció primària. Tanmateix, la provisió de la plaça de la mestra per a l'escola femenina no esdevingué un tema tancat i, l'any següent, amb un nou ajuntament, continuà essent un tema candent.

EL BIENNI PROGRESSISTA A ROSES: 1854-1856 (i III)

La Junta Electoral, el 10 de desembre de 1854, escollia un nou consistori que, l'1 de gener de 1855, es constituïa i prenia possessió. Era, també, de caràcter progressista, i estava compost per nou membres. L'alcaldia fou per al metge i cirurgià Jaume Deulofeu –un element, recordem-ho, represaliat durant l'etapa moderada anterior–, mentre que l'alcalde segon va ser Jacint Morell Romanyac. Els regidors foren Marià Miquel, Joan Corredor Oliva, Salvi Denclar, Francesc Ferrer, Agustí Formatger, Baldiri Marés i Pere Pairet. Cal destacar que molts d'aquests polítics tingueren un paper destacat al llarg de la dècada de 1860 (com Salvi Denclar, que va ser regidor entre 1861 i 1865, o Marià Miquel, primer tinent d'alcalde el 1867-1868), sobretot a partir dels primers moments del Sexenni Revolucionari. Així, Jaume Deulofeu tornà a ésser alcalde el 1868-1869 i 1872, a més d'ocupar el càrrec de primer tinent d'alcalde el 1872; per la seva banda, Joan Corredor Oliva, clarament identificat en els rengles republicans, fou regidor el 1868-1869 i alcalde el mateix any i durant el 1873-1874. És evident que hom torna a confirmar les sospites sobre les bases socials del republicanisme rosinc que –cal repetir-ho– requereix d'una recerca científica encara pendent.

De la mateixa manera que el primer consistori del Bienni Progressista, l'ajuntament de 1855 també estava format, bàsicament, per membres de la burgesia local més o menys benestant: metges, comerciants d'ultramarins i de vins, ferrers, propietaris de molins de vent, etc. Cal fer notar que aquesta classe política dirigent progressista i republicana no estava formada per elements procedents del món pesquer –la seva base social natural–, sinó que es nodria de les capes mitjanes liberals i dels oficis especialitzats.

Durant l'any i mig llarg que durà aquest consistori, fins al 8 d'agost de 1856, quan els moderats tornaren al govern, la línia política fonamental fou la consolidació de les estructures de poder bàsiques per mantenir l'hegemonia política progressista. En aquest sentit, s'intentà el control, mitjançant la renovació del personal que la integrava, de la Junta Pericial per al Repartiment de la Contribució d'Immobles (també anomenada Junta Pericial d'Avaluació de la Riquesa Immoble, Conreu i Ramaderia) que es constituí l'abril de 1855. Si bé la presidia el regidor Salvi Denclar, la secretaria fou per l'exregidor moderat Eusebi Trull Feliu,

en un exercici d'equilibri polític que només feia que reflectir les tensions existents en el seu interior entre les diferents faccions ideològiques. La seva renovació reglamentària, l'abril de 1856, suposà la repetició de l'*statu quo* polític: una majoria relativa d'elements progressistes, però amb la presència evident d'alguns personatges clarament identificats amb el moderantisme de l'etapa política anterior.

És interessant de destacar, en la mesura que estableixen els límits polítics de l'opció progressista en el marc de la revolució liberal, com aquest ajuntament reintroduí el gener de 1856 la figura del guarda de camp, encarregada de defensar la propietat particular de les finques rústiques, de vigilar les terres públiques i els camins rurals i de prohibir-hi l'accés als forasters. S'elegiren Pau Birba Bosch i Josep Corredor —germà d'un regidor republicà— com a nous guardes rurals municipals.

Finalment, cal mencionar que el govern progressista hagué de gestionar l'epidèmia més important que assotà Roses el segle XIX. El brot epidèmic de còlera morbo, que s'inicià el 18 d'agost de 1855 i es perllongà fins al 12 d'octubre, causà la mort de 62 persones i obligà a decretar l'estat d'excepció durant aquest període —que finalitzà, com era habitual a l'època, amb la celebració d'un ofici d'acció de gràcies—, un fet que ocasionà molts perjudicis en les relacions econòmiques i socials amb la resta de pobles.

En definitiva, el Bienni Progressista a Roses es caracteritzà per la substitució de les xarxes de poder moderades del període anterior, tant en els càrrecs estratègics de la població com en la formació de les juntes municipals fonamentals, i la descarada protecció dels elements afins ideològicament. La torna a les penúries progressistes anteriors, però, no arribaren gaire enllà i el 8 d'agost de 1856 prenia possessió un nou ajuntament moderat, encapçalat pel propietari agrícola Joan Falp.

DRETS I PRIVILEGIS EN LA PROPIETAT AGRÍCOLA I GUARDES DE CAMP

Una Reial ordre de 8 de novembre de 1849 aprovava el *Reglamento para los guardas municipales y particulares del campo de todos los pueblos del Reino*. Amb aquesta disposició s'oficialitzava la possibilitat que cada hisendat agrari pogués designar un guarda de camp o bander amb la finalitat de controlar l'accés a les seves propietats. Era un altre dels molts efectes perniciosos que la privatització de les terres imposada per la revolució liberal que s'estava produint al camp català i espanyol durant el segle XIX afegia a unes àmplies capes socials pageses, que resultaven clarament desafavorides en aquest procés.

El canvi de les regles del joc social i econòmic que suposava el progressiu control dels mecanismes de la propietat absoluta de caire capitalista per part dels nous grups burgesos agraris també es va viure a Roses, sobretot en dos paratges de reculada tradició comunitària. El procés de reducció de comunals tingué dos episodis locals en el territori de la Garriga durant la dècada de 1830 i la muntanya de Norfeu pels volts de 1870, que afectaren la capacitat de moltes persones de poder-hi accedir lliurement. Són només dos exemples, però, tanmateix, importants i significatius dels canvis que s'estaven produint, tal com els explicitava i avaluava la historiadora gironina Rosa Congost: "... la revolució liberal presentava un caràcter unilateral perquè convertia en drets legals els privilegis dels rics..."

La vila de Roses també veié aparèixer la figura del guarda de camp, encarregat de defensar la propietat particular d'unes terres d'origen comunal i d'interdir-ne a tot aquell que no en tingués un títol de propietat l'aprofitament dels fruits que se n'extreien. En la documentació de l'Arxiu Municipal de Roses hom consigna l'existència de 46 expedients de guardes rurals en el període comprès entre 1856 i 1980. D'aquesta manera, moltes famílies rosinques que fins aleshores havien completat les seves formes de subsistència amb el recurs a les terres comunals, simple dret secular, es trobaren amb la impossibilitat de continuar exercint aquesta forma de dret consuetudinari. Dit en plata, significava reduir els recursos de totes aquelles famílies pobres que recorrien els camps en recerca d'espigues de blat, bolets, espàrrecs, herbes, glans o fusta del bosc.

L'anàlisi del conjunt d'expedients de nomenament de guardes de camp de l'Arxiu Municipal permet comprovar com fou una pràctica més extesa durant la segona meitat del segle XIX, amb 36 guardes, que no pas al llarg de la present centúria, que només ha conegut l'existència de 13 guardes particulars. Al mateix temps, i d'una manera òbvia, els hisendats amb més terres al nostre terme municipal foren qui més utilitzaren la figura del guarda de les seves propietats. El principal promotor fou Miquel Coll i Caritg amb 9 expedients de nomenament. Seguidament, hom troba en 7 ocasions el mateix Ajuntament de Roses, que disposava dels seus propis guardes municipals, encarregats de vigilar les terres públiques i els camins rurals. De la mà de la davallada de dominis públics municipals també es reduí el nombre de guardes municipals i, en el segle XX, només se'n nomenaren 3, l'últim dels quals el 1930. En tercer lloc, se situa Francesc de Puig i Descals, de Roses, que tingué 5 guardes del camp entre 1882 i 1893.

Els altres propietaris agrícoles apareixen menys vegades, entre 2 i 3, com el marquès de Sant Mori Diego de Moxó de Cerdà, resident a Barcelona, Manuel Bech i Roig, de Roses, o Miquel Mateu i Pla. Cal destacar que en cada moment històric hi ha hagut diferents promotors de guardes de camp en funció dels interessos que calia vigilar. Així, a mesura que avançava el segle XX, s'imposaren els propietaris que nomenaven guardes particulars per controlar finques que esdevingueren urbanes, com el cas de l'esmentat Miquel Mateu i Pla (propietari de solars a Santa Margarida), Ferran de Vilallonga i Rossell (mas de les Figueres) o Joan Adolf Mas Yebra, de Barcelona, que controlava els terrenys de la Ciutadella de Roses i El Salatar. Els grans propietaris agrícoles deixaren progressivament de tenir un pes i una presència significativa en el món econòmic: el descens del nombre de guardes particulars del camp anà en paral·lel a la caiguda dels ingressos d'origen agrari.

D'aquesta manera, els darrers guardes rurals, del 1972 i del 1980 (purament honoraris), foren de la Societat Esportiva de Caçadors de Roses. Evidentment, la seva funció fou la de mantenir el seu acotat de cacera. Feia anys que les persones necessitades no anaven a bosc o als camps a cercar el seu mitjà de subsistència. Eren altres temps.

A UNA HORA I MITJA DE FIGUERES

“Felices los pueblos que tienen la dicha de ser gobernados por una Reina cual es Doña Isabel segunda, que solo se dedica á procurar su bien y ventura [del poble, no de la seva reial persona, que també]”. No es tracta d’apuntar-se a les atapeïdes files monàrquiques, sinó de reproduir l’inici del discurs que el governador civil de la província, Joaquim Maximilià Gibert i Alabau, pronuncià el 20 de febrer de 1854 a Figueres, amb motiu del començament de les obres del tram Figueres-Roses de la carretera transversal de primera categoria de Lleida a Roses.

Feia anys que les forces econòmiques comarcals, encapçalades bàsicament per la Societat d’Agricultura de l’Empordà, reclamaven la construcció d’una carretera adequada que permetés el trànsit ràpid i barat de mercaderies entre les zones muntanyenques i la costa empordanesa, una infraestructura que era percebuda com l’instrument necessari perquè “...satisficiese la primera y mas justa necesidad de las infelices clases jornaleras de estas comarcas, víctimas de la mas espantosa miseria...” i activés “...la agricultura y el comercio del Ampurdán...”, com explicava el diputat a Corts del districte, Josep García de Camps. Aquest tram formava part de la carretera que, des de Roses, i passant per Figueres, Olot, Ripoll, Berga, Solsona i Balaguer, havia d’arribar a Lleida. Era una de les noves vies incloses en el pla general de modernització de les comunicacions del país, en el qual s’inclouia també una carretera transversal que havia de connectar Palamós i Tarragona. Es tractava de materialitzar l’axioma econòmic clàssic del liberalisme, consistent en el foment del comerç a través de la millora de les xarxes viàries que permetés l’articulació i la comunicació eficient dels mercats

L’anàlisi de la documentació coetània, conservada a l’Arxiu Històric de Girona, informa de l’existència d’un primer projecte de l’agost de 1849, l’autor del qual fou l’enginyer Constantino Germán. En aquell moment, l’obra es pressupostava en 3.584.942,6 rals de billó. Tanmateix, poc temps després (març de 1850), s’encarregava a l’enginyer provincial d’obres de l’Estat, Josep Maria Faniqueto, un informe sobre la possibilitat de reparar únicament el camí existent, cosa que es considerà massa costós i de resultats poc definitius.

El projecte de Faniqueto aprofitava totalment el traçat proposat pel seu predecessor, l'enginyer Germán, encara que el cost de les obres es reduïa als 2.180.655,105 rals de billó. Amb tot, l'enginyer no preveia el pont que havia de permetre superar la Muga a Castelló d'Empúries, atès que "...el puente que ha de construirse debe precisamente ser muy costoso por lo cual creo que debe dejarse para despues". D'aquesta manera, el projecte fou aprovat per una Reial Ordre de 6 d'octubre de 1853.

Les obres —impulsades pel capità general de Catalunya amb l'objectiu d'oferir treball públic als jornalers de la comarca— començaren, doncs, a les acaballes de febrer de 1854 i, 2 mesos després, a l'abril, gairebé s'havien acabat les explanacions. Malgrat tot, el director de les obres, Josep Maria Faniqueto, es veia obligat a modificar el projecte inicial en el tram comprès entre el riu Salins i la Caseta de l'Estany, a causa de la magnitud de les inundacions que s'havien anat produint en els darrers anys. Era, en definitiva, l'esforç per sobreviure de l'estany de Castelló, encara massa recentment domesticat. Un any després, l'abril de 1855, Faniqueto presentava noves modificacions, fonamentalment consistents en dotar de més obra de fàbrica —principalment ponts— la carretera, cosa que encaria el projecte en 360.000 rals de billó, una quantitat petita si hom té en compte que ara es preveien 6 ponts mentre que abans només se'n pressupostava un. El 19 de novembre de 1855, una Reial Ordre aprovava les modificacions del projecte primitiu.

L'any següent, 1856, s'inauguraven definitivament les obres d'aquest tram de l'eix transversal Lleida-Roses. Es materialitzaven els desitjos que Josep Maria Faniqueto havia declarat al començament dels treballs: "...debe aguardarse con fé la llegada de un dia mas feliz aun que el de hoy, en que las esperanzas se hayan convertido en realidades, reuniéndonos otra vez para una inauguración en que se entregue á la circulacion la via que ponga á Rosas á una hora y media de Figueras". Tot un rècord de rapidesa.

PER ANAR I VENIR DE CAL VEÍ (I)

Roses i Cadaqués, a voltes tan a prop i a voltes tan lluny. Tradicionalment, ha existit un cert autisme entre les dues poblacions, que ha provocat diversos recels que han estat difícils de superar. Les causes són antigues, potser relacionades amb la forta immigració de gent de Roses que rebé Cadaqués a mitjan segle XVII, potser derivades de les disputes territorials en un país pobre i eixarreït, poc susceptible de donar menjar a tothom. Pervisqueren les disputes medievals sobre els drets jurisdiccionals del mar i els seus delmes? Hi tingueren res a veure els drets de pesca sobre Jòncols que deien mantenir els rosincs exiliats a Cadaqués, enfront de les pretensions dels nous rosincs que repoblaren la Vila a partir de 1660? Fou motiu de controvèrsia la llicència concedida pel bisbe de Girona per què Roses pogués fer processó, el 1660, a l'ermita de Sant Sebastià?

Sigui com sigui, les relacions entre les dues poblacions sempre han estat particulars, potser perquè han tingut moltes ocasions de trobar-se: des de la confluència d'interessos econòmics fins a les prosaiques relacions matrimonials que estableixen els mortals. I aquesta relació amor-odi no ha tingut cap altre mirall—millor i més precís— que l'estat del camí o carretera que els ha unit històricament i que ha donat, sigui dit de passada, una quantitat ingent de paperassa d'arxiu. Així, el 24 de novembre de 1852 se signava a Girona l'acord pel qual els pobles interessats en la seva construcció (Roses, Cadaqués, Selva de Mar i Port de la Selva) establien la seva aportació a l'obra. Així, Roses havia de contribuir-hi amb 5.000 rals en metàl·lic i 3.000 jornals redimibles en diners (a raó de 5 rals cadascun).

Tanmateix, la crisi econòmica que afectava Roses, a causa de la plaga de l'òdiu—que féu perdre les collites de vi dels anys 1854-1857—, obligà la Corporació, el 22 de novembre de 1856, a resoldre que aquell any no es pagués cap quantitat per a la construcció de la carretera, però que en el pressupost del proper exercici s'hi inclogués una quantitat proporcionada als havers dels veïns i que els jornals es fessin la propera primavera o, si fos possible, se satisfessin en metàl·lic. Efectivament, el 14 de març de 1857 es nomenaven Pere Brunet—segon tinent d'alcalde— i Anton Marés—regidor setè— com a comissionats per fer i enviar al governador civil el padró amb la prestació personal amb què els veïns de la població

havien de contribuir a la construcció de la carretera de Cadaqués. Poc després, el 26 d'abril, s'acordava efectuar un repartiment veïnal per reduir a metàl·lic els jornals de la prestació personal a raó de 4 rals cadascun, una operació que suposava un estalvi de 3000 rals en relació a l'acord que s'havia pres el 1852. Alhora, també s'aprovava que Francesc de Puig i Baldiri Llorens Palau –dos dels principals burgesos de la vila– avancedessin els fons necessaris perquè poguessin començar immediatament els treballs de la carretera de Cadaqués i la Selva de Mar i que aquests fons es lliuressin al dipositari de la Junta Inspectora per tal que en lliurés el rebut.

Sembla, per tant, que les obres de la nova carretera de Roses a Cadaqués s'iniciaren el 1857, malgrat els entrebancs que la població de Roses havia presentat. De fet, no era una infraestructura que els rosincs consideressin necessària. El 1864, encara, l'Ajuntament pensava que "...nunca podría decirse que interesa á Rosas, á cuya poblacion le ha causado, causa y causará grandes perjuicios, como es bien público y notorio. Las poblaciones interesadas en ella son: la repetida villa de Cadaqués y las de Selva de Mar y Puerto de la Selva". Al 1860, la nova carretera devia estar ben acabada, atès que era inclosa com a carretera de tercer ordre al Pla general aprovat per Reial Decret de 7 de setembre de 1860.

Si aquesta carretera és el cordó umbilical de Cadaqués amb la terra ferma que li fa d'esquena, no ha d'estranyar que tradicionalment s'hagi dit que hi havia més cadaquesencs que coneixien millor L'Havana que Figueres. Era més fàcil arribar a l'altre costat de l'Atlàntic que recórrer uns pocs quilòmetres per uns camins intransitables. La carretera de 1857 no fou la solució definitiva. Les comunicacions entre les dues poblacions no restaren, ni molt menys, garantides.

PER ANAR I VENIR DE CAL VEÍ (II)

La riquesa, *per se*, no serveix de res. Ha de moure's, ha de córrer, ha de circular de mà en mà. És només aleshores que la riquesa, prengui la forma que prengui, és útil. I les carreteres asseguruen aquesta funció: la mobilitat de la riquesa, del comerç, en definitiva. No ha de sorprendre que els grans viatgers il·lustrats del segle XVIII tinguessin una pertinaç obsessió per la xarxa viària d'un país i, sobretot, del seu estat de conservació, en definitiva, sobre la seva capacitat d'ésser utilitzada amb rendiment.

La carretera de tercer ordre que unia Roses amb Cadaqués, Selva de Mar i Port de la Selva, que s'havia construït el 1857 amb les aportacions pressupostàries i humanes dels pobles implicats, requeria un manteniment constant per tal de fer-la transitable. Així, fins al 1868, els ajuntaments –excepte Roses, segons Esteve Muixach, director de la Secció de Camins Veïnals del Govern de la província – pagaven un peó per al seu manteniment. La Diputació Provincial, per la seva banda, havia invertit més de 1000 rals en el seu arranjamant només durant el període comprès entre desembre de 1862 i gener de 1863.

És evident que la carretera que unia els pobles del cap de Creus interessava més a la Selva de Mar o a Cadaqués que a Roses, perquè representava la seva sortida natural al rerepaís. La Corporació rosinca, per la seva banda, considerava que seria una gran injustícia que se l'obligués a concórrer a la construcció i conservació d'aquesta via, que tant perjudicava el municipi, i el 18 d'agost de 1864 acordava reclamar contra el Pla de camins veïnals de la Diputació perquè hi incloïa aquesta carretera. Roses defensà que la via de Cadaqués era una carretera de tercer ordre segons el Pla general aprovat el 1860. Òbviament, si es considerava aquesta ruta com un camí veïnal, la població de Roses –i no l'Estat– hauria de contribuir directament al seu manteniment i, això, volia dir despeses. El 21 de març de 1862 l'Ajuntament de Roses ja havia estipulat els costos de conversió en diners de la prestació personal que s'havia de destinar a la conservació dels camins veïnals. D'aquesta manera, el jornal d'un home es taxava en 5 rals, el de cavalleries majors en 6 rals, el de cavalleries menors i bous en 4 i el de carros i carretes soles també en 4 rals. Així mateix, s'establia que el nombre de jornals, tant de persones com de cavalleries i carros, fos de quatre.

Que els veïns de Roses no estaven disposats a destinar-hi cap jornal quedà ben establert l'any següent, el 1865. El 22 d'agost, l'alcalde es queixava amargament de la resistència que oferien els veïns a treballar en les feines de la carretera de Cadaqués. Les prestacions personals no es complien, la responsabilitat d'aquests treballs requeria directament sobre l'alcalde i, paral·lelament, l'Ajuntament es veia "...sin la fuerza moral suficiente para obligar á estos vecinos á los indicados trabajos, cuya obligacion...cree el Cabildo ilegal, injusta é inconveniente...". El resultat fou, doncs, expeditiu: el *Cabildo* presentava la dimissió al governador civil. Tanmateix, no serví de res. El 6 de setembre, la màxima autoritat provincial no acceptava la dimissió.

El cop de força de l'Ajuntament de Roses no serví per modificar la posició de la Diputació. Així, al mateix temps, es disposava que s'adoptessin les mesures convenients per reparar el tros de la carretera de Cadaqués que corresponia al terme municipal de Roses, atesa una resolució de la Direcció General d'Obres Públiques de 16 de maig de 1865, que establia que la reparació i conservació d'aquesta infraestructura havia d'anar a compte del pobles per on passava el seu traçat. L'Ajuntament, en sessió de 19 de setembre de 1865, acordava elevar *respectuosament* una exposició al ministre de Foment perquè aixequés l'obligació de mantenir-la en condicions, ja que es continuava pensant que aquesta carretera era de tercer ordre i no un simple camí veïnal.

En definitiva, les administracions locals afectades no sembla que tinguessin un interès excessiu a destinar una part dels seus pressupostos al manteniment de la carretera de Roses a Cadaqués i la Selva de Mar. Almenys és el que cal pensar davant la sol·licitud (1868) dels senyors Godo i Rahola, de Cadaqués, per a què es declarés l'obligatorietat dels ajuntaments de fer-se càrrec de les reparacions i del manteniment dels ponts i camins que creuaven cada municipi. Un senyal inequívoc de la deixadesa que presentava la xarxa viària de la zona.

PER ANAR I VENIR DE CAL VEÍ (i III)

Les revolucions són necessàries per fer avançar les societats, encara que, a vegades, els seus efectes més immediats no siguin fàcils de pair. Amb la Gloriosa, de setembre de 1868, es tancava una etapa de la història espanyola en la qual es definí el caràcter i els límits de la Revolució Liberal. El període comprès entre 1868 i 1874 fou convuls, intens i, fins a cert punt, caòtic, sobretot per la multitud d'experiències polítiques que s'assajaren.

També la carretera de Roses a Cadaqués i al Port de la Selva patí els efectes de les transformacions polítiques del moment. Si, fins al 1868, els pobles que utilitzaven l'esmentada carretera pagaren un peó que es cuidava del seu manteniment, l'estat d'abandonament fou total fins a l'any 1876, de manera que la carretera es trobava intransitable i impossibilitada per al transport, a pesar que tant l'Ajuntament de Roses, el 1871, com el de Cadaqués, en l'exercici econòmic de 1876-1877, havien demanat subvencions per recompondre la via. Tanmateix, no sembla que Roses utilitzés aquests fons, atès que el 1878 la Diputació Provincial encara reclamava la justificació de les despeses de l'obra o, en el seu defecte, la devolució dels diners. Cadaqués, en canvi, liquidava els comptes de la subvenció en el següent exercici pressupostari, el 1877-1878, tot i que al 1881, el diputat provincial (1880-1883) i exalcalde de Roses (1852-1854 i 1867-1868), Joan Baptista Romañach, finiquitava els comptes de les subvencions concedides. Tot plegat, aquestes notícies reforcen la idea que des de 1868 fins al 1876 no s'intervingué en les obres de manteniment i de reparació de la carretera.

L'1 d'abril de 1878, Esteve Muixach, director de la secció de Camins Veïnals del Govern de la Província, signava el projecte de rehabilitació del camí veïnal de 3r ordre de l'Estat, de Roses a Cadaqués i al Port de la Selva, del qual encara es conserven els plànols. Aquesta vegada sabem que l'Ajuntament de Roses, el 6 de març, estava interessat a impulsar aquesta obra. Tanmateix, la documentació no aclareix en quin mesura es realitzaren les obres proposades ni en quin termini es feren.

Gairebé 20 anys després, l'Estat empenia un nou projecte, l'autor del qual era l'enginyer Rafael Coderch Serra. La memòria, els plànols, el plec de condicions i el pressupost de la "carretera de tercer orden de la de Besalú a Rosas a Cadaqués con ramal a la Selva" eren signats el 31 de juliol de 1897. En la memòria s'indicava que aquesta carretera estava inclosa en un pla annex a la Llei de carreteres de 1877. El projecte s'exposà públicament al Butlletí Oficial el 8 d'octubre de 1897 i, després del període d'alegacions dels ajuntaments afectats, la Diputació l'aprovà definitivament el 19 de setembre de 1898. En la descripció del recorregut es deia que la carretera seguiria el camí veïnal ample, ja existent, des de Roses fins a la casa Coll i n'aprofitaria molts trams entre l'esmentada casa i la Vinyabella. A l'alçada del Pení, la carretera s'havia d'apartar del camí vell per, tot de nou, tornar-lo a seguir.

De fet, no deixa de ser paradoxal que el projecte definitiu de 1897 coincidís amb la pèrdua de les darreres colònies americanes, entre les quals es trobava la tan estimada, pels cadaquesncs, L'Havana, en una premonició del canvi d'orientació dels seus viatges. Davant un entrebanc en la sortida marítima tradicional de Cadaqués –però, també, dels altres pobles del Cap de Creus–, la carretera de Roses a Cadaqués i al Port de la Selva esdevenia una via encara més necessària.

En certa manera, aquesta carretera és el paradigma fidel de les dificultats del règim liberal d'estructurar físicament –que, en el fons, vol dir econòmicament i socialment– el territori. És la concreció real d'un tema historiogràfic actual: la incapacitat o la debilitat de l'Estat per arribar a tots els confins del seu àmbit, allò que els historiadors anomenen l'escassa nacionalització del territori.

EL MESTRE (I)

“A nadie mejor que á vosotros, mis queridos discípulos, puedo dedicar este pequeño opúsculo que muy superficialmente os hace conocer el origen, historia y vicisitudes de la villa que testigo fue de vuestra cuna”. D’aquesta manera començava Sebastià Martí Ballart la redacció, el 1895, de *Rosas. Su fundación y su monasterio. Vicisitudes que ha tenido la villa y sitios que en diferentes guerras tuvo que resistir*, un manual d’història amb el qual és conegut el seu autor. Tanmateix, Sebastià Martí hauria de passar a la petita i local història de Roses com un dels mestres d’escola més importants que ha tingut mai la població, sobretot per la quantitat d’anys i pel moment històric que exercí i per la multitud de generacions de rosincs que aprengueren amb ell les quatre regles de tota la vida.

Nascut a Pau el 1829, era fill d’un altre mestre, Antoni Martí, de Castelló d’Empúries. El seu pare exercí el magisteri precisament a Pau, on es casà amb Innocència Ballart. Per la seva banda, Sebastià Martí es casà amb Teresa Buscató Vilar, natural de Port de la Selva, amb qui tingué 3 fills, Antoni, Emília i Clotilde. Amb 72 anys, morí el 17 de març de 1901, a Roses, després d’haver fet de professor al llarg de tota la seva vida a l’escola comunal, una denominació—utilitzada usualment en la documentació coetània—que informa sobre la titularitat municipal del centre educatiu.

El 19 de febrer de 1854, el ple de l’Ajuntament, mitjançant una votació secreta, escollí per al càrrec de mestre de l’escola comunal, segons una terna elaborada per la Comissió Superior d’Instrucció Primària de la Província, Sebastià Martí, amb set vots favorables. Se signà un contracte en el qual s’estipulaven les condicions laborals i econòmiques de la plaça. S’esmentava que, trobant-se accidentalment a Roses Sebastià Martí, i reconeixent que era professor d’instrucció primària superior, es comprometia, en agraïment a la Corporació pel seu nomenament, a satisfer de la dotació de 3.500 rals de billó que li havia estat assignada i de les retribucions dels nens i les nenes, el preu del lloguer d’una casa habitació i la gratificació del seu ajudant, que seria el seu pare Antoni Martí o, en cas que no pogués continuar amb la seva col·laboració, de qualsevol altre ajudant, amb el deure d’obtenir el vistiplau de la Comissió Local d’Instrucció Primària abans de contractar-lo. S’establí, a més, que en cas

d'incompliment d'alguna d'aquestes promeses, s'entendria que Sebastià Martí renunciava al magisteri.

No ha de sorprendre que el salari del mestre fos satisfet a parts entre el pressupost municipal i les aportacions de les famílies, en un context històric en el qual l'escolarització era encara molt precària i l'Estat no havia assumit la totalitat de les despeses del sistema educatiu. Generalment, els ajuntaments organitzaven les seves escoles municipals, que eren sufragades localment, i tutelades per una comissió local d'ensenyament formada per alguns prohoms de la població. Precisament, el 26 de febrer de 1857, alguns pares de família havien manifestat el seu descontentament per l'elevada assignació mensual del mestre de l'Escola Comunal. La Corporació, considerant la greu escassetat que afectava la població, va establir, en unió amb la Comissió Local d'Instrucció Primària, les retribucions mensuals que haurien de pagar els alumnes i que no es podrien augmentar: 2 rals de billó mensuals els que aprenguessin a llegir; 4 rals els que aprenguessin a llegir i escriure, i 6 rals els que aprenguessin a llegir, escriure, aritmètica, gramàtica i les altres matèries de l'escola elemental. Tanmateix, molts pares no enviaven els seus fills a l'escola perquè no podien pagar la mensualitat a causa de la seva pobresa. Així, s'acordà també que s'anunciés que els fills de pares pobres de solemnitat podrien rebre instrucció gratuïta del mestre Sebastià Martí, prèvia la presentació d'un volant complimentat per l'alcalde, Joan Falp, i el rector de l'Església Parroquial, Jaume Gorgot.

D'altra banda, ja funcionava el 1857 a Roses una Comissió Local d'Instrucció Primària, que estava formada per Baldiri Llorens Palau, Francesc de Puig i l'esmentat rector. Una de les funcions d'aquesta comissió—juntament amb diversos membres de l'Ajuntament—era controlar regularment els progressos dels alumnes amb l'assistència als exàmens finals. El 1857, Sebastià Martí demanà que el consistori fixés la data dels exàmens públics, que s'establiren pels dies 9 i 10 de maig. Només restava estudiar ben fort.

EL MESTRE (II)

Les dificultats i les limitacions del sistema educatiu del segle XIX tenen un bon exemple, ben il·lustratiu, en el cas del mestre d'instrucció primària de Roses, Sebastià Martí. En un context d'escassos recursos econòmics, el manteniment de les escoles comunals esdevenia un tema de difícil solució, sobretot pel deficient finançament de les administracions locals decimonòniques. El 1869 sembla evidenciar-se un conflicte, latent encara, entre el mestre i el Consistori, atès que el 13 de juny Sebastià Martí es veié obligat a ratificar, davant els membres de l'Ajuntament i de la Junta Local d'Ensenyament, les clàusules del contracte que havia signat l'any 1854, pel qual assumia el pagament del lloguer d'un habitatge i la gratificació del seu ajudant. Alguna cosa s'estava covant. Les convulsions polítiques del moment tampoc devien ajudar massa en la resolució de les disputes que hi havia. El 30 de juny de 1869, i atesos els decrets relatius al jurament de la Constitució de 6 de juny de 1869, i, després de llegir-la, l'alcalde Joan Corredor prenia jurament a la resta de regidors i als funcionaris municipals, entre els quals es trobava Sebastià Martí. Així mateix, juraren la nova Constitució de 1869 Maria Godo, mestra de l'escola de nenes de Roses; Pere Badosa, algtzgir; Antoni Colomer Ayats, sereno; el secretari municipal, Enrique Rebolledo Cedillo i l'interventor de la Duana, Manel Mora.

Poc després, hom s'assabenta de la naturalesa del conflicte que s'estava generant. Sebastià Martí havia sol·licitat a la Junta d'Instrucció Primària de la Província que el Consistori li pagués el lloguer que se li devia de la casa on residia. El 4 de març de 1870, l'Ajuntament acordava informar a l'esmentada junta que no podia accedir de cap de les maneres a l'estranya i il·legal demanda, atès que, en virtut del contracte guardat a l'Arxiu Municipal, el mestre s'havia comprometés espontàniament a no exigir l'assignació de cap quantitat per al lloguer de la casa, de manera que en cas d'incompliment, s'entendria que renunciava al càrrec. La posició del Consistori es recolzava en l'encara recent ratificació del contracte de 1854, que es pensava trameetre a la Junta d'Instrucció Primària juntament amb la devolució de la sol·licitud, la qual, atesa la legítima resolució del Municipi, era desestimada per arbitrària. En el fons, es tractava de la insuficient dotació del càrrec de mestre –finançat, en bona part, de les migrades aportacions familiars– i de la reduïda consignació pressupostària que hi destinava l'Ajuntament –fruit de l'escassa consideració que tenia l'educació dels infants com a factor de progrés social. A tall

d'exemple, en els pressupostos dels exercicis de 1870-1871, 1871-1872 i 1872-1873, Sebastià Martí era retribuit amb 875 pessetes, mentre que la mestre de l'escola de nenes, Maria Godo, només ho era amb 625 pessetes, sense que, en cap cas, s'efectués una actualització salarial. S'iniciava, així, una llarga i tensa disputa entre ambdues parts. El 20 de juliol de 1870, amb motiu d'un constrenyiment provincial referent a què no s'havia satisfet el pagament del mestre d'instrucció primària, s'acordava comunicar al governador civil que de cap manera s'accediria al pagament del sou de Sebastià Martí, sense que, prèviament, l'esmentat mestre hagués fet efectiu el que havia cobrat per poder llogar el seu habitatge. Un any i mig després, l'11 de desembre de 1871, la Junta Provincial d'Ensenyament Primari comunicava la resolució sobre la qüestió que l'Ajuntament tenia pendent amb el professor Sebastià Martí. El Ple municipal de 17 de desembre, tanmateix, s'acordava, per unanimitat, protestar formalment contra l'esmentada resolució i, tot i acatar-la, no carregava amb la responsabilitat del seu compliment, ja que els motius en què es fonamentava es consideraven "improcedents, il·lògics i enganyosos"; per aquestes raons, s'acordava acudir a l'autoritat superior, tot ordenant la formació del respectiu expedient. El 10 de gener de 1872, el governador civil advertia que, en cas que el Consistori no acredités que havia fet efectiu, abans del dia 24, el pagament de la retribució dels mestres de l'Escola Pública de la Vila, se li imposaria, per una banda, el doble de la multa que s'havia establert pel mateix motiu en una comunicació anterior i, per l'altra, un constrenyiment de 5 pessetes diàries fins que haguessin satisfet les esmentades retribucions. Davant una resolució tan executiva, el 14 de gener, s'acordava que l'alcalde, Ramon Marcó, i el secretari municipal, Francesc Rexach, es desplaçessin a Girona per exposar verbalment al governador civil els motius en què es basava el Municipi per no satisfer el pagament d'aquests mestres.

El 28 de gener de 1872, l'alcalde Ramon Marcó informava a la Corporació del resultat del viatge que efectuà a Girona, juntament amb el secretari municipal. D'aquesta manera, després d'haver manifestat verbalment a l'esmentat governador els motius en què es basava el Municipi, així com el document compromissori que Sebastià Martí signà a favor de l'Ajuntament l'any 1854, el governador disposà que es pagués a l'esmentat Sebastià Martí la retribució que se li devia, ja que aquest afer no es podia resoldre governativament, tot i que la Corporació encara podia recórrer per la via contenciosa si ho considerava oportú. Tanmateix, les relacions entre Sebastià Martí i el Municipi encara havien de mantenir-se conflictives un temps més.

EL MESTRE (III)

El 26 de maig de 1873, l'inspector provincial d'ensenyament primari, Eugenio Tejero, visità les Escoles Públiques de la Vila. Els representants municipals l'informaren que, a diferència de les Corporacions anteriors, ja s'havia fet efectiu el pagament del lloguer del local que el mestre Sebastià Martí tenia habilitat com a residència, malgrat les recurrents invocacions al contracte de 1854. No obstant això, l'inspector comunicà a la Corporació que aquell document no tenia cap valor perquè era contrari a la posterior Llei de 9 de setembre de 1857 i perquè la Junta Provincial d'Ensenyament Primari no tingué coneixement del contracte quan es realitzà. Per aquestes raons, l'inspector ordenà que es complís la Llei i obligà la Corporació als pagaments endarrerits del lloguer de la casa on vivia l'esmentat professor. L'acta de la inspecció continuava amb la pregunta de l'inspector sobre si l'Ajuntament estava disposat a seguir contravenint la Llei i desobeir l'autoritat superior o bé, pel contrari, procuraria complir l'obligació que tenia sobre aquest tema. L'alcalde manifestà que no volia faltar a la Llei, però que considerava aquest afer una qüestió de dret i, per tant, es proposava continuar amb la mateixa actitud que havia mantingut fins al moment. Finalment, Eugenio Tejero donà instruccions sobre la manera com calia procedir per a la formació de la Junta Local d'Ensenyament Primari. Esmentava que s'havia de realitzar, mitjançant un sorteig. S'ha havia de renovar la meitat dels membres de la Junta Local que havia funcionat fins feia poc i els nous vocals havien de ser nomenats per la Corporació.

Malgrat les ordres precises de la inspecció provincial, no sembla que les relacions entre els mestres de les escoles i l'Ajuntament fossin del tot fluides. El 7 de març de 1875, l'alcalde manifestava que s'havien pagat tots els salaris dels treballadors municipals, a excepció del mestre, Sebastià Martí, i de la mestra, Maria Godo. De fet, a la sessió plenària de 21 de febrer de 1875 ja s'esmentava l'existència d'un deute salarial pendent amb el mestre i la mestra. S'acordà abonar dos trimestres als professors, encara que s'encarregà al secretari municipal que efectués el pagament d'aquestes retribucions a l'Administració del Partit Judicial de Figueres.

L'octubre de 1875 encara no es pagava el lloguer de la casa del mestre de l'escola pública de nens de Roses. El governador civil de la Província ordenà, una altra vegada, que s'efec-

tués l'esmentat pagament, que fins a l'actualitat no s'havia realitzat. La Corporació rosina, per la seva banda, manifestava la impossibilitat que aquest concepte no estava consignat en el pressupost vigent. Es perpetuava, per tant, un conflicte que havia arrencat l'any 1869. Tanmateix, no tot el panorama educatiu local era tan fosc. El 22 de juny de 1879 s'acordava contractar Jaume Cufí Brunet, que havia presentat a la Junta Local d'Instrucció Pública una sol·licitud per ocupar la plaça d'ajudant de l'escola de nens. L'Ajuntament considerà que, tot posseint el títol de mestre, seria una bona ajuda el dia que el mestre Sebastià Martí faltés per malaltia o per algun altre assumpte.

Poc després, però, el regidor Ramon Romañach, que alhora era membre de la Junta Local d'Instrucció Pública, comunicava que Sebastià Martí s'havia negat a admetre la incorporació a l'escola d'un nen de classe pobre. Ramon Marcó, l'alcalde es comprometia, el 24 d'agost de 1879, a assabentar-se dels motius de l'esmentat mestre i realitzar les gestions convenients.

Les estretors econòmiques del sistema educatiu local continuaren els anys següents. És il·lustratiu de l'estat paupèrrim de l'escola municipal de nens de Roses la situació dels deutes pendents el 19 de novembre de 1882. Sebastià Martí donava compte dels debits existents, els quals ascendien a 457 pessetes i 86 cèntims per personal; 424 pessetes i 98 cèntims per material; 80 pessetes i 85 cèntims de romanents per al personal corresponents a 9 dies del mes de febrer, del mes de març i del quart trimestre de l'any 1879-1880; i 144 pessetes i 25 cèntims per material oficina que s'havia d'augmentar de la dotació amb càrrec als romanents anteriors a l'exercici de 1880-1881. Evidentment, l'Ajuntament de Roses no admeté aquesta liquidació, de la mateixa manera que no ho havien volgut fer les Corporacions anteriors.

L'assumpte del lloguer de l'habitatge del mestre Sebastià Martí i l'estat dels deutes municipals en el capítol educatiu són molt representatius de les mancances de l'educació al segle XIX. Amb tot, la vocació i la persistència dels mestres i educadors permeteren avançar, encara que fos lentament, en la direcció correcta. Sens dubte, l'ascendent social del mestre d'escola hi influí poderosament.

EL MESTRE (i IV)

A les beceroles del sistema educatiu modern, el mestre de l'escola esdevenia una figura destacada de la vida social i cultural d'una població, malgrat la seva migrada posició econòmica, sempre secundària. El mestre era un integrant més d'una certa elit local, juntament amb el metge, el farmacèutic, el capellà i els més destacats propietaris. Si més no, representava la civilització, una certa cultura, un recolzament enciclopèdic en una societat rural i/o pesquera encara molt marcada per la necessitat de satisfer els requisits vitals mínims. El cas de Sebastià Martí no fou una excepció.

Poc després d'iniciar el seu magisteri a Roses (1854), hom troba Sebastià Martí plenament immers en una carrera social paral·lela a la seva dedicació professional. Així, el 14 d'octubre de 1857, amb motiu de l'arribada al port de Roses dels ducs de Montpensier, se l'escollí –juntament amb el senyor Bernardo, administrador de la duana, Eusebi Trull Feliu i Ignasi Escatllar– per a l'ornamentació del desembarcador i de les façanes de la casa capitular i de Ferran Arola, l'habitatge on s'haurien d'allotjar els ducs. A més se'l comissionà per impulsar la il·luminació general que havien de fer els veïns. Simptomàticament, aquesta comissió “il·luminadora” o “il·luminada” –impossible de saber– era formada, a més, pel governador interí de la plaça, Josep Paraiso; pel síndic Salvador Pi i Antonio Prieto, ajudant militar de marina del districte, és a dir, per membres significatius del grup de poder local.

Més enllà de la participació en iniciatives més o menys anecdòtiques, el mestre de l'escola era una figura habitual en les diferents comissions municipals que es creaven amb finalitats administratives. És en aquest context on Sebastià Martí apareix més sovint. El desembre de 1860 es constituí la Junta Municipal del Cens per tal d'elaborar el cens general de la població de Roses, de la qual en formà part. Un mes després era nomenat perit repartidor i secretari de la Junta Repartidora de la Contribució de Consums que havia de formalitzar la derrama de la contribució de consums de l'any 1861, ben acompanyat per algunes de les més destacades figures polítiques (Josep Matas Frigola) i econòmiques (Jacint Morell Romañach, Baldiri Llorens, Eusebi Trull Feliu) locals.

L'any 1865 era escollit vocal Junta Municipal del Cens de la Ramaderia, juntament amb Joan Baptista Romañach, un important propietari que antigament havia estat alcalde de la Vila i ara exercia el càrrec de jutge de pau, i Joan Falp, igualment propietari i exalcalde. Més transcendent i delicada fou la seva intervenció, l'agost de 1865, en les tasques de recaptació i administració dels fons obtinguts de la suscripció voluntària entre tots els veïns de la Vila per sufragar les despeses necessàries per preservar Roses del brot de còlera que s'havia detectat en diverses poblacions i auxiliar als necessitats. No ha de passar desapercebut que l'Ajuntament recordés vivament els estralls epidèmics dels anys 1835 i 1855.

Sebastià Martí, fins i tot, actuà com a secretari interí de l'Ajuntament de Roses, el març de 1861. És un exemple més de l'ascendent social que proporcionava una formació cultural prou destacable en un context local caracteritzat per una insuficient escolarització. Sebastià Martí esdevé un petit paradigma dels avenços i de les limitacions de l'ensenyament primari rosinc de la segona meitat de segle XIX. Les lentes millores del sistema educatiu conviuen amb les mancances econòmiques més flagrants. Tanmateix, Sebastià Martí sapigué alçar-se per damunt aquest panorama i publicar *Rosas. Su fundación y su monasterio. Vicisitudes que ha tenido la villa y sitios que en diferentes guerras tuvo que resistir* (1895), sis anys abans de morir.

Més enllà de les vicissituds concretes dels seus anys de magisteri, Sebastià Martí fou una bàula més de la llarga llista de mestres que exerciren a Roses, des de Joan Sabater, mestre d'escola que residia a la vila de Roses l'any 1610, passant per Miquel Benefactor, clergue de Castellfollit, que feia de mestre l'any 1621; de Felip Castelló i Vila, mestre de minyons de Roses el 1759, passant per Miquel Jonama, un mestre de minyons que morí el 3 de novembre de 1810 als 65 anys d'edat, fins a Eloi Borrell, mestre de Roses l'any 1824. Tots ells aportaren una mica de civilització i de progrés als habitants de Roses.

EL COMERÇ DE CABOTATGE

És ben conegut que el vaixell que, de port a port, segueix la costa i s'hi orienta efectua una navegació de cabotatge. Aquesta fórmula de desplaçament marítim ha estat d'una importància cabdal en el desenvolupament econòmic de la Catalunya del Set-Cents i del Vuit-Cents, un procés del qual Roses no quedà al marge.

Possiblement, va ser a mitjan segle XVIII quuan el comerç de cabotatge rosinc prengué unes dimensions respectables, encara que en manca la certificació empírica, difícil per la inexistència de documentació sobre el tema. És segur que s'haurà de recórrer a les fonts notarials i comprovar l'activitat rosinca en el comerç de cabotatge a través dels contractes de formació de companyies navilieres, en la construcció de vaixells i en el nolieig de mercaderies. Tanmateix, els indicis d'alguns observadors coetanis coincideixen a afirmar la importància del comerç rosinc. Així, el funcionari de l'Audiència de Barcelona, Francisco de Zamora, anotava en el seu *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, el 1794, que al port de Roses "...vi embarcar tarrissa de Breda, trapos de Francia (que los traen de contrabando) y hierro del mismo reino, la balería de la muga, trigo, maiz, etc. corcho, etc. vino y aguardiente de este territorio. Vi de Mahón, piedra para edificar...". Un panorama, al capdavall, prou interessant i prometedor per iniciar una investigació a fons.

L'historiador figuerenc Jaume Santaló, a partir de les dades que aportava Pascual Madoz en el seu *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, comprovava que el comerç de cabotatge de Roses experimentava una bona salut ja en la dècada de 1840, situació que es perllongà fins als volts de 1880. És l'època d'or del comerç de cabotatge de Roses, que situa el port de Roses com el segon de la demarcació de Girona i el setè de tot Catalunya.

Hom pot descriure les característiques generals d'aquest comerç de cabotatge a partir d'una font que, malgrat sigui fragmentària i incompleta, és de les poques referències que es conserven. Es tracta, en concret, de les notícies que ofereix el periòdic figuerenc i de tendència republicana federal *El Ampurdanés*, que, pel període comprès entre mitjan abril de

1871 i mitjan octubre del mateix any, publicava les llistes de vaixells entrats i sortits del port de Roses, a més d'esmentar-ne el nom, el propietari, la mercaderia transportada i el port d'origen o destí, segons escaigués.

D'aquesta manera, es confirma com el comerç de cabotatge comprèn pràcticament tot el llevant mediterrani, amb poblacions com Àguiles, Vilanova i la Geltrú, Burriana, València, Barcelona, Torrevella, Palamós, Blanes, Sant Feliu de Guíxols, Benicarló, Tarragona o Cullera, per esmentar-ne només algunes. Tampoc cal oblidar els contactes amb els port de les illes Balears —com Maó, Sóller i Eivissa—, la Catalunya Nord —sobretot Portvendres i, en menor mesura, Banyuls—, França —Seta, Marsella i La Nouvelle— i Itàlia —bàsicament Gènova i Civitavecchia. Quant als productes entrats es poden citar el ferro, el blat, les faves, el sofre, les garrofes, la civada, el carbó de pedra, les taronges, l'arròs, el cànem, el sucre, els taulons, l'ordi, les tomates, la sosa, la sal, el cotó, les patates, les dogues, els cacauets o les pipes de vi buides. Per contra, les mercaderies que sortien de Roses eren igualment diverses, com farina, cèrcols, ciment de Pont de Molins, terra, pells, userda, vi, dogues, marbre, ordi, palla, sabó cigrons o cèrcols.

El comerç de cabotatge era realitzat majoritàriament per llaguts, d'entre 20 i 80 tones de desplaçament, encara que també apareixen pollacres goletes i, molt més endarrere, pailebots, balandres, xabecs i algun escadusser vapor. Usualment, el vaixell feia una escala d'entre 2 i 5 dies —amb totes les excepcions que hom vulgui—, necessaris per descarregar la mercaderia entrada i tornar a omplir les entranyes del buc amb nous productes. Tanmateix, tampoc no era infreqüent que molts vaixells de cabotatge marxessin únicament llastats, cosa que suposava una certa pèrdua econòmica perquè no es podia aprofitar el viatge de tornada.

En definitiva, les informacions d'*El Ampurdanés* situen el comerç de cabotatge de Roses en una dimensió molt ajustada a la realitat, alhora que ofereix una visió detallista de com s'efectuava aquest tipus de comerç marítim.

EL SABÓ DE ROSES

Durant les dècades centrals del segle XIX, Roses tingué una certa tradició en la fabricació de sabons. Efectivament, entre 1859 i 1886 hi hagueren 4 fàbriques de sabons: el 1859 funcionà fugaçment la fàbrica de Francesc Molinas; entre 1861-1862 ho féu la de Francesc de Puig; el mateix any 1861, i fins al 1871, contribuí per a una fàbrica de sabó, Baldiri Llorens i Palau; finalment, Pere Bosch Grifoll i cia. en tingué una en funcionament en 2 períodes, un entre el 1877-1879 i l'altre, el 1881-1886. Fins i tot, hom documenta com Llorens exportava els seus sabons a Cienfuegos (Cuba) al llarg de la dècada de 1860. Eren, en definitiva, uns sabons ben viatjats, que tingueren cura de la higiene cubana.

La qüestió no és tan sorprenent quan es té present que una de les matèries primeres fonamentals en la fabricació del sabó és l'oli. Antigament, l'oli s'utilitzava no només en el consum alimentari, sinó que servia com a combustible per a l'enllumenat públic i particular i com a matèria industrial –ja sigui com a lubricant, ja sigui com a matèria de transformació. A partir de 1830-1840, la producció oleolícola conegué una important expansió, tant en increment de la superfície cultivada com en valor del producte, a redós de la forta demanda dels mercats europeus, que absorbien els excedents de la producció catalana i espanyola. Les dècades centrals del segle XIX –fins al 1873– foren d'or per a l'agricultura de l'oli. Tanmateix, la creixent competència dels greixos vegetals d'una altra procedència –el cacauet, el sèsam, la colza, etc.– i del petroli i els seus derivats, enfonsà els preus de l'oli, atès que els productors no sabien a qui endossar una producció excessiva en uns mercats que compraven més barat als països ultramarins.

Aquest procés d'expansió i de crisi de la cultura de l'oli s'observa perfectament en l'anàlisi del nombre de premses existents a Roses. Entre 1855 i 1869, hi havia 13 molins d'oli, una xifra que augmentà lleugerament fins al 1871, en què hi havia 15 almàsseres. A partir d'aquest moment, no es passà dels 8 trulls fins a finals de segle, un nombre prou considerable encara i que s'explica per l'orientació fonamental als mercats de taula de l'oli rosinc, menys sotmesos al constrenyiment de la demanda internacional.

Tanmateix, la destinació predominant dels olis rosincs poc refinats, que els mateixos contemporanis qualificaven de “fétidos y pestilentes”, fou l’elaboració de sabó. No ha de sorprendre que, al costat d’una producció elaborada, hi haguessin partides de líquid més senzilles. La mateixa documentació definia els molins d’oli rosincs: “de una prensa de madera de rincón antigua de escasa producción”; un pobre utilatge tècnic, al capdavant. La cronologia confirma les hipòtesis de treball: en els moments en què l’economia de l’olivera és rendible, hi ha fàbriques de sabó; mentre que, a partir de la dècada de 1870, quan els preus internacionals de l’oli decreixen i s’imposen els greixos vegetals d’origen colonial, desapareix l’enginy de Baldiri Llorens —el més important— i només funcionarà, en el futur, la fàbrica de Bosch. És el símptoma més evident que s’abaratien els succedanis en l’elaboració del sabó. Enrere quedaven les expedicions a Cuba de les pollacres Clementina o Angelina o, per exemple, el bergantí Dos Hermanos —noliejats per Baldiri Llorens Palau—, farcits de caixes de sabó rosinc.

Paral·lelament a la crisi olivarera iniciada a principi de la dècada de 1870, els llibres de registre industrial i comercial denoten la creixent importància dels comerciants i dels naviliers, atrets pels alts beneficis que reportava el comerç del vi exportat a França, mancada de producció vitivinícola comuna, de vi negre i sec, destinada al *coupage* amb les qualitats franceses, a causa dels estralls de la fil·loxera.

En definitiva, les fàbriques de sabó rosinques de mitjan segle XIX són un dels escassos exemples industrials de la població. Nasqueren a redós de les expectatives de benefici que creava l’olicultura de les dècades centrals del segle i moriren quan la crisi agrícola general del darrer terç del segle XIX enfonsà els mercats tradicionals de l’oli rosinc. Fou una indústria complementària —d’una activitat econòmica principal, l’agricultura de l’oli— i conjuntural —d’aprofitament d’una determinada situació mercantil—, i, per tant, afectada de raquitisme i volatilitat. Per això, només perdurà encara no 25 anys.

LA CASA CONSISTORIAL, EL MACER I ALGUNA REVOLTA DES DEL BALCÓ

El passat 27 de març de 2004 va ser una data important per a l'edifici més significatiu de la vila de Roses: la casa consistorial. S'inauguraven unes noves dependències municipals, agradables al ciutadà, funcionals per al personal administratiu i prestantes a la institució. Realment, feia falta a l'ajuntament una renovació total del seu esquelet que li permetés d'afrontar els reptes que té plantejats l'administració pública en aquest convuls segle XXI. La institució municipal acumula una llarga història, tant en extensió com en intensitat, i l'emplaçament tradicional del "porxo" es remunta molts anys endarrere, segurament a la primera meitat del segle XIX.

El manual d'acords municipals més antic que s'ha conservat, de 1854, ja informa que la casa consistorial es trobava en la finca adossada al porxo i al carrer Carnisseria, la denominació històrica de l'actual carrer Sant Josep. Era un edifici petit, malgirbat, sempre destarlat; en definitiva, un ajuntament típic d'un petit poble pescador i pagès, els habitants del qual eren intel·ligentment poc donats a finançar l'erari públic. Cada dos per tres s'hi hagueren de fer obres de reforma o millora de les dependències municipals (sense ésser exhaustius, el 1861, 1868, 1875, 1881, 1884, 1887, 1921, 1928, 1933...). Hi habitava, a més, un vell macer o porrer anomenat Miquel Sala. El macer era el funcionari encarregat de portar una maça com a emblema d'una autoritat i obrir la marxa dels ajusts a què la dita autoritat assistia. En definitiva, era una mena de majordom municipal, que tenia cura de la casa i efectuava tasques diverses per al municipi. Encara avui dia, algun ajuntament, com Girona, disposa d'un conserge que habita a la mateixa casa consistorial.

El cas de Miquel Sala és curiós per la potent identificació entre la persona i la casa municipal. D'entrada, hi treballà fins a la mort (ocorreguda a principis de 1872), en un exemple de fidelitat laboral de pedra picada. Tanmateix, allò significatiu és que, malgrat les moltes xacres que l'afectaven, era tan indispensable –pels coneixements que tenia de la seva feina i del funcionament dels mecanismes municipals– que no el pogueren jubilar mai definitivament, a pesar dels intents que es feren. El 31 d'octubre de 1868, en atenció als escassos fons amb què comptava la Corporació per atendre les seves despeses, s'acordà

suprimir la plaça de criat, una decisió ratificada en la sessió de 12 de juny de l'any següent. Però a final d'any encara hi devia treballar perquè el 4 de desembre de 1869 s'acordava gratificar el vell algutzir, Miquel Sala, pels bons i llargs serveis realitzats, amb una retribució de 60 escuts anuals de l'assignació assenyalada per al nou porter, amb la condició que l'ajudés en tot allò que li permetessin les seves forces físiques. Encara el 12 de març de 1870, el Ple de l'Ajuntament opinava que era indispensable per al municipi disposar dels serveis que podia prestar Miquel Sala. Casa Consistorial i macer, dues històries entrelligades.

Però la seu de l'Ajuntament ha estat també l'edifici on s'han desenvolupat alguns dels actes polítics més rellevants dels darrers 150 anys. A l'ajuntament s'hi han proclamat totes les repúbliques hagudes i per haver, encara que, de fet, només han estat dues de ben efímeres. La Primera, federal, fou proclamada el 13 de febrer de 1873 pels regidors, els funcionaris municipals i una llarga llista de veïns de Roses, que aclamaren "...tan fausta y gloriosa forma de gobierno...". La Segona, instaurada el 14 d'abril de 1931, congregà una gernació davant la casa consistorial, de la qual el secretari municipal deixà una breu descripció: "Despues de izadas las banderas Catalana y Republicana ante una multitud que expresaba el júbilo que sentía por tal motivo dejó sentado en esta población el nuevo régimen". Però l'ajuntament, per exemple, també ha estat protagonista i epicentre dels estralls de la Tercera Carlinada, esdevinguts amb tota la cruïlla bèl·lica el 1874, "...toda vez que bien público fué el acto de los carlistas al quemar parte de la documentación, pues que lo verificaron en pleno dia en medio de la plaza" o dels aldarulls provocats pels Fets d'Octubre de 1934.

En definitiva, el vell ajuntament del porxo ha estat present en la vida local durant molts decennis. Ara, nou i alterós, haurà de continuar aquesta presència, actualitzada però sempre amatent a la seva raó d'ésser primigènia: servir el millor possible el poble de Roses.

1870: L'EPIDÈMIA I LA POR

Les epidèmies —sempre— han causat por i preocupació, abans, fins i tot, més que ara, quan la humanitat ha excel·lit en supèrbia —que també mata— i sembla capaç de dominar la vida i la mort gràcies als aparents i inqüestionats avenços científics i tecnològics. Però, encara al 1870 —per exemple—, la declaració d'una plaga en qualsevol punt de la geografia catalana representava la mobilització de tota la societat en un moviment instintiu d'autodefensa, de supervivència, davant la por provocada per un fenomen incontrolable i massiu. De tot plegat, n'és un bon exemple el brot de febre groga o malària que afectà Barcelona i d'altres poblacions del país i de les respostes que les autoritats municipals i sanitàries de Roses aplicaren.

El 22 de setembre de 1870 arribava a Roses la notícia de les males circumstàncies sanitàries que atravesava el Cap i Casal. Amoinava les autoritats municipals “...la mucha gente que de dicha ciudad se va ausentando todos los días...”, fet pel qual calia articular les mesures adequades per evitar la propagació de la malaltia. En primer lloc, s'acordà per unanimitat augmentar el nombre d'individus que formaven part de la Junta de Sanitat, per tal de fer més suportable el pes de les seves atribucions. Així, es nomenaren Antonio Prieto —ajudant militar de marina del districte—; l'excalde progressista Joaquim Bonet; Joan Denclar Joher —que havia estat síndic l'any anterior—; i Jacint Borrell Romañach, tots veïns de Roses, com a nous membres de l'esmentada Junta, que s'afegien als que s'havien nomenat el 5 de juny de 1869 pel bienni en curs: l'alcalde republicà d'aleshores, Joan Corredor; Jaume Deulofeu, professor de medicina; Josep Deulofeu Cò, professor de farmàcia; Antoni Berta Coll, professor de cirurgia; Salvador Centena, veterinari; i els veïns i també regidors republicans Miquel Buscató, Francesc Lacasa i Josep Reda, els dos últims regidors encara el 1870.

Tanmateix, no era suficient arbitrar aquesta única prevenció, merament de caràcter administratiu i polític. Així, també s'acordà que, mitjançant un pregó, es donés a conèixer públicament que no es permetria l'entrada d'equipatges, mobles ni paquets de cap tipus durant la nit i que, per tant, es consideressin infractors les persones que ho efectuessin en aquestes condicions, essent castigats amb les penes que imposessin les lleis de sanitat. Era evident que les autoritats prengueren aquesta mesura preventiva, de control de la procedència dels objectes i de les

mercaderies, amb l'objectiu d'aturar la propagació a la Vila del brot de febre groga que s'havia desencadenat a la ciutat de Barcelona.

Més enllà de les mesures de caràcter profilàctic, i atesa la comunicació del governador civil que establia que, entre altres mesures sanitàries, es designés un lloc apropiat per construir barraques on destinar els afectats per l'epidèmia de febre groga, es destinà el paratge dels Sinols com el lloc adequat per construir-hi un llatzeret, ja que es trobava prou distant de la població, a 60 metres d'alçada sobre el nivell del mar i era molt ventilat. Així mateix, s'encarregà als vigilants municipals que tinguessin una cura especial de vigilar l'accés dels Grecs, un lloc que era considerat molt propici per a la introducció fraudulenta d'equipatges, mobles i paquets durant la nit.

L'endemà, però, 23 de setembre de 1870, les autoritats municipals declaraven que la Vila de Roses es trobava "...enteramente faltado de medios pecuniarios..." per atendre les despeses que ocasionaria el compliment de les mesures sanitàries previngudes pel governador civil, malgrat que, recordem-ho, la població vivia aleshores un dels millors moments econòmics del segle XIX gràcies a les dificultats de la vinya francesa i el consegüent increment dels fluxos comercials que se'n derivaren. S'acordà demanar una autorització a la Diputació Provincial perquè, en cas que fos indispensable i juntament amb els perits de la Junta Repartidora del Pressupost Municipal i Provincial, es pogués fer front a les despeses ocasionades per l'epidèmia del tifus ictèric mitjançant una derrama addicional basada en un recàrrec del 8 per cent sobre la quota fixa de les contribucions directes.

Finalment, malgrat tot, l'epidèmia de malària no afectà aquesta vegada Roses. Els avenços en salut pública i l'experiència secular en la gestió de crisis epidemiològiques feren que el segle XIX fos el darrer —a l'Europa grassa— en l'aparició de pandèmies relacionades amb la misèria i les deficientes condicions de vida. Tanmateix, aquest genet de l'Apocalipsi, com al 1870 a Roses, continua abatent-se terroríficament sobre la major part de la població mundial, a la qual s'ha arrencat, fins i tot, el dret a tenir por. Com sempre, són les conseqüències de l'*auri sacra fames*.

A molts lectors els pot semblar inopinadament que la vida a Roses l'any 1877 devia ésser bastant més avorrida que l'actual—és més, hi ha gent que creu que l'avorriment encara perdura avui dia. De fet, l'últim terç del segle XIX fou extraordinàriament mogut, amb multitud de problemes d'ordre econòmic i urbanístic. La política local conegué moments de tensió ferotge i les lluites pel control dels mecanismes de poder municipal foren una constant. En aquest context, el 1877 fou un any només relativament atzaròs.

En primer lloc, hi hagueren eleccions municipals i el 3 de març el nou consistori prengué possessió. Amb tot, l'ambient polític no devia ésser gaire sa i, el 14 de juliol del mateix any, l'ajuntament presenta la dimissió al Governador Civil, que no els l'acceptà (28 de juliol). Per acabar-ho de complicar, l'alcalde, Narcís Bonet, estigué gairebé tot l'any malalt i el 15 de desembre la resta de companys consistorials acordaren “se conceda licencia ilimitada al Señor Alcalde para que recupere su salud”, declaració que, tal i com està expressada, sembla més aviat una concessió de caràcter administratiu que un desig. Malgrat tot, l'ajuntament pogué organitzar els actes de la visita del rei Alfons XII a Roses el mes de març. S'acordà construir per a l'ocasió un arc de flors a l'entrada de la població i engalanar la façana de la casa consistorial.

Durant l'any 1877 s'executaren, a més, diverses obres públiques que ajudaren a millorar la vila, com la reforma de l'escola de nenes i els arranjaments del pont de la riera Ginjolers—fet pel mestre d'obres Joan Baptista Solà— i de la font anomenada de La Bituà. Roses estava en ple procés de transformació urbanística: nogensmenys, encara no feia un segle que s'estava decidint la ubicació i la forma definitiva de la població amb els projectes dels enginyers Cermeño (1772), Anguiano (1788) i López Sopeña (1791). Així, hom detecta problemes de caire urbanístic al carrer d'en Mairó, a la riera Ginjolers o al carrer de l'Escorxador, lloc en el qual no es deixa construir fins que no s'enderroquin els murs de l'antiga fortificació existent, els fonaments de la qual actualment es tornen a veure a simple vista des del carrer Triunitat. Problemes més greus plantejava la construcció de la casa de Francesc Sunyer i Capdevila al vell mig de la plaça—motiu d'agres disputes polítiques, atesa la filiació repu-

blicana federal del seu promotor—o els terrenys guanyats al mar, objecte d’apropiació fraudulenta per part de Francesc de Puig i la seva esposa Lluïsa Arola. Aquest afer —de fet, una manera ràpida i rapinyaire d’obtenir unes bones propietats urbanes— arribà a mans del ministre de Marina, al qual se li demanà la seva intervenció. En definitiva, Roses el 1877 s’estava construint, estava creixent. Ho demostra un simple exemple: al carrer Figueres hi conflüen els caminots que menaven als horts dels voltants; és a dir, on actualment hi ha una densa concentració d’habitatges, fa 122 anys només hi havia camps. Aquest creixement es canalitzà, “para el mejor ornato y conveniencia de la población”, a través d’un projecte d’urbanització (1877) de la zona anomenada part de Roses, en una clara diferenciació amb la Punta.

En l’ordre comercial, es detectà l’activitat de revenedors que es dedicaven a acaparar a primera hora del matí les verdures i les fruites que els terrassans posaven a la venda, per tal d’augmentar-ne el preu mitjançant el control de l’oferta. El rosinc —en aquest cas la demanda— en pagava les conseqüències i l’ajuntament hi hagué d’intervenir. El petit comerç convivía amb un sector econòmic de més entitat, que girava a l’entorn de les exportacions efectuades per mar (bàsicament productes vitivinícoles, agrícoles i de la dèbil indústria comarcal). N’és una mostra que la Vila disposés d’agents consulars de França, Itàlia, Àustria i Portugal, dada que permet inferir el pes relatiu de Roses com a port comercial.

Demogràficament, Roses havia augmentat població el 1877. El primer cens modern, de 1860, donava 2.831 rosincs i rosinques, mentre que ara se’n comptaven 3.219. Aquest increment en 388 ànimes (un 13,7%) corrobora la imatge de ciutat en creixement que s’ha esbossat. En realitat, la conjuntura econòmica era favorable i el diner corria amb certa abundància. Encara faltaven dos anys per l’arribada de la fil·loxera i els vins empordanesos es pagaven esplèndidament a les veïnes terres gal·les. Després de 1879 la tendència s’invertirà i al cap de 10 anys (1887) la població havia descendit fins als 2.966 habitants. El projecte d’urbanització del poble restà aturat, les dificultats per fer front a les contribucions augmentaren i, en paral·lel, les friccions polítiques experimentaren un *crescendo* al llarg de les dues darreres dècades del Vuit-Cents.

ROSES 1877 (i II)

Actualment, ningú dóna importància al fet de viure en una divisió administrativa anomenada província, una manera arbitrària com qualsevol altra de dividir el país amb finalitats organitzatives. Aquesta compartimentació oficial neix, de fet, el 1833, enmig del procés general de creació del nou estat liberal burgès que substituï les estructures de poder de l'Antic Règim.

Allò important, tanmateix, és comprendre com al llarg del segle XIX es bastí un Estat, és a dir, unes institucions i unes formes de control polític reals i concretes que s'hagueren de fer arribar a tots els racons del territori. Aquest procés d'extensió del poder estatal a tots els pobles de la península Ibèrica ha estat objecte, aquests darrers anys, de nombrosos estudis històrics, la finalitat dels quals era comprovar com els tentacles, avui dia totpoderosos, de l'Estat es feien avinentes en la vida quotidiana de la gent, dels ciutadans, en forma, per exemple, d'impostos, empadronaments, legislacions diverses i sancions.

Aquesta introducció ve a tomb per presentar una publicació de l'any 1877 que permet veure la progressiva introducció d'estructures oficials en la vida de Roses. És l'*Almanaque y guía del Ampurdán para el año 1877*, editat per Enric Serra i Causa a Figueres, a l'impremta de M. Alegret. Es tracta, com el seu nom indica, d'un aplec de dades administratives i d'informació general sobre el partit judicial de Figueres. El nostre interès rau en què permet conèixer les diferents instàncies de poder a Roses, la seva implantació i qui les detentava, el 1877, és a dir, la penetració lenta però inexorable de l'Estat a les llars rosinques.

Ultra l'administració municipal, capitanejada per l'alcalde Narcís Bonet, havia a Roses notaria, el titular de la qual era Joaquim Xirau. L'administració judicial també hi era present en les figures del jutge municipal (Baldiri Llorens) i el seu suplent (Francesc Peri). A més, existia el fiscal, càrrec que ocupava Joaquim Escatllar (el suplent era Pere Sunyer). L'organització de diferents serveis estatals també havia arribat a Roses el 1877. Així, hi havia dos estanquers, l'Agustí Romañach i en Vicens Cardona. El carter era en Francesc Ferrer, encara que a partir del 28 de desembre del mateix any, la carteria passés a mans de Josep Bonet, germà de l'alcalde (anècdota que permet comprovar la fragilitat de l'organització estatal i

les seves dificultats per impedir l'apropiació de sectors de poder en mans dels grups de control locals, el famós caciquisme de la Restauració Monàrquica). També hi havia professor, en Sebastià Martí, autor del primer llibre sobre la història de Roses, titulat *Rosas. Su fundación y su monasterio. Vicisitudes que ha tenido la Villa y sitios que en diferentes guerras tuvo que resistir* (impremta de Paciano Torres, 1895) i director de sanitat, càrrec desenvolupat per Jaume Deulofeu.

La condició de port de comerç de Roses permetia que existís una duana marítima. Eladio Pérez n'era l'administrador, l'interventor en Camilo Andújar i l'auxiliar de vista en Julián Bayl. El càrrec d'ajudant de marina el posseïa Joan Vilà i el de caporal de mar en Pere Buscató. Diversos països europeus, a més, hi tenien establerts agents consulars per tal de col·laborar en la realització dels tràmits oficials als seus ciutadans. És el cas de França, el vicecònsul de la qual era Jorge de Brady, Itàlia, amb Francesc de Puig (casat amb la filla d'un exalcalde de Roses, Ferran Arola), Àustria, amb Baldiri Llorens (ahora, recordem-ho, jutge municipal) o Portugal, amb Marià Baitg, advocat de Figueres que arribà a ésser copropietari del Mas Fumats.

En definitiva, hom comprova com les noves institucions creades per l'embrionari estat liberal s'anaven implantant a Roses. Les dificultats d'aquest procés vertebrador foren nombroses. Les institucions estatals nacudes a partir, bàsicament, de 1833 tardaren dècades en consolidar-se a causa de les turbulències polítiques que sotraguejaren tot el segle XIX (el 1874, per exemple, cuejava encara la tercera guerra carlina a les nostres comarques i quatre anys més tard el responsable del Registre Civil, creat el 1869, demanava nous llibres per substituir els que foren cremats durant una ràtzia carlina i poder "practicar las inscripciones en el Registro Civil de los nacimientos y defunciones que fueron destruidos por los carlistas") i a la pobresa econòmica del nou Estat, incapaç de fer front a les despeses que ocasionava tota la seva maquinària administrativa. Roses quedava lluny del centre emissor de poder, Madrid. La pregunta que cal formular-se és: aquest fet fou positiu o negatiu pel desenvolupament de la Vila? Fins a quin punt ha estat un factor més o menys decisiu al llarg del segle següent, el nostre? Algú ho haurà d'investigar.

“EL SENYOR TÉ UN TELEGRAMA!”

L'aparició de nous invents i descobriments sempre ha suscitat l'interès i, fins i tot, l'astorament de la societat. Evidentment, també han provocat que, en la majoria de casos, l'aplicació pràctica dels avenços tècnics hagi permès millorar la qualitat de vida de les persones. En aquest sentit, una millora significativa per a les comunicacions fou la implantació de la xarxa telegràfica durant la segona meitat del segle XIX. A Roses, aquest avenç tingué lloc l'any 1881 i permeté de connectar, de manera instantània, la població amb qualsevol altre centre: en definitiva, els habitants de Roses pogueren superar la necessària espera del correu ordinari per una fórmula immediata de comunicació. Tal fou la commoció que despertà l'invent que Hoefer, un industrial alemany, declarà que la telegrafia esdevenia la conquesta de l'espai i del temps per part de l'Home. Fins i tot, l'enciclopèdia Espasa-Calpe, l'any 1928, definia pomposament l'entrada 'telegrafia' com "l'art de transmetre a distància el pensament humà per mitjà de signes".

La utilització del telègraf per al servei de la correspondència privada i la implantació d'una xarxa telegràfica amb finalitats civils foren autoritzades per la Llei de 22 d'abril de 1855. Sigui com sigui, no fou fins al 1881 que la telegrafia arribà a Roses, és a dir, a un extrem del territori peninsular, només 26 anys després de la promulgació de la Llei –tot un prodigi de rapidesa institucional. Concretament, el 7 de juliol de 1881 l'Ajuntament de Roses acordava facilitar el mobiliari necessari per a l'estació telegràfica local. Tanmateix, el 5 d'octubre, Mariano García García, el cap de l'estació telegràfica, demanava que li fossin entregats urgentment els mobles emparaulats.

El Ple municipal, en sessió de 22 d'octubre de 1881, acordava treure a subhasta pública l'adquisició de l'esmentat mobiliari per un preu màxim de 300 pessetes. Es fixava, a més, un termini fins al dia 29, a les cinc de la tarda, per presentar les proposicions, en un plec tancat, a la secretaria municipal. L'adjudicació seria per a l'oferta més avantatjosa econòmicament. El plec de condicions establia, a més, que l'adjudicatari hauria d'entregar els mobles en un marge de 8 dies a partir de la notificació de l'adjudicació, moment en el qual es faria efectiu la meitat de l'import del subministrament. Passats sis mesos, l'Ajuntament de

Roses hauria de liquidar la resta del deute. Efectivament, el dia 29 d'octubre s'acordava adjudicar la subhasta a favor de Joan Baptista Solà, per l'import esmentat de 300 pessetes. Fuster de professió, Solà era, en aquells moments, regidor del consistori. Ja havia treballat anteriorment per l'administració municipal. Així, el 27 d'octubre de 1877, havia estat contractat per construir un pont nou a la riera Ginjolars.

Però, a la mateixa sessió plenària —del 29 d'octubre de 1881—, Joan Baptista Solà informava que, havent acceptat la Direcció General de Comunicacions l'habitatge de Salvador Romanyac per a la instal·lació de l'Estació Telegràfica i Correus, no semblava la ubicació més idònia per aquest equipament, atès que la porta d'entrada donava directament a la riera Ginjolars i hi havia, per tant, la possibilitat que l'estació telegràfica pogués quedar incomunicada amb la població en el cas d'un desbordament de la riera. El consistori acordà comunicar a l'esmentada Direcció General de Comunicacions dels inconvenients de la casa de Salvador Romanyac i de les bones condicions que reunien els habitatges de Pere Oliva i el de Francesc Ferrerós, els quals també havien presentat proposta. Val a dir que tant Pere Oliva com Francesc Ferrerós havien estat membres destacats de l'Ajuntament diverses vegades, el primer entre 1854 i 1872 i el segon durant la dècada de 1850 i 1860.

El procés d'instal·lació de l'Estació Telegràfica acabà el 7 de gener de 1882, quan el fuster i regidor Joan Baptista Solà, demanà que se li pagués el segon termini del compte del mobiliari, atès que ja havia presentat el rebut que acreditava haver complert amb el compromís que tenia contret, en virtut de l'acta de rematada. Malgrat que el venciment no era fins al 15 de juny, el consistori acordà ordenar l'esmentat pagament, ja que la quantitat estava consignada en el pressupost del present any econòmic.

El 1881 arribava, doncs, el telègraf a Roses. Les grans notícies, però, ja havien empès amb anterioritat els rosincs a utilitzar la telegrafia per comunicar-se. Un naixement reial, per exemple, era un bon motiu per enviar un telegrama: el 18 de setembre de 1880, l'Ajuntament de Roses acordava enviar un telegrama de felicitació al Govern Civil pel naixement de la infanta Maria de les Mercedes d'Àustria, que havia nascut l'11 de setembre. I és que telegrafia i republicanisme no han d'anar necessàriament de la mà.

PER POSAR ELS PEUS EN REMULL

“Que estando en la época en que acostumbra acudir a esta población cierto número de forasteros con el fin de tomar baños de oleaje, y deseando los que suscriben levantar en la playa de la misma y frente a la derruida fortaleza, dentro de la zona marítima-terrestre, ocho casetas destinadas a desnudarse y vestirse los Señores que en dicho sitio deseen bañarse, ajustadas al plano o diseño que al efecto se acompaña...”. D’aquesta manera tan gràfica es dirigien a l’Ajuntament de Roses els hereus de Sara Seseras Colomer, de Figueres, l’any 1933, per sol·licitar la construcció de les esmentades casetes de bany. De fet, no es tractava de cap novetat turística, atès que feia més de cinquanta anys que es repetia el mateix cerimonial administratiu.

Hom té la tendència –natural i inconscient– de reduir la història turística de Roses a les darreres dècades, d’ençà de 1960 fins a l’actualitat. La potència i el caràcter revolucionari del fenomen turístic de masses ha desdibuixat la visió completa del procés turístic contemporani que, més enllà dels escadussers viatgers d’època moderna –generalment erudits i científics amb inquietuds que actualment qualificaríem de, més o menys, etnogràfiques–, arrenca el darrer terç de segle XIX. Efectivament, almenys des de principi de la dècada de 1880, es constata l’existència de casetes o barraques de bany a la platja del Rastrell.

De bell antuvi, foren les famílies benestants, locals i forasteres, les que sol·licitaren el dret de disposar d’un espai reservat –usualment fet de canyes i fusta– per a les operacions d’habillar-se amb el complicat vestit de bany de l’època, més propi per a un suïcidi nàutic que per la pràctica còmoda dels esports aquàtics. La documentació conservada a l’Arxiu Municipal de Roses, corresponent al període 1883-1885, permet constatar la nòmina de banyistes que gaudien de caseta pròpia a la platja del Rastrell de Roses: el vicecònsul francès; el notari local, Joaquim Xirau; l’advocat dels Tribunals del Regne, el figuerenc Eusebi Serra de Traver; el propietari Francesc de Puig i Descals, de Roses; el consignatari rosinc de bucs, Miquel Buscató; Frederic i Pere Rahola; Ramón Marichalar de Roa; el mestre, Sebastià Martí; Pere Seseras Vergés, de Barcelona; el comerciant de peix i regidor, Josep Marcó, o Celso Pérez, cap de la duana de Roses, entre d’altres. En definitiva, una part significativa de la

bona societat rosina i de la colònia de *culs blancs* que anualment passava el xafogós sojorn estival. Cada concessió havia de satisfer 5 pessetes d'arbitris i, el 1883, el vicecònsul francès es queixava amargament que "...siendo una contribución pagada por los bañadores, Vd. se dignará tomar las convenientes diligencias de modo que los carreteros que carguen arena no vengan á pasar entre las barracas y el mar en las horas de baños y que los hombres bañándose sin ningun abrigo tengan la decencia de escoger otra parte de la playa, en vez de bañarse y desnudarse á propósito en frente de las cabañas, como pasaba cada día en el último verano". Aquesta informació permet documentar, d'una banda, una ocupació lúdica de les platges anterior a aquella data i, d'altra, la precocitat de les tradicionals i persistents molèsties sorrenques, ja fossin laborals, ja fossin morals. La notícia no deixa de mostrar el lent procés de transformació de les platges com a lloc de treball a espai d'oci vacacional.

De fet, existien més casetes de bany: l'Ajundantia Militar de Marina de Roses, el 25 de juny de 1883, n'havia autoritzat la construcció de 25, en el lloc de costum —és a dir, al Rastrell. La resta pertanyien als hostalers de la població, en un incipient ímpetu de servei: la residència a la fonda donava opció a utilitzar la seva caseta de *baños de oleaje*. Així, hom constata els casos dels hostals regentats per Anna Torrà, Esteve Bosch Ballesta —un dels homes forts de la política local durant les dues primeres dècades del segle XX, en les quals fou alcalde durant els períodes de 1902-1907, 1912-1913 i 1918-1919—, Rosa Molinet, Joan Trull o Francisca Ferrer i filles.

Finalment, cal consignar com en el transcurs de la dècada de 1890, la concessió de les barraques de bany es professionalitzà. Ho demostren els registres de la Matrícula Industrial i Comercial: des de l'any 1894-1895 apareix per primera vegada Francisca Pagès, vídua Seseras, de Barcelona i, a partir de l'any 1899-1900, pren el relleu Enric Dols, també de la capital, que any rere any, llogarà a aquests primers estiuejants les seves casetes, fins a l'any 1927. Aquell incipient turisme, indolent i burgès, començava a donar els primers rendiments, malgrat que no permetia preveure l'evolució posterior del fenomen turístic.

És període de vacances, d'estiueig gairebé obligat, de milers i milers de turistes habillats amb les formes i els vestits més estrafolaris que hom pot arribar a imaginar. Són els “vacancers”, unes ingènues unitats econòmiques a punt d'ésser esquilades per l'oferta autòctona dels productes més diversos. Tot plegat, al capdavant, fa que la Costa Brava, i en concret Roses, sembli veritablement una delegació de les Nacions Unides. L'amalgama cultural esdevé durant l'estiu, sobretot, una realitat que ho envaeix tot, els carrers, les places, els locals d'oci, les carreteres, els monuments o les platges. Res queda al marge de l'onada turística, del formigueig incessant de gent amunt i avall. És, com dèiem, l'estiu.

Ara bé, aquest aparent caos estival, aquest món que passa per davant els nostres ulls, produeix una mena de badoqueria, d'embadocament planià. La contemplació de nòrdics ufanosos, de francesos que no ho són, d'alemanys decidits o de belgues amb cara perpètua de perduts provoca un embadaliment agradable, tenyit d'una curiositat llatina i mediterrània que diverses dècades de turisme de masses encara no ha pogut esborrar. En definitiva, som tafaners. Tanmateix, immers en aquestes reflexions, he recordat la descripció que Carles Bosch de la Trinxeria (Prats de Molló, 1831-La Jonquera, 1897) feia el 1887 de l'estiu rosinc, d'una manera d'entendre i de practicar les vacances. Certament, la flaire costumista de l'estiu proposat per Bosch de la Trinxeria a *Records d'un excursionista*—una obra recentment reeditada pels amics del Centre Excursionista Empordanès— ha estat avui superada pel temps. És, simplement, una qüestió de valors, d'allò que els turistes d'ahir i els “vacancers” d'avui valoren en diferent grau. La lectura del capítol *Roses. Una temporada de banys de mar* permet imbuir-se de la lentitud del temps, de la contemplació pausada de l'entorn, extramadament físic—geogràfic—, de l'opció vital d'aquells primers estiuejants, tots benestants i acomodats.

Comença, Carles Bosch de la Trinxeria, afirmant que “una de les estacions de la costa empordanesa més agradable per prendre banys de mar és Roses”. Els entreteniments, més enllà de la cacera del mosquit resident a la fonda de Roses, no eren extraordinaris, però permetien sentir bategar la població: “Al matí, abans del bany, anàvem tots a la «punta» a veure

arribar el peix. Quina animació! Les dones, airosament arrebossades, treuen de les embarcacions les canastres plenes de tota classe de peix; formen un rotlló, prompte el peix és venut i vinga carregar lo carro d'en Ciset, que trasca tot seguit cap a la pescateria de Figueres. Los mariners tiren les barques en terra: «hooooh... hissa...!», apoiant ses espatlles la barca, fent rossortir llur forta musculatura...” Evidentment, els banys de mar eren el passat temps predilecte i, en aquest punt, les coses no han canviat gaire. En tot cas, les formes més socials: “a la platja, les senyores en ses barraques i nosaltres [els homes] més enllà, a la sorra; tothom a l'aigua. Los uns, nedant, d'altres rabejant-se, alguns majestuosament abrigats amb sos llençols com senadors romans de la decadència, aquells amb disformes carbasses estacades a l'esquena... Quines cares verdoses i estirades al sortir de l'aigua, tremolant de fred al buf de la brisa fresqueta del matí! Les senyores no volen ser vistes, i fan bé, res no guanyarien quan surten de l'aigua, malgrat l'elegància de sos trajos de bany”. La platja esdevé, irremeiablement, un centre de trobada: “Al capvespre, quan ha caigut la calor del dia, tothom pren la fresca a la platja; s'organisen tertúlies, les mamàs broden, les criatures fan castells de pedretes i sorra i la jovenalla flirta i galanteja”.

El programa de les vacances, però, es completava amb les “berenades a les fonts del peu de la muntanya, excursions als voltants, barquejant o pescant amb canya o volantí...” Carles Bosch de la Trinxeria conclou contundent que “així se passen los dies de la temporada de banys”. En definitiva, l'estiueig només consistia en cercar la simplicitat de les coses: una excursió fins a Montjoi per visitar i comprovar com funcionava una almadrava; l'encantament davant la sonsònia provocada pel moviment de l'estrop que estira l'art o la diversió d'una cacera marítima de quatre perdius. Al capdavant, les vacances proposades per l'eminent jonquerenc permetien esmerçar dues jornades senceres per anar en barca fins a les illes Medes i descobrir les interioritats de la pesca del corall.

Els temps han canviat molt i, amb ells, el concepte de vacances i els valors que hi associem. La lectura de *Records d'un excursionista* m'ha fet adonar de la meua antiguitat i, al mateix temps, m'ha permès descobrir una nova possibilitat de viatjar a través del temps. Bones vacances.

L'any 1885 la tipografia figuerenca de Joan Hereu enllestia l'edició de l'*Indicador Ampurdanés. Almanaque y guía del Ampurdán para el año 1886*, elaborat pel procurador dels tribunals Ramon Noguer i Bosch. El mateix autor indicava que l'objectiu de l'*Indicador Ampurdanés...* era "...continuar la obra que empezó Enrique Serra Causa en 1877, obra que, como es de todos sabido, quedó interrumpida..." i, per tant, oferir una acumulació de dades i notícies útils als lectors.

La mateixa finalitat de l'aplec del procurador Noguer permet ara conèixer alguns aspectes de la Roses de l'any 1885, just en un moment en què ja es deixava sentir la crisi econòmica iniciada pels volts de 1879 i, alhora, comparar les dades locals amb les ressenyades el 1877. Les diferències entre unes i altres indicarà la tendència econòmica de la població i, també, la intensitat i la rapidesa amb què es deixà sentir la crisi d'un model de creixement econòmic.

En primer lloc, s'aprecia com el nombre d'habitants havia descendit respecte del padró de 1877: dels 3219 rosincs i rosinques es passava —el 1885— a 2890 ànimes ("...más o menos..." afirma l'autor), cosa que significa un descens de 329 habitants o, el que és el mateix, una pèrdua d'un 10,22% de la població total en només 8 anys. La recessió econòmica també es notà en la nòmina de personal polític i administratiu adscrit a les diferents instàncies de poder, ja sigui executiu, ja sigui judicial. Continuava havent-hi jutge municipal (Joan Falp Coll) i suplent (Narcís Trull Birba), però el càrrec de fiscal (Josep Calderó) no disposava de substitut, com en el 1877. El secretari judicial era Pere Buscató Sabater, que fou consignatari marítim entre el 1890 i el 1913. Tanmateix, l'*Almanaque...* de 1886 no ressenyava tampoc que hi hagués ni notari ni carter. D'altra banda, hi havia encara 2 estanquers (Vicens Vives i Joan Salamó) i, al professor de nens (el gairebé etern Sebastià Martí), s'hi afegia la professora de nenes, càrrec que ocupava Maria Baret. Finalment, l'alcalde era Delfí Casadevall Llorens i el secretari municipal, Felip Brunet.

La duana continuava essent de 2a categoria —igual, per exemple, que la de Cadaqués— i estava habilitada per a la importació de sofre, barrella, cànem, carbó de pedra, dogues,

espart, fleixos, grans, farines, hortalisses, llegums, fusta per a arboradures, terra putzolana, petroli i vidre en ampolles, materials que demostren bé la funció de port comarcal que Roses exercia. El seu administrador era Pasqual Barceló i l'interventor —que, a més, realitzava les funcions d'auxiliar de vista, un càrrec que el 1877 era independent— era Cels Pérez Sanchiz. De la mateixa manera que el 1877, hi havia un ajudant de Marina, un caporal de Mar i un director de Sanitat. El 1885 continuaven existint pràcticament els mateixos viceconsulats i viceconsols que 8 anys abans: França, Àustria (Baldiri Llorens), Portugal (Marià Baitg) i Suècia, Noruega —ambdós de recent creació— i Itàlia, l'agent dels quals era Ferran de Puig. Sembla, per tant, que la maquinària burocràtica comercial encara es mantenia activa i expectant davant una possible revifalla del comerç de cabotatge.

En tot cas, davant de la imatge pessimista que Ramon Noguera ofería de la situació econòmica de Llançà o Cadaqués, de les quals destaca el decreixement de l'activitat, destacava, en el cas de Roses, un fenomen que hauria de ser, en un futur proper, una de les vies fonamentals de desenvolupament econòmic, el turisme: “Esta población es muy concurrida en verano por las muchas personas que acuden á tomar los baños de mar en su magnífico y espacioso puerto, uno de los más apropiados para este objeto”. S'apunava, per tant, una tendència que, amb l'entrada del segle XX, havia d'esdevenir una de les principals fonts d'ingressos de l'economia rosina, gràcies a les múltiples iniciatives destinades a oferir turisme a grups socials cada vegada més extensos, com l'excursió que organitzà l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona el 31 de juliol de 1909, segons informava *La Veu de l'Empordà*.

En definitiva, els almanacs d'Enric Serra (1877) i de Ramon Noguera (1885) complementen les informacions que ofereixen altres fonts històriques, arxivístiques o bibliogràfiques, amb el valor afegit que descriuen la població de Roses just abans i just després de l'inici de la crisi comercial i agrícola del darrer terç de segle XIX. Són dues obres que s'afegeixen a les descripcions, més o menys àmplies i detallades, de viatgers, d'espies, de geògrafs i d'historiadors, o de simples observadors, com Francisco de Zamora, Pascual Madoz, Botet i Sisó, Pierre Vilar, J. Ricart Giralt o Carles Pi Sunyer.

L'OMBRA SUAU DEL XIPRER

Un dels espais més interessants per aprendre quatre coses essencials d'una població és el seu cementiri, autèntic compendi de la història local, de les grandeses i de les mesquineses de les persones que hi han viscut. És molt possible que els cementiris siguin la construcció administrativa municipal que més s'hagi d'adequar al caràcter de la població, un veritable mirall de moltes coses. Sortosament, Roses disposa d'un exquisit camp sant, mesurat i suau, plàcid i alegre, fresc i juvenil.

Des de 1794 i fins a l'any 1890, el cementiri estava adossat a la nova església parroquial de Santa Maria, en el seu costat septentrional. Les seves reduïdes dimensions provocaren que en el transcurs de la dècada de 1880 estigués en condicions pèssimes. L'alcalde Salvador Sentena, el setembre de 1889, el descrivia gràficament així: "No es posible practicar más inhumaciones en aquél, si no quiere continuarse con el repugnante espectáculo que nos ofrecen los restos mortales esparcidos por el suelo, debido á que no puede clavarse el azadón en ningún sitio que no choque con algún cráneo, ú otro hueso humano". Es feia evident, doncs, que calia construir un nou cementiri, més en un moment en què les epidèmies encara no havien desaparegut totalment. Roses, per exemple, encara patí el 1883 l'assot de la verola i el Consistori preveia la possibilitat real de la "invasión del cólera".

D'aquesta manera, l'Ajuntament, sota l'alcaldia de Joan Vives, amb l'arquitecte provincial, Martí Sureda Deulovol, escolliren el lloc idoni per situar la nova necròpolis. S'adquirí el 1885 una finca de 2'5 vessanes al territori anomenat Roqueta de Mairó a la senyora Rosa Pi Coll. El 18 de juliol de 1885 Martí Sureda presentava el projecte tècnic, el cost del qual ascendia a 6.010 pessetes, import inferior a les previsions fetes pel pèrit Jacint Calaf i el paleta Domènec Coll (10.766 ptes). El projecte contemplava tots els serveis necessaris en aquesta classe d'instal·lacions: dipòsit de cadàvers, cementiri catòlic i neutre, capella, ossari, zona d'albats, fosses comunes, sala d'autòpsies i espai per a sepultures judicials.

Malgrat la urgència del tema, el 1889 només s'havia construït la tanca perimetral. S'enca-
rregà un nou projecte al mestre d'obres Josep Vila Callol, datat el 31 de juliol de 1889. Tan-

mateix, aquest nou projecte era pràcticament idèntic a l'anterior, encara que es modulaven els espais en funció de les necessitats de la població, que s'estimaven en una mitjana (1879-1888) de 92'5 inhumacions a l'any, amb una punta de 122 morts l'any 1883 (la verola, recorden?). Això suposava reduir la zona de panteons familiars i ampliar l'espai dedicat als enterraments generals. En definitiva, la seva capacitat era de 1.840 cadàvers i 153 sepulcres en hipogeus. El pressupost del total de les obres havia ascendit fins a 8.591,7 ptes.

El resultat final del nou –ara ja venerable– cementiri és un espai agradable, farcit de detalls, curiosament mimat amb flors i molta netedat, lluminós i mediterrani, d'acord amb una tradició que ha donat grans necròpolis com la d'Arenys de Mar, Lloret o Port de la Selva, entre d'altres. El passejant pot fruir amb una delicada escultura de Llimona o els panteons de les famílies i les personalitats rosinques, algun de l'escultor Subirachs. Desprén una serenitat que conhorta l'esperit i que permet assumir el lema –i epitafi– de la tomba de Jaume Vicens Vives (Super adversa augeri). La calidesa del lloc no passà desapercibuda, fins i tot, per l'exiliat Carles Pi-Sunyer, que li dedicà un senzill poema: “Quatre parets de cals emblanquidades/ les lloses entre mates de fonoll/ un borinot rondant entre el rostoll/ i les hores calmoses, encantades”. Lluny de les proporcions oceàniques, és abastable i gens vertical, sense zones adotzenades i impersonals.

Més enllà de la sumptuositat que acompanya la fortuna familiar, tothom té el seu petit racó de posteritat. La làpida és el testimoni mut del record que ningú vol que s'oblidi. És allò que Frederic Rahola deixà al peu de la tomba: no totes les coses moren. La remembrança, el cementiri, torna finalment a igualar les persones. I, a Roses, a més, “ser-hi enterrat és ser encara a Roses” (Carles Pi-Sunyer).

És indubtable que la higiene urbana ha millorat molt des que existeixen clavegueres soterrades, contenidors d'escombraries i empreses contractades per recollir-les diàriament, carrers asfaltats i sense pols, escombraries diligents i eficaços i, sobretot, una consciència col·lectiva de la necessitat de mantenir net el nostre entorn més immediat. D'aquesta manera, els principals problemes higiènics de les ciutats i dels pobles es redueixen a les defecacions canines i, també, a les abundants mostres d'art juvenil —els grafits.

Tanmateix, fins no fa gaires dècades, la situació era ben bé una altra. Malgrat que des del segle XVIII i, sobretot, durant el segle XIX, s'imposaven amb força les teories higienistes, nascudes dels avenços de la ciència mèdica i de les noves formes urbanístiques aplicades per la necessitat d'allotjar l'encara recent fenomen obrer —una creixent mà d'obra enxubada en barris adotzenats i poc salubres—, persistien els problemes derivats d'una deficient higiene urbana, els quals periòdicament produïen epidèmies de còlera o de febres tifoides.

De fet, des d'època medieval existeixen ordinacions de la universitat de Roses que prohibien que el bestiar campés lliurement pels carrers de la vila vella o que els veïns diposessin els fems a qualsevol lloc. En aquest sentit, el 5 de maig de 1397, s'enregistrava en el llibre de cort una crida perquè tothom tingués tancats els porcs, per evitar que corressin lliurement pels carrers i no poguessin fer malbé res, sota una pena de 5 sous, una tercera part dels quals serien per a l'acusador. La situació, malgrat millorar notablement amb els anys, encara era molt diferent de l'actual a les darreries del segle XIX. D'aquesta manera, la Junta Local de Sanitat es veia obligada a proposar, el 29 de juny de 1890, que l'Ajuntament de Roses publicqués un ban anunciant les mesures sanitàries imprescindibles i mínimes, cosa que fa sospitar el seu incompliment general.

Es començava per demanar als veïns que 2 vegades al dia escombrassin i reguessin —“...empleándose para ello agua pura y limpia”— el davant de cada casa, al matí fins a les 8 i a la tarda a les 6. S'establien, a més, altres disposicions que tendien a millorar l'estat dels carrers: es prohibia de llençar a la via pública les aigües brutes i les escombraries o netejar

els dipòsits de les comunes fora de l'horari assenyalat –de les 12 de la nit a les 4 de la matinada, horari que també servia per transportar els fems fora de la vila. En l'àmbit particular de cada casa s'establia que els patis havien de mantenir-se nets “...lo propio que las habitaciones”, que no es podien criar conills o gallines si no es disposava dels espais adequats a aquesta finalitat o que no es podien tenir femers a menys de 100 metres de la població.

El ban també regulava alguns aspectes més relacionats amb l'activitat comercial del poble. Així, es prohibia la venda de fruita que no reunís les condicions sanitàries adequades i s'advertia que “La verde [la fruita] y la pasada ó alterada se inutilizará y será arrojada al mar...”. Quant a l'activitat principal de la població, el comerç del peix, no es permetia que fos netejat i venut a més de 2 metres de la riba del mar “...debiendo arrojar al mismo las aguas ó residuos que resulten, luego de terminadas dichas operaciones”. Evidentment, no calia aleshores un abocador comarcal tenint a mà un mar sencer! Finalment, es creaven unes comissions d'inspecció i es preveia el règim sancionador habitual en aquests tipus de documents, consistent en la imposició de 5 pessetes de multa.

És evident que la sanitat pública sempre ha estat molt relacionada amb el grau de desenvolupament econòmic i social d'una comunitat. Roses, a finals del segle XIX, patia una forta crisi agrícola –general a tot Catalunya– i comercial. El poble perdia pes demogràfic i les expectatives eren magres. Encara es deixaren sentir els efectes de les darreres epidèmies a començaments del segle XX. Malgrat tot, Roses millorà ostensiblement gràcies a diversos projectes de canalització de clavegueres, de conducció de l'aigua potable i de creació d'infraestructures adequades al comerç del peix. Més endavant, a partir dels anys 50, es començaren a asfaltar els carrers del poble i s'estengueren les mesures sanitàries destinades a preservar la salut pública. A més, la gent deixà de tenir porcs, gallines i conills a casa seva. Hi havia altra feina.

LA DECLARACIÓ DE RENDA AL SEGLE XIX

Dies de felicitat aquestes jornades de comptes estatals, de formularis amb bases imposables i desgravacions de pensions alimentàries, de sumes d'ingressos bruts i rendiments del treball i de restes de retencions i plans de pensions, d'A+B+C igual a pagament o devolució. És, en definitiva, la moderna declaració de la renda, esperada per alguns —els qui han ajudat massa el finançament de l'Estat— i odiada per uns altres —sobretot, els qui tenen més recursos econòmics, com sempre. Tanmateix, la pressió fiscal no és un concepte nou. Deixant de banda els precedents antics i medievals, que són figures d'un altre paner, la fiscalitat moderna s'inicia al segle XIX, amb el naixement de l'Estat Liberal, dins el qual cal situar la reforma tributària general d'Alejandro M6n (1845).

Els començaments de la fiscalitat moderna foren realment titubejants, amb un reguitzell infinit de modificacions, reformes i canvis, tot desfent el que s'havia bastit per, seguidament, tornar-ho a implantar. En aquest sentit, la multiplicitat d'impostos municipals i estatals que es cobraven als pacients ciutadans de Roses —el nostre exemple habitual—, diligentment transformats en els padrons fiscals que curiosament s'han conservat en els arxius, són una mostra ben fefaent d'aquesta característica.

Atès que habitualment les tributacions s'efectuaven en base a la riquesa de cada contribuent, la fiscalitat del segle XIX mostra el camí de l'actual sistema tributari i, per descomptat, de la temuda declaració de renda. Així, foren famoses les contribucions territorials, un impost directe que gravava la riquesa rústica, urbana i pecuària, o ramadera, de cada individu. A partir de l'any econòmic de 1894-1895, la contribució se segregà en rústica i urbana. L'establiment de la base impositiva de cada rosinc s'efectuava mitjançant els amillaraments, un mena de repertoris que identificaven totes les finques d'un individu, amb la precisió de la seva categoria o classe i el conreu a què es dedicava —si era rústica. A Roses es redactaren amillaraments els anys 1851, 1854, 1862, 1864, 1871, 1881, 1944, 1950 i 1957. Tanmateix, cada any l'ajuntament de Roses modificava en un apèndix aquest amillarament en funció de les transmissions patrimonials hagudes durant aquell període: uns augmentaven la seva riquesa dominical i altres engreixaven les seves butxaques amb

liquiditat monetària. Aquests canvis tenien la seva trista plasmació, si s'havia comprat, en la contribució rústica o urbana –segons el cas– de l'any següent. De fet, aquest sistema general esdevenia l'evolució lògica del cadastre, una imposició establerta a Catalunya el 1716, segons un projecte de l'intendent general José Patiño, que gravava tant les propietats immobles –cadastre reial– com els rendiments del treball –cadastre personal. Tanmateix, els dèbils i precaris mecanismes d'inspecció possibilitaren un volum de frau molt acusat. A Roses, s'han documentat casos en què l'ocultació de la riquesa dominical arribava fins al 43%, una xifra espectacular si hom té en compte, a més, que es tractava d'un cas en què s'ocultaven, ni més ni menys, que 589'25 vessanes.

A més a més, la fiscalitat del segle XIX preveia la possibilitat d'efectuar repartiments proporcionals de recàrrecs que l'Estat realitzava de determinats impostos, com la contribució territorial o l'impost de consums i utilitats. Si calia recaptar, per exemple, cinquanta milions de rals més a tot el territori estatal –un cas que s'esdeingué el 1858–, aquesta quantitat era encapçalada a cada poble segons el seu pes demogràfic i la riquesa general de la població. Aquesta quantitat era dividida entre tots els contribuents en funció de les seves possibilitats econòmiques. Però tampoc no manquen altres fórmules tributàries: la contribució industrial; l'impost personal (entre 1868 i 1871); les prestacions personals (a Roses se'n documenten els anys 1857, 1865-1870, 1902, 1904 i 1917), que generalment eren reduïdes a diner; l'impost sobre els carruatges de luxe; l'impost provincial i municipal; els arbitris municipals; les quotes imposades als veïns que viuen de renda i no estan subjectes a cap contribució, etc.

Les càrregues tributàries eren nombroses i diverses, sovint gravades per recàrrecs i repartiments extraordinaris. En definitiva, liquidar els comptes amb el fisc no és una cosa nova i, abans com ara, sempre ha estat una satisfacció pel ciutadà saber-se en pau econòmica amb la societat que l'aixopluga. Amén.

L'ESTRUCTURA LABORAL DE ROSES EL 1890

És evident que a cada moment històric li ha correspost una determinada estructura laboral, és a dir, l'existència d'uns oficis i d'unes dedicacions professionals que, en altres èpoques, potser no existien o, almenys, presentaven unes característiques ben diferents. Des d'una visió eminentment actual, plenament integrats en el segle XXI, resulta si més no interessant comprovar com es guanyaven les garrofes els rosincs l'any 1890. I escric “rosincs” i no “rosincs i rosinques” expressament, limitat per la font documental utilitzada.

L'any 1890 es modificà la Llei electoral i s'amplià la base social del sistema polític espanyol, que passà a ésser –falsament– universal. D'un cens electoral limitat per la capacitat econòmica de cadascú –és a dir, que només podia votar qui disposés d'un mínim de renda i, per tant, satisfés una determinada quota al tresor– es passà a concedir el dret a vot a tots els homes majors de 25 anys. Si bé augmentà exponencialment el nombre de votants, que a Roses se situà en 661 persones (quan el 1879 només eren 132), continuà fora del sistema electoral més de la meitat de la població, fonamentalment les dones i els joves. La publicació al Butlletí Oficial de la Província de Girona de la relació sencera del cens electoral de Roses, en el qual figura el detall de la professió de tots els inclosos, permet una aproximació a l'estructura laboral de la vila. Cal avançar, però, que la imatge resultant no deixa de ser esbiaixada, atès que no queda reflectit el treball femení –cabdal per la reproducció del sistema econòmic, tant en l'àmbit domèstic com en tasques complementàries fonamentals en tots els sectors econòmics– ni el juvenil –sobretot, en dedicacions d'aprenentatge i subalternes. Tanmateix, el panorama general indica prou bé quin tipus de població laboral hi havia a Roses el 1890.

La primera constatació és el predomini aclaparador del sector primari, al qual s'hi dedicava el 77,91% de la població activa. De les 661 persones incloses al cens electoral, 515 treballaven bé a l'agricultura o a la ramaderia (314 individus, que suposava un 47,5%), bé al sector pesquer (201 efectius, un 30,41% del total). Cal tenir en compte la subtil distinció que hom feia entre pagesos (189 membres) i propietaris (118 persones), que es referia, bàsicament, al règim de propietat de les terres que conreaven, una diferència, tanmateix, que no

es reflexava en el món pesquer, quan és evident que no tots els seus integrants tenien en mateix control sobre els recursos productius (barques, xarxes...). D'altra banda, dins el sector primari hom pot trobar hortolans, caçadors o pastors, encara que en un nombre realment residual.

El sector secundari el conformaven tota la rastellera d'oficis diversos, molts de caràcter artesanal. Així, és possible de trobar sastres (2), músics (3), traginers (8), tapers (1), gorreters (1), carnisers (2), sabaters (3), paletes (15), serrallers (2), barbers (4), estorers (1), espardanyers (9), flequers (7), boters (5), fusters (8), confiters (3), ferrers (2), basters (1), calafaters (2), peons (2), mariners (19), calessers (4), pilots (2) o dependents (1). Algunes d'aquestes professions actualment han desaparegut, mentre que, d'altres, continuen plenament vigents. En conjunt el sector secundari era format per 106 treballadors, que representaven el 16,04% de la població activa.

Finalment, l'àmbit econòmic minoritari era el terciari, amb uns escassos 40 integrants que representaven el 6,05% dels ocupats. Dins aquest espai laboral s'hi integra el comerç minorista (9 professionals i un 1,36%), que inclou els botiguers, els fondistes o hostalers i els cafeters; els grans comerciants, consignataris de bucs i intermediaris (5 persones i un 0,76%); els professionals liberals clàssics –com veterinaris, metges, farmacèutics– que representaven el 0,61% de tota l'estructura laboral de Roses i, en darrer lloc, els treballadors de l'administració pública que, malgrat el que es pogués pensar a priori, estava conformada per 22 funcionaris (un 3,33%), a vegades tan diversos com el secretari de l'Ajuntament, l'enterramorts, el veterinari, el peó caminer, el sereno, el professor de l'escola, el metge, el vigilant, el secretari del Jutjat de Pau, l'agutzil, el farmacèutic, el farer o el guarda rural.

En definitiva, a l'any 1890 Roses era una població eminentment dedicada a l'agricultura i a la pesca. L'anàlisi de l'estructura laboral permet inferir clarament no només la intensitat dels efectes de la crisi agrària finisecular, sinó les dificultats per trobar sortides econòmiques vàlides per a la majoria de la població rosinca.

MÉS POBRES QUE RICS

De tant en tant, esdevé un bon exercici de pràctica històrica analitzar la realitat social i econòmica d'una població en un moment determinat: permet copsar allò que mai hauríem d'oblidar; permet posar les coses al seu lloc just; permet, en definitiva, comprendre millor un passat que ens impregna fins a construir una actualitat ben real i sòlida. L'anàlisi de la distribució social de la propietat a partir de la informació proporcionada per la contribució urbana de l'any econòmic de 1894-1895 —el primer exercici fiscal en què se separà la riquesa rústica i la urbana— ens apropa a una realitat històrica que, sovint, és escamotejada i bescantada impunement.

L'any 1894, estaven obligats a contribuir 541 rosincs per la riquesa urbana que, en el conjunt de la població, estava taxada en 29.648 pessetes. El conjunt de la població havia de satisfer una quota total de 5.922,73 pessetes. Evidentment, no tothom tenia el mateix. Els 15 majors contribuents, un 2,77% del total, acaparaven el 16,82% del valor de la propietat urbana, mentre que els 169 propietaris més pobres —els que contribuïen per una riquesa inferior a 30 pessetes— només disposaven de l'11,90% de la riquesa urbana de la població, malgrat que representaven un 31,23% dels contribuents. Entremig se situava un important 65,98% dels contribuents, és a dir, tots aquells els béns immobles dels quals valien entre les 30 i les 200 pessetes. La seva riquesa urbana representava un 71,26% del total rosinc.

Les diferències socials derivades de l'asimètrica distribució de la riquesa eren més acusades si hom prenia com a referència els 3 majors contribuents, amb una riquesa superior a les 500 pessetes: Baldiri Llorens Palau, Quirina Molinas Arola i Pere Rahola Berga, membres destacats de la burgesia comercial de Roses, només representaven un 0,55% dels propietaris del poble, però tenien un 6,15% de tota la riquesa urbana. De la mateixa manera, els 6 propietaris amb béns urbans valorats amb més de 250 pessetes, que només eren un 1,1% del total del padró de la contribució, posseïen el 6,12% de la riquesa. En aquest grup hi havia persones del ram del comerç i de la gran propietat agrària (com Miquel Coll Caritg o el castallonenc Narcís Garrigoles Suro), a més d'algun destacat membre republicà de la població, com Francesc Lacasa Capdevila.

Alhora, però, les rendes més baixes, que –recordem-ho– representaven un 11,90% del total de la riquesa urbana, contribuïen amb un 12,66% a la quota adjudicada a Roses. Percentualment, doncs, els més pobres pagaven més del que els corresponia. En canvi, tots els propietaris amb una riquesa compresa entre les 30 i les 500 pessetes –que, en bona part, controlaven els mecanismes del poder local i, per tant, definien els criteris de repartiment de la contribució– participaven amb un percentatge lleugerament inferior a les seves rendes: el grup de tinents amb una riquesa superior a 250 pessetes pagaven un 6,09% de la quota mentre disposaven d'un 6,12% de la riquesa; de manera semblant, els propietaris amb una riquesa superior a 200 pessetes contribuïen amb un 4,51% quan tenien un 4,53% del valor urbà del poble. Tanmateix, el grup més beneficiat era el comprès entre les 30 i les 200 pessetes de riquesa, que liquidava el 70,04% del padró d'urbana, encara que controlava un 71,26% de la riquesa urbana.

En definitiva, les diferències econòmiques a Roses a les acaballes del segle XIX eren considerables –segurament menors, però, a les actuals. Les grans magnituds són poc reconeixibles a la llum de les dades fredes i exactes; cal descendir a les comparacions més concretes. La riquesa conjunta dels 43 contribuents més desvalguts, amb una riquesa individual que no arribava en cap cas a les 18 pessetes, era de 643 pessetes. Per la seva part, Baldiri Llorens Palau, el propietari més gras de la població, tenia propietats urbanes per valor de 778 pessetes. Pescadors i, sobretot, vídues conformaven el gruix d'aquest contingent de desheretats, sempre anònims. Enmig de les estadístiques, aquestes persones eren ben reals: Lluís Roca Duran tenia una casa amb un valor de només 3 pessetes; l'habitatge de Jaume Pujol Paltré no en valia més de 7; les propietats de Joan Dunjó Rovira, d'Esperança Escofet Berga, de Domènec Magester Forcat, de Carme Morell Romañach o de Catalina Molinas Ballesta tenien una riquesa imposable de 10 pessetes. Les diferències són evidents; i és que, com deia George Orwell, “tots els animals són iguals, però alguns ho són més que els altres”.

EL PASSATGE DE CAPDEVILA

El nomenclàtor dels carrers de la ciutat de Barcelona, el cap i casal del país, és extensíssim i, per aquesta raó, ric i divers, ple de curiositats de tota mena i protagonista d'un interessant anecdotari. Al capdavant són centenars de carrers, molts d'origen medieval. La recuperació de la història dels noms dels carrers de qualsevol ciutat esdevé una tasca ineludible si hom vol preservar la memòria de la lenta i contínua construcció d'una ciutat. Com escrivia l'exregidor de Cultura i president de la Ponència de Nomenclàtor dels carrers de Barcelona, Ferran Mascarell, els noms dels carrers “ens orienten a l'hora de moure'ns per la ciutat, però també acumulen una gran quantitat de memòria, que reflecteix bona part de la nostra història. Conèixer la seva memòria farà que la ciutat sigui més nostra”.

A partir d'aquest objectiu bàsic, s'elaborà el *Diccionari Nomenclàtor de les vies públiques de Barcelona*, que va ser publicat l'any 1996. La consulta d'aquesta obra permet identificar un carrer de la ciutat comtal dedicat a un personatge originari de Roses. Es tracta del pasatge de Capdevila, una petita via urbana situada al costat del carrer de Dant Alighieri, al barri d'Horta-Guinardó. Sembla ser que aquest pasatge està dedicat a Artur Capdevila Lacasa, un capità de vaixell —com s'esmenta a la placa del carrer— que havia nascut a Roses el 14 de setembre de 1873. Malgrat que el nom del pasatge es refereix genèricament a la família Capdevila, els investigadors del nomenclàtor barceloní s'inclinen a considerar que aquest petit carrer està dedicat a Artur Capdevila Lacasa, malgrat que morís jove, el 1912, abans que es donés nom al pasatge. El trasllat de la residència familiar de Roses a Barcelona ha provocat que no es conservin gaires testimonis documentals del seu passat rosinc.

Segons l'acta de bateig d'Artur Capdevila, conservada a l'Arxiu Parroquial de Roses, el seu pare era Tomàs Capdevila Sunyer, nascut a Roses el 6 de gener de 1838, mentre que la mare era Maria Lacasa Roig, també nascuda a Roses l'11 de març de 1848 i morta a Barcelona el 1919. Els avis paternals eren Joan Capdevila i Maria Sunyer i els materns Francesc Lacasa i Coloma Roig. El matrimoni Capdevila-Lacasa ja tenia un altre fill, Joan (Roses, 1871—Barcelona, 1931), quan nasqué Artur. Ja hem esmentat que no abunden les notícies sobre la família Capdevila-Lacasa. Tanmateix, hom sap, d'una banda, que estaven emparentats

amb la família Sunyer, una nissaga destacada de metges rosincs: un besavi d'Artur Capdevila Lacasa fou l'eminent doctor en medicina Tomàs Sunyer Lloveres. De l'altra, se sap que l'avi matern, Francesc Lacasa Capdevila (Figueres, 1817-Roses, 23 de febrer de 1892), va ser un dels arrendataris de l'almadrava de Canyelles Grosses, concretament l'any 1847. En el registre de la Matrícula Industrial de 1855 apareixia com a especulador i flequer, una professió que exercí fins al 1860, i a partir de 1862 regentà un cafè que també feia les funcions de sala de ball. En els amillaments dels anys 1851 i 1854 constava com a propietari de 6 cases. Tanmateix, Francesc Lacasa és conegut, sobretot, per la seva activitat política, ja que va ser regidor diverses vegades entre 1854 i 1872 i esdevingué un dels republicans històrics de Roses.

La causa per la qual el passatge duu el nom de Capdevila és ben simple: la propietat dels terrenys, que pertanyien a Maria Lacasa Roig i als seus fills Artur i Joan. En aquest sentit, el passatge Capdevila és un exemple típic d'un fenomen que es repeteix sovint en el nomenclàtor barceloní. Com refereix Jesús Portavella, autor del *Diccionari Nomenclàtor de les vies públiques de Barcelona*, ha estat un costum molt estès a Barcelona de "posar el nom del propietari o propietaris o dels seus parents, als vials de la urbanització de la qual foren promotors". D'aquesta manera, la cessió dels terrenys necessaris per obrir un nou carrer provocà sovint que es dediqués el nom del nou vial al personatge concret que efectuà el gest o bé al seu llinatge familiar, quan la memòria col·lectiva no fou capaç de recordar-lo individualment.

Si bé és cert que Artur Capdevila Lacasa és l'únic rosinc de naixement que té dedicat un carrer de Barcelona, no ho és menys que altres il·lustres rosincs —almenys per origen familiar—, com el doctor August Pi-Sunyer o el seu germà Carles, que fou, fins i tot, alcalde de la capital catalana, també tenen l'honor de ser recordats amb un carrer i una plaça, respectivament. Finalment, cal consignar que el poble de Roses també està present en el nomenclàtor barceloní, amb un petit carrer al barri d'Horta-Guinardó —casualitats—, a tocar la carretera de les Aigües. Són, al capdavant, les petites —i recíproques— relacions entre Roses i Barcelona.

VAIXELLS AMB PROBLEMES

El 18 de gener de 1963, el capità Cassini, de 35 anys, natural de Camporoso, província d'Imperia (Itàlia), i responsable del motoiot *Tarifa*, de la matrícula de Londres, presentava una protesta d'avaria en relació al que li havia succeït el dia abans i –reafirmava– “protesta contra vientos, mares, armadores y aseguradores y contra quien hubiere lugar, ya que dichas averías no han sido producidas por impericia, negligencia ni mala fe, tanto por mi parte como de la tripulación y sí a causa de fuerza mayor inevitable”. D'aquesta manera tan contundent s'iniciava un nou procés judicial per eximir de culpa el capità i la marineria d'un vaixell en problemes.

De fet, aquesta actuació s'emparava en l'article 624 del Codi de Comerç de 1885 que establia que “El Capitán que hubiese corrido temporal o considerase haber sufrido la carga daño o avería, hará sobre ello protesta ante la Autoridad competente en el primer puerto donde arrije, dentro de las veinticuatro horas siguientes a su llegada... Del mismo modo habrá de proceder el Capitán, si, habiendo naufragado su buque, se salvase sólo o con parte de su tripulación... La declaración del Capitán hará fe si estuviere conforme con las de la tripulación y pasajeros...”. D'aquesta manera, les eventualitats marítimes han creat una interessant sèrie documental de protestes d'avaria de vaixells que es poden trobar en –pocs– arxius de jutjat de pau d'algunes poblacions costaneres com Roses. Una autèntica descoberta arxivística.

La significació d'aquests documents per als estudis d'història és fonamental, atès que ofereixen un volum important i divers d'informació, no només de les característiques dels diferents vaixells implicats –i de les seves tripulacions–, sinó, sobretot, de les rutes comercials que efectuaven, de les càrregues que transportaven i de les tècniques de navegació que s'empraven. Bàsicament, aquests expedients s'instruïen a partir de les diferents declaracions dels afectats –que intentaven demostrar que els perjudicis econòmics generats no eren imputables a la seva actuació– i dels peritatges que fossin necessaris. En definitiva, les protestes d'avaria esdevenen uns expedients judicials molt interessants per estudiar el comerç marítim.

L'arxiu del Jutjat de Pau de Roses conserva 74 expedients de protestes d'avaria, el més antic dels quals data de l'any 1857, quan el capità Nicolau Piedemonte, de la tartana toscana *Maria Fortunata*, declarava que, havent salpat del port de Marsella el dia 12 de febrer, carregat de blat —consignat al comerciant Francesc Molinas, de Roses—, i “sin novedad en el buque, que estaba sano de quilla y costados, bien carenado y calafateado y con todo lo necesario para el viaje” es veié sorprès per un formidable temporal de llevant que l'obligà a atracar al port francès de Sette, atès que havien trencat la pitxola —la vela mestra petita que s'empra quan fa mal temps. Tanmateix, el relat de les desgràcies nàutiques del capità Piedemonte és prolix i refereix els successos que li ocorregueren i totes les actuacions que emprengueren “á fin de salvar las vidas, buque y carga”. És un exemple només de les característiques, i de la casuística, d'aquesta sèrie documental.

A vegades els arxius ofereixen petites sorpreses, retalls d'històries oblidades en lligalls polsosos i atrotinats, deliciosos tresors documentals que ajuden a conèixer nous aspectes del passat. Així, han desfilat pel Jutjat de Pau de Roses capitans grecs, italians o alemanys; vaixells provinents de Suècia, Londres o Santander; narracions precises de tempestes, abordatges o naufragis. Al capdavant, hom descobreix la fràgil vida al mar i les complexitats legals de la legislació marítima. De les protestes d'avaries en vaixells tampoc en queden exemptes les tensions humanes entre capitans i mariners o les particulars relacions entre armadors i consignataris. Tot plegat, conforma una documentació apassionant per entendre millor els llaços que uneixen Roses amb el mar i la particular idiosincràcia que s'ha pouat al llarg de segles de contacte amb el Mediterrani.

Per cert, què li havia passat a la motonau *Tarifa* que tant havia preocupat el seu capità? Senzillament que, a les 5 de la matinada, tot just havent arribat a Roses, fou embestida per una altra motonau, el *Criti*, de 250 tones, que havia col·lidit amb el vaixell del pobre capità Cassini.

C7

La construcció
d'un nou paradigma:
1900-1931

Un dels símptomes més evidents de civilització és l'existència de llum quan l'obscuritat s'abat sobre la terra. Gairebé des de sempre l'home ha procurat que la seva vida en comunitat sigui presidida per una forma o altre d'il·luminació que, d'una manera immediata, havia de permetre poder viure sense entrebancar-se cada dos per tres, però que, més enllà d'una funcionalitat estrictament prosaica, donava fe de l'existència d'un cert nivell de civilització. La llum és civilització, mentre que les tenebres s'associen a la decadència i a la manca d'empenta de qualsevol societat organitzada. És l'herència remota del segle de la Il·lustració, també anomenat de les Llumens. Avui dia costa d'imaginar la vida quotidiana enmig dels primitius, vacil·lants i precaris llums d'oli, espelmes, candelers de sèu o quinquers de petroli o carbur; avui dia costa d'imaginar una existència dominada durant moltes hores per les penombres i les obscuritats de la nit. En definitiva, la llum elèctrica ha canviat radicalment els costums més profunds i íntims de mitja humanitat. Només cal recordar el desconcert i la incomoditat que ens embarga cada vegada que "se'n va la llum".

La llum elèctrica ha estat un canvi radical, absolut. De tant acostumats com estem a tenir llum de forma instantània, ja no recordem el miracle que suposa aquest avenç. I això que encara no fa cent anys de l'arribada de la llum elèctrica a Roses, que s'esdevingué l'11 de juny de 1906. Precisament, l'any vinent s'hauria de celebrar aquesta important efemèride. Perquè l'esdeveniment és realment cabdal. Fa pocs anys, amb motiu del canvi de segle i de mil·lenni, hom reflexionà—generalment poc i malament—sobre quin havia estat l'avenç més important del segle XX. L'anecdòtic de les respostes podria omplir enciclopèdies senceres i, en molts casos, només permetria demostrar la poca memòria de les persones i el nivell de benestar que s'ha assolit—i al qual ens hem (mal) acostumat—en els darrers decennis: telèfons mòbils, màquines de fer crispetes, jacuzzis... Tanmateix, pensant-hi bé, molta gent convindria que l'extensió i l'aplicació de la llum elèctrica ha estat l'avenç del segle XX—malgrat que sigui un invent de Thomas Alva Edison de 1879—més transformador de la vida de milions de persones a tot el món.

Abans de l'electricitat, de fet, la il·luminació pública de Roses es remunta al 1874, quan el Ple de l'Ajuntament s'adherí a una proposta de l'alcalde, el republicà Joan Corredor Oliva. Efectivament, l'1 d'agost de 1874 la Corporació municipal, atesa la gran necessitat en què es trobava la població de disposar d'enllumenat públic –fins al moment reduït a quatre fanals d'oli mal comptats– i, així mateix, per tal d'adoptar el mitjà que evités la major despesa possible en el seu establiment, acordava adquirir els fanals de l'enllumenat antic de Figueres, en el benentès que el seu preu fos convenient. En aquell moment es disposava d'alguns recursos econòmics addicionals perquè al pressupost municipal es rebaixava la quantitat assignada al metge titular de la Vila, Nicolau Sunyer. Així mateix, l'Ajuntament acordava comunicar als veïns de cada carrer, abans de comprar els esmentats fanals, si volien encarregar-se de la conservació de l'enllumenat. Aquesta iniciativa és un altre indicatiu del bon moment econòmic que travessava la vila aquells anys, que creixia i es modernitzava. Canviar l'enllumenat públic significava expressar materialment el progrés econòmic que Roses vivia i les ànsies d'assolir un model plausible de societat.

La iniciativa va prosperar, encara que no sembla haver-se executat immediatament. En el pressupost de l'any econòmic de 1878-1879 hi havia una partida per a l'enllumenat, "...concepto que antes no estaba...", una pista que permet inferir una recent col·locació dels llums. Tot sembla apuntar que es tractava de fanals de petroli –un sistema d'il·luminació que Castelló d'Empúries, per exemple, havia adoptat ja el 1864–, atès que sistemàticament es consignaren partides pressupostàries destinades a l'adquisició d'aquesta font energètica. Amb els anys, l'enllumenat públic de petroli es va anar ampliant i millorant. Malgrat que es tractava d'un tipus de llum amb poca potència lumínica (cada fanal feia la claror equivalent a unes poques bugies, és a dir, a unes escasses espelmes de cera blanca) aquest nou enllumenat significà una primera millora urbana.

S'iniciava una nova fase en la vida urbana de Roses que havia de culminar l'1 de juny de 1906 amb l'arribada de l'electricitat. I de tot plegat no fa ni cent anys.

FACI'S LA LLUM...ELÈCTRICA (II)

Des de 1878 fins al 1906 Roses va disposar d'enllumenat públic a base de petroli, una font d'energia utilitzada per la immensa majoria dels veïns. Era una vida de quinquers —més recentment ja, de carbur— i de precarietat lumínica definitiva i resignada. Amb el transcurs dels anys, la il·luminació dels carrers de Roses s'anà estenent lentament. El pressupost de 1881-1882 consignava unes escasses 60 pessetes per al petroli de l'enllumenat públic, una xifra que sovint no era utilitzada totalment. Així, l'any 1888-1889, per exemple, només es pagaren 38 pessetes per l'enllumenat, mentre que les 22 pessetes restants "...satisfechas de menos son economías...". L'any següent només es pressupostaren 50 pessetes, encara que solament se'n gastaren 40 amb 70 cèntims.

Tanmateix, a partir de 1890 es veié la necessitat d'ampliar el sistema d'enllumenat públic i es reservaren 100 pessetes del pressupost municipal, de les quals s'utilitzaren 98,25. Aquesta tendència a atorgar més importància a l'enllumenat s'intensificà any rere any: el 1892-1893 eren, ja, 190 pessetes "...por haberse aumentado los faroles...", una actuació que es repetí l'any següent (1893-1894) quan, a més, s'introduí per primera vegada la figura de l'encarregat de l'enllumenat públic, amb una retribució anual de 180 pessetes. Les despeses, després de comptabilitzar les 220 pessetes corresponents al manteniment i al combustible, ascendiren a 400 pessetes. Aquest import es mantingué fins al 1897-1898, quan les despeses, de 438,90 pessetes, superaren per primer cop les previsions pressupostàries.

L'encarregat d'obrir i tancar puntualment els fanals era un fanaler nomenat per l'Ajuntament de Roses. Així, per exemple, a principis del segle XX, l'encarregat era Josep Colomer. Puntualment, Joan Flaquer desenvolupà aquest càrrec quan el 9 de novembre de 1903 va ser nomenat fanaler públic accidental en substitució del titular, que havia estat designat agutzil habilitat, una situació que es va perllongar fins al 3 de gener de 1904. D'altra banda, l'enllumenat públic requeria, abans com ara, una sèrie d'operacions de manteniment i de reposició d'elements que eren encarregades a una sèrie de proveïdors. S. Sala subministrà, el 1891 i el 1892, el petroli, mentre que el 1893 l'ajuntament comprà el combustible i les metxes dels fanals a Cristina Molinas. Posteriorment, els proveïdors habituals a principis

del segle XX foren Pere Ferrer, a qui s'adquirien les llaunes de petroli de l'enllumenat; Lluís Frigola, que s'encarregava de reparar els fanals i de col·locar els vidres dels globus trencats, i Josep Petit, que subministrava les metxes i els tubs necessaris.

Des de l'exercici econòmic de 1898-1899 fins al 1904, les consignacions pressupostàries dedicades a l'enllumenat públic s'incrementaren paral·lelament a l'augment del cost del petroli i a l'extensió dels punt de llum i del seu conseqüent cost de manteniment. Anecdòticament, hom comprova com l'ampliació d'un fanal el 1901 suposava 20 pessetes d'increment en el pressupost. Així, de les 500 pessetes de finals del segle XIX es passà a les 650 de 1902, una xifra que es mantingué fins al 1904. Curiosament, malgrat tot, el que no augmentà fou la retribució del fanaler que es mantenia pertinaçment en 180 pessetes.

Tanmateix, el futur era l'electricitat. Girona, des de 1883, disposava d'aquesta font lumínica, mentre que l'Escala i Darnius encengueren les primeres làmpades elèctriques el 1895 i Figueres ho feia el 1897. Roses s'hauria d'esperar encara alguns anys, fins al 1904, quan s'aprovà la introducció de l'electricitat en l'enllumenat públic i, conseqüentment, en l'ús domèstic dels veïns. Les dificultats econòmiques de la població degueren ésser un factor decisiu en la relativa tardança de la implantació de l'electricitat a Roses, de manera semblant al que succeí a Castelló d'Empúries. Precisament, Roses i la veïna vila de Castelló d'Empúries foren uns casos excepcionals en el panorama elèctric empordanès, atès que els inicis de la producció d'electricitat es féu per mitjà de motors de gas pobre. La raó cal cercar-la en la insuficient capacitat dels recursos hidràulics per produir l'energia elèctrica necessària per abastir la demanda local. Sigui com sigui, la introducció de l'electricitat a Roses s'inicià el 1904 i es concretà l'u de juny de 1906, amb benedició eclesiàstica i tot.

FACI'S LA LLUM...ELÈCTRICA (III)

L'11 de juny de 1906 el Ple de l'Ajuntament de Roses donava compte "...de un oficio del Sr. Cura párroco de esta villa invitando con el mismo á este Cabildo municipal á los divinos oficios que se celebrarán en la parroquial de la misma el día catorce de los corrientes á las diez, á la solemne bendición del alumbrado eléctrico que tendrá lugar en la plaza de la Iglesia inmediatamente despues del oficio...". De fet, Roses repetia una celebració que altres poblacions ja havien realitzat amb motiu de l'arribada de l'electricitat. L'Escala o Darnius feren festes el mateix dia que la llum elèctrica fluí per les seves venes. Roses demorà uns dies aquestes gales, atès que l'empresa Badia i Mañé subministrava fluid elèctric des de l'1 de juny de 1906. Tanmateix, abans de l'alegria calgué superar uns quants obstacles.

La història de l'electricitat a Roses s'inicia el 17 d'octubre de 1904 quan l'Ajuntament, tot imitant Castelló d'Empúries, aprovava la implantació de l'enllumenat públic per mitjà de llum elèctrica. L'alcalde, l'hostaler Esteve Bosch Ballesta, informava que ja havia mantingut contactes amb Joan Mateu Mir, de Barcelona, el contractista i adjudicatari del servei a la població veïna. L'acord municipal, resumit per Josep Maria Bernils a *100 anys d'electricitat a l'Alt Empordà*, també declarava d'utilitat pública l'enllumenat elèctric i establia la redacció d'un plec de condicions per a la seva adjudicació, per un termini de setze anys, els vuit primers forçosos i els restants vuit voluntaris. S'acordava la instal·lació d'un total de 50 làmpades de 10 bugies al preu de dues pessetes i mitja cadascuna. L'electricitat es produiria mitjançant un motor de gas pobre, un sistema de generació d'energia elèctrica que Bernils qualificava com de "cas aïllat" en el panorama altempordanès.

El plec de condicions que havia de regir la subhasta del contracte d'instal·lació i servei de l'enllumenat públic elèctric es va redactar immediatament—segurament fou el mateix que s'utilitzà a Castelló d'Empúries— i el 9 de novembre de 1904 ja s'havia adjudicat a favor de l'esmentat Joan Mateu. Poc temps després, concretament el 10 d'abril de 1905, l'adjudicatari traspassà el contracte d'instal·lació i subministrament elèctric a la raó social Badia i Mañé, de Barcelona, formada pels socis Josep Badia Llonch i Antoni Mañé Jané, que s'obligava en tots els drets i responsabilitats derivats de la concessió. La clàusula dinovena del

plec de condicions per a la subhasta del servei preveia aquesta possibilitat, que l'empresari Joan Mateu també havia exercit a Castelló d'Empúries.

Sigui com sigui, l'Ajuntament de Roses començà l'activitat administrativa necessària per concretar el que aleshores hom qualificava de "...mejora de tanto interés...en bien de los vecinos en general...". La partida destinada a l'enllumenat públic del pressupost de 1905 experimentà un increment espectacular. De les 650 pessetes de 1904 es passà a les 1.420 de l'any següent. És evident que la transformació del règim d'enllumenat obligà a compaginar els dos sistemes i calgué, per tant, continuar mantenint les despeses ordinàries dedicades a l'enllumenat de petroli: l'octubre de 1905, per exemple, Josep Petit encara subministrava metxes i tubs per als fanals antics.

Tanmateix, les dificultats per inaugurar l'enllumenat elèctric foren nombroses i allargaren més del compte tot el procés. El 23 d'agost de 1905, l'Ajuntament "...remitió por conducto del Sr. Gobernador Civil al Exmo. Sor. Ministro de Agricultura, Industria, Comercio y Obras Públicas una instancia suscrita por este Ayuntamiento y mayores contribuyentes del término, en súplica de que en la concesión definitiva de la línea de transmisión eléctrica solicitada por la razón social Badía y Mañé y que partirá desde su central de San Mori á esta población, se sirva dar facilidades para su instalación...". Havien passat deu mesos des de l'acord plenari d'electrificar la població, els mitjans econòmics havien estat pressupostats —una cosa, a vegades, ben difícil d'aconseguir— i, a més, el primer concessionari havia subrogat el contracte a una segona empresa i, al capdavall, el més calent era a l'aigüera.

La introducció de l'electricitat en les vides dels veïns era, malgrat tot, un afer tan important que totes les forces comunitàries havien de fer l'esforç per aconseguir la seva finalitat. El camí era iniciat i no hi havia cap possibilitat —com el devenir històric ha demostrat— de tirar enrere. La llum elèctrica havia d'arribar a Roses. Segur.

FACI'S LA LLUM...ELÈCTRICA (i IV)

La implantació de l'electricitat a Roses hagué de superar diversos obstacles, en gran mesura imputables a la novetat de l'afer. Després de la sol·licitud de protecció i ajuda, d'agost de 1905, adreçada al ministre d'Agricultura, Indústria, Comerç i Obres Públiques, el 23 d'octubre del mateix any el Consistori demanava "...influir con el Sr. Gobernador para que fuese un hecho la pronta resolución favorable de la meritada instancia". L'arribada de l'energia elèctrica esdevenia un tema cabdal per a la població, al qual calia subordinar qualsevol altre assumpte, fins i tot el també esperat telèfon: "...posponiendo á ella [l'electricitat] la línea telefónica, pues ésta se considera de menor interés para nuestra población, ya que tenemos la línea telegráfica del Estado que nos comunica con los Centros de mayor relación...".

A més, calgué solucionar l'oposició d'alguns propietaris, reticents a que la línia elèctrica travessés les seves finques agrícoles. El Ple de l'Ajuntament se'n feia ressó: "...distintos propietarios se oponen y han reclamado ante la Superioridad á fin de que la línea de transmisión eléctrica para el servicio del alumbrado público no les atraviese sus respectivas fincas...". Al final s'acordà nomenar l'alcalde com a comissionat davant el governador civil —en aquella època, Modesto Sánchez Ortiz— per agilitzar les gestions i desencallar tots els serrells que plantejava la conducció de l'electricitat.

Unes altres dificultats —aquesta vegada de caire tècnic— es plantejaren una mica més endavant. La vila de Castelló d'Empúries "...á causa del viento tramontana, se había visto obligado á sustituir de las instalaciones de dicha clase, un sin número de lámparas por otras de más resistencia...". Davant aquesta contingència i atès que la clàusula vuitena del plec de condicions per a la subhasta del servei d'enllumenat elèctric establia que era l'Ajuntament de Roses qui havia d'instal·lar les làmpades, els braços, les derivacions elèctriques i els altres accessoris indispensables —amb la possibilitat que fos la mateixa companyia concessionària Badia i Mañé qui ho efectués, "...á razón de quince pesetas por cada lámpara y aparatos..."—, l'Ajuntament acordà, el 17 de març de 1906, que "...el ahorro de unas cuantas pesetas en obra de tanta importancia podría resultar mas que perjudicial para los intereses de este municipio... que las referidas instalaciones las haga el Sr. Contratista, y que

sean sólidas, aunque el coste de cada una venga á ser de diecisiete á dieciocho pesetas”. Era el darrer entrebanc i la decisió política, com veiem, era ferma.

L'1 de juny de 1906 l'electricitat arribava a Roses i l'esdeveniment fou festejat amb un “solemne oficio” el dia 14. Tot un aconteixement ciutadà. La iniciativa “elèctrica” acontentava a tothom i hom considerava que l'enllumenat elèctric “...funciona más que regular y de ello esta contentísima la población”. L'Ajuntament, en sessió plenària de 16 de juny, acordava acceptar com a bo el servei elèctric i, per tant, donava compliment a allò estipulat a la clàusula divuitena del plec de condicions per a la subhasta del servei d'enllumenat elèctric que preveia “...no poder considerarse perfeccionado el contrato con la razón social Badia y Mañé hasta que el Ayuntamiento haya aceptado como bueno el servicio dentro los ocho días siguientes á la inauguración”.

Paral·lelament, les despeses de l'enllumenat elèctric passaven de les 1.500 pessetes de 1906 a les 2.500 de tres anys després. A partir de 1906, s'establí la col·locació de làmpades extraordinàries per millorar els actes de la Festa Major. En aquest primer any, per exemple, el cost no previst inicialment fou de 434 pessetes, pagades a Francesc Peix—l'instal·lador i, posteriorment, l'encarregat del seu manteniment durant molts anys— i a Antoni Forgas. A principi de 1907, l'enllumenat elèctric de Roses era compost per 52 fanals, encara que a finals de 1908 s'amplià amb 11 llums més. Poc després, el 5 de gener de 1909, Enric Masó Escubós, de Barcelona, esdevenia, per traspàs mercantil, el nou contractista elèctric de Roses. Masó, a més, ja era el propietari dels drets hidràulics de la Vila.

El període inicial de l'enllumenat elèctric a Roses finalitzava amb la incorporació del servei elèctric a Hidro-Elèctrica de l'Empordà, l'agost de 1913, quan Enric Masó Escubós es convertia en soci d'aquesta empresa centenària. La realitat, la manera d'entendre l'entorn més immediat, acabava de canviar per sempre: l'electricitat passava a formar part de la vida dels rosincs i les tenebres, definitivament, esdevenien una idea mítica i difusa, pròpia dels contes infantils.

Aquesta setmana s'han iniciat, al Palau de la Música Catalana, els actes commemoratius del Primer Centenari de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans, la màxima institució dedicada al coneixement i la ciència del país. De fet, l'IEC es creà l'any 1907, però uns mesos abans, l'octubre de 1906, tingué lloc el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, l'embrió de la futura Acadèmia catalana que impulsà Enric Prat de la Riba, aleshores president de la Diputació Provincial de Barcelona. L'IEC va néixer davant la necessitat de dotar la cultura catalana d'una institució que modernitzés la societat i la impregnés d'una actitud activa. Com recordava Salvador Giner, l'actual president de l'IEC, algunes de les actuacions més determinants i duradores foren “la creació del Servei Meteorològic de Catalunya, la Biblioteca de Catalunya i la Universitat Autònoma de Barcelona o la recuperació de l'art romànic català, sense oblidar, evidentment, l'establiment de la normativa lèxica del català”.

El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat entre el Teatre Principal i el Palau de Belles Arts de Barcelona, fou promogut i presidit pel filòleg Antoni Maria Alcover (1862-1932). Els aprop de 3000 assistents es dedicaren a analitzar la situació de la llengua catalana que, a redós del nou corrent del catalanisme polític, vivia una revifalla significativa. La celebració d'aquestes jornades i la crida, el mateix any 1906, per iniciar el Diccionari català-valencià-balear varen potenciar i donaren ressò europeu al moviment catalanista. L'engrunament de l'edifici polític de la Restauració, amb el rerefons del rebuig al caciquisme i la pèrdua de les darreres colònies d'ultramar, significà la definitiva consolidació del moviment catalanista i la conseqüent posada en valor de la llengua catalana, iniciada durant la segona meitat del segle XIX amb la Renaixença.

Malgrat que Roses era una població relativament petita i allunyada dels centres culturals més importants i influents del país, tingué una presència activa en aquest congrés. Gràcies a l'article de Jordi Bort, “L'aportació dels gironins al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana”, publicat a *Revista de Girona*, sabem que l'Ajuntament de Roses estigué representat pel músic Joaquim Gay i Panella (Barcelona 1867 – Buenos Aires 1926), que hi assistí en categoria de congressista honorari. Fundador de la Institució Catalana de Música (1896),

dirigí durant el bienni 1901-1902 la societat coral Catalunya Nova. El 1911 es traslladà a Cuba on fundà l'Orfeó Català de l'Havana, una iniciativa que caldria relacionar amb les bones relacions i la identificació d'interessos dels corrents nacionalistes radicals catalans amb els moviments independentistes cubà i filipí. Joaquim Gay també dirigí l'Acadèmia de Belles Arts de Corrientes, a l'Argentina. Tanmateix, ha estat impossible descobrir en els llibres d'actes del Ple de l'Ajuntament de Roses qualsevol mena d'acord que pogués aportar més dades de la relació de Roses amb Joaquim Gay Panella.

Entre els congressistes rosincs hi assistí un Aplec Autonomista, una entitat de la qual es desconeix absolutament tot. De fet, de la creació i de la filiació política d'aquests "aplects" no se n'ha investigat res. D'una banda, els "aplects autonomistes" caldria posicionar-los, de vell antuvi, en l'òrbita del Partit Radical, mentre que els grups denominats "aplects nacionalistes" esdevindrien els nuclis polítics que originarien, juntament amb un grup de dissidents de la Lliga Regionalista, el Centre Nacionalista Republicà (1906). El CNR "representava la línia liberal del catalanisme polític, i propugnava l'autonomia de Catalunya, el sufragi universal i l'organització política republicana", una línia política que era ben present a Roses a principi de segle XX. La tradicional presència republicana a Roses, la figura nacionalista de Joaquim Gay i Panella i la mateixa assistència a un congrés—recordem-ho, el primer congrés internacional—sobre la llengua catalana, esdevenen uns indicis de partida que permeten sospitar que l'existència d'un Aplec Autonomista caldria relacionar-la amb els corrents republicans empordanesos.

Sigui com sigui, Roses participà, si es vol modestament, en un procés cabdal per a la consolidació de la cultura catalana com fou la celebració del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, el veritable ferment de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans. Ara fa cent anys, doncs, que el llum elèctric arribava a Roses, mentre que alguns dels seus ciutadans maldaven per il·luminar millor la cultura i la llengua del país.

ROSES, 1907 (I)

Pot resultar interessant fer una ullada als esdeveniments, més o menys quotidians, que tingueren lloc a Roses fa exactament cent anys. Aquest intent d'anecdolari permet reflexionar sobre la pervivència d'algunes situacions i, alhora, comprovar com el pas inexorable del temps ha estat implacable amb determinades notícies, molt més efímeres i, al capdavall, superades pels canvis socials de tota mena que han transformat Roses.

S'iniciava l'any 1907 amb l'amenaça d'una epidèmia de verola, que ja afectava algunes poblacions properes. Per aquesta raó, el 12 de gener les autoritats municipals recomanaven al veïnat que es vacunés, “habiéndose ofrecido gratis para ello los Sres. Médicos”. L'Ajuntament es gastà 115,95 pessetes –provinents d'un donatiu que havia efectuat el Rei Alfons XIII “para socorros de esta población”– en l'adquisició de vacunes. Dies després, el 21 de febrer, el *Diario de Gerona* informava que el cònsul d'Itàlia a Barcelona felicitava “á las autoridades de Marina que intervinieron en el salvamento del vapor italiano *Antonietta* que entró incendiado en Rosas”. De fet, la premsa anotà puntualment els moviments marítims més destacats que tingueren lloc a la badia de Roses. Així, el 5 de març de 1907 s'informava que la segona divisió de l'esquadra espanyola havia sortit de Cadis en direcció a Roses. Estava formada pels vaixells *Pelayo*—que arborava la insígnia de l'almirall Morgado i transportava 600 càrregues per a exercicis de canó—, *Princesa de Asturias*, *Proserpina* i *Rio de la Plata*, encara que el diari *La Lucha* el substituïa per l'*Extremadura*. S'assegurava, també, que el creuer *Carlos V* “al mando del contralmirante D. Juan de la Malla, continuará en el puerto de Barcelona reparando algunas averías que tiene en la maquinaria”. Posteriorment, *La Lucha* continuà informant sobre les evolucions navals d'aquests vaixells de guerra. L'11 de juny deia que “los cruceros *Extremadura*, *Princesa de Asturias* i *Rio de la Plata*, con dos torpederos y formando una división naval al mando del general Morgado” farien maniobres i exercicis de tir “que tendrán lugar probablemente en la hermosa bahía de Rosas”. Pocs dies després, tornava a informar que “dentro de breves días llegarán á la bahía de Rosas, donde practicarán ejercicios, el crucero *Lepanto* y los cazatorpederos 1 y 15”. Finalment, la presència de la marina militar a Roses es completava, tal i com informava el *Diario de Gerona* el 8 de desembre, amb el canoner *El Temerario*, de pas.

Les notícies referents al trànsit marítim, però, continuaren al llarg de l'any. Així, el 17 de setembre de 1907, *La Lucha* anotava que “para el servicio de viajeros desde Cadaqués á Rosas se ha inaugurado una canoa automóvil, cuyo casco ha sido construido en la primera de dichas poblaciones y mide 12 metros de largo por 2 de ancho. Las pruebas practicadas han dado inmejorable resultado y en breve quedará en disposición de prestar servicio público”, una notícia que posa de manifest que, fa escassament cent anys, el transport marítim resultava moltes vegades una opció millor que el feixuc desplaçament terrestre per unes carreteres (do)lentes. No sempre, però. L'endemà, el mateix periòdic es feia ressò que a causa “del temporal reinante en el Mediterráneo han tenido que refugiarse en la bahía de Rosas el gran transporte francés *Dirom* y el guardapesca *Treintu*”. També informava que, des de la setmana següent, el vapor *L'Empordanès* faria viatges setmanals entre Barcelona i Sant Feliu de Guíxols i Palamós, i quinzenals fins a Roses. Tanmateix, i a causa de “la importancia del tráfico y el poco tonelaje de aquel vapor”, la casa propietària decidí, segons informava el dia 30 de desembre *La Lucha*, adquirir una nou vaixell de major capacitat, que s'anomenaria *El Nou Empordanés*. El seu cost era de 45.000 lliures esterlines. Havia estat construït el 1867 i tenia una eslora de 4'68 metres, una màniga de 7'4 i un puntal de 4'19 metres. Anava equipat amb un motor Coumpound de 185 cavalls, “que le imprimen un andar de 8 millas por hora”. Una altra bona notícia, en definitiva.

Evidentment, els successos foren un dels àmbits temàtics amb més ressò en els periòdics. El *Diario de Gerona* n'informava puntualment. El 9 de març noticiava que “en una choza contigua al manso Coll del término de Rosas ha sido encontrado el mendigo Antonio Anerillas con tres heridas en el cuerpo producidas por una piedra y causadas por otros mendigos que le disputaban el albergue”. El 13 d'agost, informava que havien robat a la Torre del Sasstre, “que tenia arrendada D. Modesto Puig”. Ara bé, res comparable amb la notícia que *La Lucha* titulava *Crimen en la villa de Rosas*. Tot un daltabaix.

ROSES, 1907 (II)

L'any 1907, Roses també tingué la seva crònica negra. El 19 de juliol es produí una baralla entre dos veïns que acabà amb una mort. El periòdic *La Lucha* en feia la següent crònica: “Ayer se encontraron en la calle Mairó... los vecinos... Manuel Dunjó Rovira de 42 años y Pedro Ripoll Corcoll de 32, casado con Ana Berta, los cuales por resentimientos antiguos á causa de sostener relaciones ilícitas la esposa de Ripoll con Dunjó, relaciones que llegaron al extremo de abandonar la Ana Berta la casa conyugal, al objeto de hacer de vez en cuando vida marital con el Manuel Dunjó; empezaron á discutir acaloradamente y de las palabras pasaron a los hechos, propinándose mutuamente algunos golpes. Al aperebirse el hijo del Dunjó, joven de 13 años llamado Juan, de que su padre era agredido por el Ripoll, salió en su defensa, y con un revólver de 6 tiros disparó 4 contra Ripoll que cayó á tierra herido y entonces el Dunjó padre, cogiendo el revólver de su hijo, disparó otro tiro sobre el cuerpo inerte del Ripoll, quien á los pocos momentos espiraba. En el lugar del suceso se personó seguidamente el alguacil de aquel Ayuntamiento don Emilio Sellent, quien detuvo á los autores del crimen y se apoderó del arma homicida”. El *Diario de Gerona* afegia que la conducta d'Anna Berta “ha dado que hacer al Tribunal en otras ocasiones”. Malgrat que fa cent anys d'aquest luctuós episodi, el crim (pretesament) passional manté dissortadament tota la seva actualitat.

Ara bé, més enllà de les turbulències sentimentals ravalesques, Roses, sobretot, començava a ser un reconegut destí excursionista. El diari *Lo Geronés*, el 20 de març, reportava l'arribada de 40 excursionistes de París, que “portaven trajo de vellut, calsant sabatas ferrades ab botins, i armats d'alpenstocs”, un neologisme que designava els bastons amb punta de ferro utilitzats per caminar. L'objectiu era Roses i “córrer la cinglera de montanyes que veuen el mar y visitar detingudament lo monestir de San Pere de Roda”. El resultat, ben positiu, segons el corresponsal: “Tots han quedat encantats de l'escursió y molts son socis de centres excursionistes francesos”. I acabava la ressenya amb uns comentaris ben eloqüents sobre el tema: “És un fet que desde un quant temps la nostra provincia crida l'atenció... tot axó vol dir lo que s'ha dit ja moltes vegades: que si's fomentessin les comoditats tindríem sempre excursionistes que vindrien a admirar el nostre país... Però es necessari estar en con-

dicions pera poguer oferir una estancia agradable. No es inútil insistir sobre aquest punt”, unes reflexions que bé podrien haver estat formulades fa quatre dies mal comptats. Sigui com sigui, l’endemà l’atzar feia que el *Diario de Gerona* informés d’una futura expedició que havia de visitar també Roses. Cada any —s’informava— la Facultat de Ciències de París organitzava un viatge científic, amb la col·laboració del Dr. Odón de Buen, amb independència que “en cursos distintos, numerosos excursionistas de las Universidades de París, Montpellier, Toulouse, Burdeos, Marsella, etc. y de diversos centros científicos franceses, belgas, suizos, rusos, etc. han visitado el Golfo de Rosas...”, una informació que sembla indicar una certa tradició, més o menys consolidada, de visites culturals a Roses. El grup havia de salpar des de Banyuls, a bord del vapor *Roland*, el proper 29 de març. El recorregut previst incloïa pernoctar a Roses i una excursió a Sant Pere de Rodes —una visita que sembla obligada— i al castell de Peralada.

Les notícies referents al vessant turístic de Roses abastaven, fins i tot, les notes de societat. *La Lucha* informava, el 6 d’agost, a la secció *De veraneo*, que la senyora Rosa Matas, vídua de Mateu, “con sus lindas hijas Antoñita y Rosita”, iniciaven el seu anual estiu a Roses. Fantàstic... per a elles. Un altre exemple: el 14 d’agost, anotava que la senyora Dolors Buscà, vídua de Puigdemunt, “y su bella y simpática hija Maria Antonia”, havien tornat d’una excursió a Castelló d’Empúries i Roses i que es disposaven anar a Sant Feliu de Guíxols “en cuya ciudad tomarán durante algunos días los baños de mar”. Tanmateix, no cal imaginar-se una població exclusivament visitada per excursionistes i vídues amb filles de bon veure. La Festa Major d’aquell any, sense anar més lluny, es preveia ben concorreguda. Almenys, així ho pronosticava *La Lucha*: “Durante los días 15, 16, 17 y 18 de los corrientes celebrará su fiesta mayor la pintoresca villa de Rosas, que según noticias que tenemos promete verse muy animada debido al gran número de familias que se hallan tomando baños en aquella hermosa playa”. No n’hi havia per menys. S’havien contractat “las notables coblas *Pep de Figueras*, *Art Gironí* y la de aquella villa debidamente aumentada”.

Ja ho veuen: a l’any 1907, com ara, regnaven, a parts iguals, les passions del cor, del paisatge i de la gresca.

ROSES, 1907 (i III)

L'any 1907 també fou un any de passions polítiques, sobretot a les files de Solidaritat Catalana, on els membres de la secció local de Roses es postularen clarament a favor del candidat local, Pere Rahola Molinas, en contra de la proposta defensada per l'influent Marquès de Camps. Efectivament, el diari *La Lucha*, el 28 de març, es feia ressò dels intents de col·locar el notari i prestamista afincat a Madrid Manuel Bofarull i de Palau (Mataró 1851–1929), com a candidat per la circumscripció gironina al Senat. Tanmateix, el rebuig del *cunero* no tingué èxit i, fins i tot, Bofarull celebrà un míting a Roses el dia 19 d'abril, tal i com avançava el *Diario de Gerona* quatre dies abans. No cal ni dir que Bofarull esdevingué senador per Girona.

Essent Roses una població eminentment pesquera i agrícolà, no podien faltar algunes referències a aquestes activitats. Així, els diversos rotatius publicaren entre finals de juny i principis de juliol una disposició destinada a organitzar la pesca del bou al golf de Roses: “los pescadores de Estartit, La Escala i Cadaqués podrán ejercer la pesca del *bou* en el golfo de Rosas, empezando ó rindiendo las embarcaciones sus corridas, a partir de la linea que va desde Cabo Norfeo á la punta más saliente de las Medas”. També era notícia la malura que afectava les oliveres empordaneses, que obligà a la Direcció General d'Agricultura a encarregar una inspecció a l'enginyer agronòmic de la província, Francesc Ullastres, el resultat de la qual fou publicat íntegrament a la premsa el 10 d'agost. D'aquesta manera, hom sap que, des de Marçà, on la plaga era present d'ençà 1899-1900, la malaltia s'havia estès recentment a tots els pobles propers —Garriguella, Vilajuïga, Pau, Palau-saverdera i Roses—, alhora que s'establien les mesures destinades a lluitar contra el *Phoetribus Oleoe*, l'insecte protagonista de les corredisses agronòmiques provincials. En un altre ordre de coses, *La Lucha*, el 15 de novembre, publicava que “se ha concedido autorización á don Emilio Planas para establecer un muelle embarcadero en la cala Montjoy”. L'almadrava, d'altra banda, continuava generant conflictes amb la comunitat pescadora rosinca. Així, el *Diario de Gerona* informava, el 24 de novembre, que “el señor ministro de Marina ha conjurado un conflicto en Rosas disponiendo en conformidad á lo solicitado por el diputado á Cortes por Vilademuls, que tan pronto los pescadores de aquella costa pidan que se levante la Alma-

draba de *Canyellas Mayores* los concesionarios cumplan inmediatamente esa su obligación que debían haber hecho efectiva el 1º del actual mes”. Finalment, l’any agrícola s’acabà amb l’acord de l’Ajuntament de Roses, el 28 de desembre, d’informar positivament la sol·licitud per pescar corall des de Port de la Selva fins a Palamós que havia efectuat el veí de Barcelona Joan Josep Rocha, atesa “la necesidad de fomentar una nueva industria en esta comarca que permita á los habitantes de la misma encontrar otros medios de atender á sus necesidades”.

Les novetats del darrer trimestre de l’any 1907 estigueren monopolitzades per les infraestructures, un tema també molt d’actualitat, no tant per les facilitats que ofereixen als ciutadans, sinó precisament per tot el contrari: per la seva escassa qualitat —en el millor dels casos—, per la seva inexistència —el cas més habitual— o la seva futura inexistència —com a regla general aplicable a les necessitats col·lectives. El setembre, tant el *Diario de Gerona* com *La Lucha* es feien ressò del pla de ferrocarrils secundaris, que preveïen la connexió entre Olot i Roses. Poc després, el 21 de novembre, el *Diario de Gerona* —un mitjà sempre molt atent a tots els afers relacionats amb les comunicacions i el progrés econòmic general— i *La Lucha*, el 25 del mateix mes, publicaven la petició d’incloure la línia de tren entre Roses i Irún en el pla de línies estratègiques que la minoria de Solidaritat Catalana al Congrés volia fer al Govern. A principis de desembre, la premsa recollia les gestions del diputat de Vilademuls, Manuel Bofarull, per incloure les obres de la carretera de Besalú a Roses i Cadaqués. Finalment, *La Lucha*, el 16 de desembre, informava de les expropiacions de finques que s’estaven efectuant al terme municipal de Roses “para las obras de la carretera a Vilajuiga”.

La vida local rosinca, però, era encara més rica i la premsa es féu ressò de diversos aspectes socials que marcaren, també, el curs de fa cent anys. Des de l’ajut que el poble de Roses subscriuí pels damnificats d’inundacions fins a la visita que el bisbe de Girona, Francesc de Pol i Baralt, realitzà el desembre i que *La Lucha* narrà detalladament. De tot plegat, ja fa cent anys, però la premsa diària ens ha recordat com discorria, com ara, la vida.

Les imatges estereotipades han fet, de vegades, molt de mal. En el cas de Roses, la visió ancestral d'un poblet mariner, bucòlic, encantador i líric, allunyat d'allò que amb els anys ha esdevingut –massificat i impersonal–, ha amagat moltes realitats històriques. En aquella suposada arcàdia de la Mediterrània occidental, hi vivia gent, persones concretes i reals que no percebien el mateix que actualment ens transmeten les idealitzades fotografies històriques –sempre subjectives als ulls de l'observador.

Sovint s'ha oblidat que a la Roses de les primeres dècades del segle XX hi habitava un considerable nombre d'obriers, de treballadors manuals dedicats a l'agricultura i a la pesca, bàsicament, encara que també a les activitats artesanals i comercials: fusters, manobres, dependents, camàlics, xofers, boters, corders, etc. Les paraules també han ajudat a escamotejar certes realitats històriques. Si en l'àmbit de l'agricultura s'ha avançat considerablement en la distinció de les diferents categories socials (per exemple, entre propietaris i jornalers, entre establerts i subestablerts), no ha passat el mateix en el món de la pesca. Darrera la denominació de "pescador" s'amaguen realitats socials molt diferents: des del potent armador-propietari fins al simple mariner de l'embarcació, passant pel patró, el motorista o l'armador de xarxes. I, encara, s'haurien de distingir els diferents tipus de barques de pesca: els bous o barques d'arrossegament, les teranyines –que afegien a l'estructura de la tripulació els fogaters– i les barques petites –de 25 a 30 pams– o de xarxa petita, de caràcter familiar i que es dedicaven a les nanses, al sardinal o a calar palangres.

Així, per exemple, és corrent trobar els mariners de les teranyines fent altres feines paral·leles, usualment de camàlics per compte d'algun consignatari marítim, llogats per dies i pagats a tant l'emalum. Són els autèntics obrers del mar, aquells que sense capital només disposaven de la pròpia força de braços per guanyar-se la vida. També les barques petites les passaven magres, essent com eren petites explotacions pesqueres de caràcter familiar, sempre exposades a les imprevisibles contingències de l'ofici. En definitiva, descobrim una Roses amb una massa gens menyspreable de petits pagesos i jornalers i de pescadors assalariats (de fet, cobraven a parts). Tots ells seran els que creuran en la necessària

revolució social iniciada el juliol de 1936, després de l'aixecament facciós del general Franco: no tenien res a perdre i, el que és pitjor, cap possibilitat de millorar les condicions de vida.

Era imprescindible, per tant, assegurar-se uns mitjans de subsistència en cas de malaltia. En aquest context, les societats de socors mutus s'articulen com la forma de previsió de la col·lectivitat obrera. Francesc Ferrer, a *Els moviments socials a les comarques gironines*, esmentava l'existència el 1872 d'una societat de socors mutus a Roses anomenada La Bienhechora de Obreros. És la referència més antiga del moviment obrer rosinc organitzat. Malgrat tot, no fou l'única entitat obrera de Roses. Hi havia, pel capbaix, 3 societats d'ajuda mútua més: La Benéfica de los Obreros, La Humanitaria i la San Sebastián, de les quals no sabem res perquè no s'ha conservat cap tipus de documentació sobre la seva activitat.

El 10 de febrer de 1912, aquestes 4 societats de socors mutus es fusionaren en La Unión Mútua Obrera "...cuyo único objeto y para el mutuo auxilio de los socios impedidos para el trabajo, ya sea por causa de enfermedad, ó bien por los achaques de la vejez, serán socorridos con recursos pecuniarios de la Sociedad...". Amb el temps, aquesta nova organització obrera, oberta a tots els veïns del poble, "...de cualquier clase ó profesión que sean...", juntament amb una altra entitat local denominada La Pescadora, fundaren el Pòsit de Pescadors, l'any 1921, que, com s'explica en la seva memòria de gestió de 1935, havia fracassat a finals de 1922 i s'havia reconstituït el 1923, sota l'impuls de l'Institut Social de la Marina.

Potser ara, amb la incorporació del món obrer a la realitat històrica de Roses, podrem entendre millor que, darrera la parafernàlia lluminosa del turisme cosmopolita, aquest poble altempordanés continua essent un poble de treballadores i treballadors i que, a més, no són un bolet nascut espontàniament en el temps, sinó que tenen una història pròpia i un lloc a la història.

Josep Peramarch Vidal va néixer molt lluny de Roses, a Peramea, una petita població muntanyenca (916 m alt) que, en el cens d'habitants de 1910, arribava amb prou feines a les 350 ànimes i que actualment depèn administrativament del municipi de Gerri de la Sal, al Pallars Sobirà. Peramarch, que feia de pagès, havia nascut el 1840 i des dels 22 anys que residia a Roses, al carrer Hornos —en l'actualitat, carrer Trinitat.

Feia de pagès, encara que, en justícia, seria més correcte definir-lo com a jornaler agrícola, és a dir, treballador del camp que es llogava a qualsevol propietari que necessités la seva força de braços per menar les seves terres. Un obrer. Sense terres. Vell i pobre. En un moment en què no estava estesa universalment la Seguretat Social —el 1903 es crea l'Institut de Reformes Socials, el 1908 l'Institut Nacional de Previsió, el 1919-1921 el Retir Obrer i el 1963 la Llei de bases de la Seguretat Social—, l'Ajuntament de Roses hagué de fer-se càrrec del seu ingrés a l'Hospici Provincial el 23 d'agost de 1913.

El ciutadà Peramarch és, al capdavant, un exemple de tots aquells que la Història no ha convertit en herois i prohoms, un membre del que els investigadors anomenen “classes subalternes”, sense història, un desheretat del camp català, cada vegada més regit per les lleis capitalistes i, per tant, sense les antigues solidaritats socials i econòmiques que permetien als pobres de solemnitat accedir als recursos i aprofitaments agraris i forestals comuns. S'estava estenent, en definitiva, un nou sistema econòmic sense que, en contrapartida, existissin encara els mecanismes de protecció social adequats. En aquest context històric, l'Ajuntament de Roses, com a institució pública més propera al ciutadà necessitat, desplega la seva activitat assistencial, bàsicament de caràcter benèfic.

Els casos en què la beneficència municipal hagué d'intervenir foren nombrosos en el període 1910-1936. Es tractava sovint de casos concrets, com pagar l'enterrament a un pobre sense família, subvencionar la llet per a un nadó, donar algunes pessetes a una vídua el fill de la qual havia de marxar a fer el soldat o conduir a l'Hospital Provincial (21 de febrer de 1914) “...al joven y pobre de esta villa Amadeo Barceló Mallol, puede muy bien decirse sin alber-

gue...". El 13 de maig de 1919, per exemple, es pagava a la llevadora Paula Casas la despesa originada per l'"...asistencia a una parturienta transeunte y pobre que se encontraba á tocar las murallas de la ciudadela...". També s'havien d'atendre les necessitats peremptòries de mariners transeünts i d'altres passavolants esporàdics. El caràcter simplement caritatiu i paternalista de l'Administració pública és ben eloqüent en l'acord de 28 de febrer de 1914: "...en la presente semana se habían repartido en concepto de limosna doce bonos á igual número de familias pobres de la localidad, componentes diez de ellos de un pan de tres kilos, medio kilo de arroz y media libra de tocino para cada familia, otro igual solo con aumento de medio kilo de arroz y el último de una peseta en metálico...". Es tractava, únicament, d'ajudar una família a passar un atzucac momentani, temporal, sense que hi hagués una política social destinada a reintegrar aquestes persones als cicles econòmics i socials considerats normals.

Amb tot, el 2 d'octubre de 1921, l'Ajuntament acordava reclamar contra l'assignació de 841 pessetes que Roses havia d'aportar al seu partit farmacèutic en concepte de sou per l'atenció farmacèutica pública als pobres i l'adquisició de medicaments de beneficència, en el benentès que "...en los Presupuestos municipales figura ya consignación bastante para la asistencia de pobres transeuntes y demás necesidades benéfico-sanitarias...".

La pobresa, malgrat tot, ha estat persistent i els padrons municipals de beneficència s'han nodrit, posteriorment, amb les successives onades d'immigrants, primer provinents —molts— d'El Campello (Alacant) i, després, d'Andalusia i Extremadura. Amb el temps, el seu treball els ha permès de viure dignament, sense la tutela pública. En l'actualitat, la immigració arriba de l'est europeu, del Magrib, del Sahel o dels països sud-americans. No hi ha gaires diferències amb les onades immigratòries precedents —potser el color de la pell o la religió—, però sí que han canviat les condicions legals que s'imposen a aquestes persones. La beneficència ha donat pas, d'altra banda, a les polítiques de protecció del benestar social, un eufemisme que amaga la gasiveria general que sempre ha existit envers els Peramarch de la Història.

EL MINISTRE (I)

Si les efemèrides han de tenir alguna funcionalitat, més enllà de les hagiografies impossibles, aquesta en seria una: enguany se celebra el cinquantè aniversari de la mort d'un dels polítics rosincs que més rellevància ha tingut en el panorama estatal. Efectivament, Pere Rahola Molinas (Roses, 6 de juliol de 1877– Barcelona, 1956) va ser un polític de primera línia estatal durant el primer terç de segle XX que, des d'uns orígens vilatans, aconseguí arribar a la primera escena política del país i, això no obstant, no ha tingut el reconeixement, ni popular ni historiogràfic, que es mereixeria. En aquest sentit, commemoració i funció han d'anar estretament relacionats.

Pere Rahola i Molinas va estudiar dret a la Universitat de Barcelona i es doctorà a l'École de Droit de París en ciències polítiques i econòmiques. El 1902 es col·legià a la capital catalana. La seva relació amb el món del dret fou molt extensa, sobretot per les seves profundes relacions amb el món empresarial català. A més, fou vicepresident de l'Acadèmia de Jurisprudència de Barcelona, davant la qual presentà un estudi de referència sobre la legislació internacional referent a la lletra de canvi, una obra elaborada conjuntament amb el notari Carles Maria Soldevila i Boixader. Fou també president de l'Ateneu Barcelonès, entre 1922 i 1924, que aleshores era una de les institucions culturals i cíviques més importants de Catalunya. Precisament, existeix un enregistrament fílmic, de 1926, realitzat per Josep Gaspar amb la col·laboració dels escriptors Josep M. de Sagarra i Alexandre Plana, d'una tertúlia celebrada al pati de l'Ateneu, en la qual, a més de Pere Rahola Molinas, hi era present la flor i nata de la intel·lectualitat catalana del moment: Màrius Aguilar, Ricard Capmany, Salvador Dalí, Rafael Durancamps, Lluís Figueras Dotti, Xavier Güell, Josep Dalmau i Rafel, Lluís Mercadé, Alexandre Plana i Santaló, Josep Ma. de Sagarra, Vicenç Solé i de Sojo i Pere Ynglada i Sallent. Especialment significativa de la seva manera de pensar i d'actuar fou la dimissió de la presidència de l'Ateneu Barcelonès que presentà el 1924 en solidaritat amb l'Ateneu de Madrid que, en aquells moments, estava clausurat per la dictadura.

Tanmateix, l'activitat política fou la seva faceta professional més coneguda i per la qual és recordat. D'idees nacionalistes, milità sempre a la Lliga Regionalista, des de les posicions

més catalanistes i progressistes del partit. Inicià la seva carrera política com a regidor, el 1905, a l'Ajuntament de Barcelona, on el 1908 defensà el pressupost de cultura, que finalment no s'aprovà. Posteriorment, feu el salt a Madrid: el 1914 fou escollit, amb el major nombre de vots de la demarcació, diputat a Corts per Barcelona; dos anys després (1916) era escollit senador per tornar el 1918 a ésser diputat per la capital fins al 1923, quan es proclamà la dictadura del general Primo de Rivera. El règim autoritari el processà dos cops, per haver pronunciat un discurs contra el trasllat de la presó de Ceuta a Figueres i per desacatament a una autoritat de Marina, encara que va ser absolt pel Tribunal Suprem (1925).

Durant la Primera Guerra Mundial creà la Societat d'Amics de França i els seus Aliats de Barcelona, de la qual fou president, i participà activament en la campanya de formació de batallons de voluntaris catalans pro aliats. El març de 1915, Pere Rahola Molinas signava l'anomenat Manifest dels Catalans, una declaració de solidaritat d'un sector d'intel·lectuals i de polítics nacionalistes radicals, republicans i de la Lliga envers la causa aliada. La posició aliadòfila representava, com explica l'historiador David Martínez Fiol a *Història Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, "un debat, bàsicament intel·lectual, entre els partidaris de la Triple Entesa i els dels imperis centrals, anomenats aliadòfils i germanòfils, respectivament. Les esquerres es van identificar majoritàriament amb la causa aliada, mentre nuclis importants de les dretes ho van fer amb els imperis centrals. Aquest enfrontament es limità sobretot a classes mitjanes, sectors professionals i intel·lectuals. Tant l'aliadofília com la germanofília representaven formes diferents d'entendre el mateix Estat espanyol. Per tant, eren opcions polítiques clares per afrontar una conjuntura marcada per la crisi dels partits dinàstics i del sistema de la Restauració... A més, els francòfils catalanistes s'oposaven al Reich alemany i a l'Imperi Austro-Hongarès perquè simbolitzaven l'autoritarisme, l'imperialisme i l'opressió de les petites nacionalitats". El seu posicionament ideològic i, conseqüentment, totes les actuacions que emprengué li valgueren que l'any 1923 el govern francès li concedís la Légion d'Honneur. De fet, aquest reconeixement se sumava a la condecoració amb la rosa d'Officier d'Académie que havia rebut de l'Estat francès el 1908.

EL MINISTRE (i II)

L'activitat política de Pere Rahola Molinas es reemprengué amb força després del trist interludi de la dictadura primorriverista. Efectivament, l'adveniment de la Segona República significà la reaparició de Rahola en la primera línia de la política estatal. Així, el 1931 fou escollit diputat per Barcelona a les Corts Constituents. Durant aquest període parlamentari destacà per la discussió dels pressupostos constitucionals, la seva impugnació al tractat de comerç amb França i pel discurs –crític– del projecte de Llei de Reforma Agrària. El maig de 1931, a més, fou elegit membre de la Comissió d'Acció Política de la Lliga Catalana i, a partir de 1933, tot coincidint amb la revalidació de la seva acta de diputat, passà a formar part del consell de govern del partit. Pere Rahola Molinas esdevenia, aquest any, un valor polític segur i consolidat, amb una trajectòria, a més, dilatada i sòlida.

Defensor del reconeixement sense esclatxos del règim republicà, ocupà una de les vicepresidències de les corts republicanes durant el bienni 1933-1935, moment en el qual foren dissoltes. Però, sens dubte, el punt culminant de la seva carrera política encara havia d'arribar. El 5 de setembre de 1935 fou nomenat ministre de marina en el govern del polític de Torrevella Joaquim Chapaprieta, un govern que en els convulsos temps del Bienni Negre havia de durar molt poc. El desembre del mateix any, el govern de Chapaprieta dimitia. Amb tot, Pere Rahola Molinas repetia càrrec ministerial en el següent govern, ara sota la direcció de Manuel Portela Valladares. Se li encomanà el millor ministeri del govern, el menys problemàtic, la perla que tot polític desitja, en definitiva, la millor funció possible: ministre sense cartera. Tanmateix, la sort és fugissera i, pocs dies després, havia d'abandonar el govern.

Si bé la seva actuació ministerial fou escassa, Pere Rahola Molinas forma part del selectíssim grup de polítics de la demarcació gironina que han estat ministres: Pere Surra Rull (1841), Francesc Castanys (1843), Ramon de Nouvilles (1873), Francesc Sunyer Capdevila (1873), Joan Tutau (1873), Francesc Cambó (1918, 1921-1922), Miquel Santaló (1933) i Anna M. Birulés (2000). Cal destacar que dels nou ministres gironins, dos són originaris de Roses, la població que n'aporta més, una dada que només confirma la força política d'unes nissagues que intervingueren decisivament en la direcció del país.

L'actuació parlamentària de Pere Rahola Molinas, per la seva banda, fou destacada. Els apunts biogràfics —encara sense superar— que li dedicà l'enciclopèdia Espasa Calpe l'any 1956, amb motiu de la seva defunció, el definien com “uno de los parlamentarios españoles que más se ha destacado por su elocuencia [y] su amplia y clara visión de los problemas nacionales”. Les seves intervencions a l'hemicicle pivotaren al voltant de temàtiques ben variades, encara que predominaren tots aquells aspectes relatius al desenvolupament econòmic que, lògicament, havien d'interessar un membre conspicu de la burgesia catalana. Així, les seves intervencions sovint giraren a l'entorn d'obres públiques, matèries pressupostàries, abasteixements (1915, discurs contra la Llei d'Abasteixements presentada pel comte de Bugallal) o el Banc d'Espanya (1918). Tanmateix, tampoc deixà d'intervenir en la qüestió nacional: el 1917, per exemple, presentà una interpel·lació sobre els fets ocorreguts a Barcelona amb motiu de l'Assamblea de Parlamentaris o defensà, en els seus discursos, l'actuació de la Mancomunitat de Catalunya. També intervingué en temes judicials (1914) o debatí les reformes militars del general Luque (1915) al Senat. Al capdavant, hom comprova una activitat parlamentària extensa i marcada per una oratòria rica i sagaç.

El seu ideari polític es pot resseguir, entre d'altres obres seves, a *Notes i observacions a la qüestió social*, una interessant reflexió sobre la democràcia i la participació ciutadana en la vida pública que va ser llegida l'any 1923 a l'Ateneu Barcelonés.

Sigui com sigui, l'esclat bèl·lic de 1936 suposà el final de la brillant carrera política de Pere Rahola Molinas. Foren 30 anys de presència en el primer pla de la política estatal. Catalanista, liberal, dialogant, compromès amb la societat del seu moment, Pere Rahola Molinas encarna perfectament l'arquetipus de polític burgès del primer terç de segle XX equiparable als seus homònims europeus, una qualitat gens fàcil ni corrent en un estat, l'espanyol, que vivia reclòs en els seus fantasmes del passat. Als cinquanta anys de la seva mort, l'efemèride estricta i la reivindicació del que pot aportar de reflexió política actual haurien d'anar molt estretament lligades.

Les noves idees pedagògiques que sorgiren a redós dels nous corrents de pensament de caràcter progressista –sobretot anarquistes i comunistes–, juntament amb l'extensió del moviment obrer a partir de la segona meitat del segle XIX, propiciaren que es difongués la necessitat d'alliberar la persona a través de l'educació. Hom començà a percebre la necessitat d'oferir als adults, sovint mancats de les més mínimes bases educatives, l'ensenyament que no havien pogut rebre de joves. La formació d'adults també s'experimentà a Roses, amb la finalitat –com s'esmentava a l'edició de 10 de desembre de 1910 de *La Veu de l'Empordà*– de fer avançar “la població marinera”. Malgrat la modèstia del projecte, la premsa es féu ressò del “miracle obrat en ple segle XX per un humil mestre d'Escola pública i un Rector”.

Efectivament, l'arribada a l'Escola Pública de Roses del mestre Antoni Busquets Punset, el 25 de febrer de 1910, en substitució de Jaume Comas Martí, jubilat de feia poc, suposà l'inici d'una nova etapa educativa a la població. Des de l'Escola Pública es programaren una sèrie de conferències destinades a oferir una formació cultural àmplia a qui ho desitgés. Hi col·laborà estretament el rector parroquial, Joan Ordeix que, des de 1897 i fins al 1925, guià i tutelà les ànimes rosinques. Cal recordar que Roses, durant la primera dècada de segle XX, no passava per una situació econòmica favorable, amb les conseqüents estretors domèstiques per a una majoria de població, especialment la dedicada a l'activitat més tradicional, la pesca. En aquest context, la celebració d'un cicle de conferències destinat a elevar el nivell educatiu de la població esdevenia una empresa de tall clarament regeneracionista.

Les sessions de formació se celebraren, cada tres setmanes, al Teatre Casas, “donada l'acceptació general que ha tinguda aquesta tasca cultural aguantada pel jove mestre públic de la vila”. La primera sessió anà a càrrec de Busquets, mentre que el dia 24 de novembre el conferenciant fou l'esmentat Joan Ordeix. La crònica periodística diu que “disertà sobre la finalitat i objectiu de les conferències d'adults” i que si “el començament fou un èxit, en tota regla; doncs, no pot pas comparar-se amb el de la segona [conferència]”. La tercera sessió es destinà a la higiene pública. El conferenciant fou el metge municipal Esteve

Forns Salleras (Castelló d'Empúries, 24/6/1859 –Roses, 10/8/1926). Veí de Roses des de 1889, era el metge titular de Roses des 1897. També havia estat metge de la Beneficència Municipal fins al 1907. Fou segon tinent d'alcalde el primer semestre de 1904, però hagué de dimitir perquè fou nomenat metge inspector de sanitat del port. La ressenya periodística de *La Veu de l'Empordà* explicava que “el Sr. Metge de la vila ha parlat, i ho ha fet admirablement, encara que el tema resulti una manxiula que hagi fet aixecar butllofes. Amb flors i violes no es cura la malaltia que pateixen la majoria dels pobles, i amb ells el nostre; i per això convenen remeis... Cal confessar que l'exordi ple, curull de matèria, i, sobretot, amb magnífica pintura de l'estat dels pobles antics en el que toca a Higiene, ens feia esperar quelcom que no podrà pas excusar-se al conferenciant”. En aquest sentit, hom pot comprovar el rerefons que impregnava aquesta iniciativa, la regeneració social per via de l'educació i el progrés intel·lectual de la classe obrera.

La següent conferència fou del professor de música Bartomeu Frigola Frigola (Castelló d'Empúries, 1842 –Roses, 27/6/1919), que relatà la seva experiència musical. Resident a Roses des de 1907, també havia intervingut en la vida política municipal, atès que, en aquells moments, era regidor (1910-1911). Descrit per *La Veu de l'Empordà* com un “home simpàtic, quina cabellera blanca, esburrifada, fa pensar amb els grans romàntics de la música”, hom remarcava que “el públic no penetrés ben bé el sentit del que deia”.

Finalment, la darrera jornada d'aquell cicle formatiu fou encomanada al senyor Fonolleras, del qual no en sabem res més. La conferència fou dedicada a l'obra literària de Zorrilla. Hom sap, a més, que es volia proposar el doctor Cardelús, d'Olot, perquè dissertés sobre la seva experiència alemanya, però desconeixem si finalment es realitzà. Sigui com sigui, el seguiment de les xerrades fou massiu –“és indescriptible l'entusiasme que regna per aqueixa obra educativa”– i la valoració d'aquesta iniciativa va ésser positiva i, des de *La Veu de l'Empordà*, s'agraïa “a tothom que es preocupa de la cultura popular”. En tot cas, des de la sorpresa inicial que despertà la proposta del mestre Antoni Busquets, hom passà a destacar el mèrit d'intentar millorar la cultura de les classes populars i, d'aquesta manera, alçar de la prostració general la vida col·lectiva de la població.

SÒFOCLES, ÈSQUIL I EURÍPIDES A ROSES?

Que el món és un gran i esplèndid teatre ho sabem des de fa segles i manta escriptors n'han fet idea literària. És, potser, per aquesta raó que fer teatre, ja sigui com una activitat eminentment cultural, ja sigui com una actitud efectista –altrament dita, fer comèdia o fingir–, és tan antic com la necessitat de transmetre el pensament als qui ens envolten. A Roses també s'ha fet sempre teatre, presumiblement en les dues accepcions que més ens han interessat ara. I, segurament, la manifestació teatral més sorprenent que s'ha esdevingut en aquest racó de costa empordanesa fou la Festa Hel·lènica que es realitzà l'any 1912.

Enmig dels actes habituals programats per a la Festa Major de l'any 1912 s'incorporà un espectacle nou, inèdit: una representació de teatre clàssic. Si bé les funcions teatrals, de caràcter més o menys popular i protagonitzades per companyies artístiques nòmades i pas-savolants, eren un ingredient més de les possibilitats lúdiques que s'oferien per les festes patronals, no ho era tant l'elecció d'un repertori teatral de la literatura clàssica grega. Roses era encara un poble pescador més petit que gran i molt allunyat del gran centre de la cultura catalana que era Barcelona. No era corrent, per tant, poder veure teatre clàssic grec a Roses.

Efectivament, l'elenc barceloní de la Casa de Família representà en un escenari improvisat a l'aire lliure –a l'esplanada de la Pedrera, a la vora del far– les tragèdies *Philoctetes*, de Sòfocles, i *Prometeu Encadenat*, d'Èsquil, i la comèdia *El Cíclop*, d'Eurípides. Aquest grup teatral pertanyia a la Casa de Família, una institució benèfica l'objectiu de la qual era oferir als internats un entorn de vida familiar. Aquest centre fou fundat el 1905 pel sacerdot i educador de Sant Esteve de Palautordera, Josep Pedragosa i Monclús (1872-1954), una persona que dedicà els seus esforços vitals a la protecció dels menors i a la rehabilitació dels delinqüents en règim obert; a més, fou comissari de beneficència de l'ajuntament de Barcelona, un càrrec des del qual potencià la reeducació social catalana del primer terç del segle XX. Fèlix Santolaria Sierra li dedicà una recerca científica titulada *La obra reeducadora de José Pedragosa y Monclús: notas para la historia de la reeducación social en Barcelona 1900-1936*.

Les cròniques de l'època destacaren l'impressionant èxit de públic —enfilat pels pendents de la Pedrera— i l'espectacularitat de la posada en escena —amb arribada marítima i tot— del programa dramàtic. Segarra deixà diversos testimonis fotogràfics de l'esdeveniment. Roses tornava a ésser, per un dia i *avant la lettre* —les primeres prospeccions arqueològiques són datades l'any 1916—, una població de regust hel·lènic.

Les repercussions de la Festa Major degueren ésser significatives i el primer tinent d'alcalde, Domènec Cufí Buscarons, i el regidor Pere Berta Fontdecaba, adreçaren el 20 d'agost algunes preguntes a l'alcalde, Esteve Bosch Ballesta, sobre diversos assumptes relacionats amb els festejos. Posteriorment, el 27 de juliol de 1913, l'*Empresa de la Fiesta Helénica*, representada pel seu president, August Pi-Sunyer, i el seu secretari, Josep Gay, liquidà els comptes de l'esdeveniment teatral i acordà "...per unanimitat cedir cent pessetes del remanent a l'Ajuntament...en concepte de Beneficència". L'Ajuntament de Roses, hàbil, decidí, el 5 d'agost, destinar el donatiu "...á la immediata construcción de un pequeño y sencillo lavadero para el público en el paraje denominado 'Rastrillo'... ya que en presupuesto existe consignación suficiente para las atenciones de Beneficiencia". El mestre d'obres Àngel Marés Fonseca fou l'encarregat d'aixecar aquest safareig públic, que costà 115 pessetes, a pesar dels intents municipals, documentats en les sessions plenàries de 9 i 23 d'agost de 1913, de reduir el pressupost a l'import exacte del donatiu hel·lènic.

En definitiva, esdevé una sorprenent i surrealista conjunció de teatre clàssic grec, d'institucions benèfiques barcelonines, de "culs blans" amatents al seu poble nadiu i de safareig públic. Tot plegat per una visita puntual de Sòfocles, Èsquil i Eurípides a la Festa Major de Roses.

LA GRAN GUERRA I EL COMERÇ MARÍTIM (I)

Encara és hora que algun investigador posi llum a un tema de tanta transcendència, per a Roses, com és el comerç de cabotatge que es desenvolupà, fins ben entrat els anys 50 del segle XX, a redós del port. Efectivament, la construcció d'unes estructures portuàries sòlides i capaces a partir de 1901, intensificà el comerç marítim que es negociava a Roses des del segle XIX i potencià les rutes i les escales tècniques que s'hi realitzaven. El port de Roses reassumia, en definitiva, la seva condició de port de l'Alt Empordà, de sortida marítima natural als productes excedentaris destinats als mercats internacionals, bàsicament francesos i italians, encara que també suïssos i austríacs, estats —recordem-ho— amb representació consular el 1877 a Roses.

Aquest moviment comercial marítim tingué el seu període culminant en el transcurs de la I Guerra Mundial (1914-1918), quan el bloqueig productiu dels països europeus bel·ligerants permeté als comerciants catalans abastir aquests mercats desatesos. De fet, la rellevància de l'activitat econòmica ja es documenta bastant abans del 14: el 1909, Manuel Martínez Ribera sol·licita instal·lar un calafat a la platja, davant la casa d'Antoni Canals; una Reial Ordre del Ministeri de Foment de 7 de gener de 1910 inclou en el proper pla d'estudis la construcció d'una carretera de servei al port de Roses, procés que s'estava realitzant el 13 d'agost del mateix any gràcies a les gestions del diputat del districte Carles Cusí. Un any després, malgrat tot, una comissió municipal integrada pels regidors Bartomeu Frigola —músic de Castelló d'Empúries, casat amb Teresa Cervera Martí— i Benet Trull Denclar —confer i pare del futur alcalde Benet Trull Escatllar— es reunia amb el diputat Cusí "...para que influya con el Gobierno en la pronta terminación de los estudios y realización de las obras de prolongación de la carretera del Estado hasta el puerto en construcción de esta Villa".

Aquesta infraestructura esdevenia primordial, ja que tot el trànsit de carruatges que transportaven mercaderies al port havia de passar pels carrers més cèntrics i importants del poble, el Dr. Pi i Sunyer i el Sant Elm, i travessar la riera Ginjolers, punt conflictiu en cas de pluges fortes o de tirs forts. Òbviament, l'estat de conservació dels carrers esmentats era un problema continu i l'Ajuntament hagué de prendre mesures. El ferm s'hagué de arreglar

(27/6/1920) i s'imposà el pagament d'arbitris al pas de carruatges que conduïen mercaderies al port, almenys des de juny de 1920, actuació impositiva que, gràcies a l'intens trànsit comercial, es demostrà excel·lent per l'erari públic: entre el 8 de maig i el 22 d'agost de 1920, per exemple, es recaptaren 301 pessetes, xifra considerable per la capacitat recaptatòria habitual de l'ajuntament. Quatre anys abans, el 1916, el delegat del govern suís encarregat d'adquirir civada i ordi a l'estranger, Silvio Beretta, donava al municipi de Roses, mitjançant el seu consignatari comercial Baldiri Llorens Rahola, 200 pessetes per tal que fossin destinades a la conservació dels carrers per on passaven els carros, "... en vista de que el Estado carece de carretera propia que conduzca al puerto y tener que utilizar para el tránsito rodado las dos mejores calles de la población... que no hay que dudar las perjudican...".

S'observa de manera evident una intensitat comercial marítima gens menyspreable que, d'una banda, propicià la construcció del port a principis de segle i que, per un altre costat, incrementà les possibilitats de mercadeig de Roses estant, augment que des de les primeries de la dècada de 1910 —amb les obres portuàries avançades— s'intensificà. Just abans de l'esclat de la primera conflagració mundial, el 1913, els símptomes són diafans. En primer lloc, sovintegen les queixes per l'ús abusiu i inadequat que els intermediaris comercials fan del Moll del Rei, embarcador de passatgers permanent gràcies a la visita d'Alfons XIII a Roses el 1904 i a la seva posterior cessió per part de la Diputació de Girona i el ram de Foment, que era utilitzat com a punt de càrrega i desembarc de mercaderies, bàsicament sorra, combustibles, fusta i grans.

En segon lloc, comencen a aparèixer el 1913 els noliejos de bucs mercants estrangers destinats a transportar suro, el nou or vegetal que tanta fortuna deixà a poblacions de mitja muntanya com Darnius, Agullana o La Jonquera. Són els indicis del començament de l'etapa mítica del comerç internacional marítim de Roses, que es perllongaria durant tota la dècada de 1920, fins als primers sotracos de la crisi econòmica mundial de 1929.

LA GRAN GUERRA I EL COMERÇ MARÍTIM (i II)

A partir de l'any 1913 apareix una nova mercaderia comerciada a través del port de Roses, el suro. Si bé devia ésser distribuït amb anterioritat des de la badia rosinca, és a partir de la representació comercial que Baldiri Llorens Rahola (Roses, 14 d'agost de 1879– Roses, 24 de juliol de 1945) tenia de la casa Buckwall Scholtz i cia. (1913) que s'incrementa el seu trànsit marítim per Roses, sobretot a través del Moll del Rei. Aquest consignatari serà un dels principals animadors del comerç rosinc durant la I Guerra Mundial, activitat que complementà sàviament amb la seva presència com a regidor entre 1914 i 1918 i alcalde els anys 1923-1924 a l'Ajuntament de Roses.

Roses esdevenia la sortida natural dels productes excedentaris de la comarca altempordanesa, com els grans i la fusta i, alhora, el punt d'arribada de les matèries primeres deficitàries com ara els combustibles fòssils. Calia afegir a aquest marc comercial –incomplet– el suro, la indústria del qual generà un important creixement econòmic a la zona muntanyosa i surera de Darnius i Agullana, un tema que recentment ha estat estudiat àmpliament per l'historiador figuerenc Joaquim Alvarado.

Les càrregues de bales i escorces de suro eren de dimensions mitjanes, al voltant de les 300 tones per vaixell, fins que a finals de juny de 1915 Baldiri Llorens Rahola consignava un carregament de més de 1000 tones "...que viene á resultar ser unas tres veces ó mas superior á las hasta hoy realizadas...". De fet, no abunden les notícies de mercants noliejats per al transport de suro. Només disposem de 3 referències: el 13/9/1913 el vapor Tirrè havia d'arribar a Roses; l'esmentat, el 1915 amb més de 1000 tones de càrrega i el que el 16/9/1916 s'està carregant, un vaixell estranger del qual es desconeix la capacitat. Magrat tot, les informacions col·laterals són nombroses i permeten dibuixar un panorama ajustat a la frenètica activitat comercial de Roses.

L'Ajuntament de Roses, amb l'objectiu "...de evitar las inmensas molestias que proporcionaría el tener que intervenir en el peso del tonelaje de mercancías que puedan embarcarse durante el año en el muelle denominado del Rey..." substituï el 17/1/1914 l'arbitri de 10

cèntims per tona de mercaderia carregada o descarregada al Moll del Rei per un import fix, establert segons la matèria primera. Així, un carregament de bales de suro havia de pagar 20 ptes. –10 si es tractava de rebuig de suro– i 50 cèntims cada barca de menys de 7 tones carregada de sorra. També es gravà els consignataris marítims per l'existència de mercaderies –sobretot de bales de suro– a la via pública (23/12/1916), amb un esment especial per a Baldiri Llorens Rahola –una altra vegada!– atès el seu volum de negoci (17/3/1917): se li assignà un fix de 100 ptes. per l'ús del Moll del Rei en l'embarcament i desembarcament de bucs i 150 “... por la actual ocupación de la vía pública de los amontonamientos de pacas desperdicios de corcho que vienen desde hace tiempo existiendo...”. D'altra banda, “... el extraordinario tránsito de carruajes forasteros que constantemente circulan en la población y se dedican al transporte de mercancías...” obligà a construir abeuradors per a les cavalleries (13/6/1916), els quals que s'havien de sumar als 2 que ja hi havia –negocis privats– a l'entrada de la vila.

La proliferació d'iniciatives particulars nascudes a redós de l'auge comercial també era notòria: el figuerenc Josep Vidal Ramis sol·licitava –el 29/7/1916– la instal·lació d'una bàscula al costat del Parc, l'enginyer –i espia– alemany Heinrich Zoeller de Vissel projectava la construcció d'un tramvia a vapor entre Roses i Vilajuïga el 28/4/1917 o la mateixa casa comercial Buckwall Scholtz i cia., de Sant Feliu de Guíxols i representada per Enric Batet, pretenia construir un magatzem al paratge de La Llosa (27/2/1921) que acabés d'una vegada amb l'escampall de rodells de suro dipositats a la via pública, que periòdicament s'esmenten en les actes municipals (23/12/1916, 17/3/1917 o 30/10/1917), simples signes de la proximitat d'algun vaixell prompte a engolir-los entre les seves costelles.

Foren uns anys, en definitiva, en què el mar de Roses estigué constantment visitat per vaixells estrangers delerosos de mercaderies altempordaneses. El mar, altra vegada, donava vida a Roses.

EL JOVE ALCALDE ARQUEÒLEG (I)

El 1914 es convertí en l'alcalde de Roses més jove del segle XX i és l'únic que té dedicat un carrer. Fou un destacat aficionat a l'arqueologia, en un moment en el qual aquesta mena de devocions eren poc esteses. Descobrí el dolmen del Turó de l'Home, un megàlit situat al sud-oest del serrat de la Torre del Sastre, i fou, a més, un dels promotors de les primeres prospeccions arqueològiques que s'efectuaren a Roses, l'any 1916. Són només algunes de les particularitats més destacables d'un dels alcaldes més desconeguts i enigmàtics de Roses. Es tracta de Josep Sabater Calderó.

Nascut a Roses el 25 d'abril de 1884, Josep Sabater fou un membre significatiu de la tradicional classe comerciant rosinca, dedicat al tràfic de sal, una activitat que ja havia practicat el seu pare, el tortosí Josep Sabater Curto. La família hagué de marxar de Tortosa arran de la Tercera Carlinada. El seu pare, inicialment, s'especialitzà en el comerç de cereals, bàsicament de blat, que exportava a diferents països europeus, entre els quals cal destacar Rússia. Tanmateix, el seu vaixell, anomenat Dolores, naufragà davant de Marsella i, a partir d'aquest moment, reorientà el negoci envers el comerç de la sal. Així, sembla que explotà les salines de Santa Margarida, una activitat que continuà la seva dona, Maria de la Cinta Calderó Piñana, i, eventualment, el seu fill Josep. Més enllà dels negocis de caràcter comercial, Josep Sabater estudià la carrera de dret a la Universitat de Barcelona i, una vegada advocat, prestà servei com a funcionari de l'Ajuntament de Badalona, governat —durant la Dictadura de Primo de Rivera— per un oncle seu, Pere Sabater Curto, un polític de marcat caràcter nepotista.

La seva activitat política s'inicià amb les eleccions municipals de 13 de novembre de 1913 i exercí el càrrec d'alcalde entre l'1 de gener de 1914 i l'1 de gener de 1918. Es convertí, d'aquesta manera, en l'alcalde més jove del segle, amb 29 anys. Fou designat, el 7 de setembre de 1914, vocal de la Junta d'Inspecció, Vigilància i Administració de les Obres de la Presó de Figueres. Després d'un bienni allunyat de l'activitat política, es tornà a presentar en les eleccions de 8 de febrer de 1920. Formava part del grup polític majoritari, l'existència del qual es desprèn de l'elecció de càrrecs municipals, que estava compost, a més

d'ell mateix, per Jacint Seseras Birba, Isidre Pujol Cortada, Bonaventura Buscarons Suquet, Joan Guitart Guitart i Joan Flaquer Sanés. Sembla que aquest grup polític podria pertànyer a la Lliga Regionalista, atès que en la sessió de 3 de juliol de 1920 acordaren adherir-se als acords presos per les quatre diputacions relatius al traspass de serveis a la Mancomunitat de Catalunya, mentre que hi votaren en contra Salvi Ferrer Buscarons i Narcís Guerra Ballesta, membres pertanyents a l'oposició més conservadora i monàrquica. Sigui com sigui, tornà a ésser alcalde dos anys més, entre l'1 d'abril de 1920 i l'1 d'abril de 1922, i acabà la seva participació en la política activa amb el càrrec de regidor 5è fins al 3 de setembre de 1923. En definitiva, Josep Sabater destacà per una trajectòria política marcada pel control de l'alcaldia en un període especialment interessant pel comerç rosinc: la Primera Guerra Mundial significà una revifalla –per bé que momentània– del tràfic marítim a gran escala de Roses i la població esdevingué un centre portuari efervescent i concorregut.

Però, més enllà de la seva faceta de polític, Josep Sabater Calderó destacà per la seva afició a l'arqueologia recreativa, fruit de la qual fou el descobriment –ja esmentat– del dolmen del Turó de l'Home. Esdevingué, doncs, un descobridor recreatiu. Si bé la descoberta d'un monument funerari megalític és sempre una fita important per la col·lectivitat, Josep Sabater hauria de ser recordat com un dels promotors polítics de les primeres prospeccions arqueològiques contemporànies que s'han efectuat a Roses, en un context històric, precisament, en el qual es projectava l'enderroc de les ruïnes de l'antiga Ciutadella.

De tot plegat, tanmateix, caldrà ocupar-se'n detingudament i en profunditat. Sigui com sigui, els mèrits contrets per l'alcalde Josep Sabater Calderó feren que, malgrat que morís relativament jove –l'any 1926, a Badalona–, se li dedicués un carrer de la població, el 13 de juny de 1931, a partir d'una proposta del regidor Joan Denclar. Curiosament, a més, ha estat l'únic carrer que mai no ha patit un canvi de nom derivat de les dèries i les circumstàncies dels successius règims polítics. I, això sol, ja té un mèrit.

EL JOVE ALCALDE ARQUEÒLEG (i II)

El 12 de gener de 1915 es promulgava la Llei que cedia la propietat de la Ciutadella de Roses a l'Ajuntament de la vila. S'iniciava, així, un dels processos urbanístics més trascendents de la història recent de Roses, pel que significava de ruptura amb la secular tradició militar de la població i per l'ombra de perill que planaria sobre les restes arqueològiques que existien dins el perímetre afectat. Juntament amb la pretensió d'enderrocar les Muralles i procedir a la urbanització d'un eixample que havia de transformar Roses en una moderna i cosmopolita estació d'estiu, emergia un incipient corrent, nascut de la difusió del pensament noucentista —com encertadament ha posat de manifest l'historiador local Lluís Buscató—, que maldava per posar en valor el patrimoni cultural que, en bona part encara ignot, s'intuïa que hi havia.

Enmig d'aquesta tensió d'interessos contraposats, durant el mandat del jove alcalde Josep Sabater Calderó s'efectuaren les primeres prospeccions a la Ciutadella de Roses, sota la direcció del Dr. Bosch Gimpera. El mateix Sabater, juntament amb l'economista i polític de la Lliga Regionalista Frederic Rahola Trèmols (1858-1919), promogué aquest desembarcament d'arqueòlegs àvids de classicisme i d'antiguitat grega i romana, a imatge de la reixida experiència emporitana. Francesc Riuró, en el seu extens article titulat "Rhode i la colonització grega a la Mediterrània nord-occidental" (1992), esmentava com a "conseqüència d'aquestes gestions de Rahola i Sabater fou que Puig i Cadafalch visités Roses i que, davant l'evidència propiciada pels materials arqueològics, encarregués a Pere Bosch Gimpera... la realització de les primeres prospeccions, les quals s'efectuaren durant els mesos d'estiu de l'any 1916... Aquests [treballs] foren supervisats esporàdicament per Bosch amb la presència de Sabater, l'alcalde de Roses". Efectivament, pels diaris de treball que redactà Emili Gandia, encarregat de les tasques materials de les excavacions al jaciment d'Empúries, hom pot conèixer l'actuació de l'alcalde de Roses. Així, Gandia relatava com el 3 d'agost de 1916 foren rebuts per Sabater i Rahola, que "se nos presentaron para saludarnos y ofrecerse incondicionalmente... puesto que por instancia de los referidos Señores se efectuaba este viaje de exploración", els quals acompanyaren la comitiva al futur jaciment rosinc, de la mateixa manera que ho féu Josep Sabater el dia 5 amb el dolmen del Turó de l'Home que ell mateix havia descobert anteriorment.

Ara bé, Lluís Buscató, que ha investigat a fons aquestes primeres excavacions al recinte des-afectat de les Muralles en un article titulat “Noucentisme i arqueologia. Emili Gandia i les excavacions arqueològiques dels anys 1916 i 1917 a Roses”, precisava els límits d’aquesta fal·lera proteccionista: “... si bé hi havia certa voluntat de protegir i recordar el passat de la vila, a la pràctica es limitaven a una actuació superficial. De fet, mai van arribar a plantejar-se que les restes estructurals existents poguessin merèixer ser conservades per a la posteritat.” En aquest sentit, Josep Sabater tenia una visió antiquarista del patrimoni arqueològic, que primava la peça singular i excepcional per sobre la dimensió estructural del conjunt. Buscató defensa, fins i tot, que la valorització que la primera autoritat local feia de les restes arqueològiques no suposaven una possible paralització del projecte d’enderroc i urbanització del conjunt.

Josep Sabater apareix, en definitiva, presoner d’una gran contradicció, que només fou superada setanta anys després: des d’una visió fonamentalment decimonònica del patrimoni arqueològic, participa de l’ampli moviment noucentista de recuperació de l’antiguitat clàssica de Catalunya, mentre que assumia plenament el procés urbà d’enderroc de muralles que s’havia efectuat en multitud de ciutats catalanes —començant per Barcelona i Girona— com a avantsala d’un projecte de ciutat nova i moderna. Nogensmenys, s’albirava, ara ja clarament, un nou món, plenament contemporani, que havia de nèixer de les cendres de la Primera Guerra Mundial. Ara bé, malgrat les limitacions de l’actuació de Josep Sabater, hom no pot deixar de reconèixer que significà el primer pas en el llarg i embolicat camí de salvació de les restes gregues, romanes i medievals que guarda el clos fortificat rosinc. I, potser, el primer pas és sempre el més difícil i compromès.

EL CONSTRUCTOR DE CARTES DE L'ARMADA (I)

És un recurs habitual i certament encomiable dedicar determinats honors als conciutadans que han destacat en les seves respectives carreres professionals, és a dir, que han aconseguit ésser reconeguts més enllà dels estrictes límits municipals: artistes bohemis, escriptors de ploma llarga i fina, herois més o menys guerrers, polítics de promesa fàcil, religiosos de santedat pètria i centrifugada i, més recentment, esportistes de cos musculós i moviment àgil. Tampoc cal considerar-la una actuació infalible. Els errors existeixen i, a vegades, persisteixen. Un exemple—general a moltes poblacions i també patit a Roses—és el nomenament, el 24 de gener de 1926, de fill adoptiu de la localitat al dictador Miguel Primo de Rivera, una vergonya que no ho és tant pel fet en si mateix—només possibilitat en un context coercitiu—com per la manca de rectificació posterior en els moments de llibertat de què ha gaudit el país.

En canvi, semblen més encertades les atencions dispensades a un dels fills il·lustres de la vila, el “constructor de cartes de l’armada”—com ell mateix s’autodefinia—, Jaume Palmerola i Trulls. Cal advertir que sovint s’ha escrit el seu cognom erròniament, amb la forma Palmarola. Els registres parroquials i les cartes autògrafes transcrites en els llibres d’acords municipals confirmen la grafia Palmerola. Fou un cartògraf, escriptor i pintor que tingué un cert renom quan principiava el segle XX. L’Espasa y Calpe li dedicava als anys 20 un petit article, on el definia com un “pintor español contemporáneo...discípulo de la Escuela de Bellas Artes de Palma de Mallorca y de Antonio Rivas”; anys més tard, Joaquim Pla i Cargol, a les seves *Biografías Gerundenses* (1948), també recuperava la figura de Jaume Palmerola, del qual destacava els dos vessants més prolífics, la d’escriptor i la de pintor.

Jaume Palmerola i Trulls nasqué a Roses—concretament al carrer Capellans Tercer—el 14 de setembre de 1866, malgrat que Pla i Cargol, desencertadament, el fa néixer l’any 1868. Era fill de Pere Palmerola i Magdalena Trulls. Els avis paterns foren Manuel Palmerola (d’Orsega) i Rosa Subirà, mentre que els avis materns foren Jacint Trulls i Maria Solé (de Palau-saverdera). Les dades estrictament personals es clouen amb el seu casament amb la valenciana Maria Juan Ferrer, amb la qual tingué 2 fills, Pere i Maria. Després d’una vida

itinerant, com corresponia a un oficial cartògraf del ram de la guerra, que li permeté de viure a Vigo, València, Cadis o Palma, entre d'altres ciutats, morí al poble que el veié néixer el 31 de gener de 1931.

Com a escriptor publicà *Paisajes de España*, una mena de periple detallista de les costes ibèriques, sobretot de Catalunya i Galícia, i *Ejercicios de Dibujo Topográfico y de Paisaje Panorámico*—una obra que Pla i Cargol recorda que fou premiada i declarada “*de utilidad para la marina*”—, a més de col·laborar a les revistes *Ambos Mundos* i *Mundo Gráfico*, entre d'altres. També li hem documentat un article al diari *El Faro de Vigo*, publicat el 6 d'octubre de 1912, en el qual Palmerola descrivia la vila de Roses i en donava notícia dels fets històrics més destacats. Fins i tot, l'Ajuntament de Roses, en la sessió de 2 de novembre de 1912, acordava “...conste en acta el buen efecto que ha producido á la municipalidad el escrito de referencia enaltecendo esta villa y su bahía con hechos históricos...”. El mateix Palmerola agraiïa aquest reconeixement l'11 de gener de 1913: “Con verdadera sorpresa é interna satisfacci6n he recibido su oficio...ruego á V. transmita...mi profundo reconocimiento, por dar cabida á un hecho tan insignificante, como el que supone dicho artículo, encaminado unicamente, á exteriorizar la verdad que enaltece y que todo hombre bien nacido debe hacer resaltar en todas las tierras del Mundo, y especialmente en la suya...quedo doblemente agradecido, constituyendo para mi un timbre de honor, y algo muy íntimo a sumar á los amores que por mi tierra he sentido siempre; por ese pueblo generoso, noble, sufrido y bello, como una Arcadia de ensueño”. Tota una exhibició de parafernàlia sintàctica i de domini estilístic.

Però la verdadera transcendència de Jaume Palmerola i Trulls es deu a la seva activitat pictòrica, que caldrà analitzar amb més profunditat. Algunes exposicions, com les celebrades a la sala Parés de Barcelona o al Círculo de San Fernando a les acaballes de 1923 i principis de 1924—de la qual se'n féu ressò la Corporació en la sessió de 16 de febrer de 1924— foren elogiades per la premsa coetània. Caldrà comprovar, a més, en el proper bitllet, com es desenvoluparen les relacions que mantingueren les autoritats municipals de l'època amb Jaume Palmerola i Trulls.

EL CONSTRUCTOR DE CARTES DE L'ARMADA (i II)

Jaume Palmerola i Trulls, tan il·lustre com poc conegut rosinc, és identificat bàsicament per la seva faceta de pintor. La seva obra se situa dins els paràmetres clàssics de la temàtica paisatgística, que Joaquim Pla i Cargol, a les seves *Biografías Gerundenses* (1948), definia com “...de cierta densidad...”. Alguns dels seus quadres més significats foren *Los primogénitos del condado de Priegue*, *Després del ruixat*, *Capvespre a la vall del Frigoso* (1904), *Punta Castelo* (1906), *Des del Calvari*, *Mai e filla* o *Entre roures* (1910). Així mateix, coneixem 9 pintures més del Palmerola pintor, amb motiu de la seva donació a l'Ajuntament de Roses l'11 de maig de 1918: *Cap Finisterre*, *Contrallum* (Andalusia), *Reflexos* (arsenal de Maó), *Torrent d'Algameca* (Cartagena), *Preludi de tormenta* (Estret de Gibraltar), *Al pondre's el sol* (desembocadura de l'Ebre) i 3 pintures catalogades sota l'epígraf *Ametllers en flor* (Andalusia).

Aquesta donació era la gentil torna d'un altre assumpte. Efectivament, el 30 de desembre de 1916 s'acordava dedicar el carrer Capellans Tercer—carrer que veié néixer Jaume Palmerola— a la seva memòria (malgrat que encara era ben viu), en virtut de “...quienes hijos de casa humilde han sabido encumbrarse costeándose una carrera, gloria para la población de Rosas...”. De fet, no només es dedicava l'esmentat carrer a Palmerola, sinó que l'honor era compartit amb Joan Romañach, que no tingué tanta sort i que, sense raó aparent, ha acabat desapareixent de la memòria del veïnatge del carrer Capellans Tercer, malgrat que, oficialment, encara continui duent també el seu nom. Sigui com sigui, l'escultor figuerenc Joan Guiu fou l'encarregat d'instal·lar el rètol del carrer (ai el preu! La broma costà 22'2 pessetes de l'època).

Jaume Palmerola agrai la deferència no només per carta, donada a Cadis el 5 d'agost de 1917—amb allò de “...no sé ciertamente como expresarte mi efusión, mi íntimo reconocimiento, por el insigne, cuanto inmerecido, honor de que me has hecho objeto...”, sense falses modèsties, “...la loseta que lega mi nombre á la augusta, á la serena Posteridad, donde solo van los preferidos, los elegidos, por sus altas virtudes y talentos...”—, sinó amb l'esmentada entrega de part de la seva obra pictòrica i de 8 cartes de navegació confeccionades per ell mateix en l'exercici de la seva professió de cartògraf de l'armada. El 4 de juny

de 1918, l'Ajuntament acordà que els 9 quadres fossin exposats permanentment al saló de sessions de la casa capitular, una vegada "...se hayan adornado de los marcos correspondientes...", encàrrec que fou adjudicat al fuster Pau Solà i Brunet i que costà 50 pessetes. Curiosament, es feren 10 marcs i no 9, cosa que indica que s'emmarcà un dels plànols de l'armada, que segurament devia correspondre a la carta marítima de la badia de Roses.

Però allò més curiós ha estat la desaparició tant dels 9 quadres com de les 8 cartes nàutiques. No ha quedat ni rastre de la seva existència, han literalment volat. Què ha passat? S'han perdut? S'han malmès? Han estat saquejats per algú aimant dels petits tresors de la població? Som un poble, massa vegades, sense respostes. Què hi farem! És la tònica general del país.

En definitiva, Jaume Palmerola i Trulls fou un dels emigrants rosincs que més projectà la seva filiació originària sobre els territoris en què visqué, ja fos des de les pàgines d'El Faro de Vigo, ja des de les mostres de pintura que realitzà a Barcelona o a l'Academia de Bellas Artes de San Fernando. No ha d'estranyar que la prolixa correspondència entre Palmerola i l'Ajuntament de Roses s'articuli en un pla institucional, fonamentalment circumspecta i ponderada davant un conciutadà que aconseguí un relleu professional i artístic reconegut. Nombrosos rosincs i rosinques de la mateixa època hagueren de marxar a la recerca d'oportunitats econòmiques i professionals, alguns amb cert èxit, d'altres amb dificultats. Palmerola fou important per als rosincs que mantingueren la residència en aquest tros de badia, em sembla, per la il·lusió i l'orgull que irradiava veure un veí reeixit i complet i creure en les possibilitats reals de millora.

EL "TIET D'AMÈRICA"

Actualment, Roses és una població receptora de població, d'immigrants. La diversitat d'origen és un dels trets significatius i enriquidors d'aquest fenomen: magribins, europeus i sud-americans; en definitiva al voltant de dues mil persones que han fixat la seva residència a la nostra vila. Aquest degoteix de sang nova fa de Roses una ciutat cosmopolita, prenyada de llengües llunyanes, de costums diferents i de colors suggeridors. Aquest procés migratori, juntament amb el turisme, hauran estat els dos processos econòmics i socials més determinants del segle XX.

Exactament 100 anys abans, però, la situació era diametralment contrària. Roses era una població, com moltes altres de la marina catalana, que exportava els seus excedents de població a altres terres, usualment americanes, típicament més promeses i riques. Fou un procés d'una certa importància per la quantitat de persones que afectà i, sobretot, per la incorporació de noves visions i maneres de pensar dels que tornaren, sovint amb fortuna dispar. Els expedients de les quintes, conservats a l'Arxiu Municipal, de final segle XIX i de les primeres dècades del XX estan farcits de joves pròfugs, la destinació dels quals calia cercar a Buenos Aires, Montevideo o l'Havana. És el cas de Bonaventura Buscarons i Espelt, nascut a Roses el 1868 i mort a Montevideo el 1948. Era un mariner que arribà a l'Uruguai el 1899, tot escapant-se del vaixell on treballava per no haver de servir a l'exèrcit. A més, un fill seu, Edgard, fou diputat nacional del seu país d'adopció. Per a molts d'aquests joves l'aventura americana significava l'oportunitat de guanyar-se dignament la vida, de trobar noves sortides laborals i professionals, de fugir d'un entorn econòmicament eixarreit. En definitiva, fou una història per a cada cas.

L'emigració americana és un tema que s'ha estudiat amb profusió els darrers anys, coincidint amb la celebració del 5è centenari del descobriment d'Amèrica. Amb tot, la zona més treballada han estat les comarques de la Selva, el Maresme i la zona del Garraf, àmbits amb una major densitat d'*americanos*. Roses ha restat al marge d'aquesta recerca de convilatans a Amèrica. No obstant això, s'edità fa uns anys un *Diccionari dels catalans a Amèrica*. És, doncs, una segona font per elaborar un inventari de rosincs afincats al Nou Continent. No disposem d'una llista completa ni fiable, d'una anàlisi definitiva, però sí que s'ha millorat en el coneixement d'aquest aspecte de la història del poble. L'emigració rosinca no fou protagonitzada per un grup

homogeni de persones. Evidentment, predominaren els que cercaren mar enllà noves opcions per al seu futur material. Els exemples són nombrosíssims, com el de Teodor Payret i Brunet i la seva esposa Josepa Rués i Payrà, establerts a Guayaquil (Equador) on regentaren un restaurant fins a la seva tornada el 1933, o bé el seu germà Joaquim Payret, localitzat a Veneçuela. Un altre cas és el de Pau Buscató, patró de vaixell, emigrant forçat per causes econòmiques el 1907-1908 a Buenos Aires, ciutat on exercí de botiguer. La vocació comercial és recurrent i hom la retroba en Josep Maria Alcañiz i Valentí, també natural de Roses, gerent d'una empresa d'electrodomèstics a Sao Paulo i secretari (1959) i president (1962) del Centre Català de la ciutat. Salvador Espelt i Gelabert en fou un altre exemple: emigrat el 1907 al Paraguai, on fundà el Nuevo Almacén Catalán l'any 1916, fou secretari del Centre de Magatzemistes Minoristes. Veí seu, Miquel Giralt i Compte arribà a Asunción el 1905. Fou un petit botiguer que, a més, era membre de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, dada que permet inferir l'enyorament que sentí per la seva terra. És la mateixa associació en què col·laborà i ocupà diferents càrrecs directius Pere Marés, comerciant de llibres, arts gràfiques i joguines al Paraguai. També es dedicà a l'exportació de cuiros, tabac i cotó. Més: Manuel Jordà i Llorenç, natural de Cadaqués però mort a Roses, s'estava a Cuba el 1910. Residí a l'Havana i a Sancti Spiritus. Després anà a Mèxic i obrí una botiga que fou saquejada per Pancho Villa, fet que l'obligà a retornar, arruïnat, a Sancti Spiritus. Amb tot encara tingué esma de fundar una tabaqueria que hagué de deixar per problemes de salut, els mateixos que l'obligaren a retornar a Catalunya. Un darrer cas pot ésser el de Jaume Buscató i Cufí, que entre 1924-1936 fou un pastisser d'un vaixell del Marqués de Comillas, de la companyia Transatlàntica, i que navegà per tot el continent americà.

També hi ha el grup d'emigrants per raons polítiques, a causa bàsicament de la Guerra Civil. Josep Martí i Sanés, nascut el 1919 i mestre de l'escola del Pòsit de Pescadors, n'és un. S'instal·là a Montevideo el 1952 on va estudiar a l'Escola de Professors. Fou soci i exsecretari del Casal Català. Més coneguts són els membres de l'extensa família Pi-Sunyer. Ja des de Francesc Sunyer i Capdevila menor (Roses, 1826– Montevideo, 1916), germà petit del ministre d'Ultramar (1873) Francesc Sunyer i Capdevila major, els Pi i Sunyer han estat assidus residents, obligats per raons polítiques, a Amèrica. Són els representants d'una de les més il·lustres famílies catalanes del segle XX, en la qual abunden els metges, polítics, sociòlegs i antropòlegs, grans participants en el desenvolupament científic i econòmic del continent de recepció.

CONSIGNATARIS DE BUCS DE VELA

El 1918 el calafat d'en Seseras, Guitart i Pujol estava construint un pailebot de tres pals i de 300 tones de carregament, per encàrrec del consignatari marítim de la plaça Josep Rahola i Berga. Hom s'apressà a complir la feina, certament important, atès que es tractà d'un vaixell –botat amb el nom de *Vila de Roses*– de 30 metres d'eslora, 7,6 de mànega i 3,6 de puntal, amb un motor de 90 cavalls. Roses, d'altra banda, no tenia una tradició extensa en la construcció de grans velers. Fins i tot, els mestres d'aixa Seseras, Guitart i Pujol s'hagueren s'ajuntar i bastir un edifici on instal·lar l'asserradora. En aquell moment hagueren de llogar 20 operaris per fer realitat el pailebot. Fou tota una empresa al servei de l'esmentat consignatari Rahola.

Els consignataris de bucs de vela eren els encarregats en el món comercial de transportar les mercaderies d'un negoci determinat al seu punt de destí, generalment a un tercer que les havia adquirides prèviament. Usualment, eren corresponsals de firmes comercials estrangeres. En l'àmbit local foren una de les manifestacions de la incipient burgesia autòctona, enriquida –més o menys, segons els casos– amb el mercadeig marítim. El seu gran moment coincidí amb el període de màxima exportació de vins i aiguardents a França, Itàlia, Suïssa i Àustria durant les dècades de 1860 i 1870. Amb tot, la presència de consignataris marítims a Roses es perllongà encara fins a mitjan segle XX. Durant el primer terç del segle XX desenvoluparen a Roses aquesta activitat comercial 6 consignataris. El primer fou Miquel Buscató i Sabaté, que s'hi dedicà des del 1890 fins al 1913. El seu negoci era al carrer de l'Ensenada, actualment avinguda de Rhode. El següent va ser Josep Rahola i Berga, que fou qui exercí durant més anys de consignatari (1901-1924). S'estava al carrer Dr. Pi i Sunyer, just al costat de Baldiri Llorens i Rahola que inicià l'activitat el 1913 i fins al 1926. Ambdós foren membres d'una llarga nissaga de comerciants que enfonsen les seves arrels al segle XIX, amb innombrables agents de duanes i consignataris, algun dels quals es feren construir les més espectaculars cases nobles de Roses.

Un quart consignatari, encara que per poc temps (1924-1928), fou Andreu Ferrer i Buscarons, persona que realitzà posteriorment altres feines, sempre relacionades amb el comerç marítim. Així, fou comissionista fins al 1937 i pràctic del port de Roses fins a l'any següent

(1938). El seu fill, Joan Ferrer i Camps, reprengué l'activitat a partir de 1930, al mateix lloc, al carrer Hornos, 49. Fou el darrer consignatari de Roses, atès que el seu negoci romangué obert fins al 1958. El sisè consignatari de Roses d'aquest període fou Miquel Rigau i Gratacòs, entre 1928 i 1931.

Tanmateix, hom comprova com la segona meitat de la dècada de 1920 veié un instens moviment de consignataris; en definitiva, una gran precarietat empresarial. Mentre alguns plegaren veles (Rahola, Llorens i Ferrer), d'altres obriren corresponsalia, encara que generalment foren iniciatives de poca durada. El resultat fou que a partir dels anys 30, paral·lelament a la decadència del port de Roses com a centre comercial, només es mantingué un consignatari de bucs de vela. La competència d'altres ports (Palamós, Sant Feliu de Guíxols i Barcelona), la transformació de les xarxes de distribució i de destinació de les mercaderies, els efectes de la crisi econòmica de 1929 i, finalment, la situació perifèrica de Roses respecte als centres industrials de Catalunya foren les causes del seu lent esllanguiment comercial. És, en certa manera, el mateix procés que s'esdevingué amb el transport de passatgers, en què *El Ampurdanés* fou el darrer correu marítim que enllaçà Roses amb la resta de ports fins a Barcelona i que tan esplèndidament recreà Pere Pi-Sunyer i Bayo en el seu llibre de memòries *Del vell i del nou món*.

En tot cas, Roses visqué uns anys d'autèntica febre comercial que incidí de manera remarcable en la configuració urbana i portuària de la població. Es construïren diversos molls de descàrrega —simples passarel·les de fusta de caràcter bastant precari— a finals del segle XIX i principis del XX davant del carrer Varadero i de la plaça Catalunya, s'iniciaren les obres del port el 1902, que continuaren amb intermitències fins a la dècada de 1980, i s'obrí la carretera anomenada de Roses al Far el 1930, via que havia de facilitar l'arribada i la sortida de carruatges i camions de transport de mercaderies fins al port comercial. Malgrat tot, és important de remarcar com al darrere d'aquest port de cabotatge, dedicat a la sortida dels productes de la comarca (cereals i suro d'Agullana i Darnius), florí una nova classe social mercantil composta de consignataris de bucs de vela, agents de duanes, intermediaris comercials i, fins i tot, agents consulars que donaren una embranzida econòmica a la població. En definitiva, fou tot un sector econòmic que s'haurà d'estudiar i avaluar en la seva justa mesura.

JOSEP RAHOLA BERGA, UN VELL MARINER

“La familia Rahola era más permanente que nosotros en Rosas...Vivía, por ejemplo, don José, viejo marino, que exageraba sus condiciones de lobo de mar para infundir respeto, aunque la paz de aquella vida no daba ocasión a mostrar el carácter”. Amb aquestes paraules —publicades a *La Vanguardia* el 23 de juliol de 1960— Josep Maria Pi-Sunyer, notable advocat establert a Barcelona, descrivia Josep Rahola i Berga (Roses, 1856-Roses, 1923). Aquest “vell mariner” havia estat propietari, consignatari de bucs de vela, comerciant i un dels polítics destacats de la Rosas del segle XX. Tot un burgès de l’antiga escola.

Josep Rahola Berga era fill de Pere Rahola Batlle i d’Anna Berga Sastre, ambdós de Cadaqués. Així mateix, tant els avis paterns (Pere Rahola i Catalina Batlle) com els materns (Francesc Berga i Catalina Sastre) també eren de Cadaqués. Es casà tres vegades. Primer amb Antònia Brunet Prades, de Barcelona, amb qui tingué una filla, Anna. Una vegada vidu, es tornà a casar amb Rosari Pou Constantí, de Figueres, i Ramon en fou un altre fruit. Finalment, estigué casat en terceres núpcies amb Elvira Morell Birba (Roses, 1861), sense que tingués descendència d’aquest matrimoni.

Fou un dels membres més acabats d’una important família burgesa, dedicada als negocis de caràcter comercial i que, alhora, arribà a participar en la política al més alt nivell. Fou oncle, per exemple, del diputat a Corts i ministre de Marina i de la Guerra, Pere Rahola Molinas (Roses, 1877-Barcelona, 1956) —que Josep Maria Pi-Sunyer descrivia com un home “...de extraordinaria popularidad...hábil abogado, gran orador, del cual se contaban siempre anécdotas parlamentarias, no desprovistas de gracia...”— i germà del també diputat a Corts, Pere Rahola Berga (Roses, 1848). Estava emparentat també amb la família de comerciants i consignataris marítims dels Llorens, extensament representada per l’avi, Baldiri Llorens Palau; el pare, Baldiri Llorens Romañach; els fills i regidors, Baldiri i Trinitat Llorens Rahola, i el nét i també regidor, Alfons Llorens Mateu.

Políticament, Josep Rahola i Berga estigué afiliat (*of course*) a la Lliga Regionalista. Ancorat en la vida política local, fou síndic municipal (1904-1906) i vocal de la Junta d’Inspecció,

Vigilància i Administració de les Obres de la Presó de Figueres (1905). En la següent legislatura, fou primer tinent d'alcalde (entre 1906 i 1907) i, finalment, alcalde de Roses durant 5 anys, fins al 1912. Així mateix, destacà com a mecenes local: el 1904, per exemple, regalà al municipi una romana (bàscula) i féu un avançament de 500 ptes., reintegrables en el pressupost municipal, per poder atendre les despeses de construcció d'un pont nou de fusta sobre la riera Ginjolers.

Ara bé, més enllà de la seva presència en la política local, Josep Rahola i Berga fou molt conegut a la Vila per la seva dedicació professional al comerç marítim, documentada, almenys, des de 1901 i fins a la seva mort. Ja vell, Josep Pi i Sunyer ofereix una panoràmica de la placidesa de la senectud a Roses, encarnada en la figura del vell Rahola: “Don José tenía un almacén que le permitía actuar como consignatario de las pocas embarcaciones que arrivaban. La preocupación matinal, la constituía, generalmente, el tiempo. ¿Qué viento va a levantarse? A las diez de la mañana el mar parecía un lago y los primeros días de octubre...todo ofrecía un adormecimiento singular. El señor Rahola, con algún amigo o pariente que trabajaba con él, miraba el horizonte y movía la cabeza. *‘Dentro de media hora soplará el ‘gargal’*. Alguien le hacía alguna observación, pero no la atendía. Su condición de marino viejo le daba la seguridad de ser infalible. Después el ‘gargal’ soplabo o no soplabo, pero se había pasado una hora con el comentario y a poco que se mirara alguna libreta o se copiara alguna carta con una vieja prensa...la mañana hábil había ido transcurriendo y era hora ya de marchar a casa, comer tranquilamente y hacer después la siesta”.

Certament, és una visió idíl·lica i calculadament inexacta. Tanmateix, les paraules de Josep Pi-Sunyer transmeten la candidesa de Roses en plena tardor —“...las gentes habían marchado a la ciudad...”— i transporten l'extranya sensació balsàmica de la calma i “...el sosiego extraordinario en la existencia de aquellos hombres”, potser burgesos i benestants, però amatents al gregal, a l'horitzó i a l'ineluctable pas del temps.

L'AGENT DE LA LLOYD'S

Des de 1921, Roses ha disposat d'una agència local de la companyia d'assegurances marítimes més important del món, la famosa Lloyd. N'obtingué la representació Baldiri Llorens i Rahola i la continuaren el seu fill, Alfons Llorens i Mateu, des de 1945 fins a 1986, i, des d'aleshores, el seu nét, Ivo Llorens. La Lloyd, de fet, més que una empresa, és un sindicat o una associació d'asseguradors marítimes els orígens de la qual es remunten a les darreries del segle XVII. La seva activitat també s'estén al registre de navegació i a la classificació de les naus dedicades a la marina mercant: és l'anomenat Lloyd's Register. L'increment del comerç marítim registrat al port de Roses en el transcurs de la Primera Guerra Mundial degué impulsar els directius de la Lloyd a establir-hi un agent permanent.

L'elecció de Baldiri Llorens i Rahola (1879-1945) com a representant no fou casual. Era el darrer membre d'una llarga dinastia d'empresaris relacionats amb el comerç marítim. El seu avi, Baldiri Llorens Palau (Cadaqués), i el seu pare, Baldiri Llorens Romañach, intervingueren intensament en la ruta atlàntica –sobretot amb Cienfuegos (Cuba)– i en el comerç de cabotatge. D'aquestes activitats es conserven els llibres de comptabilitat, una autèntica joia documental per a l'estudi de la participació de Roses en els corrents econòmics generals. El mateix Baldiri Llorens i Rahola fou consignatari de marina entre el 1913 i el 1926, intermediari comercial i protagonista de multitud d'iniciatives econòmiques i financeres. En aquest sentit, cal destacar la fundació de la Banca Casals i Llorens de Figueres –de la qual fou codirector– o la corresponsalia de la Banca Catalana a la mateixa capital comarcal. També representà la naviliera britànica Mc Andrews. En definitiva, fou un dels més importants comerciants i intermediaris rosincs del primer terç del segle XX. La seva vida pública es completà amb la participació en la política municipal, adscrit a les files de la Lliga Regionalista i, posteriorment, a Acció Catalana. Fou regidor entre 1914 i 1918; alcalde, durant la Dictadura de Primo de Rivera, el 1923-1924; jutge municipal el 1939-1940 i membre de la Junta del Pòsit de Pescadors.

L'oficina de l'agència estava situada a la plaça Catalunya, a la casa familiar, a cal Guero. Les funcions del representant de Lloyd i Mc Andrews pivotaven al voltant de la gestió de nau-

fragis, avaries, accidents marítims, abordatges i pèrdues de càrrega. El delegat s'encarregava, sobretot, dels assumptes referents a la recollida d'informació de primera mà, a l'encàrrec d'informes pericials sobre els esmentats successos —és paradigmàtic el cas del vapor grec *Phedon*, enfonsat intencionadament al baix de la Ferrera—, a la repatriació dels naufragats —si fos el cas— i, en definitiva, de tramitar la paperassa administrativa que generaven els atzucacs marítims. No ha d'estranyar, per tant, que es tramitessin situacions tant disperses com el deteriorament d'una partida de fusta de pi roig transportada pel vapor danès *Carmen* el 1931, el naufragi —per torpedinament— del *Llanishen* el 1917 a Cadaqués, l'abordatge del *yacht Sydalg II* el 1933 o els desperfectes de la càrrega de fusta del vapor iugoslau *Ljubica Matkovic*, el 1936.

Tanmateix, les funcions del delegat de la Lloyd no es reduïen únicament a aquest aspecte, que hom podria qualificar de catastrofista. Cada any havia d'actualitzar les dades nàutiques, infraestructurals i comercials del port de Roses, trametre l'*Annual Statement of Fees* (honoraris de les gestions), informar i notificar del trànsit de mercants per la badia de Roses i atendre les peticions més puntuals i esporàdiques que es poguessin formular. Algunes de les gestions que se li encarregaven podien ser prou importants: un exemple el podem trobar en el seguiment de les instruccions referents al control del comerç alemany durant la Segona Guerra Mundial.

Tanmateix, la davallada de la importància del comerç marítim despatxat des del port de Roses d'ençà la dècada de 1940 féu que la intervenció de l'agent de la Lloyd perdés protagonisme, sobretot davant altres representants de la costa gironina, principalment Palamós i Sant Feliu de Guíxols. En el transcurs dels anys 60 i 70, l'arribada periòdica de creuers turístics animà un xic l'esllanguiment administratiu de l'agència rosinca. Actualment, la presència de la Lloyd i Mc Andrews a la població és gairebé testimonial, però continua existint l'agència del complex assegurador britànic a Roses, en record d'uns temps en què el fum d'un vapor arribant per les Medes era un fet absolutament normal, gairebé avorrit.

No és freqüent identificar un espia de la Primera Guerra Mundial, ja sigui pel seu reduït nombre com per la discreció que envolta i requereix l'activitat i que qualsevol practicant segueix estrictament. I encara ho és menys localitzar-lo a Roses, un poble que, de bell antuvi, durant el segle XX, no ha estat un objectiu de primer ordre en els serveis d'intel·ligència internacionals. Malgrat tot, en el transcurs de les grans topades bèl·liques d'època moderna a la Ciutadella, el recurs a l'espionatge de les posicions i de les estratègies enemigues fou un argument usual en la guerra. En aquestes condicions, la recerca és difícil i, gairebé sempre, cal recórrer a fonts documentals indirectes i als testimonis orals coetanis.

No obstant això, existeix el cas d'Heinrich Zoeller de Vissel, ciutadà alemany afincat a Roses des de 1908, segons el padró municipal d'habitants. Nascut el 1869 a Darmstadt, estava casat amb Luisa Breitschiovverdt Haas i posseïa el títol d'enginyer civil. El seu domicili era, el 1910, el carrer Nou Figueres, 9, encara que a partir de la dècada de 1920 apareix l'adreça més coneguda de carrer Pi i Sunyer, 33, és a dir, a l'actual plaça de Catalunya. Els qui conegueren el matrimoni afirmen que eren molt reservats, que ningú, tret de la quitxalla de les cases veïnes, havia accedit mai a la seva residència i que —és pura anècdota— eren uns grans aimants del verat fumat. Es desconeix la data exacta de partença de Roses, però, amb molta probabilitat, fou pels volts de l'any 1936, atès que no apareixen en els padrons de 1940 i 1945.

Durant els seus primers anys d'estada a Roses, Zoeller dirigí, juntament amb el senyor Quintana de Barcelona, la pedrera de marbre blanc situada entre Falconera i Montjoi, just a tocar el mar, esmentada en el diccionari de Pascual Madoz el 1849. Aquest negoci està documentat entre 1907 i 1909 en els llibres de matrícula industrial, malgrat que degué durar més temps atès que, al voltant de 1912, Zoeller construí una rampa de descàrrega fins al mar. Era un magnífic emplaçament per desenvolupar les seves activitats d'espionatge, atesa la facilitat per desembarcar col·legues espies i material alemany, per controlar el trànsit marítim i, finalment, per afavorir l'habitualment dels submarins alemanys durant la Primera Guerra Mundial. Al recinte de les instal·lacions de la pedrera es guardava molt de

material ferroviari que, segons deien, havia de servir per connectar Roses amb l'estació de Vilajuïga.

És precisament durant el període de la Primera Guerra Mundial (1914-1918) que Heinrich Zoeller de Vissel treballà més intensament d'espia. Fou corrent que els ciutadans alemanys dispersos pel món col·laboressin amb els serveis secrets del seu país, com molt bé mostrava la mítica pel·lícula *Casablanca*. Així, tenim notícia, per exemple, que el setembre de 1917 un espia alemany resident a Roses, anomenat Krauss —però que, amb tota seguretat, era el mateix Zoeller—, s'havia desplaçat a Barcelona per informar que un submarí alemany havia estat enfonsat per torpediners francesos. La informació prové dels arxius de l'ambaixada francesa, és a dir, d'un altre espia que devia operar per aquesta zona, molt possiblement a Roses mateix, i que controlava a Zoeller.

Acabada la primera gran contesa mundial, el matrimoni Zoeller– Breitschjoeverdt s'estigué un temps a Barcelona, malgrat que retornaren a Roses posteriorment. En els padrons d'habitants posteriors (1925 i 1930) continuen apareixent com a veïns de Roses. Sigui com sigui, la seva relació amb la nostra població no s'acabà amb les peculiars activitats desenvolupades a favor de l'Estat alemany. La seva condició d'únic enginyer afincat a la població facilità que l'Ajuntament li encarregués el 1916 el projecte d'urbanització de la Ciutadella de Roses, que fou informat desfavorablement per l'Acadèmia de Belles Arts de San Fernando.

Allò més curiós, malgrat la discreció amb què actuava Zoeller, és que tot el poble conegués l'existència d'un espia alemany entre ells i que fos tinguda per una cosa perfectament plausible. La indiferència davant el fet em sembla un senyal inequívoc de la distorsió que el cinema ha projectat sobre la figura dels espies, sempre excepcionals, lluents i disposats a seduir una esplèndida senyora. Zoeller estava normalment casat, desenvolupava una feina corrent i duïa una vida quotidiana assimilable a la de qualsevol altre veí. A pesar que no el vaig conèixer —evidentment—, la seva edat madura no li devia permetre excessives filigranes atlètiques, una altra de les imatges arquetípiques dels espies. En definitiva, era l'anti 007, un James Bond a la rosinca, que, lluny de regalar-se amb caviar i cava, s'alimentava bonament amb verat fumat.

EL MARBRE DE CARRARA, A ROSES

Sobre els costers decididament inclinats de la platja de Montjoi existeix un jaciment de marbre gris blauet, amb venes blanques, conegut i intermitentment explotat de fa segles, d'una qualitat excepcional, “de igual densidad y peso específico que el conocido Mármol italiano ‘Bardiglio’ de Carrara”, segons afirmava l'enginyer –i espia– alemany afincat a Roses, Heinrich Zoeller de Vissel, que va ser el responsable de la darrera explotació industrial d'aquesta pedrera. És un marbre compost de carbonat de calç gairebé pur, “finamente cristalizado, muy macizo y compacto”, amb un pes específic de 2700 kilograms per metre cúbic.

Es tracta d'una marbrera, que Zoeller estimava considerable, disposada en bancades de capes superposades de 2 a 5 metres de gruix i amb una amplada variable entre els 80 i 120 metres, que s'estenia de manera compacta per tota la muntanya fins a desguassar al mar. L'enginyer alemany calculava que, només en l'àmbit de la seva propietat, hi havia 16 milions de metres cúbics de marbre explotable, “sin tener en cuenta la profundidad, que deberá producir una cantidad de metros cúbicos mucho mayor aun”. L'explotació es podia fer a l'aire lliure, atès que “el yacimiento va cubierto en poco espesor de calizas y pizarras, y ligeras capas de tierra”.

Mármoles de Monjoy era l'empresa que Heinrich Zoeller creà per explotar aquesta pedrera. Estava domiciliada a Barcelona, a la plaça de Tetuan, número 30. En el projecte o memòria redactat per aquest enginyer amb la finalitat d'aconseguir el capital necessari per iniciar l'explotació del jaciment, es considerava que calia una inversió inicial d'un milió de pessetes, mitjançant accions o participacions. Les expectatives de negoci eren prou eloqüents: calia produir uns 300 metres cúbics mensuals –“producción relativamente pequeña con el personal presupuestado”–, és a dir, uns 3600 metres cúbics anuals, i amb el benentès que “el precio actual mínimo de venta en Barcelona hoy es unas 300 pesetas por metro cúbico”, s'aconseguia una venda mínima de 1.080.000 pessetes anuals, a les quals calia descomptar unes despeses d'explotació de 180.000 pessetes i unes càrregues financeres d'un 130.000 pessetes. El benefici net era, per tant, de 770.000 pessetes anuals, a les quals hom

havia de restar 360.000 pessetes corresponents al transport fins a Barcelona dels esperats 3600 metres cúbics de marbre arrancat —a raó de 100 pessetes per metre cúbic. El benefici líquid a repartir entre els socis era, consegüentment, de 410.000 pessetes o, el que és el mateix, un 41% sobre la inversió inicial. Zoeller considerava, per tant, que es tractava “de un negocio de muy sólida base y de seguros beneficios para el capital que en ello se emplea”, atès que “el producto de la cantera es un Mármol muy apreciado...y de mucho consumo, en su colocación y venta en el mercado, tanto del país como en el extranjero, es fácil y a precios muy remunerativos y beneficiosos, asegurando una buena renta al capital empleado en su explotación”.

L'enginyer no obviava que, d'una banda, la mà d'obra a Roses era abundant i barata “y, en general, los hombres de la comarca son buenos operarios”. De l'altra, el transport via marítima era ràpid i sense entrebancs: a rem, fins a Roses, es tardava una hora i mitja; i a motor, el trajecte no suposava més de mitja hora. A més, una Reial Ordre de 28 d'octubre de 1911 concedia l'autorització per construir un moll de càrrega de 65 metres de llarg per 4 d'ample, segons el projecte que aprovaren els ministeris de Foment, Guerra i Marina. Heinrich Zoeller també havia sol·licitat i obtingut del Govern l'habilitació de la cala de Montjoi com a port de cabotatge, apte per a l'entrada de material, eines i màquines i la sortida del marbre als mercats de destí. El fons marí de Montjoi permetia l'accés “a la bahía de toda clase de embarcaciones, hasta vapores de gran calado”. Finalment, l'enginyer remarcava que la pedrera se situava a prop de la costa i era ben senzill de construir un pla inclinat —dotat de vies— per transportar a peu de moll la producció mitjançant vagonetes.

En definitiva, l'explotació de la pedrera de marbre blau de Montjoi per part de l'enginyer alemany Heinrich Zoeller —que també explotà la mina de la cala Lladó, un lloc ben conegut pels submarins alemanys durant la primera contesa mundial— és un exemple més de les intenses imbricacions de Roses en un món econòmic que, a principis de segle XX, era ben proper. Les coses, però, foren més complicades —guerres, recessions econòmiques, etc.— i Zoeller abandonà l'explotació de la marbrera. L'any 1943 vengué la propietat a un compatriota alemany.

L'ascens social d'una classe benestant, burgesa, potent econòmicament i delerosa de mantenir els vincles ancestrals amb el seu poble d'origen, va provocar a principi d'aquest segle una petita febre constructora centrada en la primera línia de mar. El paisatge, el mar concretament, incorporava lentament una nova valoració estètica enfront del tradicional valor de canvi que havia tingut (pesca i transport). El centre del pes social –en definitiva, el poder local– es desplaçà del que hom podria anomenar *carrer de dintre* (abans carrer Sant Elm, l'actual Dr. Pi-Sunyer) al balcó marítim que s'oferia als ulls a l'altre costat. El resultat fou una arquitectura nova, inspirada en el modernisme capitalí, traduïda als gustos populars. S'erigí, doncs, l'*skyline* més tradicional de Roses, la línia, la forma i el color que durant dècades identificà la població.

Els protagonistes d'aquest fenomen foren, d'una part, els propietaris, molts d'ells *culs blancs*, gent de Barcelona amb temps i possibilitats d'estiueig; metges, arquitectes, advocats, comerciants o consignataris marítics. D'altra banda, els mestres d'obres, professionals que, de Roses estant, importaren unes noves maneres arquitectòniques durant la primera dècada del segle XX. És el cas d'Àngel Marés i Fontseya (1855-1935) i del seu fill Joan Marés i Marés (1879-1916), autors de la major part d'habitatges burgesos. Aquest binomi és el referent local del moviment modernista de caràcter popular, estès, d'altra banda, per tot el territori català (en tenim exemples a la casa Serinyana de Cadaqués o la casa Ribera de Palamós). De fet, els Marés tenien obres fetes a Vilajuïga, Cadaqués o El Port de la Selva. A Roses, realitzaren 8 cases en la primera línia de mar. Algunes d'aquestes cases han estat enderrocades a causa de l'afany especulatiu per maximitzar l'espai a base de blocs d'apartaments d'escàs valor estètic però rendibles lucrativament. És el resultat, en paraules de l'arquitecte Lluís Marés i Feliu, d'unes aportacions equivocades basades en “propostes edificatives corresponents a imatges de *modernitat* com a element de progrés enfront a les imatges de l'*antiguitat*”.

Els exemples que es conserven són prou coneguts: la casa Mallol (1906), seu de l'ajuntament de la Vila, o la veïna casa Matas (1913). També ho és la casa de les Marqueses de Llinàs, recentment restaurada i amb una façana, igual que les altres, d'una qualitat remarcable. Altres habitatges dels mateixos mestres d'obres són la casa Canals (actual Oficina de Turisme), la

façana de la qual fou parcialment remodelada el 1941, i la casa de Ramon Rahola (plaça Catalunya, 3). Totes han sobreviscut al pitjor període urbanístic de Roses d'aquest segle (*grasso modo* 1960-1980) i poden lluir, en molts casos, unes esplèndides façanes, uns frescos interiors virtuoses o uns treballs ceràmics de primer ordre. Amb el temps han esdevingut senyals d'un moment històric i d'unes formes de viure determinades. No és el cas d'altres construccions, amb idèntics valors arquitectònics, que s'han enderrocats: la casa de Baldiri Rahola (1901, av. de Rhode, 93), catalogable en el neoclassicisme romàntic, la residència de Pere Rahola (avinguda de Rhode cantonada carrer Josep Cervera i Bret) —amb una exquisida fornícula que contenia una imatge religiosa de la Verge i el Nen Jesús en majestat— o la de Pere Pi i Calleja (1901), situada a l'av. de Rhode, 105 i enderrocada el 1982. Pere Pi i Calleja, d'altra banda, és un bon exemple d'aquesta classe burgesa resident estacional a Roses. Nascut a Barcelona el 1907, fou matemàtic i arquitecte. Fou professor en diverses èpoques i universitats i director del Centre d'Estudis Matemàtics de l'Institut d'Estudis Catalans (1935-1939). Autor de nombroses obres sobre matemàtiques, s'exilià a França i després a l'Argentina, on fou director de la Biblioteca Nacional (1942-1946), entre altres càrrecs. Retornat el 1957, morí a la Ciutat Comtal el 1986. Evidentment, les construccions dels mestres d'obres de la família Marés no foren les úniques que es produïren. Hom pot destacar la casa Pujol (1927), obra de l'arquitecte J. Esteve, en un corrent més proper a l'estil modern, dins el qual es pot citar el destacable conjunt arquitectònic del xalet Aubert (1935-1936), situat al Salatar, obra de l'arquitecte olotí Joan Aubert i Camps. Més proper en el temps (1941), hom troba la casa de Jaume Sanés (carrer Traginers, 6), de la qual destacava la seva façana neoclàssica i la casa Rozes (1962) a l'Almadrava, obra de l'arquitecte Josep Antoni Coderch de Sentmenat (Barcelona, 1918-Espolla, 1984) i declarada BCIN (1993).

En definitiva, ha estat un repàs somer i incomplet a un urbanisme nou, protagonitzat per una classe social, la burgesia, que pretengué deixar constància del seu ascens social i econòmic. Foren els qui descobriren una badia de Roses diferent, amb tots els matisos propis de qui contempla el mar de terra estant i, per tant, somniat, llegendari i bucolitzat. Foren els qui promogueren un procés arquitectònic caracteritzat per la qualitat estètica de les noves edificacions, com a via d'expressió del seu triomf personal sobre la terra. Amb tot, val la pena citar el corollari que l'arquitecte Lluís Marés i Feliu en realitzà: “crec que la façana de Roses al mar serà sempre transcendent com a línia de suport permanent en la seva evolució històrica”.

EL NOU PERSONAL POLÍTIC DE LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA

El 13 de setembre de 1923, el general Miguel Primo de Rivera protagonitzava un cop d'estat que el convertia en l'home fort d'un Estat en plena crisi institucional. Primo de Rivera, en paraules de l'historiador Josep Termes, "...pretenia tan sols acabar amb la guerra del Marroc, netejar l'Administració pública i establir la pau social...". Es presentava com un regeneracionista de la política espanyola enfront d'un sistema de partits dinàstics esclerotitzat i caciquista. Ras i curt, s'autoproclamava, en consonància amb la millor i més fecunda tradició colpista decimonònica, guardià i salvador de l'Espanya eterna, amén.

El nou panorama polític, que s'estendria de 1923 fins a l'abril de 1931 –amb l'adveniment de la Segona República–, originà diverses transformacions en les estructures de poder local rosinc. En primer lloc, i en lògica conseqüència al desig de dotar les administracions de noves cares, s'operà un procés de captació de nou personal polític. Les xifres són prou eloqüents: el primer consistori primorriverista (1923-1924) estava format per un 60% de polítics que mai abans havien intervingut en la cosa pública. Aquest percentatge davallà lleugerament –només lleugerament– en el segon ajuntament (1924-1925), format per un 54'54% de nous polítics, dels quals un 23'8% eren, al seu torn, nous respecte del període anterior. Aquestes xifres es mantingueren el període 1925-1927 (53'3%, amb un 33'3% de regidors que iniciaven ara la seva participació pública). Tanmateix, el trienni 1927-1930 veié com el 92% del personal polític local era de captació exclusivament primorriverista i, encara, el 58'3% no havia participat anteriorment en cap ajuntament. El darrer consistori (1930-1931) només disposava d'un 20% de polítics nous; la resta provenien bàsicament de les formacions conservadores –segurament de filiació dinàstica–, tals com Narcís Guerra Ballesta, Jacint Seseras Birba, Salvi Ferrer Buscarons, Josep Romañach Serrats o Jacint Romañach Seseras.

És indiscutible, per tant, la incorporació de nou personal polític –i la seva constant renovació– sota la dictadura del general Primo de Rivera. Amb tot, cal valorar el pes polític d'aquesta nova fornada de polítics locals (un 63'6% nascut en les dècades de 1870 i 1880). Els càrrecs estratègics dins l'ajuntament foren, massivament, ocupats per polítics amb

experiència anterior a la Dictadura. Així, només un alcalde, el mestre Pere Pont Sansballó (1927-1930), era de nova incorporació. La resta eren vells coneguts en la política local: Baldiri Llorens Rahola—molt possiblement membre de la Lliga Regionalista i, posteriorment, d'Acció Catalana—, Salvi Ferrer Buscarons, Pere Cusí Marés—cas excepcional de recuperació política, atès que fou el primer alcalde del segle (1899-1902) i absent de l'arena pública des de 1906—o Narcís Guerra Ballesta. Efectivament, el nomenament governatiu dels membres de l'ajuntament preveia que els càrrecs principals—l'alcaldia i les dues tinències d'alcaldia—fossin usualment per a personal format en la vella escola de la Restauració, amb l'ajuda inestimable d'alguns sectors del catalanisme de centredreta.

Aquest assaig de renovació del personal polític tampoc donà els seus fruits en el futur. Dels 24 regidors que es batejaren en política durant la dictadura de Primo de Rivera, només 2 repetiren responsabilitats durant la Segona República (Salvador Salamó Dunjó i Joaquim Roig Serra, ara sota les sigles d'ERC). Un bagatge realment pobre. Les autoritats franquistes, per la seva banda, recuperaren 6 regidors iniciats sota l'ègida del general i el seu Directori Militar: Jacint Romañach Seseras, Pere Godo Salamó i Silvestre Pous Ferrer—primer alcalde franquista i gestors, respectivament, de la primera gestora provisional el 1939—, Andreu Reda Brunet i Pere Falgàs Guitart—membres de la segona comissió gestora 1939-1948—i Jaume Vicens Coll, a partir del 1948. La dada demolidora, però, sobre el reiximent d'aquesta suposada regeneració o neteja de l'Administració pública és que el 66'6% (16 de 24) dels regidors captats en aquesta època dictatorial mai més tornaren a ocupar un càrrec públic a l'Ajuntament de Roses.

La desintegració de l'Estat restauracionista, controlat des de Madrid pels partits dinàstics liberal i conservador, era una realitat. L'intent de Primo de Rivera de donar solució als problemes polítics i socials d'Espanya des de dalt fou inútil, precisament perquè es realitzà sense qüestionar les bases corcades de l'aparell estatal. El cas de Roses és paradigmàtic: molta gent nova en la política local, però poc pes específic, que continuava en mans dels grups conservadors tradicionals i, en definitiva, nous polítics que acabaren ràpid la seva carrera.

EL REFERÈNDUM DE 1924

Els esforços regeneracionistes del règim dictatorial del general Miguel Primo de Rivera, instaurat l'13 de setembre de 1923, es traduïren, en l'àmbit local, en una espiral gairebé frenètica d'activitat pública, molt sovint centrada en la posada al dia de les grans infraestructures urbanes. Roses no fou cap excepció a la regla i en el transcurs de la dècada de 1920 s'endegaren una sèrie d'actuacions orientades a dotar la població d'uns serveis públics moderns i eficaços, una condició indispensable per aconseguir "...ser una de las playas de moda y de más numerosa y selecta concurrencia...". L'abastament general i suficient d'aigua potable, l'extensió de la xarxa d'enllumenat elèctric (en funcionament des de 1906), l'adquisició de terrenys per a les escoles públiques de minyons o l'impuls a la construcció de la carretera de servei al far, entre d'altres, foren algunes de les concrecions de l'ideari primorriverista; concrecions que, d'altra banda, empenyoraren l'erari públic durant una colla d'anys.

En aquest context, l'Ajuntament de Roses decidí municipalitzar el servei d'abastament d'aigua potable, una actuació que requeria adquirir prèviament les deus i el conjunt de drets que sobre les aigües posseïen Norbert Seseras i Francesca Batlle —en qualitat de vídua d'Alfred Seseras. Tanmateix, la manca del capital inicial necessari obligava l'Ajuntament a recórrer al finançament extern, mitjançant la concertació d'una operació de crèdit, per valor de 250.000 pessetes, amb el Banc de Crèdit Local. Era evident que la magnitud del tema exigia actuar amb cautela i amb el suport social i ciutadà indispensable.

Fou per aquesta raó que el Ple de l'Ajuntament de Roses decidí, el 3 de novembre de 1924, convocar un plebiscit popular per conèixer l'opinió de la comunitat. La ciutadania fou convocada el diumenge dia 9 de novembre, de 8 del matí a 4 de la tarda, al local de la sala de ball de Manuel Turró. El dret d'emissió de vot, que s'havia d'efectuar personalment, fou reservat a tots els homes i dones caps de família "...con casa abierta sostenida á sus costas...", és a dir, que fou un referèndum censitari, clarament orientat a afavorir els interessos de la classe propietària. L'Ajuntament garantia el secret del vot i les formalitats legals imprescindibles que havien de conduir tot el procés de manera transparent. En aquest sentit,

hom designà una mesa de control composta, bàsicament, per les forces vives –i d'ordre– del poble: el rector, Joan Ordeix; el jutge municipal, Pius Manuel Gallego (que també fou farmacèutic municipal); el mestre, Joan Murtra; el propietari i regidor suplent, Joan Brunet i Prades, i el primer tinent d'alcalde, Pere Cusí i Marés (1857-1929). Els seus suplents foren Pere Pi i Sunyer, Antoni Turró i Berta (1855-1931, exregidor), Joaquim Fonolleras i Cusí i, finalment, Josep Franco i Castej (1874-1956, membre gestor de la 1a Comissió Gestora franquista el 1939). Hom comprova, en definitiva, les imbricacions polítiques dels responsables de tutelar el procés consultiu.

S'establiren els mecanismes per donar la màxima difusió al plebiscit (bans, proclames, cries públiques, edictes i pregons) i, fins i tot, s'organitzà una reunió pública la nit abans de les votacions amb la finalitat d'informar a bastament sobre l'assumpte. El referèndum se celebrà sense cap tipus d'incident i el resultat fou contundent: 482 vots favorables a la compra de les aigües i a la concertació del crèdit necessari per gestionar directament el servei i cap vot en contra.

El resultat del plebiscit de 9 de novembre de 1924 vinculà l'actuació posterior del Consistori i, un cop finalitzats tots els tràmits administratius i legals i enllestit el projecte tècnic pertinent, que fou redactat per l'enginyer barceloní Cèsar Molinas el febrer de 1926, s'iniciaren les obres de les conduccions des del brollador del mas Ponach als domicilis particulars dels veïns. Potser no s'assolí l'objectiu que "...esta Villa será de las poblaciones del mundo entero que tendrá mejor agua potable, abundante y sobrada para todos sus servicios públicos y particulares...", com s'afirmava el 7 d'agost de 1926, però el servei municipal d'aigües potables era una realitat. I, al mateix temps, restà la celebració de l'únic referèndum local que s'ha realitzat a la població des de la instauració del règim municipal liberal a mitjan segle XIX.

EL REIAL CLUB MARÍTIM DE ROSES (I)

Una de les associacions locals que més predicament ha tingut en la memòria literària de Roses ha estat el Reial Club Marítim. De fet, la seva remembrança va molt lligada a la història de l'estiueig elitista del primer terç de segle XX, quan la burgesia barcelonina, gironina o, més propera, la figuerenca, que sovint tenien els orígens familiars a la nostra població, es delia per passar el llarg i calorós estiu a la costa, embolcallats del confort que ofería la bona disponibilitat econòmica. L'impuls i l'increment d'aquesta mena d'estiueig benestant, marcat incipientment per la cultura de l'oci i per una nova i diferent valoració de l'entorn natural i social, afavorí la creació d'un centre de trobada adequat que satisfés les necessitats socials de la colònia de *Culs Blancs*.

La donació d'un exemplar dels estatuts del Reial Club Marítim de Roses a l'Arxiu Municipal permet conèixer una mica millor el caràcter d'aquesta iniciativa social que tenia per objecte, com s'esmentava a l'article primer, "practicar los deportes náuticos, desarrollar la afición a los mismos y celebrar fiestas". A més, es pretenia "fomentar el progreso de la construcción naval y patrocinar cuantos intereses tengan relación con el mar", ahora que l'article quart prohibia expressament tractar d'afers polítics, religiosos "y los que puedan ofender las convicciones íntimas de los socios". De fet, els objectius generals del Reial Club Marítim s'adequaven a les noves tendències socials i als hàbits dels estiuejants. Pere Pi-Sunyer i Bayo explicitava a les seves memòries, titulades *Del vell i del nou món*, la nova utilització del mar, entès ara com un espai lúdic i esportiu: "Els meus pares tenien ara una barca cabinada de certa importància, *Tres Germans*, en què embarcàvem parents i amics i anàvem a banyarnos a les cales properes, sobretot a l'Almadrava, en unes sortides col·lectives memorables. Un parell de cops cada estiu fèiem escapades més importants per uns quants dies, naturalment amb menys gent, en què havíem arribat a Menorca i a Marsella, mentre que Sète i Cotlliure ens eren ja del tot familiars. Els meus amics de can Rahola, que eren set germans, nois i noies, tenien un "monotip", la petita embarcació de vela que havia estat homologada per a l'olimpíada de Los Ángeles i amb la qual aprenguérem a velejar, sovint en parella, la qual cosa hi afegia emoció. Tot comportava per tant que el mar tingués per a nosaltres un paper més important encara del que havia tingut uns anys abans...". En definitiva, Pere

Pi-Sunyer i Bayo era ben conscient —a la llum del tipus d'activitats que desenvolupava el seu grup social— de la naturalesa de la relació que les elits burgeses mantenien amb la població autòctona, en “una barreja difícil d'explicar de proximitat anímica i distanciament social” i, en aquest context, cal entendre el naixement d'un centre com el Club Marítim.

El Reial Club Marítim de Roses es constituí amb una assemblea celebrada el 29 d'agost de 1925, encara que els estatuts foren presentats al Govern Civil —aleshores presidit per Onofre Pont, el governador interí— l'11 de setembre. Fins ara, hom havia cregut que l'inici de les seves activitats dataven de l'any 1928, quan aparegué per primera vegada en el registre de la Matrícula Industrial, amb la qualificació de “café a 30 cèntims la tassa”. El seu domicili social quedà establert al carrer de l'Ensenada —actualment avinguda de Rhode—, número 15, encara que, posteriorment, passà al número 33. El local, evidentment, disposava de café i d'una biblioteca dedicada essencialment als temes marítics i un gabinet de lectura proveït de diaris, revistes i d'altres publicacions que poguessin interessar els socis. A més, disposava d'elements nàutics com veles, remos o motors. L'article setè establí que la societat no es podia disoldre's mentre hi hagués 10 socis disposats a continuar les activitats. En cas de dissolució s'havia de constituir una comissió liquidadora formada per socis fundadors, que haurien de pagar tots els deutes existents i entregar, si fos el cas, el remanent a l'ajuntament de Roses.

Els estatuts establien una precisa classificació dels socis: fundadors, actius permanents, d'honor i socis corresponsals. Calia abonar una quota anual de 24 pessetes i hom tenia veu i vot a la Junta General, a més d'ésser elegibles per ocupar càrrecs a la Junta Directiva (transcorreguts dos anys en el cas dels socis actius). Els sol·licitants d'entrar a formar part de la societat havien de tenir 16 anys i estar avalats per dos socis actius amb dos anys d'antiguitat o dos socis fundadors. Els estatuts, així mateix, definien tots els aspectes de funcionament i de comportament que feien referència al soci: quotes d'entrada, gestió dels morosos, utilització de material, drets d'assistència a festes, ús del gallardet de la societat o infraccions.

EL REIAL CLUB MARÍTIM DE ROSES (i II)

Els estatuts de qualsevol associació, malgrat la seva fredor administrativa intrínseca, representen una valuosa font d'informació, susceptible d'aportar llum sobre el caràcter i les motivacions dels fundadors de l'agrupació objecte d'atenció. En aquest sentit, les bases fundacionals del Reial Club Marítim de Roses definien amb precisió l'organització interna de la societat, fet pel qual són extensos i prolixos. Així, s'establí l'existència d'una Junta General –constituïda pels socis fundadors i pels socis actius permanents– i d'una Junta Directiva –integrada pel president, un vice-president, el secretari i un sotssecretari, el tresorer, un comptador i un comodor. En definitiva, l'organigrama típic de qualsevol associació cívica.

La Junta General era presidida per la Junta Directiva, que tenia la facultat de decidir la seva periodicitat. A les sessions ordinàries, la Junta Directiva havia de presentar una memòria de les activitats desenvolupades i de l'estat financer del club, alhora que “podrán tratarse todos los asuntos que interesen a la Sociedad”. Per la seva banda, les sessions extraordinàries havien de cenyir-se estrictament a l'ordre del dia establert.

La Junta Directiva era escollida en Junta General i havia de prendre possessió abans de l'u d'agost. Els mandats eren de 2 anys i anualment es renovava per meitats. Els estatuts establien que, com a mínim, havia de reunir-se una vegada per trimestre i “siempre que lo juzgue necesario el Presidente, o tres o más individuos de la Directiva”. Corresponia a la Junta Directiva fer complir els acords presos en assemblea, resoldre tot allò referent a l'administració general de la societat, redactar un reglament intern, designar un vocal delegat davant la Federació Espanyola de Clubs Nàutics, escollir els socis que hagin de constituir comissions especials, fixar el sou dels treballadors de la Societat, efectuar les operacions bancàries necessàries i confeccionar els pressupostos i els balanços. A més, havia de nomenar els jurats de les regates, els cronometradors i els jutges de sortida, de ruta i d'arribada. També es fixà que el president d'honor del Club fos el senyor ajudant de Marina del districte. Entre els càrrecs de la junta sobresurt el comodor, que tenia la funció de “velar por los intereses del material marítimo, dando cuenta trimestralmente del estado del mismo a la Junta Directiva y facilitar una nota del material y demás datos necesarios para la redacción de la memoria que deba presentarse a la Junta General”.

Amb aquesta organització estatutària, el 29 d'agost de 1925 se celebrà l'assemblea fundacional del Reial Club Marítim de Roses, en la qual s'escollí una comissió que havia d'assumir la representació de la societat fins que estigués legalment constituïda. Els membres d'aquesta primera comissió gestora provisional foren Manuel Juan Brú, Joan Brunet Prades (en aquell moment primer tinent d'alcalde durant la segona legislatura de la dictadura primorriverista), Baldiri Rosa Soler, Andreu Ferrer Buscarons (segon tinent d'alcalde, consignantari marítim i de vaixells entre 1924 i 1928, agent de duanes, comissionista fins al 1937 i pràctic del port de Roses el 1938), Àngel Casals Noguer, Antoni Boer (propietari d'una ferreteria i subministrador d'electricitat a la població) i Sebastià Rubí Lladó (vigilant del port). En definitiva, hom comprova que una majoria dels seus membres eren persones de fora de Roses, però que hi estiuejaven, alhora que també es detecta una presència significativa de la jerarquia política local i de la classe social més benestant.

D'aquesta manera el Reial Club Marítim de Roses esdevingué fins a l'esclat de la Guerra Civil el veritable centre de trobada de la burgesa colònia d'estiuejants rosincs. El Club Marítim no només vetllava per les dèries nàutiques dels seus socis —entengui's regates i d'altres activitats veleres—, sinó que s'articulava com un espai de relació social cabdal per a la indolent colònia de *culs blancs*, incapaç d'embrutir-se els seus immaculats pantalons blancs. Pere Pi-Sunyer i Bayo ha deixat escrit a les seves memòries un fresc exquisit de l'ambient que es respirava al club: "Tot canviava a la festa major. Teníem un gran ball a la terrassa del modest Club Marítim. Era l'únic dia que ens mudàvem i les noies apareixien amb uns vestits d'organdí de tots colors, una mica maquillades i pentinades de perruqueria... Nosaltres també ens havíem de posar americana i mitjons, cosa que era pesada i calorosa, però valia la pena". Aquest estil de vida no tornà a ésser mai més igual després de 1939. Les bases socials de les noves elits dominants i les condicions econòmiques autàrquiques repercutiren en les formes de relació social imperants i en les possibilitats d'oci. En aquest context, Reial Club Marítim de Roses ho tingué francament magre i pels volts de 1941 hagué de plegar veles... i mai tan ben dit.

LA LLOTJA DEL PEIX

Des dels segles XII-XIII les coses han canviat molt i, si en plena època medieval la venda del peix a Roses estava prohibida —s'havia de realitzar efectivament a la plaça de la Peixateria de la capital comtal, Castelló d'Empúries—, posteriorment, el 1385, el rei donà el privilegi de permetre'n la comercialització a la nostra vila marinera. Potser per aquests orígens tumultuosos i difícils la plaça —el lloc— de venda del peix capturat ha estat molt important en la vida dels rosincs, tant comercialment com a punt de trobada.

Ara com ara desconeixem el lloc on s'havia venut en època moderna, període conformat per uns segles de daltabaixos bèl·lics importants i, per tant, d'una gran precarietat en el desenvolupament de la vida quotidiana. La certesa arriba al segle XIX, quan les aportacions documentals i les primeres imatges de Roses ens informen que la plaça de Sant Pere era l'espai on es descarregava el peix de les barques —acuradament varades a la platja limítrofe— i era subhastat en pública concurrència. En aquest emplaçament, la Llotja a l'aire lliure s'hi estigué molts anys, a pesar dels problemes que se'n derivaren. Així, l'any 1920 l'Ajuntament la pavimentà per tal de millorar-ne la higiene. A tal punt arribà el problema que, pels volts del 18 de maig de 1925, els pescadors hagueren de marxar de la plaça del peix a causa de les pudors insuportables. L'alcalde de l'època, Salvi Ferrer, ens deixà una contundent descripció de la situació: "Actualmente la venta del pescado se hace en la plaza llamada de San Pedro y las condiciones de la misma para tal fin no pueden ser más deplorables, si se tiene en cuenta que además de no poder en modo alguno mantenerla en el estado de higiene imprescindible, las aguas sucias que se depositan en ella, con las pisadas de los que se estacionan y transitan por la misma y los despojos de la pesca, la tienen convertida constantemente en un verdadero estercolero" (juliol de 1925). La manca d'espai i, sobretot, la impossibilitat d'evacuació de les aigües brutes aconsellaren el canvi d'emplaçament. D'aquesta manera, les planes de sardines, verats i lluços foren substituïdes amb el temps per planes —de fet, en diem tapes— d'escopinyes, olives i vermutts servits en una petita extensió de taules i cadires col·locades sota el pal·li dels para-sols.

L'any 1926 es projectà un nou espai de venda del peix, també pavimentat a l'aire lliure i tancat amb una reixa de ferro, que es contractà el 15 de juliol de 1926 a Francesc Berta i Cusí per l'import de 3.060 pessetes. Aquest nova plaça estava situada a la platja, davant per davant de l'antic emplaçament, a l'altre costat de la carretera prevista de servei al port que es construí el 1930. Tenia una extensió de 26 metres de llarg per 12 d'ample (312 metres quadrats en total). Curiosament, calgué l'aprovació del governador civil i del Ministeri de la Guerra que, tanmateix, es reservava "...el derecho a destruir lo ejecutado sin derecho a indemnización alguna, en caso de que así lo exijan los intereses de la defensa", atesa la situació estratègica de la platja [sic].

A partir de 1941, 2 anys després d'acabada la Guerra Civil, s'iniciaren les gestions per construir un edifici destinat a llotja que, de fet, esdevindria a partir del 9 de febrer de 1949, dia de la seva inauguració, el primer recinte cobert utilitzat com a plaça de venda del peix. L'autor del projecte fou el prestigiós arquitecte Ricard Giralt Casadesús. Tanmateix, el procés de construcció fou complicat, atès que l'Estat, a través de la Jefatura de Obras Públicas, volia construir la llotja a la zona portuària, mentre que la Confraria de Pescadors i l'Ajuntament al·legaven un excés de distància entre el port i la vila per decantar-se per un emplaçament més proper, criteri que fou finalment el que prevalgué. Així, la nova llotja s'aixecà a la plaça situada davant el carrer Francesc Macià, just al costat de l'anterior esplanada de 1926. Durant 25 anys, fins al 1974, el peix es vengué diàriament en aquesta nova plaça de contractació, fins que es traslladà a la seva actual ubicació.

La millora de les infraestructures de la llotja anaren acompanyades d'altres actuacions adreçades a millorar les condicions de vida dels pescadors, com per exemple el grup d'habitatges Lutgardo López, obra emblemàtica de l'època. Com sigui, la llotja ha estat present en la vida de moltes generacions de rosiques i rosincs, en què ha esdevingut un lloc de trobada, un punt per xafardejar el que s'ha pescat i per intercanviar impressions sobre tot el que rodeja el món de la pesca.

El 9 d'octubre de 1925 el Ple de l'Ajuntament de Roses aprovava definitivament la seva Carta Municipal, un instrument jurídic nascut de l'Estatut Municipal primorriverista de 1924 o, el que és el mateix, de la fal·lera administrativa i burocràtica de la dictadura del general Primo de Rivera. Amb aquest document es creaven els drets municipals sobre el peix, que esdevenia la unificació de les anteriors exaccions que gravaven la venda pública de peix, la inspecció i reconeixement sanitari d'aliments i, finalment, el control de pesos i mesures.

La taxa dels drets municipals sobre el peix afectava “todas las clases de pescado que sean objeto de venta en todo el término municipal”. La Carta Municipal de Roses preveia que el tipus impositiu fos únic, “á tenor de un tanto por ciento sobre el precio de venta dels pescado, no pudiendo exceder en ningún caso del uno por ciento”. Amb aquesta reforma impositiva es volien solucionar alguns aspectes de la principal activitat econòmica de la població, tal i com s'esmentava en la justificació prèvia de la Carta Municipal: “Es público y notorio que la principal riqueza de este pueblo es hoy día la pesca, que ha alcanzado grandísima importancia por la privilegiada situación geográfica de esta localidad, tanto marítima, con su gran puerto natural, como terrestre por la facilidad de comunicaciones, siendo de principal importancia el asegurar los ingresos municipales procedentes del pescado”. S'explicava, tot seguit, que s'havia construït una plaça *ad hoc* per a la venda del peix, “cercana al mar en donde el pescado se vacía directamente de las lanchas y es subastado según uso y costumbre”. A més, s'avançava que “actualmente se tiene en proyecto el mejorar la nombrada plaza á fin de que nada tenga que desear la higiene pública y la comodidad de los pescadores y comerciantes”, una obra que es realitzà l'any següent, el 1926.

De fet, l'ancestral manera de comercialitzar el peix capturat, per subhasta cantada en lots petits (en planes), feia molt difícil aplicar i liquidar els drets subjectes a la hisenda pública municipal. Els redactors de la Carta Municipal de 1925 eren conscients d'aquestes dificultats, que “nacen de la manera especial que se realiza la venta del pescado, la cual se efectua por subasta en montón, para no perder tiempo precioso en inútiles pesadas y clasificaciones, por cuanto todo se sacrifica á favor de la rapidez de las operaciones para

que no se deteriore antes de llegar á destino”. Segons els legisladors municipals, no era just tributar en funció de la superfície ocupada “ya que según sea la clase de pescado puede ser el arbitrio absurdamente caro ó excesivamente barato según se trate de especies corrientes, de menos precio, que son las más abundantes, ó de clases superiores, de gran precio, que son los que ocupan menos lugar”. D’aquesta manera, s’optà per gravar el preu del peix: “es indudable que el mejor signo... es el del precio del pescado, el cual variando constantemente se ajusta á la realidad, por cuyo motivo cree este Ayuntamiento que el mejor medio para la exacción... es el de fijar un tanto por ciento fijo sobre el precio de venta con lo cual no se perjudicará á las clases baratas, destinadas á pescadores y jornaleros, y, en cambio, contribuirán en lo justo las clases superiores destinadas á gentes adineradas y á hoteles”.

Sigui com sigui, anteriorment aquest problema ja s’havia atacat i, el 27 d’octubre de 1924, l’alcalde –Salvi Ferrer Buscarons– i el president del Pòsit de Pescadors –Josep Romañach Serrats– signaven un conveni pel qual l’ajuntament cedia o arrendava la recaptació al Pòsit de l’arbitri per l’ocupació de la plaça de Sant Pere, corresponent al mig per cent del preu de venda, per l’exercici econòmic de 1924-1925, el qual ascendia a 1.500 pessetes, “con el fin de evitar las consiguientes molestias que proporcionaría diariamente la anotación y percibo del tal arbitrio”.

En definitiva, les finances municipals sempre han fet pudor a peix, en el benentès que la pesca ha estat una activitat econòmica cobejada per finançar les hisendes públiques i institucionals. Nogensmenys, des d’època medieval –amb els privilegis sobre el peix atorgats a l’abat del monestir de Santa Maria de Roses des del segle X (amb el dret de percebre el desè sobre la pesca) i, sobretot d’ençà 1228, amb el *peix senyoriu*, el dret de maneda amb el qual l’abat rebia una tercera part de tota la pesca feta amb els arts de palangre, bolitx i xàvega–, fins a avui dia, recaptar una part de les plusvàlues que genera la pesca ha estat una constant que, d’altra banda, també ha beneficiat el mateix sector. Peix i finances, escates i diners, treball i poder, sempre han anat de bracet.

MUSCLOS, OSTRES, LLAGOSTES I ARTUR MAS

L'actualitat més recent s'ha fet ressò de la viabilitat de les indústries piscícoles de la badia de Roses. Les piscifactories estan de moda; però més enllà de les colònies de peixos engabiats existents ara mateix, la piscicultura ha estat una activitat econòmica molt present al llarg del segle XX. Usualment, foren viviers de musclos que es posaren en explotació a principis dels anys 30 per part d'empresaris barcelonins i que tancaren temporalment en el transcurs de la Guerra Civil. La majoria reemprengué l'activitat després de la confrontació civil fins a mitjans de la dècada de 1950. Foren empreses econòmicament potents i que connectaren Roses amb els mercats comarcals i nacionals (Figueres, Girona o Barcelona).

Pep Vila, en el seu estudi *Les litúrgies del menjar a les terres gironines*, esmenta l'existència de muscleres a Roses des de l'any 1904, tot i que no apareixen en els registres de la matrícula industrial local. La primera piscifactoria que tributa data de l'any 1928, quan Joan i Agustí Fonolleras explotaren efímerament un viver a les Casetes de les Salines (el Grau), que a l'any següent passà a propietat de Miquel Mateu i Pla. Es tractava d'una factoria petita, de 500 m², que estigué en funcionament fins a l'any 1938. Tanmateix, després de la Guerra Civil (1941), "l'home del ferro" del franquisme la tornà a posar en funcionament, fins a l'any 1955, data en què adquirí el viver de Joan Fontcuberta i Oller, que era molt més gran (2016 m²) i que estigué obert fins a l'any 1971. Fou el viver antic que estigué en explotació fins més tard. Joan Fontcuberta s'establí el 1932 i només tingué tancat el 1940-1941. La seva musclera coincidí amb l'inici d'un altre viver de musclos propietat d'Artur Mas i Calvet (notícia que confirma que el musclo de l'Artur Mas és de piscifactoria, artificial i engabiat), la factoria més grossa de totes, fins a 4000 m². Estigué en explotació des de 1932 fins al 1941. A partir de 1943 i fins al 1954, Francesc Mas-Sardà i Bové continuà l'activitat, encara que la superfície del viver només ocupava 2000 m². I, encara l'any 1932, apareix la baixa d'una musclera de 500 m² explotada per l'industrial rosinc Narcís Guerra i Ballesta, de la qual no hi ha cap referència anterior.

El suplement literari de *L'Autonomista* d'octubre de 1935 dedicava un article elogiós a Francesc Casadellà i Bosch per la seva iniciativa de crear un viver de marisc especialitzat en la

cria d'ostres: “Ell és un propulsor de la riquesa en aquests temps de retraïments suïcides i perjudicials. Ell és un home que treballa infadigablement per a un major nivell de l'economia del país. En el sentit estricte i veritable de la paraula, el senyor Francesc Casadellà és patriota; un patriota integral, cent per cent. Solament es fa pàtria quan es procura per al millorament de la terra i dels homes”. Aquest empresari barceloní només tingué obert el viver entre 1935 i el 1938, però fou l'única factoria, de 1000 m², que no es dedicà exclusivament a la cria de musclos. Les ostres, les cloïsses, les llagostes foren els productes que tractà preferentment. Per una nota comercial conservada a l'arxiu del Casino Menestral de Figueres –gentilment facilitada per l'arxivera comarcal, Èrika Serna– sabem que Casadellà n'era el proveïdor de cloïsses i ostres i que la seva explotació patí les conseqüències dels temporals de principis de novembre de 1935.

Cal assenyalar que la cria de mol·luscs, crustacis i marisc fou una activitat econòmica certament important en el conjunt del sector productiu rosinc. El viver d'Artur Mas i Calvet fou l'empresa que més contribuï en la matrícula industrial (1932-1941), mentre que la seva continuació per part de Francesc Mas-Sardà i Bové, a partir de 1943, se situà en segona posició, darrere el de Joan Fontcuberta i Oller, que abans de la Guerra Civil ocupà la 2a (1932, 1937-1939) i la 3a posició (1933-1936) en el rànquing industrial de Roses, però que en el període 1942-1954 ascendí fins al lloc capdavanter local. Les altres muscleres, tot i ésser més diminutes, se situaven generalment entre les 10 primeres indústries rosinques (la marisquera de Francesc Casadellà, per exemple, era la 5a empresa que més contribuï a l'erari públic rosinc el 1935-1936 i la 4a el 1937-1938). El domini de la piscicultura en l'entramat empresarial rosinc era, doncs, inqüestionable. Alhora, els vivers de Roses foren un bon reclam gastronòmic per a la vila, de la mateixa manera que la qualitat de les aigües de la badia ho foren per a les piscifactories.

80 ANYS D'UN NAUFRAGI

Les poblacions marineres, habitades usualment per una nudrida munió de pescadors i d'homes i dones de mar, formen unes comunitats sovint força animades i optimistes, certament despreocupades per les coses del cel i la terra. L'escriptor palafrugenc Josep Pla afirmava que la mentalitat pescadora s'escapava de les lògiques socials: la incertesa del mar, de les escasses i variables retribucions que ofereix, dels seus perills, fan que el pescador sigui una persona que és capaç de construir la seva vida sobre la relativitat de les coses. D'altra manera, hom seria incapaç d'apuntar l'embarcació aigua enllà per provar de trobar un possible i mai assegurat jornal. El seu contacte permanent amb el mar –bastit, a parts iguals, d'amor, respecte i temor– ha fet que les dinàmiques i les respostes socials dels pescadors siguin diferents a d'altres grups socials.

Però més enllà de la misèria econòmica del món de la pesca, la cara més negra del mar ha estat, i és, el perill inherent que comporta la feina. Els naufragis han estat l'autèntica calamitat de les poblacions pesqueres. Enguany, fa vuitanta anys d'una de les desgràcies marítimes més importants que ha patit la comunitat pesquera de Roses. El divendres 5 de març de 1926 “una gropada feréstega” –com reportaven els registres meteorològics publicats al setmanari cadaquesenc *Sol Ixent*, de 27 de març– sorprengué 10 barques de Roses. Un altre periòdic informava que “mentre els sardinals tenien les seves xarxes parades, sobre les set del matí notaren que el temps es presentava malament. Com pogueren llevaren les xarxes, procurant arribar a terra, car la tramuntana anava augmentant per moments, convertint-se molt aviat en ver huracà, que posava en perill la vida i els interessos d'aquells desgraciats pescadors”. Les malvestats atmosfèriques foren extremament dures i “després de molts treballs i sofriments, pogueren gairebé tots arribar a la platja de Sant Pere Pescador, on foren rebuts i auxiliats pels habitants d'aquell poble, que, com un sol home, havien anat a la platja junt amb les autoritats”. Tres barques naufragaren, encara que es pogueren salvar les tripulacions de dues, com reportava puntualment l'edició de 13 de març de *Sol Ixent*.

Tanmateix, la barca Contramestre Rubí no tingué tanta sort i els seus 5 tripulants moriren “poc abans d'arribar a la platja”. Els desapareguts foren el president del Pòsit de Pescadors

de Roses, Joan Palou, patró, i el seu fill Pere, de 15 anys; Manuel Sinyol, de 43 anys, i el seu fill Josep Maria, de 16; i el jove pescador Baldiri Coromines Sudrià, de 18 anys. El mateix dia, al vespre, la notícia ja era coneguda a Cadaqués. Dos dies després, el diumenge 7 de març, el mar retornava a les platges de Sant Pere Pescador i l'Escala els cossos de Pere Palou, Manuel Sinyol i Baldiri Coromines. La consternació a Roses fou immensa i l'enterrament multitudinari. Fins i tot, des de Cadaqués una parella de "bous", que transportava 19 socis del Pòsit cadaquesenc i 3 redactors de *Sol Ixent*, sortí cap a Roses per assistir-hi. Les mostres de condol tenien el convenciment que només dóna el coneixement del món pesquer.

El daltabaix per a les famílies afectades, però, fou econòmic, també. Els malaurats pescadors –"todos humildes pescadores"– deixaven una situació familiar molt delicada. Com explicava Josep Cusí, sots-president del Pòsit de Pescadors de Roses, en una carta al president del Pòsit de Cadaqués, "dejan en la más mísera horfandad a tres hijos menores cada uno y a sus pobres viudas, y el otro tripulante, único hijo y que era el sostén de su familia". El Pòsit, juntament amb l'Ajuntament de Roses, havien obert una subscripció en benefici de les famílies dels pescadors ofegats i, evidentment, se sol·licità la col·laboració del pòsit cadaquesenc: "acudimos a los buenos sentimientos de V. para que interceda cerca de sus compañeros socios de ese Pósito y demás personas de ese nuestro vecino y hospitalario pueblo de Cadaqués, para que se compadezcan de los desgraciados huérfanos que quedan en la más absoluta miseria y hagan cuanto puedan para remediarla". El setmanari *Sol Ixent*, de 10 d'abril, informava que el dia 4 "a les 3 de la tarde, sortí l'Ajuntament, acompanyat de les Autoritats i Junta del Pòsit, per tal de recaptar a benefici de les famílies dels naufrags de Roses. Hi anava l'orquestra i nombroses noies de la vila. Es recolliren 303,20 pessetes". Al final, l'alcalde de Cadaqués pogué entregar a les famílies pescadores de Roses 400 pessetes. A més, el 5 d'abril de 1926, el governador civil i militar de Girona, Arturo Carsi, feia efectiu l'import de la subscripció oberta a Girona, que ascendia a 5.000 pessetes.

En definitiva, fa 80 anys d'una tragèdia que ha de servir per recordar i ponderar el sector pesquer rosinc i les seves aportacions a la vida de la població, no només des d'un punt de vista econòmic, sinó –i sobretot– associatiu i cívic.

C8

1931-1939:
De la utopia d'un nou
projecte social al
temperi dels canons

A les 6 de la tarda del 14 d'abril de 1931, Salvador Marcó Romanyach (1899-1973), “en nombre propio y en representación de otros dos Concejales Republicanos elegidos por sufragio”, proclamava la República Catalana des del balcó de l'Ajuntament de Roses, “y á tal efecto venia á implantarla”. S'obria un període fascinant de la història, no només de Roses, sinó de tot Catalunya.

Enguany se celebra el 75è aniversari de la proclamació de la República i el llibre d'actes del Ple de l'Ajuntament detallava el desenvolupament de l'esdeveniment. En primer lloc, es reflectia l'ambient entusiasta de la població davant el canvi de règim polític: “Despues de izadas las banderas Catalana y Republicana ante una multitud que expresaba el júbilo que sentía por tal motivo”. Seguidament, Marcó llegí un pregó al públic assistent, en el qual es demanava “el concurso de todos los buenos ciudadanos para hacer causa común á fin de que no hubiera la menor alteración de orden público y dar de esta manera un buen ejemplo de civismo”. Així mateix, hom convocà tota la població a participar, l'endemà a les onze, en una manifestació popular de suport a la naixent República, a imatge i semblança de com es féu a Figueres.

El dia 15 d'abril, a més de celebrar la manifestació esmentada, es constituí una Junta Provisional Local, amb la finalitat de consolidar el nou règim polític. Aquesta junta estava integrada per republicans “històrics”, alguns dels quals havien participat anteriorment en diverses iniciatives de caràcter social i cívic. Joan Pujol Denclar fou nomenat president i Salvador Marcó Romanyach, Miquel Mallol Formatger, Honorat Flaquer Llorens, Josep Liu Casademont, Projecte Coll Barceló, Antoni Serra Comas, Josep Blanch Boix i Josep Godo Marcó en foren els vocals. Malgrat que hom sap que es presentaren dues llistes republicanes a les eleccions municipals de 12 d'abril —la de la Coalició Republicana Federal i la del Republicans Socialistes—, sembla que el predomini d'Esquerra Republicana de Catalunya fou aclaparador i, tret de Projecte Coll, que era membre de la CNT, la resta sembla que eren militants d'ERC. La Junta republicana féu una altra crida a la ciutadania: “Esperem la col·laboració de tothom a fi i efecte de no trasbalsar en res la vida normal d'aquesta població, i donar la sen-

sació de civisme requerit en aquestes circumstàncies que ens posarà al nivell de les poblacions més avançades”, una precisió molt reveladora dels objectius últims de la República.

Dos dies després, es designaven els càrrecs definitius del primer consistori republicà. Salvador Marcó Romanyach fou escollit alcalde, mentre que Joan Pujol Denclar i Miquel Mallof Formatger ocuparen la 1a i la 2a tinències d'alcaldia, respectivament; Honorat Flaquer Llorens fou nomenat regidor síndic i Josep Liu Casademont el seu suplent. Finalment, la resta de la junta provisional, integrada per Projecte Coll Barceló, Josep Blanch Boix, Josep Godo Marcó i Antoni Serra Comas foren designats regidors. A més, s'hi afegia, ara, Domènec Soler Romanaych que, juntament amb Projecte Coll, representaven la sensibilitat anarquista de la CNT.

S'iniciava, doncs, el període republicà, convuls i incert, però, també, fascinant i engrescador. Roses, durant aquest període, assolí un cert nivell de benestar urbà que feia dècades que no es coneixia. La societat civil s'enriquí com mai i la florida d'associacions polítiques, culturals i esportives definiren el panorama social de la població. Tanmateix, les dificultats polítiques del període foren immenses. Només cal comprovar l'atzarós futur d'aquells republicans de 1931: alguns foren empresonats arran dels Fets d'Octubre de 1934 (Marcó i Liu), la Guerra Civil comportà l'exili (Marcó, Liu i Coll), la presó (Soler) o, pitjor encara, l'assassinat (Mallof) de molts d'aquells republicans de primera hora. La seva sort personal esdevé una bona mostra de la profunditat de l'enfrontament ideològic de l'etapa republicana i de la virulència política que se'n derivà.

“Salut i República” era la forma com se saludaven les persones compromeses amb el nou projecte republicà i com finalitzaven les actes municipals a Roses. De fet, no era res més que un crit d'esperança envers un futur que havia d'ésser millor i que ens havia de posar “al nivell de les poblacions més avançades”. Un estel massa gros per alguns, que el convertiren en fugaç.

LES ELECCIONS A ROSES DURANT LA SEGONA REPÚBLICA

Són dies d'eleccions autonòmiques. Potser, de les eleccions autonòmiques més difuses políticament que s'hagin succeït des d'aquell llunyà 1980. Un escenari polític convuls, després de tres anys d'una experiència de govern de coalició massa sorollosa, ha conduït a una contesa electoral marcada per una certa indefinició dels espais polítics, per una major intervenció de la política estatal en l'àmbit català, per una contundència verbal poc habitual i, finalment, per una davallada de la qualitat dels missatges polítics que les diferents opcions partidistes han aportat a la ciutadania: en definitiva, molta promesa populista i enganyosa i poca substància ideològica certa. Són les formes, al capdavant, d'un sistema polític fet a mida i d'una classe política mediocre i sense l'alçada necessària per entendre el país. I, tanmateix, són dies d'eleccions autonòmiques, de comentaris polítics seriosos i de càbales sobre el futur panorama de govern que es pot arribar a dibuixar. Són dies de tertúlies, de guanyadors—mai hi ha perdadors— i de coalicions.

En aquest context, potser val la pena de fer memòria dels resultats electorals que es produïren a Roses durant la Segona República, un període polític cabdal per al desenvolupament posterior del país. Després de les eleccions municipals d'abril de 1931, amb el triomf de l'opció republicana i la proclamació de la Segona República el 14 d'abril, se succeïren les eleccions constituents de 28 de juny. Roses registrà una participació del 71%, sobre un cens de 770 electors. La victòria fou per la Coalició Catalana Republicana (integrada per membres d'ERC, PCR i PRR) amb més d'un 80% dels vots, en la línia de la mitjana comarcal (un 82'57%). La Lliga Regionalista no arribava al 10% dels vots i el BOC del figuerenc Jaume Miravittles s'enfilava fins al 9'5% dels escrutinis, una diferència remarcable en relació al panorama altempordanès, on no passà de l'1'75%. L'historiador Alfons Romero, a la *Història de l'Alt Empordà*, esmenta que a Roses existien, durant aquests anys, “dues llistes republicanes confrontades: la de la Coalició Republicana Federal enfront de la de Republicans Socialistes, amb el problema de fons del deteriorament de la puresa del sufragi”.

L'any següent, el 1932, s'efectuaren les eleccions al Parlament de Catalunya. En aquest cas, la participació fou al voltant, també, d'un 70%, una xifra molt significativa de l'efervescència

política del moment, sobretot si hom la compara amb els escarransits i vergonyosos 57% actuals. ERC aconseguí el 56'6% dels vots; la Lliga Regionalista es recuperà un xic i assolí el 15'5% dels sufragis; Acció Catalana obtingué el 9'7%; Esquerra Federal Agrària Obrera, el 7'1%; el BOC, el 5'8%; la Coalició Catòlica, el 3'6% i, finalment, el partit Radical Federalista l'1'7%. És a dir, gairebé un 80% dels vots foren per a les forces progressistes d'esquerres.

El 19 de novembre de 1933 tornà a haver-hi eleccions legislatives. Tot seguint les dades que Estela Illa, Marta Pi i Anna Maria Puig recullen a la magnífica guia *El cap de Creus* (2006), de la col·lecció dedicada al Patrimoni Local que edita la Diputació de Girona, hom sap que a Roses votà un 44'8% de l'electorat (s'emeteren 1724 vots), una xifra curta en relació a la resta de poblacions del cap de Creus (a l'entorn del 60%). ERC mantingué la seva hegemonia política a la vila, amb un 63'1% dels sufragis (una mica superior al 60'16% de mitjana comarcal), encara que la Lliga Regionalista pujà fins al 29'4% dels vots, tot marcant una clara tendència al bipartidisme. Les altres formacions (Dreta Agrària, Candidatura Radical Federalista, Front Obrer i *tutti quanti*) no obtingueren uns resultats destacables a Roses.

A les eleccions municipals de 14 de gener de 1934, Roses fou una de les poques localitats altempordaneses on guanyà la Lliga de Catalunya, que confirmava la seva consolidació política a la comarca. Després del Bienni Negre, iniciat amb els Fets d'Octubre de 1934 —que suposaren l'empresonament del jutge de pau Salvador Marcó, dels regidors republicans i de “membres del Centre d'Esquerre, entre ells el seu president Josep Liu”—, i amb una situació política extremament polaritzada i tensa, es convocaren eleccions legislatives pel 16 de febrer de 1936. El Front d'Esquerres o Popular, que agrupava totes les formacions de progrés, obtingué uns resultats superiors al 70%, amb una participació ciutadana també elevada (70%). Dos mesos després, el 26 d'abril, hi hagué eleccions a compromissaris, en les quals el Front d'Esquerres arrassà amb un índex del 95% dels vots, encara que la participació electoral davallà, pel conjunt de poblacions del cap de Creus, al voltant del 40%.

En definitiva, les diferències del panorama polític rosinc de la dècada de 1930 i de l'actual palesen la distància històrica recorreguda a Catalunya. Roses n'és un bon exemple.

POLÍTICA AL CARRER (I)

L'*Enciclopèdia Catalana*, sàvia i nostrada com poques coses en aquest país d'irreverents, defineix la paraula 'carrer' com "L'espai urbà flanquejat d'edificis o solars destinat al trànsit públic, per a permetre l'accés als diferents indrets d'un poble o ciutat...". Curiosament, la nostrada s'oblida d'explicar com s'identifiquen els carrers, quin és el sistema lògic seguit per no perdre'ns als "carrers". De fet, la denominació dels carrers és un aspecte fonamental en la imatge pública d'una població, una manera oficial de definir el tarannà dels seus ciutadans i de mostrar els principis socials sobre els quals hom desitja bastir la comunitat. Malauradament, en la majoria dels casos, aquesta finalitat primigènica es converteix en una manera simplista de conèixer el color polític del seu govern local.

Deixant de banda la formació dels noms de carrer en època medieval i moderna –absolutament figures d'un altre paner–, d'ençà de l'ascens de la burgesia al poder durant el segle XIX el nomenclàtor de carrer de cada població ha esdevingut una arma immediata de lluita política, de valoració obligatòria dels propis fantasmes ideològics enfront la nòmina rival. D'aquesta manera, coincidint amb la Primera República, el 20 de setembre de 1873 es canvià el nom del carrer del Cementiri pel de la Llibertat, el carrer Reial pel de Ciutadans i, finalment, un carrer de nova obertura es batejà com a carrer de la Federal. D'aquesta manera, cada canvi polític significatiu ha comportat la conseqüent reformulació dels noms de carrer més importants. La qüestió ha estat treure uns sants i posar-n'hi uns altres. Roses no ha estat un cas excepcional i durant aquest segle ha viscut almenys tres transformacions de consideració.

L'adveniment de la Segona República el 14 d'abril de 1931 va comportar un tomb radical en l'imaginari vial de la població. Els antics i venerables noms de carrer varen deixar pas a una col·lecció de màrtirs de l'obrerisme, de personatges que lluitaren per la millora de les condicions de vida de les classes socials més desfavorides, sobretot dels obrers fabrils. A partir del 9 de maig de 1931 hom es troba amb els carrers Lleó Tolstoi (Joc de la Pilota), Ricardo Mella (del Pou), Galán i García Hernández (Marquès de la Ensenada, un tram de l'actual avinguda de Rhode), Nicolás Salmerón (Capellans Segona), José Nakens (Capellans Tercera),

Emilio Castelar (Sant Antoni), Estanislau Figueras (Sant Sebastià), Joaquim Costa (Sant Isidre), Francesc Macià (Sant Pere Alt), Pablo Iglesias (Trinitat), Anselmo Lorenzo (Reial), Àngel Guimerà (Cementiri), plaça Pi i Margall (plaça de Sant Pere), Eliseu Reclús (Hornos, actual Lluís Companys), Brigadier Villacampa (Sant Pere Baix) i Francesc Layret (Cosconilles). També abundaren els noms expressament dedicats als ideals progressistes. Així, l'antiga plaça de la Constitución, actualment plaça de Catalunya, passà a denominar-se plaça de la República; el carrer Sant Josep es digué 14 d'Abril; la plaça de l'Església fou la de la Llibertat, i la de l'Eixample es convertí en la plaça del Progrés.

Amb tot, no tothom hi estigué completament d'acord. El 13 de juny de 1931 Joan Denclar proposà al Ple de l'Ajuntament el nom de Josep Sabater, fill de la vila, pel carrer de Morales. Així mateix, Josep Espigulé defensà el nom de Marianna Pineda (Aragó) i Narcís Pujol demanà una major presència de personalitats catalanes en la nòmina de modificacions. Els suggeriments foren acceptats i es canviaren uns quants noms de carrer més: Francesc Ferrer i Guàrdia (Sant Elm), avinguda Prat de la Riba (Rec de les Mariques), Joan Maragall (Nova), Valentí Almirall (Pujada a l'Escorxador), Herois de Jaca (Varadero), Ramon Llull (Peralada), Dr. Martí i Julià (Traginers) i Santiago Rusiñol (Figueres).

L'imaginari republicà i progressista quedava complert, doncs, el mateix any 1931. La seva existència, malgrat tot, fou migrada i el resultat de la Guerra Civil (1936-1939) decidí la sort d'aquests canvis. Les tropes franquistes entraven a Roses el dia 9 de febrer de 1939 i ràpidament s'apressaren a imposar unes noves regles del joc polític. Altra vegada la política tornava al carrer de la manera més efectista possible i el 19 de març tothom canviava de domicili sense moure's de l'immoble propi, a excepció dels veïns del carrer Josep Sabater, nom que es mantingué inalterable fins a l'actualitat. La política al carrer; al carrer que s'ha de dominar físicament i ideològica.

POLÍTICA AL CARRER (i II)

El 9 de febrer de 1939 no fou un dia qualsevol en la vida quotidiana de Roses. Amb pas marcial entraven a la població els popularment anomenats “nacionals”. La seva victoriosa entrada en aquest petit poblet de la Gàl·lia catalana –dissortadament sense un Astèrix i un Obèlix– anà precedida de tres dies d’intensos bombardejos, que deixaren nombroses víctimes civils en moltes famílies rosinques. Era el primer dia d’un nou món que no deixà temps per adaptar-se a les imposicions d’una nova manera de pensar i d’actuar instaurades per la força de les armes. Només hi hagué temps per córrer cap a la frontera o per aixecar el braç, moviment corporal que no requeria gaire intel·ligència i sí molta por.

Ràpidament s’imposà la neteja de qualsevol resta de l’anterior període democràtic. D’una banda, s’inicià un procés de depuració de totes les persones que poguessin ésser susceptibles d’haver col·laborat amb les institucions republicanes o que fossin catalogades d’esquerres. Fou un període que s’estengué durant un parell o tres d’anys i nombrosos rosincs hagueren de patir les investigacions a què foren sotmesos i les posteriors represàlies, que, en definitiva, afectaren la seva vida personal. És un tema historiogràfic que no s’ha tractat en el cas de Roses, però que promet aportar nombroses novetats.

La segona activitat desenvolupada per les tropes franquistes fou la substitució de tots els símbols anteriors pels del nou règim. Les estructures de poder foren immediatament adequades a la nova situació –la comissió gestora fou presidida per Jacint Romañach– i el restabliment d’un ordre conservador de caràcter autoritari fou la premissa sobre la qual es recolzà una petita elit local. En aquest marc, els símbols de la República caigueren al mateix temps que les esperances democràtiques. Fou el cas dels noms de carrer, un dels més fàcilment identificatius. El Ple de l’Ajuntament del dia de Sant Josep de 1939, mitjançant una retòrica grandiloqüent pròpia del *III Año Triunfal*, acordà una àmplia modificació de la denominació de les vies públiques de la vila. Bàsicament, es tractà de restituir, en alguns casos, els noms anteriors a la Segona República –*al Gobierno Marxista* o, també conegut, per *ordas rojas*–, com fou el cas dels carrers Sant Antoni (Emilio Castelar), Sant Isidre (Joaquim Costa), Aragó (Mariana Pineda), Sant Josep (Narcís Oller) i Figueres (Santiago Rusiñol).

Més endavant, també recuperaren el seu nom els carrers més identificats amb la iconografia de caràcter religiós, com el carrer Capellans, Trinitat, Sant Sebastià, Sant Elm, Sant Pere Alt i Baix, plaça de Sant Pere i la plaça de l'Església, en conseqüència a la influència que exercí la institució religiosa durant els llargs anys de la dictadura franquista. Molts d'aquests carrers tingueren primer el nom d'alguna víctima de la guerra, però que usualment fou efímer i, a la llarga, deixaren pas als noms tradicionals d'abans de la República. D'aquesta manera trobem els noms de Salvi Ferrer (carrer Estanislau Figueres, que després es tornà a dir Sant Sebastià), Pere Barceló (Brigadier Villacampa, anteriorment Sant Pere Baix), Jaume Berta (Francesc Macià, abans Sant Pere Alt), mossèn Francisco Fontelara (Francesc Layret, anteriorment Cosconilles), Francesc Cargol (de l'Església), Pau Espelt (Herois de Jaca), Domènec Cusí (Dr. Martí i Julià, abans Traginers), mossèn Joan Marquès (Salmerón, anteriorment Capellans), mossèn Vicens Martinolas (Pablo Iglesias, abans Trinitat), Josep Romañach (Ricardo Mella, abans carrer del Pou). La tendència va ser, doncs, recuperar, en bona part, l'*status quo* d'abans de 1931.

Al mateix temps, però, s'incorporaren noms de carrer nous que provenien de la immediata memòria de la Guerra Civil. És el cas dels herois de guerra insignes com García Mayoral (carrer de Ferrer i Guàrdia), General Mola (Galán y García Hernández), General Aranda (Eliseu Reclús), Queipo de Llano (14 d'abril), Calvo Sotelo (Francesc Pi i Sunyer), José Antonio Primo de Rivera (Nova Figueres), Capitán Cortés (Joan Maragall), General Sanjurjo (José Nakens) i Martínez Anido (Lleó Tolstoi). Molts d'ells conformaven l'imaginari polític i social del nou règim, així com el seu màxim representant, que també tingué el seu carrer (Avenida del Caudillo, anteriorment carrer Dr. Pi i Sunyer).

Finalment, hom identifica denominacions completament noves, més miscel·lànies, algunes lligades al poble, d'altres més generals. Podem citar els casos dels carrers Pujada a l'Escorxador (Capitán Ariza), Eugeni d'Ors (Àngel Guimerà), Tradició (Anselmo Lorenzo) o Reforma (Prat de la Riba). Tanmateix, l'exemple més paradigmàtic de *savoir faire* franquista és el carrer Sant Josep, que durant la Segona República es digué 14 d'abril. Al 1939 s'esmenta que el carrer Narcís Oller es passarà a dir Sant Josep, mentre que el carrer 14 d'abril, que ja no és el Sant Josep, es transformà en Queipo de Llano. Un bon embolic per al senyor carter.

AZNAR I ROSES, UNA RELACIÓ DIFERENT

D'Aznars n'hi ha hagut i n'hi ha molts, de moltes classes i tipus, amb mostatxo i barbamecs, de dretes i d'esquerres. Una simple consulta a qualsevol enciclopèdia informa que alguns han estat polítics de vella tradició, sociòlegs de prestigi o periodistes de renom. Fins i tot, alguns són família directa i amb capacitat de manteniment de les posicions ancestrals. Amb tot, Roses ha mantingut una relació diferent amb l'Aznar, amb Pere Aznar i Seseres. Efectivament, el 1907 nasqué a Roses Pere Aznar i Seseres, un personatge d'un cert relleu en el món polític i sindicalista de la Segona República i de l'exili forçat per la Guerra Civil. El seu pare, Vicenç Aznar i Grau, fou un mecànic valencià de l'any 1872. Arribà a Roses el 1903 – possiblement com a personal tècnic necessari en les obres de construcció del port– i formà família amb Francesca Seseres i Coll (1880). Pere Aznar tenia un germà més petit, en Ferran, nascut el 1909. El 1910, la família Aznar era inquilina del número 13 del carrer d'en Mairó. Malgrat tot, alguns anys després –no sabem exactament quan– marxaren de la vila.

L'any 1928 Pere Aznar i Seseres ingressà en el Partit Comunista Català i el 1934 fundà, amb Jaume Compte, el Partit Català Proletari, del qual fou el director de l'òrgan de propaganda, anomenat *L'Insurgent*. Fou un partit petit i només arribà a disposar de 500 afiliats. Amb aquest partit de base obrera i nacionalista fou escollit diputat al parlament espanyol el 1936, any en què, a més, fou nomenat president del CADCI (Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria), famós sindicat de tendència catalanista que arribà a tenir més de 20.000 afiliats. Cal ressenyar que el Partit Català Proletari i el CADCI sempre havien tingut unes relacions molt estretes. A redòs del CADCI en dirigí les seves vagues i fou secretari general del Comitè Revolucionari del fets del 6 d'octubre de 1934. Durant la Guerra Civil aquest sindicat s'integrà a la UGT, mentre que el Partit Català Proletari i Pere Aznar i Seseres al capdavant s'integraven al Front d'Esquerres de Catalunya –formació política guanyadora de les eleccions del febrer de 1936– i cofundaven l'històric PSUC, on arribà a desenvolupar càrrecs d'importància. L'any 1938 fou director general de Treball i Assistència Social de la Generalitat de Catalunya.

Finalitzada la guerra, hagué d'exiliar-se a Xile on, a més de les activitats estrictament comercials, continuà desenvolupant una interessant i activa tasca política i associativa. Així, el 1945 s'afilià

al nou Partit Socialista Català, fundat a Mèxic, tot confirmant el distanciament respecte del PSUC. En l'àmbit de la societat civil creà l'entitat *Amics de Catalunya* i fou un intens col·laborador del Centre Català de Santiago de Xile. A més, dirigí el periòdic *El Retorn*, publicació en la qual escrigué sota el pseudònim de Pere Roig. No es té constància de la mort de Pere Aznar i Seseres i, per tant, actualment déu tenir 92 anys. No el conec personalment, però em fa la sensació que ha d'ésser un mirall esplèndid de totes les coses que varen passar al nostre país durant la primera meitat de segle. Tanmateix –i pot resultar sorprenent–, no apareix a les enciclopèdies, malgrat que avui dia és relativament fàcil de constar-hi amb grans lletres per poc que el desfalc comès o qualsevol altra activitat de moda hagi estat publicitada oportunament. En fi.

Més interessant és valorar la figura de Pere Aznar i Seseres en el context de Roses, població que ha donat al país nombrosos polítics d'esquerra –tant republicans com progressistes en el llenguatge polític finisecular. Cal afegir la seva figura a la de personatges rosincs més coneguts com Francesc Sunyer i Capdevila (republicà federal que arribà a ésser alcalde de Barcelona (1869), diputat a Corts diverses vegades i ministre d'Ultramar (1873) en el segon govern de Pi i Margall), Carles Pi-Sunyer (diputat, conseller de Finances de la Generalitat, alcalde de Barcelona el 1934, cap del govern català com a conseller delegat el 1933, etc.), Francesc Pi i Sunyer (republicà federal i diputat provincial) o el seu fill Josep Maria Pi i Sunyer (membre fundador d'Acció Catalana i secretari de l'Ajuntament de Barcelona), tots ells destacats polítics catalans. Fins i tot, si s'amplia l'espectre polític, hom pot trobar polítics de caràcter nacionalista –òbviament dins una escala graduada– com Benet Falp i Matas, Joan Baptista Romañach o Miquel Coll i Caritg. Roses ha estat, en definitiva, una població que ha donat un bon grapat de polítics d'esquerra, usualment personatges avançats al seu temps i amb un denominador comú: la capacitat d'intervenir activament en els esdeveniments del seu temps.

Però també cal constatar la necessitat que tots ells tingueren de marxar del seu poble natal per poder eclosionar políticament. Paradoxalment, Roses oferia un panorama dominat en termes generals per les forces polítiques conservadores, tret dels moments de màxima efervescència republicana. En tot cas, és de llei posar en evidència la important tradició d'esquerres de Roses, que la situa de ple en el corrent general de la comarca de la segona meitat del segle XIX i fins a la Guerra Civil de 1936-1939.

EL BAR DE LES CAMBRERES

El caràcter de port de cabotatge important durant tot el segle XIX i fins a la Guerra Civil comportà que Roses presentés alguns dels signes externs d'aquest tipus de poblacions marineres i comercials. Són ben conegudes les descripcions que Josep Pla féu de places portuàries com Marsella, explicada com un cafarnaüm de races, de colors exòtics, de procedències llunyanes, de sentors humanes –però també bullabesques–, de robes esteses i, simptomàticament, de prostíbuls a mitja llum, sempre decadents i decandits.

Roses no fou una excepció i també disposà, pel consum local i pel client passavolant, d'una casa de barrets com Déu mana, anomenada popularment *Bar de Camareras*. Estava situada al carrer Trinitat, 26, just al costat del local on, posteriorment, s'hi instal·là la Societat Unió Fraternal, en una casa aixecada el 1883, habitatge que llueix –tot sigui dit de passada– algunes gràcies arquitectòniques com uns pilars treballats adossats a la façana del pis superior o unes motlures ornamentals que sustenten el balcó. Val a dir que la seva situació, a més de cèntrica, gaudia de l'aventatge de la proximitat de la casa de les Germanes Religioses, que dirigien una escola de nenes al mateix carrer, cosa que podia resultar eficaç i prudent en cas de necessitat de recolliment espiritual per part del personal del bar.

La data d'obertura del local és poc precisa. En els llibres de Matrícula Industrial consta a nom del marit de la propietària, la senyora Concepció Domènech i Urgell, des de 1927, malgrat que el regidor Joan Pujol Denclar assegurava, en un acord de Ple, que funcionava, almenys, des de 1914. Com a bon establiment de mala nota tingué detractors furibunds i defensors igualment numantins i, alhora, una farcida història legal, també molt pròpia de l'activitat més vella de la humanitat. Així, el 3 d'octubre de 1931, l'esmentat conseller Pujol –autèntic partidari de la seva existència– demanava explicacions per l'ordre del governador civil decretant el tancament del bar, argumentant "...que aquest establiment ...sempre ha observat bona conducta i hi ha hagut amb totes les regles d'higiene, que motivà la seva obertura per ésser necessària tota vegada que Roses és una població de molts transeunts i que en certes ocasions quan no hi havia dita casa amb freqüència hi havia molts escàndols, fet pel qual es veu que és imprescindible". Ràpidament, en la següent sessió plenària (10

d'octubre de 1931), la senyora Domènech, representada pel seu marit, senyor Josep Bujons i Borràs, demanava que “teniendo en cuenta que aparte del número de habitantes, hay en esta Villa una población flotante de bastante consideración por su situación marítima... desea instalar... una casa de lenocinio, la cual deberá sujetarse como es natural a cuantas disposiciones hay vigentes relativas al tráfico carnal”. L'ajuntament acordà adherir-se a la sol·licitud i elevar-la al senyor governador, cosa que l'alcalde Salvador Marcó féu, moment a partir del qual el consistori s'abstenia d'intervenir més (24 d'octubre de 1931).

Les cites degueren succeir-se a la casa sense més entrebancs que els propis de l'ofici, atès que no tornem a tenir-ne notícies fins el juny de 1937, quan l'establiment és clausurat. L'11 de juliol encara no disposava de permís, atès que es torna a demanar, aquesta vegada a nom d'Anna Hernàndez. Posteriorment, el 21 d'agost de 1937, en plena Guerra Civil, el metge militar de la Comandància de Roses informa positivament sobre la sol·licitud de reobrir el saló “siempre que el referido prostíbulo no transgreda las disposiciones de Sanidad Militar en relación con las enfermedades venéreas”, cosa que obligava al metge municipal a efectuar 2 revisions setmanals al personal del bar. No obstant l'anterior acord, el 16 de gener de 1938 l'entranyable senyora Domènech tornava a demanar, i a obtenir, l'obertura del bordell.

Sigui com sigui, el negoci devia ésser força lucratiu i, malgrat les estretors de la confrontació bèl·lica—caracteritzada per la manca de patates, peres o conills—, l'Ajuntament li havia d'augmentar, el 29 de març de 1937—poc abans de la seva clausura temporal—, el tribut transitori aplicat als bars i tavernes fins a les 60 pessetes mensuals—que eren destinades al sosteniment de l'hospital de la població—, davant les protestes de Projecte Coll i Barceló, que representava a la seva muller Rosa Brunet, tavernera de Roses, pel tracte discriminatori que rebia enfront d'un establiment que girava un volum de negoci molt superior al de qualsevol altre bar de la vila.

El *Bar de Camareras* dona compte d'una població que fou portuària i comercial, potser plena d'una vida marítima animada que es perdé al llarg dels anys 40, quan el comerç de cabotatge decaigué completament a causa de les noves formes de transport i de l'economia autàrquica imposada pel règim feixista de Franco. Tanmateix, i durant una colla anys, molts mariners de la Mediterrània també tingueren la seva nòvia a Roses.

LA FULLA PARROQUIAL DE NADAL

Ara que arriben puntuals les festes nadalenques —les antigües Saturnals romanes— emergeix amb força un humil document de l'Arxiu Municipal de Roses, que procedeix de la recent donació que la família Vieyra-Bosch ha tingut a bé d'efectuar. Es tracta d'un exemplar de la Fulla Parroquial de Santa Maria de Roses que, casualment, data del 24 de desembre de 1933: una coincidència "divina". I atès que, com s'anuncia en l'encapçalament de l'esmentada publicació, es concedeixen "50 dies d'indulgència a tots els fidels diocesans que llegeixin o escoltin llegir aquesta Fulla" paga la pena —no fos cas que...— de dedicar-li unes ratlles i comprovar com era el Nadal a Roses fa més de setanta anys.

D'entrada, cal assenyalar que la Fulla Parroquial de Santa Maria de Roses s'inicià l'any 1925 i durà fins al 1936 quan, amb l'esclat de la Guerra Civil, s'estroncà la seva publicació. El promotor d'aquesta iniciativa editorial fou mossèn Francesc Fontclara, natural de Calella de la Costa. Mossèn Fontclara arribà el mateix any 1925 a Roses, com a regent. Josep Maria Marquès, en el llibre titulat *Santa Maria de Roses* (1992), relatava com obtingué el 1927 la rectoria "per oposició, una mica sonada per cert" i precisava que "els informes elaborats en aquella ocasió el presenten com un home de gran zel apostòlic, abnegat i caritatiu, que féu tornar a l'església diverses persones que se n'havien allunyat". La seva activitat pastoral, més enllà de la Fulla Parroquial, es caracteritzà per l'alineació en els rengles de l'activisme religiós de caràcter reaccionari. El 1929 promogué una missió popular de predicadors banjolins —que ja havien realitzat una missió anterior el 1909—, adequà un local catequístic i impulsà el peregrinatge al santuari de la Salut de Terrades. Juntament amb el vicari Joan Marquès "sapigué aproximar-se al jovent. En 1935 iniciava l'Acció Catòlica, un grup teatral i un equip de futbol". Josep Maria Marquès destaca que "les primeres representacions del conjunt escènic foren les dels 'Pastorets'" de mossèn Gay. Mossèn Francesc Fontclara fou empresonat el juliol de 1936 i assassinat al Pont de la Gorga de la carretera de Roses a Cadaqués el 17 d'agost.

La Fulla Parroquial de 24 de desembre de 1933 informava de la corrua d'actes litúrgics que s'havien de celebrar a Roses durant aquestes festivitats. El mateix dia 24 hi havia missa a

les 6 del matí—en què es feia la conclusió de les 40 Aves Maries—, ofici i exposició dogmàtica a les 10 i rosari, visites a Jesús i a la Mare de Déu i cants a les 3 de la tarda. Evidentment, el dia de Nadal era el més important i el que acaparava el major nombre d'actes religiosos. Hom començava amb la Missa del Gall, que se celebrava a una hora gens prudent: les 5 del matí. L'oferta espiritual, tanmateix, era molt variada i ajustada a les més diverses necessitats parroquianes: misses matinals a les 6, a les 7, a dos quarts de 8, a les 8—aquesta resada— i a les 10, amb l'Ofici solemne. Amb bon criteri econòmic, s'advertia que “durant les misses d'hora...es farà la *col·lecta extraordinària*, manada a favor del Culte i Clerecia”. El dia de Nadal, però, no s'acabava amb aquest extens reguitzell de misses. A la tarda, es programaven el cant de Vespres, a les 3, el rosari, la “meditació pròpia de la festivitat” i cants pastorils (sic). Finalment, i per abreujar-ho una mica, per sant Esteve, que no era festa de precepte, se celebraven 4 misses més.

És evident, doncs, que el Nadal s'organitzava fèrriament al voltant del sagrament de la comunió, la missa en definitiva. Només els Pastorets—en versió de mossèn Gay— i els cants pastorils s'allunyaven de les funcions religioses. Era, per tant, un Nadal ben diferent de l'actual, molt més laic, gastronòmic i comercial. D'altra banda, i malgrat que una fulla parroquial qualsevol és una font informativa massa escassa, no es detecta una situació de tensió latent entre l'església i les autoritats republicanes de Roses. Les celebracions nadal·lenques de 1933 es realitzaren sense incidents de cap mena, a pesar de l'ambient anticlerical que Josep Maria Marquès detecta a la població durant la Segona República. La presència de destacats membres republicans—elits, en definitiva— a la nòmina de subscriptors de la Fulla Parroquial, com els Pi-Sunyer—en totes les seves branques familiars—, devia tenir un efecte moderador innegable.

Per cert, la Fulla Parroquial informava que durant l'any 1933 s'havien recollit 205,70 pesetes pel pa destinat als “pobrets més necessitats de la parroquia”. Ells també tingueren un Bon Nadal.

Fa 70 anys. Ja fa 70 anys i encara és tan present que esdevé ineludible haver-ne de parlar. Evidentment, es tracta de l'inici de la Guerra Civil espanyola de 1936-1939, un conflicte bèl·lic –però, sobretot, social i ideològic– que ha marcat la resta del nostre segle XX. La influència de la guerra no només cal valorar-la pels gairebé 40 anys de franquisme que la seguiren, caracteritzats per la repressió de la dissidència estricta i de qualsevol altre element molest o empipador per al règim, per la misèria dels primers anys de postguerra i la precarietat econòmica que s'arrossegà fins al final, i per la involució intel·lectual i l'estretor moral i ètica d'una superestructura ideològica reaccionària i megalòmana. Sinó que, sobretot, amb els ulls actuals, per les victòries que, massa sovint, encara assoleix un franquisme que ha deixat un pòsit evident en la nostra societat, ja sigui en forma de por atàvica –a pensar, a dissentir, a avançar–, ja sigui sota el vel terrible de l'autocensura col·lectiva –la incapacitat d'encarar determinats problemes que s'arrosseguen d'anys i panys, per exemple.

Des d'aquesta perspectiva, la commemoració del setantè aniversari de l'aixecament militar del 18 de juliol de 1936 hauria de servir no només per recordar i escandalitzar-se, sinó per prendre partit. Pot semblar trist haver de dir això a aquestes alçades, però el corrent historiogràfic revisionista, encapçalat per eminències com Pío Moa i d'altres sequeços, que directament neguen l'existència d'un sollevament militar i presenten l'inici de la Guerra Civil com un moviment de defensa de l'Estat constitucional vigent i, més genèricament, dels interessos nacionals, impel·leixen a prendre una posició, almenys individual, clara i decidida. En aquest context neoconservador, cal la fermesa de les conviccions. No és lícit contemplar des de la barrera una efemèride d'aquestes característiques, perquè les seves conseqüències encara són presents en molts aspectes de la nostra societat. Fonamentalment, es tractaria de meditar sobre els límits democràtics de la societat actual, clarament definits pels processos polítics, socials i econòmics establerts durant la transició democràtica de l'Estat.

El 18 de juliol hauria de servir per reflexionar i comprendre la situació de la nostra qualitat democràtica. Per què hi ha, encara, partits polítics que no estan disposats a condemnar uns fets bèl·lics? Per què hi ha, encara, partits polítics que no són capaços de fer avançar el pro-

cés de pau a Euskadi? Quins interessos pretenen defensar? Què hi guanyen? Per què costa tant dir—de fet, ningú ho diu— que hi ha partits polítics, amb una generosa representació parlamentària, que, amb la famosa Llei de partits a la mà, no poden complir amb els requisits democràtics que s’hi estableixen i, en canvi, s’omplen la boca de constitucionalisme? Són, només, alguns exemples de qüestions actuals que són susceptibles d’ésser analitzades a partir de la recent història contemporània.

No es pot ésser asèptic o indiferent davant el 18 de juliol de 1936, perquè, precisament, aquell dia ningú ho va ser: tothom fou conscient de l’enfrontament de dos models socials, del trencament que suposava la rebel·lió militar i de qui en fou el responsable. L’efemèride no ha de servir per emascarar la transcendència de la data darrere l’enyorança de la “paga doble”, de l’anecdota tronada o de la disculpa còmoda de les raons i les accions d’uns i altres. El record d’aquell dia s’hauria d’aprofitar, doncs, per reafirmar uns valors col·lectius irrenunciables, per superar l’herència del franquisme sociològic que conviu dins cadascú de nosaltres i per reclamar de les institucions públiques la determinació i la fermesa veritablement democràtiques que, usualment en nom dels interessos d’Estat, són bandejats de la vida pública.

No cal dir que, a Roses, el 18 de juliol de 1936 també fou un dia trist, com a la resta de poblacions catalanes i espanyoles. La por d’uns també fou la por dels altres i, al capdavant, tothom perdé quelcom. Precisament d’això es tracta: de recuperar allò que tothom perdé aquell dia, calorós, de juliol de fa 70 anys.

1937: UNA COMUNITAT LLIURE AL CAMP ROSINC

Massa sovint s'oblida que el 18 de juliol de 1936 significà l'esclat d'una multiplicitat de fenòmens històrics. Massa sovint, també, hom tendeix a identificar aquella data al començament de la Guerra Civil, oblidant que, principalment, pels coetanis que restaren en zona republicana, el 18 de juliol és l'inici d'una revolució social que pretenia transformar radicalment les estructures econòmiques i socials imperants. I, allò més greu, és que aquesta desmemòria històrica, interessada i políticament conservadora, encara ara s'exerceix per persones que controlen —sembla que vitalíciament— algunes institucions amb poder de control ideològic i amb capacitat de generar discurs històric. Lamentable.

Roses no fou una excepció a aquest procés revolucionari, que condicionà en exclusiva la seva vida, almenys fins a l'atac del Canàries. La població, el 1936, generà una sèrie d'experiències llibertàries que, per les seves característiques geogràfiques, econòmiques i socials, pivotaren al voltant de la indústria pesquera i de les seves activitats auxiliars (calafats, oficis, tallers metal·lúrgics, transports, etc.). Aquest procés col·lectivitzador és cada vegada més conegut, gràcies sobretot a les aportacions de l'historiador figuerenc Marciano Cárdua, que ha estudiat i analitzat profusament les tipologies generals de les organitzacions col·lectives, les característiques concretes de cadascuna i la fortuna que havien de tenir enmig del context bèl·lic. Tanmateix, sota l'ombra poderosa de la secció de pesca del Sindicat Únic d'Oficis Varis de la CNT de Roses, s'assajaren d'altres experiències de comunisme llibertari, com foren els casos dels paletes, els fusters —ambdues seccions radicades entre les voltes de l'església parroquial de Santa Maria, juntament amb el mercat— o els pagesos.

Sortosament, l'Arxiu Municipal de Roses conserva el Cens Sindical Agrícola de 1937, relació prescrita en el reglament d'aplicació del Decret de sindicació obligatòria promulgat per la Generalitat de Catalunya el 27 d'agost de 1936. Aquest document permet conèixer alguns trets significatius de la col·lectivització en el camp rosinc. En primer lloc, més que una col·lectivitat, caldria parlar molt possiblement d'una secció de treball col·lectiu. Desconeixem si les terres conreades pel grup de treball provenien bàsicament de finques incautades als propietaris legals o bé s'aportaven individualment, com sembla ésser. Es tractava d'una

secció de treball de dimensions reduïdes, formada només per 12 pagesos—d'un total de 405 que hi havia en el municipi—, que donava feina a una vintena de persones, moltes d'elles dones (14). Era, per tant, una secció molt diferent en volum a l'existent a Pau, en què, de 194 conreadors, 127 eren col·lectivistes.

Dels 12 membres col·lectivistes, 10 eren naturals de Roses. La seva edat mitjana, a diferència de la tònica general en altres col·lectivitats, era alta, de 51 anys, amb puntes de 63 i 70 anys. Els integrants eren casats (10) i només es comptabilitzen un vidu i un solter. Aquesta secció de treball col·lectiu agrícola menava 132,5 vessanes, de les quals 60,5 corresponien a vinya, 50 a olivera i 22 a camp. Aquestes xifres difereixen sensiblement de les aportades per la secció local de la UGT a Roses en un qüestionari—la notícia del qual dec a l'amic Marciano Cárdbaba— conservat a l'Arxiu de la Guerra Civil espanyola: l'enquesta registra una col·lectivitat de 15 membres que explotava 50 vessanes de terreny. Sigui com sigui, l'extensió mitjana de terreny conreat per cada pagès era d'11 vessanes, encara que hom troba una gran variabilitat, amb parcel·les d'1,5 vessanes i finques de 40 vessanes. El fet que un 83% de les terres es dediquessin a la vinya i a l'olivera indica que es tractava de finques poc productives, destinades a la simple subsistència de les famílies encarregades de la seva explotació.

Poca cosa més es coneix actualment d'aquesta experiència revolucionària en el camp rosinc. Resten moltes preguntes sense resposta: en quina mesura fou viable el seu projecte social i econòmic? Com coordinaren la seva proposta anarcosindicalista amb les activitats propugnades per les altres seccions del sindicat cenetista? Quin fou realment l'impacte dels Fets de Maig del 37 en el si de la seva organització llibertària? Arribaren a treballar plegats fins a l'entrada de les tropes franquistes el 9 de febrer de 1939? Com sempre, caldrà investigar més, perquè els perdedors i els silenciats de la història no ho continuïn essent.

EL PAPER MONEDA DE LA GUERRA CIVIL

Un dels aspectes més coneguts popularment del període bèl·lic de 1936-1939 fou l'emissió de paper moneda municipal, una pràctica que es repetí a moltes viles i ciutats de Catalunya. Roses no fou una excepció atesa "...la manca de numerari per á les transaccions comercials i de la vida ciutadana derivada de l'atresorament de la plata...", tal com es deia a l'acord del 22 de febrer de 1937, que creava la primera emissió de diner del Consell Municipal de Roses, en aquells moments dominat per la central anarcosindical CNT-FAI.

Aquesta primera emissió de febrer de 1937 fou per un import de 4500 ptes., a saber, 3000 bitllets d'una pta. i 3000 més de 50 cèntims, malgrat que la decisió presa pel Consell havia d'ésser inicialment per un import de 5000 ptes., una xifra que sempre s'havia cregut que era la correcta. Tanmateix, la documentació comptable, l'aprovació de la factura en la sessió del 5 d'abril de 1937 i el fet que, en utilitzar el 23 de gener de 1938 el fons de garantia de l'emissió per a la construcció de refugis antiaeris, s'esmentés el seu import—4500 ptes.—avalen aquesta xifra. Eren uns bitllets grans, suportats per un paper de mala qualitat que es féu malbé de seguida, de color blau a l'anvers i vermell i negre —els colors anarquistes— al revers en els bitllets de pesseta i marró i rosa a l'anvers i negre i blau al revers en el numerari de 50 cèntims.

Els problemes derivats del seva mida i qualitat obligaren el 19 de maig de 1937 a retirar-los del mercat i emetre'n de nous, pel mateix import. El paper moneda d'una pesseta era de color verd a l'anvers i marró fosc al revers, mentre que la mitja pesseta estava impresa en color blau i negre a l'anvers i al revers, respectivament. A diferència de la primera emissió, que anava signada pel president del Consell Municipal (Salvador Marcó i Romañach) i pel conseller de Finances (Sebastià Coll i Espelt, per ordre), ara només foren signats pel president.

Tanmateix, el volum fiduciari no era suficient i el 25 de juliol de 1937 el Consell Municipal acordava "...ampliar l'emissió del paper moneda municipal, perquè amb el que hi ha ara en circulació no es suficient per á les transaccions comercials de la població i es dona el cas que els veïns es veuen obligats á admetre paper d'altres poblacions en perjudici del públic i del

erari municipal". L'ampliació era de 6000 ptes., 3000 bitllets d'una pta. i 6000 de 50 cèntims. Les seves característiques eren molt semblants al paper moneda de maig de 1937. Curiosament, l'empresa de Pere Alegrí Beya de Figueres, que confeccionà tot el paper moneda de Roses, facturà el 28 d'octubre de 1937 la impressió de 3000 bitllets d'una pta. i 9000 de 50 cèntims, és a dir, 7500 ptes. de circulació monetària nova. Es tractava d'un volum de paper moneda que no s'ajustava a les inicialment 6000 ptes. acordades pel Consell Municipal. La factura d'Alegrí devia ser correcta, ja que fou aprovada pel Consell Municipal el 6 de novembre de 1937 sense cap impediment especial. Això suposa, indubtablement, que hi hagué dues ampliacions, una de 1500 ptes. —segurament en bitllets de 50 cèntims— i la que s'estipulà a la reunió del Consell Municipal de 25 de juliol de 1937, un procés que s'ajusta al que els estudiosos de la numismàtica d'aquest període havien publicat.

La qüestió, però, és conèixer per què Pere Alegrí Beya no cobrà la segona emissió, de 19 de maig de 1937? Fou a compte dels problemes de qualitat que generaren els primers bitllets i que l'obligaren a repetir-ne l'emissió? I, per què no consta cap acord del Consell Municipal sobre l'emissió d'una ampliació de 1500 ptes. que fou liquidada pel proveïdor? Tot sembla indicar que el president del Consell, Salvador Marcó i Romañach, tingué la suficient capacitat i llibertat de gestió per encarregar aquesta ampliació "fantasma" de 1500 ptes.

El final de l'aventura financera del paper moneda local no fou del tot dolenta pel Consell Municipal. El 26 de setembre de 1938 s'acordava destinar, després "...d'haver passat amb excés el termini que es concedí per á la retirada dels bitllets moneda municipal que es posaren en circulació...", el remanent a favor de l'emissor de 6243,5 ptes. als fons de l'Assistència Social i a l'hospital municipal que es creà el 1937 a la casa de Baldiri Rahola. L'entrada de les tropes franquistes o nacionals provocà, finalment, que es creés un llibre d'*Entrega de Moneda Roja al Banco de España en 1939*. Enrere quedava l'experiència revolucionària que havia canviat completament durant uns anys la vida ciutadana de Roses i el paper moneda municipal passaria a ésser un simple objecte de col·leccionisme.

AMAGAR-SE SOTA LES BOMBES

Quan la guerra, un dels set genets de l'Apocalipsi, apareix, la població civil només té tòpicament dues sortides: córrer ben lluny o amagar-se sota terra. Aquesta darrera fórmula, davant de ràtzies o d'atacs aeris, es presenta en forma de refugis. Quan la Guerra Civil de 1936-1939 colpejà Roses, s'utilitzaren les dues possibilitats. La primera, córrer a refugiar-se al rerepaís, fou estesesament usada per la població el 30 d'octubre de 1936, quan el vaixell facciós Canàries, que deixà anar més de 40 canonades, efectuà el primer bombardeig de les comarques gironines: el poble quedà literalment buit i masos i olivars foren l'efímer aixopluc de la població rosina.

Ara bé, la forma més utilitzada per l'exèrcit franquista fou l'atac aeri. Bàsicament, Roses fou bombardejada el 24 d'agost de 1937, el 7 de febrer i el 17 d'agost de 1938 (en plena Festa Major) i un grup de tres ràtzies els dies 6, 7 i 8 de febrer de 1939, just abans de l'entrada de les tropes nacionals el dia 9 de febrer. Els estralls que causaren aquests cops de força són ben coneguts gràcies als expedients tramitats pels interessats davant la Comisión Provincial de Regiones Devastadas y Reparaciones, una documentació que integra el fons del Govern Civil i que, actualment, és custodiada a l'Arxiu Històric de Girona. Mitjançant aquests expedients podem conèixer els habitatges que foren malmesos per aquests bombardejos (un total de 39). Els carrers més damnificats per l'Aviazione Legionaria Italiana foren el Sant Isidre i el Trinitat, amb 6 cases enderrocades a cadascun, l'avinguda de Rhode, amb 5, el Doctor Pi i Sunyer, amb 3, i Lluís Companys, plaça Catalunya, Francesc Macià, Palmerola i plaça de l'Església, amb 2 bombes en cadascun d'ells.

Davant aquest panorama d'inseguretat aèria, la població civil de Roses hagué de recórrer a la construcció de diversos refugis antiaeris. Les fonts documentals i, sobretot, el valuós testimoniatge oral, han permès de mantenir la memòria dels diversos amagatalls existents, els quals foren construïts a les acaballes de 1937 i durant el 1938. El més conegut, potser, sigui el refugi del carrer Pujada a l'Escorxador, que disposava de sortides al carrer Trinitat (can Berta) i al carrer Capità Ariza. Actualment, malgrat que els accessos no són oberts, el refugi no està enderrocat i està previst de posar-lo a la vista del públic en un futur proper.

N'hi havia un altre a la plaça de l'Església, que estava situat al costat septentrional de la porta d'entrada al recinte parroquial, al lloc on hi havia hagut el cementiri vell i que només disposava d'una entrada. Quan s'urbanitzà aquell sector amb una plaça, quedà colgat. I encara hi hagué un tercer refugi antiaeri urbà. Es trobava a la plaça del General Prim. Només disposava d'una entrada, actualment tapada. La urbanització de la plaça el deixà enterrat. Alguns informants apunten la possibilitat que existís un altre refugi al carrer Nou, encara que tot sembla indicar que es tracta del mateix refugi de la plaça del General Prim.

També n'hi havia d'altres situats a les immediacions del poble, en zones despoblades. Les muralles de la Ciutadella de Roses —no podia ser d'una altra manera— també serviren de refugi. N'hi hagué dos, que hom localitza al sector occidental de les muralles i en una zona propera a la Porta de Terra. Quedava perfectament clar que era econòmicament viable i bèl·licament segur aprofitar els passadissos baumats existents a l'interior de les muralles. Evidentment, aquests espais no estan enderrocats i, encara avui dia, es poden visitar. Al sector de llevant, finalment, hi havia un altre refugi construït, el forat d'entrada del qual encara resta dempeus. La gent més gran, els que visqueren la guerra, confirmen que fou un dels refugis més utilitzats, atès que la seva separació del nucli habitat i, sobretot, del port —un objectiu militar evident— el feien més segur. El darrer refugi localitzat és al Camp de la Cortina, on es començà una trinxera per construir-hi el nou amagatall. Tanmateix, no s'acabaren els treballs i, per tant, no fou mai operatiu.

La Junta Local de Defensa Passiva tingué sempre dificultats econòmiques per enllestir la construcció dels refugis, alguns dels quals es bastiren gràcies a la iniciativa privada dels veïns. També fou problemàtic trobar i adquirir les matèries primeres necessàries —ciment, taulons, eines, etc.—, aspectes que en els llibres d'acords del Consell Municipal s'anotaren puntualment. La guerra passà; fins i tot, la seva memòria entre els ciutadans més alevins és, si més no, difusa. Potser, seria una bona actuació mantenir-ne el record mitjançant una adequada retolació.

LA VIOLÈNCIA POLÍTICA DE 1936-1945: UNA CACERA HUMANA (I)

La Guerra Civil de 1936-1939 ha estat la vergonya més important que s'ha viscut en aquest país al llarg del segle XX. És evident que qualsevol conflicte bèl·lic és l'ignominiós aparador de l'espècie humana, l'aflorament del llop social –depredador i amoral– que genera la incapacitat per articular la convivència col·lectiva. Potser, una de les seves manifestacions més dramàtiques sigui la confrontació fraternal en el si d'una comunitat i, com és conegut, l'esmentada guerra civil no fou cap excepció, malauradament. No ha d'estranyar que Catalunya sigui el país amb la taxa d'objecció de consciència militar més alta d'Europa: el tradicional intervencionisme militar en la vida política espanyola –fins fa pocs anys– i la memòria del conflicte –propera, familiar, dolorosa– hi han ajudat a bastament.

Roses perdé, segons Jordi Oliva (*El cost humà de la Guerra Civil a les comarques gironines*), entre 44 i 65 homes en els diferents fronts bèl·lics, sobretot els de l'Aragó, el Segre i l'Ebre. A més, a la reraguarda, els bombardejos aèris de l'Aviazione Legionaria Italiana produïren una trentena de baixes, civils innocents enxampats per les bombes. Amb tot, cal comptabilitzar en el capítol de les pèrdues humanes ocasionades per la contesa les víctimes de les venalitats polítiques desfermades per ambdós bàndols, l'un –el republicà– durant els anys 1936 i 1937 i l'altre, el franquista, a partir de 1939 i fins ben entrat els anys 40.

És, precisament, sobre la violència i la repressió polítiques d'aquells anys que cal investigar i reflexionar. Són les víctimes de la guerra de les quals ningú vol parlar, en una conjura de silenci estèril, en una forma infantil d'escapisme històric. Existeix, tanmateix, un document fonamental per conèixer el fenomen de la repressió política: és la Causa General que es tramità, en el cas de Roses, de 1940 a 1945. La progressiva pacificació militar dels territoris fidels a l'ordre democràtic, generada per la força de les armes sublevades, fou el punt de partida d'un segon procés de sotmetiment: la repressió i el control dels sectors socials d'esquerra, que fins aleshores havien estat més compromesos amb el règim republicà i catalanista. Aquesta depuració de responsabilitats polítiques s'articulà mitjançant el que s'anomenà la Causa General. El primer manament del fiscal instructor del cas a l'Ajuntament de Roses data del 15 d'octubre de 1940, malgrat que des del mateix 1939 abundaren les peticions

d'informes polítics de diversos membres de la col·lectivitat. Es demanava que s'elaboressin les llistes d'assassinats en el període de dominació roja —segons la terminologia franquista—, tant dels residents a Roses com dels cadàvers sense identificar que s'haguessin localitzat en el poble (amb l'esment del lloc, la data i el possible executor), a més de la ressenya dels actes violents que haguessin tingut lloc durant la guerra. Aquesta tasca estava enllestida el 27 de desembre de 1940. De caràcter més general, però, alhora, de més transcendència política fou el qüestionari que hagué d'omplir el sargent de la Guàrdia Civil de Roses el 14 de novembre de 1941. Precisament, la Benemèrita, a causa de la seva fidelitat al govern legítim en els turbulents dies del juliol de 1936, fou un dels cossos policials més investigats i depurats. Malgrat les reticències inicials, el règim franquista l'hagué d'utilitzar àmpliament gràcies a la seva preparació tècnica i al seu desplegament arreu del territori.

Les posteriors demandes d'informes sobre l'organització del poder local marxista i del paper dels dirigents polítics implicats, de desembre de 1942 i de juliol de 1943 no foren contestades, fins que el governador civil, l'u de desembre de 1943 —a instàncies del fiscal instructor—, amenaçà els membres del consistori de "...apercibirles de la responsabilidad en que incurren caso de continuar dejando sin contestación las comunicaciones...en evitación de que se le exijan las responsabilidades a que haya lugar por su negligencia". Immediatament, l'11 de gener de 1944, el Ple de la Comissió Gestora provisional, presidida per Benet Trull Escatllar des del 21 d'abril de 1941, acordà nomenar els gestors Antoni Pairet Reig, Andreu Reda Brunet (delegat d'informació des del 22 de desembre de 1940) i Pere Falgàs Guitart ponents per la redacció dels informes sol·licitats. Malgrat tot, pel desembre de 1944 el fiscal instructor encara no havia rebut el detall de les informacions demanades. Finalment, el 8 de gener hi hagué una reunió per a aplegar informació i discutir el tema i l'11 de gener es redactava l'informe de la Comissió Gestora rosinca.

La dilació amb què es tramità la Causa General i, com veurem properament, les incorreccions i imprecisions que conté, contrasta amb la diligència amb què s'expedien els informes personals de depuració de funcionaris municipals i estatals (mestres, guàrdies civils...) i de ciutadans presos en camps de concentració franquistes. En definitiva, caldrà comprovar com l'articulació legal de la repressió política no pot amagar, ni abans ni ara, el seu caràcter violent.

LA VIOLENCIA POLÍTICA DE 1936-1945: UNA CACERA HUMANA (II)

L'alçament militar del 18 de juliol de 1936 no només donà inici a la Guerra Civil, sinó que encengué, a vegades de forma violenta, una sèrie de conflictes socials i polítics que s'arrossegaven des de molts anys abans de la instauració de la Segona República: problemes en la distribució de la propietat agrària, descontentament dels sectors obrers urbans, incapacitat per modernitzar les estructures de l'exèrcit espanyol i per enquadrar-lo en un sistema democràtic en el qual no hi havia lloc pel seu tradicional intervencionisme en la vida política, crisi econòmica des de 1929 o manteniment, encara, d'amplis redutes de poder de les oligarquies locals en les institucions de govern municipal, sobretot des dels fets d'octubre de 1934—malgrat que l'Ajuntament estigués dominat per la dreta des de l'1 de febrer de 1934—i fins a la victòria del Front Popular en les eleccions generals el febrer de 1936—a partir del 14 d'abril de 1936, en el cas dels ajuntaments.

Roses no fou una excepció i l'endemà mateix del 18 de juliol s'inicià una revolució social destinada a transformar totes les estructures socials, econòmiques i polítiques precedents: les col·lectivitzacions de diversos rams de producció (a Roses, per exemple, la construcció, la pesca, l'agricultura o els oficis varis), la redistribució de la propietat privada i dels mitjans de producció—com la fàbrica de gel o la gestió obrera de les barques de pesca—i l'accés al poder polític local, mitjançant el Comitè de Milícies Antifeixistes, dels sectors socials tradicionalment marginats.

Aquest procés radical—en el seu sentit etimològic clàssic—, en un context de guerra, generà l'aflorament de tensions polítiques i—moltes vegades—personals larvades. Es produïren episodis de violència política contra els sectors conservadors de la societat rosinca. Amb tot, Roses no fou, tanmateix, una població especialment virulenta en comparació amb Orriols o Salt. Més enllà de les formes econòmiques de violència (incautacions, expropiacions o col·lectivitzacions), existí una repressió política evident, que es concentrà en el mes d'agost de 1936—especialment dur—amb 7 “passejos” (denominació del procés d'execució). Durant l'octubre, hi hagué 2 assassinats i el novembre de 1937 la xifra s'elevà a 5, 2 d'ells corresponents a ciutadans de Roses i 3 més sense identificar. Durant l'any 1938 només tenim constància de la

mort de Pere Portell Denclar —el seu germà, Antoni, fou regidor el 1939 i del 1955 al 1961 i cap local de Falange— a la població d'Abella de la Conca (Lleida), el 16 d'octubre de 1938. L'any 1939 es trobaren 2 cadàvers més, de persones forasteres de Roses. Finalment, cal comptabilitzar 3 morts més —Francesc Cargol, Jacint Ferrer i Ferran Ribas Brunet— que apareixen ressenyats al quadre titulat *Mártires asesinados por Dios y por España. Comarca del Ampurdán*. En definitiva, fruit de la repressió política s'executaren 20 persones.

Quant als grups socials objecte de violència, els sacerdots foren un objectiu predilecte. El 2 d'agost de 1936 es passejà a Joan Marquès Teixidor, de 26 anys i el 15 del mateix mes a Francesc Fontclara Feliu, de 45 anys, mort al Port de la Selva, mossens ambdós de la parròquia de Roses. El Comitè de Montagut —segons la Causa General— executà l'1 d'octubre de 1936 a Vicenç Martinolas Bascu, també capellà, de 49 anys, a Caixans, i germà del polític conservador i terratinent rosinc Joan Martinolas Bascu (regidor entre 1916-1918, 1r tinent d'alcalde del 1918 al 1920 i del 1922 al 1923 i membre de la primera gestora provisional franquista el 1939).

L'altre gran sector social perseguit fou el de polítics locals pertanyent fonamentalment a diferents consistoris de la dictadura de Primo de Rivera. El més destacat fou Salvi Ferrer Buscarons, executat a Peralada el 17 d'agost de 1936 —juntament amb l'exalcalde segon 1934-1936 Jaume Berta Turró. Salvi Ferrer fou regidor entre 1916-1918, 2n tinent d'alcalde el 1918-1919, alcalde el 1919-1920, regidor el 1920-1922, alcalde el 1922-1923 i 1924-1927 i regidor el 1930-1931. A més, foren repressaliats —el 26 d'agost de 1936 al Cementiri Municipal— Pere Barceló Junyer, regidor el 1930-1931, i el president del Pòsit de Pescadors Josep Romañach Serrats, assassinat el 19 de novembre de 1937 a Montcada i Reixac. Romañach havia estat regidor el 1918-1922, alcalde el 1919 i regidor el 1925-1927 i 1930-1931.

Finalment, els darrers 4 assassinats no havien desenvolupat cap activitat política activa i es tractava de simples ciutadans de dretes: Pere Barceló Giralte —sastre de 35 anys passejat amb el seu pare al Cementiri Municipal—, Domènec Cusí Trull —flequer de 39 anys que morí juntament l'esmentat Romañach a Montcada—, el mestre de Pau Pere Causa Paltré —22 d'agost de 1936— i Pau Espelt Farrerós —propietari de 63 anys, mort l'1 d'octubre de 1936.

LA VIOLÈNCIA POLÍTICA DE 1936-1945: UNA CACERA HUMANA (III)

És evident que en una situació de violència política, sigui del signe que sigui, allò important són les víctimes. Tanmateix, des de la perspectiva de la recerca històrica, cal interrogar-se sobre qui exercí aquesta violència, de quins sectors socials procedien, quina fou la seva adscripció política i la seva actuació conseqüent.

Malauradament, les fonts documentals disponibles són les que es produïren en el context de la repressió franquista a partir del febrer de 1939. Això comporta que, en moltes ocasions, les informacions facilitades siguin errònies, ambigües i, fins i tot, tendencioses. La revenja feixista, malgrat que fou sistemàtica en el nombre i l'extensió de persones afectades, també va ésser poc rigorosa i documentada. L'obcecació amb què s'actuà per tal de recomposar l'ordre social i polític anterior a 1931 i, alhora, depurar responsabilitats, permeté que s'ajusticiessin sense garanties —com veurem en propers articles— ciutadans rosincs que no foren denunciats per fets de sang. D'aquesta manera, es relacionà amb els assassinats polítics de la rereguarda republicana a 24 persones, encara que les diferents llistes confeccionades mai es posen absolutament d'acord amb els noms i la seva actuació política real, així com la seva pertinença a una o altra organització política.

Bàsicament, es pot establir una figura típica de participació en la repressió de gent significada de dretes. Foren militants de la CNT —fins un 79,16% dels denunciats hi pertanyien— que havien pertangut, en bona part, tant al Comitè de Milícies Antifeixistes com als diferents ajuntaments dels anys 1937-1939. Professionalment, a més, és destacable l'elevat nombre de pescadors i mariners —per damunt del 30%—, sense menystenir altres oficis propis del poble menut: paletes, xofers, fusters, botiguers, pagesos i jornalers, empleats, etc. Foren persones com Francesc Alberola Pérez —pescador originari d'El Campello i afusellat el 27 de juny de 1940—, Andreu Lagresa Romañach —à. Dolço, pescador, ajusticiat el 17 de maig de 1943—, Rafael Cugat Sans —exiliat a França—, Felip Gonzàlez Vicens —fuster, del qual sabem amb seguretat que no participà en actes violents—, Esteve Soler Espelt —mariner—, Armengol Romañach Coll, Miquel Sanés Birba —xofer, víctima, al seu torn, de la repressió franquista el 7 de desembre de 1939—, Francesc Vilaró Ferrer —exiliat a França—, Honorat (Ull

de Saboga) i Andreu Colom Martí, Joaquim Torres Donat –pescador–, Sebastià Coll Espelt –à. Cabrera–, Projecte Coll Barceló, Francesc Domènec Casadesús, Miquel Miralles –possiblement sigui un dels passejats pels franquistes el 15 de maig de 1939– o Joan Brugués Seseras –à. Nari, alcalde durant els Fets de Maig del 37.

Altres rosincs que suposadament participaren en la violència política revolucionària foren Josep Ribot Espelt –pescador de la CNT– i Josep Valero Queralt –jornaler de Dosaigües– que, malgrat que no apareixen en les llistes de denúncia, foren afusellats el 31 de maig i el 28 de juliol de 1939, respectivament. El cas de més transcendència, potser, fou el de Salvador Marcó Romañach, militant d'ERC i 3 vegades alcalde de Roses durant la II República i la guerra, que hagué d'exiliar-se a França tan bon punt s'acabà la confrontació bèl·lica. La seva mateixa projecció política a la Federació Comarcal de Sindicats Agrícoles afavorí la suspicàcia popular –i no volem entrar en la veracitat de les denúncies, que no ens correspon– a l'entorn de la seva suposada participació en la violència republicana.

Finalment, es relacionen amb la violència política una sèrie de noms de contrastació més complicada –i que caldrà investigar més–, ateses les imprecisions de la documentació manejada: Ramon Martínez Sarrión, Baldiri Lasús Cervera, Estanislau Colom Esteve, Ramon Torta (?) Nolla, Modest Perpinyà Pujol –que actuà a nivell comarcal, el pare del qual, Francesc Perpinyà Hospital, fou condemnat en consell de guerra a 3 anys de presó–, Gjordà Ametller Casanovas o Tomàs Peix Trulls. Molts d'ells foren militants també de la sindical anarquista CNT.

En conclusió, sembla evident que la violència del bàndol republicà fou exercida bàsicament pels elements anarquistes de la CNT-FAI, molts d'ells pertanyents a l'àmbit pesquer o dels qui només tenien la seva força dels seus braços per sobreviure (jornalers sense terra, manobres –assalariats, en definitiva-). Malgrat tot, no cal oblidar el que alguns testimonis orals mantenen: fins i tot, aquestes persones salvaren vides de conciutadans. I és que una revolució en temps de guerra és una situació molt complexa, on no tot és blanc o negre i, al capdavant, també hi ha grisos en un marc de poques certeses i moltes suposicions, a vegades interessades.

A VIOLÈNCIA POLÍTICA DE 1936-1945: UNA CACERA HUMANA (i IV)

L'entrada a Roses de les tropes franquistes el 9 de febrer de 1939 no suposà només la instauració d'un nou model polític, social, econòmic i cultural –de caràcter plenament feixista, segons constata l'historiador sabadellenc Martí Marín quan analitza les institucions locals–, sinó que, darrera la versió oficial de restauració de l'ordre social establert, s'esdevé un període –temporalment dilatat– caracteritzat per la repressió política que les noves autoritats *nacionals* efectuaren.

Malgrat ésser un aspecte del règim franquista gens tractat en l'àmbit rosinc, la violència política emergeix amb força només d'inspeccionar els primers documents dels anys 1939-1945. La imatge idíl·lica i oficial d'una restauració social i política harmoniosa és desmunxada ràpidament quan es constata que entre 1939 i 1940 es controlaren políticament –en forma d'informes o de depuracions– 279 persones, que foren executades almenys 8 persones, que s'incautaren propietats a més d'una desena de ciutadans vinculats a partits d'esquerra i que s'exercí, de manera general, un control social i moral implacable –que assolí extrems grotescos com fou el cas de l'informe emès pel caporal de la Guàrdia Civil el 10 de setembre de 1939 sobre els banyadors que 3 noies (nenes) de 14 anys lluien, “...exagerado[s] en su totalidad, por ir descubriendo en gran parte su cuerpo desnudo, lo que dio lugar a apercebimientos duros por parte del elemento masculino que había en los cafés...”. Es tractà, en definitiva, d'una repressió política d'un abast qualitatiu i quantitatiu sense comparació possible.

L'ajuntament fou la instància d'autoritat pública a partir de la qual es coordinaren les mesures de control polític empreses per altres institucions de govern. L'any 1939 s'informà o es reberen informes sobre la conducta politicosocial de 155 ciutadans, la majoria funcionaris públics (10) i membres policials –sobretot els carabiners (36) i guàrdies civils (1). També es depuraren les responsabilitats polítiques dels presoners de guerra (12) i de les persones significades de la vida política local o dels seus familiars més propers (com fou el cas del pare de l'alcalde anarquista Joan Brugués Seseras o de Francesc Perpinyà Hospital, pare de l'activista Modest Perpinyà Pujol, parentiu que li costà un consell de guerra i 3 anys de

presó), així com els mossos del reemplaç corresponent: en total, fins a 90 informes i 6 requeriments judicials.

En el transcurs de 1940 es detecta la mateixa tònica. S'han localitzat 124 informes, entre els quals destaquen els destinats a depurar l'actuació dels carabiners (10), dels guàrdies civils (2) i dels presoners de guerra (17). La resta (85) foren emesos indiscriminadament a ciutadans anònims i persones significades en la gestió dels afers públics republicans. Cal destacar com la FETS y de las JONS local —el partit polític únic—, dirigida el 1939 per Benet Trull Escatllar i, posteriorment, per Baldiri Llorens Mateu, fou l'organisme encarregat de les tasques d'informació i delació. En els nombrosos testimonis escrits conservats abunden les expressions del tipus “...es considerado elemento criminal, acérrimo marxista y ladrón”, “...individuo inmoral, marxista y elemento peligroso”, “...elemento separatista, un furibundo antimilitarista bogando siempre con los elementos de izquierda...”.

Finalment, la violència política franquista també provocà morts, pràcticament en la mateixa mesura que en el període bèl·lic precedent: foren ajusticiats el 1939 a la presó de Girona Miquel Mallol Formatger (pagès, 38 anys, ERC, regidor 1931-1934 i jutge municipal) el 12 de maig, Josep Ribot Espelt (pescador, 28 anys, CNT, membre del Comitè de Milícies Anti-feixistes) el 31 del mateix mes, Josep Valero Queralt (pagès, 45 anys, natural de Duesaigües, CNT, membre del Comitè) el 28 de juliol, Joan Ferrer Turró (mariner, 27 anys, CNT, membre del Comitè) el 22 d'octubre, Miquel Sanés Birba (xofer, 29 anys, CNT, membre del Comitè) el 7 de desembre, Francesc Alberola Pérez (pescador, 31 anys, natural d'El Campello, CNT, membre del Comitè) el 27 de juny de 1940 i Andreu Lagresa Romanyach (pescador, 49 anys, CNT, regidor 1936-1937 i membre del Comitè) el 17 de maig de 1943. Al mateix temps, es passejaren 2 persones a les roques del mas de les Figueres el 15 de maig de 1939, una de les quals podria ésser el cenetista Miquel Miralles.

1939 se'ns apareix, al capdavant, com la pau de les armes i de la repressió política i social, tan injustificada —la violència— com qualsevol altre i tan fràgil i fugissera —la pau— com el dolor que deixà la Guerra Civil.

LA FI DE LA GUERRA CIVIL A ROSES

L'u d'abril passat, es commemorava el 60è aniversari de l'acabament oficial de la Guerra Civil, que per molts es produí mitjançant el famós ban signat per Franco a Burgos i que es conserva als arxius i a les golfes de molts ajuntaments de la comarca. Malauradament, les guerres fraticides estan d'actualitat, no només amb la qüestió balcànica, sinó amb d'altres enfrontaments més o menys latents i oblidats per les grans empreses de comunicació.

Les notícies d'aquestes darreres setmanes motiven una reflexió sobre les guerres i, sobretot, les seves conseqüències. Sempre he sospitat que la Guerra Civil encara no havia acabat del tot, que restaven dos o tres serrells per poder-la qualificar d'esdeveniment històric, estrictament i asèpticament de passat propi de manual d'història, de matèria susceptible d'ésser *empollada* pels estudiants sense la intervenció d'elements sentimentals o ideològics. Existeixen, per tant, unes conseqüències, de diferent ordre, que encara perduren. En primer lloc, el ressentiment, l'odi, el dolor per les pèrdues humanes i materials, per les víctimes moltes vegades innocents. Evidentment, és una conseqüència que davalla en intensitat en el temps, que el pas dels anys arrabassa adictes. Possiblement, una guerra no acaba amb la proclamació del seu final pel vencedor de torn, sinó que continua dintre les parets de les persones.

Una segona qüestió és transformar la realitat d'allò que ha succeït en una interpretació racional del procés bèl·lic, és a dir, fer-ne la història, explicar-ne les causes i els efectes, produir-ne una valoració i fer-ne una arma capaç de modificar el futur. En definitiva, historiar significa encarar-se al passat de manera valenta i compromesa. En l'àmbit de la producció històrica de Roses aquest és un dels grans dèficits pendents. I això és important. S'ha dit que els pobles que no coneixen ni assumeixen el seu passat estan abocats a repetir-lo, a caure en els mateixos errors. Potser no és del tot cert, perquè el procés històric no és cíclic, però sí que ho és la capacitat de l'anàlisi històrica per conèixer els fenòmens del passat, comprendre el present i transformar el futur. És sobre aquesta mancança que caldrà detenir la nostre atenció. No existeix cap treball sobre la Guerra Civil a Roses. És un tema historiogràfic desert. Els exemples sobre el desconeixement del tema són infinits: només disposem de notes fragmentàries sobre l'actuació del Comitè Antifeixista local —i de la seva composició—, dels costos humans de la guerra, de les condicions

de vida, de les zones de fricció política entre els diferents partits i sindicats en la lluita pel control del poder local. Cal afegir, a més, que, mentre la documentació es conserva plàcidament a les prestatgeries dels arxius, els testimonis vivencials van morint indefectiblement. Aleshores, el treball, a part d'ingent, es converteix en peremptori. El recel de molts i, en particular, dels professionals de la història que suscita aquest tema i l'interès de les elits locals per centrar la investigació històrica en moments menys compromesos estan en la base d'aquesta llacuna historiogràfica.

Amb la fi de la Guerra Civil s'acabaren també els bombardejos de l'Aviazione Legionaria Italiana que tanta repercussió tingueren a la costa gironina. Roses no en fou una excepció. Tret del bombardeig del 30 d'octubre de 1936, per mar —a càrrec del *Canàries*, que efectuà 41 canonades, algunes de les quals afectaren la nova escola municipal Narcís Monturiol— i el primer sobre les comarques gironines —esplèndidament analitzat per Josep Clara en un article de 1986 en el qual documenta la repressió que li succeí—, la resta fou protagonitzada pels temibles avions italians de Mussolini. Foren sis atacs, la data dels quals és la següent: 24 d'agost de 1937, 7 de febrer i 17 d'agost de 1938 (molt impactant en ple període de Festa Major) i un grup de 3 ràtzies els dies 6, 7 i 8 de febrer de 1939, just abans de l'entrada de les tropes nacionals el dia 9 de febrer. Roses no fou un poble especialment afectat per aquestes incursions aèries. Altres pobles com Sant Feliu de Guíxols, Girona, Port Bou o Colera hagueren de suportar més atacs feixistes. Les pèrdues humanes d'aquests bombardejos, per a Roses, no han estat quantificades encara. Alguns testimonis afirmen que podrien arribar a la trentena de persones. De la mateixa manera, no s'ha realitzat un inventari de les seves conseqüències materials. Actualment, hom té identificades 7 cases afectades pels bombardejos, algunes tan significatives com la que la família Pi-Sunyer tenia a la plaça Catalunya —enderrocada el 1942— o les mateixes escoles. D'altres eren simplement habitatges de diferents famílies rosinques, com la de Pere Alabert, al carrer Trinitat, la de Gabriel Plana, al carrer Sanjurjo cantonada Sant Isidre, can Cortada al mateix carrer, ca l'Ortensi, al carrer Reforma o dues cases al Cop de l'Almadrava.

A més, caldria sumar a les conseqüències de la guerra les víctimes del front, les separacions familiars i les penúries econòmiques de postguerra. La guerra no acabà el primer d'abril de 1939 com manifestava orgullosament el general. La insurrecció contra el règim democràtic deixà seqüeles durant molts anys en les persones i, ara, només ho recordem perquè no torni a passar.

C9

Amb 'isme' de
franquisme... i
turisme

LA COMISSIÓ GESTORA DE 1939: UNS APUNTS

La història contemporània de Roses presenta llacunes historiogràfiques importants, qualificables d'extensíssimes. No és cap novetat recentment descoberta. La nòmina de treballs històrics se centra fonamentalment, encara, en els períodes antic i medieval, malgrat que en els darrers anys l'estudi de les centúries modernes (segles XV-XVIII) ha estat l'aportació més destacable. Tanmateix, l'època contemporània rosinca continua essent el període històric més desatès, quan, de fet, constitueix l'arc cronològic decisiu en la configuració actual de la població.

Des d'aquesta perspectiva hom constata que no s'ha escrit pràcticament ni una ratlla sobre la història política rosinca dels segles XIX i XX, una mancança que arrenca des dels aspectes més primitivament estructurals. Un exemple ben senzill: no s'ha elaborat mai una llista del personal polític (alcaldes i regidors) de l'Ajuntament de Roses. No en sabem, per tant, ni la seva filiació política, ni els ascensos socials protagonitzats ni les pervivències en el poder local. Tot plegat, la més pregona obscuritat, el monument a la desmemòria i la necessitat, en definitiva, de posar-hi remei.

Podem analitzar un cas concret que permetrà entreveure les possibilitats de descobrir episodis inèdits. Qui dominà el poder local a partir del 9 de febrer de 1939, quan les tropes franquistes entraren a Roses? Foren els sectors més benestants? Hi participaren els grups de poder dominants d'abans de la Segona República? Hi participaren els col·lectius relacionats amb la pesca o el comerç? Foren gent de Roses o d'altres contrades els qui preneren les regnes del govern local? La primera actuació de les forces rebels, de la mà del comandant militar de Roses, Gerardo Caballero Olaveza, fou nomenar els integrants d'una comissió gestora, la primera de les que hi hagué, encarregada d'esborrar "... toda huella de paso del Gobierno marxista...". Estava composta per un president, Jacint Romañach Seseras –natural de Roses, de 42 anys, fabricant i mitjà propietari agrícola (unes 30 vessanes d'olivar, vinya i cereals i horta)–, i 6 gestors més: Joan Martinolas Bascu (60 anys), Antonio Salazar Chapela (40 anys), Silvestre Pous Ferrer (48 anys), Pere Godo Salamó (49 anys), Josep Franco Castey (63 anys) i Francesc Huguet Ferrer (45 anys). La cúpula de poder local es completava amb la delegació local de Falange que presidia Benet Trull Escatllar.

Es tractava de persones de mitjana edat representatives dels sectors socials d'ordre del poble. No ha d'estranyar que 4 dels consellers (Antonio Salazar s'establí a Roses l'any 1936-1937) ja haguessin estat membres de diferents consistoris rosincs, bàsicament durant el període de la dictadura del general Primo de Rivera: Martinolas (1/4/1922-3/10/1923), Godo (18/6/1925-18/9/1927), Pous (18/9/1927-26/2/1930) i Romañach (26/2/1930-11/4/1931). A més, Silvestre Pous també fou regidor –no sabem per quin partit polític, encara que molt probablement ho fos per la Lliga– durant la Segona República (5/6/1931-1/2/1934). Per tant, s'escolliren persones amb experiència municipal i de reconeguda i comprovada filiació dretana.

Quant a la seva composició social, la Comissió Gestora Provisional estava integrada per propietaris agrícoles (a més del president Romañach constaven com a tals Joan Martinolas –amb unes 28 vessanes de terra– i Pere Godo), encara que cap d'ells figurava entre els 30 majors contribuents en l'amillament de 1944, un metge (Antonio Salazar) i comerciants. Silvestre Pous era propietari d'una botiga de queviures al carrer del Pou, Josep Franco era sabater a l'avinguda del Caudillo i Francesc Huguet regentava el famós bar Nàutic al carrer Sant Elm cantonada carrer Varadero.

El seu mandat fou efímer i el 3 de juliol del mateix 1939 foren substituïts per una nova comissió gestora, posant de manifest la precarietat de l'entrada *nacional* i les dificultats d'organitzar el nou govern feixista. Amb tot, hi hagué temps de prendre les primeres mesures que havien de construir el victoriós estat franquista. Així, es canviaren els noms de carrers, s'incautaren les cases dels *rojos fugados* Projecte Coll Barceló, Pere Pi Calleja, Manuel Fassier Mar, Joan Brugués Trull, Armengol Romañach Coll, Esteve Soler Espelt, Andreu Lagresa Romañach, Ramon Forns Geli, Ferran Cufí Font i Baldiri Rahola Llorens, s'organitzaren els serveis municipals d'aigua, llum, neteja viària, es depuraren els funcionaris públics o es redactà la Causa General, un document que havia de posar de manifest la suposada barbàrie marxista.

MORIR EN UNA TARDOR NAZI

Vint-i-nou d'octubre de 1940. Possiblement un capvespre fred, humit i desangelat, tocat d'una boira saturnal, fina i tallada horitzontalment sobre els boscos del camp de concentració nazi de Gussen, situat a la tristament famosa població de Mauthausen. Hi moria, malalt, Armengol Romañach Coll, un rosinc, un anarquista, un paleta.

És un exemple més, agafat a l'atzar, dels avatars que milers de persones hagueren de patir, de la violència causada per l'onada totalitària i feixista que arrasà Europa els anys 30 i 40 del segle XX. Només als camps de concentració nazi—Auschwitz, Mauthausen, Gusen, Dachau o Treblinka, entre d'altres— foren empresonats més de 3.000 catalans, dels quals uns 1.800 hi moriren. El cas d'Armengol Romañach Coll és paradigmàtic de la sort de molts compatriotes compromesos en la defensa dels ideals democràtics i republicans. Nascut a Roses el 23 d'abril de 1906, Armengol Romañach estava predestinat, atesos els orígens familiars humils, a ésser pescador, com el seu pare, Teodor Romañach Romañach (Roses, 1882), encara que finalment—com s'ha dit— es dedicà a la construcció. Curiosament, fou un solter mal casat: durant la Guerra civil es va casar civilment amb Josepa Gelabert Berta, però el secretari del Jutjat de Pau—en Joan Ribera Manyosa o, com era més conegut, *en Banya*— mai va arribar a tramitar la documentació i, per tant, legalment va ésser solter fins a la mort.

Fou un destacat militant de la secció local de la sindical CNT-FAI que, amb l'esclat de la Guerra Civil, va ser membre del Comitè Revolucionari de Milícies Antifeixistes de Roses. Durant aquest període treballà de paleta per la Col·lectivitat del Ram de la Construcció, raó per la qual participà molt activament en la construcció del pont sobre la riera Ginjolers del carrer Dr. Pi i Sunyer, que es construí des de juny de 1937 fins a mitjan 1938 i que fou una de les obres emblemàtiques que s'efectuaren durant el període bèl·lic, en la qual s'hi comprometé tot el crèdit social dels elements afiliats a la CNT-FAI. La seva activitat política, tanmateix, continuà al si del Consell Municipal, del qual fou conseller entre el 6 de novembre de 1937 i l'11 de juny de 1938. És possible que l'acabament de la seva dedicació política fos deguda a la seva mobilització al front, una contingència que es repetí sovint amb altres consellers cenetistes durant els anys 1937 i 1938.

Acabada la confrontació bèl·lica, s'exilià al nord de França, on realitzà treballs agrícoles com a jornaler. Mentrestant, les autoritats del nou règim polític franquista—concretament el Jutjat Civil Especial de Responsabilitats Polítiques— li incautaren una finca rústica el mateix any 1939. En el context de la Segona Guerra Mundial, les tropes alemanyes el feren presoner i l'internaren en diversos camps de concentració. L'octubre de 1940 es trobava al camp de Gussen (Mauthausen), una localitat austríaca, a la confluència del Danubi i l'Enns. En aquest camp de concentració nazi foren internats, entre altres, molts republicans espanyols procedents de l'exili. Hom calcula que hi foren exterminades unes 120.000 persones. De la misèria material, però sobretot humana i moral, d'aquest lloc, l'escriptor Joaquim Amat-Piniella en deixà un testimoni atpidor, devastador: la novel·la *KL Reich* (1963), premi Fastenrath 1956, un testimoni bellíssim de l'horror viscut als camps d'extermini.

A Gussen, Armengol Romañach Coll emmalaltí de seguida i morí el 29 d'octubre de 1940, en plena tardor nazi. La resta és més coneguda: la infàmia oficial franquista pels defensors de la legalitat republicana i l'oblit general—no pas per la Pepeta de cal Codido—, calculat i pertinaç.

Les desventures del captiveri d'Armengol Romañach Coll no foren exclusives ni extraordinàries. Altres rosincs estigueren reclosos també en el mateix camp de concentració, atès que la mort de l'anarquista rosinc fou testimoniada per "...diversas personas de Rosas, parientes o amigos de otros que se hallaban en el mismo campo, que atestiguaron en su día el fallecimiento y lo hicieron saber a sus familiares...". S'imposa de manera contundent, per una simple qüestió de justícia històrica, recuperar la memòria de tots aquells rosincs i rosinques que patiren la violència i la repressió que provocà la Guerra Civil: les víctimes del bàndol guanyador foren recordades a bastament des del mateix any 1939; els represaliats republicans, tanmateix, encara esperen un digne record que els situï en l'adequada dimensió històrica, allunyada de les fòbies i dels tòpics franquistes que durant 40 anys s'escamparen impunement i barroera. Per què, el resultat, no pot ser, en cap cas, morir en una tardor nazi.

LA SUF: 1941-1943 (I)

Des que un grup de rosinques i rosincs va decidir, en un llunyà 1927, crear una societat recreativa, anomenada Societat Unió Fraternal, molt més coneguda popularment amb el nom de SUF, ha plogut molt –amb precisió, molt irregularment. En el transcurs d'aquests 77 anys, el seu devenir ha estat pigallat de moments d'èxit social i de períodes de franca decadència, sempre una mica d'acord amb les modes i els models imperants en l'oci rosinc. És obvi, així mateix, que el catacraç polític, social i cultural causat per la Guerra Civil i per una postguerra caracteritzada per la repressió, marcà una fase cabdal –per perillosa– en la continuïtat d'aquesta entitat recreativa. Vegem-ho.

Les noves autoritats franquistes, des de febrer de 1939, estigueren ben amatents a controlar qualsevol associació cultural o cívica, censurant els seus objectius, investigant els seus dirigents i prohibint les seves actuacions, segons fos el cas. A Roses, per exemple, la Guàrdia Civil Rural demanava a l'Ajuntament, el 24 d'abril de 1941, que els informés "...a la brevedad posible, [de] relación de las sociedades recreativas, religiosas, deportivas y culturales; expresiva del número de afiliados y nombres del Presidente y Secretario de cada una...", una demanda que, el 21 de juliol de 1943, tornava a formular la Junta Consultiva i Inspectoria d'Espectacles de la província. Un altre exemple es pot trobar en l'ordre, de 6 de maig de 1941, dictada pel governador civil, Paulino Coll Messeguer, destinada a encaminar "...la educación política y moral de los españoles...". La disposició, que regulava la celebració d'actes públics, festejos, representacions teatrals i similars, manava que s'havien de "...solicitar por escrito de la Jefatura Provincial de Propaganda, con 8 días de anticipación como mínimo, la correspondiente autorización previa la aprobación del programa" i declarava "...responsables de las infracciones las Alcaldías que consientan la celebración de los actos...que no cumplan los trámites ordenados". Un bon ambient, en definitiva, per a la societat civil.

És possible que la SUF hagués tingut una certa activitat des del mateix any 1939, almenys si hom té en compte l'enèrgic telegrama enviat pel governador civil, Antonio Federico de Correa Veglison, a l'Ajuntament de Roses: "Como llegan hasta mi noticias por las que se

deduce que en esa localidad se pretende celebrar bailes y fiestas de Carnaval, recuérdole [la] circular [de] este Gobierno...por la que [el] Excmo Sr. Ministro [de] Gobernación mantiene [la] suspensión absoluta [de] dichas fiestas, quedando por tanto prohibidas rigurosamente no sólo [los] actos que acostumbraban celebrarse [en la] vía pública, sinó tambien fiestas [de] sociedad o de empresa, de modo que los expresados días pasen desapercibidos...". Sembla evident, en primer lloc, que Roses es disposava, des del mateix 1939, a celebrar el Carnaval, com venia fent tradicionalment; però també sembla clara la implicació de la SUF en el desenvolupament dels actes d'aquesta festa. En aquest sentit, l'Ajuntament recordava, el març de 1941, al president de la societat que els espectacles públics "...deberan terminar a las doce en punto de la media noche, sin que a esta hora pueda quedar público dentro del local..."; una advertència que, molt probablement, cal relacionar també amb la celebració del Carnestoltes.

Fos quina fos l'activitat que hagués portat a terme la SUF en aquest període immediatament posterior a l'entrada de les noves autoritats franquistes, el març de 1941 s'inicià el procés de legalització d'aquesta societat recreativa, amb la connivència decidida de l'Ajuntament de Roses. La sol·licitud de creació de la SUF fou denegada i el ministeri de la Governació "...resolvió que no procedía autorizar la constitución y funcionamiento de la Sociedad de que se trata...". El Consistori, en lloc de notificar aquesta resolució als representants de la SUF, féu cas omís a la negativa i envià al Govern Civil una proposta de reglament de la Unió Fraternal, tot desobeint la *Superioridad*. El governador civil, en aquell moment un picat Paulino Coll Messeguer, renyava l'Ajuntament pel "...servicio que no ha cumplimentado...por lo que llama más la atención la remisión de los referidos Estatutos..." i exigia, amb la duresa implícita que a vegades tenen les formes burocràtiques i el llenguatge administratiu, que informés "...de las causas que han motivado esta duplicidad de servicios que están en contradicción a lo ordenado...". Tanmateix, no tot estava perdut i la tenacitat de la societat rosinca havia de permetre ressuscitar la SUF.

LA SUF: 1941-1943 (II)

Després dels primers i infructuosos intents, de març i abril de 1941, per legalitzar la Societat Unió Fraternal –la popular SUF rosinca–, l'Ajuntament reformulà l'estratègia que calia seguir davant el Govern Civil. El 7 de maig de 1941 sol·licità que li fos assenyalat el local on s'havien de celebrar els balls públics els diumenges i els altres dies festius. Òbviament, des de la Corporació se sabia perfectament bé que només hi havia una sala disponible i que, per tant, el governador civil hauria d'autoritzar necessàriament l'ús i el funcionament de la SUF. Les certificacions pertinents que demanà el Govern Civil foren expedides amb diligència i, així, el 14 de maig l'arquitecte municipal, Claudi Díaz Pérez, informava que s'havien fet reformes a la sala de la societat "...que permiten afirmar que el mencionado inmueble posee buenas condiciones de seguridad y resistencia para poder realizar en él los actos a los que está destinado"; l'endemà el doctor Pujol, metge inspector municipal de Sanitat, certificava la salubritat i la higiene del local del carrer Riera Ginjolars, número 5. Finalment, l'Ajuntament de Roses, amb la celeritat administrativa que només es dóna als assumptes realment urgents, informava, el 16 de maig, al governador civil que l'únic espai disponible a la població per celebrar balls públics era "...el de la antigua sociedad La Unión Fraternal".

Paulino Coll Messeguer, el governador civil del moment, autoritzà el 28 de maig de 1941 "con carácter provisional la celebración de bailes los domingos y días festivos en el local que en dicha Sociedad [SUF] está destinado para esta clase de festivales, y para los socios...". La resolució no legalitzava la societat recreativa en si, sinó la realització dels balls públics a la seva sala. Tanmateix, l'estratègia municipal començava a donar els primers resultats: almenys, el local de la SUF podia ésser utilitzat. D'altra banda, l'autorització es condicionava al compliment de l'horari oficial i a la designació d'una comissió municipal "...a fin de que intervenga la celebración de los referidos festivales, aplicando el sobrante de los gastos, si los hubiere, a la reconstrucción del Templo Parroquial...". Així mateix, s'habilitava el rector perquè "...si lo estima conveniente fiscalice la versión de los ingresos". Tot plegat, permet documentar l'ascendent social i la incardinació política de les institucions catòliques en l'àmbit local que facilità el règim franquista. La parròquia esdevenia un centre de poder –i de control social– fonamental per entendre moltes de les actituds polítiques de les elits locals.

Tanmateix, la maquinària franquista no s'aturà en els formulismes de caire simplement administratiu. El mateix dia que autoritzà els balls a la SUF, el Govern Civil avançava en el procés de legalització de la societat recreativa i demanava “con toda urgencia” una proposta de junta directiva definitiva, amb el detall dels seus càrrecs, professió i domicili; també interessava una relació de tots els socis; i, finalment, requeria un inventari dels béns de la SUF i l'últim balanç del pressupost. El control social exercit pel primer franquisme, sempre tenyit de repressió política i violència, fou absolut i omnímode i no sorprèn gens que també fiscalitzés aquells que, de bell antuvi, no eren potencialment sospitosos. Entre el munt de sol·licituds d'informes sobre els antecedents polítics, socials, morals i d'adhesió al *Glorioso Movimiento Nacional* que s'han conservat a l'Arxiu Municipal de Roses, hom descobreix com també s'investigà a fons els dirigents de la Unió Fraternal, segons una ordre de 18 de juny de 1941. Aquest requisit no era nou: el 15 de gener de 1940, ja s'havien sol·licitat informes validats per l'alcaldia i pel cap local de FETS i les JONS “...acerca de los antecedentes políticos, sociales y religiosos...” dels dirigents de la recentment aprovada Agrupación Deportiva, amb la precisió que “...en el caso de que alguno fuera conveniente sustituirlo propondrán asimismo, bajo su más estricta responsabilidad, el nombre de la persona que haya de ocupar su cargo, acompañando a su vez informe pertinente de la misma...”. El consens franquista en l'àmbit local rosinc es construí, en definitiva i com a tot arreu, sobre la base de la desconfiança i la coerció.

Finalment, el 5 d'agost de 1941 les autoritats governatives acordaven “...autorizar el funcionamiento de la misma [SUF], con carácter provisional...”. La legalització de la Societat Unió Fraternal esdevenia una realitat que havia d'articular-se com un dels referents de la vida social de Roses durant el franquisme. Però, ahora, aquest procés de reconeixement permet documentar com actuaren i es coordinaren les noves autoritats franquistes—locals i provincials— i intuir, en bona mesura, com es constituí el consens polític posterior a 1939.

LA SUF: 1941-1943 (i III)

Les activitats de la societat recreativa La Unió Fraternal –després de la seva legalització el 5 d'agost de 1941– entraren en el que hom podria considerar la normalitat del moment: precarietat econòmica, manca de mitjans i submissió a l'ideari festiu franquista. Els tres fenòmens es deixaren sentir ben aviat i amb certa intensitat.

La primera constància d'una actuació recreativa emmarcada en els nous paràmetres del règim franquista es troba el febrer de 1942, amb motiu de la commemoració de l'aniversari de l'alliberament de Roses, que havia esdevingut el 9 de febrer de 1939. La SUF aprofitava l'avinentesa per “...celebrar tan memorable fecha con la organización de los festejos...” que incloïen, el dia 8, sardanes a la plaça del *Caudillo* a les 11 del matí, concert al cafè Turró a la tarda i ball en el saló de la Societat en sessions de tarda i de nit; els actes es completaven el dia 9 amb “...el acompañamiento de las Autoridades al solemne oficio...” i, posteriorment, a les 12, amb sardanes. Havent dinat, a les 3, hi havia programat un nou concert –aquesta vegada al cafè Dunjó– i a la tarda i la nit, ball de societat. De fet, aquest esquema festiu es repetí, amb poques variacions, mentre se celebrà allò que eufemísticament s'anomenà *la Fiesta de la Liberación*.

Tanmateix, la SUF tenia problemes per articular una programació consolidada. Un dels factors determinants d'aquesta situació era la manca de la infraestructura adequada. En aquest context, el 23 de març de 1942 el béns de l'extingida Societat Recreativa Flor de Maig eren transferits a la SUF, amb l'aprovació o el vistiplau dels membres que componien l'antiga junta de la desapareguda societat, que, segons l'acta, hi eren presents en aquell moment i eren ja socis de la nova associació recreativa. Aquest fet sempre ha plantejat molts dubtes sobre la seva naturalesa real: simple cessió legal de béns o incautació de les propietats d'una societat recreativa formada per persones poc adictes al Nou Règim? És difícil respondre la pregunta. No obstant això, alguns indicis poden ajudar a formar una opinió més informada. D'una banda, mai no s'esmentà nominalment els membres de la Flor de Maig que intervingueren en aquesta donació; a més a més, és realment estrany que els atorgants o donants fossin els únics que no signessin el document de traspàs de titularitat

dels efectes de la Flor de Maig. Finalment, cal esmentar que quan l'empresa cinematogràfica Ufilms, de Barcelona, sol·licità informació, el juny de 1943, sobre l'antic cinema Flor de Maig i dels seus responsables, l'Ajuntament els respongué que "...desde la Liberación que la Sociedad *Flor de Mayo* ha desaparecido, como también se fugaron sus dirigentes..."; una afirmació que entra en clara contradicció amb la versió aportada per la documentació de la incautació. Tots aquests indicis permeten pensar que les coses no degueren anar ben bé com s'esmenta en la documentació coetània.

L'inventari dels béns que passaren a mans de la SUF incloïa un equipament de cinema sonor —compost, bàsicament, d'un caballet, un motor, un amplificador, dos altaveus, un mecanisme de banda, una llanterna, l'estat de conservació dels quals era bastant precari—, un aparell de gramola en mal estat i els efectes generals de la sala de la Flor de Maig —115 butaques arreglades, 42 butaques espatllades, un armari, 2 ventiladors, 2 extintors d'incendis, 2 pantalles de llum i l'equipament elèctric del local. Amb tot, s'esmentava que "el equipo de cine sonoro se adeuda a la casa vendedora del aparato N. Cuyás, de Barcelona, la cantidad de 6.000 pesetas".

Posteriorment, el juliol de 1942, els dirigents de la SUF sol·licitaven poder acabar els espectacles de la Festa Major, "...teniendo en cuenta el carácter eminentemente tradicional y popular de dichos festejos...", dues hores més tard del límit horari permès pel Govern Civil, que només reconeixia, el 4 d'agost, la SUF com a societat legalment constituïda a Roses. La Societat Unió Fraternal entrava ràpidament en aquella especial normalitat franquista: *Fiesta de la Liberación* obligatòria, carnaval suspecte, Festa Major immemorial. El gener de 1943 s'incloïa la SUF en el cadastre sanitari d'establiments públics i el juny es requeria a l'esmentada societat que liquidés l'Impost de Persones Jurídiques. Era la prova de la més absoluta normalitat en el funcionament de la SUF.

DESPRÉS DE LA GUERRA I ABANS DEL TURISME

La *Reseña Estadística de la Provincia de Gerona*, de 1959, descrivia Roses com una “*Típica villa de pescadores, primer núcleo pesquero de la costa*”. El turisme de masses, adotzenat i greixós d’*after sun*, encara no havia entrat en escena i la vida quotidiana de la població presentava el mateix caràcter des de feia segles. De fet, la imatge de l’esmentada *Reseña Estadística* tampoc cal prendre-la al peu de la lletra, sobretot després de llegir que les festes de Roses eren del 2 al 7 setembre i que “Dista 39 [km] de Gerona”. De fet, la dedicació professional de la major part de la població activa de Roses en el període 1940-1960 se centrava en el sector primari, la pesca i l’agricultura. L’activitat econòmica restant es concentrava en el petit comerç i alguna escadussera indústria, raquítica en volum i humil en pretensions. Feia algunes dècades que Roses experimentava un estancament demogràfic: si el 1900 es registraven 2.690 persones, el 1955 la xifra havia descendit fins a les 2.560 ànimes. Sens dubte, els efectes de la darrera contesa bèl·lica i de la crua postguerra havien deixat la seva empremta. El manteniment de fons d’un mateix escenari econòmic circumscriu als àmbits tradicionals i, sobretot, la manca d’expectatives de creixement i de diversificació productiva, varen marcar clarament els límits del que podia oferir el medi natural als rosincs. En aquest sentit, la futura implantació de la indústria turística —a gran escala, atès que en mesures casolanes ja existia des de finals del segle XIX— serà el factor econòmic que transformarà radicalment la configuració social de la població.

L’antiga puixança de la vinya no es va recuperar, amb el mateixos índexs, mai més després dels estralls de la fil·loxera de 1879. Malgrat tot, la collita de 1939, poc representativa, ascendia a 95.490 litres de vi, als quals calia sumar els 12.000 litres de vi agre i els 1.200 litres de garnatxa, fet que donava un total de 108.690 litres de productes vitivinícoles. Era una producció certament important, a pesar de la natural desatenció que experimentaren els ceps durant la Guerra Civil. Aquell mateix any, hom comptabilitzava 91 productors, usualment camperols amb una petita vinya que amb prou feines rendia el just pel consum familiar, però que també deixava entreveure una diferenciació social al camp rosinc, com és el cas de la família Guerra, que produïa 25.200 litres anuals de vi. L’olivera, un altre dels recursos agraris, patí els freds rigorosíssims de febrer de 1956 i l’extensió d’oliverars quedà reduïda, en el millor dels casos, a la meitat (les 8.420 hectàrees provincials dedicades a l’oliva es convertiren en 4.900 l’any 1957).

La producció, en conseqüència, se'n ressentí i, en l'àmbit provincial, l'oli recollit passà de 12.630 quintars mètrics el 1955-1956 a 6.370 l'any següent. En definitiva, un daltabaix econòmic important per a moltes famílies. Les conseqüències no foren només pels productors directes, sinó que s'estengueren al sector transformador i distribuïdor. Molts dels 10 molins oliverers (els propietaris dels quals eren en Guerra, en Portell, en Romañach, en Pairet, en Giralt, en Rahola, en Seseras, en Llorens, en Denclar i el Sindicat) existents el 1940 hagueren de tancar o, almenys, reduir la seva activitat. La recuperació de la producció oliverera fou lenta i en l'actualitat, a redós d'una producció limitada però de qualitat, comença a viure una segona joventut. Bé.

Quant al món pesquer, el 30 de novembre de 1939, l'ajudant militar de Marina, Jacobo Gener, registrava les 62 barques de pesca radicades a Roses, algunes amb un nom tan curiós o compromès com Cocodrilo, Guernica, Tabú o Catalunya. Aquesta flota situava Roses al capdavant de les poblacions pesqueres gironines. La capacitat explotadora de les riqueses marítimes es palesa en una relació de les exportacions de peix enviat a Barcelona entre l'1 i el 21 d'agost de 1939, quantificable en 19.774 kg. La importància de l'activitat pesquera es mantingué encara força anys. L'any 1957, el valor de les embarcacions de pesca i de les arts usades a tot el districte marítim de Roses ascendia a 28.873.000 ptes de l'època, és a dir, el 37,15% del valor total de Blanes a Port Bou. Al mateix any, el nombre de persones dedicades a la pesca, tant en terra com a mar, era de 913 en tot el districte marítim, moltes de les quals residien a Roses. L'antropòleg nord-americà, d'origen rosinc, Oriol Pi-Sunyer, estudià l'evolució del sector pesquer. En síntesi, sosté que les dificultats arribaren més tard, sobretot a partir de 1960, quan els canvis tecnològics que incorporaren les embarcacions obligaren a efectuar nombroses inversions financeres, moltes de les quals escapaven a les possibilitats dels patrons locals. La crisi assolí el seu punt culminant a partir de 1975, quan molts pescadors es veieren enlluernats pels salaris que s'oferien en el sector turístic i es produí el conseqüent èxode a terra ferma. Sovint, el pescador compaginava la feina de cambrer amb la seva antiga dedicació com a pescador. No obstant això, Roses ha mantingut la tradició pesquera i avui és de les primeres viles marineres de Catalunya.

En definitiva, en el nostre horitzó quotidià és difícil descobrir un jornalero o un pagès dedicat únicament al seu ofici. En canvi, qui més qui menys coneix un promotor dedicat a construir apartaments per als turistes-nostres-de-cada-any. El que s'ha dit, una revolució econòmica.

LES DESVENTURES DE L'HABITATGE DEL PESCADOR (I)

Acabada la Guerra Civil de 1936-1939, les noves autoritats franquistes tingueren un interès especial a millorar les condicions de vida d'un grup social fonamental en l'economia rosinca, els pescadors, ja fossin patrons, motoristes, mariners o professionals relacionats amb el món de la pesca, com mestres d'aixa, corders, mecànics, etc.

D'una banda, els pescadors havien estat la classe social més activa durant la revolució social iniciada el juliol de 1936. El 48,27% dels membres del Comitè de Milícies Antifeixistes i dels càrrecs municipals del període bèl·lic foren ocupats per pescadors, un fenomen que es traduí, indefectiblement, en unes taxes de repressió política molt altes a partir de 1940 i en un procés significatiu d'exili polític dels membres més actius del col·lectiu pescador. En definitiva, per a les autoritats franquistes era un grup social delicat, qualitativament i quantitativa (el 1946, un 70% de la població es dedicava a les activitats pesqueres).

De l'altra, el sector pesquer era la locomotora de l'economia rosinca al llarg dels anys 40, en un moment, precisament, de dificultats greus per fer viable la solució econòmica autàrquica del règim franquista. El port de Roses comerciava 3.000.000 de kg de peix, amb un valor de mercat de 7.000.000 de ptes, fet que el situava —en l'àmbit català— en tercera posició quant a volum de captures i en segon lloc quant a valor. El 1939, hom comptabilitzava 62 barques de pesca, mentre que, set anys després, n'eren ja 79. Calia, per tant, donar suport i impulsar la indústria pesquera i, alhora, mitigar els dèficits més flagrants que patia.

En aquest context, la Dirección General de Arquitectura començà a treballar —almenys d'ençà 1943— en el millorament dels habitatges dels pescadors. Anteriorment, però, s'havien reconstruït algunes infraestructures portuàries destruïdes durant els bombardejos de l'Aviazione Legionaria Italiana. La tramesa de qüestionaris que pretenien conèixer la realitat dels assentaments pesquers, a mig camí entre la recerca etnogràfica i l'adquisició de coneixements utilitaris, fou una de les vies emprades. El 1946 es publicaven els resultats —base per al disseny d'uns projectes d'habitatges per a pescadors— a *Plan Nacional de mejoramiento de la vivienda en los poblados de pescadores*, que forneixen d'una valuosa informació per a aprofundir una

mica en la realitat social rosinca. I, això, malgrat que les respostes de Roses són les més escadusseres de totes les poblacions litorals gironines i catalanes. A l'Arxiu Municipal de Roses, per la seva part, es conserva una enquesta mig omplerta, sense datar, però atribuïble als anys 1943-1945, que molt possiblement fou l'origen de les dades publicades posteriorment.

Les autoritats locals informaven que al barri de La Punta vivien 160 patrons i 140 pescadors, mentre que a Roses ho feien 40 patrons i 20 mariners. En total, hom comptabilitzava 360 cases de pescadors –16 de les quals foren destruïdes pels bombardejos–, que socialment es dividien en 200 patrons i 160 mariners, xifres que indiquen una presència important de barques petites –de 25 a 30 pams– o de xarxa petita, de caràcter familiar i que es dedicaven, fonamentalment, a les nanses, al sardinal o a calar palangres. El barri pesquer registrava una natalitat de l'1,45%, inferior a l'1,65% pel total de la població, una dada que cal relacionar amb la pèrdua de la generació fèrtil pesquera a causa de l'exili polític. La mortalitat, per la seva part, era del 5%, taxa molt superior a la mitjana general de Roses, de l'1,45%, i que posa de manifest el perill de l'ofici mariner.

Els informants també consignaven l'existència de 3 mestres d'aixa, 3 mecànics i una fàbrica de gel i una esparteria o corderia. La resta de l'enquesta no fou omplerta i els materials plàngràfics i fotogràfics que se sol·licitaven no sembla pas que fossin tramesos a la Dirección General de Arquitectura. D'aquesta manera, no existeixen actualment al Museu Marítim de Barcelona –institució que conserva tot el material recopilat en aquella campanya etnogràfica– els originals en qüestió. L'enquesta publicada al *Plan Nacional de mejoramiento de la vivienda...* reflectia la desídia de les autoritats franquistes locals i les dades sobre els habitatges pesquers i sobre l'organització de la pesca són gairebé inexistents.

En definitiva, hom deixà passar una magnífica oportunitat per llegar al futur un aplec d'informacions sobre el món de la pesca a la Roses de la dècada de 1940 molt valuoses. Tanmateix, aquest *laisser passer* –avui dia, en diríem passotisme– no fou un obstacle insalvable perquè es redactessin uns interessants projectes de poblat pesquer. Caldrà veure-ho, analitzar-los i comprovar-ne els resultats finals, que són una pura delícia de mediocritat i de manca d'ambició social.

LES DESVENTURES DE L'HABITATGE DEL PESCADOR (i II)

Els resultats del treball de camp del Plan Nacional de Mejoramiento de la Vivienda en los Poblados Pescadores, que impulsà la Dirección General de Arquitectura entre 1943 i 1946, permeteren el disseny d'unes propostes concretes d'intervenció urbanística, que superessin els condicionants tradicionals de l'habitatge del pescador.

Malgrat que els informants locals consignaren que no existia una construcció de pescadors típica —constatació que naixia més de la desídia que de la manca d'observació—, la recerca efectuada identificava un habitatge pescador tipus, compost de planta baixa, destinada a magatzem per a estris de pesca i xarxes, amb celler i, si esqueia, amb quadra i galliner, i una planta pis dedicada a l'habitatge familiar. Amb aquest esquema distributiu hi havia, el 1945, 596 habitatges, mentre que només es comptabilitzaven 159 cases d'una sola planta. La construcció rosinca era de maçoneria i rajol comú, amb la teulada de teula. L'alçada mitjana de les habitacions era de 3,3 metres i la proporció de les obertures en relació amb la superfície de les façanes arribava al 30%. El lloguer mitjà se situava en les 20-40 ptes. mensuals.

Per a Roses es plantejava la possibilitat de construir un poblat de pescadors de nova planta, situat al mas de les Figueres, entre el carrer Francesc Macià i la riera de la Cuana, una actuació que englobava les escoles Narcís Monturiol, inaugurades el 1936, i, alhora, suposava la desaparició del mas que dóna nom a la finca. Aquesta proposta data del juliol de 1945 i fou grafiada per l'arquitecte Ricard Giralt Casadesús (Barcelona, 1884-1970) —prestigiós professional que havia estat arquitecte municipal de Figueres i Girona— en col·laboració amb Joan Margarit Serradell.

El poblat pescador de Roses comprenia 110 habitages de planta baixa amb diferents capacitats. Així, es preveien 25 cases de 2 dormitoris, 65 amb 3 cambres, 10 de més grosses —amb 4 habitacions— i, finalment, 10 més —arreglerades sota un porxo— amb la planta baixa dedicada a botiga i amb l'habitatge situat a la planta pis. Cada habitatge disposava d'un jardí davanter de 3 metres i un hort a la part de darrere de la casa. Les voreres havien d'ésser

de 3 metres i arbrades. S'escollí, a més, el model d'illa de cases obert, fet que permetia aprofitar al màxim la radiació solar durant tot l'any i fruit de la contemplació del mar. En definitiva, era una solució urbanística que satisfia algunes de les preocupacions urbanístiques de Ricard Giralt Casadesús, com, per exemple, la necessitat d'adequar les tipologies arquitectòniques a les característiques urbanístiques de l'entorn urbà, tema que desenvolupà en un article el 1953 a *La Vanguardia* ("¿Bloques de viviendas, o casas para una familia?").

El conjunt del poblat pescador es completava amb la zona de serveis i espais comunitaris i laborals, que ocupaven la primera línia del front de mar. En aquest sentit, es preveia un passeig marítim i una plaça major —davant el mas de les Figueres— que havia d'allotjar una escola de pesca, la Comandància de Marina i un monument a la pesca. També s'havia de construir un edifici pel Pòsit de Pescadors i una llotja al costat de l'escola Narcís Monturiol. Els terrenys situats al costat de llevant de la riera de la Cuana —transformada en una rambla— s'ocupaven amb una indústria de calafatar i uns magatzems de pesca. Així mateix, la zona inferior del Prat d'En Mateu —actualment, carrers Drassanes, Puig Rom i Arquitecte Gaudí— es dedicava a una capella a la Verge del Carme, voltada d'un mirador sobre la badia. El conjunt resultava agradable i humà i, sobretot, generós amb l'entorn i adequat a les persones.

Tanmateix, la realitat social, econòmica i política dels anys 50 va fer que aquesta urbanització no fos mai una realitat. El barri de pescadors quedà reduït a una proposta arquitectònica i urbanística molt més escassa i decebedora, en definitiva, paupèrrima. El habitatge Lutgardo López —personatge tan misteriós com Bin Laden; per alguns, un almirall, per a d'altres, un important inversor de la companyia naviliera Ybarra, segurament algú relacionat amb l'Institut Social de la Marina— suposaren un acarament directe —clarament deficient— amb la sensibilitat social del règim franquista. El magnífic projecte de Giralt fou, finalment, un miratge en el mar. El grup Lutgardo López —inaugurat en una primera fase el 1959 i, posteriorment, el 1968— es definí a partir de 99 pisos petits, sense espais comunitaris i sense equipaments públics d'ús social.

POBRESA: UN EFECTE COLATERAL

Arribades les festes de Nadal i immersos tots plegats en una *voragine* consumista, apareix súbitament la mala consciència burgesa: la nostra felicitat s'acara a les misèries de la condició humana, en aquestes dates sota la forma dels desheretats. Aquest fenomen no és, tanmateix, nou. L'any 1943, l'Ajuntament de Roses començà una activitat benèfica, que es perllongà –almenys– fins al 1969 i que esdevingué tradicional, consistent en el repartiment de lots de menjar el dia de Nadal.

Cada lot estava compost d'una mica de pa i carn, olives, arròs, sucre, cafè, xocolata, cigrons, patates i, amb el pas dels anys, una teula de turró. L'any 1943 es repartiren 97 racions i el seu nombre anà lleugerament en augment fins a principi de la dècada de 1950 (150 racions el 1950 o 141 el 1952, per exemple), moment en què començaren a davallar fins al 1969, any en què es distribuïren només 20 lots. És una evolució lògica si pensem que la fam de la postguerra es deixà sentir força anys enllà.

La seqüència de la pobresa a Roses es pot resseguir perfectament a través de l'anomenat Padró de Beneficència o de famílies pobres. Aquest document, refet anualment, permet analitzar un concepte tant ambigu com és la pobresa. Per a Roses disposem de la sèrie completa des de 1950 fins al 1980, fet que permet constatar-ne l'evolució i, alhora, les transformacions socials implícites. L'evolució durant la dècada de 1950 ve marcada per una clara tendència decreixent en el nombre de pobres. Així, del pic de 137 persones necessitades el 1952, es passa a 98 el 1962 o al mínim de la sèrie el 1965 (amb 87 persones a càrrec de l'assistència pública). El nombre de pobres és relativament reduït (però molt superior als 30 pobres de 1868, amb una població total superior) i, a mesura que milloren les condicions econòmiques i socials derivades de la postguerra, la situació es redreça: si el 1950 la taxa era 100, el 1965 havia descendit a 64,9. És una pobresa que afecta bàsicament a pescadors i, en menor mesura, a pagesos i boscaters, denominació que, molt possiblement, inclogui els jornalers, denominació que comença a aparèixer a partir de 1959. La mortaldat de les oliveres de 1956 afectà moltes famílies agrícoles, mancades d'una important font d'ingressos; conseqüentment, el padró de beneficència de 1957 no deixà de consignar

aquest augment de pagesos. Malgrat tot, el grup social més marcat per la pobresa era el pescador, sens dubte sensible per la crisi pesquera de la primera meitat de la dècada de 1950. En definitiva, és la imatge de la pobresa tradicional i secular, agreujada pels estralls de la Guerra Civil.

Durant el període 1960-1965 sembla com si el fenomen turístic hagués dut i generalitzat el benestar econòmic: augmenta la població i davalla el nombre de necessitats. Tanmateix, no era res més que un decalatge cronològic entre l'inici de les alegries turístiques i l'assentament d'importants efectius humans arribats, fonamentalment, d'Andalusia i Extremadura. El 1966, el nombre de pobres era ja de 202 persones, el 1970 de 715 i el 1973 —el màxim de tota la sèrie— s'assoleixen els 1197 pobres de solemnitat. El període 1972-1976 registra la màxima incidència de la pobresa en el teixit humà de Roses: la nòmina de famílies qualificades de pobres arribà a les 373 el 1975 i mai davalla per sota les 339 famílies de 1972. La pobresa, al capdavant, s'havia transformat juntament amb la població de Roses; de la fam de la postguerra a la indigència que genera el sistema capitalista (per molt que no estigui de moda dir-ho, no deixa d'ésser una realitat). De la pobresa de la carestia a la misèria de l'opulència. És la pobresa no reconeguda, la que dugué l'esclat turístic, la que separà encara més les diferents classes socials. Es tracta d'un increment de la pobresa que passà de molt l'increment general de la població. Els 134 pobres de 1950, amb 2720 habitants, no es transformaren en els 352 que li correspondria aritmèticament una població de 7145 habitants el 1975, sinó que hom registrà 1180 desheretats. En definitiva, mentre la població creixia un 274%, la misèria ho feia un 880,6% i el nombre de famílies afectades un 981,6%.

Són, tanmateix, els efectes colaterals del creixement econòmic, allò que els experts neoliberals anomenen eufemísticament la força de treball latent, aquella que, en nom del benefici, permet contenir els salaris. És ara, per les festes de Nadal, amb la dignitat i l'esplendor amb les quals les celebrem, que hom es planteja com serà el Nadal de la força de treball latent.

PROSOPOGRAFIA DE LA POBRESA

La composició social de Roses s'ha transformat en els darrers 40 anys de manera absoluta. Les aportacions immigratòries dels anys 20, compostes de persones —dedicades a la pesca— d'El Campello i de l'Ametlla de Mar, bàsicament, va donar lloc, a partir de la dècada de 1960, a una nova onada d'emigrants, molt més coneguda a nivell popular. Coneguda, malgrat tot, a nivell superficial, atès que mai s'ha analitzat estadísticament qui fou el protagonista d'aquesta allau migratòria i en quines condicions econòmiques arribava a Roses. De fet, s'imposa parlar, altra vegada, de la pobresa.

La pobresa rosinca de la dècada de 1950 era encapçalada majoritàriament per persones de Roses (58,9%) i de la part llewantina i castellana de l'Estat espanyol (26,12%), sense que hom detecti pobres procedents d'Andalusia (1,49%) o Extremadura. L'emigració originada pel turisme encara no s'havia produït i els immigrants que rebia Roses, en un nombre molt reduït, tenien un origen geogràfic molt difús. Es consideraven pobres totes aquelles unitats familiars els recursos econòmics de la qual se situaven majoritàriament entre les 100 i les 500 pessetes anuals.

El col·lectiu humà assistit per la beneficència municipal es localitzava predominantment en el sector pesquer (24,09% el 1952), encara que lentament davallà a mesura que se superava la crisi del sector (21,6% el 1957). Tanmateix, si es pren en consideració les unitats familiars, el nombre de famílies pescadores qualificables de pobres ascendia al 39,47% i si computem, a més, les famílies encapçalades per una vídua assistida pel treball pesquer d'un fill, l'índex augmenta fins al 52,63%. Els altres col·lectius laborals eren molt minoritaris i només destaca el grup agrícola, amb taxes del 4,38% el 1952 o el 6,4% el 1957, lleuger augment atribuïble a la mortaldat de les oliveres de l'hivern anterior.

Tanmateix, els grups socials més afectats per la pobresa tradicional i la derivada dels estralls econòmics originats per la Guerra Civil eren les dones i els nens. La població femenina, sotmesa a un mercat de treball eixerreït, poc flexible i dirigit per criteris masculistes (era corrent que la dona hagués de deixar de treballar quan es casava), es veia abocada a la

pobresa més absoluta amb molta facilitat. En aquest sentit, és usual constatar la presència de vídues (moltes de guerra) amb fills al seu càrrec (26,31%) o esposes de petits pescadors. Els índexs generals, tanmateix, sempre situen les dones entre el 35 i el 40% del total de pobres. Els nens, per raons òbvies, eren l'altre gran col·lectiu afectat, sovint de la mà de famílies incompletes.

Aquest panorama general de la pobresa tradicional rosinca es veié profundament alterat amb l'arribada de nous contingents humans a partir dels anys 60. L'oferta de treball en el sector turístic fou l'esquer que facilità l'emigració. Ara bé, les precàries condicions de treball (un esclavatge modern sota la forma de jornades laborals de 14 i 16 hores diàries) i el baix nivell salarial, que moltes vegades ratllava la línia de l'explotació més flagrant, no permeteren que els emigrants fugissin ràpidament de la misèria de les seves zones d'origen (per exemple, les poblacions granadines emissores de treballadors —un 23,12% dels pobres andalusos o un 11,59% del total general— es localitzaven a la zona econòmicament més deprimida, les Alpujarras: Restabal, Órgiva, Capileira, Almegijar, Cáñar, Mecina Fondales, Ugíjar o Cástaras).

La nova pobresa es localitza en els nous col·lectius d'immigrants. El Padró de Beneficència de l'any 1973 —màxim del cicle amb 1197 inscrits— és conclouent. Els desposseïts rosincs baixen fins a un 13,75%, mentre que Andalusia, amb un 50,13% dels pobres, encapçala la llista, als quals cal afegir el 6,74% d'Extremadura. Tota la resta de l'Estat significava el 15,63%. Afinant l'anàlisi, es comprova com Jaén (sobretot Beas de Segura, que aporta 40 de les 67 famílies assistides), Granada i Huelva són les principals províncies d'origen de la nova pobresa.

Tanmateix, algunes dades ens recordem que no tota l'emigració és sinònim de pobresa: per davant de Jaén (18,06% de tots els pobres registrats) encara hi ha Girona, amb el 19,14%, i El Campello, població amb un nombre considerable de pobres des dels anys 20, encara continuava aportant-hi 13 famílies el 1973. En definitiva, pobresa que ve, però també pobresa que es genera, es reproduïx i es manté a Roses.

DES DE 1955, LA BIBLIOTECA

En el desenvolupament cultural dels ciutadans hi juga un paper determinant l'existència d'una bona biblioteca a la ciutat, acollidora, dinàmica i ben dotada com les pubilles d'abans. De fet, és una cosa perfectament sabuda i, més important encara, assimilada per la majoria, fins al punt que, amb tota probabilitat, és considerat l'equipament cultural de primera necessitat. Les biblioteques són, en bona part, el triomf d'aquella idea alliberadora –proclamada des de les files decimonòniques del socialisme utòpic– de l'accés gratuït a la lectura com a forma de progrés moral i material de les classes obreres.

No ha d'extranyar, doncs, que la primera notícia sobre la biblioteca de Roses datí del 18 de maig de 1873, quan l'alcalde, Ferran Arola i Suquet –insigne comerciant de la plaça–, exposà la conveniència de sol·licitar al flamant Estat republicà el mateix ajut, que ja havia donat a d'altres poblacions, de llibres recreatius i instructius “...al solo objeto de proporcionar á nuestros administrados todo el bien é ilustracion posibles.” La corporació, tèbiament, va acordar que “...asi se solicitase si esa colección de libros habia de ser un donativo gratuito”. Malgrat tot, les penúries econòmiques del darrer terç de segle XIX –els fracassos en la creació d'una fiscalitat adequada a les transformacions liberals del segle– no permeteren materialitzar aquesta iniciativa i no fou fins a la Segona República que l'associació Sang Nova impulsà la construcció d'un casal popular de cultura, al carrer Riera Ginjolers, que incloïa una biblioteca. El projecte fou, a pesar del voluntarisme dels seus promotors, de curta volada temporal i, en conseqüència, de poca transcendència social en la població.

L'actuació definitiva s'esdevingué en plena època franquista. El Ple de 30 de novembre de 1955 acordà fundar la Biblioteca Municipal, que s'havia d'instal·lar en unes dependències de les Escoles Nacionals Narcís Monturiol. Alhora, es creava una junta rectora, es nomenava el càrrec de bibliotecari en la persona del secretari de l'Ajuntament, Josep Miquel i Rovira, i s'iniciaven les obres de reforma i d'adquisició de mobiliari. El consistori hi destinava, a més, tots els llibres de l'Ajuntament que no fossin necessaris. La constitució de la nova junta s'efectuà el 15 de desembre de 1955. Bàsicament, destaca per la seva composició, amb una implacable presència dels sectors del règim necessaris per assegurar el seu control i per la representació que els

poders fàctics locals tenien. Quedà formada per un president, Antoni Serra i Comas, alcalde i cap local del Moviment; un vice-president, Jaume Roig i Genís, primer tinent d'alcalde i president de la Comissió de Cultura; un tresorer, Jaume Vicens i Coll, representant d'Acció Catòlica i un secretari, càrrec exercit per Josep Prats i Sudrià, president de la Confraria de Pescadors. A més, comptava amb 5 vocals, provinents de diversos sectors socials de la població: el mossén Carles Feliu i Egidio, rector de la parròquia, el metge i inspector municipal de sanitat –Narcís Pujol i Denclar– una mestre nacional –Maria Riumalló–, el Jutge de Pau –Xavier Casals i Recasens– i el delegat local de la Hermandad Sindical de Labradors –Joan Costa i Ribas. Així mateix, també s'acordà nomenar assessor religiós –càrrec imprescindible per al control intel·lectual de les lectures ofertes al públic– al rector Carles Feliu i Egidio, i a Carmel Rosés i Ballesta i Jaume Coll Casañas com a membres de la comissió encarregada de l'adquisició de llibres. El 12 de març de 1956 es remetia tot l'expedient al Centre Coordinador de Biblioteques –dirigit per l'historiador gironí Enric Mirambell– per a què es trametés a la Direcció General de Biblioteques i Arxius.

La vida de la biblioteca s'esllanguia al mateix ritme que la resta de Roses, enmig de la mediocritat que els temes culturals despertaven. La biblioteca s'instal·là posteriorment a la casa de les Marqueses de Llinàs –també coneguda com can Jordà– fins que es tancà durant uns anys. L'abril de 1990 es reobrí al carrer Francesc Macià i el febrer de 1995 es traslladà a l'actual emplaçament del carrer Pep Ventura, ateses les necessitats d'atendre correctament a un públic lector cada vegada més nombrós –cal destacar el creixement d'usuaris en edat escolar– i d'encabir un fons bibliogràfic més extens.

Actualment, la biblioteca –batejada amb el nom de Jaume Vicens Vives i integrada en el Sistema de Lectura Pública de Catalunya– disposa de 19.680 llibres i prop de 2.500 documents audiovisuals. És un centre cultural amb una activitat frenètica i un punt de referència ineludible en la vida de la població. A manera de demostració, només calen algunes dades a tall d'exemple: l'any passat es prestaren 8.814 llibres i 4.666 documents en altres suports. En total, 13.480 préstecs. El nombre de persones usuàries fou de 5.260 i, per si no fos suficient, la biblioteca organitzà 77 activitats complementàries, com l'Hora del Conte, visites escolars, conferències i d'altres. En definitiva, molta feina, i ben feta, i un premi ben merescut pel futur: l'expectativa d'un nou equipament més gran i millor proveït, després dels primers 45 anys d'història.

PETRARUM NEGOTIATIO (I)

El 23 de febrer de 1961 ha estat considerat a Roses una data important, potser massa important. El decret 401/1961 declarava conjunt historicoartístic les restes del cenobi benedictí de Santa Maria de Roses, la Ciutadella i els terrenys que l'envoltaven "...que en otro tiempo estuvieron ocupados por la antigua factoría griega de Rhode fundada por los focenses, y en los que se han hallado piezas fechables con certeza hasta el siglo V antes de Jesucristo...". Més enllà del valor patrimonial de les restes arqueològiques, les autoritats es veieren forçades a protegir el jaciment "...ante el inminente peligro de su desaparición bajo nuevas construcciones", una manera prou amable i condescendent d'esmentar els abusos que l'especulació urbanística estava perpetrant a les Muralles.

Tanmateix, la seva protecció jurídica no va ésser un impediment perquè a començament de l'any 1963 s'enderroqués una part molt significativa de la muralla de llevant del conjunt i, amb ella, es perdessin restes gregues i romanes d'un valor incalculable, una actuació que l'alcalde del moment, Josep M. Cortada Vilar (1913-1969), va defensar en un informe tramès al governador civil, que començava dient: "Cuantos derribos se han efectuado hasta la fecha [31 de gener de 1963] en el recinto de la exCiudadela no pueden tener el calificativo de clandestinos, por cuanto se han realizado con conocimiento y consentimiento de las Autoridades...". Nogensmenys, el metge Cortada —que fou alcalde entre 1960 i 1964—, manifestava, notòriament molest i disgustat, "...a V.E. la sorpresa consiguiente que causó al municipio la declaración de Monumento Nacional de unos terrenos con sus obras...ello sin que la corporación ni la empresa propietaria...tuvieran conocimiento como partes interesadas que eran, de la tramitación del expediente...". Aquest enderroc ha passat a l'imaginari col·lectiu rosinc com una de les fites més vergonyants de la *petrarum negotiatio*.

Era evident que un decret qualsevol no podia aturar de cop i volta una pressió urbanística fenomenal sobre la Ciutadella, sobretot si hom té en compte que, de fet, es venia patint un llarg episodi d'agressions que, almenys, es documenta des de l'any 1958, quan es denuncià repetides vegades que s'estaven extraient terres del jaciment i es reaprofitava "... la piedra en construcciones modernas..."; que l'apoderat provincial del Servicio de Defensa del

Patrimonio Artístico Nacional, Miquel Oliva Prat, identificava procedent de l'església romànica i de les muralles. L'actuació degué ésser important perquè l'alcalde Esteve Guerra Marés (1911-1988) informava que "...se ha intentado volar con barrenos las ruinas de la Iglesia de Santa Maria...", encara que, finalment, els obrers de l'empresa INTEC, representada per Gerardo Carrión, no els feren explotar. Les garanties de conservació de les Muralles eren mínimes, atès que "Ya anteriormente ocurrió un atropello similar al retirar un Sr. unos escudos históricos de la Ciudadela, que esta Corporación mandó colocar seguidamente a su lugar de origen".

El panorama, l'any 1958, era, per tant, desalentador i el cap de la zona de Llevant de l'esmentat Servicio de Defensa del Patrimonio, Carlos Cid, no deixava de demanar a l'alcalde de Roses, Esteve Guerra, que "...su misión es aguantar unos días más...", fins que estigués preparat l'expedient de declaració de monument artístic nacional per a la Ciutadella, moment a partir del qual —s'esdevingué el 4 de juny de 1958— "...un expediente de declaración, surte efectos como si ésta fuese ya efectiva, es decir, que el monumento tiene ya consideración de Nacional a todos los efectos, que se confirman para siempre en el momento de aparecer el correspondiente decreto en el BOE...", una situació jurídica que garantia els beneficis proteccionistes envers el jaciment: "...[se] prohíbe en absoluto que se haga ni la más ligera reforma sin pedir autorización a la Dirección General de Bellas Artes.". En definitiva, des de 1958 "...y hasta que se produzca dicha declaración, y siempre que no se indique lo contrario, Santa Maria de Rosas debe considerarse a los efectos de conservación, y desde hoy, como Monumento Artístico Nacional bajo la protección del Estado".

La *petrarum negotiatio* continuà, com hem vist, fins ben bé 1963, però, des de 1958, almenys, s'havien establert les primeres bases per garantir la conservació d'una de les joies del patrimoni cultural català. Persones com Esteve Guerra Marés, Miquel Oliva Prat, Francesc Riuró o Carlos Cid en foren protagonistes destacats i elements definitius i cabdals en la seva preservació.

PETRARUM NEGOTIATIO (i II)

El període comprès entre l'any 1958—data en la qual s'inicià el procés de declaració de conjunt historicoartístic de la Ciutadella de Roses— i el 1963—amb la destrucció d'un bon tros de la muralla de llevant— significà un moment clau per la preservació de les restes arqueològiques i arquitectòniques de les Muralles, però també—i encara que sembli paradoxal— fou un dels episodis més foscos i controvertits en la *petrarum negotiatio*.

D'una banda, s'havien anat succeïnt els intents de refer l'urbanisme proposat per l'arquitecte Nicolau Maria Rubió i Tudurí abans de la Guerra Civil. Les noves necessitats urbanístiques nascudes arran del creixement turístic que s'encetava, així com la necessitat de maximitzar els rendiments del terreny disponible i d'estalviar-se els costos de demolició de les fortificacions d'època moderna, obligaren el 1950 a redactar un nou projecte d'urbanització de la Ciutadella—d'autor desconegut—, en el qual es procurava estalviar-se l'enderroc de bona part de les muralles, un criteri que es mantindria en les planificacions de 1954, 1960 i 1961. Aquests darrers projectes—redactats en col·laboració per Alexandre Bonaterra i Matas i Josep Claret i Rubira, el primer, i per Claret, en solitari, els dos darrers— es caracteritzen per una adequació de la trama urbana proposada a les característiques físiques de l'espai delimitat per les muralles. L'afany per l'estalvi econòmic conduí a un planejament irregular, fins i tot caòtic, dens i poc articulat. L'amplada dels carrers es reduïa en la mateixa proporció que augmentava l'alçada permesa de les edificacions.

En certa manera, la rapidesa en què s'implantà la indústria turística—que basava part del seu èxit econòmic en l'estalvi— facilità que se salvés la Ciutadella, malgrat que enrere quedaven les propostes sustentades en criteris urbanístics racionals i en escoles de pensament reconegudes. El guany ràpid i sense complicacions era incompatible amb un negoci que requeria prèviament una inversió espectacular en l'enderroc d'unes muralles sense valor econòmic aparent. Evidentment, era molt més rendible edificar en altres zones lliures d'obstacles.

Ara bé, no es pot oblidar, d'altra banda, l'impuls d'una sèrie de persones que també fou cabdal en la protecció de les Muralles durant aquests turbulents anys. No es pot deixar de

consignar com l'alcalde Esteve Guerra Marés demostrà una sensibilitat especial envers les restes arqueològiques i arquitectòniques de la Ciutadella i esdevingué, així, un dels màxims artífexs de la seva protecció legal. Guerra era alcalde des del 22 d'agost de 1957, un càrrec que mantingué fins al 8 d'octubre de 1960, data en què es féu efectiva la dimissió que havia presentat a la sessió de 30 de setembre de 1960. L'agilitat amb què mogué la pesada maquinària administrativa per preservar la Ciutadella i la clara connivència amb les autoritats culturals del franquisme –sobretot amb Miquel Oliva i Francesc Riuró– permeteren protegir eficaçment les restes patrimonials. Així mateix, caldria esmentar la posició ferma d'alguns regidors, com Jacint Seseras Berta (fou regidor durant els períodes 1955-1961 i 1966-1974), enfront els atacs contra la integritat del conjunt.

Cal pensar que la intervenció d'Esteve Guerra s'iniciava després dels anys perduts en què Pere Bretcha havia estat president de la Diputació de Girona (1947-1956), un període en què se suspengueren les intervencions arqueològiques al recinte, justament –i de manera gens casual– perquè la muller de Bretcha, Montserrat Cardelús, era copropietària de la Ciutadella. En definitiva, la situació no era gaire galdosa per a les Muralles el 1958.

Tanmateix, la línia dura envers el conjunt historicoartístic no estava morta. A partir de l'alcaldia de Josep Maria Cortada (1960-1964) es defensaren, a vegades aferrissadament, els interessos de la *petrarum negotiatio*. S'aconseguí urbanitzar tota la zona de llevant de la Ciutadella i es perderen restes arqueològiques d'importància –tant gregues com romanes– i elements arquitectònics destacats, atès que s'enderrocaren els glacis exteriors de la fortificació.

Un dels episodis de la recent història contemporània de Roses sobre el qual existeix menys literatura científica és la presència de tropes nordamericanes a la muntanya de Pení o Puig Simonets, com se l'anomena en alguns plànols militars. La instal·lació d'una estació de radar a Pení—anomenada, en llenguatge militar, Samba— fou una de les conseqüències directes dels acords signats el 1953 entre el règim franquista—necessitat del reconeixement diplomàtic internacional per tal d'afermar la dictadura i d'una obertura econòmica que garantís la supervivència del règim— i els EUA.

L'arribada de l'Oncle Sam s'esdevingué—segons el testimoni de Guadalupe Vieyra, un dels soldats nordamericans que es quedaren a Roses— el 1957 (encara que la GEC s'hi refereix imprecisament com a “després de 1953”) i hi romangué fins al 1964, quan la base de control fou traspassada a l'exèrcit espanyol. Foren 7 anys en què les rosinques i els rosincs conegueren una nova cultura—la cultura dominant, la que manava— i unes formes de procedir diferents i més modernes. La presència ianqui significà, per exemple, la irrupció de la maquinària pesada en les obres públiques o la contemplació—almenys— dels flamants electrodomèstics d'importació que els arribaven directament d'Amèrica; prodigis de la tècnica que duïen noms mítics pels aborígens colonitzats de la serra de Rodes: Westinghouse, General Electric, Chevrolet, Buick, etc.

En definitiva, es pogué veure el poder del dòlar i, conseqüentment, el desembarc de la *american way of life*. Acostumats a un exèrcit espanyol repressor i antiquat en les formes i en el fons, els americans es permetien disposar de bolera a la base de Pení, proveir-se directament de la seva base aèrea de Saragossa o practicar un esport tot just incipient a l'Empordà, com era el bàsquet. El 1960 formaren un equip amb membres de la base que actuà tant a Roses com a Llançà—principalment— o, fins i tot, a Port Bou. A Roses s'organitzà durant la Festa Major de 1960 un partit de bàsquet entre l'equip de Pení i el Grifeu de Llançà, que guanyaren els americans per 56-33, “ante la parcialidad de un árbitro americano”, segons relatava patriòticament el corresponent bitllet de la revista Llançanenca Miranda. La crònica s'entretenia, a més, a destacar les proeses catalanes en termes actualment ben curiosos: “Y

una finta doble sensacional de Pacreu a dos gigantes americanos, a los que dejó medio caídos y boquiabiertos”.

La presència nordamericana, a més de qualitativament destacada, fou bastant nombrosa. En el padró municipal d'habitants de 1960, hi consten 293 estatunidencs, dels quals 157 eren soldats i 136 civils. Els oficials (57 membres) podien viure fora del recinte militar amb les seves famílies. Hom els localitza dispersos en diversos punts de la geografia rosinca, preferentment al Salatà i el Rastrell, a l'avinguda de Rhode o al Prat d'En Mateu, però també en els carrers més populars de la vila, com el Trinitat, el Lluís Companys, el Joan Badosa, el Cap Norfeu, de l'Església o el Puig Rom. La soldadesca, 100 efectius, residia a la base de Pení, juntament amb la tropa de l'exèrcit espanyol, que ascendia a 122 soldats. En total, doncs, l'estació de radar de Pení donava feina, pel cap baix, a 279 soldats, atès que caldria sumar-hi els empadronats a d'altres poblacions properes –sobretot Figueres, que disposava d'un grup d'habitatges pel destacament americà.

La presència militar a Roses el 1960 no s'acabava amb la base de Pení. Caldria afegir-hi els 88 soldats destacats a Falconera –quants rosincs no hi han fet la mili?– i els 49 de la bateria del Far. Eren 416 soldats, en definitiva, per a una població de 3375 habitants. La seva influència en la vida quotidiana era, per tant, ben palesa –un exemple: els casos de noies rosinques que es casaren amb soldats americans i emigraren als EUA–, així com en la dinàmica econòmica d'aquests anys. Aquest contingent de militars necessitava tot de serveis (restaurants, pensions, estancs...), a vegades difícils de satisfer. Un cas simptomàtic és la petició de 1959 del Tinent Coronel de la USAF Lloyd E. Colboch, que demanava 16 persones per a feines auxiliars i de neteja a la base, sol·licitud que l'Ajuntament de Roses no pogué satisfer. L'obertura del Paní Club (1960) és un altre exemple concret de l'activitat econòmica induïda per la presència de les tropes nordamericanes.

En tot cas, la col·laboració entre rosincs i americans fou bona, com ho demostren els ajuts ianquis en el subministrament d'aigua a la població o la celebració d'una festa de Nadal a Pení per als nens de Roses. Foren, al capdavant, els anys de la *american way of life* i els feliços 60.

NI VINYA NI OLIVERA, XALET!

Roses, com moltes altres poblacions costaneres, ha hagut de suportar en els darrers 40 anys una vertadera revolució en l'ús del territori. No ha estat una transformació gratuïta, sinó que una sèrie de factors econòmics i socials la varen fer possible. Habitualment, hom tendeix a projectar les anàlisis sobre un pla molt epidèrmic i els resultats, tot sovint, no acaben d'explicar satisfactòriament els processos històrics concrets. Aquest és el cas de l'organització i de l'ús del sòl.

Usualment, s'explica la transferència de terrenys agrícoles en urbans a partir d'una única causa: el turisme. És evident que la raó és poderosa i certa, però també ho és que no aprofundeix en un seguit de processos econòmics —històrics, al capdavant— que permeteren aquest fenomen de magnituds fins aleshores desconegudes. Abans de l'aparició de les masses humanes d'època estiuenca, les rendes agràries ja patien un irrefrenable procés de caiguda en picat, tendència que la Guerra Civil no havia fet més que aguditzar. Els propietaris agraris no aconseguiren obtenir els ingressos necessaris per fer viables les seves explotacions, moltes de les quals eren de caràcter extensiu, bàsicament destinades a la producció tradicional de la vinya i l'olivera. Les seves bases econòmiques, en definitiva, es trobaven tocades.

Aquesta conjuntura econòmica se salvà, en bona part dels casos —sobretot aquells que disposaven de terres turísticament atractives—, amb la reconversió de la finalitat productiva dels béns immobles. Sense gairebé solució de continuïtat es passà de l'agricultura de formes i mètodes seculars a la urbanització de les finques, destinades a un mercat predominantment estranger. És simptomàtic com els principals propietaris del terme foren, també, els primers promotors d'urbanitzacions. El buidatge del padró de finques rústiques de Roses de 1958 —informació de base sobre la qual treballà Joan Falgueras en el seu article *Mirades al paisatge urbà de Roses a l'època contemporània*— permet identificar qui optà per aquest model de recuperació de les seves rendes.

Els terrenys on se situa la urbanització Mas Fumats —més de 55 ha— pertanyien gairebé exclusivament a Antoni Coll i Montaña, hereu d'una important nissaga propietària de Roses.

La mateixa prevalença es troba en la urbanització de Santa Margarida, els terrenys de la qual —més de 100 ha— eren propietat de “l’home del ferro” del franquisme, Miquel Mateu Pla. Dos exemples més de com els propietaris de finques rústiques optaren per reorientar la destinació de les seves propietats foren, d’una banda, els hereus de Pere Rahola i Molinas —ministre de Marina el 1935 i sense cartera el 1936, a més de diputat i senador— que, en la figura del seu gendre, José Díaz Pacheco, promogué les urbanitzacions de Canyelles Petites i l’Almadrava i, de l’altra, Joan Martí i Fuster, titular de més de la meitat de les terres de la muntanya del Puig Rom, la part menys rendible agrícolament del patrimoni original del mas de les Figueres. Tanmateix, els casos es multipliquen: els germans del Pozo i Pujol de Senillosa urbanitzen (1964) les 18 ha del mas Oliva, Concepció Falp i Calm destina a urbanització (1965) les 15 ha de la seva finca del mas Mates i, fins i tot, l’Ajuntament de Roses aprofita el creixement turístic per despendre’s d’una finca —la Garriga— que havia adquirit amb grans sacrificis el 1685 per 1300 lliures.

Sembla clar que els primers beneficiats de l’esclat turístic dels anys 60 foren els tradicionals propietaris agrícoles i els responsables —només en part, ja que caldria afegir-hi les autoritats, els intermediaris d’origens incerts i els empresaris de tota mena— de la transformació del paisatge rosinc. El decreixent rendiment agrícola de les seves finques rústiques els impel·liren a reorientar el sector de negoci i, en aquest sentit, el turisme fou la seva salvació. Salvació conjuntural, d’altra banda, atès que, en molts casos, significava despendre’s de la propietat de la terra.

Com indica Joan Falgueras, no ha d’estranyar que la realitat de la urbanització del territori convertís les 123 ha programades en el Pla General de 1961 en 430 ha el 1965: el turisme no podia esperar que unes administracions públiques poc preparades, gens democràtiques i molt servils organitzessin un creixement urbà respectuós amb el medi natural circundant.

ANY 1960: COMENÇA LA CARRERA TURÍSTICA

Amb el pas dels anys, el fenomen del *boom* turístic dels anys 60 i 70 esdevé, cada cop més, un conjunt de referents subjectius i elàstics, marcats per les experiències personals de cadascú. Les precisions deixen pas inexorablement a vaguetats difuses, a ressonàncies llunyanes, de la mena “...els turistes començaren a arribar massivament durant els anys 60...” o bé “...el moment de màxima intensitat constructiva fou abans de 1975...” o, finalment, “...aquells anys de vaques grasses...”. En definitiva, pot ésser interessant intentar identificar la cronologia precisa de l’inici del procés turístic a Roses, veure el moment d’arrancada de la potent indústria del turisme a la nostra vila.

Un primer indicador del creixement del sector turístic pot ésser la progressió de l’equipament hotel·ler. Al llarg de la dècada de 1950, el nombre d’hotels i pensions es mantingué en uns nivells bastant reduïts. Així, el 1953 existien 3 establiments i, a l’any següent, n’eren 4. El creixement continuà dintre uns marges limitats i, el 1956, el nombre d’hotels era de 6, amb un total de 83 places. El 1959 ja n’hi havia 7, però el nombre de cambres havia augmentat fins a les 238. Tanmateix, és en aquest precís moment quan es produeix el salt definitiu: el 1961 hom comptabilitza 22 hotels i pensions, mentre que el nombre d’habitacions s’havia duplicat fins a les 580. Tres anys més tard, el 1964, el nombre de cases d’allotjament havia experimentat un increment espectacular, amb 48 equipaments hotelers i 1.404 habitacions. La distribució per tipologia era la següent: 16 hotels amb 747 cambres, 26 pensions amb 604 habitacions i 6 cases familiars que aportaven 53 places. Hotels emblemàtics de Roses es creen en aquests anys: el 1959 l’Univers, el 1960 l’hotel Goya (ampliat el 1962), el 1961 el Coral Platja, el 1962 l’hotel Vistabella i l’hostal Sant Joan i l’hotel Marina, d’altra banda, s’amplià aquest mateix any (ja havia estat ampliat el 1950). Sembla, per tant, bastant clar que l’any 1961 és aquell moment que cercàvem d’inici decisiu de la nova indústria turística.

Aquesta primera impressió es confirma amb altres indicadors, alguns més indirectes, però que, en el fons, tendeixen a mostrar l’augment de l’activitat a la vila. Per exemple, el consum de benzina distribuïda a Roses –senyal d’un increment del parc mòbil indígena, però

també de la major aflluència forastera a la ciutat— indica una variació quantitativa important a partir de 1962, any que es despatxaren 863.000 litres enfront dels 320.000 de l'any anterior. Cal anotar, tanmateix, que l'any 1963 ja se sobrepassava el milió de litres anuals (1.220.000).

El sector de la construcció —realment significatiu de la demanda de nous habitatges d'estiueig— també experimenta una forta empenta amb el canvi de dècada. El 1959 es feren 47 noves construccions, el 1960 foren 51 i el 1961 eren 61 edificacions de nova planta. El salt quantitatiu és a l'any 1962, quan els registres municipals donen la xifra de 137 obres majors noves. El sòl edificable urbà augmentà exponencialment aquests mateixos anys i la llista de projectes d'ordenació parcial i d'urbanització de nous territoris es fa interminable. En paral·lel, l'estructura professional de la població també experimentà els canvis oportuns. El sector secundari —on cal incloure la construcció— passà del 16,3% de treballadors el 1955 al 24,5% el 1960, mentre que l'agricultura —com no podia ésser d'altra manera— descendeix del 18,6% al 10,5% en les mateixes dates.

El sector terciari, de serveis —molts dels quals s'orientaven al turisme—, també cresqué en el període 1955-1960 i passà del 21,7% al 28%. La matrícula industrial també reflecteix l'increment econòmic resultat del nou manà turístic. Dels 190 contribuents de 1959 es passa als 483 negocis de 1965, augment imputable en gran part a l'obertura de nous establiments dedicats a satisfer les demandes generades pels turistes.

En definitiva, el turisme és un fenomen que s'inicia just en el tombant de la dècada de 1950 a 1960 i que s'incrementa paulatinament en els anys successius. En d'altres poblacions de la Costa Brava el canvi s'efectuà a principis dels anys 50. Els indicadors de Roses, per la seva part, tendeixen a situar el moment d'arrencada a partir dels anys 1961-1962, és a dir, uns anys després que els sectors sud i centre del litoral gironí haguessin començat a rebre els efectes del turisme. Malgrat tot, allò realment defintiu fou que s'encetà un camí que no tenia retorn, com han demostrat aquests darrers 40 anys.

L'ARQUITECTE DE LA DÈCADA PRODIGIOSA (I)

És ben sabut que la dècada de 1960, a Roses, fou prodigiosa. La naturalesa i la profunditat dels canvis que se succeïren, de manera vertiginosa, al llarg d'aquests anys, transformaren radicalment la població. L'estructura econòmica pivotà envers la indústria turística de masses, la demografia local inicià un procés de creixement mai vist històricament i la realitat social s'enriquí amb tota una sèrie de fenòmens nous, des de la immigració andalusa i extremenya –bàsicament– fins a la irrupció dels moderns costums europeus, per citar només dos processos ben evidents i coneguts.

Tot plegat, significà un esforç de gestió enorme i diferent, amb unes condicions polítiques i administratives gens adequades per assumir els reptes que comportava dirigir uns processos d'aquestes magnituds. Enmig d'aquesta cruïlla històrica sobresurt la figura central de Claudi Díaz Pérez, que fou arquitecte municipal entre 1958 i 1971. Fou ell qui intentà de posar ordre i concert –i una mica de legalitat– a la disbauxa urbanística que s'estava produint acceleradament a Roses. Es tracta d'un personatge molt desconegut i difícil de resseguir. Nogensmenys, només l'arquitecte Joan Falgueras i l'historiador Enric Pujol –ambdós figuerencs– han assajat d'apuntar les línies biogràfiques bàsiques de Claudi Díaz Pérez. L'any 1996 publicaren un article titulat *Claudi Díaz Pérez, arquitecte i geni inconegut de Figueres*, en el qual ja esmentaven que calia endegar una “investigació segurament llarga” per arribar a conèixer amb profunditat les aportacions de l'arquitecte, alhora que demanaven l'ajut de tots aquells que poguessin aportar informacions valuoses sobre la vida d'un personatge que l'eminent historiador occità Pierre Vilar qualificà, en les seves memòries *Pensar històricament*, com “un dels homes més intel·ligents que jo he conegut en la meva vida”, una apreciació que, venint de qui ve, no deixa de suposar tota una pista per copsar la figura de Claudi Díaz Pérez. Amic de Salvador Dalí i de Federico García Lorca, el testimoniatge de Pierre Vilar –amb qui l'unia una amistat construïda durant l'etapa en la qual ambdós foren hostes de la residència de la Universitat Industrial de Barcelona– deixa entreveure les qualitats humanes i intel·lectuals de Claudi Díaz Pérez.

Claudi Díaz Pérez va nèixer a Figueres el 2 de novembre de 1904. Era fill de Claudi Díaz Marquès, que havia estat interventor de l'ajuntament de la capital altempordanesa i assessor

jurídic de l'Ajuntament de Roses des de començaments de l'any 1902, en un moment especialment crític per a la institució municipal rosinca, atès que el secretari d'aquella època, Francesc Marés Cusí, havia estat apartat del servei per falsedat documental i malversació de fons públics, uns càrrecs —que també esquitxaren l'alcalde Pere Cusí Marés— que li valgueren, el 1903, una pena de culpabilitat i la inhabilitació durant 8 anys per exercir la funció pública. Les tasques d'assessorament jurídic de Claudi Díaz Marquès no foren, tanmateix, puntuals i es perllongaren durant mig segle, fins ben entrada la dècada de 1950. De la mateixa manera que el seu fill, intervingué en tots els afers importants del poble de Roses de la primera meitat de segle XX, entre els quals destacà la urbanització de la Ciutadella. Gairebé com un miratge temporal, pare i fill estigueren gairebé 70 anys al servei dels veïns de Roses.

Sigui com sigui, Claudi Díaz Pérez seguí els primers ensenyaments a Figueres. De la infantesa prové la seva amistat amb Salvador Dalí, ja que, des de ben petits, coincidiren en els estudis, tant a pàrvuls com més endavant a l'Institut o a les classes de dibuix del professor Núñez. Com explicaven Joan Falgueras i Enric Pujol, l'amistat amb la família Dalí fou pregona i àmplia: el geni empordanès, més enllà d'algunes consultes sobre aspectes de geometria i perspectiva, el recordà a través de les pàgines del seu dietari de joventut i “aquesta amistat es féu extensiva també a la germana del pintor, Anna Maria, i al pare, fins al punt que Claudi Díaz fou marmessor del notari Dalí”. Posteriorment, es retrobaren a la Residència de Estudiantes de Madrid, on Claudi Díaz Pérez “havia anat a preparar l'ingrés a l'Escola d'Enginyers”. El 1930 obtingué el títol d'arquitecte i inicià una extensa carrera professional.

Es casà amb Carme Garriga, filla d'un farmacèutic de Figueres, amb qui tingué dos fills, Víctor —enginyer industrial— i Maria Lluïsa. Visqué a Figueres, a la Rambla, fins al 1954, moment a partir del qual traslladà la seva residència a Barcelona, al Passeig de Gràcia. Tenia despatx a Figueres i, després de la Guerra Civil, també compartí oficina, a la plaça Marquès de Camps de Girona, amb Ricard Giralta Casadessús. A més de la seva activitat com a professional liberal fou arquitecte escolar provincial i arquitecte municipal de Salt, Portbou i, com s'ha esmentat anteriorment, Roses.

L'ARQUITECTE DE LA DÈCADA PRODIGIOSA (i II)

A les darreries del mes de novembre de 1958 iniciava les funcions d'arquitecte municipal de Roses Claudi Díaz Pérez. De fet, les incògnites que planen sobre nombrosos aspectes de la vida i la carrera professional d'aquest veritable personatge també són presents en aquest episodi concret. És difícil saber com arribà a ésser l'arquitecte de l'ajuntament de Roses, sobretot si hom té en compte que, d'una banda, des de 1954 fixà la seva residència a Barcelona i, en segon lloc, que el 17 de març de 1957 el Ple municipal havia acordat contractar l'arquitecte figuerenc Alexandre Bonaterra Matas. En tot cas, la documentació municipal no permet aclarir què va motivar la renúncia de la plaça de Bonaterra i quin fou el procediment que permeté accedir Claudi Díaz Pérez a aquest càrrec públic.

Sigui com sigui, però, el moment no és casual. L'Ajuntament de Roses era conscient que alguna cosa estava canviant. Els motius per contractar un arquitecte eren prou eloqüents: "... en vista del desarrollo que experimenta esta población con el aumento de nuevas edificaciones, sería muy necesario tener este Ayuntamiento persona técnica en cuestiones de urbanismo". De fet, l'increment de sol·licituds de llicències d'obres particulars anava creixent paulatinament i, si l'any 1955 suposaven 7 expedients, cinc anys després ja eren 50 i, encara, l'any 1965 representaven 228 tramitacions i 94682 m² de sostre nou. Calia, per tant, un arquitecte per conduir tota aquesta nova allau urbanística. A més, l'any 1961 es redactà el primer Pla General d'Ordenació Urbana de Roses, que intentà planificar, sense èxit, el creixement futur de la població.

Des de la seva privilegiada posició tècnica, Claudi Díaz Pérez fou l'home que millor copsà les revolucionàries transformacions urbanes que s'esdevingueren a Roses en una dècada irrepetible. Així mateix, fou protagonista actiu d'aquests canvis i, nogensmenys, bona part de la retícula urbana actual li deu la seva fesomia. Per magnitud territorial i per concepció urbanística, les propostes de Claudi Díaz Pérez hauran d'ésser valorades justament, atès que han conformat el creixement urbà fins a l'actualitat. El gener de 1961 redactà l'avanç de Pla Parcial de l'anomenat sector E –Eixample–, que planificava tot el sector comprès entre el casc antic fins a l'actual Gran Via de Pau Casals i entre la Ciutadella i el carrer Francesc

Macià. Evidentment, aquest projecte urbanístic ha esdevingut fonamental per entendre l'actual xarxa urbana de Roses, atès que significa l'origen d'un urbanisme que superava per primer cop la tradicional configuració urbana de la població, de carrers estrets i sinuosos, d'alçades contingudes i essència marinera.

L'any següent, Claudi Díaz Pérez plantejà l'ordenació d'una extensa zona delimitada per la riera de la Trencada a llevant, el Salatar a ponent i la Ronda de Circumval·lació al nord. Si bé no s'executà totalment tot allò proposat, l'empremta al sector denominat el Rastrell és innegable. Finalment, cal ressenyar que la labor planificadora de Claudi Díaz Pérez culminà el març de 1963 amb l'avanç de Pla Parcial de l'àrea compresa entre el carrer Francesc Macià, la Gran Via de Pau Casals i el port pesquer. D'aquesta manera, quedava definida tota la xarxa urbana que actualment existeix i que, en bona mesura, és atribuïble a Claudi Díaz Pérez. En definitiva, la seva incidència sobre el territori urbà de Roses només és comparable a l'obra planificadora que l'enginyer Antonio López Sopeña realitzà el darrer terç de segle XVIII (1791).

Un altre aspecte gens negligible de l'activitat professional de Claudi Díaz Pérez és la seva dedicació a l'obra privada. D'una capacitat de treball descomunal, només del període 1959-1965 hom pot comptabilitzar 244 intervencions a Roses, la majoria consistents en modestos habitatges i petits xalets d'estiueig, senzills i funcionals. La seva zona de treball més habitual fou el casc urbà estricte, encara que la seva obra arquitectònica també es pot trobar en urbanitzacions com el Mas Fumats o La Garriga. Tanmateix, la primera edificació que realitzà a Roses —actualment inexistent— data de l'any 1934, quan projectà la construcció d'uns banys d'onatge, compostos de vestidors, banys, dutxes i recepció, per a Joaquim Peco Daranas.

Claudi Díaz Pérez es jubilà a principis de 1971, amb 67 anys, molta feina feta i un lacònic "puede autorizarse", tant auster i discret com la seva trajectòria professional. Anys després, el 19 de juny de 1985, moria a Barcelona. Desapareixia, així, l'home que, com recordava l'historiador Pierre Vilar, "amb les seves agudes observacions posava fi a les converses més complexes".

EXEMPLES D'AQUELL TURISME DEPREDADOR

Amb l'arribada del mes de setembre han abandonat la plaça un gran i extraordinari nombre de turistes d'altres latituds i, també, de vacancers —variant del turista que, en dues setmanes, només arriba a conèixer l'habitació de l'hotel, un metre quadrat de platja i el bar habitual d'ingestió alcohòlica. L'alleujament de molts ciutadans rosincs contrasta amb la tristor i la resignació de tots aquells que basen la seva subsistència en la presència periòdica —estacional i estiuenca— de la gernació abans esmentada d'europaus. Objectivament, malgrat tot, l'avenç en la millora de la vida quotidiana és perceptible.

D'altra banda, ara és el moment dels recomptes, de les estadístiques, de saber la mitjana d'ocupació hotelera, d'acostar-nos a les xifres reals de turistes i vacancers. Hi ha hagut una mitjana de 150.000 visitants o, per contra, ens hem acostat als 200.000? Són suficients? En falten? Augmenten o davallen? De fet, encabir cada vegada un nombre major de turistes ha estat una qüestió llargament discutida, tant a nivell local com en el conjunt del litoral (per exemple, en el marc dels Debats de la Costa Brava, 1975-1976, impulsats per l'economista Joan Cals). El sector turístic fa anys que està debatent el model de creixement econòmic que vol. En part s'ha abandonat el model en què prevalia la quantitat sobre la qualitat i, ara, almenys formalment, tothom desitja clients amb poder adquisitiu alt i de posat civilitzat —encara que una cosa és el que es diu i una altra de ben diferent el que es fa.

Roses també hagué de suportar els intents de massificar —sí, encara més— la seva indústria turística, mitjançant el procés típic d'urbanitzar zones noves, atractives pels seus valors naturals i paisatgístics. El primer intent seriós —just en els inicis del turisme a gran escala— fou el projecte d'urbanització de cala Jóncols, promogut el 1958 per l'italià Guido Durante Ratti. L'arquitecte fou el recentment homenatjat Pelai Martínez Paricio. Es pretenia aixecar 60 xalets de planta baixa, 8 edificis de 2 plantes i un edifici de 3 plantes destinat a apartaments, a més de totes les instal·lacions de servei necessàries (bar, restaurant, pistes de tennis, sala de ball...). En total, 156 habitatges —només. Aquest barbarisme ecològic es va modificar el 1961 amb un projecte encara pitjor, atès que s'hi augmentava el nombre d'habitatges, fins a 171 apartaments, així com el volum i l'alçada, amb edificis de 4 plan-

tes sobre rasant. En definitiva, es tractava de convertir la històrica cala Jóncols—motiu de disputa entre les universitats de Roses i Cadaqués per la delimitació dels seus respectius termes municipals— en una urbanització elitista i privativa, en el sentit, sobretot, que reservava per a uns quants allò que hauria d'ésser patrimoni de tots.

L'altre espai natural que estigué en perill seriós i imminent fou el cap Norfeu i tota la muntanya que li guarda l'espatlla, des del pla de Guardiola passant pel mas dels Arbres i fins pràcticament la carretera de Cadaqués, als dalt de Pení. Es tractava, ni més ni menys, de polvoritzar gairebé 3.800.000 metres quadrats amb una megaurbanització que havia de permetre l'allotjament a més de 20.000 persones—tant turistes com vacancers. A més d'ésser un sector natural absolutament verge, disposava de protecció legal des del 5 de setembre de 1972, ja que fou declarat Paratge Pintoresc pel Decret 2899/1972. El pla parcial, impulsat per una empresa anomenada TAAGASA (Terrenos, Apartamentos y Alquileres Generales, SA), representada per Emilio Ramos Marca, va ésser modificat diverses vegades: el primer projecte data de gener de 1973, un segon estudi és de l'octubre de 1973 i, almenys, existeix un darrer planejament de 1974.

Sortosament, la societat civil de Roses, en uns anys de profundes convulsions socials i de movilitzacions ciutadanes compromeses, aconseguí denunciar en els mitjans de comunicació l'intent de genocidi del patrimoni natural d'aquest racó del cap de Creus. Foren petites accions amb grans resultats immediats i, vistes amb la perspectiva de 25 anys, també de llarga durada, de modificació col·lectiva del límit que s'està disposat a pagar per a poder viure del turisme. Fou l'assumpció general que una societat de serveis no havia d'ésser necessàriament una societat d'esclaus del diner, sense dignitat ni història. Al capdavall, els turistes i els vacancers lleven àncores a finals d'agost i, malgrat tot, s'ha de continuar vivint tot l'any sobre aquest territori.

EL SOMNI DE LA CASETA I L'HORTET

Mi Deseo és el nom que presideix la façana principal d'un dels xalets d'estiueig situats a la falda de la cala de Canyelles Petites de Roses. De fet, és tota una declaració d'intencions, una mostra de les aspiracions personals d'un ciutadà qualsevol. En àmplies zones d'Europa fa dècades que els governants varen descobrir els efectes estabilitzants –sedants, s'hauria de dir amb una mica més de mala bava– que provoca la petita propietat, allò que Francesc Cambó va explicitar, amb tanta fortuna, de *la caseta i l'hortet*.

De la mà de la segona residència, Roses ha vist en els darrers 40 anys la implantació en extensió d'aquest somni, protagonitzat indistintament per catalans i estrangers, siguin francesos, holandesos, alemanys o belgues. Un desig acomplert tan democràtic que s'ha arribat al punt que la nostra població és, darrere la capital Girona, la segona ciutat provincial en nombre d'unitats cadastrals –per damunt de les 25.000, segons m'informen–, és a dir, de finques. Malgrat tot, a partir d'aquesta constatació de caràcter generalista, s'inicien les particularitats de cada somni. La forma de particularitzar-se pot adoptar, en cada cas, diferents vies, ja sigui en forma d'habitatge singular, de materials exòtics, d'ornamentació exhuberant o, més usualment, en bateig del somni: posar-hi nom a la casa. És una dèria com una altra, que tots hem contemplat més d'una i més de dues vegades i que, sempre, permet la ironia més o menys àcida.

Sembla com si el nostre hipotètic ciutadà, satisfet per haver aconseguit allò que desitjava, necessités transmetre quelcom al conjunt de vianants del seu carrer. En el fons, és una tipus de comunicació, una manera d'informar-nos sobre els moradors d'aquella casa, de les seves característiques i de les seves manies: en definitiva, la demostració de l'èxit. Podem arribar a saber, per exemple, si són ecologistes o, almenys, amics dels animals. Un petit passeig ens permet constatar els noms de *La Colmena*, *La Concha*, *Las 2 Palomas*, *Valle Verde*, *Delfín*, *Montaña Florida* o *Vista al Pirineo*. El pas dels anys ha portat algunes petites variacions, sobretot quant a l'idioma: *L'Alguer*, *El Romaní*, *La Mimosa*, *La Palmera* o *Les Oliveres*. Hi ha qui, a més, hi posa gràcia i imaginació, com els propietaris d'*El Lagarto* o, millor, *La Cola del Mero*. Són gent arrelada a la terra, a allò que veuen davant de la galeria del seu xalet, conscients del lloc on han plantat casa.

Un altre grup el formarien aquells que han interioritzat tot el procés del seu desig. Són els habitatges, i els propietaris, que ens informen de les dificultats i els esforços que comportaren la seva construcció. En aquest sentit és molt savi batejar-la *Nada sin Pena*, declaració que sembla destinada a la joventut i a tots aquells despistats que no sàpiguen de què va la cosa. Amb tot, domina l'optimisme i un estat anímic més positiu: *Aquí Estem Bé* (millor), *Dulce Vida*, *Belle Vie*, *Concordia*, *La Pausa* (necessària), *La Siesta* (igualmente necessària), *La Sonrisa* (sempre), *El Nido o De Vivir Alegría*. Fins i tot, alguns comuniquen l'estat dels comptes després del gest (*Sin Nada*). En definitiva, ens transmeten, com *El Espectador* o *Serenidad*, un estat davant la vida.

Un tercer grup és el format pels noms de persona, capítol en el qual destaca amb diferència *Villa Montserrat*, èxit que en qualsevol població que es preï ha d'estar present en cada carrer. I el cas de Roses no és diferent. La nòmina seria extensa i, per tant, només n'apuntem uns quants: *Casa Cándida*, *Bàrbara*, *Hilde*, *Villa Carmen*, *Neus*, *Sandy*, *Casa Maria*, *Casa Federica*, *Villa Cecilia*, *Casa Helena* o *Cal Avi Turró* i moltes altres que ens recorden el nom dels seus propietaris.

Finalment, hi hauria un conjunt de xalets el nom dels quals és més miscel·lani, en què tindrien cabuda les més insospitades denominacions, algunes de prou ambíguas. És famós a Roses un habitatge situat a la Sureda d'en Mairó dit *Amig D'Ala*, amb tota probabilitat obra d'un hipocondríac o d'un especialista en la faringe. Un altre exemple del suspens és *El Chirrido*, nom que no ens revela el perquè ni el què fa fressa ni el com, preguntes de les quals, potser, és millor no saber la resposta. Moltes són denominacions particulars, fruit de les vivències de cada persona, amb un significat reduït a l'àmbit de les parets de la casa (*La Guàrdia*, *La Maison du Petit Prince*, *La Charme*). Fins i tot, hi ha lloc per la competència: davant per davant hi han dos xalets batejats com *La Sardana* i *El Flamenco*. Més interessant és el subgrup dels noms sense significat aparent o, simplement, curiosos, una mostra dels quals apuntem: *Kikoriko*, *Camujuma*, *Jumar*, *Aquí Vive un Violinista*, *Casa MM*, *La Hamakala*.

En definitiva, és una mostra de les fal·leres i les misèries de la condició humana, del petit espai d'èxit de persones anònimes que en un moment determinat tingueren un somni, el seu somni. I prou. Només resta desitjar-los un bon sojorn a Roses.

AI LES SUEQUES! (I LA GUÀRDIA CIVIL)

A la *Història de l'Alt Empordà*, editada per la Diputació de Girona, els autors, en explicar els orígens del turisme de masses que envaí la comarca a partir de la dècada de 1950, no podien deixar de transcriure la valoració moral –moralista– que mereixia aquest fenomen als dirigents franquistes: “...este turismo de prendas menores”, “...este atentado a la moralidad que incluye la exhibición de esta mínima expresión de prendas”. Era una por tèxtil, clarament mesurable en centímetres, una por estampada i en dues peces –les del biquini– que es divulgà bàsicament a través dels setmanaris *Vida Parroquial* i *Ampurdán*. Era la por, en definitiva, manifestada pels sectors més conservadors i catòlics que, segons la bibliografia que apareix en l'esmentada història comarcal, data del període comprès entre el 1950 i 1957.

Les reticències que despertava la introducció de nous costums i hàbits que els turistes, de manera inconscient, exportaven de la grassa Europa del Pla Marshall no eren noves. La primera autoritat provincial, el governador civil, ja havia fet publicar el 1948, al *Butlletí Oficial de la Província* (núm. 68, de 5 de juny), una circular “Con el fin de evitar los espectáculos desagradables que en la época actual suelen darse en las Playas, Piscinas y Ríos, vulnerando las normas de moralidad cristiana...”. En aquesta circular, bàsicament, es prohibia, tot apel·lant “...el decoro obligado que es tradicional en la hidalguía de este pueblo”: prohibició dels banyadors “...que, por su forma o parte del cuerpo que deje desnuda, resulte ofensiva al pudor o decencia pública” i obligatorietat d’usar la roba adequada, prohibició del seu ús fora les platges, prohibició de les zones de solàrium mixtes, prohibició de la celebració de balls en vestit de bany.

Malgrat tot, la temporada de bany de 1948 va ésser perduda, atès que la notificació de la circular a l’Ajuntament de Roses data del 26 d’agost. Es reconeixia que “...en la inmensa mayoría de las playas de esta provincia se infringe lo dispuesto por mi Autoridad...” i es cominava a la seva observança i a col·laborar amb la Guàrdia Civil. La rapidesa d’actuació no fou una característica destacada de les autoritats franquistes que, en el fons, els preocupava més l’aspecte econòmic del fenomen turístic.

Tampoc la circular de 1948 era una novetat. Antonio F. de Correa Veglison, governador civil de Girona l'any 1939, publicava un ban (BOP, núm. 60, de 13 de juliol de 1939) en el qual, després de despatxar-se amb les consideracions habituals —“...después de los desórdenes en las costumbres públicas, que han caracterizado la pasada dominación roja...”— i de refusar “...todo lo que de ridículo y exagerado nos ha venido del extranjero”, prengué les mesures adients per a assegurar “...se vuelva por los fueros de moralidad y decencia que tanto habían caracterizado antiguamente las morigeradas [sic] costumbres españolas”, unes mesures, d'altra banda, típiques: separació de sexes, vestits tancats i res de festes. En definitiva, una Espanya nacional que, a més d'autàrquica, havia d'ésser avorrida. Ep, amb perdó.

Les ordres de Correa foren observades amb escrupolositat, com ho demostra la grotesca denúncia —exhumada ja en un altre article— cursada per la Guàrdia Civil el 10 de setembre de 1939, sobre els banyadors que 3 noies figuerenques de 14 anys duïen, “...por las calles céntricas de esta localidad de Rosas...exagerado[s] en su totalidad, por ir descubriendo en gran parte su cuerpo desnudo, lo que dio lugar a apercibimientos duros por parte del elemento masculino que había en los cafés...”.

Tanmateix, ningú pogué aturar el temps i les sueques —entre altres nacionalitats— continuaren arribant a Roses. L'ús del biquini, a l'estil Úrsula Andrews, es generalitzà i les reticències nacionalcatòliques es diluïren davant el verd lluent dels bitllets i la grisor trista de les arque estatals.

D'aquí a poques setmanes s'iniciarà una altra campanya turística —la primera del segle XXI— i ningú s'escandalitzarà per les indumentàries de bany. De tot plegat, només en quedarà el desfici davant el verd lluent dels bitllets dels turistes.

ROSES: WILD ACTIVITY, LAUGHING, DRINKING AND DANCING

Sovint hem parlat sobre el fenomen turístic, que s'inicià de manera intensa durant els primers anys de la dècada de 1960, a Roses. Els enfocaments de l'anàlisi han estat diversos, des de l'establiment del *take-off* inicial de la nova realitat turística, la fixació de les seves característiques essencials, fins a les transformacions socials i econòmiques que desembocaren, al capdavant, en una població diametralment diferent. Però, potser, és interessant de comprovar com es vengué turísticament Roses en aquells moments a la resta d'Europa, de copsar quins valors destacaren els publicistes de l'època i, en definitiva, de conèixer com veien els forasters la nostra població.

Stephen D. Frances era un escriptor i editor anglès que aterrà a Roses pels volts de 1951. Home singular, fou atrapat per la bellesa i l'encant antic que la vila oferia en aquells anys, d'autarquia consolidada i de turisme incipient. Nascut el 1917, Frances representa el prototipus de turista d'avançada —potser a la manera de Vernon Richards per a l'Escala—, descobridor d'un món relativament verge, encara no mixtificat per l'adotzenament posterior del turisme. Escriví una *Costa Brava Guide 1964*, editada per Charles Skilton Ltd., destinada a un públic estranger, bàsicament anglès. En aquest sentit, els papers de Frances són un bon document per comprovar la percepció que hom tenia d'una petita població pesquera, allunyada encara dels circuits turístics massificats.

El primer que es valorava era, sens dubte, el marc físic i el clima, que es qualificava de sec i saludable (“...the air of Rosas is exceptionally healthy, invigorating and inspiring...”), de la qual cosa Frances inferia la destacada longevitat dels rosincs: “The *Tramontana*...has given the inhabitants of Rosas the reputation of being very healthy and long-lived”, fet que complicà i retardà —remarcava amb humor— la inauguració del cementiri. Esmentava que el nombre d'avis de 80, 90 i 100 anys que hom podia veure pels carrers era “quite astonishing”. Ara bé, davant les infinites possibilitats de diversió que oferia la vila “...during the summer season...”, la salut se'n podia ressentir: “...there exists a very genuine danger that the enthusiastic holiday maker will finally leave Rosas in a state of complete physical and nervous collapse”.

L'autor destacava els canvis soferts per Roses en els darrers anys, sobretot l'existència de "...many, many new hotels, bars and private villas...". L'enlluernaven les modernes excel·lències, per exemple, del complex d'oci i sala de festes El Molí Blau ("...the luxury swimming pool..."), a Canyelles Petites, o la profusa varietat dels locals nocturns, dels quals Frances destacava el Bahia Night Club i el Pani Night Club. Remarcava que disposaven d'un grup permanent de flamenc ("...and their guitarists") i que l'oferta d'actes musicals de fama internacional [sic] era àmplia. Així, esmentava que l'any 1963 havien actuat a Roses el Trío Los Paraguayos, Carmen Amaya, La Terremoto, La Chunga, La Greca, el Trío Guadalajara i els famosíssims Rosario y Antonio. No s'oblidava de recordar l'existència d'altres locals nocturns, com The Picasso Club, The Bamboo Club i The Granny's.

Un capítol a part li mereixia la gresca produïda per la facilitat i el baix cost de les begudes alcohòliques. Roses –la Costa Brava, en general– era un paradís del desenfrenament etílic, prohibitiu en els punts d'origen dels turistes. L'autor de la guia no deixa de consignar la tradicional "Champagne evening", en la qual, per 100 ptes., hom podia "...drink all the champagne you want AT NO EXTRA CHARGE...". Parlant de la possibilitat de navegar en una barca de pescadors, recordava que no s'acceptaria un qualsevol pagament monetari pel servei, però aconsellava que oferir-los "...a couple of bottles of Brandy would be gratefully received as a present".

La imatge resultant, al capdavant, era la d'un destí turístic que conjuminava les riqueses pròpies d'un entorn relativament verge, típic i autèntic, amb les possibilitats de disbauxa més potents. La mateixa oferta també anava en aquesta direcció: "If you're looking for the true atmosphere of Andalucía, you will be welcome at the *típico* Bar Manolo, where you will be delighted by the interesting bullfight posters, best flamenco records and even... a bull's head on the wall". Quantes coses que podria explicar aquell cap de brau penjat a la paret del Bar Manolo! Segur.

EL PORT ESPORTIU, 30 ANYS DESPRÉS (I)

Avui es col·loca la primera pedra del que ha d'ésser el flamant port esportiu de Roses. Farà els honors el conseller d'Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, Pere Macias i Arau. Aquesta vegada, precisament, Macias usarà el malnom amb el qual se'l coneix en els ambients polítics i serà el Messies –salvador– per a un tema que cuejava des de feia més de 30 anys. I és que el port d'esbarjo nàutic ha estat una font de controvèrsia gairebé permanent entre els diversos sectors socials i econòmics afectats: les elits estiuejants, d'una banda, i els pescadors, de l'altra, amb la presència omnímode de l'Ajuntament com a colofó final.

El 30 de juny de 1968 es constituïa a les oficines municipals el Club de Mar de Roses com a entitat promotora de la construcció d'un port esportiu destinat a la creixent demanda turística i a la pràctica dels esports marítics. La seva primera junta fundacional estava integrada, majoritàriament, per descendents dels tradicionals “culs blancs” i per membres de la burgesia local i comarcal: el president fou Joan Sagué Costa, de Figueres, amb una segona residència al Salatar; Enric Sanmartí Falguera era el vicepresident; el càrrec de secretari fou exercit per Carles Pi-Sunyer Díaz; el vicesecretari era Joan Turró Marés, exregidor municipal; el comptable i el tresorer foren Enric Ribalta Llorens i Joan Casanovas Cuberta, respectivament; el càrrec de comodori fou per Josep Rahola d'Espona; finalment, els 5 vocals eren Josep Díaz Pacheco, el metge Joan Gibert Queraltó, el que havia d'ésser amb els anys conseller de la Generalitat restaurada i síndic de Greuges –Frederic Rahola d'Espona–, el directiu de banca, consignatari marítim i representant de l'agència Lloyd's –Alfons Llorens Mateu– i, finalment, Josep Pi-Sunyer Cuberta.

A l'assemblea constituent també hi foren presents Joan Ramon Sagué Beiret, el constructor local Josep Brun Marés, Manuel Sors Patallo, Jaume Deulofeu Buscarons, el propietari Francesc Sampere Falp, Francesc Ojeda Franco, Jaume Suñer Pi, Francesc Pi Suñer, Josep Pi-Sunyer Díaz, Joan Gavaldà, Joaquim de Llobet Guillamet i Jordi Costas Badia. En definitiva, eren membres destacats de la colònia tradicional d'estiuejants de Roses. En la memòria de gestió de 1970 del Club de Mar es definia els “...socios fundadores y en concreto la Junta Directiva...” com “...naturales de Roses ó, al menos, descendientes de naturales de dicha

localidad y estrechamente vinculados con la población, siendo de señalar que, entre los mismos, se encuentran algunos armadores de la localidad”.

L'agost de 1970, el Club de Mar de Roses disposava ja de 273 socis, un 20% dels quals eren estrangers. Hi havia 150 socis actius, 26 juvenils i 97 socis familiars, que satisfieien uns drets d'entrada que oscil·laven entre les 15.000 i les 25.000 ptes. (2.000 en el cas dels més joves).

Immediatament, el Club de Mar de Roses encarregà un projecte de port esportiu, que s'havia d'ubicar des de la plaça del Peix fins a la platja de la Perola. Es preveia una capacitat per a 600 embarcacions, amb una eslora variable entre els 6 i els 15 metres. Durant els anys 1969 i 1970 es tramità a la Dirección General de Puertos l'expedient oportú, amb el vistiplau favorable de l'Ajuntament de Roses (Miquel Vicens), l'Ajudantia Militar de Marina (Vicente Aldeguer Jaen) i la Confraria de Pescadors (Agustí Buscarons). En un principi, la proposta obtingué el suport institucional dels 2 governadors civils del moment, Víctor Hellín Sol i Ramon Muñoz González Bernaldo de Quirós; del Delegado Nacional d'Educación Física y Deportes, l'important Joan Antoni Samaranch —Juan Antonio en aquell temps, encara—; del president de la Diputació de Girona, Pere Ordis, i del delegat d'Informació i Turisme, Fèlix Ayala.

Tanmateix, l'oposició del Sindicat de Pesca de Girona, presidit per Olmedilla, i, sobretot, del nou alcalde de Roses, Joan Subirà Marcó, que substituï Vicens el juny de 1970, motivaren una campanya popular en contra la ubicació proposada pel Club de Mar de Roses. La polèmica i les disputes havien de començar i deixar encallat un projecte que no s'ha materialitzat fins a l'actualitat. Serà més transcendent, potser, conèixer qui col·locarà l'última pedra del port esportiu, més que no pas la primera?

EL PORT ESPORTIU, 30 ANYS DESPRÉS (i II)

El 3 de juny de 1970 era nomenat alcalde de Roses el militar Joan Subirà Marcó (Roses, 13/9/1927). Fins al febrer de 1977, va ésser l'home fort del tardofranquisme a la població altempordanesa i una de les figures clau en l'anàlisi de la sort diversa d'algunes de les propostes urbanístiques més polèmiques i controvertides de la dècada de 1970, entre les quals cal anotar, pel seu pes específic, el projecte d'urbanització del cap Norfeu i el port esportiu promogut pel Club de Mar de Roses.

Aquest canvi en l'Alcaldia havia de comportar la paralització de la tramitació administrativa del projecte de port esportiu que havia impulsat des del 1968 el Club de Mar de Roses. Subirà, emparant-se en la campanya popular per salvar la platja de la Perola—que recollí 416 signatures—, pretenia modificar l'emplaçament de l'esmentat port d'esbarjo—previst entre la plaça de Sant Pere i la platja de la Perola— i, de retruc, lligar-ne la construcció a la creació d'un passeig marítim que, guanyant terrenys al mar, perllongués la zona d'aparcament existent. Es tractava de crear, en paraules del mateix alcalde—en una carta de resposta al periodista Pere Madrenys, en el diari *El Correo Catalán*, el 1975—, el “...Gran Rosas Turístico...”, a semblança d'altres propostes de caràcter *desarrollista* dissenyades durant la segona meitat dels anys 60 i primers dels 70—un exemple prou conegut seria la idea de la *Gran Gerona*, expansionista i depredadora.

Tot plegat, amb el benentès que ningú s'oposava a la necessitat de disposar d'un port esportiu; la zona d'enfrontament social es focalitzava en el tema estricte de l'emplaçament físic del port. D'una banda, el col·lectiu de pescadors, amb el suport del Sindicat de Pesca de Girona, presidit per Olmedilla, veia amenaçada la històrica ocupació de la franja marítime terrestre dels Estenedors. L'Ajuntament de Roses, d'altra banda, albirava la possibilitat de reordenar la façana marítima amb la proposta de Subirà de situar el port esportiu en una zona molt més cèntrica, a pesar de les dificultats d'integrar en l'entramat urbà rosinc la nova construcció, objecció que oportunament ja havia percebut la delegació gironina del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears el setembre de 1975. El conjunt més o menys general de la població, en definitiva, creia en les bondats d'un port esportiu, però

també estava plenament convençut de la necessitat de basar el seu creixement econòmic en un turisme de platja i sol i, això, implicava protegir l'existència de les poques zones arenals que hi havia davant del nucli urbà, atès que les actuals platges Nova i de Roses no eren encara una realitat.

La pressió popular i institucional aconseguí la declaració de *Paraje Pintoresco* per a les platges de la Perola i dels Palangrers el 1972, cosa que donava el cop de gràcia al projecte inicial de port esportiu. Així mateix, les circumstàncies forçaren un canvi en la Junta de Govern del Club de Mar de Roses, ara encapçalada per l'hotelier Manuel Marín Asensio, propietari del Coral Platja. El camí per a les noves propostes portuàries s'obria de bat a bat: el port davant la plaça Catalunya, el port a tocar el Far, el port a...

Després de diversos estudis sobre les condicions marítimes del litoral rosinc, efectuats per l'empresa Sogreah, de Grenoble, es presentà el 1975 un nou projecte de dàrsena per a embarcacions menors, redactat per l'enginyer de camins, canals i ports Alexandre Mateu Sánchez. Aquesta vegada, el port esportiu se situava entre la riera Ginjolars i el carrer de la Llotja. Mentre que la seva promoció era de caràcter privat, l'Ajuntament de Roses finançava un passeig marítim que s'havia d'estendre des del carrer Figueres fins a la fi del port.

Tanmateix, l'enèsima protesta popular i cívica avortà qualsevol possibilitat de realització d'aquesta infraestructura. Fou materialment impossible consensuar una sortida a la situació entre els partidaris, els detractors i els "gira vent, gira vela". No obstant això, el temps ha donat una bona pàtina de pragmatisme a tots els sectors socials afectats i el tema del port esportiu s'ha desencallat definitivament. Ara el més important serà inaugurar-lo i disposar dels possibles necessaris per utilitzar-lo.

A FORÇA DE CANTAR

El pols social d'una població el dóna, generalment, l'estat de les seves entitats, no només preses en el seu nombre estricte, sinó per la qualitat de les seves iniciatives i –sobretot– per la capacitat de resistir el pas del temps, una característica que cada vegada més esdevé un valor afegit impagable en un món en què les coses comencen ràpid i es moren encara més de pressa. A Roses, hi ha algunes experiències molt lloables en aquest sentit, més si tenim en compte que es tracten d'iniciatives incloses en el difícil –per escarransit i massa sovint considerat superflu– àmbit cultural. Una és el Grup de Teatre de Roses, fundat el 1981, hereu d'una tradició teatral gairebé centenària. Una altra –la que ens interessa avui– és l'Orfeó Rosinc.

L'Orfeó Rosinc és una formació de cant coral nascuda el 1972, encara que les seves arrels s'enfonsen fins al 1956, quan a redós de la Societat Unió Fraternal, la popular SUF, naixia l'Agrupació Artística i Coral de la Unió Fraternal, un cor –per tant, exclusivament format per veus masculines– lligat amb l'elenc teatral de la societat mare. Anteriorment, només existia la coral parroquial, que actuava durant les misses. El seu fundador, i ànima perpètua, fou, i és, Moisès Garriga i Coll (Garriguella, 1925), un músic dels d'abans, d'ofici i passió, convingut del que fa i, conseqüentment, encomanador de la seva dèria per la benevolença del cant. Per la seva banda, el president de la secció coral de la SUF –prou important, amb una vuitantena llarga de membres– fou, durant els seus quinze anys de vida, Enric Badosa. El 17 de maig de 1959, l'Agrupació Artística i Coral de la SUF rebia el penó o senyera brodada que apadrinaren els mecenes Pepita Puntonet de Duran (del conegut hotel restaurant figuerenc Duran) i Vicens Forn i Brunet, de Barcelona.

El gran canvi, tanmateix, arribà el 1972, quan es creà l'actual Orfeó Rosinc, una entitat independent amb estatuts i junta pròpia, el primer president de la qual fou Joan Dunjó, encara que també en foren, entre d'altres, el militar Josep Maria Merino García, Joana Llansà Pujiula, Josep Maria Cuevas, Pere Caselles, Antoni Roura o Vidal Faixedas i Bosch. A partir d'aquesta refundació l'Orfeó Rosinc incorporà veus femenines a la massa coral, un fet que esdevé l'altra gran novetat respecte a la superada Agrupació Artística i Coral.

La vida quotidiana de l'Orfeo Rosinc s'ha desenvolupat enmig de les estretors econòmiques pròpies de les iniciatives culturals altruistes i desinteressades. Ha hagut d'assajar en multitud d'espais diversos (a la sala de la SUF, als baixos de l'Ajuntament, a ca la Colometa, –carrer Aragó– i, de fa alguns anys, a la rectoria), algun d'ells poc adequats als refilets de rossinyol. Però malgrat aquests impediments prosaics, l'Orfeo Rosinc ha aconseguit sobreviure i pot defensar un repertori de més de 100 cançons (havien arribat a ésser 300 fa uns anys) i mostrar un currículum amb més de 1200 actuacions per totes les comarques de Catalunya, a més d'oferir concerts a França o a Alemanya.

Altres vicissituds vingueren de les autoritats franquistes, sempre amatents a dificultar una entitat manifestament catalanista, sobretot per part del seu director, l'entranyable Moisès, que recorda com se salvaven els obstacles plantejats pel governador civil de torn amb molt de sentit comú i d'humor, unes armes infalibles davant la irracionalitat dictatorial. Un exemple només: el 26 de març de 1977 s'efectuà a la SUF un homenatge al músic i compositor Pau Casals, que presentà el farmacèutic, químic i historiador figuerenc Alexandre Deulofeu (1903-1978). El problema radicava en l'obstinació del governador civil de censurar una frase inclosa en el programa de l'acte que deia: "Sembla que el Cel es va tornant més clar, el Sol retorna a escalfar i a donar vida a la nostra terra i a la pluja, benefactora dels qui mai han defallit, torna a fer rebrotar les plantes de l'amor, el respecte de la llibertat entre uns i altres". Era clar que, amb Franco mort, el cel era més clar i el sol donava més vida als "...qui mai han defallit...", com Moisès Garriga, que a força de cantar –de fer cantar– se n'ha sortit i ha tingut l'estranya capacitat de fer rutil·lar una coral durant més de 40 anys. Una *rara avis*.

ALS 25 ANYS DE LA MORT DE MIQUEL OLIVA I PRAT

La resultant de la multiplicitat de processos històrics és la configuració actual de qualsevol poble. I, en aquests processos esdevinguts al llarg del temps, hi intervenen molts elements. Un dels més decisius són les persones, que amb la seva activitat quotidiana, els seus problemes i les seves solucions, creen fragments del que els historiadors anomenen “procés històric”. Certs individus, en funció dels valors dominants d’una societat, destaquen enmig d’aquest procés i, tradicionalment, han estat recordats i homenatjats com a forma de reproducció social dels esmentats valors. Si aquesta és una activitat higiènica, no ho sabria pas dir. Però sí que, almenys, provoca la reflexió històrica en els ciutadans i això és saludable. En aquest context, el proper 18 d’octubre farà 25 anys de la tràgica mort de l’arqueòleg gironí Miquel Oliva i Prat. Després de visitar el jaciment de la Ciutadella de Roses, la carretera arrebata a la ciència un dels principals impulsors de l’arqueologia a la nostra comarca i, especialment, a Roses. I no ho diu pas només qui signa, sinó que Joan M. de Ribot, en la seva *Història de la Diputació de Girona*, en digué el següent: “Fou l’insigne arqueòleg Miquel Oliva i Prat el que de forma incansable recorregué, estudià, valorà i d’alguna manera intervingué en obres de restauració d’innombrables monuments de les comarques gironines...”.

És inqüestionable que la història de la *mis en valeur* de moltes de les restes materials rosines que deixaren les dones i els homes d’altres temps no seria la mateixa sense la petja de l’Oliva arqueòleg. Si en qualsevol altre país el seu treball no hauria estat altra cosa que la normalitat més absoluta, dintre unes coordenades definides per l’honestedat, el treball continuat i, per acumulació, ingent, i la defensa d’una determinada sensibilitat, a Catalunya es revesteix d’un valor afegit inqüestionable: haver hagut d’actuar en els anys del franquisme, anys en què allò oficialment important era sortir de l’atzucac econòmic al preu que fos, passant per damunt de tot el que destorbés —persones, monuments, espais naturals...—, sense cap més recurs que la pròpia i personal persuasió.

Nascut a Girona el 1922, exercí l’arqueologia oficial des de la Diputació durant 32 anys (1942-1974). És, sobretot, a partir de la presidència de Joan de Llobet, el 1956, que treballà intensament en la salvaguarda de multitud de jaciments gironins, un dels quals, emblemàtic i

desafiador —per la potència dels interessos econòmics en joc—, fou la Ciutadella de Roses. El 1959 fou nomenat director del Servei d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Al mateix temps, també era el director del Museu Arqueològic de Girona i del Servei de Monuments. En definitiva, Miquel Oliva i Prat fou durant els anys 50 i 60 la peça clau en l'estudi arqueològic, la preservació monumental i la difusió del patrimoni de les comarques gironines. Evidentment, no fou l'únic: Roses tingué la sort, i el luxe, de disposar d'altres persones que defensaren el seu ric i extens patrimoni històric, com Ferran Cuffi o Francesc Riuró, que des de 1957 fou el delegat local del Servei Nacional d'Excavacions Arqueològiques. Oliva entrà en la petita història local de Roses per la porta gran, quan des de 1958 impulsà la declaració de Monument Nacional de la Ciutadella, efemèride que s'esdevingué el 23 de febrer de 1961. Demostrà uns dots negociadors i diplomàtics importants i considerables, atès que, d'una banda, promovia l'actuació des del Servei d'Investigacions Arqueològiques i es feia designar ponent de l'expedient per la Real Academia de les Bellas Artes de Sant Fernando i, de l'altra part, negociava amb les parts implicades (l'empresa propietària —Masdal— i l'Ajuntament de Roses). El procés no és encara ben estudiat i se'ns escapen detalls i matisos. El jaciment, en definitiva, se salvà —només en part, ja que Oliva hagué de cedir la zona on es localitzava l'assentament d'època romana i perquè s'enderrocà una part de les fortificacions de llevant de la Ciutadella. Amb tot, de Ribot valorava l'esforç de Miquel Oliva de la següent manera: “Només el fet transcendent de la salvació de la Ciutadella de Roses ja justificaria plenament tota una actuació professional”.

És, precisament, perquè la Ciutadella roman actualment dempeus que Roses presenta una configuració urbanística determinada. El manteniment del jaciment de la Ciutadella condicionà, amb major o menor grau, el creixement de Roses, en marcà una direcció i n'establí un referent estable i permanent. En cas contrari, el creixement urbà hagués estat diferent, possiblement pel costat de ponent de la vila i, per exemple, sense la urbanització del Mas de les Figueres. La percepció ciutadana actual de l'espai urbà, en conseqüència, també s'hauria vist modificada —i això afecta la nostra manera de pensar!— i els elements de comprensió de molts fenòmens històrics de Roses s'haurien perdut, colgats, sota noves edificacions. En definitiva, tot un procés històric diferent. És per la incidència fonamental d'aquest procés que cal recordar Miquel Oliva i Prat i retre-li homenatge —sense panegírics innecessaris—, ara que fa 25 anys de la seva desaparició. Roses ho farà.

Josep Pallach i Carolà és un personatge suficientment conegut o, almenys, ho hauria d'ésser. Mestre, pedagog i polític ha estat –i és– una de les referències ineludibles de la política catalana en els difícils anys de l'exili forçat pel franquisme, marcada a parts iguals –però no simètriques– per la clandestinitat i la repressió. No cal estendre's ací repetint allò que les biografies i les enciclopèdies recullen diligentment: la seva participació en el Moviment Socialista de Catalunya, la fundació del Partit Socialista de Catalunya-Reagrupament, la seva capacitat per articular un discurs pedagògic que posés en valor els principis democràtics, etc. Són aspectes fàcilment localitzables en els llibres. D'altra banda, la mort d'en Pallach, només iniciat l'any 1977, ha provocat que, 25 anys després, s'hagin succeït els homenatges a la persona –alguns de ben recents– i les publicacions dedicades a la seva obra, ja fos pedagògica, ja fos política.

En aquest context de rememoració de la figura de Pallach, ha aparegut el llibre *Recordat Josep Pallach* que, sota la coordinació de Pere Baltà i de Joaquim Ferrer, dóna gairebé una norantena de testimonis de dones i d'homes que el conegueren i l'estimaren. De fet, formen una acta coral i plural del carisma que exercí un Pallach polifacètic i de la solidesa –la raó– de les seves posicions, que el pas reparador dels anys li ha acabat reconeixent. Les coses, a vegades, són inevitables. Però el motiu d'aquestes ratlles és remarcar un fet, petit i –fins a cert punt– intranscendent, que la lectura de l'esmentada publicació suscita: Roses fou la porta de retorn de Josep Pallach després de l'exili francès.

Efectivament, *Recordat Josep Pallach* esmenta com a l'estiu de l'any 1968, Pallach, la seva dona, Teresa Juvé, i la seva filla, Antònia, "...organitzaren a Roses cursos d'idiomes per a estudiants". Bàsicament, es tractava d'oferir cursos de castellà per a residents i turistes francesos. La consulta de la documentació de l'Arxiu Municipal de Roses posa de manifest que no fou l'any 1968 quan Josep Pallach féu la passa gairebé definitiva del seu retorn a Catalunya. El 28 de juliol de 1967, Emili Pallach i Carolà, germà de Josep i mestre com ell, sol·licitava llicència per obrir una escola de primària en uns locals de la urbanització de Santa Margarida, que no foren especificats. Immediatament després, l'u d'agost, la Comissió

Municipal Permanent acordava autoritzar l'obertura de l'esmentat centre docent "...siempre que legalice el funcionamiento y obtenga la Autorización de los organismos competentes".

Les precaucions que Josep Pallach i Teresa Juvé prengueren en obrir l'acadèmia –utilitzaren el germà de Pallach per demanar el permís– no foren excessives, com es demostrà posteriorment. Acosat per la policia, fou detingut per la Guàrdia Civil i conduït a la presó de Figueres. La campanya internacional que encapçalà el diputat de l'SPD alemany, Hans Matthöfer, permeté que fos alliberat i, com esmenta Pere Baltà, la seva detenció a Roses "va servir per fer més freqüents els retorns a Catalunya...els va fer absolutament legals i normals". Josep Pallach retornà a Montgeron, però l'episodi rosinc fou el principi del procés que havia de conduir al trasllat familiar definitiu a Catalunya, la tardor de 1970.

La vida de l'escola rosinca fou molt efímera i els rastres documentals que deixà, extremament escassos. Per a Roses ha d'ésser un motiu d'orgull haver pogut acollir una persona com Josep Pallach. Altres exiliats no pogueren tornar mai i deixaren les seves vides terres enllà. És el cas d'Armengol Romañach i Coll (Roses, 1906), que fou víctima de la barbàrie nazi al camp de Gussen (Mauthausen), on morí l'octubre de 1940. És només un exemple pres a l'atzar, d'una persona anòmina, sense sort.

És de justícia recordar un exiliat que defensà fins a l'últim alè de la seva vida els principis democràtics, perquè ens fos possible, al seu torn, servir el record d'altres persones –com el pescador rosinc Armengol Romañach– que no tingueren la fortuna de poder retornar a la seva vila. A algú, ara, li podria semblar innecessària aquesta remembrança, però, no fa gaires anys, això no era possible de fer sense arriscar-se a ésser castigat impunement. Al capdavall, Josep Pallach tenia raó.

ELS MOVIMENTS DEL MOVIMIENTO. ROSES, UN EXEMPLE (I)

L'exercici de la democràcia, a aquestes alçades, ha esdevingut una qüestió tan normalitzada, tan usual i tan mecànica que, fins i tot, ha deixat de ser valorada. Les coses, però, no han estat sempre iguals i, encara no fa 30 anys, la situació era diametralment diferent. Tothom intuïa, l'any 1974, que s'estaven vivint els últims dies del dictador, que la crisi petroliera –iniciada arreu l'any anterior– no podia tardar a afectar una economia *desarrollista* i fortament dependent de la demanda dels mercats exteriors –la mateixa indústria turística en va ésser un exemple de la magnitud de la recessió– i que, per tant, les condicions objectives per a un canvi de règim polític s'estaven donant.

D'altra banda, no succeeix gaire sovint que els investigadors disposin de documents històrics adequats per valorar justament aquests moments de canvi. Són testimonis de primera mà, redactats usualment sense la finalitat i les formes d'una divulgació immediata i creats des de la confiança i la contundència ideològica. Sortosament, tanmateix, existeixen aquests documents importants per si sols en molts arxius.

Un exemple és l'informe que el conseller provincial del *Movimiento Nacional*, Joan Subirà Marcó, redactà, a instàncies d'un acord de maig de 1974 del mateix *Consejo Provincial del Movimiento*, amb la finalitat de valorar la posició i les actuacions polítiques que les estructures franquistes havien d'emprendre en la conjuntura del tardofranquisme. El valor del document no rau només en el que s'hi diu, sinó també en el fet que, com assenyala l'historiador Josep Clara, “extingit el *Movimiento* el 1977, els hereus del franquisme acordaren de destruir la documentació generada durant tota la dictadura en les prefectures provincials...” i, conseqüentment, no abunden els testimonis des de dins del franquisme sobre les expectatives que ofería la incipient obertura política del moment.

Però, qui era Joan Subirà Marcó, l'autor? Nascut a Roses el 1927, exercí la carrera militar. Assolí el grau de comandant durant la dècada de 1970 i, actualment, és tinent coronel d'aviació. El 1974 fou condecorat amb la Creu del Mèrit Militar de Primera Classe. Va ser l'home fort del darrer franquisme a Roses: aparegué en l'escena política local, en certa

manera, com un home de salvació en un moment amb clars signes d'esclerosi en les files addictes al règim. Ràpidament, es féu amb el control dels mecanismes de poder més destacats. Va ser cap local del *Movimiento* (des de 1970) i president, l'any següent, del *Consejo Local del Movimiento* de Roses (fins al 1976). De fet, eren les passes prèvies a un ràpid ascens polític. Així, el mateix any 1971, fou escollit, també, membre del *Consejo Provincial del Movimiento*. Va ser membre de la primera Junta General Rectora del Consorci de la Costa Brava. En l'àmbit polític local fou nomenat alcalde el juliol de 1970, un càrrec que mantingué fins al febrer de 1977. La seva dimissió respongué a motius professionals, atès que fou traslladat a Mallorca. Significativament, 7 mesos després de la seva marxa, l'Ajuntament es veié immersit en una greu crisi de poder a causa de la dimissió en massa de gairebé tots els regidors. L'alcalde Subirà ha passat a la memòria col·lectiva local com un polític enèrgic i emprenedor, valorat per les importants obres d'infraestructura que s'emprengueren durant el seu mandat (asfaltatge de nombrosos carrers, introducció de les palmeres com a reclam turístic, depuradora d'aigües, promoció del Club de Mar de Roses, etc.).

Subirà, per tant, des del triple vessant de militar, polític local i membre destacat del *Movimiento* podia aportar una visió àmplia i informada de la situació que plantejava el "trance sucesorio" —com s'esmentava en l'informe el previsible i plàcid traspàs de Franco. En línies generals, Joan Subirà proposava que calia coordinar l'acció política del *Consejo Nacional del Movimiento* i del govern, tot clarificant des de dalt la posició de les estructures franquistes enfront una previsible transició cap a un règim democràtic que —era necessari— fos absolutament delimitat, una opció que significava "...no perder el control político de la situación..." i excloure del joc polític democràtic les "...posibles asociaciones de tendencias comunistas, anárquicas, separatistas, etc., que no encajan con lo que se pretende crear". En l'informe al *Consejo Provincial* s'analitzava, a més, el paper que s'atorgava a la premsa i l'exèrcit. Per la seva riquesa, caldrà analitzar aquest document amb deteniment.

ELS MOVIMENTS DEL MOVIMIENTO. ROSES, UN EXEMPLE (i II)

L'informe que Joan Subirà Marcó, com a conseller provincial del *Movimiento*, emeté el 1974 sobre l'actuació política que s'havia de seguir en el context de la finalització del règim franquista i del previsible canvi polític conseqüent, començava recordant les bases sobre les quals s'havia fonamentat la fèrula dictatorial des de "la Guerra de Liberación": la família, el municipi i el sindicat, que "...han sido la base orgánica de la política nacional", sempre des del respecte més estricte pel "...mantenimiento de una línea de unidad y disciplina que desde las altas esferas del Gobierno descendía hasta los últimos rincones del país".

De fet, la submissió política envers els graons superiors de les fonts de poder era una constant del règim que Subirà no deixà de tenir ben present: "La actuación política de los hombres del Movimiento se ha basado siempre en la obediencia fiel al cumplimiento de las consignas emanadas desde 'arriba'; por ello, siguiendo la misma tónica, los hombres del Movimiento siguen esperando órdenes". L'argument, ara, servia per evitar comprometre's de manera clara en una solució política o altra. Era el *Consejo Nacional del Movimiento* qui havia de dictar les línies d'actuació política davant els canvis que s'apropaven. Des de la província, Subirà considerava que "...me parece inútil intentar poner en práctica una ejecutoria política..." que, per manca de coordinació, "...plantearía con más evidencia la falta de unidad de Mando y se agudizaría la apariencia de crisis", una posició que confirmava la lenta, a vegades poc evident, però, al capdavall, inexorable descomposició del règim, paral·lela a l'agonia física del dictador. És la manca de *Mando* a què es referia l'alcalde Subirà.

En el marc d'aquesta crisi política, la qüestió era clara: fins a quin punt calia obrir el règim a d'altres opcions polítiques? En definitiva, per Subirà, la clau de volta no era excessivament complicada i es reduïa al "...dilema de Shakespeare 'ser ó no ser'...¿Consideran los Consejeros [Nacionales] que es necesario seguir la línea política clásica de 'Orden, Justicia y desarrollo' dentro de la Orgánica Constitucional actual?, pues adelante, y cerrojazo a la apertura política, a la prensa y a las asociaciones políticas". Si, per altra banda, hom creia que "...la política española está madura para intentar un despegue de tipo democrático

constitucional europeu...” s’havien d’establir els mecanismes que permetessin un control estricte del procés. En definitiva, o poc o res.

L’informe és explícit en precisar els límits del que es podia oferir a la societat espanyola. Per un costat, la premsa, “...que está enponzoñando a la opinión pública con sus intrigas y su descaró”, s’havia de controlar, atès que era el canal de “contestación a las decisiones del Gobierno”. Era necessari un nou “...Código de la Prensa en el que se tipificaran todas las posibles faltas o delitos...por faltar a la verdad o propalar información falaz y tendenciosa”. En segon lloc, l’exèrcit es continuava entenent com el garant discret de la situació política, a la manera tradicional del segle XIX: “En España, el Ejército sigue observando, pero se mantiene mudo”. Des d’aquesta perspectiva no era un motiu de preocupació un canvi de sistema polític violent. Subirà, que —recordem-ho— era militar, defensava que “...no lo habrá si no se quiere, ya que el Ejército español está muy unido en su línea de mandos y sólo los militares pueden llevar a cabo un cambio de política en un país, como la historia nos lo demuestra” i aportava els casos, recents, dels generals portuguesos Lanuse i Espínola, del xilè Pinochet o dels coronels grecs, uns exemples, tots ells, de la voluntat d’abandonar el “...caos democrático con posible viraje al comunismo...”.

En definitiva, la tesi dominant de l’informe, davant la por d’un canvi de règim polític que es pogués descontrolar per l’esquerra de l’espectre polític, era la conducció tutelada de tot el procés i això implicava —al seu torn— el control dels mitjans de comunicació i “...conocer el pensamiento del Ejército y su capacidad de comprensión de los cambios políticos...”. De fet, es proposava un eixamplament polític del règim franquista més que no pas una nova situació democràtica. Una altra qüestió, finalment, és valorar fins a quin punt les estructures de poder franquista se’n sortiren en el seu intent, un tema sempre opinable (o, potser, no tant).

LA CAPITALITAT TURÍSTICA DE ROSES

L'any 1966, Yvette Barbaza publicava, en francès, la seva tesi doctoral, *El paisatge humà de la Costa Brava*, una obra de recerca fonamental per entendre el territori en el qual vivim i que, en bona mesura, encara no s'ha superat en multitud d'aspectes. La seva periòdica relectura encara permet de recuperar dades mig oblidades per la fràgil memòria del lector: el buidatge, en el cas de Roses, d'una ingent quantitat de documentació arxivística conservada en unes condicions pèssimes fou, no només precís i minuciós, sinó un esforç personal posat a l'abast de pocs investigadors.

A les últimes pàgines del llibre, gairebé com un epíleg prospectiu, Barbaza valorava les capacitats i les oportunitats de Roses per esdevenir la capital del turisme de la Costa Brava, juntament amb Sant Feliu de Guíxols. 35 anys després és, si més no, interessant comprovar l'evolució de les constatacions reals i la validesa de les previsions que s'hi feien.

Barbaza remarcava un inici d'organització turística del territori centrada en Sant Feliu i Roses: l'un, pel sector central de la Costa Brava i l'altre, per la zona nord –per a la qual preveia dificultats per atrapar el sector meridional quant a capacitat i empena turística, fet que s'ha confirmat, sobretot, en l'arrossegament d'un endèmic retard cronològic. Tanmateix, Roses ha esdevingut efectivament la capital turística de la zona empordanesa de la Costa Brava i s'han confirmat, així, les tendències que s'albiraven durant els primers anys 60, més dubtoses en el cas de Sant Feliu de Guíxols, que ha hagut de competir amb una policefàlia de centres urbans puixants.

Insistia en el fet que el territori empordanés s'articulava a partir de la capital, Figueres, cosa que dificultava la incorporació d'elements de capitalitat –turística– de Roses. Barbaza remarcava que "...la proximitat de Figueres...ha atret els corrents d'intercanvi desviats terra endins a causa de la desaparició del cabotatge" i, en definitiva, sentenciava encertadament que "...l'existència d'aquests dos pobles [Girona i Figueres], a tan poca distància del mar, ha estat el principal obstacle per a la formació d'una gran ciutat a la costa...".

La interpretació geogràfica del territori empordanès que feia Barbaza no era errònia. Malgrat tot, el desenvolupament socioeconòmic rosinc d'ençà dels anys 60—però, sobretot, des de la dècada de 1980— ha matisat aquesta organització funcional de l'espai. Roses s'ha convertit en una capital turística, en la capital turística de l'Alt Empordà, amb fluxos d'influència importants en tota la zona rossellonesa i, pel sud, amb efectes d'atracció turística que arriben perfectament, almenys, fins a Girona. Al mateix temps, ha continuat essent l'estació turística de la muntanya propera, de la gent d'Olot i, fins i tot, de Vic. Tot plegat, començava a semblar evident a mitjans 60, però ara és una realitat.

Tanmateix, Roses és una capital estrictament turística. De la mateixa manera que històricament ha estat el port comtal i comarcal, en l'actualitat exerceix una altra funció, la turística i, cada vegada més, la destinada a ocupar el temps d'oci dels empordanesos. En aquest sentit, la proximitat de Figueres no ha estat contraproduent per al creixement local rosinc. La possible competència entre les dues ciutats s'ha convertit en una relació de complementarietat, de juxtaposició, un fenomen que tampoc és nou. Els exemples històrics així ho avalen: fluïdesa en la circulació i la inversió de capitals entre Roses i Figueres al llarg de la segona meitat de segle XIX, aprofitament de les oportunitats de negoci que oferia cada població per als veïns de l'altra, complementarietat residencial a partir dels anys 60, etc.

Però la reflexió final és —ha de ser— una altra. Manca molt de camí perquè Roses incorpori altres funcions de capitalitat, sobretot a causa dels dèficits en el que en podríem anomenar civilitat, en esperit urbà, en vocació de ciutat, en voluntat de transcendir l'àmbit local i esdevenir un centre d'atracció potent. I no és una qüestió d'inversions econòmiques —opinió que només reflectiria, precisament, la manca de pòsit de ciutat—, sinó d'un intangible que solament s'aconsegueix mitjançant una determinada manera de pensar. Tot plegat, és un debat ciutadà a hores d'ara inexistent, però que s'hauria de començar a plantejar.

1.128.815,79 METRES QUADRATS

Roses s'ha convertit en els darrers 40 anys en una de les principals plantacions d'unitats urbanes —és a dir, de cases, apartaments, pisos i, en definitiva, d'habitatges de tota mena— de la província de Girona. Concretament, només és superada per la capital de la demarcació, Blanes —com creix Blanes!— i Lloret de Mar. A les acaballes de l'any 2001, Roses disposava de 27530 unitats urbanes —una denominació que la burocràcia estatal ha aconseguit que fos absolutament asèptica. Al darrere d'aquestes dades s'amaga un llarg procés urbanístic i constructiu que arrenca en els primers anys de la dècada de 1960.

Tanmateix, no ha estat un fenomen purament lineal, sense alts i baixos, sinó amb períodes diversos de creixement i de refredament de l'activitat edificadora. Un paràmetre certament vàlid per valorar el desenvolupament de l'ocupació del sòl urbà és la quantificació del nombre de metres quadrats construïts de sostre nou —és a dir, de noves construccions. Fins a l'any 1961, aquest indicador no és especialment significatiu: la mitjana del període 1955-1960 se situa en 2583 m² anuals. Són els prolegòmens d'una autèntica febre del totxo, en què, any rere any, el total de metres de sostre nou aixecat augmenta en la mateixa mesura que creixia la demanda d'allotjaments turístics. Els 14145 m² de 1961 foren 23112 m² l'any següent, 36774 m² i 38496 m², el 1963 i 1964, respectivament, fins a assolir les puntes de la dècada el 1965 (94682 m²) i 1966 (88800 m²). Aquests anys coincideixen amb el moment d'arribada massiva de nous contingents de mà d'obra, provinents bàsicament d'Andalusia i Extremadura, i dedicats exclusivament a la indústria de la construcció i al sector serveis.

Aquesta fase clarament expansiva es veu retallada durant la segona meitat de la dècada de 1960, en què, des d'un mínim de 55313 m² el 1967, s'inicia una recuperació gradual que culmina, a principis dels 70, amb els màxims històrics del període estudiat (1978). D'una banda, una primera onada d'equipaments hotelers i de grans promocions d'apartaments s'havia clos el 1965-1966 i havia deixat pas a una intensificació de la construcció de petits habitatges unifamiliars de segona residència. En aquest sentit, el volum d'ocupació de noves zones suburbanes, malgrat que els guarismes totals siguin inferiors, no és gens negligible: 59144 m², el 1968 i 68061 m², el 1969.

El quadrienni següent recuperava amb fermesa i superava amb escreix els índexs superiors de la dècada anterior—94014 m², el 1970; 90719 m², el 1971; 96792 m², el 1972, i 118388 m², el 1973—, sota l'influx de la revifalla de les grans obres plurifamiliars, que representaren durant el període 1971-1974 el 81% del total de metres quadrats nous construïts (mentre que només eren un 40% de les llicències d'obres concedides durant aquests anys). Són els feliços anys de la Roses turística, de l'autèntic *boom* turístic, que es trencà amb la crisi energètica de 1973. En la mesura que els principals inversors—quantitativament—eren ciutadans europeus que invertien els seus estalvis en la construcció d'un habitatge d'estiueig, la tendència regressiva es deixà sentir amb vigor. No cal dir que les grans inversions encara patiren més la contracció dels mercats immobiliaris (les 291 llicències d'edificis plurifamiliars i equipaments hotelers dels anys 1971-1974 es convertiren en 125 en el següent quadrienni, 1975-1978). Una època de crisi ben palesa en les xifres: el 1974 es construïren 54941 m²; el 1975, 39983 m²; el 1976, 42838 m²; 33135 m² el 1977, i 63980 m², el 1978.

S'acabava un període de la història més recent de Roses i el saldo era prou espectacular: entre 1955—de fet, podríem considerar el 1961 com el veritable primer any—i 1978—just abans de l'arrencada de la vida local democràtica—es construïren 1.128.815,79 m² de nou sostre. L'agressió a l'estructura urbana tradicional de Roses estava perpetrada. El pas endavant, sense possibilitats de retorn, havia estat donat. A l'alba de la democràcia—de fet, un règim polític restauracionista i controladet—, Roses era diferent, convertida en una factoria turística, en una immensa maquinària terciària. Tampoc és que la nova situació política influenciés gaire en el rumb econòmic de la població. El camí ja era obert i no calia tampoc matar la gallina dels ous d'or (per qui tingués gallines, és clar).

1979-1999, VINT ANYS D'ELECCIONS DEMOCRÀTIQUES MUNICIPALS A ROSES

Diuenge passat se celebraven les sisenes eleccions municipals de la democràcia restaurada després del plàcid traspàs del tutor de la pàtria durant prop de quaranta anys. El bagatge és prou extens per poder-ne valorar les tendències i fer-ne una comparació amb l'anterior període de llibertat, la Segona República. En aquests vint anys de consistoris democràtics hi ha hagut, d'una banda, una clara modificació de les tendències polítiques de la població i, en segon lloc, un autèntic allau de moments polítics que hom podria qualificar d'excepcionals i que han conformat la fama –a vegades merescuda, d'altres no tant– de la política municipal de Roses.

Quant a la tendència, cal consignar un desplaçament del vot a posicions més conservadores, atès que en les dues primeres legislatures el PSC retingué l'alcaldia. Amb tot, en les eleccions de 1979 no hi hagué majories absolutes i, davant els 5 regidors socialistes (39,33% dels vots), CiU obtingué 4 regidors, els mateixos que UCD, formació de centre que posteriorment es transformà en CDS i que només tornà a tenir representació municipal, amb 1 regidor, el 1987. Era la primera vegada que els socialistes arribaven a l'alcaldia, atès que durant la conflictiva etapa política de la Segona República (1931-1936) fou ERC qui mantingué amb més o menys problemes l'hegemonia municipal. Les següents eleccions municipals, 1983, foren una confirmació de l'opció socialista i el PSC augmentà significativament els resultats (de 1.311 vots passà a 1.825, és a dir, un 46,17% dels vots emesos i 8 regidors), mentre que CiU s'enfonsava amb els pitjors resultats aconseguits fins a l'actualitat (només un 15,63% i 2 regidors). A més, fou el moment de la primera aparició d'un grup polític autòcton, la Candidatura Independents de Roses, que se situà com a segona força política amb un 27,12% dels vots, encara que la traducció amb nombre de regidors no suposés més que 2 consellers. També fou l'estrena per la dreta d'abast estatal, l'AP, partit refundat posteriorment com a PP, formació que paulatinament ha incrementat el seu sostre electoral (amb un lleuger retrocés el 1995, any en què perdé un dels 3 regidors que disposava el 1991), gràcies, en part, a la seva recent aliança amb el Grup de Defensa de les Platges (GDP), continuació natural de la Candidatura d'Independents de Roses. Les eleccions de 1987 significaren l'inici d'un canvi de tendència política. Malgrat que el PSC obtenia uns resultats bons i repetia exactament els 1.825 vots de 1983 –encara que ara només significaven el 40,36% i 6 regidors– i esdevenia la primera força política de Roses, el front integrat

per una CiU en alça, juntament amb els partits marginals (GDP, PP i CDS), desbancava l'alcalde Noguer de l'alcaldia. Fou la legislatura de la famosa moció de censura mexiacana que tant de mal féu a la recent imatge exterior de Roses. Els dos darrers anys de mandat foren per l'únic representant del PP, en coalició amb el PSC. El govern de coalició es tornà a produir arran de les eleccions de 1991, quan CiU amb 6 regidors, igual que el PSC (la llista més votada amb un 34,72% dels vots), es dividí l'alcaldia durant 2 anys amb el PP, que aconseguia els millors resultats de la seva història fins a l'actualitat. Els partits d'esquerra, ara amb la primera presència d'ERC des dels anys 30, cediren terreny enfront els grups de centre-dreta, marcant una tendència en l'opció de vot que es repetí el 1995 quan CiU (45,51% i 8 regidors) i PP (13,01% i 2 regidors) monopolitzaren una àmplia franja del panorama polític local. ERC, malgrat ésser un partit que es consolidava marginal en l'espai polític, esdevenia la clau per assegurar l'estabilitat durant el mandat, mentre que l'altre partit d'esquerra, el PSC, iniciava una llarga travessia del desert amb 4 regidors i només el 20,99% de suport electoral.

Malgrat la tendència general, no es pot oblidar que el joc polític sovint ha passat per pactes que no responien al simple esquema dreta-esquerra. A vegades la disjuntiva política ha estat el nacionalisme, d'altres la necessitat de barrar el pas a un contrincant polític. Tampoc es poden oblidar les sinèrgies entre candidats, que a nivell local han influït poderosament en l'articulació política dels interessos defensats. En tot cas, hom detecta com durant la Segona República la configuració política municipal era molt més mimètica dels grans processos d'abast català. L'ascens d'ERC el 1931, els Fets d'Octubre de 1934 o els resultats de les eleccions de febrer de 1936 són fites polítiques amb unes innegables conseqüències en la política de Roses. Fins i tot, la pobresa electoral del socialisme a Catalunya durant tot el període republicà i la seva pràctica inexistència en la política rosina n'és un símptoma clar. Actualment, l'espai municipal s'ha convertit en bona part en un camp de batalla polític en el qual primen els objectius estrictament locals. No s'ha de negar el context general, però les problemàtiques de cada població es manifesten en l'àmbit polític. És una explicació plausible per a les originalitats que han sotraguejat la vida municipal. Malgrat tot, i aquesta és una altra característica dels 20 anys d'ajuntaments democràtics, la intensitat de l'evolució política de Roses ha estat un reflex de la força i l'interès en millorar la cosa pública. En aquest aspecte caldria analitzar i valorar temes tan dispars com l'associacionisme o el personal polític que ha intervingut en l'ajuntament. Però, això, és una altra història.

íó

Índex
Onomàstic

Abat de Santa Maria de Roses	23	Badosa Martimort, Enric	201
Abril, Margarida	177	Badosa, Enric	453
Abril, Pere	166, 177	Badosa, Pere	257
Adroer Llobart, Anastàsia (també Anastàsia Ferrer)	52	Baitg, Marià	274, 282
Aguiar, Màrius	319	Ballart, Baldiri	241
Agustí, Bibiana	135	Ballart, Innocència	255
Alabert, Pere	402	Baltà, Pere	457, 458
Albà, Marta	23	Baltasar Tomàs, Rafael	78
Alberch, Ramon	49	Banca Casals i Llorens (fundació)	345
Alberola Pérez, Francesc	397, 400	Barbarà i Sancho, Alfons	109
Alberola, Francesc	72	Barba-rossa (Hairedí)	60
Albert i Gruart, Vicenç	237	Barbaza, Yvette	27, 101, 102, 103,
Albertí, Agustín de	66		105, 463
Alcañiz i Valentí, Josep Maria	340	Barceló	25
Alcover, Antoni Maria	307	Barceló Giralt, Pere	396
Aldeguer Jaen, Vicente	450	Barceló Junyer, Pere	378, 396
Alegret, M.	273	Barceló Mallol, Amadeo	317
Alemanys Florit, Esteve	79	Barceló, Pasqual	282
Alfons el Magnànim	153	Baret, Maria	281
Alfons XII	271	Bartolí, Miquel	79
Alfons XIII	122, 224, 238	Bassicorp, Joan	141
Alegrí Beya, Pere	390	Bassicorps, Andreu	154
Almar, Miquel	173, 174, 175, 176,	Batet, Enric	330
	180, 182	Battle, Catalina	343
Almirall, Valentí	376	Battle, Francesc	355
Alva Edison, Thomas	299	Battle, Salvi	159
Alvarado, Joaquim	329	Bayl, Julián	274
Álvarez Mendizábal, Juan	225	Bech i Roig, Manuel	246
Álvarez, Joan Jordi	123	Benavent Vidal, Enric	137
Alzina, Anthoni	159, 164	Benefactor, Miquel	262
Amat-Piniella, Joaquim	408	Benet, Francesc	149, 150
Ametller Casanovas, Giordà	398	Beretta, Silvio	328
Amfós, Bartomeu	153	Berga Sastre, Anna	343
Amich, Narcís	138, 139	Berga, Francesc	343
Amigó, Narcís	118	Bergnes de las Casas, Antoni	210
Andreu Camps, Jaume	233	Bergós, Joan de	82
Andrews, Úrsula	446	Bernardo (senyor)	261
Andújar, Camilo	274	Bernat (abat)	149
Anguiano, Ramon de	271	Bèrnia, Pere	80
Aragó, Francesc	223, 224	Bernils, Josep Maria	61, 303
Aranda (general)	378	Berta Coll, Antoni	269
Aretusa	55	Berta de Pellestort, Joan	154
Arimbau, Jeroni	80	Berta de Vallmanyà, Pere	154
Aristòtil	179	Berta Fontdecaba, Pere	326
Ariza (capità)	378	Berta i Cusí, Francesc	362
Armengol, Dolors	101, 102, 103, 104	Berta Nicolau, Joan	240
Arola i Recasens, Ferran	233, 237, 238, 238,	Berta Turró, Jaume	378, 396
	240, 242, 261, 274	Berta, Anna	311
Arola i Suquet, Ferran	425	Berta, Antoni	80, 241
Arola Vilar, Dolors	237	Berta, Arnald	154
Arola Vilar, Lluïsa	237, 272	Berta, Bartomeu	80, 167
Arola, Pau	237	Berta, Bernat	154
Arolas, Ferran	86	Berta, Pere	84
Àrtemis	55	Bertran, Pere	147
Astèrix	102, 377	Biot (físic)	223
Aubert i Camps, Joan	352	Birba Bosch, Pau	244
Augereau (general)	219	Birba Capdevila, Anna	238
Aulet, Joan	215	Birba Capdevila, Joan	238, 239
Àustria, Maria de les Mercedes d'	276	Birba Romanyac, Lleó	94
Auxenci (o Augenci, o Auxentius)	139	Birba, Berenguer	153
Aventín, Mercè	147	Birba, Pau	24
Ayala, Fèlix	450	Birba, Sebastià	215
Azemar, Ramon	214	Birulés, Anna M.	321
Aznar i Grau, Vicenç	379	Blanch Boix, Josep	371, 372
Aznar i Seseres, Ferran	379	Blodanet, Joan	183, 184
Aznar i Seseres, Pere	379, 380	Bocsin (Voisin), Gregorio	220
Badia i Homs, Joan	141, 151	Boer, Antoni	360
Badia i Mañé (empresa)	303, 304, 305, 306	Bofarull i de Palau, Manuel	313, 314
Badia Lonch, Josep	303	Bofill, Joan	80, 153

Bofill, Nicolau	180, 182	Cabrisses, Llorenç	154
Bofill, Pere	99	Cacdiabie	60
Boix Castey, Josep	42	Caixà, Pere (major)	153
Boix Risch, Josep M.	42	Caixans, Pere	153
Bonaterra i Matas, Alexandre	118, 429, 439	Caixàs, Pere (menor)	153
Bonaterra, Jaume	42	Calaf Tufet, Jacint	124, 283
Bond, James	348	Calderó Piñana, Maria de la Cinta	331
Bonell, Berenguer i esposa Caterina	148	Calderó, Josep	281
Bonet Morell, Narcís	233, 271, 273	Calligero, Spiro	223
Bonet, Antoni	153	Calonge, Pere	61, 180
Bonet, Joaquim	229, 237, 242, 269	Cals, Joan	441
Bonet, Josep	273	Calvi, Gianbattista	79
Bonifaci VIII	156	Calvis, Jaume	168
Borràs, Adrià	111	Calvó (família)	75, 176
Borrell Romañach, Jacint	269	Calvó, Antoni	76, 78, 154, 164, 172, 174, 175
Borrell, Eloi	262		76, 77, 78
Borrell, Esteve	75	Calvó, Baldiri	78
Borrell, Miquel	66	Calvó, Francesc	76
Bort, Jordi	307	Calvó, Joan	321, 443
Boscà, Andreu	154	Cambó, Francesc	90
Boscà, Joan	154	Campmany (prior)	42
Boscà, Llorenç	154	Camps Comellas, Francesc	313
Boscà, Pere	154	Camps, marquès de	351
Bosch Ballesta, Esteve	278, 303, 326	Canals (casa)	327
Bosch Capdaigua, Miquel	234	Canals, Antoni	42
Bosch de la Trinxeria, Carles	38, 279, 280	Cano, Manel	321
Bosch Gimpera, Pere	333	Capaprieta, Joaquim	293, 294
Bosch Grifoll, Pere	265, 266	Capdevila Lacasa, Artur	293
Bosch, Esteve	239	Capdevila Lacasa, Joan	293
Bossa, Antoni	154	Capdevila Sunyer, Tomàs	237, 293
Botet i Sisó, Joaquim	93, 282	Capdevila, Joan	319
Brady, Jorge de	274	Capmany, Ricard	153
Brassano, Vicenzo	77	Caraps, Llorenç	387, 388
Breitschoverdt Haas, Luisa	347, 348	Cárdaba, Marciano	324
Bretcha, Pere	430	Cardelús, Dr.	430
Brú, Manuel Juan	360	Cardelús, Montserrat	273
Bruguera Sàbat, Teresa	125	Cardona, Vicens	99
Brugués Seseras, Joan	398, 399	Caresmar, Jaume	378, 396
Brugués Trull, Joan	406	Cargol, Francesc	59
Brugués, Pere	95	Carlemaný	224
Brun Marés, Josep	449	Carles I	86
Brunet (Transports)	32, 33	Carles III	21, 60
Brunet Prades, Antonia	343	Carles V	45
Brunet Prades, Joan	356, 360	Carr, Raymond	122
Brunet, Felip	281	Carreras Candí, Francesc	428
Brunet, Pere	249	Carrión, Gerardo	368
Brunet, Rosa	382	Carsi, Arturo	365, 366
Buckwall Scholtz i cia. (empresa)	329, 330	Casadellà i Bosch, Francesc	281
Buen, Odón de	312	Casadevall Llorens, Delfí	108
Bujons i Borràs, Josep	382	Casadevall (secretari)	126
Buornonville, Duc de	67	Casals Brunet, Carme	126
Burgués, Joan	147	Casals Ferrer, Roser	126, 426
Buscà, Dolors	312	Casals i Recasens, Xavier	360
Buscarons i Espelt, Bonaventura	339	Casals Noguera, Àngel	454
Buscarons Suquet, Bonaventura	332	Casals, Pau	126
Buscarons, Agustí	450	Casamitjana Aguilà, Magdalena	148
Buscarons, Bonaventura	226	Casanova, Berenguer de	449
Buscarons, Eduard	339	Casanovas Cuberta, Joan	318
Buscató i Cufí, Jaume	340	Casas, Paula	453
Buscató i Sabater, Miquel	341	Casellas, Pere	295
Buscató Sabater, Pere	281	Cassini (capità)	321
Buscató Vilar, Teresa	255	Castany, Francesc	376, 377
Buscató, Lluís	55, 229, 333, 334	Castellar, Emilio	152, 262
Buscató, Miquel	269, 277	Castelló Vila, Felip	185
Buscató, Pau	340	Catllar, Joan	396
Busquets Punset, Antoni	323, 324	Causa Paltré, Pau Pere	42
Caballero Olaveza, Gerardo	405	Causi Marsal, Agustí	59
Cabrisses, Antoni	154	Cazi	93, 95
Cabrisses, Francesc	154	Cazurro, Manuel	

Centena, Antoni	98, 229, 230, 239,	Cuff Brunet, Jaume	260
	242	Cuff Buscarons, Domènec	326
Centena, Salvador	269	Cuff Font, Ferran	406, 456
Cerich de la Garriga, Joan	148	Cufí, Albert	111
Cermeño, Pedro Martín	271	Cufí, Joan	98
Cervera Martí, Teresa	327	Cufí, Pere	98, 239, 242
Charles Skilton Ltd. (empresa)	447	Cugat Sans, Rafael	397
Cid, Carlos	428	Curós, Joan	79
Clara, Josep	402, 459	Cusí Marés, Pere	354, 356, 438
Claret i Rubira, Josep	118, 429	Cusí Trull, Domènec	396
Claval, Paul	159	Cusí, Benet	111
Climent VIII	166	Cusí, Carles	327
Coderch de Sentmenat, Josep Antoni	20, 352	Cusí, Josep	368
Coderch Serra, Rafael	254	Cuyás, N.	414
Colboch, Lloyd E.	432	Dalí, Anna Maria	438
Coll (família)	75, 129	Dalí, Salvador	224, 319, 437, 438
Coll Aulet, Domènec	124, 283	Dalmau i Rafel, Josep	319
Coll Barceló, Projecte	371, 372, 382, 398,	Dalmau, Antoni	154
	406	Dalmau, Benet	148
Coll Caritg, Miquel	100, 246, 291, 380	Dalmau, Mateu	62
Coll Casañas, Jaume	426	Danés i Pujol, Francesc	109
Coll de Cendra, Joaquim	129, 130	Fuente, Pablo de la	21, 66, 67, 68, 157,
Coll i Espelt, Sebastià	389, 398		158, 165, 166, 177,
Coll i Montañà, Antoni	433		185
Coll Messeguer, Paulino	409, 410, 411	Delambre	224
Coll, Antoni	76	Delavall, Paulí	159
Coll, Bartomeu	76, 78	Denclar (molí oliverar)	416
Coll, Bartomeu de	146, 147	Denclar Joher, Joan	269
Coll, Joan	76, 78, 154	Denclar, Joan	332, 376
Coll, Josep	81	Denclar, Salvi	243
Coll, Martí	171	Descartes	179
Coll, Miquel	78, 79, 98	Despalau, Pere	59
Colom Esteve, Estanislau	398	Deulofeu Buscarons, Jaume	449
Colom Martí, Andreu	398	Deulofeu Cú, Josep	239, 240, 269
Colomer Ayats, Antoni	257	Deulofeu, Alexandre	25, 454
Colomer, Josep	301	Deulofeu, Caterina	196
Coma, Jaume	153	Deulofeu, Jaume	237, 241, 243, 269,
Comalat, Alexandre	235		274
Comas Martí, Jaume	323	Díaz Garriga, Maria Lluisa	438
Comes, Magdalena	177	Díaz Garriga, Víctor	438
Comillas, marquès de	340	Díaz Marquès, Claudi	437
Company, Lluís	376	Díaz Pacheco, Josep	434, 449
Compte, Albert	23	Díaz Pérez, Claudi	411, 437, 438, 439,
Compte, Jaume	379		440
Comte d'Empúries	23	Díaz Romañach, Narcís	22, 90
Conca, Castelló	146	Dilmer, Jaume	220
Congost, Rosa	245	Dolço (pescador)	397
Coromines Sudrià, Baldiri	368	Dols, Enric	278
Coromines, Joan	25	Domènec (família)	81
Coromines, Pere	25, 26	Domènec Casadesús, Francesc	398
Corps, Joan	191	Domènec i Urgell, Concepció	381, 382
Correa Veglisson, Antonio Federico de	409, 446	Domènec, Antic	79, 80
Corredor Oliva, Joan	243, 244, 257, 269,	Domènec, Pere	79, 80, 170
	300	Domènec, Tomàs	79
Cortada (can)	402	Domingo, Pere	148
Cortada Vilar, Josep Ma.	427	Dórries, Mathias	223
Cortada, Josep Maria	430	Dragut	60
Cortés (capità)	378	Dunjó Rovira, Joan	292
Cortés, Pedro	180	Dunjó Rovira, Manuel	311
Costa i Riba, Joan	109	Dunjó, Joan	453
Costa Ribas, Joan	426	Dunjó, Josep	226
Costa, Antoni	76	Duran, Antoni	191
Costa, Joaquim	376, 377	Duran, Joan	213
Costa, Miquel	80	Durancamps, Rafael	319
Costa, Tomàs (El Misses)	228	Durante Ratti, Guido	441
Costas Badia, Jordi	449	Dyonissius	26
Creixell, Guillem de	61	Ègica	140
Cruïlles, Berenger de	57, 145	Ensenada, marquès de la	375
Cuevas, Josep Maria	453	Era, Bernat d'	57

Ermessenda, vídua d'Andreu	148	Ferrua, Antonio	137
Escatllar, Ignasi	261	Figuera, Joan	154
Escatllar, Joaquim	273	Figueras Dotti, Lluís	319
Escofet Berga, Esperança	292	Figueras, Estanislau	376, 378
Escofet, Ferran	80	Figuerola, Laureà	56
Espanyol, Bernat	154	Fita, Jeroni	165, 172
Espartero, Baldomero	239	Flaquer Llorens, Honorat	371, 372
Espelt Farrerós, Pau	378, 396	Flaquer Sanés, Joan	332
Espelt i Gelabert, Salvador	340	Flaquer, Joan	301
Espigulé, Josep	376	Floridablanca (cens de)	83, 193, 201, 209, 210
Espinalt, Bernard	83, 194	Foix, Josep Vicenç	25
Espino, Antoni	67	Fonoll, Manel	153, 154
Espinola (general)	462	Fonolleras (senyor)	324
Èsquil	325, 326	Fonolleras i Cusí, Joaquim	356
Esteve, Josep	352	Fonolleras, Agustí	365
Estrabó	45	Fonolleras, Joan	365
Eurípides	325, 326	Font i Sagué, Norbert	93, 95
Fabre, Josep	68	Font, Joan Esteve	94
Fàbrega, Joan	62, 199	Font, Pere	108
Fàbrega Teixidor, Neus	197	Fontana, Josep	228, 239
Faener, Antoni	153, 154	Fontclara Feliu, Francesc	396
Fages de Romà, Narcís	241	Fontclara, Francesc	384
Fages, Montserrat	61	Fontcuberta i Oller, Joan	365, 366
Faixedas i Bosch, Vidal	453	Fontelera, Francisco	378
Falgàs Guitart, Pere	354, 394	Fontseré, Eduard	87, 88, 89, 91, 93, 96
Falguerars, Pere	170	Forgas, Antoni	306
Falguerars, Joan	433, 434, 437, 438	Formatger, Agustí	243
Falp Coll, Joan	262, 281	Forns Geli, Ramon	406
Falp i Calm, Concepció	434	Forns i Brunet, Vicens	453
Falp i Matas, Benet	380	Forns Salleras, Esteve	324
Falp, Joan	256	Forristal, Laurence	137
Faniqueto, Josep Maria	247, 248	Frances, Stephen D.	447, 448
Far, Joan	154	Francesc (abat)	146
Fassier Mar, Manuel	406	Francesca (eremita)	152
Felip II	163, 166	Francisco i Molina, Eudald	109
Felip III	180	Franco, Francisco	382, 401, 454
Felip V	67	Franco i Castej, Josep	356, 405, 406
Feliu i Egidio, Carles	426	Frigola Frigola, Bartomeu	324, 327
Ferran VII	228, 229	Frigola, Lluís	302
Ferrer (família)	80	Galán, Fermín	375, 378
Ferrer Batlle, Joan	232, 239	García Hernández, Ángel	375, 378
Ferrer Batlle, Miquel	237	Galbis Rodríguez, José	87, 90, 91, 92, 93, 95
Ferrer Buscarons, Andreu	341, 360	Galiano, Felip	78
Ferrer Buscarons, Salvi	332, 353, 354, 364, 396	Gallego, Pius Manuel	356
Ferrer Capdevila, Francesca	233	Gándara, Álvaro de la	118
Ferrer Ferrer, Sílvia	126	Gandia, Emili	333
Ferrer i Camps, Joan	342	Garau, Joan	80, 153
Ferrer i Gironès, Francesc	83, 84, 191, 316	Garcés, Tomàs	25
Ferrer i Guàrdia, Francesc	376, 378	García de Camps, Josep	247
Ferrer i Pons, Francesc	94	García García, Mariano	275
Ferrer Turró, Joan	400	García Lorca, Federico	437
Ferrer, Anastàsia (també Anastàsia Adroer Llobart)	52	García Mayoral (militar)	378
Ferrer, Berenguer	154	Garriga Coll, Moisès	178, 453, 454
Ferrer, Bernat	146	Garriga, Carme	438
Ferrer, Francesc	243, 273	Garriga, Josep	219, 221
Ferrer, Francisca	278	Garrigoles Suro, Narcís	291
Ferrer, Jacint	396	Garriguella, Pere	147
Ferrer, Jaume	168	Gaspar, Josep	319
Ferrer, Joan	76, 84, 154, 175, 205	Gavaldà, Joan	449
Ferrer, Joaquim	457	Gay Panella, Joaquim	307, 308
Ferrer, Miquel	39, 78	Gay, Josep	326
Ferrer, Narcís	84, 85	Gelabert Berta, Josepa	407
Ferrer, Pere	77, 146, 149, 302	Gelabert, Josep	95
Ferrer, Rafael	78	Gelabert, Pere	83
Ferrer, Salvi	361, 378	Gener, Jacobo	416
Ferrer, Vicenç	52	Germà, Josep	214, 215, 216
Ferrerós, Francesc	276		

Germán, Constantino	247, 248	Jordan Frago, José	83, 190, 194
Gibert i Alabau, Joaquim Maximilià	247	Josep I	217
Gibert Queraltó, Joan	449	Juan Ferrer, Maria	335
Gibert, Sebastià	241	Juanola Viñas, Vicenç	29, 30, 33, 36, 37
Gifre, Pere	81, 82, 170, 185	Juvé, Teresa	457, 458
Gil (mossén)	183	Krauss (espiá, àlies Zoeller)	348
Gil, Rosa Maria	117	Laborde, Alexandre de	192
Gimeno, Marcial	94	Lacasa Roig, Maria	293, 294
Giner, Salvador	307	Lacasa Capdevila, Francesc	229, 234, 237, 239, 242, 269, 291, 293, 294
Giralt (molí oliverer)	416	Lagresa Romañach, Andreu	397, 400, 406
Giralt Casadesús, Ricard	118, 282, 362, 419, 420	Lagunilla, Joaquín Maria de	235
Giralt i Compte, Miquel	340	Lanuse (general)	462
Giralt, Emili	177	Manrique de Lara y Cirón (general)	163
Giralt, Ricart	212	Lasús Cervera, Baldiri	398
Girbal, Jaume Pol	21	Layret, Francesc	376, 378
Giró, Pere	147, 148	Leibniz	179
Gispert, Salvador	30, 34	Lenny, Francis	137
Godó (senyor)	252	Leovigild	56, 140
Godó Marcó, Josep	371, 372	Lipp	99
Godó Salamó, Pere	109, 354, 405, 406	Liu Casademont, Josep	371, 372
Godó, Maria	242, 257, 258, 259	Uac, Mateu	154
González Vicens, Felip	71, 72, 111, 397	Llançà i de Valls, Jaume de	225
González, Joaquim	30	Queipo de Llano (general)	378
Gordils, Joan	206	Llansà Pujiula, Joana	453
Gorgot (pagès)	168	Llapart, Berenguer	146
Gorgot, Jaume	256	Lligorra, Simeó	200
Grati, Antonella	77	Llobet Guillaument, Joaquim de	449
Grau, Joan	196	Llobet, Joan de	455
Guàrdies, Antoni	80, 168, 170, 173, 175, 178	Llor, Nicolau des	63
Guàrdies, Benet	80, 170	Llorens (molí oliverer)	416
Güell, Xavier	319	Llorens Mateu, Alfons	343, 345, 449
Guerra (molí oliverer)	416	Llorens Mateu, Baldiri	400
Guerra Ballesta, Narcís	332, 353, 354, 365	Llorens Palau, Baldiri	101, 250, 256, 265, 266, 291, 292, 343, 345
Guerra Marés, Esteve	428, 430	Llorens Rahola, Baldiri	328, 329, 330, 341, 343, 345, 354
Guimerà, Àngel	376, 378	Llorens Rahola, Trinitat	343
Guitart Guitart, Joan	332	Llorens Romañach, Baldiri	343, 345
Guitart, Benet	83, 205	Llorens, Baldiri	86, 238, 261, 273, 274, 282
Guitart, Ignasi	216	Llorens, Ivo	345
Guitart, Josep	108	Llosa Martínez, Anna	126
Guitart, Pau	242	Llovers Noguera, Francesca	198, 200
Gúiu, Joan	337	Lloyd's (empresa)	345, 346, 449
Guíxeres, Pere Joan (àlies Torró)	174, 175	Lluch Bramon, Rosa	129
Hellín Sol, Víctor	450	Llull, Ramon	376
Hereu, Joan	281	López Sainz, Emilio	124
Hernández, Anna	382	López Sopena, Antonio	271, 440
Hoefer	275	López, Lutgardo (habitatges)	362, 420
Homer	26	Lorenzo, Anselmo	376, 378
Homs i Brugarolas, Maria Mercè	153	Macià, Francesc	376, 378
Hug d'Empúries, comte	23	Macias i Arau, Pere	449
Hug III, comte	64	Madoz, Pascual	121, 138, 210, 211, 239, 263, 282, 347
Hugas, Genís	226	Madrenys, Pere	451
Hugney, Pedro	219	Magester Forcat, Domènec	292
Huguét Ferrer, Francesc	405, 406	Maig, Eulàlia	167
Iglesias, Josep	87, 88, 89, 91, 93	Maimó, Joan	76
Iglesias, Pablo	376, 378	Maimó, Martí	154
Ilia, Estela	374	Mairó (família)	195, 196
Janer, Josep	98	Mairó, Agustí	195
Jaume II	156	Mairó, Jaume	195
Joan I d'Empúries	141	Mairó, Maria Antònia	196
Joan II	89	Mairó, Raimon	196, 238
Joan II d'Empúries	143	Mairó, Teresa	196
Joher, Agustí	83, 84	Malla, Juan de la	309
Joher, Francesc	84		
Jonama, Miquel	262		
Jordà (senyor)	240		
Jordà i Llorenç, Manuel	340		
Jordà, Rafael	232		

Mallol (casa)	351	Matas, Pere	191
Mallol Formatger, Miquel	371, 372, 400	Matas, Rosa	312
Mañé Jané, Antoni	303	Mateo Oviedo, José Antonio	29
Maragall, Joan	25, 376, 378	Mates, Joan	154
Maragall, Pasqual	49	Mateu i Pla, Miquel	246, 365, 434
March i Docet, Josep	122	Mateu Mir, Joan	303, 304
March, Joan	48	Mateu Sánchez, Alexandre	452
Marcó Romañach, Salvador	112, 371, 372, 374, 382, 389, 390, 398	Matthöfer, Hans	458
Marcó, Joan	239	Mc Andrews (empresa)	345, 346
Marcó, Josep	277	Mc Donald (general)	219
Marcó, Margarida	214	McCarty, William Tibertus	137
Marcó, Ramon	258, 260	Méchain (general)	224
Marés (família)	351	Medinacelli, duc de	234
Marés Cusí, Francesc	438	Mella, Ricardo	375, 378
Marés Fontseya, Àngel	71, 326, 351	Menéndez i Pelayo, Marcelino	179
Marés i Feliu, Lluís	351, 352	Mengel, Octave	87, 88, 92, 93, 95
Marés i Ferrer, Maria	215	Mercadé, Lluís	319
Marés Marés, Joan	71, 351	Merino García, Josep Maria	453
Marés, Anton	249	Merola, Jeroni	80
Marés, Antoni (de can Pauet)	31	Milsocors, Antoni	80
Marés, Baldiri	243	Mindán Cortada, Montserrat	126
Marés, Francesc	84, 205	Miquel i Rovira, Josep	425
Marés, Pere	61, 215, 340	Miquel, Antoni	80
Margarit Serradell, Joan	419	Miquel, Marià	243
Maria Cristina (reina regent)	225	Mir (mossén)	167
Marichalar, Ramon	277	Miralles, Ferran	226, 231
Marín Asensio, Manuel	452	Miralles, Miquel	398, 400
Marín, Martí	125, 399	Mirambell, Enric	426
Marín, Miguel	67	Miravittles, Jaume	373
Marquès Teixidor, Joan	396	Miret, Joan	79
Marquès, Joan	378, 383	Milsocors, Rafael	80
Marquès, Josep Maria	61, 62, 63, 64, 151, 183, 383, 384	Moa, Pío	385
Marqueses de Linàs (casa)	351, 426	Mola (general)	378
Martí Ballart, Sebastià	255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 274, 277, 281	Molera, Feliu	78
Martí Buscató, Antoni	255	Molinas Arola, Quirina	291
Martí Buscató, Clotilde	255	Molinas Ballesta, Catalina	292
Martí Buscató, Emília	255	Molinas, César	356
Martí i Fuster, Joan	434	Molinas, Cristina	301
Martí i Julià, Dr. Domènec	376, 378	Molinas, Francesc	83, 239, 265, 296
Martí i Sanés, Josep	340	Molinet, Rosa	278
Martí i, l'Humà	57, 141, 142, 169	Molis, Joan	159
Martí, Andreu	154	Mollera Moreno, Francesc	124
Martí, Francesc	82	Moltó, Jaume	153, 154
Martí, Gispert	154	Moltó, Pere Benet	79
Martí, Jaume	80	Món, Alejandro	285
Martí, Pere	153	Moni, Antoni	159, 160
Martínez Angulo, Inocencio	179	Moni, Jeroni	159
Martínez Fiol, David	320	Montiers, François de	185
Martínez Paricio, Pelai	441	Mont-rodon i de Sorribes, Bertran de	151
Martínez Ribera, Manuel	327	Monturiol, Narcís (escola)	402, 419, 420, 425
Martínez Sarrion, Ramon	398	Moñino, José	191
Martinolas Bascu, Joan	396, 405, 406	Mora, Manel	257
Martinolas Bascu, Vicenç	378, 396	Morató, Pere	143
Marto, Joan	154	More Costa, Jaume	206
Mas i Calvet, Artur	365, 366	Morell Birba, Elvira	343
Mas Yebra, Joan Adolf	117, 246	Morell Romanyach, Jacint	243, 261
Mascarell, Ferran	293	Morell Romañach, Carme	292
Masdevall, Josep	194	Moxó de Cerdà, Diego de	246
Masmiquel, Joan	165, 170, 172	Muixach, Esteve	250, 253
Masó Escubós, Enric	306	Muntaner, Ramon	57, 59, 73
Mas-Sardà i Bové, Francesc	365, 366	Munuera, J.M.	87, 95
Massot, Antoni	76	Muñoz González Bernaldo de Quirós, Ramon	450
Massot, Pere	154	Murtra, Joan	356
Matas (casa)	351	Mussolini, Benito	402
Matas Frigola, Josep	228, 229, 237, 261	Nadal, Jordi	117, 177

Noguer, Jaume	468	Perpinyà, Antic	79
Noguer i Bosch, Ramon	212, 281, 282	Perrey, Alexis	88
Noguer, Cosme	213, 214	Perrini, Francesc	147
Nogueras Vilari, Miquel	205, 206	Persèfone	55
Nolla, Josep Maria	138	Petit, Josep	302, 304
Nouviles, Ramon de	321	Pfit López, Enrique	118
Núñez (professor)	438	Pi (família)	86
Obèlix	377	Pi Coll, Rosa	283
O'Donnell (general)	239	Pi i Calleja, Pere	352, 406
Ojeda Franco, Francesc	449	Pi i Margall, Francesc	376, 380
Oliva Prat, Miquel	428, 430, 455, 456	Pi i Sunyer, Francesc	378, 380
Oliva, Antoni	76	Pi i Sunyer, Pere	356
Oliva, Jordi	393	Pi Sunyer, Josep	344
Oliva, Miquel	237, 239	Pi Suñer, Francesc	449
Oliva, Pere	276	Pi, Marta	374
Oller, Andreu	80	Pi, Salvador	261
Oller, Narcís	377, 378	Pi, Salvi	191
Olmedilla	450, 451	Menéndez Pidal, Ramon	179
Ordeix, Joan	323, 356	Piedemonte, Nicolau	296
Ordis, Pere	450	Pineda, Marianna	376, 378
Orfeu	26	Pinochet, Augusto	462
Ors, Eugeni d'	378	Pipí el Breu	59
Ortensi (ca l')	402	Pi-Sunyer (família)	340, 384, 402
Ortigués, Gaufred d'	57	Pi-Sunyer Cuberta, Josep	449
Orwell, George	292	Pi-Sunyer Díaz, Carles	449
Padrosa, Inés	179	Pi-Sunyer Díaz, Josep	449
Pagès, Francisca	278	Pi-Sunyer i Bayo, Pere	110, 342, 357, 358,
Pairet (molí oliverar)	416		360
Pairet Reig, Antoni	394	Pi-Sunyer, August	22, 43, 69, 197,
Pairet, Pere	243		200, 209, 219, 220,
Palassou, Pere Bernat	88		221, 222, 294, 326
Palau, Francesc	85	Pi-Sunyer, Carles	197, 282, 284, 294,
Pallach i Carola, Emili	457		380
Pallach i Carola, Josep	457, 458	Pi-Sunyer, Josep Maria	343, 380
Pallach Juvé, Antonia	457	Pi-Sunyer, Núria	197, 198, 200
Palmerola Trulls, Jaume	335, 336, 337, 338	Pi-Sunyer, Oriol	416
Palmerola, Manuel	335	Pizaño, Luis	60, 78
Palmerola, Maria	335	Pla i Cargol, Joaquim	335, 336, 337
Palmerola, Pere	335	Pla, Josep	22, 23, 24, 57, 127,
Palou i Miquel, Hug	23, 137, 139, 141,		179, 224, 367, 381
	142, 143	Plana i Santaló, Alexandre	319
Palou, Joan	368	Plana, Alexandre	319
Palou, Pere	368	Plana, Gabriel	402
Paraiso, Josep	261	Planas, Emilio	313
Paçà, Jaubert de (o Passà)	121, 156	Plini	202
Pastor, Baltasar	196	Plujà, Arnald	20, 23
Patiño, José	288	Pol i Baralt, Francesc de	314
Patxot, Dr.	95	Ponç (abat)	61, 64
Payret i Brunet, Teodor	340	Ponç V, comte	57
Payret, Joaquim	340	Pons Sansballó, Pere	109
Peco Daranas, Joaquim	440	Pons, Miquel	98
Pedragosa i Monclús, Josep	325	Ponsetí, Marcel·lí	111
Pedró, Antoni	172	Pont Sansballó, Pere	354
Peix Trulls, Tomàs	398	Pontós, Bernat de	150
Peix, Francesc	306	Porcel, Baltasar	47, 48
Pella i Forgas, Josep	82, 142, 179, 180	Porta, Antoni (Anton)	59, 219
Pellessort, Guillem	141	Portavella, Jesús	294
Peramarch Vidal, Josep	317	Portela Valladares, Manuel	321
Pere III, el Cerimoniós	73, 141	Portell (molí oliverar)	416
Pere II el Gran	59	Portell Denclar, Antoni	396
Pere II, comte d'Empúries	142	Portell Denclar, Pere	396
Pérez Clemente, Federico	234	Portes (mossén)	167
Pérez de Guzmán, Ferran	89	Posada, Nicolau	154
Pérez Sanchiz, Cels	282	Pou Constantí, Rosari	343
Pérez, Celso	277	Pous Ferrer, Silvestre	354, 405, 406
Pérez, Eladio	274	Pozo i Pujoll (germans)	434
Peri, Francesc	273	Prat de la Riba, Enric	307, 376, 378
Perpinya Hospital, Francesc	398, 399	Prat, Albert	42
Perpinya Pujol, Modest	398, 399	Prats i Sudrià, Josep	426

Prats, Maria	195	Ramon (fra)	61
Prats, Rafael	79	Ramos Marca, Emilio	442
Prieto, Antonio	261, 269	Raola de la Martra, Pere	165, 169, 172, 174, 175
Primo de Rivera, Antonio	125, 320, 331, 335, 345, 353, 354, 355, 363, 378, 396, 406	Raola, Anna	66
Pseudo-Escimne	45	Raola, Garau	170
Puig Descals, Francesc de	233, 237, 238, 246, 277	Raola, Joan	66
Puig i Arola, Enric de	237	Raset i Arnau, Francesc de	149
Puig i Arola, Francesca	237	Raurich, Xim	77
Puig i Cadafalch	333	Rawsthorne, John	137
Puig, Anna Maria	135, 137, 139, 140, 151, 374	Rebolloedo Cedillo, Enrique	257
Puig, Bartomeu	65	Recared	56
Puig, Ferran de	282	Recasens, Maria Teresa	237
Puig, Francesc de	237, 250, 256, 265, 272, 274	Reclús, Eliseu	376
Puig, Modest	310	Reda Brunet, Andreu	354, 394
Puig, Pere de	153, 154	Reda, Josep	269
Puig, Tomàs	222	Reventós, Jacint	63, 69, 71
Puigdemont Buscà, Maria Antonia	312	Rexach, Francesc	258
Puig-robí, Rafael	173, 175	Rey Pastor, A.	95
Puiguillem, Francesc	199	Riba, Bartomeu	154
Puigvert, Joaquim M.	159	Riba, Guillem	152
Pujadas Sala, Jaume (Mitja Garba)	39, 101	Riba, Ramon	146
Pujades, Antoni	154	Riba, Vicenç	148
Pujades, Jeroni	138	Ribalta Llorens, Enric	449
Pujol (casa)	352	Ribas Brunet, Ferran	396
Pujol (pagès de les costes de Peralada)	168	Ribas Ferrer, Conxita	126
Pujol Cortada, Isabel	332	Ribas i Font, Jaume	109
Pujol Denclar, Joan	371, 372, 381	Ribas, Jaume	111
Pujol Denclar, Narcís	376, 426	Ribas, Josep	108
Pujol i Hamelink, Marcel	57, 63, 73, 74, 75, 76, 77, 141, 154	Ribas, Pau	234
Pujol Paltré, Jaume	292	Ribas, Salvador	214
Pujol, Antoni	78	Ribera (casa)	351
Pujol, Bernat	146	Ribera Manyosa, Joan (en Banyà)	407
Pujol, Dr.	411	Ribereta (canonge)	222
Pujol, Enric	437, 438	Ribot Espelt, Josep	398, 400
Pujol, Onofre	80, 166, 170, 176	Ribot Sala, Josep	232, 233, 236
Pujol, Simeó	78	Ribot, Joan	154
Puntonet de Duran, Pepita	453	Ribot, Joan M. de	455, 456
Quintana Marí, A.	93, 95	Ribot, Manuel	84
Rabell, Joan	97	Ricardo (o S'cart, mossén)	183
Rahola (molí olivarer)	416	Richards, Vernon	447
Rahola (senyor)	252	Riera, Albert	137
Rahola Batlle, Pere	343	Riera, Antoni	171
Rahola Berga, Josep	341, 343, 344	Riera, Jerònima	61, 65
Rahola Berga, Pere	236, 291, 343	Riera, Nicolau	61
Rahola Brunet, Anna	343	Rigau i Gratacós, Miquel	342
Rahola d'Espona, Frederic	449	Rigau, Pere	108, 111
Rahola d'Espona, Josep	449	Ripoll Berta, Joan	311
Rahola i Batlle, Pere	85	Ripoll Corcoll, Pedro	311
Rahola Llorens, Baldiri	406	Riu, Joan	184
Rahola Molinas, Pere	313, 319, 320, 321, 322, 343, 434	Riu-Barrera, Eduard	223
Rahola Pou, Ramon	343	Riumalló, Maria	426
Rahola Trèmols, Frederic	333	Riuró, Francesc	333, 428, 430, 456
Rahola, Baldiri	390	Rivas, Antonio	335
Rahola, Baldiri (àlies Boi)	71	Roca Duran, Lluís	292
Rahola, Baldiri (casa)	352	Rocabertí, Onofre de	60
Rahola, Frederic	277, 284	Rocha, Joan Josep	314
Rahola, Gaietà	85, 86	Roig (família)	75
Rahola, Josep	85	Roig i Genís, Jaume	426
Rahola, Pere	277, 343	Roig Serra, Joaquim	354
Rahola, Ramon (casa)	352	Roig, Andreu	76, 78
Ramada, Pere	173	Roig, Bernat	76
Rami, G.	148	Roig, Coloma	293
		Roig, Guillem	75, 76, 78
		Roig, Jaume	146
		Roig, Nicolau	61, 159, 165, 172, 173, 175
		Roig, Pere	380
		Romañach (molí olivarer)	416

Romañach Coll, Armengol	397, 406, 407, 408, 458	Sanjurjo (general)	378
Romañach Romañach, Teodor	407	Sanmartí Falguera, Enric	449
Romañach Serrats, Josep	353, 364, 396	Santaló, Jaume	27, 227, 263
Romañach Seseras, Jacint	353, 354, 405, 406	Santaló, Miquel	321
Romañach, Agustí	273	Santolaria Sierra, Fèlix	325
Romañach, J.	108	Sastre i Ribas, Rafael	109
Romañach, Jacint	376, 377	Sastre, Antoni	170
Romañach, Joan Baptista	237, 239, 241, 253, 262, 337, 380	Sastre, Baldiri	214
Romañach, Josep	108, 378	Sastre, Benet	170
Romañach, Pere	108	Sastre, Catalina	343
Romañach, Ramon	260	Sastre, Joan	170
Romañach, Salvador	98, 276	Sastre, Onofre	170, 172
Romero, Alfons	373	Sastre, Pere	165, 170, 172
Roquera, Bernat (demont)	154	Saurí, Jaume	154
Roquera, Bernat (devall)	154	Saurí, Pere	78
Mas Ros, Francesc	42	Savella, Guillem	152
Ros, Pere	78	Sellent i Marqués, Josep	109
Rosa Soler, Baldiri	360	Sellent i Marqués, Miquel	109
Roura, Antoni	453	Sellent, Emili	311
Roura, Lluís	217	Sentena, Salvador	283
Rovira, Francesc	67	Serinyana (casa)	351
Roviras, Francisca	214	Serna, Èrika	366
Rubí Lladó, Sebastià	360	Serra Comas, Antoni	124, 371, 372, 426
Rubí, Pere de	97	Serra de Traver, Eusebi	277
Rúbies, Joan	167	Serra i Causa, Enric	273, 281
Rubió i Tudurí, Nicolàs Maria	118, 429	Serra, Antoni	111
Rubio, Antonio	179, 180	Serra, Enric	282
Rubió, Antoni	179	Serra, Joan	178
Rués i Payrà, Josepa	340	Seseras (molí oliverar)	416
Ruiz, Robustiano	126	Seseras Birba, Jacint	332, 353, 430
Rusí, Joan	213, 214	Seseras Colomer, Sara	277
Rusiñol, Santiago	47, 376, 377	Seseras i Vergés, Pere	118, 277
Ruxí, Antoni	147, 148	Seseras, Alfred	355
Ruyra, Joaquim	200	Seseras, Norbert	355
Sabater Calderó, Josep	331, 332, 333, 334, 376	Seseres i Coll, Francesca	379
Sabater Curto, Josep	331	Sessa, duc de	66
Sabater Curto, Pere	331	Shakespeare, William	461
Sabater, Joan	262	Sinyol, Josep Maria	368
Sacoma, Rafael	62	Sinyol, Manuel	368
Sagarra, Josep Maria de	100, 319	Sió, Josep	80
Sagué Beiret, Joan Ramon	449	Sobret, P. i esposa Llorença	148
Sagué Costa, Joan	449	Sòfocles	325, 326
Sala i Marés, Josep	218, 219, 220, 221, 222	Sogorb, duc de	165
Sala, Esteve	85	Solà i Brunet, Pau	338
Sala, Miquel	267, 268	Solà, Joan Baptista	98, 271, 276
Sala, Pere (àlies literari de Josep Sala i Marés)	218, 219, 220, 221, 222	Solà, Segimon	168
Salamó Dunjó, Salvador	354	Solana, Aniol	80
Salamó, Joan	281	Soldevila i Boixader, Carles Maria	319
Salamó, Salvador (en Bardalagues)	31	Solé i de Sojo, Vicenç	319
Salazar Chapela, Antonio	72, 405, 406	Solé, Maria	335
Salmerón, Nicolás	375	Soler Espelt, Esteve	397, 406
Salom, Caterina	167	Soler Romanyach, Domènec	372
Salom, Onofre	78	Soler, Antoni	154
Salvador, Jacint	240, 241	Soler, Georgina	189, 190
Salvany (família)	80	Somoza Fernández, Francesc	126
Salvany, Antoni	61, 80, 178	Soms Janer, Joaquim	42
Salvany, Rafael	78	Sors Patallo, Manuel	449
Salzeda, Guillem	146	Sotelo, Calvo	378
Samaranch, Joan Antoni	450	Spannuchi (enginyer)	178
Sampere Falp, Francesc	449	Subirà Marcó, Joan	450, 451, 459, 460, 461, 462
Sánchez Ortiz, Modesto	305	Subirà, Rosa	335
Sanés Birba, Miquel	397, 400	Subirachs, Josep Maria	284
Sanés, Jaume	98, 352	Sunyer (família)	294
Sanés, Miquel	98	Sunyer Bordes, Francesc	69, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 69, 197, 224, 226, 227, 233, 234, 236, 271, 321, 340, 380
		Sunyer Capdevila, Francesc	

Sunyer i Pagès, Francesc	226	Ventura, Montserrat	127
Sunyer Lloveres, Josep	198	Ventura, Pep	41, 224
Sunyer Lloveres, Martí	198	Ventura, Pere	181, 182
Sunyer Lloveres, Tomàs	198, 219, 294	Verd, Joan	76
Sunyer Pagès, Francesc	241, 242	Vergés, Josep	103
Sunyer, Agustí	198	Viader, Antoni	200
Sunyer, Margarida	198	Vicens Coll, Jaume	354, 426
Sunyer, Maria	293	Vicens Vives (estanquer)	281
Sunyer, Nicolau	241, 300	Vicens Vives, Jaume	224, 284
Sunyer, Pere	273	Vicens Vives, Jaume (biblioteca)	426
Suñer Pi, Jaume	449	Vicens, Fidel	108
Suquet i Palou, Joan	109	Vicens, Miquel	450
Suquet, Jordi	30	Vidal i Ferran, Esteve	109
Sureda Deulovol, Martí	98, 123, 283	Vidal i Ferran, Joan	109
Suris, Francesc	199	Vidal Ramis, Josep	330
Surra Rull, Pere	321	Vieyra, Guadalupe	431
Tallada, Joan Àngel	160	Vieyra-Bosch (família)	383
Tamariu, Joan	154	Vià Armengol, Enric	42
Tapia Ulloa, Antonio de	175, 176	Vila Callol, Josep	283
Taric, Joan	154	Vià, Joan	274
Tasca, Marquesa	148	Vià, Miquel	205
Teixidor, Berenguer	146	Vila, Pep	365
Tejero, Eugenio	259	Vilabrú i Gotanegra, Maria	215
Tellet, Pere	76	Vilabrú, Pere	226
Termes, Josep	353	Vilallonga i Rossel, Ferran de	246
Terrades, Gertrudis	196	Vilar Puig, Rosa	237
Thompson, E.P.	45	Vilar, Pierre	45, 58, 216, 282, 437, 440
Tolstoi, Leo	375, 378	Vilaró Ferrer, Francesc	397
Tomà, Bernat	61	Villa, Pancho	340
Tomàs, Nicolau	175	Villacampa (brigadier)	376, 378
Tomàs, Pere	76	Villanueva, Jaume	59
Torell, Josep	159	Villares, Míriam	122
Torell, Pere	79	Viola, Anselm	198
Torell, Rafel	77, 78	Viteric	56
Torrà, Anna	278	Vives Casajuana, Salvador (fundació)	87
Torrallès, Jeroni	62	Vives, Joan	283
Torrelles, Joan	59	Voltaire	91
Torres Donat, Joaquim	398	Xirau, Joaquim	273, 277
Torres, Lluís	23	Xoriguera, Guillem	154
Torres, Paciano	274	Xoriguera, Martí	154
Torró, Joan	154	Ynglada i Sallent, Pere	319
Torta Nolla, Ramon	398	Zamenhof	112
Trayter (impremta)	111	Zamora, Francisco de	57, 66, 86, 99, 121, 192, 193, 209, 216, 263, 282
Treballs, Dalmau de	149	Zapatero (capità general)	239
Treballs, Pere de	145	Zarzoso, Alfons	197
Trijueque, Pere	151	Zoeller de Vissel, Heinrich	118, 330, 347, 348, 349, 350
Trull Birba, Narcís	240, 281	Zucchitello, Mario	205
Trull Buxons, Pere	109		
Trull Denclar, Benet	327		
Trull Escatllar, Benet	327, 394, 400, 406		
Trull Feliu, Eusebi	243, 261		
Trull Feliu, Joan	226, 231		
Trull Salamó, Benet	226		
Trull, Joan	84, 237, 278		
Trull, Narcís	237		
Trull, Pau	242		
Trulls, Francesc	30		
Trulls, Jacint	335		
Trulls, Magdalena	335		
Turró i Berta, Antoni	356		
Turró Marés, Joan	449		
Turró, Manuel	196, 355		
Turró, Pere	108		
Tutau, Joan	102, 321		
Ullastres, Francesc	313		
Usac, Damià	177, 178		
Valero Queralt, Josep	398, 400		
Vallès Xirau, Joan	197		
Vallterra, Ennec de	146		

Índ

Índex

Roses o la recerca de la zona grisa	19
Denominació d'origen	21
Atermenats	23
Roses i les gràcies de Coromines	25
Sobre la pesca i els pescadors	27
Aureum mare (I)	29
Aureum mare (II)	31
Aureum mare (III)	33
Aureum mare (iIV)	35
Aureum mare (i V)	37
Dies carnavalescos	39
Roses i la sardana	41
Apunts de vida quotidiana	43
Kalos Ierzate (benvinguts)	45
Roses en trànsit: a voltes amb la identitat	47
Roses i els arxius	49
On són?	51

De la Dracma a l'Euro	55
Sempre el port	57
Roses, capital del magrib del nord	59
Els hospitals de Roses (I)	61
Els hospitals de Roses (II)	63
Els hospitals de Roses (III)	65
Els hospitals de Roses (IV)	67
Els hospitals de Roses (V)	69
Els hospitals de Roses (i VI)	71

CAP 2 | PANORÀMICA

Una passió: mercadejar (I)	73
Una passió: mercadejar (II)	75
Una passió: mercadejar (III)	77
Una passió: mercadejar (IV)	79
Una passió: mercadejar (V)	81
Una passió: mercadejar (VI)	83
Una passió: mercadejar (i VII)	85
Em tremolen les cames (I)	87
Em tremolen les cames (II)	89
Em tremolen les cames (III)	91
Em tremolen les cames (IV)	93
Em tremolen les cames (i V)	95
Les hores del poble	97
Roses i el vi: una relació amb grau	99
Petita, breu i succinta història de l'olivera a Roses: 1854-1957 (I)	101
Petita, breu i succinta història de l'olivera a Roses: 1854-1957 (II)	103
Petita, breu i succinta història de l'olivera a Roses: 1854-1957 (i III)	105
L'associacionisme a Roses (I)	107
L'associacionisme a Roses (II)	109
L'associacionisme a Roses (III)	111
Tot recordant alguns espais urbans	113
De Roses al món per terra, mar i aire	115
Projectes albats	117
De 2.690 a 12.991 ciutadans	119
1902-2002: cent anys de port a Roses	121
Un poble dibuixat	123
L'ombra femenina	125
Inundacions	127
Sembla que ha plogut	129
Quan fuig el porc senglar	131

CAP 3 | RHODES, ROSIS, ROSES**133**

Reflexions romanes	135
El Bisbat de Roses (I)	137
El Bisbat de Roses (i II)	139
1402: plau al senyor rei	141
Organització	143
De la crisi a la conflictivitat	145
Els papers de la mort	147
La mort de l'abat	149
Viure sol per Déu	151
Els remences de Roses	153
Les dues Peloses	155
Tots els anys de la Ciutadella	157
Una petita descoberta	159

CAP 4 | UN SEGLE PERDUT: EL XVII**161**

La pesta de 1588	163
Molts soldats, pocs allotjaments i la feixugesa dels censals (I)	165
Molts soldats, pocs allotjaments i la feixugesa dels censals (i II)	167
El consell de la Universitat a principi del segle XVII	169
Perdoni, l'arxiu municipal?	171
Cònsol traïdor o cònsol injuriat? (I)	173
Cònsol traïdor o cònsol injuriat? (i II)	175
L'occità	177
Rubio o Rubió: una qüestió filosòfica	179
Entre reixes	181
L'ofegat i la fitora	183
Roses a les acaballes del segle XVII	185

CAP 5 | EL SEGLE XVIII, DES DE ZERO**187**

El gremi de pescadors de Roses. Una hipòtesi divuitesca	189
1770: un memorial des de Roses (I)	191
1770: un memorial des de Roses (i II)	193
L'enigma Mairó	195
Un metge del divuit: Francesc Sunyer Bordes (I)	197
Un metge del divuit: Francesc Sunyer Bordes (i II)	199
L'epidèmia de 1789-1790 (I)	201
L'epidèmia de 1789-1790 (i II)	203
Darrera la guerra	205

CAP 6 | UN SEGLE DECISIU: EL XIX**207**

Un món d'ànimes: Roses al segle XIX (I)	209
Un món d'ànimes: Roses al segle XIX (i II)	211
Anecdolari fúnebre (I)	213
Anecdolari fúnebre (i II)	215
Josep Sala, el rei de Roses (I)	217
Josep Sala, el rei de Roses (II)	219
Josep sala, el rei de roses (i III)	221
L'insigne presoner	223
El gremi de pescadors de roses. Entre la resistència senyorial i el negoci	225
La construcció del règim liberal a roses (I)	227
La construcció del règim liberal a roses (i II)	229
Els aigualeixos i la propietat privada (I)	231
Els aigualeixos i la propietat privada (II)	233
Els aigualeixos i la propietat privada (i III)	235
Ferran Arola Recasens	237
El bienni progressista a Roses: 1854-1856 (I)	239
El bienni progressista a Roses: 1854-1856 (II)	241
El bienni progressista a Roses: 1854-1856 (i III)	243

CAP 6 | UN SEGLE DECISIU: EL XIX

Drets i privilegis en la propietat agrícola i guardes de camp	245
A una hora i mitja de Figueres	247
Per anar i venir de cal veí (I)	249
Per anar i venir de cal veí (II)	251
Per anar i venir de cal veí (i III)	253
El mestre (I)	255
El mestre (II)	257
El mestre (III)	259
El mestre (i IV)	261
El comerç de cabotatge	263
El sabó de Roses	265
La casa consistorial, el macer i alguna revolta des del balcó	267
1870: l'epidèmia i la por	269
Roses 1877 (I)	271
Roses 1877 (i II)	273
“El senyor té un telegrama!”	275
Per posar els peus en remull	277
L'estiu antic	279
Roses, 1886	281
L'ombra suau del xiprer	283
Salut pública	285
La declaració de renda al segle XIX	287
L'estructura laboral de roses el 1890	289
Més pobres que rics	291
El passatge de Capdevila	293
Vaixells amb problemes	295

CAP 7 | LA CONSTRUCCIÓ D'UN NOU PARADIGMA: 1900-1931**297**

Faci's la llum...elèctrica (I)	299
Faci's la llum...elèctrica (II)	301

CAP 7 | LA CONSTRUCCIÓ D'UN NOU PARADIGMA: 1900-1931

Faci's la llum...elèctrica (III)	303
Faci's la llum...elèctrica (i IV)	305
Roses i l'Institut d'Estudis Catalans	307
Roses, 1907 (I)	309
Roses, 1907 (II)	311
Roses, 1907 (i III)	313
Roses obrera	315
Vell i pobre	317
El ministre (I)	319
El ministre (i II)	321
Cultura popular	323
Sòfocles, Èsquil i Eurípides a Roses?	325
La Gran Guerra i el comerç marítim (I)	327
La Gran Guerra i el comerç marítim (i II)	329
El jove alcalde arqueòleg (I)	331
El jove alcalde arqueòleg (i II)	333
El constructor de cartes de l'armada (I)	335
El constructor de cartes de l'armada (i II)	337
El "tiet d'Amèrica"	339
Consignataris de bucs de vela	341
Josep Rahola Berga, un vell mariner	343
L'agent de la Lloyd's	345
Espies a la costa	347
El marbre de carrara, a Roses	349
Cases de Roses	351
El nou personal polític de la dictadura de Primo de Rivera	353
El referèndum de 1924	355
El Reial Club Marítim de Roses (I)	357
El Reial Club Marítim de Roses (i II)	359
La llotja del peix	361

CAP 7 | LA CONSTRUCCIÓ D'UN NOU PARADIGMA: 1900-1931

Peix i finances	363
Musclos, ostres, llagostes i Artur Mas	365
80 anys d'un naufragi	367

CAP 8 | 1931-1939: DE LA UTOPIA D'UN NOU PROJECTE SOCIAL AL TEMPERI DELS CANONS **369**

Salut i República	371
Les eleccions a Roses durant la segona República	373
Política al carrer (I)	375
Política al carrer (II)	377
Aznar i Roses, una relació diferent	379
El bar de les cambres	381
La fulla parroquial de nadal	383
Fa 70 anys	385
1937: una comunitat lliure al camp rosinc	387
El paper moneda de la Guerra Civil	389
Amagar-se sota les bombes	391
La violència política de 1936-1945: una cacera humana (I)	393
La violència política de 1936-1945: una cacera humana (II)	395
La violència política de 1936-1945: una cacera humana (III)	397
La violència política de 1936-1945: una cacera humana (i IV)	399
La fi de la Guerra Civil a Roses	401

CAP 9 | AMB 'ISME' DE FRANQUISME... I TURISME **403**

La comissió gestora de 1939: uns apunts	405
Morir en una tardor nazi	407
La SUF: 1941-1943 (I)	409
La SUF: 1941-1943 (II)	411
La SUF: 1941-1943 (i III)	413
Després de la guerra i abans del turisme	415

CAP 9 | AMB 'ISME' DE FRANQUISME... I TURISME

Les desventures de l'habitatge del pescador (I)	417
Les desventures de l'habitatge del pescador (i II)	419
Pobresa: un efecte colateral	421
Prosopografia de la pobresa	423
Des de 1955, la biblioteca	425
Petrarum negotiatio (I)	427
Petrarum negotiatio (i II)	429
Ianquis at home	431
Ni vinya ni olivera, xalets!	433
Any 1960: comença la carrera turística	435
L'arquitecte de la dècada prodigiosa (I)	437
L'arquitecte de la dècada prodigiosa (i II)	439
Exemples d'aquell turisme depredador	441
El somni de la caseta i l'hortet	443
Ai les sueques! (i la Guàrdia Civil)	445
Roses: wild activity, laughing, drinking and dancing	447
El port esportiu, 30 anys després (I)	449
El port esportiu, 30 anys després (i II)	451
A força de cantar	453
Als 25 anys de la mort de Miquel Oliva i Prat	455
Pallach a Roses	457
Els moviments del <i>movimiento</i> . Roses, un exemple (I)	459
Els moviments del <i>movimiento</i> . Roses, un exemple (i II)	461
La capitalitat turística de Roses	463
1.128.815,79 metres quadrats	465
1979-1999, vint anys d'eleccions democràtiques municipals a Roses	467

ÍNDEX ONOMÀSTIC

469

Índex Onomàstic

Créd

Crédits

CRÈDITS

Edita	Ajuntament de Roses
Drets del text	Josep Maria Barris
Drets de l'edició	Ajuntament de Roses
Disseny i Maquetació	Martí Parada
Fotografia coberta	AMR, col·lecció Coll, C. 1925
1a Edició	Abril 2008
Dipòsit legal	GI-514-2008
ISBN	978-84-606-4569-6
Tiratge	700
Agraïments	<p>L'Ajuntament de Roses expressa el seu agraïment a totes les persones i institucions que han col·laborat en la realització d'aquest llibre</p> <p>La maquetació d'aquest llibre ha finalitzat el 2 d'abril de 2008 a Roses</p>

ISBN 978-84-606-4569-6

9 788460 645696

ROSESPUBLICACIONSMUNICIPALS

Ajuntament de Roses

